Withdrawn
Augsburg Seminary
Library

NORVEGIA SACRA

NORVEGIA SACRA

AARBOK
TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE
I FORTID OG SAMTID

FJERDE AARGANG
1924

Augsburg Seminary
Library

STEENSKE FORLAG :: KRISTIANIA (OSLO)

Utgitt efter tiltak av
den Norske Kirkes biskoper
Redigert av Oluf Kolsrud

JOHANSEN & NIELSENS BOKTRYKKERI, OSLO

NORVEGIA SACRA

1924

Utgivernes forord.

Norvegia Sacra, Aarbok og Skrifter til Kunnskap om den Norske Kirke i Fortid og Samtid, utgis efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper og redigeres av professor *Oluf Kolsrud* som ansvarlig skriftstyrer. Om planen for denne publikasjon henvises til utgivernes forord til de bind som blev utgitt i 1921 og 1922. En oversikt over hvad der hittil er kommet, finnes paa følgende blad i denne aargang av aarboken.

For 1924 utgis:

A) fjerde aargang av Aarboken Norvegia Sacra.

B) fjerde bind av Skriftene, Bibliotheca Norvegiæ Sacræ: Daa Noreg var misjonsmark. Minneskrift um Mostertinget i aar 1024. Av Peter Hognestad, Absalon Taranger, Knut Robberstad, Johan Meyer.

Aarboken for 1924, der likesom de tre første aarbøker utgis med hjelp av Oplysningsvesenets Fond, er ogsaa støttet ved andre bidrag, idet biskopene i Oslo og Bjørgvin har samlet gaver hos Aarbokens venner, og Menighetsraadet i Drøbak har foretatt en innsamling for aa bekoste illustreringen av A. Schønings avhandling om Drøbak kirke.

Johan Lunde. *Bernt Støylen.* *Peter Hognestad.* *J. Støren.*
M. Bjønness-Jacobsen. *J. Gleditsch.*

Oluf Kolsrud.

NORVEGIA SACRA

AARBOK OG SKRIFTER TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE I FORTID OG SAMTID

utgitt efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper,

redigert av

professor *OLUF KOLSRUD.*

AARBOK. Steenske forlag, Kristiania (Oslo).

FØRSTE AARGANG. 1921. 10 kr.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Fredrik Paasche, H. Wiers-Jenssen, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, Jørgen E. Sivertsen.* Innhold: St. Olavs gjerning. Fra den norrøne kristendoms eldste historie. De liturgiske skuespill i Norden og deres siste utløper, stjernespillet. Hans Egede og Grønland. Ophevelsen av konventikelplakaten. Sogneprest Hans Landstads biografi. Salmedikteren Magnus Brostrup Landstads selvbiografi. Det religiøse og kirkelige liv i Troms fylke. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1920. 237 sider.

ANDRE AARGANG. 1922. 10 kr.

Med bidrag av *Thor Kielland, Absalon Taranger, Fredrik Paasche, Oluf Kolsrud, Ragnvald Gjerløw, O. Olafsen, Kristian Nissen, O. Forstrøm, W. M. Schjelderup, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, H. Leganger, Anders Bugge, Fred. Tybring, Einar Johs. Nilssen, Knut Mollestad, G. W. Wulfsberg, G. O. Kløvstad, P. St. Koren, Nils C. Christie, I. Flønæs, L. M. Hol, Hans Smith.* — Innhold: St. Olavs skrin, med billeder. Kong Magnus Erlingssons privilegium for den Norske Kirke. To samtaler oversatt fra det gamle sprog. Stavanger bispestol, bispedømmets grenser, bispestolens flytning og gjenreisning. Interiør fra en vestlandsk prestegaard i 1680-aarene. Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie, I. Norske presters slektsnavne. Av altergangens historie i det gamle Fredrikshald. Erindringer av og om stiftsprost J. B. Flottmann. Ordskiftet i 1840-aarene om en norsk kirkeforfatning. Indremisjonæren Jacob Traasdahl, med portrett. Et pastoral-teologisk reponsum av biskop J. C. Heuch. Vestlandsk kristendomstype. Kirkens kunst før og fremover. Et kirkeprogram. Livsskildringer med portretter av Gabriel Baardsen, Jakob Gregusson, August Mollestad, Børre Bomhoff, Jacob Anderssen, Jens Tandberg, Gustav Dietrichson, Hans Domaas, Jens Otterbech. Selvbiografier med portretter av Johan Lunde og Mikkel Bjønness-Jacobsen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1921. 357 sider.

TREDJE AARGANG. 1923. 15 kr.

Med bidrag av *Johan Meyer, Jón Helgason, O. M. Sandvik, O. Olafsen, J. Jørgensen †, J. Qvigstad, Oluf Kolsrud, Anders Gimse, O. C. Breda †, Kris Wold-Torne, Thomas Barth, P. Sandvik, Mikael Hertzberg, E. Diesen, S. Bretteville Jensen, H. G. Heggtveit, Aug. B. Jahnsen, Th. Freihow, K. F. Hagene, Olaf Moe, J. B. Gilhuus, Karl Marthinussen, Fred. Tybring, Einar Amdahl, Anders Bugge, D. Hvoslef, Anders Olsen, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Vore fedres valg av kirkested. Den islandske kirkes kaar under katolicismen, Nogen gammelkirkelige melodier i Hans Thomissøns Psalmebog av 1569. Kirkebøkene i vort land betraktet fra et kulturhistorisk synspunkt. Folkeundervisningen paa landet i Norge omkring 1739. Lars Jakobsen Hættas beretning om de religiøse og moralske forhold i Kautokeino før den læstadianske vekkelse. Hans Nielsen Hauges fangenskap, dokumenter fra aarene 1804-1814. Haugianeren og demokraten Mikkel Grendahl. Lars Skrefsrud i Bodsfengslet. Om biskop N. J. Laache, med portrett. Livsskildringer med portretter av Arnoldus Hille, Jørgen Jørgensen, Gustav Jensen, Einar Skavlan, Jørgen Løvland, Sigvald Blaker, Vilhelm Sommerfelt, Aasulv Bryggesaa, Halfdan Wennevold, Edvard Sverdrup, Ole Theodor Moe, Carl Konow, Andreas Aamot, Jørgen Edvin Nilssen. Selvbiografi med portrett av Jens Gleditsch. Gjenreising og nyskaping i nyere norsk kirkekunst, en oversikt for aarene 1900-1923, med billeder. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1922. Kirkelig statistikk. De norske misjoner i 1922. Ekteskap og skilsmisse, kirkelige forslag og uttalelser 1921-23. Kirkelig bibliografi 1922. 470 sider.

FJERDE AARGANG. 1924. 15 kr.

328 sider. Se innholdsfortegnelsen fremst i denne aarbok.

Originalbind til aarboken kr. 2.00.

SKRIFTER. Bibliotheca Norvegiæ Sacræ.
A/S Lunde & Co.s forlag, Bergen.

FØRSTE BIND. 1922 B.

Carsten Hansteen: Av det norske kristenlivs psykologi.
226 sider. Fris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

ANDRE BIND. 1923 B.

Andreas Seierstad: Kyrkjelegt reformarbeid i Norig i nittande hundreaaret. Fyrste bandet. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
343 sider. Pris kr. 12.00, innbundet kr. 14.50.

TREDJE BIND. 1923 C.

Ludvig Selmer: Oplysningsmenn i den Norske Kirke. Et bidrag til forstaaelsen av oplysningsbevegelsens utvikling i Norge. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

FJERDE BIND. 1924 B.

Daa Noreg var misjonsmark. Minneskrift um Mostertinget i aar 1024. Av *Peter Hognestad, Absalon Taranger, Knut Robberstad, Johan Meyer.* Med bilæte.
96 sider. Pris kr. 4.50, innbundet kr. 6.50.

NORVEGIA SACRA
1924

INNHOLD.

Side

St. Olavs kristenrett. Tale ved kyrkjestemna paa Moster i Sunnhordaland 29. juli 1924 ved 900-aars-minnet um Mostrartinget i 1024. Av professor *Oluf Kolsrud*, Oslo 1

Erkebiskop Olav Throndsson av Nidaros. 1459-1474. Av professor *Oluf Kolsrud*, Oslo 19

Islands kirkelige Udviklingsgang siden Reformationen. En kort Oversigt. Af Biskop Dr. theol. *Jón Helgason*, Reykjavik. Forelæsning ved Universitetet i Kristiania 26. September 1923 35

Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie.

III. Fra den første Talvik-prests tid. 1705-1723. Av prost *A. Halvorsen*, Moss 69

Erik Røring, sogneprest i Veøy 1741-1789. Av fhv. sogneprest *O. Olafsen*, Voss 79

Vaar Frelsers kirke i Drøbak, bygget 1774-76. Av fhv. sogneprest *A. Schøning*, Drøbak 91

Skriftprinsippet i norsk teologi i det 19de aarhundrede. Av sogneprest dr. theol. *Ludvig Selmer*, Hof i Vestfold 125

Arne Garborgs religion. Av sogneprest *Ivar Welle*, Oslo 141

In memoriam

Sogneprest Ole Tobias Olsen. 1830-1924. Av fhv. sogneprest *A. F. W. J. Prytz*, Oslo 165

Adjunkt Albert Landstad. 1831-1923. Av fhv. sogneprest *Hans Woll*, Lillehammer 174

Prost August Weenaas. 1835-1924. Av fhv. sogneprest *A. F. W. J. Prytz*, Oslo 178

Lægpredikanten Peder Nordsletten. 1837-1923. Av overlærer *K. Petersen*, Trondhjem 183

Sogneprest Oscar Moe. 1846-1918. Av professor dr. theol. *Olaf Moe*, Oslo 197

Statsraad Ivar Sælen. 1855-1923. Av prost *K. E. Riise*, Fana 205

Professor dr. theol. Erik Kristian Johnsen. 1863-1923. Av professor dr. theol. *M. J. Stolee*, Luther Theological Seminary, Saint Paul, Minnesota, U. S. A. 208

Søster Ólafía Jóhannsdóttir. 1863-1924. Av pastor *K. O. Kornelius*, Oslo . 212

Misjonæren dr. phil. Ludvig Eriksen. 1866-1924. Av statsstipendiat dr. phil. *Olai Skulerud*, Nordstrand 220

Side

Beretninger om den Norske Kirke i 1923. Avgitt til det Kgl. Kirke- og Undervisningsdepartement av den Norske Kirkes biskoper 241
I. Oslo bispedømme. Av *Johan Lunde* 241
II. Hamar bispedømme. Av *M. Bjønness-Jacobsen* 254
III. Agder bispedøme. Av *Bernt Støylen* 260
IV. Bjørgvin bispedøme. Av *Peter Hognestad* 267
V. Nidaros bispedømme. Av *J. Gleditsch* 272
VI. Haalogaland bispedømme. Av *J. Støren* 273
Haalogaland bispedømmes deling. Biskopens utredning til menighetsraad, fylkesting og bystyrer i Nordland fylke. Av *J. Støren* . . . 286
Kirkelig statistikk 1923. Ved byraachef *D. Hvoslef*, Oslo 293
De norske misjoner i 1923. Ved det Norske Misjonsselskaps hjemmesekretær pastor *A. Olsen*, Stavanger 301
Kirkelig bibliografi 1923. Se Norvegia Sacra 1925.
Rettelser 328

BILLEDER.

		Pl.	Side
1.	Erkebiskop Olav Throndssons gravstein fraa 1486 i San Agostino-kyrkja i Rom. Avskrift og teikning av P. L. Galletti	I	24
2.	Erkebiskop Olav Throndssons minnestein i San Agostino-kyrkja i Rom, uppsett 25. november 1924	I	24
3.	San Agostino-kyrkja i Rom. Interiør, med erkebiskop Olav Throndssons minnestein, uppsett 1924	II	24
4.	San Agostino-kyrkja i Rom. Fasade 1483	II	24
5.	Erik Røring, sogneprest i Veøy 1741-1789. Malt portrett i Veøy gamle kirke	III	80
6.	Veøy gamle prestegaard, bygget av Erik Røring ca. 1750 . . .	III	80
7.	Fra Drøbak. Kirken og Hospitalet, sett fra sydøst	IV	91
8.	Vaar Frelsers kirke i Drøbak, sydsiden	IV	91
9.	Kjøpmann Nils Carlsen, 1734-1809, som bygget Drøbak kirke. Malt portrett i Drøbak kirke	V	92
10.	Martha Zachariasdatter, 1743-1821, Nils Carlsens hustru. Malt portrett i Drøbak kirke	V	92
11.	Prost Henrik Stoltenberg, 1724-1801, sogneprest i Aas 1758-1801. Malt portrett i Rasmus Meyers samlinger i Bergen	VI	96
12.	Drøbak kirke. Overstykke over østre inngang	VII	104
13.	Drøbak kirke. Overstykke over nordre inngang	VII	104
14.	Drøbak hospital (gamlehjem). Overstykke over inngangen . . .	VII	104
15.	Drøbak kirke. Interiør mot koret	VIII	108
16.	Drøbak kirke. Nils Carlsens familiestol	VIII	108
17.	Drøbak kirke. Interiør mot orgelet	IX	112
18.	Drøbak kirke. Altertavlen, 1776	IX	112
18.	Drøbak kirke. Prekestolen	X	116
20.	Drøbak kirke. Daapsengelen	X	116
21.	Drøbak kirke. Aron og Moses. Statuer paa korskillet	XI	120
22.	Drøbak kirke. Bokstolen (1786) med Frederik II's Bibel	XII	120
23.	Drøbak kirke. Den største klokke, 1776	XII	120
24.	Arne Garborg. Portrettbyste av Jo Visdal 1904 i Universitetsbiblioteket i Oslo	XIII	161
25.	Sogneprest Ole Tobias Olsen. Fotografi fra 1892	XIV	168
26.	Adjunkt Albert Landstad	XIV	168

		Pl.	Side
27.	Prost August Weenaas	XIV	168
28.	Gaardbruker Peder Nordsletten	XIV	168
29.	Sogneprest Oscar Moe. Malt portrett av Asta Nørregaard i Kampens kirke i Oslo	XV	200
30.	Statsraad Ivar Sælen	XVI	208
31.	Prof. theol. Erik Kristian Johnsen	XVI	208
32.	Søster Ólafía Jóhannsdóttir	XVI	208
33.	Misjonæren dr. Ludvig Eriksen	XVI	208

Billedene er reproducert efter originalfotografier av: Sansaini (nr. 1), Alinari (nr. 4), G. Lindman (nr. 7), Eberhard B. Oppi (nr. 8), O. Væring (nr. 11, 14—20, 22—24, 29), arkitekt Bredo H. Berntsen (nr. 13), Helga Thokle (nr. 12, 21) o. fl. Av fotografiene er nr. 9, 10, 13—20, 22, 23 velvillig utlaant fra det Antikvariske Arkiv i Oslo, og nr. 1—6, 8, 25—28, 30—33 av forskjellige private eiere. Billedene er trykt med klicheer fra Kristiania Kemigrafiske Anstalt.

ST. OLAVS KRISTENRETT.

TALE VED KYRKJESTEMNA PAA MOSTER I SUNNHORDALAND
29. JULI 1924
VED 900-AARS-MINNET OM MOSTRARTINGET I 1024.

AV

OLUF KOLSRUD.

Þat er upphaf laga varra, at ver scolom luta austr oc biðia til hins helga Crist ars oc friðar, oc þess at vér halldem lande varo bygðu oc lánar drotne varom heilum. Se han vinr varr, en ver hans, en Guð se allra varra vinr.[1]

Dette er det fyrste i loverne vaare, at vi skal bøygja oss mot aust og beda til den heilage Krist um godt aar og fred, og um at vi maa hava landet vaart bygt og kongen vaar ved helsa. Han vere vaar ven og vi hans, men Gud vere venen aat oss alle.

Slik lyder dei ord som den gamle Gulatingslov byrja med. Naar dei visaste mennerne fraa fylki her vest møttest paa tingstaden paa Gula, og lovi vart framsagd, daa var tru og lydnad til Krist og bøn og tillit til Gud deira fyrste tanke.

Og slik var det ikkje berre i denne landsluten, men i alle lagdøme i Noregs rike, — paa Frostating[2] og Eidsivating[3] og Borgarting[4], — og vidare ut der kristne nordmenner bygde og ferdast, fraa Island[5] til Gottland[6].

Vi vil bøygja oss mot aust og beda til den heilage Krist. Med desse ordi, — som er sermerkte for gamall norsk lov[7], — sanna fedrane vaare at dei vilde vera eit kriste folk. Og for deim var dette stort, og det gjekk djupt inn i hugen og i livet: Vi vil segja *ja* til kristendomen og *nei* til heidenskapen. Soleis lydde ordi som lovi tok til med paa Eidsivatinget.

Daa Noreg var misjonsmark. Minneskrift um Mostertinget i aar 1024. Av Peter Hognestad, Absalon Taranger, Knut Robberstad, Johan Meyer. Bergen 1924. Bibliotheca Norvegiæ Sacræ IV = Norvegia Sacra 1924 B.

Heidenskapen var sterk i det gamle Noreg, — fedrane vaare var eit religiøst folk, og det er underlegt aa leggja merke til, at der kristendomen rører seg med rikaste livet i vaare dagar, der blømde ogso den heidne gudedyrking.

Um vi læt tanken sviva ut over Hordafylket, daa minner det gamle namnet paa Tysnesøyi, Njarðarlǫg, um den tid daa guden Njord raadde for lukka paa sjøen og hadde magt til aa samla bygderne her i fjordane til eit lite ordna statssamfund[8]. Gardsnamn[9] som Thorsnes[10], Tysnes[11], Baldersheim[12], Njardarheim[13], Thorsland[14], Njardarland[15], Ullarland[16], Frøyland[17], Hovland[18], Helgaland[19] og fleire andre slike namn[20] kring i bygderne her vest minner oss um den tid daa det ikkje var lenger veg imillom dei heidne heilagdomarne enn fraa kyrkja til kyrkja i vaare dagar.

Her paa denne øyi, paa Moster, er det ein gard som heiter Totland, d. e. Thorsland[21]. Og Eyrbyggja-soga fortel[22] um eit stort Thorshov paa Moster, som den gjæve hovdingen Rolv stod for, han som var so god ven med Thor at han fekk namnet Thorolv. Og det ettermæle lyt vi gjeva Thorolv Mostrarskjegg, at han var ein trugen gudedyrkar. Han var det vi vilde kalla ein religiøs mann. For han sette si lit til den guden han trudde paa, fullt og heilt, og han vyrde og verna det han heldt heilagt, paa ein maate som gjer mangein kristen skamm.

Det er faa som kann læra oss meir um den heidne trui aat fedrane vaare enn denne gamle Mostringen. Daa Harald Haarfagre dømde Thorolv fredlaus, daa gjekk han til frettar, som dei sa den tid, han spurde guden til raads um kva han skulde gjera, og daa gudesvaret viste han til Island, tok han vegen dit, og mange fylgde. Han førde timbret av Thorshovet med seg over havet, og litt av moldi under altaren i hovet, og daa han saag land, kasta han høgsætestolparne i sjøen. Paa den eine var det utskore eit Thors-bilæte, og Thor synte vegen til den nye heimen; der stolparne dreiv i land, slo Thorolv seg ned.

Han bygde hovet uppatt paa garden sin. Den vart heitande Hovstad og ligg ved Thorsaa som renn uti Hovsvaag innanfyre Thorsnes. Paa tangen der Thor var komen i land, let Thorolv segja alle domar, og han sette heradstinget der, og der var det slik ein helgestad, at ingen maatte gjera vollen urein anten med fiendeblod eller paa annan maate.[23]

Daa Thorolv var daud og Thorstein son hans var ung, kom det til strid paa tingvollen millom Thorsnesingarne og grannarne deira som ikkje vyrde helgestaden; vollen vart uheilag av blod, og

tingstaden vart flutt. Den nye tingvollen var ogso ein stor helgestad. Der stod Thorssteinen og domringen, og der blota dei til Thor, men det var menneskje dei blota, — ofri vart dømde i domringen, og ryggen paa dei vart broten over Thorssteinen. Den steinen stend paa Thingvellir paa Thorsnes den dag i dag.[24]

Upp fraa garden hans Thorolv Mostrarskjegg stend det eit fjell, det kalla han Helgafell, og paa dette heilage fjellet hadde han slik tru at ingen maatte sjaa paa det u-tvegen, og inkje livande maatte drepast paa fjellet, korkje menneskje eller fe, for dit trudde Thorolv at han skulde fara, naar han døydde, og alle frendarne hans paa neset.[25] Ein haustkveld, daa Thorstein Torskebit, son hans Thorolv, var ute paa fisking, daa bleiv han paa sjøen. Men den same kvelden saag sauegjætaren hans, at Helgafell opna seg paa nordsida, og inne i fjellet saag han store eldar og høyrde mykje gny og hornlaat, og daa han lydde etter, um han kunde skyna nokre ord, daa høyrde han dei helsa paa Thorstein og fylgjesmennerne hans, og dei sa at Thorstein skulde sitja i høgsætet midt fyre far sin.[26]

Desse sogorne um Thorolv Mostrarskjegg og ætti hans gjev oss eit livande bilæte or religionen aat dei gamle hordarne, for det var fedraseden fraa Noreg dei heldt vedlike paa Island. Og um stein og berg og vatn og skogar[27] her i Hordafylket kunde tala, daa skulde dei fortelja oss liknande ting um kva dei gamle forfedrane vaare trudde og tenkte.

Lat meg berre nemna nokre døme fraa éi bygd. I Etne i Sunnhordaland er det ein gard som heiter Frette[28]. Den har namn etter same skikken som Thorolv Mostrarskjegg hadde, aa ganga til frettar og raadspyrja gudarne[29]. Elvi som renn ut ved Frette, kjem fraa Hellaugvatnet, det er Helgalaug, den heilage sjøen[30]. Paa Austreim i same bygdi[31] er det ein steinring med ein større stein i midten[32], det er domringen og offersteinen. Paa grannegarden Støle[33], hovdingesætet hans Erling Skakke, er det ein fjellknaus som kallast Helgaberg[34], same namnet som Helgafell, det heilage fjellet aat Thorolv Mostrarskjegg paa Island. Ved dette Helgaberg er det merkelege helleristningar[35], bilæte som vitnar um den heidne gudedyrking enndaa lenger tilbake i tidi. Etter eldgamle segner har det vore liknande figurar aa sjaa i flatfjellet utanfor kyrkjegardsmuren her paa Moster[36], og har hovet hans Thorolv stade der som Mostrar-kyrkja stend, so har nok berget her nordan kyrkja vore eit heilagt berg for honom[37].

Men gudetrui var ikkje all religionen aat fedrane vaare, —

djupare ned i hugarne levde trui paa alle slag vætte og troll, gode og vonde, som ferdast utanum bygderne og under og bakan og nordanum mannaheimen. Aa faa desse magter til aa lyda og tena menneskjorne, aa kjenna trylleordet og vita raadi til aa henta kunnskap or det dulde, aa løysa løynde krefter med seid og galdr til hjelp for seg sjølv og til skade for sin fiende, det var ikkje mindre um aa gjera enn aa dyrka gudarne ved kjøtgrytorne og drikkehorni i hovi.[38]

Men daa kristendomen vart forkynnt i landet, daa opna det seg ei ny verd for tankarne: Ikkje lenger blota til Njord og Frøy um godt aar og fred og til Odin og Thor um siger og helsa og langt liv.[39] Ikkje venda seg i nord som aasadyrkaren Haakon Ladejarl [40], daa han bad til Thorgerd Hølgabrud under slaget i Hjørungavaag, for i nord er det, troll og myrke magter har heime[41]. Men me skal bøygja oss mot aust, der soli ris, og heidra den Gud som har skapt alt og raader over alt[42], og dyrka hans son, den heilage Krist, drotten, kongen, hovdingen, herren over himmel og jord, over sol og stjernor, han som sjølv er den sanne sol for menneskjeborni, han som gjev fred og frelsa, liv og alle gode gaavor.[43]

Og naar hov og horgar vart brende og brotne ned og kristne kyrkjor reist i staden[44], daa vart dei nye gudshus lagt slik, at presten og alle som i kyrkja er, vender seg mot aust, naar dei bed. Slik stend Mostrar-kyrkja, som er bygd der kong Olav Tryggvason fyrst høyrde ei kristi messa sungi paa norsk jord. Og slik stend alle vaare gamle kyrkjor. Difor er det endefram aa forstaa, naar vi segjer at dei heidne forfedrane vaare umvendte seg, for i si gudedyrking, i si bøn, vendte dei seg um, fraa nord der myrkret raader, til aust der ljoset kjem.

Denne umvending var ikkje berre ei formsak. Bak forkynningi av den nye tru stod kongsviljen aat Olavarne, og det var aalvor at i deira rike maatte ingen heiden mann finnast, men «kvar mann skulde kristen vera i dette konungs-velde» [45] eller fara or landet. Dei gamle gudarne hadde ingen «rett» [46] lenger. Alle skulde høyra Kristus til, for det er han som er drotten baade over englar og menneskje, og over kongar og folk. Difor var det naturlegt at det fyrste store bod i lovi vart dette eine, aa lyda Gud Herren, aa beda til Krist.

Og med det fylgde den indre hugvending. Vi vil hava Gud til *ven* —, segjer Gulatingsmennerne[47], og difor vil vi kvar dag

fara slik aat i alle vaare gjerningar og i all vaar vilje, at det kann vera Gud til æra og oss til gagn baade for lekam og sjæl.[48]

Umvendingi til kristendomen vart fyrst og fremst det som dei gamle i sitt maal kalla eit «sedskifte»[49], ei umskifting i seder. For deim var sed og skikk heilag, og alt det som gav livet meining og innhald, var fyllt av religiøs tru og tankegang.[50] Naar dette skulde skiftast um, daa laut mangt falla, av di det var beint i strid med den nye sed, og mangt anna maatte helgast av kristendomen um det skulde faa staa ved lag, og mangt nytt kravde rett og raaderom i samfundslivet.

Det er forunderlegt aa sjaa, korleis dette sedskifte gaar fram steg for steg. Missjonærarne tek til med aa setja fram nokre faa enkle krav, so eit til, so fleire, dei fyrste lempelege, men sidan større og strengare, — der er likesom ein vís og fast plan i missjonen, ei uppseding, ein vokster mot eit høgt maal. Dei heidne fedrane vaare var harde hausar, og det nytta ikkje aa koma til dei med alt i ei gong, men naar dei skulde bli kristne, so laut dei byrja paa nedste steget. Det var med dei, som apostelen Paulus segjer til Korintarane: ein kunde ikkje tala til dei som til aandelege, men som til kjøtelege, til nyfødingar i Kristus[51].

Det store og avgjerande kravet som ingen kunde koma framum, var alltid dette eine: at dei skulde lata fara all bloting og heidne gudar. Dette kravet var det fyrste Haakon den gode bar fram[52], det sette Olavarne alt inn paa. Men enndaa so hardt det røynte paa her, so laut det gaa stykkevis ogso i denne hovudsak. Daa den fyrste presten paa Moster, flemingen Thangbrand, hadde forkynnt kristendomen paa Island etter Olav Tryggvasons bod, og Altinget vedtok den nye tru i aaret 1000, daa sette dei det i lovi, at ein straffritt kunde blota til gudarne i løyndom og eta hestekjøt.[53] Og ladejarlarne Svein og Eirik, som sjølv var døypte, let kvar gjera som han vilde med aa halda kristendomen, den tid dei raadde i Noreg.[54] Den som førde den nye religionen fram till full siger over den gamle, var Olav Haraldsson. Fraa hans tid maatte ingen blota til heidne gudar eller til haugar eller horgar, og um nokon gjorde det og ikkje vilde lyda biskopen, var han fredlaus i landet.[55]

Eit anna stort grunnkrav var dette: at den som kristen skulde vera, maatte lata fara all trolldom. Det var menn av dei beste ætter som for med seid. Sonsons son til Harald Haarfagre, Eyvind Kjelda, var ein stor trollmann. Olav Tryggvason var hard ved alle slike. Han lokka ein heil flokk av dei til seg paa Nidarnes og

brende dei inne der. Og daa Eyvind Kjelda for etter Olav til Avaldsnes med eit heilt langskip fullt av seidmenner, og tok til aa trolla for aa skada kongen, daa let Olav dei fanga og sette dei paa ei flu i sjøen og batt dei der, so dei drukna daa flodi kom.[56] — Men Olav var ikkje fri for at han trudde paa spaadomar sjølv. Han tok varsl av fuglarne, difor kalla danarne han Olav Kraakebein.[57] Og den siste han tala med i Noreg daa han for til Vendland og Svolder, det var ein gamall blind framsynt mann her paa Moster, som han vitja og spurde ut um ferdi si.[58] Slikt hadde dei vel mindre aa segja paa i dei dagar. Men for den grove trolldom maatte det setjast stenge, og fraa Olav Haraldssons tid var det lovbode, at ein kristen maatte ikkje lyda spaadomar eller galdrar eller vonde gjerningar. Den som for med trolldom av kva slag som helst, var utlæg og uheilag. Og var det ei kona slikt vart sagt um, maatte ho skira seg ved gudsdom.[59]

Naar folket fyrst hadde brote med heidendomen, galdt det aa kristna samfundssederne. Haakon den gode sette fram tvo enkle krav, — aa halda kvar sjuande dag heilag og ikkje arbeida den dagen, og aa fasta for kjøt kvar sjuande dag. Trønderne mælte hardt imot helgedagshald og fasta, og Haakon fekk ikkje raad med dei. Men han overtala dei til aa halda jol paa same tid som dei kristne, og det vart sett i lovi.[60] — Olav Tryggvason gjekk vidare. I dei heidne samdrykkjor eller gilde vart horni tømde for æserne, og ølet vart eigna til Odin og Thor. Men Olav avskipa dei heidne blotfestarne, vinternattblotet, midvinterblotet, sumarblotet og midsumarblotet, og i staden innretta han fire kristne høgtidsdrikkelag: joleøl, paaskeøl, jonsmesseøl og haustøl[61]. — Eit steg vidare gjekk Olav Haraldsson. Fraa hans tid var dei lovbodne høgtidsdrikkelagi berre tvo i tal. Men desse skulde haldast i kvar grend um hausten og i kvart hus um jolenatti, og ølet signast til Krist og sancta Maria til godt aar og fred.[62] Soleis vart kristendomen fyrst ført inn i heimarne, og folkelivet helga med den nye tru.

Olavarne gjorde sjuande kvar dag til helg, den kallast sundag, og laurdagen fyre var heilag fraa non. Daa maatte ingen arbeida, ikkje fanga fisk eller fugl og ikkje vinna paa aaker eller eng. Jamsides med sundagarne vart andre messedagar fyreskrivne, daa ein ikkje maatte arbeida, sume større, med fasta og nonhelg, sume mindre, berre med dagshelg. Tid for tid kom nye helgedagar til, og det vart ei lang rad av dei. Vi kann ikkje no skilja ut dei eldste, men det ser vi klaart, at sundag og høgtidshelg og mangein gamall merkedag som enno minnest, Marimessa og Helgemessa,

Jonsok og Mikkelsmessa, Kyndelsmessa og Krossmessa og andre, dei har Olavarne gjeve oss. Prestarne varskudde folk um helgedagarne med aa skjera kross og senda fraa hus til hus rundt i bygdi fyreaat.[63]

Kristendomen var ein religion som vilde læra upp til maatehald og sedugskap. Difor sette han grensor som heidningarne fyrr ikkje kjende, og gjorde forbod paa ymse umkverve i livet.

Helgedagshaldet var ei slik avgrensing. Fasta likeeins. Olav Haraldsson lovfeste fredagsfasta. Kvar sjuande dag skulde dei kristne fasta for kjøt, og det same galdt ymse andre tider i aaret, serleg kvar søknedag i langefasta som vara i 40 dagar, like lenge som Kristus fasta i øydemarki.[64]

Apostelmøtet i Jerusalem vara den kristne kyrkjelyden i Antiokia for aa verte ureine ved avgudarne og ved hor og ved det som er strypt og ved blod.[65] I Noreg forbaud dei kristne missjonærarne aa eta hestekjøt,[66] for det var heiden offermat. Og ein fekk ikkje nytta sjølvdaudt, slikt som ingen veit banen aat.[67]

Meir mun tykkjer vi det var i det, at kyrkja retleidde kynslivet til større maatehald. Kvar mann skulde berre hava éi kona, og um han gifte seg med tvo, daa skulde han lata fraa seg den kona han tok sist, og det barnet han fekk med henne, kunde ikkje arva faren.[68] — Ingen maatte hava frenka si til kona. Fyrst i sjuande led kunde ein gifta seg med ei frenka, og i femte led med enkja til ein frende.[69] — Ei heller kunde ein taka nokon av sine fadderar til egte; for den døypte, som vart atterfødd i det heilage badet, kom i aandeleg skyldskap med gudsivjarne.[70] — Brudlaup maatte haldast i lovleg tid og ikkje i utider, for fyre helgedagar og fastedagar og i fastetiderne skulde ein styra lekams lyst.[71] — Um nokon blanda seg med eit naut, gjorde han udaadsverk og maatte fri seg fyre kyrkjedøri med eid eller vera utlæg og uheilag, og nautet vart jaga paa sjøen.[72]

Det største framsteg i det gode gjorde forfedrane vaare, daa kristendomen lærde deim aa akta menneskjeliv høgare enn heidendomen hadde gjort. Samstundes med blot og gudedyrking vart menneskjeofringarne[73] avtekne, for Krist og ingen annan er ofra for synderne vaare. Heidningarne blidgjorde gudarne med mannablod. No avtala dei kristne bønderne at kvart aar skulde dei kjøpa laus ein træl, ein gong i kvart fylke, og gjeva han fridomen um sundagen i lagtingstidi.[74] Dette var i deira munn ein heilag lovnad til Guds takk[75], ein lovnad som aldri maatte brytast. Trælefrigjevingi var eit offer som kom i staden for det heidne blotet med menneskje-

i v.[76] — Enndaa var trælerne i den fyrste kristne tid her i Noreg ikkje i lov og landsrett med andre menneskje. Dei kunde drepast straffritt[77], og um borni av frigjevne trælar kom til aa lida naud, vart dei sett i ei grav paa kyrkjegarden til aa døy der[78].

Ikkje kvart barn fekk leva i heidendomen. Det var faren som hadde rett til aa avgjera um barnet skulde fødast upp eller berast ut og døy.[79] Det gjekk til mest paa same vis som naar vi talar um aa „setja paa" eit krøter. Men i kristendomen var eit av dei fyrste krav, at vi skal ala kvart barn som vert bore til verdi i landet vaart, kristna det og føra det til kyrkja.[80] Ogso i dette stykke gjekk det steg for steg. Paa Island var det framleides løyvt aa setja ut barn[81] solenge ein kunde blota i løyndom, til Olav Haraldsson avtok slike heidne seder[82]. Men enndaa let han det vera lov i Noreg aa setja ut vanskapningar. Misfoster, som mest likna paa dyr, vart borne ut paa ein uheilag stad og lagt ned med stein, der det korkje kjem folk eller fe. Hadde det menneskjeskapnad, førde dei det til kyrkja og primsigna det eller døypte det, men la det ned fyre kyrkjedøri eller i kyrkja og let det døy der[83]. Halvanna hundrad aar etter Olavs tid var ogso desse siste leivningarne av den hardhjarta barneutsetjing avtekne, og daa heiter det beint fram i lovi, utan atterhald, at kvart barn skal alast, som blir født i dette landet.[84]

Heidningarne la dei daude i haugar og røysar. Liki vart brende, og um enkja levde etter, laut ho fylgja mannen levande paa baalet.[85] I kristendomen kunde korkje likbrenning eller enkjebrenning tolast. Kvart menneskje som døyr, skal førast til kyrkja, ubrend, og gravast i heilag jord. Og naar liket kom til kyrkja, gjekk presten imot det og song over det.

Men udaadsmenn, drottensvikarar og mordvargar, trygd-brytarar og tjuvar og dei som sjølv gjorde ende paa seg, fekk ikkje kristeleg jordeferd. Dei skulde gravast ned i flodmaalet, der som sjøen og grøntorva møtest.[86] Det var ei stor uppsedande magt i dette at kyrkja sette skil millom heiderlegt og uheiderlegt liv like inn i dauden.

I eit stykke magta kyrkja ikkje aa kristne sederne i missjonstidi — det galdt retten til aa taka hemn for personleg vanæra og skade. Dengong hadde statssamfundet enndaa ikkje tileigna seg straffemynja i private straffesaker, men det var kvar manns eigen rett og plikt aa krevja bøter eller taka blodig hemn over brotsmannen, og det vart eit langt arbeid for kyrkja aa faa innført mildare seder og offentleg rettsskipnad i personlege ærestridar og skadesøksmaal.

Her maatte prestarne syna vegen ved aa nekta aa hava noko med blodhemn og dødsdomar og krig aa gjera, og det endaa um dei skulde vanvyrdast for det[87]. Naar den fyrste presten paa Moster, Thangbrand, var ein stridbar mann, som herja paa heidningarne for aa skaffa seg inntekter, og som hemna nidvisor med aa drepa dei som gjorde visorne[88], daa er han eit undantak som stadfester regelen, — at bodberarane for Evangeliet i Noreg var menner som let seg driva av Kristi milde aand.

I staden for dei heidne heilagdomarne, horgar og hov, reiste dei no krossar og kristne kyrkjor. Krossarne var gjerne grovt tilhogne av ein uppreist stein, og av dei staar det mange att i Gulatingslagen.[89] Kyrkjorne var bygde av tre, og det er likt til at dei var uppsett i stavverk.[90] Alt i Haakon den godes tid var tri kyrkjor bygde paa Møre, men trønderne brende dei og drap prestarne[91], og sidan veit vi ikkje av nokor kyrkja fyrr Olavarne tok til aa byggja. Dei reiste kyrkjor i kvart fylke, ei, naar fylket var lite, tvo eller fleire, naar det var større. Olav Tryggvason bygde dei fyrste fylkeskyrkjorne, det var i sjøfylki, som vart kristna i hans tid. Olav Haraldsson let reisa kyrkjor i innlandsfylki og i dalarne, som han kristna, i Gudbrandsdalen, paa Heidmark, i Valdres. Og med raad av sin missjonsbiskop, Grimkjell, la Olav Haraldsson jordegods og inntekter til alle fylkeskyrkjorne.[92]

Fylkeskyrkjorne var missjonsstasjonarne i vaart land. Fraa dei gjekk missjonsarbeidet ut. Fylket var missjonsdistriktet. Sogorne nemner tvo av dei kyrkjorne som Olav Tryggvason bygde i fylki her vest, den eine var paa Moster i Hordafylke[93], den andre paa Selja i Firdafylke[94]. Paa Moster sette han Thangbrand til prest og baud han aa døypa folket som hadde teke trui i Hordaland.[95] Mostrarkyrkja var med andre ord missjonskyrkja for Hordafylket.

Etterhand som bygderne vart kristna, reiste det seg fleire og fleire kyrkjor i fylki, alt i Olav Haraldssons tid. Her i Gulatingslag kom dei fyrst i fjordungarne og so i aattungarne av fylki, og tilslutt i heradi, og sume stormenner bygde kyrkjor paa sine eigne gardar, so dei og grannarne kunde hava stuttare kyrkjeveg, — dei kallast høgendes-kyrkjor, d. e. maks-kyrkjor[96].

Det var kongen og biskopen som let dei fyrste kyrkjorne byggja, og dei la gods til. Men skyldnaden til aa halda dei nye gudshus vedlike og løna prestarne maatte bønderne taka paa seg, og dermed fekk folket sjølv andsvaret for at den kristne gudsdyrking kunde vedvara. Kong Olav og biskop Grimkjell lovfeste dei økonomiske plikterne aat kyrkjelydarne. Hovudkyrkja i fylket

som fyrst var bygd, hadde alle fylkesmennerne, d. e. alle bønderne i fylket, plikt til aa halda i stand. Dei andre kyrkjorne vart vedlikehaldne kvar av sine soknefolk eller eigarmenner. Naar kyrkja var bygd, skulde det setjast gard ikring; biskopen vigde kyrkja og kyrkjegarden, og bønderne bar kostnaden ved vigsla. Naar kyrkja var vigd, maatte tufti aldri øydast; brotna kyrkja, so hyrnestavarne fall ned, maatte soknefolket byggja ho uppatt innan aaret.[97]

Olav Haraldsson og biskop Grimkjell vart samde um, at biskopen skulde raada for kyrkjorne og tilsetja prestar. Og dei fastsette høvelege presteløner, som bønderne forplikta seg til aa svara. Men for heradskyrkjor vart det gjort serlege avtalor millom prest og soknefolk um løni.[98]

Biskopen var forplikta til aa senda bønderne slike prestar, som kunde gjera gudstenesta rett for folket, og um presten var forsømeleg og ukunnig, hadde biskopen lov til aa avsetja han fra prestegjeldet. Prestarne var tilsette paa eit aar i senn i den fyrste tid, og dei hadde ikkje stor personleg vyrdnad millom folk, for dei kunde ikkje taka hemn og dei laut finna seg i lekamleg refsing som trælerne. Men daa dei fekk seg hus og hage og vener og tok til aa bli heime i bygdi, so vart dei folkekjære. Daa vilde bønderne naudleg skifta prest so ofte, dei gav presten same mannhelg som dei sjølv hadde, og han maatte vera med i gjestebodi deira og signa mat og drykk, serleg i dei store gravøli eller sjæleøli som dei kallast; bønderne gjorde maagskap med prestarne, og dei let sønerne sine prestlæra.[99] — Og kvart aar skulde biskopen koma i fylki og yta folk den tenesta som bør vera.[100]

Soleis fester den kristne kyrkja rot i folket og vert ei folkekyrkja. Difor er det meint av fullt hjarta, naar bønderne lova det, at vi vil lyda kristentru og kristendom, vi vil hava vyrdnad for kyrkjorne som er bygt til Guds dyrking, og for prestarne som skal vera vaare lærarar og talsmenner, og difor vil vi fylgja kongen vaar og biskopen vaar til lov og rett efter rett kristen rett[101].

— Paa den vis som eg no i faa ord har skildra, var det at fedrane gjekk over fraa den gamle tru til den nye. Og dei menner som her var førarane for folket, det er kongen og biskopen. Ved deira gjerning og samarbeid er nordmennerne blitt eit kriste folk. Dei forkynte den nye tru og sed i Noreg.

Men dei gav ogso kristensamfundet den faste ytre form, som var turvande, um ikkje verket atter skulde siga ned og verta til inkje: dei sette skipnader og lover for aa halda kristendomen ved

like i framtidi, og vi har no høyrt korleis desse nye ordningarne voks fram.

Det er minnet um dette grunnleggjande og byggjande kristendomsverk som har samla oss her i dag. Og det er vel verdt aa minnast, for St. Olavs kyrkja har stande i ni hundrad aar, og ho stend livsfrisk og sterk den dag i dag. Det sømer seg vel for oss kristne nordmenner som lever no, aa minnast forfedrane vaare som har gjort so store ting til beste for etterkomarane, og syna deim takk og gjeva Gud æra.

Tvo gonger er det halde ting paa Moster i missjonstidi.

Den eine gongen var i aar 996, i det andre aaret Olav Tryggvason var konge. Den sumaren gjorde Olav si fyrste missjonsferd fraa Trondheimen og sud med landet.[102] Paa Gula[103] og paa Moster[104] heldt han ting med hordarne, og den eldste norrøne kongesoga, den som kallast Aagrip, segjer at det var paa Moster i Sunnhordaland at Olav fyrst kom fram med kristendomspaabodet.[105] Det som hendte paa dette tinget, fortel ogso Snorre Sturlason um, men han nemner ikkje tingstaden, og han segjer det var paa Rogaland.[106] Men naar dei sogemennerne, som er eldre enn Snorre[107] segjer at tinget var her paa Moster, so lyt vi tru dei mest.

Avdi dette var det fyrste kristningstinget i Olavs tid, har minnet um det halde seg vel, og det vart mykje umtala i soga og segn. Det var søkt av ein utalig tingaalmuge fraa Hordaland. Kong Olav steig upp paa ein høg stein[108] og tala baade lydt og lenge og med fagre ord og bar fram Guds ærend for folket. Men bønderne hadde etla seg til aa gjera motmæle, og dei maalsnjallaste menner stod upp, ein etter annan, og lyfte upp si røyst. Men den fyrste fekk ei hosterid og kom ikkje til ords, den andre vart stam og fekk ikkje fram eit greidt ord, og den tridje vart so haas og sint, at ingen skyna det han tala. Dei laut alle setja seg ned med skamm. Olav hadde den beste framgang med si sak, og alt tingfolket vart døypt. Daa vart den fyrste Mostrarkyrkja bygd[109], hundrad aar fyre den som no staar,[110] og den galdt for aa vera den fyrste av alle kyrkjor som var bygt i Noreg[111]. — Fyre dette tinget hadde kong Olav ei syn: den heilage biskop Martin av Tours viste seg for han og gav honom den raad som fyrr er nemnd, at i gjestebod og ølgilde skulde horni vigjast til Gud og hans heilage menner og ikkje til æserne.[112] Difor staar det ogso eit drikkehorn til merke ved Mortensmessa den 11. november paa primstaven.[113] — Dei underlege teikn og figurar som var aa sjaa paa flaberget ved kyrkja, dei tyda folkefantasien um Olav og fann merke etter

der kongen hadde sete, og der mennerne hans stod og studde seg ved vaapni, og fotspori aat kongen, rett som han hadde stade i kramm snø.[114]

Er det fyrste Mostrartinget utførleg skildra i kongesogorne[115], so er dei andre ikkje eingong nemnt. Det er fraa lovbøkerne[116] at vi kjenner noko til det. Men det er ikkje for di Mostrartinget i aar 1024 var slik ei lite merkeleg hending at det ikkje var verdt aa umtala i soga. Dei gamle sogemennerne feste seg meir ved dei ytre tilburderne, alt det som hadde liv og farge og var rikt paa spaning og kraft. Men der er ogso ein indre framgang i samfundslivet, og i denne framgangen er det andre Mostrartinget ein merkestein. I dei 28 aari millom dei tvo Mostrartingi var det at det norske folket tok ved kristendomen.

Daa Olav Haraldsson førde kristningsverket fram til fullending, skjede det ikkje berre ved forkynning og daap. Han la ogso stor vinn paa aa bøta loverne i samhøve med kristendomen. Dette Olavs kristne lovbøtingsarbeid var so stort at han vart staaande for ettertidi som den eigenlege lovgjevaren i Noreg.[117] Langt fram i tidi, eit halvt tusund aar etter dei hendingar vi her minnest, — daa dansk velde vart tungt i vaart land, daa heldt nordmennerne St. Olavs lov fram som sin umistelege rett.[118]

Den vinteren kong Olav sat i Trondheim i sitt andre kongeaar, i 1015-1016, fortel Snorre[119], at kongen skipa paa loverne med raad av dei visaste mennerne og tok fraa eller lagde til der som han syntest. Men kristenretten sette han slik som biskop Grimkjell og andre prestar raadde til, og han lagde all sin hug paa aa tyna heidenskap og slike gamle vanar, som han tykte skada kristendomen. Og naar han for paa kristningsferd i landet, kunngjorde han alle stader dei kristne lovbod for bønderne paa tinge og avskipa dei heidne sederne og bøtte paa kristendomen der det skorte.[120]

I 1023[121] heldt Olav dei siste kristnings-ting i heidne bygder, paa Voss* og i Valdres.** Og um sumaren aaret etter for han sud med landet fraa Nidaros og alt aust til landsenden, hadde ting med bønderne, forlikte folk og seda landet. «Daa hadde Olav kristna landet der som det var storbygder,» segjer Snorre, og han legg til: «daa hadde han òg skipa loverne over alt landet»[122].

---

* Lars Eskeland, Heilag-Olav. Minneskrift til 900-aars-høgtidi på Voss 29. juli 1923. Bjørgvin 1923.

** Oluf Kolsrud, Daa Valdres vart kristna. Valdres, 900-aarsskrift 1923, Gjøvik [1923], s. 209-29.

Paa denne ferdi høver det aa tenkja seg, at kong Olav og biskop Grimkjell heldt det tinget paa Moster, som lovbøkerne umtalar.[123] Dette Mostrartinget kann ikkje ha vore eit vanlegt lagting, men eit ting som galdt heile landet, eit riks- og kyrkjemøte[124], for baade i Gulatingslovi og i Frostatingslovi er det fyresegner som lovi segjer det um, at dei er fastsette paa Mostrartinget[125].

Korleis det her gjekk til, kann loverne gjeva oss ein liten glytt inn i: Det som Olav den heilage og biskop Grimkjell fastsette paa Mostrartinget[126], eller det som Olav den heilage gav biskop Grimkjell samtykke til paa Mostrartinget[127], eller det som biskop Grimkjell gav lov til paa Mostrartinget[128], — og soleis som dei baud oss bønder aa halda[129], eller slik som vi bønder vart samde um sidan[130], — slik er kristenretten, segjer dei gamle lovbøkerne.

Det som gjekk fyre seg paa Mostrartinget[131], det var daa dette, at kongen som landsherre og biskopen som kyrkjestyrar[132], den verdslege magt og den aandelege, dryfta med kvarandre og rimelegvis med andre vise menner av læke og lærde fraa folket og kyrkja, korleis kristendomen no skulde faa sin endelege og faste skipnad, og vart samde um dei vigtugaste lovfyresegner som galdt dette, baade dei som fyrr var gjevne og nye som vart lagt til. Det er fyrst og fremst desse nye loverne som det endefram heiter det um, at dei er fastsette eller skipa paa Mostrartinget. Dei gjeld vedlikehaldet av kyrkjorne, livsupphald for prestarne, styringsretten aat biskopen over kyrkja, helgedagshaldet og ekteskapet.

Med dette gav kong Olav og biskop Grimkjell den unge norske missjonskyrkja dei fyrste trygge voksterkaar i samfundslivet.

Dei loverne som kongen og biskopen hadde skipa paa Mostrartinget, var ikkje gyldige, fyrr dei var vedtekne av folket paa lagtingi rundt i landet. For det var folket sjølv som hadde lovgjevingsretten. Kristenretts-vedtaki paa Mostrartinget var det som vi etter vaar maalbruk vilde kalla ein proposisjon til lov. Det var visseleg ikkje lenge etter Mostrartinget at lagtingi vedtok loverne. Og sidan den tid hadde alle lover ein bolk som kallast kristendomsbolken.

Fyre Magnus lagabøtar gav ei sams lov for heile landet, hadde kvart lovsamband sine serlege lover. Det var alltid nokon skilnad paa desse landskapsloverne, og der er ogso skilnad paa kristenrettarne. Men det er uraad no aa faa greida paa, korleis den eldste kristenretten[133], eller dei eldste kristenrettarne, var i alle stykke. For paa Olavs tid var ikkje loverne skrivne, — dei vart overlevert munnleg av lovkunnige menner som sa dei fram paa tinge. Dei

gamle forfedrane vaare var sterkare i minnet enn vi, — dei kunde fortelja kongesogor og ættesogor som vart heile bøker i skrift. Det var ikkje fyrr uppimot aar 1100, at sume tok til aa skriva loverne i bok.[134] Dei eldste rettsbøkerne, som har berga seg ned til vaar tid, er uppskrivne umlag aar 1150, og er soleis 3—4 mannsaldrar yngre enn Olavs tid, og vi har ogso desse bøkerne oftast berre i seinare avskrifter; av dei allra eldste er det gjerne berre att smaabitar og stubbar.[135]

Innan loverne vart skrivne upp i bok, er mangt nytt lagt til, og sumt som vart gamaldags, er teke ut. Merkelegast er den lovbøting som vart gjord med Gulatingslovi av kong Magnus Erlingsson i 1160-1170-aari. Den har vi tydeleg merke av i dei gamle lovbøkerne. For han som skreiv desse, nøgde seg ikkje med aa utelata dei gamle lovreglarne fraa Olavs tid, som skulde avløysast av nye, og setja Magnusloverne i staden, men han har skrive upp baade den gamle og den nye teksti, der dei skilde seg, og gjort greida for kva som var fraa Olav og kva som var fraa Magnus, kva som var ulikt og kva som var eins[136]. Soleis faar vi eit forvitnelegt bilæte av voksteren i lovverket, og vi ser korleis folket gaar fram og mognast i kristeleg sed, og kyrkja fester djupare røter i samfundet.

Moster har ein merkeleg plass i soga aat kristendomen her i Noreg. Fraa Moster var det at Thorolv for ut or landet med hovtimberet og gudebilætet og den heilage altarmoldi. Her var det, Thora Mostrarstong bar den fyrste kristne kongen vaar under belte: Haakon Adalsteinsfostre[137]. Desse tvo, Thorolv og Haakon, er som symbol paa det som skulde falla og det som skulde stiga. Her paa Moster sette Olav Tryggvason fyrst foten paa norsk jord, her høyrde han den fyrste kristne messa i sitt fedraland, her bar han fyrst fram Guds ærend for bønderne, og herifraa siglde han ut paa si siste ferd. Og paa Mostrarting var det St. Olav og biskop Grimkjell fullførde kristningsverket og gav den unge norske missjonskyrkja den fyrste skipnaden, ni hundrad aar i aar sidan.

Vænare kann det ikkje segjast um verket aat dei tvo Olavarne, enn den gamle fromme munken skreiv i soga[138], soleis:

Den fyrste Olav emna til og sette grunnvollen aat kristendomen, men den heilage Olav reiste veggerne. Kong Olav Tryggvason sette vingarden, men den heilage kong Olav let vintrei greina seg med fagre blomar og druvor og all slag frukt.

[1] E Gl 1: N g L I, s. 1. [2] E Fl II 1: N g L I, s. 130.
[3] E El I 1. II 1: N g L I, s. 375. 394.
[4] E Bl I 1. III 1: N g L I, s. 339. 363.
[5] Grágás k. 1: [Konungsbók], udg. av V. Finsen, Kbh. 1850, I, s. 3; Staðarhólsbók, udg. af V. Finsen, Kbh. 1879, s. 1; Skálholtsbók m. fl., udg. af V. Finsen, Kbh. 1883, s. 1. 55. 97. 147. 193. 231. 292. 502.
[6] Guta lag ok Guta saga, utg. af H. Pipping, Kbh. 1905-07, s. 3.
[7] K. Maurer, Die Eingangsformel der altnordischen Rechts- und Gesetzbücher, Sitzungsberichte der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften, philos.-philol. Cl. 1886, s. 317-58.
[8] Magnus Olsen, Det gamle norske ønavn Njarðarlǫg, Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania 1905, No. 5, Chra. 1905.
[9] Magnus Olsen, Hedenske kultminder i norske stedsnavne I, Videnskapsselskapets Skrifter II, 1914, No. 4, Kra. 1915, s. 18-20 (Rygjafylki og Horðafylki).
[10] Jondal 36. [11] Tysnes 99. [12] Strandvik 106.
[13] Nærbø 8. — Fjelber 90-91.
[14] Finnaas 13. Samnanger 125. Fana 57. Hosanger 62. Alversund 86. Masfjorden 26.
[15] Nærbø 7. Finnøy 3. — Masfjorden 27. [16] Nærbø 26. — Samnanger 123.
[17] Sogndal 57. Time 28. Hetland 38. Vikedal 17. Nerstrand 47. — Samnanger 124.
[18] Bjerkreim 15. 49. Helleland 30. Eigersund 8. Hetland 42. Sauda 30. Torvastad 28. — Etne 40. Finnaas 53-54. Fitjar 84. Tysnes 129. Os 17. Ullensvang 36. Vikøy 48.
[19] Bjerkreim 78. Gjestal 22. Høyland (burtkome namn). Rennesøy 15. Vikedal 18. Nerstrand 37. Hjelmeland 11. 44. Jelsa 65. Avaldsnes 45. 66. 87. — Kvinnherad 142. Fitjar 49. Tysnes 7-8. Haus 25. Hosanger 28. 78. Alversund 74. Manger 38. Voss 238. Vossestrand 16.
[20] Sjaa Magnus Olsen, Kultminder, s. 18-20.
[21] O. Rygh, Norske Gaardnavne XI, Søndre Bergenhus Amt, ved Magnus Olsen, Kra. 1910, s. 123 (Finnaas gn. 13).
[22] Eyrbyggja Saga, hg. v. Guðbrandr Vigfússon, Lpz. 1864, k. 2. 3. 4, s. 4-7. Jfr. Soga um Øyrbyggjerne, umsett fraa gamalnorsk ved Jakob Sverdrup, Oslo 1912. — Sjaa ogso Landnámabók k. 12: Íslendínga sögur I, Kbh. 1843, s. 96-9. — P. A. Munch set Thorolvs utferd til ca. 879. N F H I 1, s. 802.
[23] Um desse staderne sjaa Kr. Kålund, Hist.-topogr. Beskr. af Island I, Kbh. 1877, s. 436-8. Det finst no ikkje noko merke etter hovtufti paa Hovstaðir. Sjaa Kålund II, s. 414. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1909, s. 310. Grunnplanen hos O. A. Øverland, Ill. Norges Hist. I, s. 361, er rekonstruksjon etter soga.
[24] Eyrb. k. 9. 10, s. 9-10. Landn. s. 98. Kålund I, s. 440-4.
[25] Eyrb. k. 4, s. 6-7. Landn. s. 97. Kålund I, s. 438-9.
[26] Eyrb. k. 11, s. 12-13.
[27] Jfr. Odd Snorresøn, Kong Olaf Tryggvesøns Saga, udg. af P. A. Munch, Chra. 1853, k. 39, s 39. [28] Etne gn. 63. Norske Gaardnavne XI, s. 76-7.
[29] R. Keyser, Samlede Afhandlinger, Chra. 1868, s. 372-3. Vilh. Grønbech, Vor folkeæt i oldtiden IV, Kbh. 1912, s. 60-2.
[30] Norske Gaardnavne XI, s. 77. [31] Etne gn. 37.
[32] J. Kraft, Norge IV, s. 672. Liknande steinring med midstein paa Holsnøy i Fjelber: Kraft, Norge IV, 672.
[33] Etne gn. 35. [34] Norske Gaardnavne XI, s. 71.
[35] H. Schetelig i Naturen 1908, s. 343 ff.
[36] Flateyjarbók I, s. 284: «smakoppar», «fotspor»; Peder Claussøn Friis, Samlede Skrifter, s. 329: «Fodspor». Baae desse slag figurar er typiske helleristningsbilæte, sjaa G. Gustafson, Norges oldtid, Kra. 1906, s. 51 og fig. 202. 203. 205. Karl Helm, Altgermanische Religionsgeschichte I, Heidelberg 1913, § 88, 90. Fjellet ved nordvestre hyrna av kyrkjegardsmuren er no for største delen burtsprengt, og det er ikkje lenger noko aa sjaa til helleristningarne.
[37] I berget nordan Mostrarkyrkja, rett upp for kyrkja, er det ei djup hola. Berget heiter no Vetahaugen. Paa berget vart det reist ein stor steinkross 1924.
[38] jfr. Norvegia Sacra I, 1921, s. 2-4.
[39] jfr. Richard M. Meyer, Altgermanische Religionsgeschichte, Leipzig 1910, s. 204-9.

196-203. 224-71. 279-305. Finnur Jónsson, Goðafræði norðmanna og íslendínga, Reykjavík 1912, § 9, 8, 5, 6. Heimskringla, Haakon d. godes s. k. 14: F. Jónssons utg. I, s. 187.

[40] Jómsvíkinga saga, utg. af Carl af Petersens, s. 115. Fornmanna sögur XI, s. 134. Flateyjarbók I, s. 191.

[41] H. F. Feilberg, Ordbog over jyske almuesmål II, s. 694.

[42] jfr. Fagrskinna, udg. v. F. Jónsson, s. 386. Saga Olafs konungs hins helga, Chra. 1853, s. 109.

[43] jfr. Arkiv för nordisk filologi XVII, 1901, s. 123-40.

[44] jfr. F. Paasche, Kristendom og kvad, s. 9. Flateyjarbok I, s. 285. Passio et Miracula Beati Olavi, ed. F. Metcalfe, s. 70.

[45] E Fl II 4: N g L I, s. 132.

[46] jfr. uttrykket „guðs rettr": Olafs saga hins helga, Chra. 1849, k. 30, s. 22.

[47] note 1. [48] note 6. [49] Flateyjarbók I, s. 310.

[50] Sjaa serleg V. Grønbech, Vor folkeæt i oldtiden, bd. III og IV.

[51] 1. Kor. 3, 1. [52] Heimskr. Haakon d. g. s. k. 15: F. Jónssons utg. I, s. 188.

[53] Íslendingabóc, udg. af F. Jónsson, Kbh. 1887, s. 12.

[54] Heimskringla, O. Tr. s. k. 113: F. J. I, s. 459.

[55] E Gl 29: N g L I, s. 18. IV, s. 18. Odd Sn. O. Tr. s. k. 39: 1853, s. 39.

[56] Odd Sn. O. Tr. s. k. 27. 32: 1853 s. 30-1. 34-5. Theodricus Monachus k. 11: Monumenta historica Norvegiæ, s. 19.

[57] Adamus Bremensis II 40: ed. B. Schmeidler, s. 101. Saxo Grammaticus, ed. Müller s. 500-1, ed. A. Holder s. 339.

[58] Odd Sn. O. Tr. s. k. 51: 1853 s. 47-8. Fornmanna sögur II, s. 285-6.

[59] E Gl 28: N g L I, s. 17. Liknande forbod i dei andre kristenrettarne. For romet skuld viser vi her i regelen berre til den eldre Gulatingskristenretten.

[60] Heimskr. Haakon d. g. s. k. 15. 13: F. J. I, s. 188-90. 185.

[61] Ágrip, udg. v. V. Dahlerup, s. 37. Flateyjarbók I, s. 283-4. Odd Sn. O. Tr. s. k. 17: 1849 s. 24.

[62] E Gl 6. 7: N g L I, s. 6. [63] E Gl 16-19: N g L I, s. 9-11.

[64] E Gl 20: N g L I, s. 11-12. [65] Ap. Gj. 15, 28-29.

[66] E Gl 20: N g L I, s. 11. Jfr. Heimskr. Haakon d. g. s. k. 17. 18: F. J. I, s. 191-4.

[67] E Gl 31: N g L I, s. 18-19. [68] E Gl 25: N g L I, s. 16.

[69] E Gl 24: N g L I, s. 15-16. [70] E Gl 26: N g L I, s. 16.

[73] E Gl 27: N g L I, s. 16-17. [72] E Gl 30: N g L I, s. 18.

[73] jfr. Heimskr. O. Tr. s. k. 67: F. J. I, s. 382-3.

[74] E Gl 4. 5: N g L I, s. 5-6. [75] E Fl III 19: N g L I, s. 153.

[76] K. Maurer, Die Entstehungszeit der älteren Gulaþíngslög, i Abhandl. d. k. bayer. Akad. d. Wiss. I. Cl. XII. Bd. III. Abth., München 1872, s. 52-3. Jfr. E Gl 61: N g L I, s. 32. H. F. J. Estrup, Om Trældom i Norden, Sorøe 1823, s. 111-3. A. Gjessing, Trældom i Norge, i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1862, s. 197-203. A. Taranger, Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske, Kra. 1890, s. 332-4. 420. Daa Noreg var misjonsmark, s. 43.

[77] Gjessing, s. 232-3. [78] E Gl 63: N g L I, s. 33.

[79] De expositione infantum apud veteres Septentrionales ejusque causis, i Sagan af Gunnlaugi Ormstungu, Hafniæ 1775, s. 194-219.

[80] E Gl 21. E Fl II 1: N g L I, s. 12. 130. [81] Íslendingabóc, s. 12.

[82] Saga Olafs konungs ens helga, k. 44: Chra. 1853, s. 44. E Gl 22: N g L I, s. 13.

[83] E Gl 21. E Bl I 1. III 1. E El I 1: N g L I, s. 12. 359. 363. 375.

[84] E Gl 21 lin. 1. E Fl II 1. E El I 1 note 4. II 1: Ng L I, s. 12. 130. 375. 394.

[85] Daa Noreg var misjonsmark, s. 45-6. [86] E Gl 23: N g L I, s. 13-14.

[87] Daa Noreg var misjonsmark, s. 48-9. [88] Fornmanna sögur II, s. 118-20. 202-4.

[89] B. E. Bendixen, Stenkors i Bergensamterne, i Oldtiden II 1912, s. 75-96; jfr. Bergens Museums Aarbok 1915-16, Hist.-antikv. række nr. 3, s. 34-8.

[90] Merk uttrykket „hornstaver" i fyreskrifterne um kyrkjeupphald i E Gl 10. 12: N g L I, s. 7-8.

[91] Heimskr. Haakon d. g. s. k. 13. 18: F. J. I, s. 186. 194.

[92] Olafs saga hins helga k. 31. 47: 1849, s. 23. 35. Theodricus k. 16: Mon. hist. Norv. s. 28. Fagrskinna k. 27: F. J. s. 158. Flateyjarbók III, s. 246.

[93] Theodricus k. 10, s. 17. Biskupa sögur I, s. 9. Odd Sn. O. Tr. s. k. 51: 1853 s. 47-8. Fornmanna sögur I, s. 203. Flateyjarbók I, s. 229. Heimskr. O. Tr. s. k. 47: F. J. I, s. 347. Codex Frisianus, s. 128.

[94] Odd Sn. O. Tr. s. k. 19. 20: 1853 s. 25-6. Fornmanna sögur I, s. 230. Flateyjarbók I, s. 245. Mon. hist. Norv., s. 151.

[95] Fornmanna sögur I, s. 203. 283. II, 118. Flateyjarbók I, s. 229. 285. 363. Biskupa sögur I, s. 9.

[96] E Gl 10. 12: N g L I, s. 7-8. Jfr. A. Taranger, Om betydningen af herað og heraðskirkja i de ældre kristenretter, i norsk Hist Tidsskr. 2 VI, s. 237-401. Um gravlegging av lik fraa Hardanger paa kyrkjegarden paa Moster sjaa Th. S. Haukenæs, Natur, Folkeliv og Folketro i Hardanger, V, Vikør, Hardanger 1888, S. 228-9; O. Olafsen, Kvam i fortid og nutid, Norheimsund 1921, s. 874.

[97] E Gl 10-13: N g L I, s. 7-8. [98] E Gl 15: N g L I, s. 9.

[99] E Gl 15: N g L I, s. 9.

[100] E Gl 7. 33: Ng L I, s. 7. 20. Jfr. L. N. Helveg, Den Danske Kirkes Hist. indtil Ref. I, s. 264 f.; A. D. Jørgensen, De nordiske kirkers grundlæggelse, s. 537.

[101] E Fl II 1. E Bl I 1. III 1: N g L I, s. 130. 339. 363

[102] G. Storm, Om Aarstallet for Trondhjems Grundlæggelse i Festskr. udg. i Anl. af Trondhjems 900-Aars Jubilæum 1897 af det Kgl. norske Vid. Selsk. i Thj., Thj. 1897) s. 7-11.

[103] Odd Sn. O. Tr s. k. 21: 1853 s. 27. Fornmanna sögur I, s. 287. 297-9. Flateyjarbók I, s. 287-8. 293-4. Heimskr. O. Tr. s. k. 54. 56. 57: F. J. I, s. 363-4. 366-8. Codex Frisianus, s. 134. 135-6.

[104] Ágrip, s. 36-7. Odd Sn. O. Tr. s. k. 17: 1853 s. 24. Fornmanna sögur I, s. 279-83. Flateyjarbók I, s. 283-5.

[105] Ágrip, s. 36.

[106] Heimskr. O. Tr. s. k. 55: F. J. I, s. 364-6. Codex Frisianus, s. 134-5.

[107] Ágrip og Odd.

[108] Utanfyre nordvestre kyrkjegardshyrna ved Mostrarkyrkja ligg ein diger stein, som folk segjer er den Olav stod paa. Han er ikkje høg, men vid og flat ovanpaa, so han er god aa staa paa.

[109] Sjaa note 93. Sogorne nemner ikkje uttrykkeleg tidspunktet, naar Olav bygde Mostrarkyrkja, men dei er einige um, at paa den staden han fyrst let syngja messa for seg i Noreg, daa han steig i land paa Moster let han „sidan" byggja kyrkja. Det er ikkje noko i vegen for aa forstaa uttrykket „sidan" i den større Olav Tryggvasons soga paa same maaten.

[110] Johan Meyer, Moster kirke, i Daa Noreg var misjonsmark, s. 83-8.

[111] Theodricus k. 10, s. 17.

[112] Odd Sn. O. Tr. s. k. 17: 1853 s. 24. Fornmanna sögur I, s. 280. Flateyjarbók I, s. 283-4

[113] Kr. Visted, Vor gamle bondekultur, ny utg., Kra. 1923, s. 214, jfr. 212. Jfr. Heilagra manna sögur, udg. af C. R. Unger I, s. 562. 585.

[114] Flateyjarbók I, s. 284. [115] Note 104.

[116] 1) E Gl 10: N g L I, s. 7 = s. 111 = IV, s. 3. Sv kr. 9: I, s. 414. NB kr. 6: II, s. 295. N G kr. A 12: II, s. 312.
2) E Gl 15: N g L I, s. 9, lin. 10-11. Sv kr. 17: I, s. 416. N G kr. A 14. B 8: II, s. 313. 328.
3) E Gl 15: N g L I, s. 9, lin. 13-14.
4) E Gl 17: N g L I, s. 10 Sv kr. 42: I, s. 421.
5) E Fl III 1: N g L I, s 147. Sv kr. 56: I, s. 424.

[117] N g L V, s 417. K. Maurer, Die Entstehungszeit der älteren Gulaþingslög, s. 13-14 (109-10). 67-9 (163-5). K. Maurer, Udsigt over de nordgermanske Retskilders Historie, Kra. 1878, s. 16-7. Fr. Brandt, Forelæsninger over den norske Retshistorie I, Kra 1880, s. 9-10.

[118] Yngvar Nielsen, Norges historie IV. 1, 1909, s. 10. 102; IV. 2, 1911, s. 24. 51.

[119] Saga Olafs konungs ens helga k. 43: 1853, s. 44. Heimskr. O. H. s. k. 58: F. J. II, s. 81. Fornmanna sögur IV, s. 108-9. Flateyjarbók II, s. 48.

[120] Saga Olafs konungs ens helga k. 46. 48. 92: 1853, s. 46. 49. 101. Heimskr. O. H. s. k. 60. 64. 105: F. J. II, s. 87-8. 96. 216.

[121] Islandske Annaler indtil 1578, udg. v. G. Storm, s. 107. 317. Flateyjarbók III, s. 506.

[122] Saga Olafs konungs ens helga k. 113: 1853 s. 125. Heimskr. O. H. s. k. 124: F. J. II, s. 271-2

[123] P. A. Munch, Det norske Folks Historie I 2, s. 628-9. Jfr. K. Maurer, Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthume I, München 1855, s. 546.

[124] K. Maurer, Die Entstehung der älteren Gulaþingslög, s. 11-12 (107-8) 61-2 (157-8) K. Maurer, Gulaþing, i Ersch u. Grubers Allg. Encyklopädie der Wissenschaften u. Künste 1. XCVI, s. 388. A. Taranger, Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske, s. 136-9.

[125] Note 116. [126] E Gl 10. 15. 17. [127] E Gl 15. [128] E Fl III 1.

[129] E Gl 17. [130] E Gl 15 E Fl III 1. [131] Sjaa note 124.

[132] Jfr. A. Taranger, Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske, s. 167. 195. 227. 239-40. K. Maurer, De nordgermanske Retskilder, s. 17, vil berre tilleggja Grimkell „en raadgivende Deltagelse", men dei gamle loverne viser tydeleg hans sjølvstenduge mynja.

[133] Jfr. K. Maurer, Die Entstehung der älteren Gulaþingslög, s. 59-60 (155-6).

[134] E. Hertzberg, Vore ældste Lovtexters oprindelige Nedskrivelsestid, i Historiske Afhandl. tilegnet Prof. J. E. Sars, Kra. 1905, s. 92-117.

[135] Jfr. Anton Karlgren, Den arnamagnæanska handskriften 315 F a. (i Uppsala Univ. årsskr. 19 5), Uppsala 1904.

[136] K. Maurer, Die Entstehung der älteren Gulaþingslög, s. 41-74 (137-70).

[137] Heimskr. Harald Haarf. s. k. 37: F. J. I, s. 155-6.

[138] Odd Sn. O. Tr. s. k. 39: 1853, s. 39.

ERKEBISKOP OLAV THRONDSSON AV NIDAROS.
1459—1474.

VED

OLUF KOLSRUD.

Den 25. november 1924 var det 450 aar siden den norske erkebiskopen *Olav Throndsson*[1] døydde i Rom.

Olav, som var den 24de erkebiskopen av Nidaros og den andre av det namnet, var av god norsk adel.[2] Bror hans var Ivar Throndsson i Aspa paa Frei paa Nordmøre i Nidaros bispedøme.[3] Farfar hans var riddaren og riksraaden hr. Thorald Sigurdsson[4]. Olavs personlege vaapenmerke var ei bila.[5] Som so mange nordmenner i den tid studerte Olav ved universitetet i Rostock; han vart innskriven der som fattig student i aaret 1430, tok graden som baccalaureus 1433 og som magister in artibus 1438.[6] Han vart canonicus eller medlem av domkapitlet i Nidaros[7] og maa ha vunne høg vyrdnad millom sine embetsbrødrar, for i 1450 valde dei han til erkebiskop etter Aslak Bolts død.[8]

Der var i den tid strid millom kongarne av Danmark og Sverige um Noregs krona.[9] Unionen millom dei tri nordiske land, som var gjord i Kalmar 1397, heldt paa aa slitna. I Noreg heldt eit parti med Sverige og hylla kong Karl Knutsson som vart krona til norsk konge av Aslak Bolt i Nidaros 1449, eit anna parti tok den danske kongen Christiern av Oldenborg til konge, og daa den gamle erkebiskopen døydde, vann oldenborgaren overtaket. Sumaren 1450 kom Christiern til Nidaros for aa gjera seg til herre i landet. I fylgje med honom var ein tysk kyrkjeleg eventyrar, Marcellus de Niveriis,[10] ein vidtsveimande fransiskanmunk, som trass i si tvilsame fyrrtid hadde forstaatt aa vinna tillit hos pave Nicolaus V og i 1448 var blit utnemnt til biskop av Skaalholt paa Island og til paveleg nuntius og pengeinnsamlar i Norderlandi. Men her nord tiltok han seg med urette høgare rang og gav seg ut for paveleg legat, forstod dermed aa vinna tiltru hos kong Christiern, kasta straks sine

augo paa erkebispestolen i Nidaros[11] og paatok seg aa fremja dei politiske planarne aat danskekongen hos paven.[12] I Olavshelgi 1450 [13] let Christiern seg tildøma Noregs rike av det norske riksraadet under Marcellus's forsæte og vart krona til norsk konge i den ærverduge Nidaros domkyrkja, utan tvil av den framande Skaalholts-biskopen, som under sin falske legat-titel tok til seg den øvste rang millom kyrkjemenner og riksmenner i vaart land. Faa dagar etter vart mester Olav Throndssons val til erkebiskop umstyrta av ein kyrkjeleg skilsdomsrett med Marcellus som president,[14] og det lukkast oldenborgaren aa faa domkapitlet til aa velja, eller «postulera», som det kallast, tyskaren Marcellus til erkebiskop.* Men Marcellus naadde ikkje fram til aa verta godkjend av paven, han var ille kjend i Rom fraa tidlegare dagar, og daa hans fyrrtid vart sett under gransking, rømte det norske erkebiskopsemnet fraa den evige staden, men vart etter ordre av den pavelege legat kardinal Nicolaus Cusanus fengsla i Köln under arbeidet med aa laga falske pavebullor. I staden utnemnde Nicolaus V 28. februar 1452 den pavelege hovteolog Henrik Kaltisen til erkebiskop av Nidaros[17]; han var ein tysk dominikaner, fraa Koblenz, ein lærd og heiderleg mann, som hadde utmerkt seg paa det aalmenne koncilium i Basel med ein stor tale i forhandlingarne med dei bøhmiske husitarne.[18] Kaltisen vart godkjend av kong Christiern[19] og av dei norske verdslege og kyrkjelege myndugheiter, vart innsett i embetet og gjorde si innferd i Nidaros i 1453.[20] Marcellus var bannsett av paven som bulleforfalskar, men kom ved eigi hjelp ut av fengslet i Köln, vendte tilbake til Christiern, vann hans tiltru og sverta sin medtevlar Kaltisen. Erkebiskopen fann snart stillingi umogeleg for seg i det framande landet og maatte lova aa leggja ned sitt embete, sosant paven vilde taka imot hans resignasjon.[21] Kaltisen reiste daa til Rom i 1454 og søkte avskil,[22] men paven nekta aa bøygja seg for kong Christierns ynskje.[23] Calixtus III sendte Kaltisen til Tyskland for aa preika krossferd imot tyrkarane [24] og let den norske erkebispestolsaki vera uløyst.

Etter sitt nederlag ved erkebispevalet i 1450 slutta Olav Throndsson seg loyalt til kong Christiern og vart difor under krigen mil-

* «Canonicis non aderat facultas eligendi aut postulandi quem voluissent, nec aderat libertas, quia, vt asserunt, per secularis potestatis vim se prohibitos, ne aliquem de capitulo eligerent, sed ex quinque expositis vnum nominarent, et per multas persuasiones quodammodo compulsi, vt Marcellum postularent.» (Henrik Kaltisens forsvarstale 1453.[15]) — «Han afftrengde then som ret walder erkie bischof war i Trundem, och satte med wäldh och orett een wanfrögdogen i hanns stadh til erkiebischop.» (Kong Karl Knutssons forsvarsskrift 1458.[16])

lom dei nordiske kongarne teken til fange av svenskarne i Nidaros um vinteren 1452—53,[25] men slapp laus att næste sumaren etter Kaltisens forbøn.[26] Han vann tillit baade hos kongen og erkebiskopen,[27] kom alt i 1453 atter paa tale som kandidat til erkebispedømet [28] og styrde embetet under Kaltisens fraaver i Rom og Tyskland i aarevis.[29] Han hadde framleides sympatien hos presteskapet ved metropolitankyrkja [30] og vart difor paany vald til erkebiskop, visstnok i 1455, fekk kong Christierns godkjenning og tok sæte i det norske riksraadet.[31] Marcellus hadde no tapt alle utsikter, men forstod aa halda seg inne med kongen, vart utnemnd til kongeleg stadhalder over Island [32] og arbeidde energisk paa aa faa æres-uppreisning i Rom. I dei langvaruge forhandlingarne med paven um erkebispestolen i Nidaros var Marcellus kong Christierns utrøyttelege talsmann og penneførar og ein sleip advokat for dei kyrkjepolitiske interessor aat kongen. Kampen vara i aatte aar og utvikla seg til ein prinsipiell strid um retten aat kongen som landsherre til aa øva innverknad paa kyrkjelege embets-utnemningar i motsetnad til den universalkyrkjelege retten aat paven til aa raada for kyrkje-embeti av apostolisk fullmakt.

Endeleg løyste pave Calixtus III knuten den 7. juni 1458, daa han gav Kaltisen avskil med pensjon fraa Nidaros og titel av erkebiskop av Cæsarea,[33] og utnemnde Olav Throndsson til hans etterm ann.[34] Olav vart i Perugia i februar 1459 vigd til erkebiskop [35] og overtok sitt embete um sumaren same aaret.[36] Erkebispevalet i 1450 vart soleis seint umsider godkjent etter forviklingar som ikkje har noko sidestykke i Noregs kyrkjesoga, og dei nasjonale og kyrkjelege norske interessor fekk sin rett. Likesom sin fyremann Aslak Bolt [37] bar erkebiskop Olav ogso titelen «apostolicæ sedis legatus», [38] det apostoliske sætes legat, ein rang som fraa hans tid [39] var knytt til erkebispeembetet like til reformasjonen.[40]

Olav Throndssons 15-aarige regjering som norsk erkebiskop er lite kjent, men dei faa vitnemaal vi har um hans verksemd, talar til hans beste. Det er verdt aa leggja merke til, at under kampen millom dei tvo tyske medtevlarane til erkestolen i Nidaros fall det mange skarpe ord og sterke skuldingar fraa baae sidor, men um Olav vert det aldri sagt noko nedsetjande. Han tykkjest ha vore ein heiderleg, klok og visleg mann. Men difor uppnaadde han ogso so mykje meir. I den lange ventetid fyre erkebispestolsaki vart avgjort av paven, lukkast det aa stemma kong Christiern til stor velvilje baade mot Nidaros kapitel og mot den norske kyrkja i det heile. Etter

Olavs fyreording gav kongen i 1455 metropolitan-kapitlet nye gode privilegiebrev,[41] og ein stor siger vann Olav saman med det norske episkopatet i 1458 ved valet av norsk tronfylgjar, daa kong Christiern, for aa faa sonen sin godkjend,[42] stadfesta den mykje umstridde frie kyrkjelege jurisdiksjonsretten og dei andre gamle fridomarne aat kyrkja i Noreg.[43]

I sitt erkebiskopsembete viste Olav ein tiltalande reformhug og rettferdssans, utan persons umsyn og utan tanke paa eigen bate. Samtidig med Marcellus av Skaalholt dukka det i 1450 i Noreg upp ein biskop av Holar ved namn Mattheus,[44] visstnok ein kringsvivande utlending av same type som hans «islandske» embetsbroder. Han hadde skaffa seg utnemning til bispeembetet ved aa segje at formannen var død,[45] enndaa den gamle Holebiskopen, som var nordmann av fødsel, levde i minst sju aar til.[46] Denne Mattheus styrde erkebispedømet i Nidaros, daa Marcellus gjorde si vendereisa til Rom,[47] men han vann ikkje fast fot i Noreg.[48] Det tener til erkebiskop Olavs æra, at ein av hans fyrste embetshandlingar var aa nekta aa godkjenna ein mann som Mattheus, som hadde tileigna seg eit kyrkjeembete ved lygn, og som var ein apostat fraa sin munkeregel.[49] Erkebiskop Olav forstod derved aa skaffa respekt for dei kyrkjelege ordningarne, og anten det var kongen eller islendingarne, som vilde setja dei til side, so var Olav i stand til aa hevda autoriteten aat metropolitankyrkja ved bispevali paa Island[50] og forsvara vyrdnaden aat presteskapet imot valdsferd fraa sjølvraadige hovdingar.[51]

Men like tiltalande er det aa sjaa, korleis Olav godviljug gjer godt att gamle misgrep, som fyre hans tid kann vera blitt gjort baade mot lækfolk og mot kyrkja. Jordegods som med liten eller ingen rett var kome under St. Olavs domkyrkja, gav denne erkebiskopen tilbake til arvingarne.[52] Augustinklostret paa Helgeseter fekk no tilbake inntekter og eigedom som i nedgangstider var lagt til annan bruk.[53]

Det tykkjest ha vore Olav Throndssons hugmaal aa atterreisa det forfallne i den norske kyrkja, og aa byggja vidare. Helgeseter kloster, som hans store formann erkebiskop Eystein hadde skipa for 300 aar sidan, var no forsømt og øyde, men Olav bygde klostret prektig uppatt*, atterreiste det økonomisk og fornya broderkonventet og sette ein av dei beste mennerne av presteskapet ved domkyrkja til prior.[54] Han tok seg av den ille medfarne domkyrkja i Nidaros ved

* «Halgesether quod omnino desolatum atque a fratribus derelictum diu extiterat et jam nuper a prefato archiepiscopo magnifice extructum.»

aa skaffa henne nye innkomor gjenom eit godt avlatsprivilegium fraa paven.[55] Han auka St. Olavs jordegods ved kjøp og skifte og ved gaava av eigen arv.[56] Domkapitlet vart i Olavs tid utstyrt med ei ny prælatur, idet eit erkedeknedøme vart skipa.[57] Jamvel dei mest avsides skogbygderne i bispedømet hadde han umsut for, som daa han hjelpte øvre-hodølerne i Herjedalen til aa faa kyrkja og prest for seg sjølve,[58] og det er rørande aa sjaa bønderne i denne bygdi syna sin andelege fader vyrdnad og takksemd ved aa skikka ein mann den lange vegen til Nidaros med ei sending fisk til bordet aat erkebiskopen.[59] Det er likt til at Olav stod seg vel med alle, baade innanlandske og utanlandske menner. Med tyskarane har han rimelegvis havt handelssamband og avsett til deim den erkebiskopelege fisketienden, som var ei av hans viktugaste inntekter, og i Hansestaderne vart han difor rekna som den tyske kjøpmanns ven.[60] Med kong Christiern var han i venskap all si tid og sendte honom gode gaavor.[61]

Erkebiskop Olav Throndssons siste embetshandling i Noreg var aa taka del i bispevalet i Bergen 22. juni 1474 og aa stadfesta valet, som fall paa ein velstudert og heiderleg nordmann.[62] Deretter tok erkebiskopen vegen til Rom, utan tvil i fylgje med den nyvalde Bergensbiskopen, magister Hans Teiste,[63] som tidlegare hadde vore kannik i Nidaros[64] og visstnok har staat erkebiskopen nær.[65] Det var rimelegvis Olavs ynskje aa koma til Rom til jubelaaret 1475,[66] og han naadde fram til den ævelege staden, men døydde der paa St. Catharinas dag den 25. november 1474[67] og vart gravlagt i klosterkyrkja S. Agostino hjaa Augustin-eremitarne. For hans sjæl vart det gjeve gaavor til kyrkja, i alt 82 bolendini og 8 denari,[68] d. e. ikkje fullt 3 rinsgyllen, rimelegvis til messor. Hans Teiste vart utnemnd til biskop av Bergen av pave Sixtus IV 2. desember 1474[69] og fekk bispevigsla i Rom 18. desember.[70] Han har visseleg vore hos erkebiskopen i hans siste timar og har stelt med hans jordeferd. Olav Throndssons brorson,[71] magister[72] Gaute Ivarsson, som alt i Olavs levande live skal ha vore utpeika til hans ettermann,[73] vart utnemnd til erkebiskop av Nidaros av Sixtus IV 14. juni 1475[74] og vigd i Rom 18. juni næstetter.[75] Desse utnemningar er verdt aa leggja merke til. Det prinsipp, som var so umstridt daa Olav sjølv skulde verta erkebiskop, — at nordmenner skulde setjast paa norske bispestolar, — det kunde ikkje vinna ein vænare siger.

*

Naar Olav Throndsson vart gravlagt i kyrkja S. Agostino, skjede det visseleg etter hans eige ynskje. Han hadde atterreist augustin-klostret paa Helgeseter ved Nidaros, og har dermed faatt fyrekjærleik for minnet aat den store kyrkjefaderen Augustin, som har gjeve namn baade aat Augustin-kannikarne og Augustin-eremitarne. Den fyrstnemnde orden hadde fem kloster i Noreg* og har spela ei viktug rolle i norsk kyrkjehistorie. Augustin-eremitarne har ikkje funne veg til vaart land, men var som tiggarorden nær knytt til pavedømet, og deira tvo kloster i Rom, ved S. Agostino og ved S. Maria del Popolo, gjekk i slutten av 1400-talet ei stor tid imøte, under den tiggarordenvenlege pave Sixtus IV's regjering.[76] Paven sjølv, som hadde lagt sin elsk paa S. Maria del Popolo,[77] bygde i aari 1472—77 den namngjetne kyrkja ved dette klostret, og deretter kom turen til ei fornying av kyrkja S. Agostino.

S. Agostino,[78] som var grunnlagt umlag aar 1360, var visstnok korkje noko stort eller staselegt byggverk, for ordenen var ikkje rik. Men Augustins namn kravde ei verdugare kyrkja til hans minne. Sixtus IV's camerarius, den praktelskande og byggjeglade fransmannen Guillaume d'Estouteville,[79] erkebiskop av Rouen og kardinalbiskop av Ostia, som var protektor for Augustin-eremitarne, let kyrkja fullstendug byggja um fraa grunnen og reiste den kyrkja som no staar. Grunnsteinen vart under høgtidelege ceremoniar nedlagt St. Catharinas dag 1479, fem aar etter Olav Throndssons død og ved eit merkelegt tilfelle same datum som han døydde. Den nye S. Agostino-kyrkja, som vart langt større og gildare enn den gamle, vart fullført i den korte byggetid av vel 3 aar og ber paa fasaden namnet aat byggherren og aarstalet 1483. Arkitektar var Giacomo da Pietrasanta og Sebastiano da Firenze, og deira verk er rekna for eit av dei beste romerske byggverk fraa Quattrocento, den italienske kunsts gullalder.[80]

Nokre aar etter at den nye kyrkja var fullført, vart det lagt ein gravstein over erkebiskop Olavs legstad. Um der var nokon gravstein der fraa fyrsten, kan synast tvilsamt. Den 30. november 1486 viser rekneskapsboki for S. Agostino, at prioren tok imot 11 carliner i olmosa for sin stein, som — heiter det — var lagt i kyrkja over ein biskop eller erkebiskop av «Sancta Brigida de Scotia», som i aaret .... var gravlagt i kyrkja.[81] I denne mangelfulle notisen som

* Helgeseter kloster ved Nidaros, Jonsklostret ved Bjørgvin, Halsnøy kloster i Sunnhordaland, Utstein kloster i Ryfylke, Kastelle kloster ved Konghella.

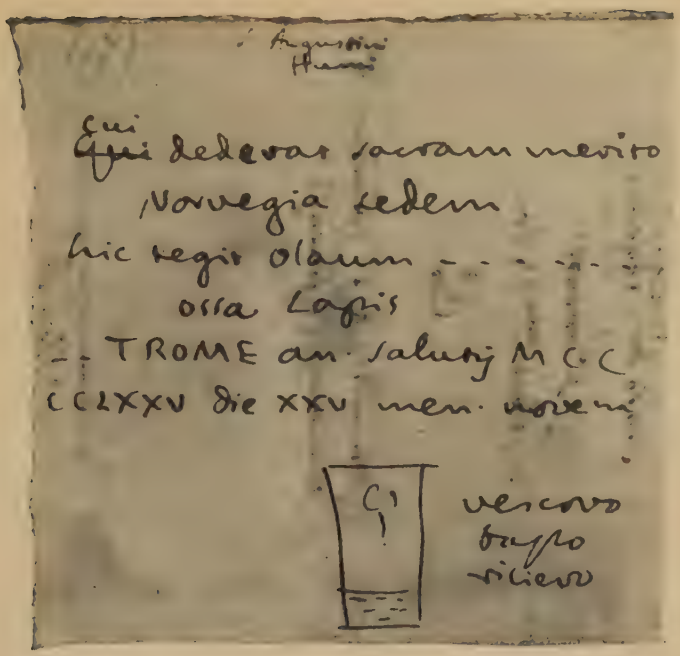

Erkebiskop Olav Throndssons gravstein fraa 1486 i San Agostino-kyrkja i Rom.
Avskrift og teikning fraa 1700-talet av Pier Luigi Galletti.
Cod. Vat. lat. 7919, Biblioteca Apostolica Vaticana.

Erkebiskop Olav Throndssons minnestein i San Agostino-kyrkja i Rom,
uppsett 25. november 1924.

San Agostino-kyrkja i Rom.
Fasade, 1480.

San Agostino-kyrkja i Rom.
Interior, med erkebiskop Olav Throndsons minnestein, oppsett 1924.

samanblandar den skotske S. Brigida med den svenske S. Birgitta, kann vi kjenna att erkebiskop Olav av Nidaros. S. Birgittas hus, som enno ligg ved Piazza Farnese i Rom, var i millomalderen ein heimstad for nordiske Rom-fararar [82] og hadde ogso ei stund i Olavs tid havt ein nordmann til forstandar,[83] nemleg i 1465—66 magister Aasgaut Sveinsson, prest fraa Nidaros bispedøme,[84] som i 1466 vart kannik i Hamar [85] og i 1480-aari var kannik i Nidaros.[86] Hans etterfylgjar som forstandar ved S. Birgittas hus i Rom var ein svensk mann, Petrus Henrici fraa Linköpings bispedøme, som innehadde stillingi over ein menneskealder (1467—1505).[87] Petrus hadde samband med Nidaros og var umbodsmann for geistlege i Nidaros i Rom i 1480—90 aari [88]; ein av dei var dekanen i Nidaros (1480—92) mester Thrond Ivarsson,[89] visseleg ein broderson av erkebiskop Olav Throndsson. Det er difor sannsynlegt, at gravsteinen over Olav er kosta av Gaute og Thrond Ivarssøner, erkebiskopen og dekanen, og at Petrus Henrici har ordna saki for dei. Ved aa samanlikna upplysningarne um denne steinen og andre steinar i rekneskapsboki for S. Agostino,[90] syner det seg, at det ikkje var noko stort og staselegt monument som vart sett over den norske erkebiskopen, men ein liten og beskjeden stein.

Daa gravsteinen vart gjort so mange aar etter Olavs død, kom det inn den feil i innskrifti at dødsaaret vert uppgjeve til 1475 istedenfor 1474. I notisen um gravsteinen i rekneskapsboki aat kyrkja 1486 staar dødsaaret in blanco [91]; det viser at dei som greidde med steinen, ikkje var visse paa aaret.

Erkebiskop Olavs gravstein eksisterer no ikkje meir. I 1760 vart S. Agostino-kyrkja restaurert paa ein helder hardhendt og pietetslaus maate av arkitekt Vanvitelli.[92] Golvet i kyrkja vart daa heilt fornya, dei mange gravsteinarne vart tekne upp,[93] og med faa undantak er dei burtkomne, daa dei overflødige steinarne fraa kyrkja straks vart selde.[94] Heldigvis er inskripsjonen avskriven tri gonger av italienske antikvarar som studerte dei talrike minnesmerke i romerske kyrkjor i 16., 17. og 18. hundradaari.[95] Det viser seg av deira notisar, at erkebiskop Olavs gravstein var ein liten stein som laag i golvet. Han var smalare nedst enn ovst og var prydd med ein bispefigur i basrelief og ein inskripsjon i eit felt ved fotenden.[96] Innskrifti var fullt leseleg enndaa i 1570-aari, men vart med tidi delvis utydeleg av slit. Plassen læt seg ikkje paavisa akkurat. Um hausten 1759, like fyre det gamle golvet skulde rivast upp, vart alle gravsteinarne uppskrivne med grannvar upplysning um kvar dei laag,

men i denne utførlege katalog,[97] som er retteleg fullstendug, er det merkeleg nok ikkje mogeleg aa identifisera erkebiskop Olavs gravstein. Men ved aa samanlikna dei ymse samlingar av innskrift-avskrifter fraa S. Agostino, finn ein det mest sannsynlegt at steinen har lege nær ved den femte pelaren paa høgre sida innimot sideskipet.[98]

I 1920 vart det i Collegio di S. Monica,[99] generalstudiet aat Augustin-eremit-ordenen i Rom, funne ein liggjande bispefigur av stein, som hadde høyrt til eit gravmonument i S. Agostino og som etter stilen aa døma maatte vera fraa tidi kring 1500.[100] Det var meint at statuen maatte skriva seg fraa erkebiskop Olavs grav.[101] Ved nøgjare gransking kunde eg paavisa [102] at denne identifikasjonen ikkje hadde noko verkelegt grunnlag. Statuen fyresteller sannsynlegvis spanjoren Johannes Vera, erkebiskop av Salerno og kardinalprest av S. Balbina, død 1507.[103]

Den 25. november 1924, 450 aar etter Olav Throndssons død, vart det etter tiltak av Olavs landsmenner [104] uppsett ei minnetavla av stein i S. Agostino nær ved hans gravstad.[105] Tavla som er ei gaava av det italienske Ministero di Belle Arti, er teikna av professor Antonio Munoz, superintendent over fortidsminni i Latium og Abruzzarne, og har form og utstyr svarande til stilen i slutten av 1400-talet; ho er festa paa den femte pelaren paa høgre side. Øvst paa tavla er uthogge Olavs vaapen slik som han førte det i sitt segl i 1455, nemleg eit økseblad med stutt skaft. Deretter fylgjer hans latinske gravskrift og under den ei innskrift paa norsk.

CVI DEDERAT SACRAM MERITO NORVEGIA SEDEM
HIC TEGIT OLAVI FRIGIDVS OSSA LAPIS
OBIIT ROMAE ANNO SALVTIS M CCCC LXXIIII
DIE XXV MENSIS NOVEMBRIS

UNDER DENNE GRAVSKRIFT KVILTE FORDUM
HER I SANKT AUGUSTINS KYRKJA
NORDMANNEN O L A V THRONDSSON
24DE ERKEBISKOP I NIDAROS 1459—1474
DET APOSTOLISKE SÆTES LEGATUS I NOREG

VED HANS LENGE GLØYMDE LEGSTAD SETTE
LANDSMENNER HONOM EIN NY STEIN TIL MINNE
I HERRENS AAR 1924

Den latinske innskrift kann umsetjast til norsk soleis:

Olav, som Noreg med rett hadde gjeve den heilage stolen,
her er beini hans lagt under den kalde stein.

Han døydde i Rom i aaret 1474 etter frelsa
den 25de dagen i november maanad.

Med eit einaste ord — *merite* — har Olavs samtid her i innskrifti uttala den domen um mannen som soga lyt stadfesta. Det var *med rette*, det høgaste embetet i den Norske Kyrkja vart lagt i Olav Throndssons hender, og han viste i si gjerning at han fortente denne tillit.

---

[1] Olav Throndssons liv er fyrr skildra av Ludvig Daae, En Krønike om Erkebiskopperne i Nidaros, s. 161-8 (i Festskrift udg. i Anl. af Trondhjems 900 Aars Jubilæum 1897 af det Kgl. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem, Thj. 1897), og av Oscar Albert Johnsen i Aftenposten $^{15}/_{8}$ 1921 nr. 381. Den nye skildring som her vert gjevi, freistar aa nytta ut tilfanget fullstendigare enn fyrr er gjort, og gjev ogso ymse upplysningar som ikkje fyrr var paaakta eller kjende. Biografien hev fyrr vore prenta i Nidaros $^{22}/_{11}$ 1924 nr. 276, Den 17de Mai $^{24}/_{11}$ og $^{25}/_{11}$ 1924 nr. 274 og 275, Tidens Tegn $^{25}/_{11}$ 1924 nr. 276. Upptrykt i St. Olav $^{1}/_{2}$ og $^{15}/_{2}$ 1925 nr. 6 og 7, s. 43-5. 53-5. Umsett til italiensk [utan medverknad av forfattaren] i Bollettino della Associazione Archeologica Romana, direttore: Antonio Munoz, anno XV, n. 2, febbraio 1925 (slutten umredigert av prof. Munoz). — I denne utgaava er berre gjort nokre smaa tillegg i teksti.

[2] D N I nr. 588. 760. II nr. 888. V nr. 948. Norske Magazin I, s. 138. — Ei ættetavla er uppsett av L. Daae, Kong Christiern den Førstes norske Historie 1448-1458, Chra. 1879, s. 58 note 1.

[3] Um Olavs broder Ivar Throndsson i Aspa paa Frei paa Nordmøre sjaa: D N IX nr. 334. IV nr. 970. II nr. 888. X nr. 249. XI nr. 246. X nr. 260. 261. V nr. 923. X nr. 269. XII nr. 267. Aslak Bolts Jordebog, s. 71. Norsk Herredags-Dombog 1578, s. 207-15.

[4] D N III nr. 477. 484. XVIII nr. 34. N g L 2 I nr. 21. D N I nr. 588. Biskop Eysteins Jordebog, s. 74. Jfr. D N I nr. 760. V nr. 948. P. A. Munch, Det norske Folks Historie, Unionsperioden II, s. 175-6.

[5] Olavs segl som electus: 2 originalbrev fraa 1. juli 1455 i Staatsarchiv i Lübeck, Trese, Norwagica nr. 71. 72, trykt i Lübeckisches Urkundenbuch IX nr. 237. 238 = N g L II nr. 62. 63. — Olavs segl som erkebiskop, ved originalbrev fraa 30. juni 1472 i Noregs Riksarkiv, trykt i D N II nr. 886, er annarleids, men vaapenet er utydelegt. — Olavs farfar hr. Thorald Sigurdsson førte eit heilt anna merke, sjaa Norske Sigiller fra Middelalderen nr. 1132: «en Lilie, paa begge Sider af Midtbladet en Krone». — Ivar Throndssons segl er ikkje til.

[6] L. Daae, Matrikler over Nordiske Studerende ved fremmede Universiteter, Chra. 1885, s. 38. 138. 139. Henrik Kalteisens Kopibog, udg. v. A. Bugge, Chra. 1899, s. 168.

[7] D N V nr. 740. 753. VIII nr. 343. V nr. 768.

[8] D N VIII nr. 343 = N g L 2 II, avd. II, anh. nr. *2. Kalteisens kb. s. 168. 190.

[9] Um desse hendingarne sjaa L. Daae, Christiern I's norske Hist., s. 12-67. A. Taranger, Norges Hist. III 2, s. 57-87. Oscar Albert Johnsen, Noregsveldets undergang, Kra. 1924, s. 150-9.

[10] Um Marcellus sjaa Oluf Kolsrud i Syn og segn XVII 1911, s. 385-99. 443-63. XVIII 1912, s. 16-39. 122-35. [Serprent i 100 expl. med fullstendige kjeldetilvisningar.]

[11] Striden um erkebispestolen i Nidaros 1450-58 er framstelt etter kjeldorne av Oluf Kolsrud i avhandlingi um Marcellus (note 10). Den prinsipielle sida av denne strid er dokumentert i N g L 2 II, avd. II, Kirkens lovgivning 1448-1482, udg. v. Oluf Kolsrud, Chra. 1918, anhang, s. 568 ff.: Aktstykker til belysning af kong Christiern I's forhold til de høiere kirkelige embeders besættelse.

[12] Marcellus's forplikting ca. 13. mai 1450, N g L 2 II, avd. II, anh. nr. *1.

[13] N g L 2 II, s. 66. Christiern Pedersens Danske Skrifter V, s. 497. Jfr. D N VIII nr. 342.

[14] N g L 2 II, avd. II, anh. nr. *2. [15] N g L 2 II, s. 583.

[16] C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia III, s. 113.

[17] N g L 2 II, avd. II, anh. nr. *3.

[18] Um Henrik Kaltisen, sjaa Syn og segn XVII 1911, s. 460-1. Monumenta historiæ Norvegiæ, s. 191.

[19] N g L 2 II nr. 36. Kalteisens kb. s. 158-9.

[20] Kalteisens kb. s. 159-60.

[21] Kalteisens kb. s. 154. 172-3. N g L 2 II, s. 596-7.

[22] Kalteisens kb. s. 167-8 = N g L 2 II, s. 598-9.

[23] Kalteisens kb. s. 212. [24] N g L 2 II nr. 246. [25] D N XI nr. 197.

[26] Kalteisens kb. s. 189-90. [27] jfr. Kalteisens kb. s. 153.

[28] D N III nr. 824. Kalteisens kb. s. 168.

[29] D N XVII, s. 500. Kalteisens kb. s. 212 f.

[30] jfr. D N XI nr. 199. 200.

[31] At Olav paany er blitt vald i 1454 eller 1455, kann sluttast av hans titulatur etter at hans val var umstyrta ved dom 7. august 1450 (note 14):

1) 11. sept. 1450: discretus vir dominus magister Olauus Tronderi, canonicus ecclesie Nydrosiensis (D N V nr. 768).
2) 21. mai 1453: venerabilis ille electus quondam in archiepiscopum Nydrosiensem magister Olauus (Kalteisens kb. s. 190).
3) 19. juni 1453: mæstær Olæff (D N XI nr. 197).
4) 15. okt. 1453: venerabilis vir dominus magister Olauus canonicus Nydrosiensis e[cclesie] (D N III nr. 824, jfr. Kalteisens kb. s. 153).
5) 1. juli 1455 innsiglar han som medlem av Noregs riksraad saman med 12 andre norske riksraadar tvo kongebrev (N g L 2 II nr. 62. 63). I teksti kallast han mester Oleff dombere to Dronthem. Innskrifti paa seglet, som eg sjølv hev havt høve til aa sjaa i Lübecks Staatsarchiv, lyder:

   s' olaui tronderi elci nidr

   d. e. sigillum olaui tronderi electi nidrosiensis.
6) 1. og 2. juli 1455 i tvo kongelege privileg for Nidaros kapitel (N g L 2 II nr. 61. 66) nemnest han sub plica som relator, utan electus-titel, den eine gongen berre som magister Olauus, andre gongen som dominus magister Olauus canonicus ecclesie Nidrosiensis.
7) 9. juli 1455 nemnest i ein kongeleg forordning (N g L 2 II nr. 67) millom riksraadsmedlemer uttrykkeleg i teksti honorabilis vir magister Olauus electus Nidrosiensis.
8) 19. jan. 1458 nemnest i 2 riksraadsbrev (N g L 2 II nr. 79 og tillegg) som medlem av riksraadet Olaff electus i Trondhem, Olauus electus Nidrosiensis.
9) 20.-21. jan. 1458 er electus i Trondheim ein av representantane for den norske kyrkja (N g L 2 II nr. 81).

[32] D I V nr. 145. [33] D N XVII nr. 629. [34] D N XVII nr. 628.

[35] D N XVII nr. 635: 14. febr. 1459 electus; ib. 1072: 15. febr. 1459 archiepiscopus; jfr. 637.

[36] D N V nr. 821. [37] D N III nr. 725 o. fl. st.

[38] D N V nr. 821. I nr. 851. XVI nr. 230. II nr. 862. 886. 888. XVI nr. 241.

[39] 1466 kallar Olav seg «sedis apostolice legatus natus». D N XVI nr. 230.

[40] sjaa D N XVII B, s. 214-7. [41] N g L 2 II nr. 61. 66.

[42] N g L 2 II nr. 79. [43] N g L 2 II nr. 81 og s. 615.

[44] D N VIII nr. 342. 343. IV nr. 923. [45] D N V nr. 821.

[46] D N XVII B, s. 278. [47] D N XVII nr. 770.

[48] jfr. D N III nr. 824. D I V nr. 157. [49] D N V nr. 821. D I V nr. 199.

[50] jfr. um Hólar: N g L 2 II, s. 434[3]-5; um Skaalholt: ib. s. 152[1]-3. 623[2].

[51] D I VI nr. 398 = D N V nr. 918. D I VI nr. 403. 465.

[52] D N I nr. 851. [53] D N XVII nr. 770.

[54] D N XVII nr. 671 (jfr. 672. 783). [55] N g L 2 II nr. 265.

[56] D N V nr. 855. 858. 868. III nr. 898. II nr. 888. Aslak Bolts Jordebog, s. 23. 41. 58. 76. 77. Olav Engelbrektssøns Jordebog, s. 58. 115.

[57] Olav la gods til archidiakonatet 1463 og 1464 (Aslak Bolts Jordebog s. 41. 58. 59 note). — I Henrik Kaltisens tid, 1452-53, hadde kapitlet berre ein prælat, decanus (Kalteisens kb. s. 71. 159. 163. 167). Ingvald Jonsson, archidiaconus Nidrosiensis, som giekk av fraa archidiakonatet 1465 zelo religionis accensus, for aa reformera Helgeseter kloster etter ynskje av erkebiskop Olav (D N XVII nr. 671. 672), var rimelegvis den fyrste erkedekn i Nidaros. — Um prebenda til S. Magnus' altar sjaa Aslak Bolts Jordebog s. 23. 58.

[58] D N XVI nr. 230. [59] D N XVI nr. 241.

[60] L. Daae, En Krønike, s. 168 note. [61] D N XVI nr. 252.

[62] D N V nr. 884. [63] jfr. L. Daae, Symbolae ad historiam ecclesiasticam, Chrae. 1888, s. 6.

[64] D N XVI nr. 252. XVII nr. 685. [65] jfr. D N XVI nr. 252.

[66] At Olav delte si tids syn paa avlaten, viser D N II nr. 862.

[67] L. Daae, En Krønike, s. 168 note.

[68] D N XVII nr. 682. Ved denne notis i rekneskapsbǫki staar i margen: «Jstj floreni Renenses ut prior testificatus est erant floreni dicti de la gatta, et sic valebant blj. 30. Iuno etc. M. Baptista subscripsi etc.» (M. Baptista har ført rekneskapen fraa 1481 av og revidert rekneskapen for 1474-77).

[69] D N XVII nr. 683. 1098. [70] D N XVII nr. 1099.

[71] At Gaute var son til erkebiskop Olavs broder Ivar Throndsson, er ikkje uttrykkeleg sagt nokonstad i kjeldorne, men L. Daae gissa paa det (Chr. F's n. Hist., s. 58 note 1) og heldt det seinare for visst (En Krønike, s. 169).

[72] L. Daae, Matrikler, s. 50. 140. 141: immatrikulert i Rostock 1462, baccalaureus 1463, magister 1466.

[73] Norske Samlinger I, s. 77. [74] D N XVII nr. 691. 1101.

[75] D N XVII nr. 692: 17. juni electus; ib. 693: 18. juni episcopus; ib. 694-6. 1102: 19. juni archiepiscopus.

[76] L. Pastor, Geschichte der Päpste II[3-4], 1904, s. 607 ff.

[77] ib. II[3-4], s. 677.

[78] Alfonso Camillo de-Romanis, La chiesa di S. Agostino di Roma. storia e arte. Roma [1922].

[79] Pastor I[3-4], s. 355-6.

[80] Roma, Archivio di Stato, Archivio di S. Agostino di Roma. F. 1. Entrata e esito della nostra Sagrestia dal 1474 al 1497. Y. 1. f. 21 r. 21 v. 27 v. 28 r. 30 v. 32 v. 33 r.

[81] ib. f. 72 r.: Jntroytus mensis Novembris 1486

72 v.: Jtem Recepi die Jouis vltimo mensis.....

Jtem Recepi eadem die carlenj pape vndici per manus prioris per Elemosina de la Pietra posta in ecclesia de quodam Episcopo seu Archiepiscopo De Sancta Brigida de Scotia Sepulto in sancto Augustino de Anno

[aarstalet in blanco]. Summa duc. j b. x. d. viij.
[I margen:] Elemosina pro lapide cuiusdam Archiepiscopi.

82 E. Hildebrand, Den svenska kolonien i Rom under medeltiden, i svensk Hist. Tidskr. 1882, s. 211-60. C. Bildt, Svenska minnen och märken i Rom, Sth. 1900, s. 1-62.

83 Hildebrand s. 231-2.

84 Aasgaut Sveinsson vart 1458 immatrikulert i Rostock, 1459 baccalaureus (Daae, Matrikler, s. 48. 140), 1463 immatrikulert i Köln? (Personalhist. Tidsskr. 3 V, s. 296). I 1466 kallast han magister in artibus (note 85).

85 D N XVII nr. 674. 673.

86 D N II nr. 915. I nr. 945. III nr. 966. 1481/8.

87 Gottfrid Carlsson, Hemming Gadh, Uppsala 1915, s. 16. Hildebrand s. 232-40. Jfr. D N XVII nr. 1252.

88 D N XVII nr. 717 (1480). 779 (1499).

89 Thrond Ivarsson tok magistergraden i Rostock 1466, samtidig med Gaute Ivarsson (Daae, Matrikler, s. 141). Han var kannik i Nidaros og sokneprest i Tingvoll (D N XVII nr. 715) til 1480, daa han vart utnemnd av paven til decanus i Nidaros og sokneprest paa Trondenes (D N XVII nr. 715. 717; jfr. 721. 722. V nr. 952). Død 1492 (D N XVII nr. 756. 757, jfr. 764. 776. 785. 786).

90 Av seks gravsteinar som er nemnde i rekneskapsboki i aari 1486-95, er det berre ein som kosta mindre enn ein dukat (: 8 carliner = ⅘ dukat), men tri vart betalt med 4 dukatar, ein med 8, og ein med 10 gulldukatar (= 11 duk. 66 bol.). Entrata e esito 1474-97 (note 80), f. 55 v. 56 r. 67 r. 107 v. 132 r. 157 v. 166 v.

91 note 81.

92 Roma, Arch. di Stato, Arch. di S. Agostino di Roma, S. 12: Pagamenti fatti a muratori e manuali come pure i censi fatti per la nova fabbrica del Convento dal 1746 al 1763, t. II.

93 Av notisarne um utbetalingar til fornyingi av golvet i S. Agostino er serleg desse av interesse: 1. febr. 1760: in lavori nel piano, sopra li mezzanini delle botteghe, e nella scala, e in chiesa in leuar lapidi, e in chiudere bocche di sepolture, e in scauare terra, e fare pezzi della volta a vari pezzi. — 9. febr.: in prosseguire come sopra. — 16. febr.: ne suddetti lavori, e in cominciare a porre le guide di marmo nella navata di mezzo della chiesa, per il mattonato. — 23. febr. 1. 8. mars: framhald hermed. — 15. mars: in prosseguire in chiesa a porre le guide, in cominciare a piantare l'altare di S. Monica, in leuare le lapidi. — 22. 29. mars, 5. april: framhald hermed.

94 I rekneskapsboki S. 13 er fleire notisar, fraa 1761 $^{4}/_{7}$, $^{11}/_{7}$, $^{18}/_{10}$, $^{28}/_{11}$, 1762 $^{6}/_{3}$, $^{24}/_{4}$, $^{17}/_{7}$, $^{21}/_{8}$, $^{25}/_{9}$, 1763 $^{3}/_{9}$, um inntekter av sal av «marmo», «pezzi di marmo», «pietra», «robba della fabbrica».

95 Av innskrifti paa erkebiskop Olavs gravstein eksisterar der i Rom 3 avskrifter:

A) Biblioteca Chigi, cod. I. V. 167, papircodex, innehaldande inskripsjonar fraa palats, villor og kyrkjor i Rom, samla av ein unemnd spanjor ca. 1566-76. Innskrifterne er no for største delen burtkomne. — f. 5 r-11 r: *in æde S. Augustini coenobio inquam fratrum heremitarum.* [35 innskrifter.] f. 8v: *ibidem in lap. marm.: Cui dederat* (o. s. v.).

B) Biblioteca Apostolica Vaticana, cod. Vat. lat. 8253, samling i 3 band med innskrifter i Rom, uppskrivne i 2dre helvti av 1600-talet, av Francesco Gualdi fraa Rimini. — T. I, f. 1 sqq. gravsteinar i S. Agostino. f. 44 v: *Lapide di mezzo rilieuo. Cui dederat* (o. s. v.) [I margen:] *Noruegia 1475, lapide piccola.*

C) Biblioteca Apostolica Vaticana, codd. Vat. lat. 7904—21, innskriftsamling i 19 band av Pier Luigi Galletti, munk fraa Monte Cassino, 1700-talet, inndelt etter nasjonar. Cod. 7919: *Inscriptiones Vrbis. Anglia.* f. 8 r. n. 17: *S. Augustini. Humi. Cui dederat* (o. s. v.) [Rit av steinen.] *Vescovo. basso rilievo.*

Teksti er fullstendug i A, delvis utsliti i B og C.

Cui[1] dederat sacram merito Noruegia[2] sedem
Hic[3] tegit Olaui[4] frigidus[5] ossa lapis
obijt[6] Rome[7] anno[8] salutis[9] MCCCCLXXV[10]
die XXV[11] mensis[12] nouembris[13]

[1] retta fraa *Qui* C. [2] retta fraa *Nouergia* B *Norvegia* C. [3] *hic* C. [4] *olaui* A. *Olaui* B. *Olaum* C. [5] for *frigidus* hev B og C berre prikkar. [6] C hev berre kunna lese bokstaven *t*. [7] *Romæ* A. *ROME* C [8] *an.* C. [9] *sal* B. [10] *LXXV* i alle tri avskrifter. E gjer *M* større. A og B gjer *L* større. A hev prikk fyre og etter *M*, B hev prikk tilslutt. [11] *die XXV* er utelate i B. Prikk etter talet i A. [12] *mens* B. *men.* C. [13] *novem.* C.

Gravskrifti over erkebiskop Olav hev fyrr vore prenta av: Vincenzo Forcella, Iscrizioni del'e chiese e d'altri edificii di Roma dal secolo XI. fino ai giorni nostri, V, Roma 1874, s. 15, etter A B C. Gustav Storm, Afgifter fra den norske Kirkeprovins til det apostoliske Kammer og Kardinalkollegiet 1311-1523, Chra. 1897, s. 110 note 1 (meddelt av K. H. Karlsson etter Forcella). A. Chr. Bang, Den norske kirkes historie, Kra.-Kbh. 1912, s. 295 note 4 (meddelt av Oluf Kolsrud etter B C). Alle desse tri avtrykk har *Olavm*, som alt G. Storm meinte maatte vera uriktig. Storm paapeika ogso feilen i aarstalet 1475.

[96] Gravsteinar fraa 1400-talet over biskopar med bilætet av den døde i relief fanst det fleire av i S. Agostino: Forcella V nr. 5. 12. 17. 25. 34. 61. 65. Innskrifti gjekk etter eldre skikk rundt kanten paa steinen, men i 2dre helvti av 1400-talet vart innskrifti ogso ofte sett i eit felt ved fotenden, soleis som paa erkebiskop Olavs stein. Døme paa dette finst i S. Maria del Popolo.

[97] Roma, Biblioteca Vittorio Emanuele, ms. Vitt. Em. 46: Iscrizioni delle sepolture e depositi che esistevano nella nostra chiesa di S. Agostino di Roma prima del 1760. unite in questo tomo dal p. m. Tommaso Bonasoli, priore nel M. D. CC LXXVIII. f. 1 r: Descrizione di tutte le lapidi sepolcrali e altre iscrizioni, che sono nella chiesa di S. Agostino di Roma, conforme si ritrovano nel mese di settembre e ottobre 1759 — prima che si mettesse mano al nuovo pavimento di detta chiesa, trascritte da me fr. Ignazio Tommelli, per ordine del rev.mo padre maestro Francesco Saverio Vazquez generale di tutto l'ordine.

[98] Tommelli umtalar nøgje plassen aat kvar stein, etter kvart som han vandrar kyrkja rundt og skriv dei upp. Han byrjar ved hovudinngangen, gaar upp høgre sideskip til sidekapellorne paa høgre sida av høgaltaren; under kuppelen vender han og gaar nedover midtskipet, og tilslutt tek han sidekapellorne paa vinstre sida av høgaltaren og vinstre sideskip. Tommelli skriv nøgje upp innskrifterne, men dessverre har han ikkje innskrifti paa erkebiskop Olavs gravstein; kannhenda han ikkje kunde lesa ho. Han umtalar ogso alle steinar utan innskrift eller med uleseleg innskrift, og Olavs gravstein er difor visseleg medteken i Tommellis bok, men naar han ikkje har noko av innskrifti med, er det mest uraad aa identificera steinen og finna ut kvar han laag. Eg har likevel gjort ein freistnad paa aa løysa gaata, ved aa samanlikna Gualdi og Tommelli, daa det ser ut til at Gualdi iallefall delvis har skrive upp steinarne nokolunde i den orden dei laag.

Paa same sida i boki som Olavs gravstein og fyre denne nemner Gualdi dei tri innskrifterne hos Forcella V nr. 8 (1448), 221 (1595) og 217 (1594). Etter Tommelli (f. 16 v — 17 r) laag nr. 217 og 221 framanfyre Cappella del SS. Crocifisso, d. e. femte kapella i høgre sideskipet, og nr. 8 (Tommelli f. 58 v) «passa sotto il piedistallo del pulpito», d. e. ligg delvis innunder foten aat preikestolen, som dengong stod paa same stad som no, nemleg ved 4de pelaren mellom midtskipet og høgre sideskip. Tommelli nemner (f. 58 v), at nær ved nr. 8 var der «due lapidi, una senza iscrizione, e

l'altra consumata». Den sistnemnde utslitne steinen kann vera erkebiskop Olavs stein.

Men næst fyre steinen ved preikestolen umtalar Tommelli (f. 57 v — 58 r) tri steinar midt i hovudskipet paa den leid som vendte mot Cappella di S. Tommaso, d. e. paa vinstre leidi, og segjer deretter: a lato delle lapidi suddette [nel mezzo della navata] sotto l'arco secondo della navata (rekna fraa kuppelen) dalla stessa parte suddetta [d. e. dalla parte di S. Tommaso] vi è una lapide con figura in bassorilievo d'un arcivescovo. — Paa fyrste sida av same blad, der Gualdi har uppført dei tri ovannemnde steinarne og Olavs stein paa andre sida (f. 44 v), er nemnt (f. 44 r) fylgjande tri steinar: nella nauata di mezzo nella fila a mano manca accanti il pilastro Forcella V nr. 173, som Tommelli (f. 58 r) plaserar ved sida av den nyst umtalte steinen over ein erkebiskop; nella naue grande demezzo nr. 207, som etter Tommelli (f. 64 r) laag noko lenger nede i skipet; og nr. 163, som Tommelli (f. 66 r) upplyser laag i skipet nær femte bogen og femte pelaren (rekna fraa kuppelen).

Der kann soleis vera tvil, um erkebiskop Olavs stein laag paa høgre eller vinstre sida i kyrkja. Sikkert synest det vera, at steinen laag under det andre aaket fraa kuppelen = det femte fraa inngangen.

[99] Ikkje klostret Sant' Agata, som det heiter i rapporten um fundet (note 100) og i Schnitlers artikel (note 101). Noko kloster av dette namn er ikkje til i nærleiken av Peterskyrkja.

[100] Fundet vart meldt av den norske Legasjon i Rom til Utanriksdepartementet i Kristiania 24. juli 1921, og av departementet meddelt pressa (Aftenposten 13. august 1921 nr. 380).

[101] C. W. Schnitler, Et besøk hos den nyfunne norske bispestatue i Rom. Dens overførelse til Norge. Tidens Tegn 18. august 1921 nr. 190.

[102] Utførleg utrykt utgreiding av Oluf Kolsrud i brev til Kyrkje- og Undervisningsdepartementet, Rom 29. juni 1922.

[103] I S. Agostino fanst etter Gualdi og Tommelli ti sepulkrale veggmonument med liggjande statuar for personar fraa 1400-1500-tali, nemleg Forcella V nr. 22. 28. 33. 37. 57. 71. 75. 78. 80. 99. Ved restaurasjonen paa 1700-talet vart desse monument dels flutt og uppsett paa andre stader i kyrkja og i klostret, dels vart dei nedtekne og ikkje atter uppsett.

I sakristigangen staar no 2 monument:

1. Kardinal Alexander Oliva, Saxoferratensis, general for augustineremitordenen. Tidlegare i Cappella di S. Niccolo da Tolentino. F 22. T 21 r.

2. Georgius Bonazutius, episcopus Milopolitanus, † 14**. Tidlegare ved døri til vinstre sideskip. F 28. T 21 v.

I klostergarden staar no 4 monument:

3. Constantia Bonamente Piccolomini, † 1477. F 33. T 29 v.

4. Kardinal Jacobus Ammanati Piccolomini, Papiensis, † 1479. F 37. T 29 r.

5. Kardinal Johannes Jacobus Sclafenatus. Mediolanensis, † 1497. F 57. T 29 v-30 r.

6. Octavianus Furnarius, patritius Genuensis, biskop av Mariana paa Corsica, † 1500. F 75. T 30 v.

I Cappella di S. Monica fanst 4 monument:

7. Burgundius Leolus Pisanus, konsistorialadvokat, † 1501. F 78. Minnesmerket, som var uppsett av hans kona Panthasilea Gripha og deira dotter Leonora Leola, var etter Gualdi (f. 40 r) «deposito grande....con figura di huomo giacente sopra la cassa, con ornamenti attorno de marmi bianchi, nel frontespitio la Vergine con bambino in braccio e angioli di mezzo rileuo, ma la statua sopra la cassa di tutto rileuo.» Etter Tommelli (f. 73 r) stod det «nel muro in cornu epistolæ», d. e. paa høgre sida.

8. Johannes Vera Algeritanus, archiepiscopus Salernitanus, tit. S. Balbinæ presbiter cardinalis (fraa 1500), † 1507. F 80. Monumentet, som var uppsett av tvo kardinalar etter testamente, var etter Gualdi (f. 39 r) «deposito grande al muro affisso con ornamento di bassorileui con statua giacente, habito sacerdotale, et nel frontespitio di dentro la Vergine di

mezzo rileuo.» Etter Tommelli (f. 75 r) stod det «sul muro in cornu evangelii», d. e. paa vinstre sida.

9. Petrus Griphus, Pisanus, biskop av Forli, † 1516. F 99. Minnesmerket, som var uppsett av hans syster Panthasilea Gripha og hennar dotter Leonora, var etter Gualdi (f. 39 v) «deposito al muro grande con cassa e figuro di huomo togato giacente di tutto rileuo, et nel frontespicio la Vergine col bambino in braccio». Etter Tommelli (f. 73 v) stod det «sul muro in cornu epistolæ». Det staar framleides paa høgre veggen, men innskrifti er fornya; den gamle innskrifti er i Cappella di S. Agostino e S. Guglielmo ved sida av Monica-kapellet.

10. Melchior Baldassinus, konsistorial- og fattigadvokat, † 1525. I sitt testamente fyreskreiv han, at han skulde gravleggjast i S. Agostino «cum habitu S. Francisci», og i ein codicill «disposuit quod corpus suum sepulturæ demandaretur in ecclesia S. Augustini de Vrbe in sacello S. Nicolai de Tolentino, et quod fierent impensæ marmoreæ, sed tantum eo modo, prout stat capella istorum dominorum de Valle in Aracoelo, modo honesto non excessiuo.» (Carolus Cartharius, Advocatorum sacri consistorii syllabus, Roma 1656, p. CI-CIV). Etter innskrifti (F 71) er monumentet uppsett av hans broderson Carolus Baldassinus, som ogso var konsistorialadvokat og døydde 1591 (Cartharius p. CXXXVI). Daa Carolus i innskrifti vert titu'ert decanus for advokatkollegiet, ei stilling han fekk i 1576 (Cartharius l. c.), er minnesmerket fyrst uppsett millom 1576 og 1591. Etter Gualdi (f. 39 v) var det «deposito....al muro affisso con figura di mezzo rileuo giacente con libri». Tommelli upplyser (f. 101 v) at det stod «sul muro in cornu evangelii». Det var daa ikkje uppsett i Nicolai-kapella, men i Monica-kapella.

Vidare fanst der i Monica-kapella eit mindre veggminnesmerke fraa 1527 for Panthasilea Gripha, Burgundius Leo'us's kona, Petrus Griphus's syster. F 115. Gualdi upplyser um dette (f. 39 v): «dall'altra banda del detto altare [d. e. paa epistelsida] vi e un deposito in so'a di marmo con testa e busto al naturale di donna dentro una nicchia di buona maniera, con ornamenti di marmi bianchi et arme....» Tommelli (f. 74 r) saag dette minnesmerke «nell'ingresso della porta laterale della chiesa»; der staar det framleides.

Endeleg var der i Monica-kapella eit veggmonument for den heilage Monica, S. Augustins moder. Hennar lekam var, etter den noverande innskrift, overført fraa Ostia, der ho var gravlagt, til Rom i 1330; ho laag fyrst i S. Trifone, men vart overflutt til S. Agostino under pave Martinus V (1418-31) og i 1455 nedlagt i marmorgrav under altaren i den kapella som ber hennar namn, og som er grunnlagt av fru Maria de Cinciis, enkja etter ein herre av Orsini-ætti, soror de penitentia av augustineremitordenen, † 1440 (hennar gravskrift: Forcella V nr. 6). I 1566 vart Monicas lekam flutt til eit veggmonument paa evangeliesida (innskrift: Forcella V nr. 166), og i 1760 paany nedlagt i kista og sett under den nye altaren. Veggmonumentet staar framleides paa evangeliesida, med fornya innskrift.

Etter rekneskapsboki for S. Agostino S 13 vart Monica-kapella restaurert i 1758; der blir daa utbetalt arbeidsløn m. a. for aa «rimouere depositi nella Cappella di S. Monaca» (8. april) og «rimettere due depositi» (22. juli).

Monica-kapella var so'eis fyre 1758 utstyrt med 6 veggmonument, nemleg: paa evangeliesida Johannes Vera † 1507, S. Monica uppsett 1566, Melchior Baldassinus uppsett 1576/91; paa epistelsida: Burgundius Leolus † 1501, Petrus Griphus † 1516, Panthasilea Gripha, uppsett 1527. — Etter 1758 finst berre 2 veggmonument i kapella: S. Monica paa evangeliesida, Petrus Griphus paa epistelsida. Panthasilea Gripha's monument er, som nemnt, flutt til fyregangen til den vinstre sideinngangen til kyrkja. Av minnesmerket over Burgundius Leolus er innskrifttavla framleides til, i Cappella di S. Agostino e Guglielmo ved sida av Monica-kapella.

Dei tvo gravstatuarne som vart funne i 1920 i Collegio di S. Monica ved S. Pietro, var komne fraa S. Agostino; dei laag i kjellaren under kyrkja, men daa dei for ille der, vart dei umlag 1900 flutt til Monica-kollegiet. (Upplyst av P. Aurelio Davide Perini, provinciale della provincia Roma dell'ordine

dei Romitani di S. Agostino.) Dei har utan tvil høyrt til dei nedtekne gravmonument i Monica-kapella.

Den eine statuen er hoggen i laagt relieff og framsteller ein biskop, liggjande strak paa ryggen med henderne i kross over brystet. Figuren har ikkje pallium (som Schnitler segjer, note 101), men kann likevel vera ein erkebiskop, daa palliet ikkje sjeldan vart utelate av bilætkunstnarane. — Den andre statuen er uthoggen i fullstendig, naturleg heilfigur, og framsteller ein mann i vid fotsid talar eller toga med opne hangande ermer, akselkast og skinnkrage, og med rund tilsitjande øyrehuva, utan tvil bunaden aat ein paveleg konsistorialadvokat. Han ligg halvt paa sida, med overkroppen halvt uppreist over hovudputa; høgre handi stydjer uppunder hovudet, og vinstre handi held paa ei bok han har i fanget.

Bispestatuen maa daa framstella kardinal Johannes Vera, og den andre statuen ein av dei tvo konsistorialadvokatarne. Figurane er utilhogne paa den eine sida, biskopen paa høgre sida, advokaten paa vinstre. Daa minnesmerket over kardinalen var paa vinstre veggen, har bispestatuen lege med hovudet nærmast altaren. Gaar ein ut ifraa, at det same var tilfellet med advokatstatuen, maa den ha lege paa høgre veggen og framsteller daa Burgundius Leolus, † 1501. Etter Gualdi var han framstelt i «tutto rileuo». Det same er tilfelle (s. 33) med hans svoger Petrus Griphus, som laag (og enno ligg) paa same veggen, med hovudet nærmast altaren. Eg har fyrr (note 102) identificert advokatstatuen med Melchior Baldassinus (død 1525), avdi denne etter Gualdi var framstelt «con libri», og statuen har ei bok i vinstre handi. Men etter Gualdi var statuen av Melchior Baldassinus i «mezzo rileuo», og, som fyrr nemnt, vart hans minnesmerke uppsett 1576/91. At figuren paa eit so tidlegt monument som det over Burgundius Leolus, død 1501, kann ha den naturlege halvt uppreiste sidestilling, med handi under hovudet, soleis som tilfelle er med den funne advokatstatuen, er ikkje stilistisk urimelegt. Fleire veggmonument med liggjande gravstatuar av liknande type er arbeidt av Andrea Sansovino: i 1504 for Petrus de Vincentia, biskop av Cesena, i S. Maria in Aracoeli (innskrift: Margarita soror infeliciss. pos. MDIIII) (avb. E. Steinmann, Die Sixtinische Kapelle II, München 1905, s. 84); i 1505 for kardinal Ascanius Sfortia i S. Maria del Popolo (avb. Steinmann, Sixt. Kap. II, s. 85; F. X. Kraus, Geschichte der christlichen Kunst II 2, Freiburg i B. 1908, s. 557); i 1507 for kardinal Hieronymus Bassus i S. Maria del Popolo (avb. W. Bode, Denkmäler der Renaissance-Sculptur Toscanas, München 1902-5, Taf. 533). Fraa den tid var typen vanleg (sjaa Steinmann, Sixt. Kap. II, s. 87).

Fyrebilætet for gravminnet aat den andre konsistorialadvokaten i S. Agostino, Melchior Baldassinus, maa etter testamentet (ovfr. s. 33) visstnok vera eit minnesmerke med aarstal M. VI. D. for Philippus de Valle, patritius Romanus, i S. Maria in Aracoeli i ei kapella i vinstre sideskipet (fot. Anderson 2140). Den døde er framstelt i den franciskanske tertiar-bunaden, liggjande strak paa ryggen med henderne krosslagde paa brystet, og under hovudenden og fotenden av statuen er bøker uppstabla. Dette minnesmerke av den eldre enklare type svarar nøgje baade til Baldassinus's fyreskrift i testamentet um hans eige gravminne og til dei upplysningar som Gualdi (ovfr. s. 33) har gjeve um korleis dette gravminne saag ut. Her er daa eit nytt indicium for, at identifikasjonen av den funne advokatstatuen fraa Collegio di S. Monica med Burgundius Leolus er rett.

[104] jfr. Den 17de Mai 14/8 1922 nr. 187 (Oluf Kolsrud).

[105] Um avdukingshøgtidi 25. november 1924 sjaa: Dagbladet 3/12 1924 nr. 282 [av Paul Gjesdahl]. Nationen 3/12 1924 nr. 283, av Anders Fjelstad; upptrykt i St. Olav 12/12 1924 nr. 50, s. 397-8. La Croix (Paris) 10/12 1924. Minnetale av K. Kjelstrup trykt i St. Olav 19/12 1924 nr. 51-52, s. 406-7.

ISLANDS KIRKELIGE UDVIKLINGSGANG SIDEN REFORMATIONEN.

EN KORT OVERSIGT

AF

BISKOP JÓN HELGASON.

Forelæsning ved Universitetet i Kristiania 26. September 1923.

Som alt berørt i min korte Oversigt over den islandske Kirkes Udviklingsgang under Katolicismen (se Norvegia Sacra III), var det ved den katolske Tids Udgang skjult for de fleste, at Landets Kirke var stedet i en gennem lange Tider forberedt Opløsningsproces, der maatte føre til dens Fald. Det i Befolkningen ulmende Misnøje var en Følge af de styrendes Magtmisbrug, men ingenlunde af nogen bevidst Utilfredshed med den romerske Kirke som saadan, med dens Lære, hellige Handlinger og Gudfrygtighedsøvelser. Derfor var Jordbunden for den reformatoriske Sæd, trods alt, føje forberedt og liden Genklang at vente fra Folkehjertet for de Røster, som nu kom til at lyde herude.

Reformationen blev da ogsaa paa det nærmeste «indført» hos os paa samme udvortes Maade som Kristendommen i sin Tid var blevet «lovtaget». Forskellen var blot den, at medens Kristendommen blev lovtaget af Befolkningen selv gennem dens Tillidsmænd paa Tinge, saa indførtes Reformationen hovedsagelig ved rent ydre Magtbud fra det verdslige Overstyres Side, uden at Befolkningen egentlig adspurgtes. Til aandelige Bevæggrunde hos dem, som fik Reformationen drevet igennem hos os, mærkes der kun lidet. Man synes meget mere først og fremmest at have haft Tanken henvendt paa Kirkers og Klostres Rigdomme, Jordegods og Løsøre, som da ogsaa for en stor Del tilfaldt Kongens Kasse.

Se Forfatterens «Islands Kirke fra Reformationen til vore Dage». En historisk Fremstilling. København 1922 (G. E. C. Gads Forlag).

Ved Reformationens Indførelse er der især to Navne, som fra katolsk Side træder i Forgrunden: *Ögmundur Pálsson* og *Jón Arason,* og fra reformatorisk Side andre to, nemlig *Gissur Einarsson* og *Oddur Gottskálksson.* Ögmundur Pálsson (1521—41) og Jón Arason (1524—50), Islands to sidste katolske Bisper, var begge to betydelige Mænd, skønt uden videre Lærdom, men slægtede iøvrigt deres Forgængere paa i hele deres Fremfærd. Jón Arason har sikkert været den bedst begavede af de to og stod højt som Digter, men begge var lidet kræsne i Valget af Midlerne, naar det gjaldt om at faa deres Vilje frem. Ögmundur Pálsson var allerede blevet en svært gammel Mand og langt paa Vej til at blive blind, den Gang de første Vidnesbyrd om, at den nye Lære var kommet til Landet, traadte frem i Dagen — tilmed i den gamle Biskops umiddelbare Nærhed. Traditionen nævner Biskoppens Kapellan, Præsten Jón Einarsson i Skálholt, som den første, der optraadte herude som Lutherdommens Talsmand. Men den Tradition staar neppe til troende. Derimod er det historisk paalideligt, at nogle af Bispens Husstand, bl. a. Biskoppens Skriver Oddur Gottskálksson (Søn af den norskfødte Bisp i Hólar Gottskálk Nikulásson, † 1519) og hans Myndling Gissur Einarsson, er gaaet deres gamle Husbond under Øjne en Tid med udpræget reformatoriske Interesser. Disse unge Mennesker havde begge to opholdt sig en Tid i Udlandet og der stiftet Bekendtskab med den nye Lære og fattet Kærlighed til den. Og begge to var fast besluttet paa at virke for de nye Tanker i Hjemlandet. Gissur havde imidlertid kort efter sin Hjemkomst maattet forlade Bispegaarden som mistænkt for lutherske Sympatier. Og Oddur, som allerede var i Gang med at faa det Ny Testamente oversat til Islandsk, maatte, da Bispen fattede Mistanke til hans Forehavende, ogsaa ret snart skifte Opholdssted. Imidlertid blev Gissur snart kaldt tilbage, da den gamle Bisp savnede en Medhjælper ved de vidtforgrenede biskoppelige Embedsforretninger, for kun tre Aar senere, som vi skal se, at blive af den gamle Biskop selv anbefalet som hans Eftermand paa Bispestolen, da Bispen ikke mere tiltroede sig Kraft til at staa Kongemagtens Udsendinge imod, saa gammel som han var blevet og næsten blind.

Om nogen evangelisk Propaganda herude havde der dog egentlig slet ikke været Tale, da Kongens Hirdstyrer *Klaus von Merwitz* paa Altinget 1538 præsenterede den nye evangeliske Ordinans for Landets to fungerende Bisper. Meningen var, at den med det samme skulde vedtages. Men saa glat kunde det imidlertid ikke gaa. En

af Biskop Ögmundur nedsat Kommission tilbageviste Ordinansen som uantagelig paa Grund af Folkets Fattigdom og store Vankundighed. Men den gamle Bisp, som næppe har kendt stort til Ordinansens Indhold, — han var jo omtrent blind! — ledsagede imidlertid Afslaget med en forholdsvis lovende Udtalelse om, at den «intet som helst indeholdt, der stred imod Guds og Landets Love». Men kun otte Maaneder senere havde Piben rigtignok faaet en anden Lyd. Da udsendtes en ny Skrivelse til Gejstligheden, der med strænge Ord forbød alle og enhver i Skálholts Stift at rette sig efter Ordinansen saalænge der ikke forelaa et aabent Brev desangaaende «fra den pavelige Magt og den kejserlige Majestæt»! Der er Grund til at tro, at den forandrede Stilling til Ordinansen skyldtes Indvirkning fra den nordlandske Kollega Jón Arason.

Imidlertid mente den gamle Bisp nu at burde trække sig tilbage fra Bispestillingen under Forudfølelsen af, at her forestod en Kamp, som oversteg hans Kræfter. Og nu anbefalede han, som sagt, i stærke Ord sin — før for Kætteri mistænkte — Medhjælper Gissur Einarsson til sin Eftermand med stærk Berømmelse af ham som en «amator verbi divini», som vilde virke for, at «Guds Ord og hellige Evangelium bliver godt modtaget og derved styrkes og udbredes». Den gamle Bisp har med en saa evangelisk klingende Udtalelse øjensynlig villet gøre Indtryk paa den evangelisksindede Konge. Indstillingen havde da ogsaa til Følge, at Gissur blev 1540 udnævnt til Superintendent for Skálholts Stift (men først to Aar senere indviet af Peter Plade).

Det var hverken noget let eller taknemmeligt Hverv, Gissur Einarsson her paatog sig; men de otte Aar (1540—48), han indehavde Superintendent-Stillingen, viser ham som en indsigtsfuld og maalbevidst Arbejder for Evangeliets Sag. Men det maatte blive en saare brydsom Tid. I Begyndelsen søgte den gamle Ögmundur baade i Lys og Løn at modarbejde sin unge Efterfølger i Embedet, indtil Christoffer Huitfeldt 1541 fik sat en Stopper for den gamle Bisps Rænker ved at tage ham til Fange og føre ham ud af Landet. Fra nu af kunde Gissur uhindret tage fat paa Evangelisations-Arbejdet indenfor sit Stift. Huitfeldt havde vundet Sydlændingene for Ordinansen, saa nu gjaldt det for Gissur kun om at faa de evangeliske Tanker indarbejdede i Gejstlighedens og Stiftsbeboernes Bevidsthed og faa afskaffet forskellige romerske Kirkeskikke. Hans Arbejde mødte vel Modstand, men blev ingenlunde uden Frugt, og i Betragtning af hans korte Virketid fik han endog meget udrettet.

Jón Arason havde derimod forholdt sig rolig og ligesom afven-

tende. Vel havde han med sine Nordlændinge kraftig protesteret imod den nye Ordinans, men iøvrigt optraadte han med stor Forsigtighed, ja, sluttede endog venskabelig Overenskomst med Gissur om, at de gensidig støttede hinanden. Men før var Gissur ikke afgaaet ved Døden (1548), end Jón Arasons rette Sindelag kom for Dagen. Med ret brutal Hensynsløshed lykkedes det for ham at tilrive sig Magten i Sydstiftet, bemægtige sig Gissurs evangeliske Efterfølger, *Marteinn Einarsson* (1549—56, † 1570), og tvinge adskillige, især ældre, Præster til at tilsværge sig Lydighed og Troskab som deres rette Overhoved. Island *skulde* vindes helt tilbage for den romerske Kirke, hvad det saa end kostede. Og alt tydede paa, at Jón Arasons Forehavende skulde lykkes. Hans Kamp for den romerske Lære og Kirkestyre blev nu for ham ogsaa en Kamp mod Danskerne med Sigte paa Landets Løsrivelse fra den danske Krone. Lykken syntes at tilsmile ham, da han fik drevet den uduelige danske Hirdstyrer Lauritz Mule med Følge bort fra Viðey, hvor man havde omdannet det gamle Kloster til en Kongsgaard, hvor Hirdstyreren skulde residere. Og i sin Sejersglæde sang den gamle, energiske Digter-Bisp:

Vej han tog til Viðey brat,
vide tror jeg pjasked den raske;
Gamlingen djærv mod Daner for,
drev dem alle ud paa Fjord,
lod Voven dem vaske.

Men Lykken vendte ham Ryggen midt i hans Sejrsjubel. Dansken blev ham alligevel for mægtig. Kun nogle Maaneder senere blev Jón Arason med sine to Sønner, Lagmanden *Ari* og Præsten *Björn*, taget til Fange af deres bitre Fjende, Storbonden *Daði Guðmundsson* fra Snóksdal, og alle tre dømt til Døden — uden Lov og Ret — som Oprørere mod Alter og Trone. Da Dødsdommen blev Bispen forkyndt, maatte han bittert beklage sin Skæbne:

Grumt har Verden i Garn os lagt,
gækket os og i Vaande bragt,
om dømmes jeg skal efter Daners Agt
og Døden lide for Kongens Magt.

Med Jón Arason og hans Sønners Henrettelse (den 6. Nov. 1550) var den ydre Modstand mod Reformationen i Virkeligheden brudt. Men dermed var dens Sejr paa Island ingenlunde fuldbyrdet. Vel var Ordinansen blevet antaget i begge Stifter, men om Trosliv i evan-

gelisk Aand var der endnu slet ikke Tale. Forudsætningerne for et saadant var endnu ikke til Stede. Befolkningen savnede i det hele og store alt dyberegaaende Kendskab til den vedtagne evangeliske Lære, ja, endog Adgang til at erhverve sig dette. Udsigterne for Reformationens Sag var derfor ret triste. Man havde berøvet Befolkningen dens gamle Tro uden rigtig at sørge for, at den nye Tro blev gjort levende for dem. Det Ny Testament var unægtelig blevet oversat til Islandsk af Oddur Gottskálksson (1540), og en Postil af Corvin ligesaa, men Læsekyndigheden stod sikkert paa svage Fødder hos Folk i Almindelighed i de Tider, saa kun Præsterne kunde drage Nytte af disse litterære Frembringelser, — hvis de da har kunnet overvinde sig til det. Følgerne blev, som det var at vente, ikke blot, at mange rundt om i Landet fortsatte med de romerske Gudfrygtighedsøvelser — i det mindste i det skjulte —, men ogsaa førtes til religiøs Ligegyldighed, som ledsagedes af stor sædelig Slaphed. Og mange har sikkert set med ublide Øjne hen til Troskiftet, naar de tænkte paa dets ydre Følger: den systematiske Udplyndring af Landets Kirke. —

Hverken Gissur Einarssons nærmeste Efterfølger paa Skálholts Bispestol, eller Jón Arasons evangeliske Efterfølger paa Hólar Bispestol, besad de rette Evner til at føre Reformationen frem til Sejr. Dette faldt derimod i den anden evangeliske Nordlandsbiskop *Guðbrandur Þorlákssons* Lod. Ved hans maalbevidste og utrættelige Arbejde gennem de 56 Aar (1571—1627), han førte Krumstaven i Hólar Stift, lykkedes det at gøre Evangeliets Sandhed, forkyndt i Luthers og hans Medreformatorers Aand, levende og klar for Befolkningens Bevidsthed. Ved ham blev Reformationen først virkelig gennemført som en Troslivets og Sædernes Genoprettelse og Fornyelse.

I Guðbrandur Þorláksson har Islands Kirke haft sin ubetinget største Bispeskikkelse, en Personlighed, som med forbavsende Arbejdskraft forenede en levende Nidkærhed for Guds Riges Sag og Sjælenes Frelse. Under ham og hans tvende samtidige Embedsbrødre i Skálholt, Gísli Jónsson (1558—87) og Oddur Einarsson (1589—1630) blev den nye Kirkeordning befæstet og den evangeliske Lære indarbejdet i den almene Bevidsthed. For at sprede god og kristelig Kundskab i evangelisk Aand blev den myndige og nidkære Biskop en Forlægger i stor Stil. I sit Trykkeri, som oprindelig af Jón Arason var blevet bragt til Landet — over 100 Aar før Norge fik sit første Bogtrykkeri, — og som nu var blevet forbedret og udvidet, lod Guðbrandur henved 90 større og mindre Skrifter trykke, for den overvejende Del af ham selv oversatte og udarbejdede. Af

disse Arbejder er den *første islandske Oversættelse af hele Bibelen* (fra 1584) det berømteste og det, hvormed han har indlagt sig størst Fortjeneste af sit Folk og Kirke, — tilmed, hvad det ydre Udstyr angaar, ret en typografisk Mærkværdighed. Selv førte Bispen Tilsynet med Trykningen, og udrustet som han var med mekanisk Talent, udskar han endog selv med egen Haand og med største Kunstfærdighed smukke Initialer og Ornamenter til sin Bibel. Vel har Biskop Guðbrandur ikke været ene om det Kæmpearbejde. Oddur Gottskálksson havde jo allerede i Forvejen oversat det Ny Testamente og faaet det trykt i Danmark (1540), lige som enkelte af det Gamle Testamentes Skrifter var blevet oversat af andre (f. Eks. Bisperne Gissur Einarsson og Gísli Jónsson, og muligvis Oddur Gottskálksson). Alt dette er uden Tvivl blevet optaget af Guðbrandur i hans Bibelværk, Oddurs Oversættelse af N. T. vistnok ret uforandret, men de andre Skrifter i nøjagtig gennemset og forbedret Skikkelse. Foruden Bibeloversættelsen har Islands Kirke Biskop Guðbrandurs rastløse Flid at takke for den første *Salmebog* til Hjemmebrug, som gennem flere Generationer anvendtes rundt omkring i Landet (trykt første Gang 1589); den indeholdt 328 Salmer (i 2. Udg. 1619 forøget med 38 nye) for det meste med Hans Thomissøns Salmebog som Forbillede og Grundlag, skønt ogsaa tyske Salmebøger er blevet benyttet. Fem Aar senere udgav han ogsaa en Kirkesangbog (Graduale), som er udkommet i 19 Udgaver og lige ned til 1800 var den almindelig brugte i de islandske Kirker. Efter eget Sigende er der i Bogen kun tre Salmer fra Guðbrandurs egen Haand, hvoraf man kan se, at Salmedigtningen har floreret allerede før hans Tid; der fandtes saaledes før Guðbrandurs Tid 3 smaa Salmehefter udgivne af Bisperne Marteinn Einarsson (indeholdende 35 Salmer), Gísli Jónsson (indeholdende 17) og Ólafur Hjaltason (den sidstnævntes eksisterer desværre ikke mere). Men desuden har Guðbrandur uden Tvivl sat adskillige digterisk begavede Præster i Arbejde og nydt deres Assistance ved Salmebogens Udarbejdelse. Af saadanne nævnes imidlertid i Fortalen kun Provsten *Ólafur Guðmundsson* til Sauðanes, Guðbrandurs gode Ven, som da han alene nævnes ved Navn, turde være den, der fremfor andre har været Bispen behjælpelig ved Udarbejdelsen. Men foruden denne kendes i hvert Fald nogle af disse Salmedigtere andre Steder fra, saaledes Præsten *Einar Sigurðsson* til Eydalir (Biskop Oddurs Fader), der var en saare frugtbar Salmedigter, og dennes Søn, Præsten *Ólafur Einarsson* til Kirkjubœr, samt endelig Præsten *Böðvar Jónsson* til Reykholt, Guðbrandurs nære Ven.

som bl. a. har oversat til Islandsk Hans Christensøn Sthens «Vandrebog». — Hertil kommer saa den lange Række af gudelige Skrifter af belærende og opbyggelig Art, som Biskop Guðbrandur udarbejdede og oversatte eller lod oversætte efter de af Samtiden mest yndede udenlandske kirkelige, — især danske og tyske — Forfatteres Skrifter. Som oftest ledsagedes disse Skrifter af vejledende og belærende Fortaler af Udgiveren, der hyppig former sig som rene Hyrdebreve, der vidner om rig Erfaring, Indsigt og Forstaaelse. Men Bibeloversættelsen er dog den Hovedbedrift, som til alle Tider skal bevare hans Navn fra Forglemmelse, saa fortrinlig som den er, hvad enten man ser hen til Oversættelsen eller til Udstyrelsen.

Som den, der især hjalp Guðbrandur i hans store Udgivervirksomhed, bør hans Slægtning *Arngrímur Jónsson den Lærde* til Melstaður († 1648) nævnes. Han regnes med Rette for at have været sin Tids ubetinget lærdeste Islænding og er blevet kaldt «den islandske Litteraturs Restaurator» som den, der fornyede den saa længe forsømte og forglemte Kundskab om det gamle Island. Til Oplysning om sin Fødeø og samtidig for at gendrive vrange Forestillinger om den og dens Beboere, udarbejdede han nogle Skrifter paa Latin, af hvilke hans *Crymogæa* (Hamborg 1609) er den berømteste, idet der i den gives for første Gang en Oversigt over Oldtidens Sprog, Litteratur og Samfundsforhold, en ligefrem Ledetraad i nordisk Oldkyndighed. Paa sine gamle Dage stod Arngrímur gennem 23 Aar i den livligste Brevveksling med den danske Forsker *Ole Worm* om litterære og historiske Æmner, hvilket blev af stor Betydning for denne under hans Granskning af de nordiske Antikviteter. Ved Arngrímurs Død mente Worm at have lidt et saa uerstatteligt Tab, at han var nærved at opgive al videre Syslen med de Æmner. Fra Arngrímur der var en flittig Samler af gamle Haandskrifter, havde Worm modtaget det bekendte Wormianske Haandskrift af Snorris Edda (codex Wormianus), som endnu opbevares i det kgl. Bibliotek i København.

I sin lange Embedstid maatte en saa myndig og maalbevidst arbejdende Personlighed som Guðbrandur Þorlákssons støde paa Modstand fra forskellige Sider og af forskellig Art. Hans Liv blev derfor ikke blot et Liv i rastløst Arbejde, men ogsaa til dels et Liv i Kamp, som, maaske ikke altid uforskyldt, paa Grund af bitre Modstanderes Hensynsløshed, mange Gange forbitrede ham Tilværelsen. Hvad der især skaffede ham Modstandere, var den Iver, hvormed han til Tider arbejdede for Generhvervelse, ikke blot af Bispestolens frakomne Jordejendomme, men ogsaa af Jordegods, som

han mente, at hans Forfædre uretmæssig havde maattet afstaa, men nu krævedes tilbage af ham for ham selv og hans Slægtninge. Biskop Guðbrandur døde 1627.

Fra 1598 til sin Død havde Biskop Guðbrandur en meget skattet Embedsbroder og Ven i Skálholtbispen *Oddur Einarsson* († 1630), som da ogsaa kunde takke Guðbrandurs Indflydelse for sit Valg og sin Udnævnelse til Biskop. Oddur Einarsson var en højtbegavet og lærd Mand og saare interesseret for sit Lands Historie, men blev uundgaaelig distanceret af sin nordlandske Kollegas kolossale Arbejdslyst og Arbejdskraft. Oddur skal have udarbejdet et annalistisk Skrift, som imidlertid, sammen med en Mængde af ham indsamlede gamle Haandskrifter, tilintetgjordes ved Bispegaardens Brand 1630. Paa hans Tilskyndelse udarbejdede Præsten *Jón Egilsson* († 1634) sine «Biskupa-annálar», der, sammen med en af Lægmanden *Jón Gissurarson* († 1648) lidt senere affattet «Afhandling om Reformationstiden», udgør de vigtigste Kilder til Reformationens Historie i Island. —

Med de mange af Biskop Guðbrandur udgivne Skrifter, som jo for største Delen var Oversættelser, holdt, ret beset, den lutherske Orthodoksisme sit Indtog i Islands Kirke, for at blive den eneherskende Retning herude indtil Rationalismen i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel optog Konkurrancen med den. Ti Pietismen som kirkelig Retning kom aldrig til at gøre sig videre gældende indenfor vor Kirke.

Lige som andre Steder blev Orthodoksismens Tidsalder ogsaa herude i aandelig Henseende de store Modsætningers Tid, hvor bevidst kristelig Gudfrygtighed og kras Overtro samtidig faar Magt over Folkesindet og hvor en minutiøs Overholdelse af Kirkens Bud og Befalinger vedrørende Gudsdyrkelsen, baade i Kirken og i Hjemmene, gaar Haand i Haand med den største sædelige Raahed. Og samtidig med at dette Tidsrum paa en Maade blev den litterære Genfødelsestid, med vaagnende Interesse for Fortidens boglige Frembringelser, som nu først kommer i Berøring med Tryksværten, og derved ogsaa begynder at blive kendt og skattet udenfor Landets Grænser, bliver det ogsaa den mest krasse Overtros Tidsalder, hvor Heksebaalene tændes rundt om i Landet og hysterisk Angst for «Ondskabens Aandevæsener under Himmelen» greb om sig blandt Læg og Lærd. Man saa endog skævt til al Lærdom, som ikke var af teologisk Art. Syslen med Naturkyndighed især blev mistænkeliggjort

som noget utilladeligt. Og de lærde turde ikke mere give sig af med Tolkningen af de gamle Runer af Angst for at blive mistænkt for Trolddom, hvorfor Kundskaben om Runers Tydning helt døde ud.

Biskop Guðbrandur efterfulgtes i Embedet som Hólar-Bisp af en Dattersøn *Þorlákur Skúlason* († 1655), en ung Mand, som i nogle faa Aar havde beklædt Stillingen som Hólar-Domskolens Rektor. — At den lærde Præst Arngrímur Jónsson ved den Lejlighed blev forbigaaet, turde nærmest skyldes den Kendsgerning, at Arngrímur havde den Gang allerede fyldt de tredsindstyve Aar og mentes derfor at være blevet for gammel til at overtage den byrdefulde Bispestilling. Muligvis har den lærde Mand heller ikke været videre populær inden Nordstiftet paa Grund af et brysk Væsen parret med Stolthed. Þorlákur Skúlason var ellers ogsaa en velstuderet Mand og blev en dygtig Tilsynsmand for sit Stift, men dog uden at taale Sammenligning med sin store Morfader. Han udgav en ny Udgave af Bibelen revideret paa Grundlag af Christian IV's danske Bibel (eller maaske Resens Oversættelse). Den skulde være en Forbedring af Morfaderens, men kan næppe staa Maal med den i sproglig Henseende. Blandt andre Arbejder, Biskop Þorlákur fik udgivet i Trykken, bør Gerhards «Meditationes sacræ» i islandsk Oversættelse især nævnes som den, der, fremfor alle andre Andagtsbøger, ses at være blevet brugt ved den daglige Andagt i Hjemmene i dette Tidsrum og at have haft Indflydelse paa Trostilegnelsen. Den udkom da ogsaa i seks Udgaver paa Islandsk, ja, en af 17. Aarh.'s Salmedigtere satte disse Betragtninger endog paa Vers. Skønt Biskop Þorlákur nærede stor Interesse for den nationale Oldlitteratur og gennem en Række af Aar vekslede Breve med sin personlige Ven Ole Worm om disse litterære Mindesmærker, kunde han dog ikke bekvemme sig til at lade nogen af dem trykke i sit Trykkeri. Derimod lod han nogen af de vigtigste afskrive, hvorved han har gjort Oldforskningen en stor Tjeneste. En latinsk Afhandling «om Runernes Anvendelse i den oldnordiske Poesi» af Biskop Þorlákur findes optaget i Worms «Danica litteratura antiquissima».

Blandt lærde Islændinge i den første Halvdel af det 17. Aarh., foruden den allerede omtalte Arngrímur Jónsson, fortjener især to at nævnes som banebrydende paa Sprogforskningens Omraade, nemlig Provsten *Magnús Ólafsson* til Laufás († 1636) og Skolemanden *Runólfur Jónsson* (død som Rektor i Christiansstad i Skaane 1654). Den første af disse udarbejdede den første islandske Ordbog (udgivet af Ole Worm); den sidstnævnte den første islandske Formlære.

Magnús Ólafsson var tillige en Digterbegavelse, som skrev Salmer, saa vel paa Modersmaalet som paa det gamle Romersprog, ja, gik i sine latinske Digtninge ikke af Vejen for Anvendelsen af drottkvædet Versemaal med Rimstavelser og Allitteration paa ægte gammel islandsk Vis.

I Þorlákur Skúlasons Bispetid levede en af Islands navnkundigste Autodiktater, Bonden *Björn Jónsson til Skarðsá* († 1665), der især har gjort sig fortjent af Eftertiden ved et værdifuldt annalistisk Arbejde for Tidsrummet 1400—1645. I sin litterære Syssel støttedes han kraftig af sin for historiske Studier interesserede Bisp, der endog gav ham Adgang til Bispestolens Arkiv. Mindre venlig stemt var samme Bisp mod to andre af Samtidens boglig interesserede Lægmænd. Den ene af dem var den første Bearbejder af Edda-Digtene. *Guðmundur Andrjesson* († 1654). Han havde, efter at have gennemgaaet Hólar Domskole, nedsat sig som Bonde, da han ikke havde Midler til at drage til Universitetet. Men hans Kærlighed til Videnskaben var altfor rodfæstet til, at han som Bonde kunde lade den fare, og nu fik han bl. a. affattet en lærd Afhandling om Tilladeligheden af Mangegifte (Polygami), som han fandt hjemlet i det Gamle Testamente. Men dette faldt ikke i Tidens gejstlige Smag. Anklaget af Biskop Þorlákur blev Guðmundur, efter Høvedsmanden Henrik Bielkes Ordre, fængslet, nedsendt til København og anbragt i Blaataarn. Her oplevede han imidlertid et Eventyr, som blev til hans Lykke. Da han en Gang ved Nattetid fra sit Vindue betragtede den stjærneklare Himmel, indtraf det Uheld, at han tabte Ligevægten og styrtede ud af Vinduet, dog uden at komme til Skade. Men nu vilde et nyt Uheld, at Islændingen, som var aldeles fremmed for Lokaliteterne paa Slottet, ved at søge den første den bedste Dør, for at finde nogen, der kunde føre ham tilbage til hans Fængselcelle, midt om Natten havnede i det kongelige Barnekammer! Tilstedeværende Kvinder opløftede et Forfærdelsesskrig over at se den stakkels Fange, som talte et Sprog, de ikke forstod, og paa deres Anskrig blev Guðmundur nu af Fangevogteren ført tilbage til Taarnet. Men hele denne Oplevelse blev, som sagt, hans Lykke. Ti da Kongen fik Efterretningen herom den næste Dag, lod han Guðmundurs Sag nærmere undersøge og hans ulykkelige Afhandling oversætte paa Latin, for at den kunde blive bedømt af det teologiske Fakultet. Fakultetet tog imidlertid meget lempelig paa Sagen og erklærede, at Guðmundur aldeles ikke havde begaaet nogen Brøde mod Majestæten, hvorfor han umiddelbart derefter frigaves. Han blev nu hjulpet til Stu-

dentereksamen og erhvervede sig ved sin Flid og Lærdom Velyndere, som tog sig af ham, især Joakim Gersdorf og Ole Worm. Han fik Bolig og Kost paa Regensen, men døde af Pesten 1654. Han havde da imidlertid allerede udarbejdet Oversættelser af Völuspá og Hávamál, samt en islandsk Ordbog, som senere blev udgivet i Trykken af Peter Hansen Resen. Ved samme Tid levede paa Island en Autodidakt *Jón Guömundsson,* kaldet «den lærde» († 1651). Han søgte efter Evne at «udforske Naturens Hemmeligheder» og skrev et Skrift af naturhistorisk Indhold, som skal vidne om betydelig Iagttagelsesevne. Men han var ved Siden af meget overtroisk, og da han havde affattet et større Digt «Fjandafæla» (d. e. Djævleskræmsel), der mentes at give Vejledning til Trolddoms og Heksekunsters Udøvelse, blev han dømt til Landsforvisning og maatte friste den tunge Skæbne i Aarevis at flakke omkring i Landet som en Fredløs og Hjemløs.

Þorlákur Skúlasons samtidige Embedsbroder paa Skálholt Bispestol, Mag. *Brynjólfur Sveinsson* (1639—74, † 1675), var ham uden Tvivl overlegen i Begavelse og Lærdom og stod heller ikke tilbage for ham i administrativ Dygtighed. Denne vestlandske Præstesøn (Faderen skildres som en Præst, der i de Tider «overgik de fleste i sin Vandel saa vel i beskænket som i ædru Tilstand») havde faaet en grundig Uddannelse ved Universitetet og berømmes især for sin store Færdighed i det græske Sprog, som han talte ligesaa flydende som det latinske. Senere havde han i seks Aar virket som Konrektor ved Roskilde Domskole og erhvervet Magistergraden «non sine maxima laude & applausu». Som Biskop i Skálholt gennem 35 Aar (1639—74) udfoldede «Meistari» Brynjólfur en stor og betydningsfuld Virksomhed, som kom baade Kirken og Domskolen til Gode. Han skildres som en ærefrygtindgydende Personlighed, værdig i sin Fremtræden, og saa alvorsfuld i hele sin Væremaade, at der skulde Mod til uopfordret at tiltale ham. Med stor Interesse omfattede han Domskolen, gjorde sig Umage for at skaffe dygtige Lærere til den og tilskyndede unge Studerende, som med Flid og boglige Interesser forenede gode Evner, til at drage til Universitetet, for at fuldkommengøres til Præstetjenesten i Hjemlandet, og adskillige fattige iblandt dem ydede han den nødvendige Understøttelse til Studiernes Fortsættelse. I kirkelig Henseende hævdede Biskop Brynjólfur kraftig Kirkens Selvbestemmelsesret over for de verdslige Styreres Indgriben. Saaledes fik han alle helt kirkelige Sager stillet udenfor den verdslige Domsmagt og underlagt Stiftets Landemode, medens halvt verdslige Sager (f. Eks. af økonomisk Art) indankedes for blandede Domstole (hvor den ene

Halvdel af Dommerne var gejstlige, den anden Lægmænd). Han holdt endvidere fast paa Menighedens Ret til Valg af Præster som af Ordinansen foreskrevet. Overfor Præsterne var han fordringsfuld baade hvad Læren og Livet angaar. Han indførte i sit Stift Edsaflæggelse for vordende Præster og forelagde dem til Underskrift en Edsformular i 15 Paragrafer, som først 50 Aar senere afløstes af den i Christian V's Ritual foreskrevne Formular. Den fra ældre Tid stammende Skik, at Præster, i Steden for selv at udarbejde en Prædiken, oplæste en saadan af en trykt Bog, en Skik, som endnu ikke var ganske kommet af Brug, fik Mag. Brynjólfur helt afskaffet, idet han gjorde gældende, at den som ikke gad eller evnede at udarbejde en Prædiken, egnede sig i det hele taget ikke til Ordets Tjeneste. Han lagde endvidere megen Vægt paa Ungdommens Kristendoms-Undervisning, at «de unge maatte gaa ud i Livet med den fulde Forstaaelse af hvad der angik deres Saligheds Sag», og paalagde Præsterne som deres helligste Kaldspligt ved flittige Husbesøg at erkyndige sig om, hvordan det stod til i Hjemmene med Kristendomskundskaben. Entledigede fattige Præsters og Præsteenkers timelige Kaar søgte han at forbedre, og de Spedalske havde i ham en oprigtig Ven. Selv blev han meget snart en saare formuende Mand, som da ogsaa viste største Rundhaandethed over for alle trængende og øvede Gæstfrihed i stor Stil paa Bispesædet. Men i de hjemlige Forhold vilde Lykken ikke tilsmile ham. Paa sine gamle Dage havde han den store Sorg, at en lovende og begavet Datter, besvangret af en yngre Præst, nedkom med en Søn og døde et Aar senere knust af Sorgen og Skammen. Da Faderen fik Nys om Datterens Fejltrin, faldt blot de Ord af Egypterkongen Psamenites ham af Læberne: «Mala domestica majora sunt lacrymis.» Han levede aldrig en glad Dag efter dette.

Uagtet Mag. Brynjólfurs store Lærdom har hans litterære Virksomhed ikke efterladt større Spor i Bogverdenen. En Oversættelse af det Ny Testamente fra Grundsproget, som han skal have udarbejdet, blev aldrig trykt, efter Sigende fordi den mentes at afvige for stærkt fra den autoriserede Þorlákurs-Bibel. Dog har han som Samler af gamle islandske Oldskrifter indlagt sig blivende Fortjeneste af Videnskaben. Blandt 15 værdifulde Membraner, som han skænkede til det kongelige Bibliotek i Kobenhavn, findes saaledes litterære Kostbarheder som «Flateyjarbók» og den «ældre Edda» (Codex regius). Ved sin store Indsigt i den nordiske Oldlitteratur kom ogsaa han paa mange Maader til at yde Ole Worm værdifuld Haandsrækning under dennes Syslen med de nordiske Antikviteter. I nær Forbindelse med

Mag. Brynjólfurs Interesse for Oldlitteraturen, staar sikkert hans Forkærlighed for den katolske Middelalders kirkelige Sæder og Skikke, samt hans Beundring for Jomfru María, til hvis Pris han endog har skrevet et latinsk Digt «Ad beatam virginem», bestaaende af otte Sange i forskelligt Versemaal. Et af ham selv nedskrevet Manuskript, indeholdende adskillige ældre María-Kvad («Psalterium Marianum»), viser tydelig hans Interesse for katolsk Digtning og Hengivenhed for katolsk Religiøsitet, hvilket sikkert maa betragtes som Udslag af en for hans Religiøsitet ejendommelig Hang til Mystik, som han fandt mere af indenfor Katolicismen end indenfor Datidens ortodokse Lutherdom. Men desuagtet har han uden Tvivl været Lutherdommen inderlig hengiven og ses da heller ikke paa noget Punkt at have afveget fra Samtidens teologiske Synsmaader saaledes som han i Studietiden havde tilegnet sig dem ved de teologiske Mesteres, Bartholins og Brochmands Fødder.

Som det fremgaar af den forudgaaende Skildring, savnedes der ingenlunde i det 17. Aarh. Interesse for litterære Sysler. Ingen Steder pulserer det litterære Liv stærkere end i Landets Præstegaarde, og i Betragtning af de saare ringe Udsigter til at faa det nedskrevne udgivet i Trykken, maa det nok være tilladt at sige, at man her dyrkede Videnskaben for Videnskabens egen Skyld. Paa den Maade blev Præstegaardene virkelige Kulturmidtpunkter mange Steder i Landet, de egentlige Grosteder for de Kræfter, som især maatte egne sig til at hæve Befolkningens aandelige og kulturelle Jævnhøjde, samtidig med at der fra disse saa uanselige og paa al ydre Glans saa fattige Præstehjem først og fremmest udgik den Paavirkning, som altid har været og altid skal blive den mest værdifulde for et Folkesamfunds Udvikling, nemlig den religiøs-kristelige. Og alt dette er saa meget mere beundringsværdigt, som den Uddannelse, der blev Præstestanden til Del i de Tider, var utvivlsomt behæftet med store Mangler.

Ved den katolske Tids Udgang var de islandske Præsters Dannelsesniveau sunket ned til det minimale. Med Kundskaberne i Latinen stod det efter Sigende saa slet til, at Præsterne med Nød og Næppe kunde stave sig gennem deres latinske Breviarier og Messebøger. For at raade Bod paa disse og andre Mangler blev der umiddelbart efter Reformationens Indførelse, paa Regeringens Foranstaltning, oprettet to Latinskoler, en ved hver Domkirke, med fastansatte Lærere, som til at begynde med maatte indforskrives fra Danmark. I den ene skulde der være Plads for 40 og i den anden for 24 Alumner, som under Skoletiden fik Logis, Kost og Klæder, samt de nødvendige Bø-

ger, fuldstændig frit. Og det maa til Bispernes Ros siges, at de gjorde sig gennemgaaende al Flid for at skaffe habile Lærere til Domskolerne. Dette var ogsaa saa meget mere magtpaaliggende, som de fleste Alumner, efter endt Skoletid, maatte gaa ind til Præstegerningen uden at have haft Lejlighed til at besøge noget Universitet. Nogle drog vel altid til Københavns Universitet, hvor islandske Studenter siden 1579 nød store Privilegier, uden hvilke de allerfleste havde været fuldstændig afskaaret fra at opholde sig dernede. Og enkelte af de bedst bemidlede fandt endog Vejen til andre fremmede Universiteter (Wittenberg, Leipzig, Leyden, Uppsala). Men den almindelige Regel blev dog den, at de fleste ligefra Dimissionsbordet gik ind til Præstegerningen og samtidig, saa slet aflagte som Embederne var, altfor ofte ind til en haard Kamp for Tilværelsen, ind til trange Livsvilkaar, som kun lidet hævede sig over den almindelige Bondemands. Naar disse Forhold ihukommes, saavel den mangelfulde Præsteuddannelse som de usle ydre Kaar, Præsterne maatte leve under, kan man kun forbavses over, hvor mange af dem det er lykkedes for i hine Tider at bevare den aandelige Interesse uskadt.

Ret naturlig fandt, som vi har set, den nordiske Oldkyndighed, fremfor andre Videnskabsgrene, flittige Dyrkere blandt det 17. Aarh.'s studerende Islændinge, hvortil de da ogsaa især maatte sidde inde med de nødvendigste Betingelser, Kendskabet til det gamle norrøne Sprog. At ogsaa Fædrelandets Historie fandt flittige Dyrkere, var ikke andet end, hvad man kunde vente af en saa historisk interesseret Befolkning som den islandske. Som de betydeligste af Oldkyndighedens islandske Dyrkere i den sidste Halvdel af 17. Aarh. har *Þormóður Torfason* (Torfæus) og *Árni Magnússon,* der begge var uddannede som Teologer, Krav paa at mindes i en Oversigt som denne, skønt begge to fandt deres Virkefelt udenfor Island. Þormóður levede den længste Tid i Norge († 1719) som kongelig norsk Historiograf paa sin Gaard, Stangeland paa Karmø, som han havde giftet sig til (hans første Hustru var Ludvig Holbergs Grandtante). Han var vistnok sin Tids største Kender af Nordens Oldtid og gav de islandske Kilder haardnakket Fortrinet for al anden nordisk Oldlitteratur. Hans Originalarbejde «Series dynastarum et regum Daniæ» vakte megen Opsigt. Hans rastløse Flid satte Frugt i en Række latinske Afhandlinger om Norges gamle Bilande og Kolonier (Færøerne, Orknøerne, Grønland og Vinland). Men hans Hovedarbejde blev dog hans Norges Historie *(Historia rerum Norvegicarum)* i fire store Foliobind, hvor han fører Historien ned til 1387. I sit Skrift om Vinland, som jo

var blevet opdaget af Nordmanden Leifur Eiríksson «hepni», skal Forfatteren endog hævde Norges historiske Ret til Canada. Han kom da ogsaa mere og mere til at føle sig som Nordmand, ligesom hele hans Tænkemaade efterhaanden blev norskpræget, uden at hans ægte islandske Stejlhed dog nogen Sinde forlod ham. Hans noget yngre Landsmand Árni Magnússon var hans nære Ven og trofaste Hjælper og skal endog ved sin stærkere kritiske Sans have paa mange Maader indvirket paa Þormóðurs historiske Domme. Nogen produktiv Aand blev Árni Magnússon aldrig. Men han har ved sin kolossale Samlerflid sat sig et Minde, der aldrig vil dø, som den, der har reddet fra Undergang en lang Række af Oldtidens islandske og norske litterære Skatte. Árni Magnússon var den længste Tid bosat i København og her døde han 1730, to Aar efter at han havde haft den store Sorg at se en Del af sine værdifulde Samlinger blive Rov for Luerne (under Københavns Brand), skønt Tabet dog næppe har været saa omfattende, som han selv troede.

Men fremfor alt var det dog den kirkelige Litteratur, som den islandske Præstestands Flid og Arbejdslyst kom til Gode. Uden Tvivl har den videnskabelige Teologi ikke helt savnet Dyrkere i disse Tider, men kun saare lidet af egentlig videnskabelig teologisk Produktion er nogen Sinde kommet Almenheden for Øje. Man ved saaledes med Vished, at Provsten *Páll Björnsson* til Selárdalur († 1705), Datidens største Lys i Teologien herude (men iøvrigt mest kendt for sin fanatiske Iver for Troldmænds Udryddelse), efterlod sig lærde Kommentarer til flere af Bibelens Skrifter, samt en Oversættelse af hele det Ny Testamente. Og hvad der eksisterer af Prædiken-Opskrifter fra disse Tider (forudsat det er originalt), aflægger ved deres dogmatiske Udviklinger et utvetydigt Vidnesbyrd om Forfatternes Belæsthed i Teologien. Det er derfor især paa den *opbyggelige* Litteraturs Omraade, som den islandske Præsteflid gør sig gældende. Dog er det hovedsagelig Oversættelser, her er Tale om, og naar man hører de udenlandske Forfatter-Navne som Thomas a Kempis, Nils Hemmingssøn, Nicolaus Palladius, Veit Dietrich, Martinus Mollerus, Pancratius, Spangenberg, Joh. Gerhard o. a. lign. — overtydes man om, hvilken Umage man har gjort sig for at vælge Tidens mest ansete og yndede opbyggelige Forfattere. Naar en islandsk Præst endog binder an med Brochmands voluminøse danske Postil, saa er den derved udviste Flid saa meget mere rørende og beundringsværdig som han har kunnet sige sig selv, at Oversættelsen næppe nogen Sinde vilde blive udgivet i Trykken, hvilket da heller ikke er sket. Af origi-

nale islandske Prædikener vides ingen at være udkommet i det 17. Aarh., ti en af Biskop Gísli Þorlákssons († 1684) udgiven Postil («Gíslapostilla») giver sig ikke ud for at være noget originalt Arbejde.

At en Befolkning, som i den Grad levede og aandede i Bøn og Salmesang som Tilfældet var med den islandske i det 17. Aarh., maatte søge at give sine Trosstemninger Udtryk paa Vers, er noget af en Selvfølge. Man kan da ogsaa sige, at der først i det 17. Aarh. kommer rigtig Fart i Salmedigtningen paa Modersmaalet herude. Saa mange, som de var i hine Tider, som paa den Maade søgte Udtryk for deres religiøse Stemninger, kan man imidlertid ikke vente at finde lutter første Rangs Præstationer. Men blandt disse Salmedigtere findes dog adskillige, som ethvert Kirkesamfund vilde sætte Pris paa at eje, og i hvert Fald én, som til alle Tider vil blive regnet for en af den evangeliske Kristenheds store. Denne sidste er Præsten *Hallgrímur Pjetursson* († 1674), Biskop Brynjólfurs Samtidige. Hallgrímur Pjeturssons Passionssalmer (Passíusálmar) hører ubetinget til den islandske Salme-Litteraturs værdifuldeste Frembringelser og har haft større Indflydelse paa Befolkningens religiøse Liv end nogen anden Bog (den er udkommet i 46 Udgaver). Fra den har Slægt efter Slægt hentet Styrke, Trøst og Husvalelse under Livets Kamp, ja, af hele sin Sjæl levet i dem og deres Livsluft. En Mængde Vendinger fra disse Salmer er som Kærnesprog gaaet ind i Folkebevidstheden, og man kan næppe læse en islandsk Bog eller endog en Bladartikel uden at støde paa Allusioner til dem. Unge og gamle, fattige og rige har bedt deres Bønner med barnefromme Vers hentede fra dem, og den store Afskedsstund er mindst ligesaa almindelig blevet helliget ved Oplæsninger af Stykker fra dem som af Stykker fra den hellige Skrift. Kun faa Digtere i Verden har staaet sit Folks Hjerte nærmere end denne islandske Digterpræst, som iøvrigt endte sine Dage som spedalsk. — Ogsaa udenfor Passionssalmerne har Hallgrímur skænket sit Folk dyre Perler af religiøs Lyrik og Salmer. Mest berømt af disse er hans mægtige Begravelsessalme «Om Dødens uvisse Time»: «Allt eins og blómstrið eina», som i 250 Aar er blevet sunget til enhver islandsk Begravelse.[1]

Skønt staaende langt tilbage for Præsten Hallgrímur i Dybsind, Indbildningskraft og Inderlighed, fortjener tre andre af Samtidens Salmedigtere ogsaa at nævnes i denne Sammenhæng, nemlig Præ-

[1] I øvrigt kan jeg her henvise til Dr. Arne Møllers fortræffelige Skrifter «Hallgrimur Pjeturssons Passionssalmer» (Disputats, 1922) og «Islands Lovsang gennem Tusind Aar» (København 1923).

sterne *Sigurður Jónsson* til Presthólar († 1661), som blandt andet satte Gerhards «Meditationes» og senere hans «Schola pietatis» paa Vers, *Jón Magnússon* til Laufás († 1675) og *Stefán Ólafsson* til Vallanes († 1668). Af disse tre staar sidstnævnte vel højst, og tre af hans originale Salmer synges endnu i Islands Kirker. Af oversatte Arbejder fra hans Haand kan en islandsk Gengivelse af Kingos Aandelige Sjungekors 1ste Del ogsaa nævnes.

I Biskop Brynjólfurs og Hallgrímur Pjeturssons Dage fandt Enevældens Indførelse Sted ogsaa for Islands vedkommende. I kirkelig Henseende fik dette næppe nogen nævneværdig Betydning. Dog betegner det i en Henseende en Tilbagegang. Styrelsen af de indre kirkelige Anliggender havde hidtil i Realiteten hvilet i Bispernes Hænder; nu kom den hovedsagelig til at ligge i det danske Kancellis Haand, hvilken Forandring næppe har været gavnlig for det kirkelige Livs Trivsel. I 1685 fik den danske og norske Kirke sit Ritual og to Aar senere den af Hans Bagger udarbejdede Alterbog. Den sidstnævnte omplantedes ret snart til Islandsk og toges i Brug herude. Men man glemte paa højeste Steder at faa ogsaa Ritualet oversat og indført, hvorfor dette heller aldrig har haft Gyldighed herude, skønt enkelte Partier af det senere, dels ordret oversatte, dels bearbejdede, er blevet optagne i den islandske Alterbog, idet mindre kyndige Bisper i det 18. Aarh. forudsatte Ritualets Gyldighed som lovbestemt Norm ogsaa for «Bilandets» Kirke. Samme kranke Skæbne ramte ogsaa det kirkelige Afsnit af Christian V's danske Lov. Heller ikke det har nogen Sinde haft Gyldighed paa Island, fordi man i det høje Kancelli undlod at sørge for, at det blev oversat til Islandsk og vedtaget paa det islandske Alting, hvilket var en ueftergivelig Betingelse for danske Loves Gyldighed herude. Man faar unægtelig ikke nogen høje Tanker om den øverste Kirkestyrelses Agtpaagivenhed ved at erfare dette. Men takket være denne Skødesløshed fra Kirkestyrelsens Side er Islands Kirke indtil denne Dag blevet forskaanet for den ved Loven i Danmark og Norge hjemlede konfessionelle Tvang.

Hvad Menighedslivet i dette Tidsrum angaar, da frembyder det ogsaa paa Island det mærkeligste Skue af Sammenblandning af Gudsfrygt og Raahed. Selvfølgelig har der ikke været nogen Mangel paa saadanne, for hvem Kristentroen virkelig var en Livssag. Men disse hørte mere til de stille i Landet, som sjælden omtales i Kilderne. Den daglige Husandagt i Hjemmene var en ufravigelig Skik og gudelige Skrifter fandt flittige Læsere rundt om i Landet. Den kirkelige Gudstjeneste var godt besøgt, naar dette paa Grund af Vejrforholdene lod

sig gøre. Men i Almindelighed synes Befolkningens religiøse Ideal ikke at have ligget synderlig højt. Den almindelige Gudeligheds Indflydelse paa Livet synes ofte at have været ret ringe. Sædeligheden stod paa svage Fødder, og uægte Børns Fødsel var en ret dagligdags Begivenhed. Denne sædelige Slaphed var uden Tvivl bl. a. en Følge af den i Landet herskende Drikfældighed. Ti hvad man end kan sige om Monopolhandelen, saa sørgede den godt for, at der aldrig herude blev Mangel — paa Brændevin! Drikkeriet bredte sig da ogsaa i en frygtelig Grad, og Folk af alle Dannelsestrin faldt som Offer for denne Last. Samtidig florerede den krasseste Overtro i Bygderne og gav sig, som før berørt, bedrøvelige Udslag i Hekseforfølgelser og andet Uvæsen.

Þorlákur Skúlason blev den sidste i Rækken af Hólar-Stiftets betydelige Bisper. Hans Efterfølger blev en Søn af ham, *Gísli Þorláksson* († 1684) (en anden Søn blev Mag. Brynjólfurs Efterfølger i Skálholt), en saare ubetydelig Mand uden alle Kvalifikationer til en saadan Stilling. Men stod det daarlig til med Herr Gíslis Duelighed, var dette dog i endnu højere Grad Tilfældet med hans Efterfølger, en forhenværende Sysselmand *Jón Vigfússon,* kaldet «bauka-Jón», fordi han havde drevet ulovlig Handel bl. a. med Snustobak (baukur = Snushorn), og var som Følge heraf blevet afsat fra sit tidligere Embede ved Dom. Ja, man havde endog beskyldt ham for Udøvelse af Trolddom, hvilket han havde med Ed maattet fralægge sig. Men sin Udnævnelse menes han at have tilkøbt sig af Griffenfeld for en klækkelig Sum Penge, og med Henblik paa dette sidste havde Biskop Brynjólfur valgt Joh. 10, 1 til Tekst for sin Tale ved hans Indvielse; ti stik imod, hvad der var Skik, havde Jón Vigfússon faaet Tilladelse til at lade sig indvie paa Island, efter Sigende for at undgaa den gængse teologiske Eksamination af det teologiske Fakultet i København, som Bispeæmner ellers endnu maatte underkaste sig. Men Stillingen, de 5 Aar han var Biskop, blev ham saare brydsom, idet han atter blev anklaget for ulovlig Handel med Snustobak, Kramvarer o. s. v. til ublu Priser. En Kommission nedsattes i den Anledning, men før dens Undersøgelser var tilendebragt, afgik Biskop Jón ved Døden.

Heller ikke Biskop Brynjólfurs Efterfølger i Skálholt, Þorlákur Skúlasons anden Søn, *Þórður Þorláksson* († 1697) hører til de sporsættende, betydelige Bisper, skønt han saavel i Begavelse som i Lær-

dom stod højt over Broderen i Hólar. Han var en berejst Mand og ret alsidig interesseret, men af Naturel magelig anlagt. Det stillesiddende Liv, han førte, skadede hans Helbred, saa han til sidst kun med Møje var i Stand til at passe sit Embede, hvilket førte til, at der tilforordnedes ham en biskoppelig Medhjælper i Præsten Jón Vídalín (en Sønnesøn af Arngrímur Jónsson), som da ogsaa blev hans Efterfølger i Embedet.

I *Jón Vídalín* (1697—1720) fik Islands Kirke sin første betydelige Prædikantskikkelse. Som administrativ Embedsmand og kirkelig Leder var han ingen Storhed, og har da heller ikke sat nogen nævneværdige Spor som saadan. Men som Prædikant overstraaler han alle andre ved sin beaandede og fyrige Veltalenhed. Hans store Huspostil («Vídalíns-Postilla») i to Kvartbind hører da ogsaa til de mest beundrede Prædikensamlinger, der er udkommet paa Islandsk, hvor om de 12 Oplag, den store Bog er udkommet i, aflægger det utvetydigste Vidnesbyrd. Disse Prædikener vidner om en Taler, der selv er grebet af Ordets guddommelige Sandhed, med Kendskab til sin Bibel og en lykkelig, ja, til Tider næsten forbløffende, Evne til af dens Skatkammer at fremdrage, hvad der i det givne Tilfælde passer ham bedst. Ogsaa sine Klassikere kender han godt og er ikke bange for at strø om sig med Citater hentede fra dem. Som en Bodsprædikant af Guds Naade revser han Slægten uden Skaansel, fordi den i sit Liv har vendt sig bort fra den levende Gud trods al sin Gudsdyrkelse, der er havnet i gold Værkhellighed, som lader Livet selv uberørt. Man kan fra Vídalíns Prædikener paa mange Maader slutte sig til den Befolknings religiøse og sædelige Stade, de er bestemt for. Han taler til en Samtid, der beder sine Bønner og holder sine Andagter, synger sine Salmer og nyder sin hellige Nadvere, men samtidig fremturer i Ondskab og Overtrædelser uden Tanke for Syndens Følger, Dommens Alvor og Fortabelsens evige Rædsler. Han taler til et Folk, som det er begyndt at gaa stærkt tilbage for, hvilket da ogsaa i høj Grad stemmer med, hvad man ved andet Steds fra. Ti Vídalíns Tid var en ond Tid for Islands Folk, som mere end nogen Sinde stønnede under Monopolhandelens ulidelige Aag, under en til det yderste daarlig Administration, og hærgedes tilmed som aldrig før af Drukkenskabens Last, saa endog selve Bispen og Bodsprædikanten mentes ikke at have været ganske fri for Tilbøjeligheder i den Retning.

Det blev da ogsaa en af Hovedopgaverne for Jón Vídalíns Eftermand paa Bispestolen Mag. *Jón Árnason* († 1743) at tage Kampen

op mod denne frygtelige Folkelast. Han gik endog saavidt, at han to Aar efter hinanden indgik med en Petition til Regeringen i København om at faa udfærdiget et ligefrem Forbud mod Indførsel af Brændevin paa Island, en Petition, som Monopolisterne selvfølgelig paa det kraftigste modarbejdede, og som da heller ikke blev taget til Følge. — I det hele taget var Biskop Jón Árnason en meget virksom og nidkær Tilsynsmand for sit Stift og havde sat sig som Maal at faa Præstestandens saa vel som den læge Befolknings aandelige og sædelige Stade højnet, hvilket jo i følelig Grad tiltrængtes. Han fik ikke mindre end syv Præster afsat fra deres Embeder for mindre sømmelig Vandel, og flere Gange nægtede han at indvi Præsteæmner, som af Landets verdslige Styrere var blevet udnævnt. Han søgte ogsaa at indføre skrappere Kirketugt, idømte Bøder og offentlig Skrifte for dem, der udeblev i længere Tid fra Gudstjenesten eller den hellige Nadvere, ja, anvendte endog, med Henblik paa 1. Kor. 5,5.9-10 og Matth. 18, 17 en ligefrem Ekskommunikation overfor en Bondemand, som i 20 Aar ikke havde været til Alters. For Domskolen var han meget interesseret og udarbejdede selv nyttige Skolebøger, bl. a. en latinsk-islandsk Ordbog og en Formlære. Til Ungdommens Undervisning i Kristendomskundskab skrev han en brugbar Lærebog. Og fremragende Mathematiker som han var, skrev han endelig flere komputistiske Arbejder, af hvilke hans «Dactylismus ecclesiasticus» var i Brug paa Island indtil, ja længe efter, Almanakkens Indførelse.

Uagtet Biskop Jón Árnasons ubestridelige Dygtighed gik det dog paa alle Omraader tilbage for det Folk, han var sat til aandelig Leder for. Den økonomiske og kulturelle Tilbagegang havde gennem de sidste to Menneskealdre været mærkbar og stod uden Tvivl i nær Forbindelse med det Uføre, Handelsforholdene var blevet bragt i ved Monopolisternes skammelige Fremfærd. Den øverste Administration var gledet over i uduelige Udlændinges Hænder, danske Embedsmænds, som dels opholdt sig i Danmark uden nogen Sinde at betræde islandsk Grund, dels var uden al Interesse for Befolkningens Ve og Vel og dels manglede alle Betingelser, for at tilvejebringe bedre Livsvilkaar for Folket, som de i Steden for saa ned paa som et Folk af Stoddere, som ikke fortjente bedre Kaar. Samtidig var Landet gentagne Gange blevet hjemsøgt af alle Slags Plager, Epidemier, Jordskælv, Uaar o. s. v. med frygtelig Mandedød og Elendighed i Følge. Endelig herskede Kiv og Strid indenlands. Endog Landets dømmende Myndigheder var splittet i Partier, som hensynsløst bekæmpede hinanden. Under saadanne Forhold maatte det gaa tilbage

for Folket selv, hvad det da ogsaa gjorde. Den tidligere Stolthed og udprægede Selvfølelse forsvandt efterhaanden mere og mere under den haarde Livskamp og afløstes af en stedse tiltagende Modløshed, der fik Præg af ligefrem Selvopgivelse. Men saadanne ydre Forhold kom ogsaa til at sætte samme Nedgangens Præg paa det aandelige og især kirkelige Liv over hele Landet. I Nordstiftet havde dette længe været mærkbart. Der havde ret middelmaadige Personer indehaft Bispestillingen lige siden Þorlákur Skúlasons Afgang, og dette mærkedes baade i Kirke og i Skole. Da Hólar Bispestol derfor ved Biskop *Steinn Jónssons* dødelige Afgang 1739 blev ledig, blev det af det kirkelige Overstyre, som nu var kommet i General-Kirke-Inspections-Kollegiets Hænder, bestemt ikke foreløbig at udnævne en Eftermand til Bispestillingen, men i Steden for at sende en General-Kirke-Visitator derop og udruste ham med biskoppelig Myndighed. Og lige saa god som Tanken var, lige saa heldig var man ved Valget af Visitatoren, idet man udsaa til Hvervet en saa fortræffelig Mand som *Ludvig Harboe,* den Gang Præst ved Citadellet i København og under sit Islands-Ophold forfremmet til Biskop i Trondhjem. Den Myndighed han blev udrustet med, skulde vel strække sig over begge Stifter, men af Hensyn til en saa agtet Personlighed som Mag. Jón Árnason var, nøjedes man foreløbig med Nordstiftet som Virkefelt for Visitatoren, idet man med Rette gik ud fra, at Biskop Árnasons Afgang var blot et Tidsspørgsmaal, saa gammel af Dage som han alt var blevet.

Harboes Sendefærd kom til at strække sig over 4 Aar (1741—45). Ligesaa frygtet som han i Begyndelsen var herude, ligesaa vennesæl blev han overalt, da Folk lærte ham at kende. Hele hans Optræden prægedes vel af en Bestemthed, som tydelig viste, at Visitationen for ham ikke var noget Pro-forma-Arbejde, men den var samtidig præget af en overbærende Nænsomhed og Mildhed i Blik og Lader, som Folk i Længden ikke kunde staa for.

De Tilstande Harboe forefandt herude, var i høj Grad bedrøvelige, saa vel paa Kirkens som paa Skolens Omraade. Selve Bispesædet der nordpaa fandt han i den ynkeligste Forfatning og i alle Ting, Embedet vedrørende, herskede der den største Uorden. Præsterne fandt han gennemgaaende middelmaadige baade i Lærdom og i Levned. Mange af dem var meget drikfældige og derhos nedsunket i den pinligste Fattigdom. Stiftets lærde Skole befandtes ogsaa i meget slet Forfatning, Rektoren helt umulig til sin Gerning og al Skoletugt for længst ophørt. Almuens Sædelighed stod paa yderst

svage Fødder og dens Vankundighed var større end nogen Sinde. Af en af Harboe foretagen Statistik i Halvdelen af Landets Provstier over Analfabeter i Bygderne, fremgaar, at disses Antal alle Vegne har oversteget de læse- og skrivekyndiges. Men Resultaterne af Harboes Islands-Mission blev mindre end tilsigtet. Det varigste Minde om den blev Indførelsen af Pontoppidans «Sandhed til Gudfrygtighed», som han lod omplante til Islandsk og autorisere som Lærebog for Ungdommen, hvilket stod i Forbindelse med Konfirmationens Indførelse, der havde fundet Sted umiddelbart før Harboes Islandsrejse. Han lod ogsaa flere opbyggelige Skrifter oversætte og udgive i Trykken, saaledes bl. a. Jersins «Vera via vitæ» og «Troens Kamp og Seier».

Visitationens Formaal havde bl. a. været at faa Pietismen omplantet paa islandsk Grund. Dette fremgaar tydelig af de mange Reskripter, som i de paafølgende Aar blev udstedet af Overkirkestyret i København og havde Sigte paa Kristenlivets Fremblomstring i Pietismens Aand. Disse yderst velmenende Reskripter, som alle uden Undtagelse er i Hovedtrækkene conciperede af Harboe selv, viser klart hans gode Vilje og hvor inderlig han var besjælet af Omsorgen for Islands Folks og Kirkes Fremgang. Men der kom desværre grumme lidet ud af disse Skrivelser. Kirke-Inspektions-Kollegiet havde snart udspillet sin Rolle. De mange Forordninger blev fra samme Tid saa at sige et dødt Bogstav, som de færreste tog Notits af. Der stod da ogsaa en ny Aandsretning for Døren — Oplysnings-Retningen, som mindst af alt kunde goûtere, hvad en Retning som Pietismen førte i sit Skjold.

De i København studerende Islændinge var tidlig kommet i Berøring med Oplysnings-Retningen. Og skønt de efter Hjemkomsten ikke slog direkte til Lyd for den, sporedes dog dens Indflydelse meget hurtig herude i en vaagnende stærk Interesse for Spredningen af belærende Skrifter paa nær sagt alle Omraader, men dog især med Sigte paa Landets materielle og økonomiske Opkomst. Det mærkelige skete herude, at en Nedgangstid i kirkelig Henseende og en Trængselstid i materiel Henseende i Virkeligheden blev en begyndende Opgangstid i videnskabelig og kulturel Henseende. Og i denne Opgang har Kirkens Mænd ingenlunde den mindste Andel.

De nationale Minder paa Litteraturens og Historiens Omraade bliver her det taknemmeligste Forskningsfelt. Hitardal-Provsten *Jón Halldórsson* († 1736) havde i Aarhundredets første Halvdel indsamlet en Rigdom af Oplysninger vedrørende Landets Historie fra

de ældste Tider, som danner Grundlaget for hans store personalhistoriske Samlinger om Folkets ledende og styrende Mænd gennem Tiderne (Bisper, Abbeder, Høvedsmænd, Lagmænd, Rektorer og Præster), som længe vil bevare deres Værd som paalideligt Kildemateriale. Sønnen Biskop *Finnur Jónsson* (1754—85, † 1789) udarbejdede paa Opfordring af Kirke-Inspektions-Kollegiet sin voluminøse «Islands Kirkehistorie» paa Latin i fire tykke Kvartbind, det grundigste historiske Arbejde om Island indtil denne Dag, idet det foruden det egentlige kirkehistoriske, omhandler saavel Landets politiske og administrative som dets litterære og kulturelle Forhold. Hans Søn, den senere Biskop, *Hannes Finnsson* († 1796) besørgede Udgaven, og hans flittige Medarbejderskab ved Udgivelsen skyldes en Mængde værdifulde Tilføjelser og Forbedringer. Et femte Bind blev senere tilføjet af Pjetur Pjetursson. — Paa Litteraturhistoriens Omraade gør Rektoren ved Hólar Domskole, Mag. *Hálfdán Einarsson* († 1785) sin Indsats ved Udgivelsen af den første islandske Litteraturhistorie («Sciagraphia historiæ litterariæ Islandiæ»), hvis litterære Værd ikke mindst forøges ved dens Oplysninger om en Mængde «Opera inedita». — Paa Oldkyndighedens Omraade virkede den i Danmark bosatte Sorø-Professor og senere Rentekammer-Deputerede *Jón Eiríksson,* hvem Harboe havde taget med sig fra Island og hjulpet til Studeringerne († 1787). En Række latinske Afhandlinger over nordiske Antikviteter, hans Offentliggørelse af gammel-islandske Tekster og Saga-Kommentarer, afgiver et skønt Vidnesbyrd om hans levende Interesse for Oldlitteraturen. Men over det gamle Islands litterære Frembringelser glemte han ikke Samtidens Island, men var tvertimod levende og varmt interesseret for dets materielle Opkomst. Hans Landsmænds ulykkelige Forhold hvilede tungt paa ham. De Afhandlinger han offentliggjorde i det nystiftede islandske Litteraturselskabs Skrifter om Næringsveje, Handel og lign. Æmner, viser ham som en varm Fædrelandsven, der til sidst, da han ikke fik de hjemlandske Forhold ordnede paa den Maade, som han ansaa for mest heldbringende, frivillig søgte Døden. — Paa Sprogvidenskabens Omraade udmærkede ikke mindst Provsten *Björn Halldórsson* († 1794) sig ved Udarbejdelsen af en fortræffelig islandsk-latinsk-dansk Ordbog. Juraen — især gammel islandsk Ret — fandt grundigere Dyrkere i Lagmændene *Páll Vídalín* (Biskop Jón Vídalíns Fætter) og *Sveinn Sölvason,* samt den førnævnte Jón Eiríksson. Ogsaa Skrifter af lægevidenskabeligt, matematisk og især naturvidenskabeligt Indhold blev udarbejdet af flittige Islændinge. Saadanne Arbejder som *Eggert Ólafssons* og *Bjarni Pálssons* «Rejse gennem

Island» (som faktisk danner Grundlaget for al senere Islands-Forskning) og *Ólafur Ólavius's* «Økonomiske Rejse gennem Island», er skønne Frugter af den Forskerflid, som paa det Felt lagdes for Dagen. Hertil kom saa en Mængde mindre Afhandlinger vedrørende Landets økonomiske Fremgang. I Betragtning af Forholdene udviser Islændingene i det 18. Aarh.s sidste Halvdel ret en forbavsende Flid i Brugen af Pen og Blæk. Ogsaa de første islandske litterære Selskaber startedes nu, og de første Tidsskrifter saa Dagens Lys. Der *maatte* arbejdes paa Folkets Oplysning, paa alle Omraader, der øjnedes ingen andre Udveje til dets kulturelle, økonomiske og materielle Opkomst.

Men over alt dette glemtes dog ingenlunde det aandelige og opbyggelige. Uagtet den i Hjemlandet herskende Fattigdom og Trængsel fandt netop i det 18. Aarh. en Mængde islandske Studerende Vej til Danmarks Universitet. Dette fremgaar ikke mindst af den Kendsgerning, at fra 1707, da teologisk Embedseksamen blev indført, og indtil Slutningen af Aarhundredet, absolverer 90 Islændinge teologisk Embedseksamen, og paa samme Tid (eller rettere fra 1736 til 1800) 44 latinsk-juridisk og 12 dansk-juridisk Embedseksamen. Af Teologerne gik vel nogle ind til gejstlig Virksomhed i Danmark og Norge. En enkelt, *Egill Þórhallsson* († 1789), blev endog en Tid Provst i Grønland og udarbejdede som saadan, i Missionens Tjeneste, Arbejder paa Grønlandsk (f. Eks. en Bønnebog, en Katekismus), foruden en paa dansk, paa topografisk Undersøgelse bygget, «Efterretning om Rudera af de gamle Nordmænds og Islænderes Bygninger paa Grønlands Vestside». En anden, Ólafur Hjort († 1787), kom helt op til Finmarken og blev senere Provst i Salten Provsti. Han viste sin Interesse for sin Fødeø ved bl. a. at skænke 35 Rensdyr til Regjeringen, for at sende dem til Island, for herude at oprette Rensdyrsavl. Dette skete ogsaa, og hvad der endnu findes af Rener paa Island, nedstammer fra disse 35. Imidlertid fik Island ellers næppe nogen Ære af denne sin Søn, da han var altfor hengiven til spirituøse Drikke. Blandt islandske Teologer, som fik Ansættelse i Norge, kan ogsaa nævnes Præsten *Gisle Johnson* i Østre Moland († 1829), hvis Sønnesøn Professor Gisle Johnson, skulde blive en af den norske Kirkes store Sønner. Præsten Gisle skrev latinske Digte (f. Eks. i Anledning af Kong Carl Johans Kroning) og paa dansk en lille Brochure «Et Par Ord til Moderlandet Norge» (1815, optrykt 1922), hvori han opfordrer Nordmændene til at gøre deres Pligt overfor Islændinge, Grønlændere og Færinger, ved «at delagtiggøre dem i

de samme Rettigheder, Friheder og Fordele som Norges Grundlov og Foreningen med Sverige tilbyder». Men den svenske Statholder i Norge, Grev Essen, bevægede Forfatteren til at ødelægge hele Oplaget, antagelig fordi Regeringen netop ved den Tid efter Stortingets Anmodning indledede Underhandlinger med Danmark om Afstaaelse af Island, Færøerne og Grønland til Norge. — Men den langt overvejende Del af det 18. Aarh.'s teologiske Kandidater drog tilbage til Island efter endt Studium, for at arbejde med paa Landets materielle og aandelige Opkomst. Om noget selvstændigt aandeligt Forfatterskab er der dog næppe Tale i hele denne Periode. Man nøjes med at omplante til Islandsk, hvad man i saa Henseende mente passede i Tidens oplyste Smag. Saaledes fremtraadte nu i islandsk Klædebon Skrifter som Lassenius' Bibelske Kærne, Horsters Bibelhistorie, Balles Lærebog, Bastholms Hovedlærdomme, Sturms Betragtninger, Herslebs Passions-Prædikener og Campes Sædelære, for blot at nævne det vigtigste.

Den, som direkte slaar til Lyd for Oplysnings-Retningen herude og samtidig gaar angrebsvis til Værks mod det gamle og fra Fædrene nedarvede i Livssyn og Tænkemaade, var Juristen *Magnús Stephensen* († 1833 som Justitiarius i Landets Overret), en Mand, som fuldtud havde tilegnet sig Oplysningstidens hele Livssyn og brændte af Nidkærhed efter at delagtiggøre sine Landsmænd i denne Aandsretnings Velsignelser. For ham var «intet menneskeligt fremmed» — paa alle Omraader søgte han at gøre sig gældende som Smagsforbedrer og havde saa meget lettere ved det som han sad inde med Landets eneste Trykkeri og kunde saaledes bestemme den litterære Kurs indenlands. Ogsaa paa Religionens Omraade gjorde han sig kraftig gældende som Talsmand for en «ny Kristendomsform», passende for Tidens oplyste Smag. Og den nye Form, han slog til Lyd for, var en Fornuftkristendom med Bortfejen af det overnaturlige som forældet «Mystik», med et for alle «jødiske» Forestillinger renset Gudsbegreb og med stræng Hævdelse af Jesu «ophøjede Sædelære», paa Bekostning af Dogmerne som forældede Levninger fra en uoplyst Tidsalder. Stephensens Hovedbedrift blev her en *ny Salmebog*, der skulde afløse Guðbrandur Þorlákssons gamle Graduale. En Forestilling om denne «evangelisk-kristelige» Salmebogs Art og Beskaffenhed faar man af følgende Skæmtevers af Digterpræsten *Jón Þorláksson*, Stephensens samtidige og bitre Modstander:

«Esters Bog nævner aldrig Gud,
staar dog i Bibelen,
men du med Salmer stoppet ud
forkaster Djævelen.
Som Søstre to i samme Bind
den og du skulde bindes ind
og sælges i Handelen.»

Trods al Modstand lykkedes det for den mægtige Stephensen at faa indført sin i egentligste Forstand rationalistiske Salmebog, uagtet alle dens Smagløsheder, samt den Poesiforladthed og Aandløshed, som helt i gennem prægede den. Men dens rationalistiske Livssyn lykkedes det ham ikke at faa indpodet sine Landsmænd. Uagtet al den «Oplysning», som fandt Vej ud til Befolkningens brede Lag, var der ingen nævneværdig Klangbund i Folkehjertet for den Forfladigelse af den gamle Kristendom, som her bødes paa; dertil havde den Kristendoms-Opfatning, som Hallgrímur Pjetursson havde sunget og Jón Vídalín prædiket, for stærkt Tag i Folkets religiøse Bevidsthed. Den ny «Kristendomsform» med dens afgjort intellektualistiske Særpræg, kunde ikke tilfredsstille et Folk, som havde faaet sin Opdragelse gennem Trængsler og Savn som Islændingene. Men helt uden Frugt blev den dog ikke, og blandt Frugterne kunde maaske regnes en mere bevidst og barneglad Forsynstro samt en klarere Opfattelse af, at en Kristendom, som lader Livet uberørt, betyder intet.

De kirkelige Ledere, som efter Harboes Bortrejse kom til at beklæde de islandske Bispestillinger, kan næppe regnes til de betydelige og sporsættende i Udviklingen. Vel var Skálholts Bisper Finnur Jónsson og Hannes Finnsson bægge to Mænd af megen Lærdom, samvittighedsfulde Tilsynsmænd og dygtige til at administrere Stiftets ydre Anliggender, men deres biskoppelige Virke kan næppe siges at have bidraget synderlig til Kristenlivets Fremme. Biskop Hannes var afgjort en «Oplysnings-Mand», hvilket ikke mindst tydelig fremgaar af hans i sin Tid meget yndede Folkelæsning «Kvöldvökur», d. e. en til Aftenlæsning om Vinteren bestemt Samling moraliserende Betragtninger, Fortællinger og Fabler (i to Bind). Hans Interesse for Folkets Oplysning og for Landets økonomiske Fremgang var i det hele taget mere udpræget end hans direkte kristelige Interesser.

Kort før Aarhundredskiftet blev Skálholts Bispesæde flyttet til Reykjavík ved Hannes Finnssons Død (1796) og kun 5 Aar senere blev den nordlandske Bispestol i Hólar nedlagt (1801) og Stiftet slaaet sammen med det sydlandske til ét Bispedømme for hele Landet med

én Biskop, som fra nu af skulde residere i Reykjavík. Samtidig blev ogsaa de to Domskoler slaaet sammen til én for hele Landet, som fra nu af skulde drives som en selvstændig (d. e. af Bispestolen uafhængig) Institution. Denne Omvæltning af de bestaaende Forhold faldt mange tungt for Brystet som et Udslag af den egenraadige Jurist Stephensens store Pietetsløshed overfor historiske og nationale Minder. Ti var dette end blevet gjort hovedsagelig af økonomiske Grunde, er der ingen Tvivl om, at Stephensen stod bag ved det hele; men skønt han i det meste af, hvad han foretog sig, lededes af en varm Interesse for sit Fædrelands Opkomst og Fremgang, forstod han sig kun lidt paa de nationale Ejendommeligheders Krav og manglede, i Lighed med saa mange andre af Oplysningstidens Herolder, i høj Grad saavel Pietet for den svundne Tids Frembringelser som historisk Sans i det hele taget. —

Det nittende Aarhundrede betegner i enhver Henseende en ny Tid baade for Islands Folk og Kirke. Det er den folkelige Genfødelses og vaagnende nationale Selvbevidstheds Tid for Island. Paa alle Omraader gennembrydes de hemmende Dæmninger, for at Folkets Livsstrøm kan føres frem. Ogsaa dette har uden Tvivl sin Rod i det 18. Aarh.'s Bestræbelser for at sprede Oplysning. Ved Midten af Aarhundredet havde det islandske Folk i Naturforskeren og Digteren Eggert Ólafsson († 1768), en af Islands ædleste Sønner, faaet sin første maalbevidste Folkevækker. Og i hans Aand til dels dreves det Oplysningsarbejde, som herude sætter Præg paa hele det 18. Aarh.'s sidste Halvdel. Ti var end Synsmaaderne forskellige, var Maalet et og det samme for alle dem, som her søgte at bygge en Bro til bedre Tider for det fattige Folk.

Vel førte den nye Tid, som nu oprandt, det vaagnende og vakte Folk ind til en gennem hele Aarhundredet fortsat Kamp for Folkets statslige Uafhængighed, en Kamp, som endelig den 1. December 1918 naaede sin lykkelige Afslutning. Men denne nye Tid skulde ogsaa blive en Arbejdets Tid, maaske fremfor nogen anden i Folkets Historie, og en Fremskridtets Tid paa saa godt som alle Omraader, hvorved den gamle Sagaø er i dens Børns Bevidsthed blevet omdannet til Landet med de store Udviklings-Muligheder, til et Fremtidsland. Denne nye Tid har omskabt Island fra en middelalderlig Drømmeverden til en nutidig Arbejdsverden og efterhaanden ført det ud af den store Ensomhed, hvorved Livet herude, ret beset, fuldstændig har skiftet Karakter.

Men ogsaa i kirkelig Henseende blev det 19. Aarh. i mange Henseender en virkelig Nytid, uagtet Fremskridtene paa dette Omraade ingenlunde i samme Grad falder i Øjnene som paa andre Omraader. Nogen kirkelig Vækkelse bragte det vel ikke i Lighed med den nationale, som især fra og med Trediveaarene gik over Landet, men der spores dog rundt om i Befolkningen en vaagnende kirkelig Bevidsthed, en klarere Forstaaelse af, at Kirken som Folkets Kirke har faaet sin bestemte Opgave betroet af Kirkens Herre.

Den første af Islands Enebiskopper, *Geir Vídalín* († 1823), var vel en begavet og kundskabsrig Mand, men desværre uden Spor af Drift til litterære Sysler og i det hele taget uden egentlig Virkelyst, besværet som han var af en stærk Fedme, som for det meste gjorde al Visitation af det store Stift umulig for ham, og plaget af trykkende økonomiske Forhold. Om nogen Indsats i den kirkelige Udvikling fra hans Side blev det derfor slet ikke Tale. Dog kan der i hans Bispetid noteres i hvert Fald én bemærkelsesværdig Begivenhed, nemlig Stiftelsen af det islandske Bibelselskab (1816), men Æren herfor tilkommer dog ikke Biskop Vídalín, men Englænderen Dr. Ebenezer Henderson, paa hvis Initiativ Selskabet blev oprettet. Dette Selskabs Oprettelse førte meget snart til en Revision af den snart 200 Aar gamle islandske Bibeloversættelse (Þorlákurs-Bibelen), en Revision, som imidlertid, paa Grund af manglende Plan, og en deraf flydende Uensartethed, og mindre god Sprogbehandling, næppe kan betegnes som vellykket. (Det Ny Testamente udkom 1827, men hele Bibelen 1841.) En anden Frugt af Dr. Hendersons Islandsbesøg var Oprettelsen af et evangelisk Traktatselskab, som gennem en Menneskealder lededes af den nordlandske fromme Præst Jón Jónsson til Möðrufell, i hvem Henderson havde fundet den blandt Landets Præster, som stod hans egen Trosretning nærmest. De af dette Selskab udgivne Smaaskrifter (c. 70 i Tallet) fik i det hele taget en meget god Modtagelse og blev flittig læst af Almuen; man følte, at de var udsprunget af en Trosretning, der var mere i Slægt med Hallgrímurs Salmer og Vídalíns Prædikener end med den nye Kristendomsform, som repræsenteredes af Magnús Stephensens evangelisk-kristelige Salmebog. —

Landets eneste Dannelsesanstalt, Latinskolen, som 1805 var blevet flyttet fra Reykjavík til Bessastaðir, de danske Høvedsmænds tidligere Residens, var vedblivende Hjemstedet for en mild rationalistisk Retning, som imidlertid gjorde sig lidet gældende. En Prædikensamling af Stiftsprovst *Árni Helgason* i rationalistisk Aand, som

skulde afløse Jón Vídalíns store Postil, gjorde ikke Lykke. Rationalismen førte i det hele taget en hensygnende Tilværelse og blev fra Aar til Aar mindre mærkbar. Hertil bidrog ikke mindst nye kirkelige Strømninger, som i Trediverne fandt Vej herud, blandt andet med Biskop Mynsters «Betragtninger», som i Slutningen af Trediverne i mesterlig Oversættelse spredtes over Landet og modtoges med Glæde overalt.

De i Trediverne og Fyrrerne fra Danmark hjemvendende Teologer var vistnok nærmest paavirket af H. N. Clausens kirkelige og teologiske Syn. Dog kom ikke dennes, men derimod H. L. Martensens Teologi til at bestemme den teologiske Kurs indenlands fra Midten af Aarhundredet, takket være den i 1847 oprettede Præsteskole, hvor netop den Martensenske Retning straks fra Begyndelsen blev den dominerende. Ved Latinskolens Flytning til Bessastaðir havde man ved et nyt Regulativ tiltænkt Teologien en større Plads som Undervisningsgenstand end tidligere, idet man der, for de vordende Præsters Skyld, havde faaet indrettet en «selecta», hvor populær Dogmatik og Etik samt nytestamentlig Fortolkning foredroges og der endvidere gaves en Smule homiletisk og kateketisk Vejledning. Men en fra Aar til Aar voksende Utilfredshed med denne saare Overfladiske Præsteuddannelse førte til, at der, samtidig med at Skolen igen blev flyttet til Reykjavík, blev oprettet en særskilt Dannelsesanstalt for de vordende Præster, *Præsteskolen,* som, under dens 64-aarige Bestaaen (1847—1911), uagtet forskellige Mangler, som klæbede sig til den, har i høj Grad bidraget til at hæve Gejstligheden og gøre den mere skikket til sin Gerning. Skolens første Forstander (senere Biskop) Dr. *Pjetur Pjetursson* kom fra først af til at give Skolen dens aandelige Præg, og dette fik den for en stor Del bevaret ogsaa under hans nærmeste Efterfølgere, Forstanderne *Sigurður Melsted* († 1895) og *Helgi Hálfdánarson* († 1894), men de havde begge to før virket som Docenter ved Skolen gennem en Række af Aar. — I 1911 blev Præsteskolen omdannet til et teologisk Fakultet ved det nyoprettede islandske Universitet i Reykjavík.

Av det 19. Aarh.'s kirkelige Tilsynsmænd er Dr. Pjetur Pjetursson (Biskop 1866—89) ubetinget den betydeligste og mest videnskabelig og litterært interesserede. Hans nærmeste Forgænger, Biskop *Helgi G. Thordersen,* var uden Tvivl en større Prædikant, men Biskop Pjetur har især som opbyggelig Forfatter (ved Udgivelsen af gode og meget anvendte Andagtsbøger) gjort sig fortjent af det islandske Kristenfolk. Han udarbejdede ogsaa en ny Alterbog (1869),

der var i Brug herude til 1910, og udgav i Begyndelsen af Halvfjerdserne en ny Salmebog, som imidlertid ikke gjorde Lykke. Den største kirkelige Begivenhed i hans Bispetid blev imidlertid Fremkomsten af den nu brugte «Salmebog for Kirke og Hjem» (fra 1886), som udarbejdedes af en af Biskop Pjetur nedsat Kommission med *Helgi Hálfdánarson* som Formand og Hovedleder af Arbejdet. Denne nye Salmebog, som har opnaaet stor Yndest i Befolkningen, er baade ved indre og ydre Fortrin et saare fortjenstfuldt Arbejde, som man trygt kan spaa en lang Levetid. Samtidig med at byde paa en lang Række originale Salmer, findes der i fortrinlig Gengivelse mange af de Kærnesalmer, som hører til den almindelige, men dog især den evangeliske Kristenheds Fælleseje. Ved Siden af de to største Bidragsydere, Helgi Hálfdánarson og Præsten *Valdimar Briem,* hvem mere end Halvdelen af Bogens Salmer skyldes, bør især Digterpræsten *Mattías Jochumsson* († 1921) fremhæves som den, der i Salmebogen har skænket sit Lands Kirke nogle af vor senere religiøse Digtnings kosteligste Perler.

I den sidste Halvdel af Biskop Pjeturs Virketid kommer der Fart i det kirkelige Lovgivningsarbejde, som fortsættes under hans Efterfølger, Biskop *Hallgrímur Sveinsson* (1889—1908, † 1909). Hensigten med dette Lovgivningsarbejde var god nok, nemlig den at søge at tilføre Kirkens Liv nye Muligheder til rigere Selvudfoldelse ved at lægge Sognemenighedernes Anliggender og Ansvaret for dem saa vidt muligt i Menighedens egne Hænder med Bibeholdelse af den folkekirkelige Ramme. Imidlertid kan det dog næppe siges, at disse kirkelige Nyordninger som Menighedsraad, Provstiudvalg, Sognebaandsløsning, Tilsyn med Kirkerne, og Menighedernes Valg af Præster o. s. v. har ført til det tilsigtede Maal. Som saa ofte før har det her ogsaa vist sig, at der ad Lovgivningens Vej alene ikke lader sig vække nyt og daadskraftigt Liv inden for en i sine Former stivnet Folkekirke.

Dog sporer man i Biskop Hallgrímurs Virketid vaagnende Liv og Røre indenfor Islands Kirke, takket være bl. a. Angreb eller mindre velvillig Holdning fra et enkelt Ugeblads Side overfor Landets Kirke. Og nu faar Island ogsaa sine kirkelige Organer indenfor Pressen. Biskop Hallgrímur havde selv i sin Præstetid sammen med Provst Þórarinn Böðvarsson grundlagt et kirkeligt Tidsskrift (Kirkjutíðindi fyrir Ísland) som imidlertid fik en kort Levetid. Men i hans første Bispeaar startedes Islands første kirkelige Maanedsblad «Kirkjublaðið» (1891—97) af daværende Docent (senere Biskop) *Þór-*

hallur Bjarnarson og nogle Aar senere et nyt, «Verði ljós» (1896—1904), og fra nu af kommer der mere Liv i den kirkelige Discussion. I 1906 efterfulgtes disse to af «Nýtt kirkjublað» (1906—16), udgivet af Þórhallur Bjarnarson, og «Bjarmi», som endnu udgives af cand. theol. *S. Á. Gíslason,* det første præget af moderne teologiske Synsmaader, det sidste afgjort konservativt, men med varm Interesse for indre og ydre Mission. Fra nu af var Tilstedeværelsen af to Retninger inden for den islandske Kirke en Kendsgerning. En Tid stod Retningerne ret skarpt overfor hinanden, men indtager nu igen en mere fredelig Holdning. Siden 1919 udgaar der ogsaa et kirkeligt Aarskrift «Prestafjelagsritið», udgivet af Islands Præsteforening under Redaktion af Professor *Sigurður P. Sivertsen.* Dets Standpunkt er ret irenisk og søger at gøre Ret og Skel til bægge Sider.

Ogsaa Spor af fri kirkelig Virksomhed bliver nu mærkbar herude. Som Talsmand for indremissionskfarvet Vækkelses-Kristendom har cand. S. Á. Gíslason, understøttet af «Kirkelig Forening for indre Mission i Danmark», virket siden Aarhundred-Skiftet. Men da en Virksomhed af den Art gærne har sine bedste Virkemidler i Afholdelsen af opbyggelige, kristelige Møder og netop saadanne paa Landet vanskeliggøres i høj Grad, om ikke helt umuliggøres, af de lokale Forhold, især de store Afstande mellem Gaardene, har den for en stor Del været henvist til Købstæderne og da især til Hovedstaden. Her har man da ogsaa faaet forskellige kirkelige Virksomheder i Gang med Sigte paa indre Mission (Børnegudstjenester, Samaritanvirksomhed, Hjem for gamle, Sømandsstue o. fl.), samt paa ydre Mission (med Oprettelse af mindre Foreninger til Fremme af Interesse og til Støtte for ydre Mission). Det meste af denne Virksomhed concentrerer sig imidlertid om K. F. U. M. (og K. F. U. K.), som takket være Pastor *Friðrik Friðrikssons* utrættelige og selvfornægtende Virksomhed, har vundet Fodfæste i Hovedstaden, med Aflæggere flere Steder i Landet.

Af teologisk Litteratur kan man ikke vente at finde nogen Righoldighed i et saa faatalligt Samfund som det islandske. Dog er der i de sidste Par Menneskealdre fremkommet adskillige teologiske Arbejder, affattede især af Præsteskolens og — siden 1911 — Universitetets teologiske Lærere. Som teologiske Forfattere fra Tiden efter Midten af det 19. Aarh. kunde nævnes de to Præsteskoleforstandere Sigurður Melsted og Helgi Hálfdánarson. Fra Melsteds Haand haves, foruden mindre polemiske Afhandlinger, et dygtigt Arbejde «Om Katolicisme og Protestantisme», samt en fortrinlig Over-

sættelse af «Augustana». Af Helgi Hálfdánarson er bl. a. udgivet en Lærebog i Oldtidens Kirkehistorie, en Fremstilling af den kristelige Etik, en Homiletik i Udtog, foruden den ved Ungdommens Undervisning siden Begyndelsen af Firserne almindeligst brugte kristelige Børnelærdom. Bægge to udmærker de sig ved en strængt confessionel Holdning. Af teologiske Arbejder fra den nyere Tid kunde nævnes en af Professor *Sigurður P. Sivertsen* udgivet Fremstilling af «den nytestamentlige Teologi» (Trúarsaga Nýjatestamentisins), samt en større orienterende Afhandling om Senjødedommen af samme. Af Docent Magnús Jónsson er udkommet en fortrinlig Luther-Biografi — et Mindeskrift i Anledning af Reformationens 400 Aars Jubilæum, — samt en kortfattet nytestamentlig Isagogik. Og endelig har nærværende Forfatter bl. a. udgivet en «almindelig Kirkehistorie» i tre Bind (4. og sidste Bind mangler endnu) og et isagogisk-kanonshistorisk Arbejde «Det ny Testamentes historiske Oprindelse», samt en dogmatisk Artikelserie «Grundvolden er Kristus». Den store Hovedbegivenhed i vort litterære og kirkelige Liv i den nyeste Tid er og bliver dog en ny *Bibeloversættelse* — vistnok den første paa Island, som helt er udarbejdet efter Grundteksterne. Denne nye Bibeloversættelse er Frugten af tvende Udvalgs Arbejde, hvilke i det Øjemed nedsattes 1897 af Biskop Hallgrímur Sveinsson og arbejdede under hans Overledelse. Hovedarbejdet ved Oversættelsen af det gamle Testamente udførtes af senere Professor *Haraldur Níelsson,* som fra 1897 til 1908 var fast engageret til det Arbejde af det islandske Bibelselskab. Men Hovedarbejdet ved Oversættelsen af det ny Testamente udførtes af Præsteskolens daværende Hovedlærere. Biskop Hallgrímur Sveinsson oplevede at se Frugten af dette, af ham med saa levende Interesse ledede, Oversættelsesarbejde, idet det ny Testamente udkom (dog nærmest som Prøveoversættelse) 1906 og den hele Bibel 1908. Men i sin endelige Skikkelse udkom Bibelen først 1912 under hans Eftermand paa Bispestolen, *Þórhallur Bjarnarson* (1908—1916). Uagtet adskillig Modstand fra konservativt Hold, som i den nye Oversættelse mente at øjne en for udpræget Hensyntagen til mere liberale og moderne Synsmaader, har den dog nu vundet den bibellæsende Befolknings Yndest og betragtes af alle som et fortræffeligt Arbejde, den mest værdifulde Gave, der i lange Tider er blevet skænket det islandske Kristenfolk. Et andet under Hallgrímur Sveinsson paabegyndt, men under Biskop Þórhallur fuldført Kommissionsarbejde, er den islandske *Alterbog* som i 1910 afløste den af Biskop Pjetur i 1869 indførte. Ogsaa den har faaet en meget gunstig Modtagelse

overalt, uagtet den unægtelig paa forskellig Vis afviger fra den tidligere, ikke mindst ved Sakrament-Forvaltningen, hvor det snævrere teologisk-ortodokse Præg paa flere Punkter er afstrejfet til Fordel for et mere økumenisk-kristeligt. Med Indførelsen af den nye Alterbog er den ved Christian V's Ritual for den dansk-norske Kirke indførte (i 1888 hos os til Præsteløfte omredigerede) Præsteed, endelig blev afskaffet, saa Ordinanderne nu kun under selve Ordinationshandlingen ved deres Ja forpligter sig til at «prædike Guds Ord rent og klart, saaledes som det findes i de profetiske og apostoliske Skrifter, og i vor evangelisk-lutherske Kirkes Aand».

Af opbyggelig Litteratur, som siden Midten af det forrige Aarhundrede er fremkommet herude, har Biskop Pjeturs til Hjemmeandagt udgivne Prædikensamling faaet den største Udbredelse (er allerede udkommet i 4 Oplag), men overgaas dog sikkert i aandelig Lødighed og oratorisk Kraft af Biskop Helgi G. Thordersens til samme Brug udgivne Prædikener. Ogsaa en af Helgi Hálfdánarson, efter hans Død, udgiven Prædikensamling (1902) har faaet en meget gunstig Modtagelse. Og alle tre bærer de Præg af Forfatternes strængt konfessionelle Holdning, saa forskellige Forkynder-Individualiteter de end repræsenterer hver for sig. Et mere moderne Tilsnit har en af en ung Præst *Ásmundur Guðmundsson* udgiven Prædiken-Samling «Fra Evangeliets Verden» (1919), der tydelig vidner om gode Forkynderevner og Kendskab til de Tankevanskeligheder, Nutidens Børn har at kæmpe med. En Særstilling indtager Professor Haraldur Níelsson som Prædikant. I en af ham for nogle Aar siden udgiven Prædikensamling «Aarene og Evigheden», rækker den psykiske Forskning og den liberale Teologi hinanden Haanden, idet der med stor Veltalenhed slaas til Lyd for Spiritismen, samtidig med, at adskillige af Kirkens Læresætninger afvises som uforenelige med Videnskabens Resultater. Denne ret polemiske og helt igennem intellektualistiske Forkyndelse er baaret af en glødende Overbevisning om den psykiske Forsknings Resultaters Betydning for Kirkens «Genrejsning» i Fremtiden.

Af det sidst anførte turde fremgaa med al Tydelighed at der herude ingenlunde mangler Modtagelighed for saadanne religiøse Nutidsfænomener som Spiritisme. Det samme gælder ogsaa den okkultistiske Teosofi. Disse to Retninger synes endog herude at gaa op i en højere Enhed eller i hvert Fald at leve i en saa god Forstaaelse med hinanden, at man mange Gange har vanskeligt ved at afgøre, om man staar overfor en Spiritist eller en Teosof. Ellers har Island

aldrig frembudt nogen videre Jordbund for Sektvæsen og er i det hele taget blevet ret forskaanet for Sektvæsenets propagerende Virksomhed med Undtagelse af «Frelsens Hær», som dog gennemgaaende er mest optaget af at realisere sine samfundsnyttige Opgaver. — Ogsaa den romersk-katolske Propaganda har haft sine Repræsentanter her oppe i den sidste Menneskealder og gjort sig bemærket ved Oprettelse af Sygehus, Skole og Kapel, men nævneværdige Resultater af dens Virksomhed iøvrigt lader sig næppe paapege. Vel er der endnu lavt til Loftet i Islands Kirke og et svagt pulserende Liv, som rører sig indenfor den, men nogen Spor af Dragelse hen imod den romerske Kirke eksisterer til visse ikke hos Islands Befolkning; dertil har den sin Frihed for kær — ogsaa sin evangeliske Frihed.

Dette kortfattede Overblik over den kirkelige Udviklingsgang herude siden Reformationen skulde kunne overtyde om, at Islands Kirke har haft sin store Mission i sit Folk og at meget af det bedste i Befolkningens Liv er spiret frem i Ly af Kirken og dens Arbejde. Gud alene ved hvad Fremtiden bringer. Men alle vi Børn af Islands Kirke haaber og beder, at i hvor det gaar, saa maatte den faa Naade til ogsaa i den Tid, der kommer, ja i endnu højere Grad, at blive som Moder for os alle, i hvis Favn vi kan finde det Liv og den Salighed, som er givet os i Kirkens Herre, vor Frelser Jesus Kristus.

BIDRAG TIL FINNMARKENS KIRKEHISTORIE.

III.

FRA DEN FØRSTE TALVIK-PRESTS TID. 1705–1723.

AV

A. HALVORSEN.

Omkring aar 1600 hørte Talvik med Alten til Neifjords prestegjeld, som desuten innbefattet det senere Hammerfests prestegjeld. Siden blev Talvik-Alten tillagt Sørværs eller Sørøens prestekall.

Sørvær, som ogsaa kaltes Hasvaag, efterat kirken i Sørvær var falt ned i 1696, og der var blit bygget kirke i Hasvaag istedet, blev ved presteskiftet i 1705 forringet til anneks, og Talvik blev hovedsogn. Fra da hette prestegjeldet helst Alten eller Alten-Talvik, inntil Alten skiltes fra Talvik og blev eget sognekall ved kgl. res. av $^{27}/_{9}$ 1862. Sørvær eller Hasvaag blev allerede ved kgl. befalinger av $^{5}/_{4}$ 1720 og $^{27}/_{8}$ 1723 fraskilt Talvik og tillagt Loppen som anneks.

Gjennem hele det 17. aarhundrede hadde folket ved Altenfjorden ingen kirke. Skulde man derinnefra til kirke, maatte man helt ut til Sørvær. Den kirkereise blev da vel sjelden eller aldrig foretatt.

Da svenskene under Karl IX vilde tilegne sig Finnmarken, var der i 1608 tale om aa bygge kirke i Alten. Men da fienden samme aar blev jaget ut av landet av fogden over Vest-Finnmarken, blev der ikke noget av den kirkebygning.

Derimot blev der i denne tid av lensherren i Finnmarken Claus Gagge bygget til forsvar imot svenskene et blokkhus paa Aarøen i Altenfjorden. Blokkhuset kaltes «Kongshus» eller «Altenhus». Nogen betydning som „festning" fik det nok ikke og forfalt efterhaanden.

Først ved aarhundredets slutning fik Altenfjorden sin egen kirke. Ved kgl. reskript av $^{18}/_{6}$ 1691, publicert paa Vadsø høstting $^{28}/_{10}$ s. a., blev det paalagt amtmand Lilienskiold aa la bygge en kirke paa Aarøen. Tømmeret til denne kirke skulde tas av det gamle Kongs-

hus. Kirken blev bygget og ifølge biskop Krogs innberetning av $^{14}/_{8}$ 1709[1] innviet av ham 1696.

Da denne kirke temmelig snart forfalt, besluttedes det aa benytte kirkens materialer til bygning av kirke i Talvik. Med tillegg av tømmer m. m. fra de store furuskoger ved Talvik blev kirken bygget der, en „god korskirke", som blev innviet av biskop Krog i 1708[2]. Kirken var dog færdigbygget før, saa den første gudstjeneste blev holdt i juli 1705 av sogneprest til Ingø Daniel Klingenberg.

Denne kirke stod ikke lengere enn til 1737, da var den „av mangel paa bordklædning og tagets konservation ganske raadden", og blev erstattet av ny kirke.

Naar Talvik blev valgt til kirkested, skyldtes det vistnok, at Talviks handelssted var det største og mest ansete i hele Vest-Finnmarken. Det tilhørte kongen og drog folket til sig fra hele Altenfjorden og fra andre kanter av Finnmarken.

Samtidig omtrent som kirken blev bygget i Talvik, fik ogsaa prestegjeldet ny prest. Sognepresten til Sørøen med Talvik og Alten, Alexander Carsten Vigandt, døde nemlig i januar 1705 og blev efterfulgt av

Anders Larsen Filian.

Da Loppens sognekall var blitt ledig ved Trude Nitters forflytning til Kjelvik, hadde Anders Larsen sendt ansøkning av $^{7}/_{1}$ 1699 om kallet. Biskop Krog hadde anbefalt ham som en „velbegavet" og „velstudert" mann, der i Trondhjem ofte hadde hjulpet prestene med aa predike, efterat han i megen fattigdom hadde arbeidet sig frem. Han skriver senere sit navn Anders Larsen Filian eller Filianus. I Hammonds misjonshistorie kaldes han Anders Lauritzen.

Til Loppen var han blit utnevnt $^{11}/_{3}$ 1699 og var der til 1705. De 6 aar, han betjente Loppen, var trengselsaar for ham. Han forteller saaledes, at der i Loppens sogn dengang var kun 18 nordmenn og 2 finner, som kunde yde ham den aarlige „rettighet". Hele hans aarsinntekt var derfor ogsaa kun 30 vaager fisk, beregnet til 40 riksdaler 1 ort 8 skilling. Han levde da ogsaa i ytterlig fattigdom med sin hustru og deres fire barn.

Efter sogneprest Vigandts død søkte han saa i skrivelse av $^{24}/_{1}$ 1705 Sørøen med Talvik og Alten og blev utnevnt $^{15}/_{5}$ s. a.

Samtidig blev som foran nevnt Talvik med Alten ophøiet til hovedsogn, saa Filian flyttet derinn fra Loppen og holdt sin tiltredelsesprediken i Talviks kirke 8. s. e. trefoldighet samme aar.

---

[1] Offentliggjort av Kristian Nissen i Norvegia Sacra 1922. — [2] Samme innberetning.

Filian begynte straks aa holde kirkebok i Talvik. Paa titelbladet skrev han:

«Ministerial-Bog over Altens Kirke Sogn fra July maanet 1705 og fremdelis, saalænge Gud behager. Som effter Lovens og Rituales tilhold punctualiter skal holdes aff Anders Larsøn Filian indigno Loci Pastore [d. e.: stedets uverdige prest]. Joh. 10. En god Hyrde bør kjende sine faar og drage vedbørlig omsorg for faarene.»

Filian synes aa ha været en nidkjær og kraftig prest, som søkte aa holde streng tukt innen menigheten.

Finnene var halv- eller endog helhedenske ennu. Baade blandt finner og nordmenn var drukkenskap og usedelighet gjengse laster. De danske handelsbestyrere med sine medhjelpere var ogsaa tildels menn med slappe seder. Men Filian refset den ene som den andre og lot dem uten forskjell underkastes kirkens disciplin. I aarene 1706 til 1723 stod 13 personer offentlig skrifte for avguderi, drukkenskap og løsagtighet. For forsømmelse av altergangen blev i samme tid 7 personer avløste.

Her skal anføres følgende efter kirkeboken.

1706, 6. s. e. trefoldighet gik Nils Kvivesen til alters ebrius [d. e.: beruset].

Den 3. mars 1707 blev Margrethes[1] barn døpt og kalt Thomas. Til barnefar utlagdes kjøpmannen, Jochum Pols[2]. Margrethe hadde bud til Jochum, førend barnet blev døpt, og lot ham derav vite, hvad som dertil hører, hvorpaa han svarte ved Anna Iversdatter, at han ei vilde være hendes barnefar, og ei vilde være tilstede, naar daapen utførtes, sa ogsaa: 'Jeg er glad, at hun er forløst saa tidlig, saa kommer det ikke til min tid, men da blir Povel Resen[3] barnefar'. 5. søndag efter paaske blev Margrethe Thomasdatter publice absolvert for horeri. Lørdag 3. september blev Jochum Pols absolvert. 18. september 1709 ekteviedes Jochum Pols og Margrethe Thomasdatter.

Efter begjæring fra sognepresten i Kautokeino (som dengang tilhørte Sverige), Johan Johanson, blev Karen Pedersdatter publice absolvert i Talviks kirke 1. s. i advent for hor, bedrevet i Kautokeino.

Den 18. september 1708 hadde jeg bud til Margrethe Rasmusdatter, sed non venit [d. e.: men hun kom ikke]. Den 19., sed

[1] Margrethe Thomasdatter, prestens tjenestepike. — [2] Jochum Pols, bestyrer av kongens handel i Talvik. Den samme Joachim Pols, som 1706 hadde foræret Talviks kirke en lysekrone. — [3] Povel Resen blev i 1706 av kongen sendt til Finnmarken for aa undersøke tilstanden der og især for aa utse steder til kirkers og skolers opførelse. Han blev siden krigsraad i Bergen.

respondit, si pace in sua domo non frueret, in mare se projiceret. Eodem die ipsam ego ipse visitavi adhortans ne diutius suum visitaret adulterum [d. e.: men svarte, at dersom hun ikke fik fred i sitt eget hus, vilde hun kaste sig i sjøen. Selvsamme dag besøkte jeg hende selv og tilholdt henne ikke lengere aa besøke sin boler]. Mikkelsmesse 1708 var Jonas Andersen hos mig, og da tilspurte jeg ham i medhjelpernes paahør, om han vilde skrifte efter sin bekjennelse, at han hadde hatt legemlig omgjengelse med Margrethe Rasmusdatter, hvortil han svarte sig ikke aa kunne staa skrifte, førend han faar sin dom. Siden befalte jeg ham aa staa skrifte efter embedets myndighet, grunnet paa hans ord for retten, at han ikke visste sig fri, hvortil han svarte: Jeg forstaar, at naar jeg nødes dertil, faar jeg gaa deran. Siden bød jeg ham at lægge sin haand paa disse ord 1. Cor. 11. 28–29 bona conscientia [d. e.: med god samvittighet], da skulde jeg anse ham sine prævia disciplina ecclesiastica [d. e.: uten forutgaaende kirkelig tukt]. Resp. [d. e.: svar], at han svær ikke. — Margrethe Rasmusdatter var tidligere blit publice absolvert for horeri og blodskjenneri med Jonas Andersen, som ogsaa efter egen begjæring senere blev offentlig avløst for samme synd.

8. s. e. trefoldighet 1714 blev Marie Olufsdatter offentlig avløst for sin lettferdige omgjengelse med russerne.

For sin nidkjærhet i sjelesørgergjerningen maatte Filian døie adskillige ubehageligheter. Han gikk vel maaskje ogsaa sommetider unødig sterkt frem og viste ikke tilbørlig hensynsfullhet eller forsiktighet. Den del av menigheten, som han især fikk aa forhandle med og predike for, bodde paa eller i nærheten av kirkestedet. Det var kun en liten flokk, og de huslige og stedlige forhold var jo gjennemsiktige og kjent av alle.

Et par ganger finner man i kirkeboken bemerket, at innskrevne altergjester gikk «i frekkhet» bort fra kirken efter avløsningen uten aa ville delta i nadveren.

I 1706 har han nedskrevet følgende: „Den 26. august, en lørdags aften, da Lodvig[1] hadde talt med mig om aa kommunicere, vilde jeg forlike ham med hans mor og søster, sed renuit, abiit, sacram coenam meam adhortationem tempsit protervus [d. e.: men han nektet, gikk bort og foraktet frekt det hellige maaltid og min formaning]. Søndagen under prediken gikk Lodvigs kone ut av kirken av fortredelighet, fordi jeg straffet litt paa dem, som ikke vilde forlike sig med sine paarørende, førend de gaar til Herrens

[1] Lodvig Thomasen, lensmann, død 1710, begravet 3. april, 32 aar gammel.

nadvere, og gikk utenfor og baktalte mig, at jeg nu tre ganger hadde beskjemmet henne, hvilket er usannferdig, sa og, at hun aldri mere skulde komme i kirke. Likesaa efter prediken begynte mannen paa kirkegaarden aa ta sitt skussmaal av almuen. Tirsdag morgen 31. august hørte jeg i gaarden, at Lodvigs kone skjeldte paa Evert og sa: 'Din forbandede sorte hund!' Samme dags eftermiddag var den fortrædelige kone hos mig og avbad sin synd, novam promittens vitam [d. e.: idet hun lovet et nyt levnet]. Gud gi saa maatte ske!»

Et par ganger finder man i kirkeboken uttrykk for Filians eget følelsesliv. Saaledes utbryter han engang efter en skriftemaalsmeddelelse: «Domine miserere errantium!» [d. e.: Herre, forbarm dig over de villfarende!] — En annen gang efter selv aa ha gaatt til alters: «Er vore synder blodrøde, da skal Jesu blod rense oss. Han er knust, at vi ikke skal knuses. Jeg vil ikke utslukke det rykende hør og ei sønderknuse etc. Velsignet være hans hellige navn fra solens opgang til dens nedgang. Amen! Es. 42.»

Paa kirkebokens titelblad har han skrevet et nu uleselig klagevers, undertegnet: „moerens A. L. Filianus" [d. e.: den bedrøvede A. L. F.].

Et litt mystisk referat av en skriftemaalshistorie kan maaskje tyde paa, at han iallfall til en tid levde i et mindre godt forhold til sin hustru. Referatet lyder saaledes: «1712 dom. 21 post trin. efter preken lot jeg medhjelperne O. H. S. og K. P. S. tiltale M. O. D. at som jeg ikke for sine sære aarsaker selv kan avløse henne, at, hun da skal lave sig til aa reise til Hammerfest der aa betjenes. Jeg skal selv skaffe henne baat og flytningsfolk og hvad videre behov gjøres reise ei aa opsettes over denne ukes utgang. Responsum [d. e.: svar]: Saaledes beretter medhjelperne, at der blev svaret: Naar det saa behager ham, skal jeg være ferdig til aa reise. Tandem admissa propter intercessionem [d. e.: endelig lot jeg henne komme til alters efter megling].»

Maaske var denne M. O. D., som presten ikke „for sine sære aarsaker" selv kunde avløse, hans hustru, Martha Olufs Datter.

Det var i Filians tid, at Thomas von Westens misjonsvirksomhet fant sted. De meddelelser, som von Westen har gitt av forholdene i Finnmarken, gir derfor ogsaa et innblikk i menighetslivet i Talvik, specielt hvad finnene angaar. Han besøkte Talvik under sine to første misjonsreiser i 1716 og 1718. Jeg hitsetter noget om hans besøk der, hentet fra Hammonds misjonshistorie.

Under sin første reise kom han til Talvik 31. juli 1716. Her traff han to «besynderlig sterke noider», trollmenn. Den ene bekjente, at han ved sine trolldomskunster hadde tatt livet av 11 mennesker, næsten alle finner, som han navngav. Likesaa fortalte han, hvorledes han paakalte og bad til sin «noidegadse», en djevelsk aand, som han kalte «Zidse».

Denne «trollmann» var den første, av hvem von Westen hørte om finnenes «samkvem» med «djevelske aander». Han fortalte saaledes, at han selv hadde en «spiritum succubum» [d. e.: en lydig aand], «Tonto» eller «Touto», i kvinneskikkelse, «haard som sten», til sin tjeneste.

Av samme «noide» hørte von Westen ogsaa for første gang, hvilket særdeles behag «Saiwo» eller «Sarakka»[1] hadde i offer av hunde, som særlig ofredes, naar barn var i dødsnød eller kvinner i barselsnød.

«Noiden» mente, at mange var blitt helbredet ved hans kunster, som han allerede som 12 aars gutt hadde begynt aa øve, da han ogsaa fikk sin «noidegadse».

Denne noide, der ifølge kirkeboken hette Nils Sjulsen (Sjurdsen), var vidt omkring bekjent, saa von Westen hadde hørt ham omtale, før han kom til Talvik. Men han hadde neppe faatt fatt i ham, hvis han ikke var kommet til kirke for aa faa et barn døpt nettop den søndag von Westen var der. Da nu barnet skulde innskrives til daapen, opgav faren navnet Kari efter barnets farmor, som var en «lykkelig og bra kvinne», sa han. Dermed mente han, forstod von Westen, at noidens mor hadde været en fremragende «runnerske».

Finnene brukte dengang aa døpe barna med overøselse av vann, straks efter fødselen. Det kaldte de «lauke». Nu var ogsaa dette barn «lauket» og var blitt kalt Kari. Da von Westen mente, at barnet maaske ikke vilde «trives» med dette navn, svarte faren, at da skulde barnet hette Berit efter sin moster, som ogsaa var en «lykkelig» kvinne. Men von Westen døpte barnet med navnet Anna, «for ikke aa styrke lappene i deres overtro». Barnet blev ifølge kirkeboken døpt mandag 3. august 1716.

Med den til kirke fremmøtte forsamling arbeidet von Westen 3., 4. og 5. august. Det viste sig, at endel av disse «finner» var kvæner, som eide og kunde lese i kvænske bøker, men ikke for-

[1] *Saiwo*, det sted under jorden, hvor finnene trodde, at de lykkelige avdøde opholdt sig og drev samme næring som paa jorden. *Sarakka*, en gudinne, som især de finske kvinner tilbad. Hun sørget for, at fosteret trivdes og blev født friskt til verden. (Professor Friis).

stod hvad de læste, eller hadde «nogen saliggjørende kunnskap om sjelenes dyre gjenløsning ved Jesus Kristus». Von Westen bragte dem dog «alle til syndserkjennelse og lot dem gaa fra sig med velsignelse».

Det viste sig dog, at denne «omvendelse» ikke stakk dypt. Den av von Westen ansatte misjonær i Vest-Finnmarken, Jens Bloch, maatte allerede $^{2}/_{11}$ 1716 innberette til von Westen, at der «uti Altens gjeld er finner utav Satans synagoge, som er ferdige til aa gaa fra den bekjennelse, de gjorde for lektor i sommer, foregivende, at de enten hadde den tid været drukne, eller ogsaa ikkun referert deres gamle forfedres haandteringer».

Paa sin annen misjonsreise kom von Westen til Talvik 15. september 1718 og undersøkte saa i dagene til og med 20. s. m. tilstanden blandt «Altens finner». Av dem, han nu traff, var der en, som ved von Westens første besøk var blitt overbevist om sitt avguderi, som han hadde bekjent og tydelig lagt for dagen, at han angret. Det var ifølge kirkeboken Nils Andersen Bekkerfjord, som ogsaa 23. s. e. trefoldighet 1716 var blitt «publice absolvert for beganget avguderi mot det 1ste bud». Nu møtte han von Westen igjen og «takket med største glede, triumferende over Satan, Gud for den dag, da Gud og kongen sendte hjelp ut for ham og de øvrige finner».

Skjønt ogsaa de andre noider i menigheten nu var «forbedret», fant dog von Westen »ennu hos nogen levninger, dels av tvilraadighet, dels av den onde aands fristelser». Men ogsaa disse bragte han «i orden» og til «fullkommen overbevisning».

I denne finnenes halvhedenske tid søkte de nok til kirken for aa faa sine barn døpt og faa bli ektevigd o. s. v. Men samtidig hadde de sine offersteder, hvor de ofret forskjellige slags dyr til sine avguder. Saadanne steder ved Altenfjorden var Storviknes ved Kaafjord, Altenes ved innløpet til Lerbotn, en stor sten[1] paa Aarøens nordside, Landgudnes[2] i Lerbotn og visselig ogsaa andre.

Filian hadde to kirker aa betjene; Talviks og Hasvaags eller Sørøens. Sannsynligvis omkring 1721 blev der ogsaa bygget et litet kapell i Masi i Alten, i fjellet opimot Kautokeino. Om Filian

[1] Stenen kalles nu „Jan Knudsens sten" efter en for lengere tid siden paa Aarøen boende fisker. Inntil for en 40 aar siden laa der store samlinger av dyreben omkring stenen, bjørneskaller og andre ben av ville dyr og av hunder.

[2] Paa Landgudnes staar 2 store stener av naturen formet som menneskeskikkelser: „Landguden og kona hans". Desværre har uforstandig ungdom for nogen faa aar siden revet hodene av begge „gudene".

nogengang betjente den, kan ikke sees av kirkeboken. Muligens var det kun «misjonæren», som forrettet gudstjeneste der.

Under von Westens besøk i Talvik 1718 blev det besluttet, at der skulde bygges nogen «forsamlingshuse» ved Altenfjorden. I disse skulde de av misjonskollegiet ansatte misjonærer og skolemestere samle folket til undervisning og opbyggelse om søndagene og ellers.

Misjonær Morten Lund, som blev sogneprest i Talvik efter Filian, fikk saadanne huse opført i 1719. Et i Lærredsfjord, vistnok bare en jordgamme. Et i Korsfjord og et ved «Eggeskal i Altens skov», inne i det egentlige Alten. Begge disse blev bygget av tømmer. Arbeidet med opførelsen av disse forsamlingshus, særlig det inne i Alten, skjede kun med «største fortred» og under befolkningens uvilje.

Der finnes ingen antydning til, at Filian nogen gang benyttet disse forsamlingshus. Han hadde visstnok ingen andre reiser enn kirkereisene ut til Hasvaag.

Til Talviks kirke blev i Filians tid gitt følgende gjenstande, som ennu hører kirken til: Kalk, disk og brødeske av sølv; hvem der gav disse vites ikke. Lysekrone av messing med følgende inskripsjon: «Til Talvig Kierck i West Finmarch Er denne Cron foræren Af Joachim Pols fra Trunhjems Stad og Wenche Jans fra Bergen Anno 1706 d. 16 Februar». Joachim Pols var som tidligere nevnt handelsbestyrer i Talvik. Wenche Jans var enten enke efter eller datter av den tidligere handelsbestyrer Jan, efter hvem «Jansnes» i Talvik har sitt navn. To massive alterstaker av messing med innskrift: «P. Wibe, Abel Holberg 1708». Peder Wibe var sorenskriver i Finmarken fra 1706 til sin død 1711. Abel Holberg, hans hustru, var en søster av Ludvig Holberg.

Av kirkegaarde var der før Filians tid en paa Aarøen. Muligens ogsaa en paa lille Aarøen. I 1711 lot Filian «ordne» og ved pliktarbeide av almuen inngjerde en kirkegaard omkring kirken i Talvik.

Som kirkesanger i Talvik fungerte Oluf Hallvardsøn fra 1706, men blev innsatt av presten først 10. s. e. trefoldighet 1708. To gange var han gift: 1. med Elen Jonasdtr., med hvem han hadde to barn, Jon og Anne. — 2. med Marie Eriksdtr. De blev vigd søndag LX 1716, idet Filian til tekst for sin vigselstale hadde salme 128. Han omkom paa sjøen samtidig med Filian.

Paa sin annen misjonsreise hadde von Westen med sig sønnenfra to lærere til Alten. Den ene var Jacob Sørensen, som fik sitt virkested paa Korsnes i Altenfjorden og i fjordene deromkring.

Han kaltes derfor «adjunctus Korsnesensis». Den annen, Jacob Ystad, blev lærer i det egentlige Alten og kaltes «pædagogus Altensis«.

Om en av disse fortæller Hammond, at han ikke kunde lære finsk, hvorfor en innfødt finn (Nils Pedersen, død 1758) maatte ansettes som lærer 1726.

Som før nevnt satt Filian som sogneprest i Loppen i stor fattigdom. I Talvik bedredes hans kaar betydelig. Hans samlede inntekter i Talvik med Hasvaag ansloges i hans tid til aa være mellem 220 og 270 riksdaler aarlig. Og han styrte sitt hus saa økonomisk, at han ved sin død efterlot sig en efter de tiders forholde betydelig formue paa 2,597 riksdaler, i nutidens penge ca. 25 000 kroner.

Under en reise fra Hasvaag kirke til Bredvik paa Sørøen omkom Filian. Derom gir kirkeboken følgende oplysnlng: «Denne alterbok har og været i vannet, da den, som boken holdt, hr. Anders Filianus, druknet ipsa Dominica Misericordias i et sognebud efter prediken til Brevik paa bukten, selv 12te, alle mannspersoner, deriblandt baade klokker og medhjelpere.»

Hans dødsdag var 2. s. e. paaske, 11te april 1723. Muligens blev hans lik funnet og ført til Talvik. I kirkeboken staar, at der i kirken «den 9 maji domin. Exaudi [6. s. e. paaske] blev prekt over sl. hr. Filianus selv».

Filian var — som før nevnt — gift med Martha Olufsdatter, født 1663. De hadde 4 barn:

1. Maria, f. 1694, d. 1719, «25 aar ringere end 4 dage». Hun blev jordfestet 8. s. e. trefoldighet av misjonær Morten Lund, der til tekst for gravtalen hadde Luk. 10, 41–42.

2. Lars, født antagelig 1695. Under von Westens ophold i Talvik $^{21}/_{9}$ 1718 hadde faren levert ham 100 rdl. til sønnens opdragelse og undervisning. Om han da muligens fulgte von Westen sydover, vendte han iallfall tilbake til Talvik, hvor han opholdt sig i aarene 1725 og 1726. Han later til aa ha været et ryggesløst menneske. Saaledes maatte han $^{3}/_{4}$ 1726 staa offentlig skrifte i Talviks kirke, fordi han $^{16}/_{7}$ 1725 hadde forbannet sin egen mor, og samme aar (1726) 11. s. e. trefoldighet blev Elen Andersdatter offentlig avløst for «horeri og blodskam begaatt med 2ne svogere, Johan Bruuse og Lars Andersen Filianus, av hvilke den første hadde den sistes søster, — og det efter bekjennelse i barselseng før og efter forløsningen, for retten og nu i kordøren». Lars Filian blev senere gift og efterlot sig ved sin død, som fant sted før hans

mors, en datter, Martha Larsdatter Filian. Hans enke blev gift med en Ole Jørgensen i Bergen.

3. Anna blev $^{11}/_{7}$ 1723 gift med Johan Bruuse, handelsbetjent i Talvik. I den anledning skrev sogneprest Tybring i Loppen, som betjente Talvik, til Filians eftermann tiltraadte:

Evighedens store Gud
Denne Fæstemand og Brud
Give Lykke, Held og Raad!
Vogte dem for Sorrigs Graad!

Om Bruuses troløse forhold er ovenfor nevnt. Han og hustruen synes aa ha forlatt Talvik i 1725 eller 1726. De hadde da to barn, Ane og Margrethe.

4. Golla eller Gollov, som blev $^{18}/_{7}$ 1724 gift med Christen And, pakkhusskriver i Talvik, antagelig bror av sorenskriver Peder And. Golla Filian døde før Kristi himmelfartsdag 1742 efter aa ha hatt 10 barn. — Christen And giftet sig igjen $^{27}/_{6}$ 1743 med jomfru Lucia Hagerup, med hvem han hadde 3 sønner. Han døde i 1749 og enken blev $^{7}/_{12}$ 1751 gift med sorenskriver Samuel Bugge, der døde av «brystsyke» $^{29}/_{3}$ 1753, 47 aar gammel. Lucia Hagerup overlevde sin annen mann i mange aar.

Filians enke levde i Talvik til sin død $^{20}/_{3}$ 1745. Da var hun 82 aar gammel. Hun blev begravet 5. s. i faste. — Efter mannens død hadde hun oppebaaret pensjon av embedet.

ERIK RØRING.

SOGNEPREST I VEØY 1741-1789.

AV

O. OLAFSEN.

Blandt de mange prester, som gjennem de skiftende tider har innehatt embedet som sogneprest til Veøy, inntar Erik Røring en fremtredende plass. Ingen annen har, saavidt oss bekjent, i saa lang tid beklædt stillingen som han; han var her næsten i 50 aar. Han var en overmaate arbeidskraftig og virkelysten mann, og hans gjerning satte dypere spor efter sig end nogen annens, som vi kjenner. En skildring av ham og hans liv og virksomhet[1] er i ikke ringe grad en skildring av tidens kultur og religiøse liv.

Erik Røring var født i Christiania den 10. juni 1708; foreldrene var Edvard Røring, senere sorenskriver paa Øvre Romerike, hvor han døde 1731, og moren Gisken Eriksdtr. Leth. Vi kjenner ikke nærmere hans barndom og første ungdomsaar; men det vites at han har gaatt paa Christiania katedralskole og er blit dimittert derfra 1725 til universitetet i Kjøbenhavn[2]; formentlig har han opholdt sig der et par aars tid. Efter fullendt studium kom han tilbake til hjemmet og i 1735 finder vi ham ansatt som hører eller adjunkt ved Christiania skole.

Den 24. februar 1741 blev han utnevnt til sogneprest til Veøy prestegjeld. Det var et meget vidtstrakt og besværlig kall; det hadde ikke mindre enn 10 kirker og innbefattet foruten det nuværende Veøy prestegjeld baade Nesset, Vestnes, Molde og Bolsøy nuværende sognekall. Det var jo en umulighet, at en prest skulde kunne betjene et saa stort kall, hvorfor der allerede for lengere tid tilbake var ansatt en vicepastor i Nesset; men ennu var det altfor meget for én mann, og den nylig avdøde Erik Leganger hadde

[1] Efter trykte og utrykte kilder samt muntlig tradisjon fra Veøy.

[2] Kjøbenhavns Universitets Matrikel, udg. af S. Birket Smith II, s. 468.

heller ikke formaadd aa røkte embedet forsvarlig, og der var opstaatt alvorlig misfornøielse. Paa grunn av de værhaarde fjorde var det ofte umulig for presten aa komme frem til fastsatt tid, og der kunde saaledes ofte gaa nok saa lenge mellem hver gudstjeneste.

Ved den nye sogneprests ansettelse blev der nu gjort en forandring i disse forhold, idet Nesset og Bolsøy med Molde blev fraskilt som egne sognekall. Men der var ennu 4 kirker igjen — for tiden er det 8 — og fremfor alt, der var en bred og meget værhaard fjord mellem hovedsognet og anneksene. Romsdalsfjorden i hele sin velde gaar like inn med sine to arme og skiller sognene ad, og annen forbindelse enn fjorden gaves der ikke. Det er av interesse aa følge kirkebøkene og se messefallene; thi det gir en grei og klar oversikt over værforholdene i aarets løp. Forfatteren, som selv av personlig erfaring kjender fjorden og saa mangen gang har følt dens velde, kan se saa tydelig, hvorledes fjorden har ligget vill og truende, og hvorledes presten og menigheten maatte kjempe sig frem og ofte sette livet paa spill. To ganger i løpet av forrige aarhundre kostet prestens anneksreiser flere menneskeliv; første gang baade prestens og skyssfolkenes, annen gang 3 av skyssfolkenes, mens presten og den ene skysskar i siste øieblik blev reddet.

For en mann, som kom fra en innlandsbygd og ikke hadde prøvet Vestlandets fjorde, maatte det være haardt nok aa komme til Veøy; men vi hører aldri nogen klage herover fra prestens side. Han synes aa ha været rolig og uforferdet og lot sig ikke lett skremme av vær og vind.

Sommeren 1741 kom han til sitt nye hjem, som han fant i en mindre tiltalende skikkelse. Den 13de august 1741 avholtes aabodsforretning paa Veøy; den nye sogneprest møtte personlig, og det maa da antas, at han har tiltraadt embedet i juli maaned. Av aabodsforretningen fremgaar, at husene paa prestegaarden var i en daarlig tilstand. Sogneprest Leganger hadde lite eller intet gjort til dens forbedring. Hovedbygningen var, siges der, over 100 aar gammel og av «elde ubrukbar». Enkens verge paastod, at hun ingen forpliktelse hadde til aa opføre nogen ny, og erklærte, at den forrige sogneprest hadde gjort «frukteløse forsøk» paa aa holde den fra aa falle ned. Der nevnes kun en dagligstue og et kjøkken i hovedbygningen, men der maa dog ha været flere rum. Studerkammeret manglet, og sognepresten nedla paastand om et saadant, og enkens verge gik inn paa aa avstaa hertil et hus «like ut for kapellanens stue». Det hadde altsaa været privat eiendom. Den

ERIK RØRING, sogneprest i Veøy 1741-1789
Malt portrett i Veøy gamle kirke.

Veøy gamle prestegaard, bygget av Erik Røring ca. 1750.

nevnte stue, kapellanstuen, var derimot aabodshus og likesaa et stabbur, et naust og fjøs med lade til. Ogsaa disse huse synes aa ha været brøstfeldige, men dog brukbare.

Sognepresten fikk sig en ikke saa ganske lett opgave paalagt her, og vi ser dette flere ganger senere. Han maatte bygge hele prestegaarden fra nytt av. Jeg skal nedenfor komme tilbake hertil.

Av kirkebøkene fremgaar det, at der straks kom orden i alle forretninger og alt arbeide. Erik Røring viser sig som en ordensmann, nøiaktig og samvittighetsfull i all sin gjerning. Mens formannen har ført kirkebøkene saa slurvet og likegyldig, at de er omtrent ubrukbare, saa fører den nye sogneprest dem med stor omhu og nøiaktighet, og han skriver en ualmindelig vakker haandskrift. Det maa derimot meget beklages, at han følger formannens daarlige eksempel og lar kirkeboken væsentlig være et dagregister, hvor presten nevner de forretninger, som er utført, men ikke opfører dem særskilt.

Han begynner med aa innføre husbesøk med overhøringer. Hensikten med disse synes nærmest aa være aa undervise ungdommen, kanske ogsaa de eldre, og er en likefrem frukt av den pietistiske bevegelse, som utgikk fra Spener og Francke. Der omtales stadig i kirkeboken, at han holdt overhøring paa denne eller hin gaard. Hertil sluttet sig saa konfirmantforberedelsen, som han ogsaa drev med stor iver. I 1742 holdtes den første konfirmasjon i Veøy kirke, hvor 16 unge gjentok sitt daapsløfte; alle disse var fra Veøy og Rødven sogne. I en skrivelse av 19. november 1768 til sogneprest Heltberg i Nesset bemerker Erik Røring, som da var prost, at han i en hel uke hadde holdt overhøringer i Vestnes. I en annen skrivelse til den samme kort efter siger han, at han hadde sittet hver dag siden onsdag (brevet er skrevet søndag) til langt paa kveld med 40 konfirmanter. Konfirmasjonsdagen var ham den sværeste i hele aaret. Dette er noget han oftere uttaler. Han ikke blott overhørte ungdommen, han talte ogsaa med de eldre og undersøkte deres forhold. — Et annet forhold, som optar ham meget, er aapenbart skriftemaal i sedelighetssaker. Sedeligheten var temmelig skrøpelig i menigheten. Der var en mengde uekte fødsler; hertil kom, at de fleste nygifte fikk barn for tidlig. Han optegner omhyggelig disse siste, og de maa bøte paa tinget. Likesaa de førstnevnte, baade mannen og kvinnen. Alle som har forsett sig i dette punkt, maa møte hos presten, blir forhørt og staar skrifte. Dette synes aa foregaa rent forretningsmessig som noget der hører til skikk og orden, og navnlig kvinnene synes ikke aa finne fred,

førenn de har sonet sin synd ved aapenbart skrifte. Det er næsten ikke annen forseelse, der er tale om enn sedelighetsforseelser. En og annen gang kan der være en som har drukket vel meget og været ufredelig; men det er sjelden. Tyveri og sladder nevnes aldri. Derimot er det ikke saa sjelden at en ulykkelig mor har forgrepet sig paa sitt barn. Disse ulykkelige kvinner blev behandlet med en oprørende grusomhet og haardhet og uten hensyn til omstendighetene dømt til døden og halshugget. Presten hadde ogsaa her meget aa gjøre.

Skolevesenet har hr. Røring likeledes tatt sig av; men vi faar ingen oplysning derom i kirkebøkene; vi maa søke dem paa annet hold. Vi vet, at skoleforordningen er fra 1742 og gjelder hele Romsdalen, og at Erik Røring var med og avfattet den.

Av alt dette fremgaar, at sogneprest Røring var en ualmindelig virksom mann, som med stor samvittighetsfullhet røktet de opgaver, som hans embede stillet ham, og som i meget var annerledes enn som nutiden krever. Ordets forkynnelse utenfor kirkehuset er rent ukjent. Noget som vor tids bibellesninger, opbyggelser, bønnemøter, misjonsmøter kjenner man ikke.

Men sogneprest Røring interesserte sig ogsaa for andre ting enn sine egentlige embedsplikter. Han var saaledes en ivrig og dyktig jordbruker. Prestegaarden laa, som det tør være bekjent, paa Veøy, og dens innmark omfattet eidet mellem de to øer, Nordøen og Sørøen (Nørøyna og Sørøyna). De ligger ualmindelig godt til, er flate og dyrkbare. Det ser ut til, at ingen av de foregaaende prester hadde interessert sig for gaardens jordvei, men hadde kun brukt den efter gammel vis. Den var derfor udyrket, bestod av nogen aker og naturlig slaattemark; dyrket eng har der vel neppe været i nogen nevneverdig utstrekning. Heri blev der nu en forandring, idet hr. Røring begynte, rimeligvis efter forbillede fra sin hjembygd, aa dyrke jord, og rimeligvis var han den første mann i Veøy, som optok dette arbeide. Det tør ogsaa være, at det var eksemplet fra Gjermundnes, hvor fogden Eeg var en dygtig og interessert jordbruker, som optendte lysten i ham til aa forbedre den gamle prestegaard, som var blitt saa forsømt gjennem tidene. G. Schøning forteller i sine reiseoptegnelser i 1773, at gaarden tidligere kun hadde hatt en utsæd av 2-3 tnr. korn og en besetning av 6 melkekjør, mens der nu saaddes 12-14 tnr. korn og holdtes en besetning av 20 melkekjør foruten smaafe og 2 hester. Ennvidere anla Røring de to haver, som ennu i min barndom omkr. 1850 var i full stand. Den øverste var blomster- og urtehave, den

nederste frukthave[1]. Her hadde der ogsaa været en karuss-dam; dammen saaes ennu i de nevnte aar. Det er saaledes hr. Røring, som har æren av aa ha gjort prestegaarden til, hvad den senere har været.

I 1766 om sommeren opstod en skogbrand paa Nordøen, hvor alt skog fortæredes av luene. Det lykkedes den tilstrømmende almue aa begrense ilden til Nordøen; men prestegaardens huse og kirken var sterkt truet. Derimot var der ingen fare for Sørøen, og det er en misforstaaelse, naar Schøning skriver, at den største del av gaardens skog blev fortæret; i virkeligheten var det kun en mindre del av den. Paa Nordøen har der senere ikke været nogen furuskog, enkelte yngre trær hist og her er aa nevne, men derimot god løvskog. I Veøy har jeg hørt som en tradisjon, at skogen skal være plantet av hr. Røring; dette er neppe trolig; men mulig er det vel at han har plantet nogen løvtrær her, som saa senere har formeret sig.

Jeg skal nu fortelle om, hvad hr. Røring foretok med gaardens huse. Det er av forannevnte aabodsforretning klart, at husene, navnlig hovedbygningen, var i saa daarlig stand, at der maatte bygges nye huser, og sognepresten var sig ogsaa dette klart bevisst. Men han var en forsiktig mann, han vilde grundig forberede sig og navnlig samle de fornødne pengemidler hertil. Han blev derfor foreløbig boende i det forfallne hus; vore forfedre var meget nøisomme hvad husrum angikk, og embedsmannen gjorde ingen undtagelse herfra.

Vi faar endel oplysninger — dog meget ufullstendige, da prestens skriftlige innlegg ikke er meddelt — i en rettssak paa Veøy den 2. jan. og 23. febr. 1751, inntatt i Aarsskriftet for Romsdals Sogelag for 1922 s. 50 flg. Hr. Røring var blitt anmeldt for ulovlig skoghugst i Stensaa skog av denne gaards bruker. I virkeligheten var det kaptein Schjelderup i Flovikholm («Kobberholmen»), som formentlig hadde et horn i siden til sognepresten, som stod bak og hadde tilskyndet brukeren til aa gjøre dette skritt. Under denne saks behandling oplystes der, at sognepresten hadde hugget 27½ tylvt sagtømmer, 24 tylvter hustømmer og 3 tylvter sperrer, som alt var bestemt til «opførelse av de forfallne Veøens prestegaards huse». Hr. Røring henviser uttrykkelig til aabodsforretningen i 1741. Presten blev naturligvis frikjent, da han intet ulovlig hadde foretatt. Stensaa var beneficert gods, tilliggende sog-

[1] Schøning nevner særlig 2 epletrær, der enkelte aar hadde gitt 12-14 tnr. epler. Av urter nevner han pepperrot, rødbeter, asparges m. fl. Av busker: røde og hvite rips, røde stikkelsbær. Av blomster: roser, nelliker m. m.

nepresten, og han hadde full rett til aa benytte sig av gaardens skog til husbygning, naar han ikke hugg til skade for leilendingen. Herav sees, at sognepresten nu stod i begrep med aa opføre nye huse paa Veøy. Rimeligvis er det hovedbygningen, som det nu gjelder, muligens ogsaa ett eller flere av uthusene; vi kan ikke si noget bestemt herom. Visst er det saaledes, at omkring 1750 opførte hr. Røring den hovedbygning paa prestegaarden, som har staatt her til den siste tid. Vi ser dette klart av aabodsforretningen i 1789 efter hr. Erik Røring. Bygningen beskrives her, og der er ikke tvil om, at det er det samme hus, som ennu staar. Værelsene og innretningen er den samme som nu. Huset var nok meget medtatt, det ser ut til at det ikke var blitt holdt i stand. Aaboden blev 60½ rdl. De øvrige huser var i nogenlunde stand, men har heller ikke været holdt vedlike. Efter alt aa dømme kan de neppe ha været meget gamle. Her nevnes imidlertid ikke den saakaldte «ammestue», den øvre del av bygningen, som tydeligvis er et eget hus. I aabodsforretningen omtales imidlertid et eget hus, som kalles «Skolen», som ikke var aabodshus. Jeg antar, at dette hus er det samme som den nevnte stue og at det er det gamle studerkammer og kapellanhus, som er flyttet hit og bygget sammen med hovedbygningen. I stuen har der saaledes været skolerum for lærerinnen og børnene, og ovenpaa hadde sognepresten sitt studerkammer, efter hvad tradisjonen melder. I min ungdom var det uforandret, et lavt rum med et lite blyinnfattet vindu. Et simpelt skrivebord stod her. Værelset var saa tarvelig, at jeg neppe kan tenke mig, at nogen vilde nøie sig med et saadant rum nu.

I den sistnevnte aabodsforretning omtales ogsaa almuens hus. Borgestuen var i full stand og intet paa den aa utsette. Den hadde røykovn, som skulde ombyttes med en almindelig ovn og skorsten. Borgestuen var nylig opført, antagelig omkring 1770[1]. Storstuen var opført for en del aar siden, aaret nevnes ikke; men den var ennu ikke fullt innredet ovenpaa, hvorfor almuen maatte forplikte sig til aa sette den istand. Bygningen er antagelig opført omkring 1770 eller saa og er tydeligvis den samme, som ennu staar her.

Hr. Erik Røring var ugift, da han i 1741 kom til Veøy. Hans søster Ingeborg Birgitte fulgte rimeligvis med ham og styrte huset for ham i den første tid; vi finder henne iallfall senere paa prestegaarden; han følger henne til Vaagaa prestegaard fra Veøy og han bortgifter henne i 1747 med sognepresten i Vaagaa Johan Storm.

[1] Dette er dog noget tvilsomt; det ser snarere ut til at «Storstuen» er bygget kort efter hovedbygningen av Erik Røring mot erstatning av almuen. O. O.

Hun har saaledes formentlig været hos broderen den hele tid, siden han kom til Veøy. Ingeborg Birgitte Røring blev mor til dikteren Edvard Storm.

Den 21. januar 1744 ektet hr. Erik Røring Hanna Dorthea Smidt, en steddatter av fogden Børge Eeg paa Gjermundnes, f. 1727. Deres børn var: 1. Edvard, f. $^{27}/_{11}$ 1744. 2. Gjertrud, f. $^{25}/_{10}$ 1745. 3. Gisken, f. $^{10}/_{1}$ 1747. 4. Hans Brodersen, f. $^{3}/_{3}$ 1748. 5. Børge Herman, f. $^{11}/_{7}$ 1750. 6. Margreta Christina, f. $^{3}/_{8}$ 1751, død kort efter. 7. Hanna Dorthea, f. $^{30}/_{7}$ 1754. Dessuten er der rimeligvis 2, som er døde umiddelbart efter fødselen. Erlandsen opgir barnas antall til 10; men jeg har ikke kunnet finne flere.

Fru Hanna Dorthea Røring døde 7. aug. 1754 kort efter det siste barns fødsel og var da 27½ aar omtrent. Hr. Erik Røring ektet saa i 1755 Hermanna Catharina Stoud, datter av kaptein Christian Stoud i Eidsberg og hustru Christina Margreta Rossing. Med henne hadde han børnene: 1. Hanna Dorthea, f. $^{4}/_{11}$ 1756, død kort efter. 2. Christina Margreta, f. $^{14}/_{11}$ 1757, død kort efter. 3. Christina Margreta, f. $^{13}/_{6}$ 1758, likesaa. 4. Hanna Dorthea, f. $^{19}/_{3}$ 1760. 5. Christen, f. $^{4}/_{3}$ 1761. 6. Christina Margreta, f. $^{19}/_{8}$ 1762. 7. Inborg Birgitte, f. $^{10}/_{7}$ 1766. 8. Benedicte Dorthea, f. $^{15}/_{3}$ 1769. 9. Erik, f. $^{6}/_{9}$ 1774. 10. Ulrik Christian, f. $^{22}/_{9}$ 1775, død kort efter. 11. Edvard Christian, f. $^{12}/_{1}$ 1778, død kort efter.

Fru Hermanna Røring døde den 19. juni 1788, 57½ aar gammel; hun var saaledes født i 1731. Det maa ha været et godt forhold mellem dem trods den store aldersforskjell. En ganske kort bemerkning i kirkeboken taler i al sin knapphet derom bedre enn mange ord. Sogneprest Røring er ikke den, som bruker overflødige taler eller later sine følelser komme frem. Han bemerker under den 19de juni 1788: «Idag skulde jeg have forrettet i Veøy kirke, men jeg var ikke istand dertil; min kjære hustru døde idag.» Dette utbrudd av en mann som Røring med hans strenge pliktfølelse siger mere enn mange ord. Selv overlevde han heller ikke lenge dette tunge slag; han døde aaret efter, den 16. august 1789, og blev begravet i kirkens kor i kjelleren[1]. Hans portrett henger i Veøy gamle kirke og viser os en kraftig personlighet.

Om Erik Røring skriver Ludv. Daae: «Erik Røring maa i mange Henseender ha været en udmerket Mand. Endnu er det fast Tro hos Almuen, at han besad Svarteboken[2]. Der fortælles om den

[1] Dette er dog tvilsomt; han blev vel snarere begravet i Skrifthuskjelleren. O. O.
[2] Dette er ikke tilfellet nu, eller har ikke været det i den senere tid. O. O.

Magt, som han havde over Almuen, at da han engang paa en Anneks-Reise traf en Baad, som holdt en anden Kurs end til Kirken, anraabte han straks Mandskabet, og da han hørte, at Molde var Bestemmelsesstedet for Reisen, maatte Baaden efter en drøi Tilrettevisning vende om og styre ad Kirken til. Røring beklager sig over, at han ved sin Ankomst ikke fandt det mindste af skriftlige Optegnelser i nogen Ting, ja Formanden E. Leganger negtede endog at udlevere ham Ministerialbogen[1].» — I 1758 blev han prost i Romsdal prosti, men frasa sig stillingen i 1769.

Erik Røring var en god økonom og finansmann. Han blev en velholden, ja efter datidens krav en rik mann. Det ser man best derav, at han var som en bank for befolkningen i sitt kall. Til ham gikk de, naar de trengte til pengelaan, og han forstrakte dem alltid med det fornødne. Han hadde en mengde utestaaende fordringer ved sin død. Det var sikkert baade for aa hjelpe de trengende og tillike for aa kunne faa den almindelige rente for sine penger, at han gjorde det. Derimot finnes der ikke spor av antydning til at han benyttet anledningen til aa skrue op renten.

Best forstaaelse av hans økonomiske stilling faar vi ved aa betrakte skiftene efter ham og hans tvenne hustruer.

Den 4. novbr. 1754 holdtes skifte paa Veøy efter den avdøde fru Hanna Dorthea Røring. Der var da 5 børn ilive efter den avdøde. Boet utgjorde 6786 rdl. 2 ort 16 sk. Der var en mengde utestaaende fordringer. Av gull og sølvgjenstande var der mange. Saaledes: 1 par diamant-ørengeheng med 4 store og 2 smaa stener, 1 diamant-ring med 9 stener, 1 diamant-ring, 1 bracelet (armbaand) med billede, 1 gullkjede med laas, 1 gullarmbaand, en hel del gullmynter, dukater og lign. — Den 27. juli 1788 holdtes skifte paa Veøy efter den avdøde fru Hermanna Catharina Røring. Her er boet ennu større og rikere. Der opføres saaledes en halskjede av sorte agater, 3 gullarmbaand, 1 øreheng, gullringe og spenner, 1 sølvkanne, 1 sølvskaal, 1 sølvkanne, 1 sølvpokal, 1 øse, 1 mindre sølvkanne, 1 sukkerbørs, 3 dusin sølvskjeer, sølvkniver og sølvgafler, 1 kaffekanne av sølv, 1 tekanne, 1 melkekanne, 1 sukkerfat, 1 sukkerdaase, alt av sølv, 1 sølvkalk, 1 sølvøse m. m. Av lintøi var der en umaatelig mengde av duker, servietter, lakener, putevar i alle størrelser, bolster, dyner, puter o. s. v. Jeg har aldrig sett et skifte saa rikt paa saadanne gjenstande. Opregningen omfatter flere

[1] E. Leganger var avgaatt ved døden i 1740; det kan saaledes ikke være ham, som nektet aa overlevere kirkeboken. O. O.

tettskrevne foliosider. Likeledes fantes der en rik samling av kobber- og tinsaker: kjeler i alle mulige størrelser, panner, fat, 20 store tinnfat, 8½ dusin tinntallerkener o. s. v. Derimot var der meget litet glas- og stentøi, saasom 2 dusin vinglas, 3 karafler, nogen flasker, 2 dusin kaffe- og chokolade-kopper o. s. v. Boet utgjorde tilsammen 8362 rdl. Prestens bøker var satt til 200 rdl. Der nevnes kun 5 av den avdødes børn, 1 sønn og 4 døtre.

Det sees herav, at den avdøde frue har været en særdeles dyktig og arbeidsom husmor. Man kan være temmelig sikker paa, at alle disse sengklær, dekketøiet, lintøiet o.s.v. var avlet, spunnet og vevet paa prestegaarden av husets folk.

Om sogneprest Rørings boksamling faar vi ikke nærmere beskjed. Da den kun vurderes til 200 rdl., kan den neppe ha været betydelig og bestod vel som almindelig av teologiske og religiøse skrifter. Nogen litterær interesse hadde datidens prester ikke og kunde heller ikke godt ha det, avskaaret som de var fra alle aandelige forbindelser.

Jeg skal nu nevne de kapellaner, som gjorde tjeneste paa Veøy under hr. Erik Røring. I de første aar og like til 1761 var han alene om arbeidet. Det sistnevnte aar blev Christian Fredrik Meldal, som hadde været informator (huslærer) tidligere hos ham, utnevnt til hans personell-kapellan. Han blev i 1764 utnevnt til kapellan i Borgund, hvor han senere blev sogneprest. — I 1764 blev Bo Klingenberg utnevnt til kapellan hos Erik Røring og var her til i 1767. Om ham se nedenfor. — Peder Vedege, søn av fogden Johan Vedege paa Nordmøre, var i 1765 antatt som huslærer av sogneprest Røring og blev i 1769 utnevnt til kapellan hos ham. Peder Vedege omkom ved et merkelig ulykkestilfelle. Utenfor prestegaardens hovedbygning like ved ammestuens (kapellanstuens) nordvestre hjørne ligger en meget dyp tømret brønn. Den 20. mars 1774 var kapellanen om aftenen gaatt inn paa sitt rum som sedvanlig; han skulde neste dag reise til Vestnes for aa forrette. Men om morgenen kom ikke kapellanen inn til sedvanlig tid, hvilket vakte forundring, og piken skulde saa gaa og be ham. Til sin forskrekkelse fandt hun værelset tomt og sengen staaende urørt. Da hun meddelte dette blev man høist forbauset og urolig. Man lette efter kapellanen allesteds; men der var ikke engang spor aa finne efter ham. Tilsist var der nogen, som blev opmerksom paa, at der stod en vannkaraffel eller flaske ved brønnen, og da man saa nærmere efter, fant man at det var kapellanens. Man fattet da frykt for, at en ulykke var hendt, og begynte aa undersøke

brønnen, og her fant man kapellanens lik. Han var øiensynlig om kvelden gaatt ut til brønnen for aa fylle vand paa karaffelen og hadde bøid sig fremover brønnens overkant og hadde herunder tapt balansen og paa hodet styrtet ned i brønnen, som var saa trang, at han ikke hadde kunnet snu sig. — Efter ham fulgte Jørgen Grach fra 1774 til 1779, Ernst Fredrik Røring, en slegtning av sognepresten, fra 1779 til 1782, og endelig Hans Christoffer Lund fra 1782 til 1792.

Med sine medarbeidere synes sogneprest Røring aa ha staatt i det beste forhold, og man har ogsaa uttalelser fra enkelte av dem, hvori de uttrykkelig uttaler sin tilfredshet.

En undtagelse herfra gjorde den ovennevnte Bo Klingenberg. Han synes ogsaa aa ha været fornøid i den første tid, men senere begynte det aa bli galt, kapellanen fremkom med ærekrenkende beskyldninger mot sin sogneprest og dennes familie, hvilke var av den art, at de i høi grad maatte smerte en mann som Røring og hans hus, som var saa høit aktet og æret av alle.

Prost Røring saa sig derfor nødsaget til i 1766 aa henvende sig til sine overordnede og anmode om, at der maatte bli nedsatt en prosterett for aa undersøke berettigelsen av kapellanens klager. Dette skjede, og retten sattes paa Veøy den 31. mars 1767. Da prost Røring ikke kunde administrere retten, var sogneprest og prost Meyer i Bolsøy beskikket som rettens formann; forøvrig var sogneprest Andreas Borch Munthe i Bu og Eiler Hagerup Kempe, residerende kapellan i Tingvoll, rettens medlemmer. Her faar vi nu oplysning om, hvad det var hr. Klingenberg hadde aa utsette paa sin sogneprest og hans familie. Det er i høieste grad motbydelig, ja avskyelig, aa se en prest beskylde sine husbondsfolk for, hvad vi her faar høre.

Saaledes beskyldte han prost Røring for, at han hadde forhindret ham fra aa faa Nessets sognekall. Han paastod, at han var blitt utnevnt av kongen, men prost Røring hadde stukket utnevnelsen tilside. Videre hadde han beskyldt prosten for aa være en «underfundig mann, full av underfundighet og revestreker». Det bevidnedes at det forholdt sig saa, at kapellanen hadde uttalt disse ord. Likeledes bevidnedes, at han hadde sagt om prosten og hans hus, at de allesammen var opkommet av helvede. Ennvidere bevistes det ved vidneførsel, at han hadde sagt, at hans husbondsfolk, prosten og fruen, tilhørte fanden, og at Gud skulde sette et tegn paa dem. Det skulde aldri gaa prosten og hans barn vel. Klingenberg hadde ogsaa paastaatt, at der var utkommet et skamskrift mot

ham i menigheten, og at prost Røring hadde havt del i dets tilblivelse. Videre hadde han uttalt, og det ennog fra predikestolen, at prostens predikener var hjernespinn og kunstpredikener og kun skikket til aa forstyrre enfoldige mennesker.

Imot sin husmor fru Røring og tjenestepiken rettet han den beskyldning, at de hadde slaatt vann over hans seng og sengklær i den hensikt at han skulde bli forkjølet og syk. Fruen skulde ha opfordret piken til aa gjøre det, og prosten skulde ha bestukket tjenerne, saa at de ikke skulde si fra, hvad de hadde gjort. Ennvidere beskyldte han sin matmor for at hun ikke unte ham mat og drikke. Han levde ytterst daarlig, ja han hadde ikke faatt et maaltid god mat eller en drikk godt øl, siden han kom til prestegaarden.

Hr. Klingenberg maatte tilstaa at han var fremkommen med disse beskyldninger; retten formante ham inntrengende til aa tilbakekalle sine uttalelser og be om undskyldning; men dette vilde han ikke. Det ser ut til at Klingenberg er fullt og fast overbevist om riktigheten av sine beskyldninger. Han hadde ogsaa likefrem og direkte i hele familiens overvær angrepet sine husbondsfolk og brukt ærerørende beskyldninger og skjellsord imot dem.

Retten fandt naturligvis, at hr. Klingenberg grovelig hadde forsett sig, og at hans beskyldninger var fullstendig grunnløse. Muligens har de vel forstaatt at han ikke var ganske tilregnelig. I hvert fall tok den paa ham med milde hender. Dommen lød, at beskyldningene skulde mortificeres, og Klingenberg skulde be om undskyldning samt betale sakens omkostninger og en bot av 10 rdl. til sognets fattige. Dette var en meget billig og letvint maate aa slippe fri paa. Han hadde jo redelig fortjent noget ganske annet. Han blev ikke engang fradømt embedet, men kun at han ikke mere skulde være kapellan hos hr. Røring. — Hr. Klingenberg var naturligvis sinnssyk; men det forstod ikke datiden. Han led av en form av sinnssykdom som er meget utbredt: man mener sig forfulgt og efterstrebt av andre. Klingenberg forsvinner hermed fra Veøy. Hvor det blev av ham, eller hvad hans videre livsskjebne var, er ubekjent.

Til slutning skal jeg til belysning av Erik Rørings personlighet og virksomhet, meddele nogen uttalelser om ham av biskopene i visitasprotokollen.

I 1747 visiterte biskop Harboe i Veøy kirke. Det ser ut til, at det er første gang biskopen er her i Erik Rørings tid. Han bemerker i visitasprotokollen: «Hr. Erik Røring prædikede over Coh. 12, 1, meget vel grundig udi Exordio [d. e.: i innledningen]

Ungdommen var hel mangfoldig og synderlig vel undervist fremfor paa andre Steder, som er Prestens gode Omhyggelighed at tilskrive.»

I 1761 bemerker biskop Gunnerus i visitasprotokollen: «Den 18de Juni Visitats i Veø Kirke. Hr. Røring — den akkurateste Provst i Stiftet — prædikede grundig og godt. Skolevæsenet fandtes i god Forfatning.»

I 1777 den 24. juni visiterte biskop Bang i Veøy og skriver i den anledning: «Provst Røring prædikede over Joh. 17, 3 meget ordentlig og opbyggelig om Jesu rette og salige Kundskab. Begge Prester er bekjendte som brave og nidkjære Prester.»

Fra Drøbak. Kirken og Hospitalet, sett fra sydøst.

Vaar Frelsers kirke i Drøbak, sydsiden.

VAAR FRELSERS KIRKE I DRØBAK

BYGGET 1774-1776.

AV

A. SCHØNING.

I.

Drøbaks kirke ligger vakkert i hellingen nær stranden der hvor Oslofjorden smalner til et langt sund mellem Hurumlandet og Follo. Fra dampskibet ser man den verdige taarnhette med det hvite kors nede ved fjorden. Kirken har en fri beliggenhet i den lille by, mellem parken og alléen i Kirkegaten, ved den store aapne plass Bankløkken. Byen ligger paa bakker og en smal strand. Navnet betyr drøi bakke, oldnorsk drjúgbakki.

I halvannet hundre aar har Drøbaks menighet søkt denne kirke under skiftende kirkelige og politiske forhold. Den blev bygget i aarene 1774-1776. Den staar som et minne om en tid da en enkelt mann i Drøbak, Nils Carlsen og hans hustru, kunde bygge kirke for byen paa sin bekostning.

Forholdene i Drøbak var meget anderledes enn nu. Byen var ladested med høist 600 innbyggere. Først i 1842 blev den kjøpstad. Om vinteren var skibsfarten stanset i Christiania, skibene laa oplagt og innefrosne derinne. Masser av trelast laa paa de store bordtomter og ventet til isen gikk op. Men i Drøbak var for det meste aapent farvann. Derfor var Drøbak som en havn for Christiania om vinteren. Varene blev losset i Drøbak, kjørt til Bunnefjorden og derfra over isen inn til hovedstaden.

Drøbaks viktigste næringsvei var trelasthandel og sjøfart. Allerede i første halvdel av 17de aarh. pleiet hollenderne søke til Drøbak med sine varer, særlig taksten og mursten, og tok ombord varer for Holland. Kornvarer importertes fra Danmark og Østersjøhavnene. Tollstedet for Drøbaks tolldistrikt var paa den annen side av

fjorden og kaltes Sand tollkammer. Det laa paa gaarden Slottet i Hurum og nevnes allerede 1625. Det blev flyttet til Drøbak nogen aar før 1772.

Bjelker og bord fra den østlige side av fjorden blev kjørt paa vinterføre. Fra vestsiden blev meget fløtet til Drøbak av arbeidere i Drøbak og stablet op langs hele Drøbakstranden fra den nuværende saakalte Lehmannsbrygge og nordover til Husvik. Utskibningen blev besørget dels ved hollenderskibe og dels ved Drøbaks egne skibe. Det meste gikk til Holland, en mindre del til England og Danmark.

Nils Carlsen.

Av Drøbaks forretningsmenn i det 18de aarh. er Nils Carlsen blitt meget bekjent. Han var født i Drøbak 8. januar 1734 og blev gift 1762 med Martha Zachariasdatter, født 8. desember 1743, datter av den rike kjøpmann i Skien Zacharias Simonsen og hustru Karen Hansdatter Chrystie. I sakristiet henger oljemalte portretter av henne og Nils Carlsen og andre av slekten.[1]

Nils Carlsens far Jacob Carlsen var rik forretningsmann i Drøbak og døde omkring 1740. Han drev bjelkehandel paa Holland og England og hadde stor bankierforretning. Efter tradisjonen var han oprindelig ubemidlet, antagelig sønn av klokker Carl Carlsen i Vestby. Hans annen hustru Anne Cathrine Thobiesen var Nils Carlsens mor. Hennes far var tollinspektør i Christiania. Hun døde 1772.

Jacob Carlsen var efter portrettmaleriet i sakristiet en robust mann med grove trekk. Sønnen Nils Carlsen var av en ganske annen type, efter portrettbilledet av ham aa dømme. Han lignet kanskje morens slekt. Billedet viser ham i hans yngre aar. Han var en vakker mann med fine regelmessige trekk. Han staar i selskapsdrakt med fornem holdning. Høire haand holder han innenfor den side høirøde vest, venstre haand er støttet til bukselommen, akkurat

[1] I det hele er der 9 portretter av familien, nemlig 1. Jacob Carlsen, 2. hans hustru Anna Cathrine Carlsen, 3. Zacharias Simonsen, f. 1701, 4. Inger Nilsdatter Bugge, hans hustru, f. 1712, 5. Zacharias Zachariassen, f. 1747, 6. Anne Realfsen Zachariassen, hans hustru, f. 1754, 7. Nils Carlsen, 8. Martha Carlsen, f. Simonsen, hans hustru, 9. Inger Bugge Samuelsen, barnebillede. Av nr. 3 og 4 henger ogsaa kopimalerier fra 1782 i sakristiet. I alt er der 11 billeder. (Meddelt av kirkeverge E. Andersen i brev til byens ordfører prost Simonsen $^{20}/_{9}$ 1920.) Billedene blev ifølge kirkens regnskapsprotokoll restaurert av Charles Jensen 1884. — Et annet malt portrett av Nils Carlsen (en face) finnes i sorenskriverkontoret.

MARTHA ZACHARIASDATTER, 1743-1821,
Nils Carlsens hustru.
Malt portrett i Drøbak kirke.

Kjøpmann NILS CARLSEN, 1734-1809,
som bygget Drøbak kirke paa sin kostnad.
Malt portrett i Drøbak kirke.

samme stilling som hans samtidige Morten Leuch paa Bogstad har paa et portrettbillede av ham. Det var han, som bygget stiftsgaarden i Christiania.[1]

Nils Carlsen eksporterte trelast og importerte korn o. a. Han drev skibsrederi med flere skibe og hadde en utbredt bankierforretning, maaskje en av de største i landet i den tid. Han var ogsaa en stor jordegodseier. Han arvet meget efter sin far, men det meste av sin store formue tjente han ved sine forretninger. Arv efter svigerfaren fikk han først efterat kirken var ferdig, da svigerfaren døde 1777. Han hadde tap og vanskeligheter, da kirken blev bygget. Dengang var tidene ikke florerende som de blev senere i de siste aar før krigen med England i 1807. Et stort tap hadde han i aaret 1774, det aar da grunnstenen blev lagt til kirken. Et nytt skib til verdi av 10 000 rdl. brente op paa Arendals havn. Men han var energisk. Han bygget 7 nye skibe i aarene 1777-1800. Saa sent som i 1793 gav han byen den ene halvdel av hospitalet (gamlehjemmet), hvorom senere.

Krigen med England bragte Norges handel og skibsfart ødeleggende tap. Trelasteksporten hørte op. Det maa altsaa ha været i krigens tid Nils Carlsen led de største tap, i de siste aar han levet. Men han mistet ikke hele sin formue, som man almindelig har trodd. Hans utenlandske gjeld var visstnok meget stor. Ifølge to skifteforretninger i hans dødsbo 1811 skyldte han til Brauer & sønn i Amsterdam og Vrisendorff i Dortrecht henved 40 000 gylden, som efter datidens kurs svarte til henved 120 000 rdl. Men sorenskriveren opsa som boets administrator de penger boet hadde staaende i Hs. Majestets kasse. Nils Carlsen efterlot sig altsaa nogen kapital ved sin død 1809. Flere auksjoner blev holdt og hans enke gav under skifteforretningen sikkerhet i sine samtlige faste og løse effekter. Joachim Brauer & sønn erklærte sig ved sin fullmektig tilfreds med en anvisning paa Zahlkassen og gav kvittering. Det viste sig, at enken kunde beholde sin eiendom i Drøbak. Hun solgte den ikke før 1819, formodentlig paa grunn av hennes sønn Jakobs fallitt i det aar.

---

[1] For kortheis skyld henviser jeg dem som vil sette sig inn i slektens historie, til en rekke genealogiske artikler i Akershus Amtstidende i 1902 og 1903. De er skrevet av H. H. Neumann som var personell kapellan i Drøbak 1895-1904 og nu er sogneprest i Vestre Toten. Disse artikler slutter med Nils Carlsens sønnesønn Nils Arnoldus Carlsen som var sogneprest sist i Grytten og døde 1866. Hans sønn lektor Carlsen har fortsatt slektsregistret til nutiden (utrykt).

Nils Carlsen bodde paa den anselige og bekjente gaard som nu kaldes Skrivergaarden efter sorenskriver H. P. Ellefsen som kjøpte den 1819 av enken. Den kaltes oprindelig Drøbak gaard. Carlsen hadde ifølge skjøtet kjøpt eiendommen av agent Niels Nielsen og commerceraad Christian Ancher for 1600 rdl. i aaret 1754.[1] Den store eiendom strakte sig fra Husvikeidet til bekken ved nuværende «Reenskoug hotel» og omfattet ogsaa begge Kaholmene. Carlsen utvidet hovedbygningen, derfor stod der aarstallet 1757 paa en nu forsvunnet vindfløi av messing. Han forskjønnet gaarden med haveanlegg med springvann. Paa forsiden av huset staar endel prektige kjempestore kastanjetrær. Ved frasalg var gaarden blitt mindre dengang sorenskriver Ellefsen kjøpte den i 1819, men den var ennu en stor eiendom. I hans skjøte staar at der til eiendommen hørte «løkker, grunner, tomter, søbod, skov og mark.» Den kostet ham 5 300 spd. Ogsaa han utvidet hovedbygningen.

Nils Carlsen omgikkes Bernt Anker som hadde en eiendom i Drøbak; han sendte Carlsen særtrykk av en tale han hadde holdt i frimurerlosjen til en tysk fyrste.[2]

Nils Carlsen døde i krigens tunge tid 3. mai 1809 under et ophold i Christiania 75 aar gl. og blev begravet i Drøbak. Hans hustru døde 1. mars 1821 paa Ullerud ved Drøbak.

Frogn.

I Drøbak hadde aldrig været kirke før den nuværende kirke blev bygget for 150 aar siden. Det lille ladested hørte til Aas prestegjeld og sognet til Frogns anneks. Beliggenheten ved fjorden var meget fordelaktig, men i kirkelig henseende laa det avsides i en utkant av det vidtstrakte prestegjeld.

Frogns sogn har vakker natur med veldrevne gaarder. Frogn gamle hovedgaard ligger like ved Frogn kirke, 8 km. fra Drøbak. Den var engang i Sverre-ættens eie. Sverres mor Gunnhild og hans søster Cecilia skal ha bodd der. I lang tid laa den under Hovedøens kloster, men efter reformasjonen blev den kronens eiendom som meget annet klostergods. I det 17de aarhundre laa 15 gaarder under hovedgaarden. Den herregaardsmessige hovedbygning blev bygget 1767.

I Frogn har der været kirke siden før 1312. Den trekirke som

[1] I Fortidsmindesmerkeforeningens aarbok for 1923 staar 1746, men det var Niels Nielsen og commerceraad Hans Sverdrup, som i det aar kjøpte eiendommen av Friederich Madtsen. Nils Carlsen var bare 12 aar gl. i 1746. Redaktør O. B. Hansen har vist mig skjøtene for gaardens salg i 1746 og 1754.

[2] Dette særtrykk opbevares nu i frimurerlosjens bibliotek i Christiania.

var der i Nils Carlsens tid, blev revet i 1858. Den nye kirke i Frogn er en langkirke av tre. Den blev bygget efter tegning av arkitekt Schirmer og innviet av biskop Arup 23. november 1859.

I denne kirke er et gammelt Kristusbillede av tre som gjør et fremmedartet inntrykk i den nye kirke. Det er et misericordiabillede fra middelalderen og fremstiller Jesus som smertesmann. Legemet er svunget litt til siden som sedvanlig ved passionsbilleder fra gotikkens tid. Omkring livet er der en rød duk som har store aapne folder, forskjellig fra draktfoldene i den tidligste gotikk. Det kan derfor settes til sengotikkens tid. Efter tradisjonen har billedet staatt i et kapell paa gaarden Økern nær ved det nuværende kirkested. Blodet drypper ned fra naglesaarene og fra lansestikket i siden. Den ene haand er oprakt, saa blødningen vises tydelig, den annen haand peker paa saaret i siden. Billedet vil fremkalle samme tanke som staar skrevet under titelbilledet til Albrecht Dürers «kleine Passion»; 37 tresnittblade fra 1511. Dette berømte, men hos os litet kjente tresnitt fremstiller Jesus som smertesmannen. Han sitter ensom paa en sten, nedbøiet av sorg i sjelesmerte. Underskriften under billedet lyder saaledes i oversettelse: «O du som er aarsak til saa store smerter for mig rettferdige, o du grusomme aarsak til mitt kors, til min død! O menneske, la det være dig nok, at du engang har paaført mig dette! O hør op med aa korsfeste mig med nye misgjerninger!»

Det var vel gjort av Frogn hovedgaards eier i 1858, Ole Peter Brandt, aa redde det gamle Kristusbillede fra aa bli slengt hen blandt gammelt skrammel, da kirken blev revet ned. Han fikk det anbragt i den nye kirke.

Frogn blev skilt fra Aas ved kongelig resolusjon av 8. september 1823, som bestemte at det nye sognekall skulde kalles Drøbaks sognekall med ladestedet Drøbak som hovedsogn og Frogns anneks og nogen gaarder av Aas hovedsogn. Gaarden Seiersten blev utlagt til prestegaard. Hovedbygningen blev opført 1831. Den vakkert beliggende prestegaard blev i 1898 solt til forsvarsvesenet, og sogneprestene i Drøbak har siden hatt husleiegodtgjørelse.

Prost Henrik Stoltenberg.

I den tid da Drøbak fik kirke og i 25 aar derefter var Henrik Stoltenberg sogneprest til Aas. Han fortjener aa bli kjent.

Han var født i Tønsberg 1724. Efter sin teologiske attestas studerte han 1748 og 1749 i Halle og Paris. Universitetet i Halle var

i lang tid pietismens hovedsæte siden August Hermann Franckes død 1727. Det var vel derfor Stoltenberg søkte til Halle. Han kom dit omkring 20 aar efter Franckes død. Han var sogneprest i Aas hele sin prestetid i 44 aar fra 1758 til han døde 1801, 77 aar gl. Han var prost i øvre Borgesyssels prosti. Han tilhørte samme slekt som Eidsvollsmannen Carl Peter Stoltenberg, der var kjøpmann i Tønsberg og var far til den nylig opdagede utmerkede portrettmaler Matthias Stoltenberg, født i Tønsberg 1799. Prost Stoltenberg var morfar til den bekjente prestekone Gustava Kielland som stiftet den første kvinneforening for misjonen i vaart land. Den bekjente kunstmæcen i Bergen Rasmus Meyer var blandt hans ætlinger.

Han var en from pietist av herrnhutisk retning og hørte til de eldre prester som ikke blev smittet av den fremtrengende rasjonalisme, likesom endel andre prester i samme fylke, t. eks. Jens Hørbye i Kraakstad. Stoltenberg virket til stor velsignelse og var en av de beste herrnhutiske prester i landet.

Herrnhutismen eller brødremenigheten var beslektet med pietismen, men den fremholdt enda mer den følelsesfulle kjærlighet til Jesus, «sjelens blodige brudgom», og talte mindre om troens frukter i et kristelig levnet.

Der var en nøie forbindelse mellem brødremenigheten i Christiania og dens venner paa landsbygden. Blandt vennene i Aas i sogneprest Stoltenbergs tid er kjent tre brødre fra gaarden Siverud, Nils, Abraham og Johannes Siverud. Abraham var blitt vakt som barn og sluttet sig til brødremenigheten, mens han var i urmakerlære i Christiania. Johannes blev sterkt paavirket av den herrnhutisk sindede prest Johannes Green i Aker, som var et centrum for det aandelige liv i Christiania og omegn. Johannes Siverud blev sogneprest i Gjentofte i Danmark og utgav en oversettelse av Johan Taulers omvendelseshistorie, en bok som blev til stor hjelp for Hans Nielsen Hauge i hans aandelige strid. Ogsaa Nils Siverud blev paavirket i Christiania av brødremenigheten. Han gikk fra gaard til gaard omkring i nabobygdene, leste op herrnhutiske bøker og samtalte med folk. Han kom ogsaa til Drøbak sammen med sin bror Abraham. Han holdt forsamlinger paa sin gaard i Aas og døde 1782. Sognepresten støttet ham og ønsket, han hadde mange slike medhjelpere i sin menighet. Gaarden Siverud har været prestegaard i Aas siden 1862.

For rasjonalismen var der ikke jordbunn i Aas prestegjeld. Stoltenbergs formenn i embedet i det 18de aarhundre var paavirket av

Prost HENRIK STOLTENBERG, 1724-1801,
sogneprest i Aas 1758-1801.
Malt portrett i Rasmus Meyers samlinger i Bergen.

den pietistiske bevegelse, som naadde op til Norge i aarhundrets begynnelse, saaledes Søren Hagerup som holdt konfirmasjon mange aar før forordningen om konfirmasjonens innførelse. Thomas Wegener var en av den pietistiske tids tiltalende presteskikkelser. En rekke fromme prester i hundre aar i samme prestegjeld har øvet den innflytelse, at menighetene i Aas sogne blev bevaret mot rasjonalismen. Da Drøbaks kirke blev bygget, var Hauges virksomhet ikke begynt. Han kom ikke til Aas prestegjeld, men der var altsaa den pietistisk herrnhutiske retning.

Sogneprest Stoltenbergs eftermann Frederik Karl Lange var den siste prest i Aas, før kallet blev delt. Efter hvad man vet om ham, var ogsaa han en from mann. Efter hans død 1823 blev Frogn og Drøbak skilt fra Aas. I biskop Bechs visitasprotokoll, som opbevares i bispearkivet i Statsarkivet i Oslo, skriver biskopen, at ved visitasgudstjenesten i Aas kirke 15. juli 1810 preket sognepresten hr. Lange «paa en opbyggelig maade». Ved den samme visitas i Aas fik biskop Bech erfare at rasjonalismen fikk liten inngang der. Biskopen var meget ivrig for aa faa innført i sitt bispedømme den evangeliskkristelige salmebok, han øvet press paa prestene og formante folket alvorlig til aa innføre den. Men Aas nektet det. Ogsaa Vestby og Kraakstad og overhodet flertallet av menighetene i Akershus fylke vegret sig for aa ta imot den rasjonalistiske salmebok. — Under biskopens visitasbesøk i Aas blev ogsaa holdt visitasgudstjeneste i Drøbaks kirke den 11. juli 1810. Residerende kapellan Bull preket «paa en grundig indlysende maade i et godt populært sprog». Otto Bull var residerende kapellan 1810-23. Han var den siste residerende kapellan i Aas og blev den første sogneprest i Drøbak, efter kallets deling. De residerende kapellaner i Aas hadde hatt sin bopel i Drøbak eller like ved Drøbak. Bull var sogneprest i 25 aar til sin død i 1848. Hans eftermann Johan Henrik Gude var sogneprest i 20 aar, 1849-69. Ved sitt 50 aars jubileum som prest i 1869 blev han ridder av St. Olavs orden. Portrettmaleri av ham henger i Frogns kirke. Kun i tre aar var Ole Severin Olsen sogneprest. Hans personelle kapellan var Peter Greve Bredal. Carl Andreas Lexow var sogneprest 1873-91. Ogsaa hans portrettmaleri henger i Frogns kirke. Hans sønn Peter Heiberg Lexow var hans personelle kapellan 1875-84, og senere Carl Theodor Dahl. Sogneprest Lexows eftermann var Jakob Andreas With Sandberg 1893-1910. I hans embedstid brente næsten hele prestearkivet i aaret 1904. Sogneprest Sandberg hadde tre personelle kapellaner, Henrik Holst Neumann

1895-1904, Einar Karl Adolf Solbu og Knud Chr. Knudsen. Ole Kristian Simonsen var sogneprest 1911-24. Han var prost i øvre Borgesyssels prosti. Hans eftermann William Schübeler tiltraadte pinsedag 1924.

I aaret 1772 sendte Nils Carlsen andragende paa egne og øvrige Drøbaks innvaaneres vegne om tillatelse til aa bygge kirke i Drøbak paa sin bekostning. Andragendet blev sendt sogneprest Stoltenberg i Aas til uttalelse. *Sognepresten* skrev følgende *erklæring*[1]:

Det er upaatvivleligt at en Kirkes Opreltelse i Drøbak her vil blive baade mig og mine Eftermænd til megen Besværlighed, da Vejen did er mere end dobbelt saa lang som til nogen af de andre Kirker, og Indvaanerne i Drøbak for det meste forlanger deres ministerielle Forretninger paa Virke-Dagene. Men da Guds Ære og Almuens Opbyggelse uendelig bør foredrages vor egen Commoditet, sætter jeg mig ikke alleneste ikke imod dette deres gudelige Forehavende, men ønsker ogsaa inderlig dets Istandsættelse, paa det at baade de unge og gamle, som til denne Tiid har været berøvet den offentlige Gudsdyrkelse og Catechisation, maatte herefter faae Anledning til at blive opbygget ved Guds saliggjørende Lærdom. — Det eneste som jeg i denne Sag maa paastaa, er 1: at Nordbye Kirke overeensstemmende med den allerunderdanigste Ansøgning bliver sløyfet, hvilket saa meget lettere kan lade sig gjøre som dens Almue /: naar jeg undtager en Gaard :/ grænser nær indtil Aass Hoved Kirke og Froens Annex. Veyenes Længde kan derhos ikke synderlig incommodere Bønderne, som alle have Heste til deres Befordring; men Indvaanerne i Drøbak /: især de fattige, som udgiør den største Deel :/ har hverken Heste ei heller Formue til at anskaffe sig ved de omliggende Bønders Befordring til Kirken, hvorfor de ogsaa næsten det ganske Aar igjennem afholdes fra den offentlige Guds Dyrkelse. 2: At der bliver giort Kariol Vej forbi Schoftestad og over Ekols Skoven, hvorved Vejen til Drøbak bliver meget kortere og bedre, samt uendelig beqvemmere baade for Indbyggernes egne Reiser, saa og for Transporterne til og fra Stedet. Denne min Paastand synes saa meget mere billig, som denne Vej kan istandsættes med 40 til 50 rdl., hvortil desuden kan forventes Understøttelse fra andre Kanter. — Videre er herved ikke fra min Side at erindre. Aass den 1ste Sept. 1772. *J. Stoltenberg.*

Denne erklæring gir et godt inntrykk av sogneprestens karakter. Det maatte bli en stor besværlighet for prestene i Aas aa skulle ha 5 kirker. Før var der 4, nemlig Aas, Frogn, Nordby og Kroer.

Det tok to aar, før der kom svar paa Nils Carlsens andragende. *Reskript av 6. juli 1774* lyder fullstendig saaledes:

[1] Den hittil utrykte original tilhørte nyss avdøde lektor Henrik Carlsen.

Nils Carlsen af Drøbak har paa egen og samtlige der værende Indbyggeres Vegne andraget, at bem. Sted har, formedelst Toldbodens Forflyttelse derhen, paa nogle Aar saaledes tiltaget af Mennesker, at der nu findes over 600 Sjæle, hvoraf især de Aldrende og Børn, formedelst den lange og besværlige Vei til Frogns Kirke, maae savne at høre Guds Ord, og Børn, som skulle døbes, om Høst og Foraar, underkastes største Fare, hvorover han har begjeret, at det maatte tillades ham paa Drøbaks eller Vennebeks Grund[1] at bekoste og lade bygge en Træ-Kirke, og at Nordby Kirke derimod maatte casseres, og med dens Tiende kjøbes af Drøbaks Almue, m. v.; hvorimod Nordby Kirkes Eiere have anholdet, at samme Kirke fremdeles maatte vedblive. Da Kongen har fornummet, at Drøbaks Indbyggeres Ansøgning fortjener al Understøttelse, da de Fleste af dem ei have Heste til at befordre sig ½ Miil til Kirken; da Bønderne derimod, som have Heste, bekvemmere kunne komme til en dem nærmere liggende Kirke, og at Nordby Kirke desuden er nu i en forfalden Tilstand og med en anseelig Bekostning bør istandsættes, saa bevilges:

At en ny Kirke af Træ (men helst af Steen, om Vedkommende dertil have Formue) maa opbygges i Drøbak eller paa Vennebeks Grund, dog paa efterskrevne Vilkaar: 1) at Nils Carlsen paa egen og øvrige Drøbaks Indvaaneres Bekostning besørger Kirkens Bygning fuldfærdiget, og aarligen vedligeholdet, saa den ikke kommer andre Kirker til ringeste Bekostning eller Besværing, uden det maatte være alene i Tilfælde af Vaade-Ild[2]; 2) skulle Drøbaks Indbyggere tilkjøbe sig Nordby Annex-Kirke, hvorefter samme maa nedlægges og dens Tiende med Ornamenter henlægges til den nye Kirke i Drøbak, hvorimod Nordby Sogns Almue tilstædes at søge enten Aas, Frogns eller Drøbaks Kirke, siden de til samme skulle yde Tiende, og ei maae formenes at begrave deres Døde ved nærmeste Kirke, naar de det maatte forlange, hvorfor dem og skal anvises Stole og Begravelses-Steder ved denne nye Drøbaks Kirke[3]; 3) at Frogns Kirkes Eiere skal erstattes alt beviisligt Tab ved Drøbaks Indvaaneres Afgang, hvormed han og saaledes har erklæret sig fornøiet; 4) skal der gjøres og herefter bestandig vedligeholdes en Kariol-Vei forbi Skoftestad og over Ekols-Skoven til Drøbak for Præstens og andre Reisendes Bequemmelighed; og 5) skal N. Carlsen, efter hans Løfte og Tilbud, desforuden være pligtig at laane den nye Drøbaks Kirke 500 Rdlr. frie for Renter i 10 Aar, paa det at den Indkomme, med Kirkens Indkomst, samt hvad af andre christelig Sindede dertil maatte erhverves, kan blive til en Fond til Kirkens Vedligeholdelse; ligeledes skulle han og Arvinger være forbundne at indestaae for Kirkens Vedligeholdelse samt Istandsættelse, og, om han forinden skulde bortdøe, da at anstille 2de av Stedets bedste Mænd, der kunne sørge for Kirkens Vedligeholdelse efter en da videre i saa Tilfælde forfattendes Fundation.

---

[1] Kjøpstaden Drøbak (jfr. lov 20. aug. 1842) ligger ikke alene paa den under nr. 77 matrikulerede eiendom Drøbaks strands grunn, men ogsaa paa nr. 75 Vennebeks strands samt nr. 78 Husvik engs grunn.

[2] jfr. reskript 15. des. 1724.

[3] Nordby kirkes nedleggelse blev ikke iverksatt, se reskript 18. sept. 1776.

Kirkens *fundas* blev skrevet av Nils Carlsen og datert 25. april 1777, et halvt aar efter kirkeinnvielsen. Da den er for vidløftig til aa tas inn her, skal jeg kun meddele et utdrag av den[1].

Først forteller han, at Drøbaks innvaanere paa grunn av folketallets vekst ved handelens utvidelse like fra 1739 hadde ansøkt adskillige gange om en kirkes opførelse. Men alle bestrebelser var forgjeves, formodentlig fordi ingen med iver tok sig av det, og der fantes ingen som av sin egen formue gav saken økonomisk støtte. «Derimod da jeg underskrevne Niels Carlsen, Borger til Christiania By og Handelsmand udi Drøbak, med ivrig Tilskyndelse af min elskelige Hustru Martha Zachariasdatter Simonsen, begge drevne af en christelig Hensigt til Guds Æres Forfremmelse og hans hellige Ords offentlige Udbredelse, samt efter de bedste og fleste af Indvaanernes Anmodning paatog mig alvorlig at lægge Haand paa dette vigtige Foretagende, har den Allerhøieste hjulpet, at vores allernaadigste Konge paa min derom gjorte allerunderdanigste Ansøgning haver bevilget denne Kirke at opbygges som de til Stiftsbefalingsmanden og Biskop over Akershus Stift under 6. Juli 1774 og 30.[2] September 1776 allernaadigst ergangne Befalinger tilholder.» Han oplyser at han uten tilskudd av stedets andre innbyggere av egen kasse og formue har latt opreise og fullkommen innrede en korskirke av tre med blaa glaserte teglstens tak paa sin eiendom Drøbaks grunn. I en noget bitter tone tilføier han: «omendskjønt saadant Tilskud dog ved første Anfang var lovet, især noget betydeligt fra en vis Haand, men hidtil uden Frugter».

Han opregner inventarsaker som han selv har forært kirken: en sølv forgylt kalk og disk[3], en oblateske av samme slag, et par store messinglysestaker[4], et fint rødt klædes alteromheng med sølvgaloner, en rød klædes messehagel, en messeskjorte og alterduk, en alterbok, et tinnfat til fonten, samt en stor og en mindre klokke til taarnet, som kostet 4000 rdl. — Og uten anmodning har han faatt som bidrag «af Herr Justitsraad og Lagmand Herman Colbjørnsen 100 rdl., min salig Svigerfader Zacharias Simonsen 300 rdl. og af min Svoger Zacharias Zachariassen 100 rdl., tilsammen 500 rdl.; af Herr Sorenskriver J. Rummelhof Bærøe en Messing Lysekrone. Den øvrige betydelige Capital savnes altsaa i min Cassa, og hvorfor vel kunde søges nogen Opretning hos Indvaanerne, men da den almægtige og miskundelige Gud har paa dette Sted rigelig velsignet ikke alene mig og min kjære Hustru, men endog mine Forfædre med Velstands Formue og Livets Afkom, saa bliver den Guds Tempel og Bolig, som ved sammes Indvielse den 29. October 1776 er kaldet Vor Frelsers Kirke, med sin tillagte og indhegnede Grund skjenket til Publico i Almindelighed og Drøbaks Indvaanere i Særdeleshed».

---

[1] Den finnes fullstendig hos N. Nicolaysen, Norske Stiftelser I, s. 650 ff.

[2] anført i Wessel Bergs Rescripter under 18. septbr.

[3] Kalken og disken (brødskaalen) var gitt av hans svoger Zacharias Zachariassen. De har begge saadan inskripsjon:

GIVET | AF | ZACHARIAS ZACHARIASSEN | KIØB OG HANDELSMAND udi Sheen | I AARET 1776

[4] Ogsaa lysestakene var gave av Zacharias Zachariassen.

Nedenunder fundasen staar følgende tilføielse: «Efter Kjøbmanden Herr Niels Carlsens Forlangende har vi undertegnede, jeg Henrik Stoltenberg, Provst over Øvre Borgesyssels Provsti samt Sogneprest for Aas Prestegjeld, og jeg Jens Rummelhof Bærøe, Sorenskriver over Follo, idag lydelig oplæst denne Fundats for Drøbaks Indvaanere, som til den Ende var forsamlede udi Carlsens Hus, og hvilke da erklærede, ikke alene med sammes ganske Forfatning at være fornøiede, men endog, at ingen af dem havde givet hverken Penge eller Penges Værdi, mindre noget Arbeide til indbemeldte Vor Frelsers Kirkes Opbyggelse, derfor fandt de sig saa meget mere bevægede til at aflægge til Herr Carlsen og Kjæreste deres oprigtige Taksigelse for denne christelige Gjerning.

Datum Drøbak den 4 November 1777. H. Stoltenberg. J. R. Bærøe.»

Fundatsen blev kongelig konfirmert av Christian VII 3. juni 1779.

Jeg tror at der maa ha skedd et omslag i opinionen under opførelsen av kirken. Det var efter anmodning av de beste og fleste av innvaanerne han paatok sig aa bygge kirken, og han hadde faatt løfte om tilskudd. Men han fikk dem ikke, og særlig skuffet var han over en visstnok fremtredende mann som hadde lovt noget betydelig, men gav det ikke. Han har følt sig krenket over dette. Sognepresten s og sorenskriverens tilføielse paa fundasen tyder paa, at Nils Carlsen har ønsket aa faa den opreisning, at de tilkalte ved denne offisielle anledning uttalte sin tilfredshet og taknemmelighet, paa samme tid som de maatte erklære, at de hverken hadde gitt penge eller penges verdi eller noget arbeide.

Kirkens inntekter blev nærmere bestemt i fundasen. — I kancellipromemoria 19. okt. 1799 blev bestyrelsen over Drøbaks kirke og hospital paalagt stedets borgere fra begynnelsen av aaret 1800 som et ombud som ved andre offentlige stiftelser. Forstanderen skulde avlegge aarlige regnskaper. I kgl. res. 11. juni 1847 blev bestemt, at fundasens bestemmelser ikke skal være til hinder for approbasjon av beslutninger av Drøbaks formannskap og representanter til forandring i de i fundasen omhandlede avgifter til kirken.

Efter løfte i sin ansøkning laante Nils Carlsen kirken 500 rdl. rentefritt i 10 aar til paabegynnelse av et fond til kirkens vedlikehold.

Blandt dens faste utgifter er en aarlig avgift av 20 rdl., eller efter omskrivning kr. 64, til Frogns kirke i erstatning for dens tap av inntekter.

Nils Carlsens svigerinne Anne Müller, født Paludan, gav i sitt dødsaar ved testamente av 25. juli 1787 til kirken 1000 rdl. Kapitalen blev i 1827 forringet med 200 spd. som anvendtes til kirkens vedlikehold, men efter Kirkedepartementets bestemmelse i 1852 senere restituert til sitt oprindelige beløp og utsatt mot pantobligasjon. Sær-

skilt regnskap avlegges til departementet. I siste regnskap utgjorde rentene kr. 104,63. Legatets kapital er nu kr. 2000. — Anne Paludan var datter av biskop i Christianssand Rasmus Paludan og var først gift med Nils Carlsens halvbror Christen Carlsen, som var en meget rik forretningsmann i Drøbak og døde 1771. I aaret 1773 blev hun gift med den danske naturvidenskapsmann Otto Friedrich Müller, konferens-, etats-, justis- og kancelliraad. Han bodde i Drøbak og har skrevet meddelelser om havfaunaen i Christianiafjorden. — Fru Müller gav i samme testamente ogsaa et hospital eller gamlehjem som jeg skal omtale senere.

Skibskaptein Diderich Schøne testamenterte i 1850 til kirken 100 spd., til hospitalet 100 spd. og til skolen 100 spd.

Til alle tider har rikmenn forært kostbart kirkeinventar til kirker, men det er sjeldent at en menighet har faatt hele kirkebygningen til gave av en enkelt mann. Fra gammel tid blev flere kirker vedlikeholdt ved gaver; de kalles gavekirker. De middelalderske søsterkirker i Gran er i reskript av 10. mai 1774 kalt gavekirker, men deres oprinnelse er meget dunkel.

Man har tenkt sig at Nordby kirke, anneks til Aas, er en gavekirke. Den er visstnok bekostet opført av en enkelt mann, premierløitnant Brochmann. Men han var kirkeeier. Den gamle kirke var i 1820 blitt saa forfallen at der maatte bygges ny kirke. Løitnant Brochmann var ikke rik og han tilbød menigheten den gamle kirke gratis, men da det blev avslaatt, bygget han den nye kirke alene. Nordby menighet har været ham taknemlig for dette og holder derfor hans grav vedlike. Nils Carlsen gav Drøbak kirke helt frivillig.

Jeg vil nevne et par eksempler fra nyeste tid paa kirker som er helt bekostet av enkeltpersoner.

Fru godseier Nathalie Christensen, senere fru pastor Gidske, bygde for sin regning Husby kapell i Dønnes 1905.

Borgestad kapell i Gjerpen er bygget som gavekirke av statsminister Gunnar Knudsen. Hans datter Gudrun uttalte paa sitt dødsleie ønske om at hennes arvelodd maatte anvendes til en kirke paa Borgestad og til et legat for tuberkuløse syke. Hennes far svarte, at hele hennes arvelodd skulde faa gaa til de tuberkuløse, saa vilde han bygge kirken paa sin bekostning. Den er en meget kostbar kirke av sten. Den blev innviet 1907 av biskop Thorkildsen. Senere har Gunnar Knudsen utstyrt kirken med glasmalerier i alle vinduer av Emanuel Vigeland.

Jeg vil ogsaa nevne kammerherre Leopold Løvenskiold paa Fossum i Gjerpen. Visstnok bygget han ikke en ny kirke; men han ofret usedvanlig store summer paa Gjerpens hovedkirkes restaurering og utsmykning. Han ønsket ikke offentliggjort det overmaate store beløp som gikk med. Han bekostet alt alene. Det blev ferdig i januar 1921. Han ombygget fullstendig taarnet og sideskibene og gav tre nye kirkeklokker m. m. Innvendig fikk kirken nye hvelv i monierstøpning. Emanuel Vigeland ledet utførelsen av det nye kunstneriske utstyr som fikk et dypsindig tankeinnhold, alter, prekestol, døpefont o. a. Fremforalt maa nevnes det i vaart land enestaaende store og skjønne mosaikkbillede i apsis som forestiller den tapte søns hjemkomst. Dette arbeide blev utført i Italien.

I 1923 innviedes Skrukkelia kapell i Hurdalen; den er fullt ferdig skjenket menigheten av godseier Haaken Mathiesen og sønn, som har store skogeiendomme i bygden.

Drøbak kirkes innvielse.

Grunnstenen til kirken blev lagt 1774. Kirkeklokker ringte for første gang i Drøbak innvielsesdagen 29. oktober 1776. Ennu manglet utvendig bordklædning og maling.

Vi tenker oss Nils Carlsen og Martha Zachariasdatter, hans hustru, i «Carlsenstolen», likeoverfor prekestolen.

Sognepresten prost Stoltenberg holdt aapningstalen over salme 84, 3: «Min sjel lenges, ja vansmekter av lengsel efter Herrens forgaarde». — Nu var det opfylt, sogneprestens ønske, som han hadde fremholdt for 4 aar siden, da han anbefalte at en kirke blev opført i Drøbak, «at baade de unge og gamle som til denne Tiid har været berøvet den offentlige Gudsdyrkelse og Catechisation, maatte herefter faae Anledning til at blive opbygd ved Guds saliggjørende Lærdom». Prekenen blev holdt av biskop Christen Schmidt som var blitt biskop tre aar tidligere. Han hadde ogsaa valgt tekst av Salmenes bok, salme 26,8: «Herre, jeg elsker dit huses bolig, det sted hvor din herlighet bor.» Begge disse tekster ligner hinannen i innhold og passet utmerket til anledningen. Jeg antar at sognepresten og biskopen talte paa forskjellig maate, sognepresten mere hjertelig, biskopen mere belærende eller teoretisk. De var forskjellige disse menn. Biskopen tilhørte den gamle rett-troende retning med nogen hellning til «oplysningen», uten at han dog var rasjonalist. Han hadde ikke sympati for den dengang utbredte herrnhutiske livsbevegelse, heller

ikke for den Haugeske vekkelse da den begynte. Sognepresten var pietist og paavirket av herrnhutiske venner. I samme aar som kirkeinnvielsen skjede, uttalte biskopen sig med ringeakt om Johannes Siverud da han sendte ansøkning fra Danmark om sukcesjon paa Vestby sognekall: «Selv roser han sig af en kjendelig Velsignelse i sit Embede, endskjønt jeg kan bevidne at hans methodus concionandi har været Anledning til Latter i Selskaber.» — I sine beste aar var biskop Schmidt en stor taler. Efter maleriet i Vaar Frelsers kirke i Christiania var han en vakker mann.[1] Han skal ha været en myndig biskop. —

Paa hundreaarsdagen efter kirkens innvielse, i 1876, var der festgudstjeneste i Drøbaks kirke. Kirken var blitt oppusset og var smykket med grønne kranser. Byens damer hadde forært det antependium som nu brukes. Midt paa det røde alterklæde staar med store tall 1876 og fordelt ved hvert hjørne: 17 MZ NC 76. Der blev ogsaa forært kirken, antagelig ved sammenskudd, to vakre vinkanner av sølv. Begge har inskripsjon: Givet til Drøbaks Kirke paa dens Hundredeaarsfest 1876.

II.

KIRKEBYGNINGEN.

Kirkens orientering. Drøbaks kirke har hovedinngangen i øst og alteret i vest. Terrenget gjorde denne byggeretning nødvendig. Man tenkte ikke over at det ikke stemte med den gamle kirkelige orientering med alteret i øst. Denne har ikke været en bestemt regel, man tok det ikke alltid saa nøie. I det 18. aarhundre var orientering mot øst blitt mer og mer forsømt.

Allerede i oldkirkens tid har man rettet sig efter beliggenheten, naar man bestemte byggelinjen for kirker. S. Sebastiano i Rom har inngangen i øst, fordi den ligger ved Via Appia. Peterskirken blev bygget med inngang i øst paa grunn av apostelgravens plass. Dette var egentlig den eldste byggemaate, men den hadde en annen grunn enn hensyn til terrenget. I antikkens templer var inngangen i øst, og gudens billede stod innerst inne i vest. Jerusalems tempel hadde inngang i øst og det allerhelligste i vest. Samme retning hadde enkelte oldkirkelige basilikaer.

Vi er vant til at presten staar vendt mot alteret, uten at vi tenker paa om han staar vendt mot øst eller mot vest. Men de gamle tenkte

[1] Se billede i A. Chr. Bang, Den norske kirkes historie, s. 443.

Drøbak kirke. Overstykke over østre inngang.

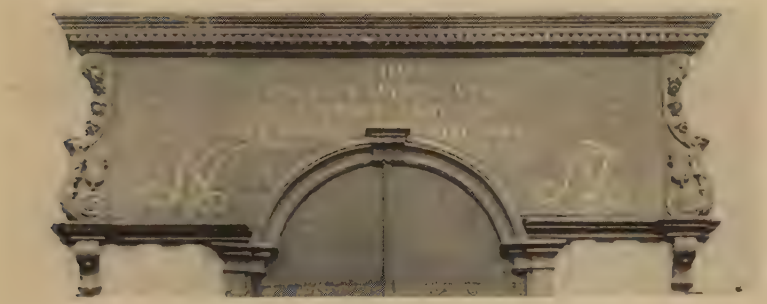

Drøbak kirke. Overstykke over nordre inngang

Drøbak Hospital (Gamlehjem). Overstykke over inngangen.

paa, at i øst er solens opgang. I innvielsestalen i basilikaen i Tyrus i det 4de aarh. sa biskop Paulinus, at inngangsdøren i øst aapnet sig mot den opgaaende sols straaler.

Hos oss staar presten vendt mot vest, naar alteret er i vest. Men i oldtiden stod han vendt mot øst ogsaa i saadanne kirker. Han stod nemlig bak alteret for aa kunne se mot øst. I den eldste tid var alteret bare et bord hvor intet hindret utsikten nedover mot inngangsdøren. Men naar der blev satt kors paa alterbordet, og naar det blev forsynt med et retabulum eller bakvegg, kunde han ikke lenger staa bak alteret, men maatte staa foran det.

Orientering med alteret i øst blev det sedvanlige. Athanasius mente endog, at den allerede var bestemt av apostlene. Man finner orientering mot øst allerede omtalt i de apostoliske konstitusjoner i annen halvdel av det tredje aarh.

Mot øst er solopgangen fra det høie. Det var for de gamle kristne et vidnesbyrd til menigheten om at den skal faa komme tilbake til paradiset. De vendte sig under bønnen mot øst i lengsel efter det tapte hjem i paradiset. Gregor av Nyssa i det 4. aarh. sier i en preken om bønnen: «Naar vi vender oss mot øst, er det ikke for aa søke Gud der, han er tilstede overalt, men fordi øst er vaart rette fedreland. Der var vaar bopel, da vi levde i paradiset som vi blev støtt ut fra. Ti Gud har grunnlagt paradiset i Eden mot øst.» Noget lignende sa den middelalderske symboliker Honorius av Autun i det 12. aarh.

Paradiset var for de kristne allermest lysets sted med en fylde av lys.

Der staar i det apokryfe skrift Petersapokalypsen, som en tid blev oplest i flere menigheter i oldkirken før paaske: «Herren viste mig et meget vidtstrakt land utenfor denne verden, overstraalet av lys og gjennemskinnet av lysstraaler.» Det var paradishaven.

I oldkirkelige dødsbønner nevnes samme tanke: «Gud, la min sjel faa ro paa lysets sted, vederkvegelsens sted, hvor der ikke er lidelse, smerte og jammer.»

«Herre, tenk paa din tjenerinne Chrysis, og gi henne ditt lyse land, vederkvegelsens sted.»

«Vederkveg dem paa vederkvegelsens grønne sted i dine gleders paradis.»

I Aapenbaringen skildres det nye Jerusalem som et sted med overordentlig lysrikdom: «Staden trenger ikke solen eller maanen til aa lyse for den, ti Guds herlighet oplyser den, og lammet er dens

lys. Og folkeslagene skal vandre i dens lys, og natt skal ikke være mere.»

I kirker som har alteret i øst, er baade menigheten og presten for alteret vendt mot øst. Der kunde det være godt, om presten vilde forklare for menigheten orienteringens gamle mening. Men menigheter som har alteret i vest, som i Drøbak, faar undvære denne symbolikk.

Jeg har været saa utførlig om dette, i haab om at det kan være til nogen veiledning ved presters tale til menigheten om dens kirke.

Drøbaks kirke er en *korskirke* av tømmer, 26 m. lang, med 400 sitteplasser. Den er bygget efter mønster av stiftets domkirke Vaar Frelsers kirke i Christiania (Oslo), saaledes som den saa ut i det 18. aarh.[1] Den fikk samme navn. Dens arkitekt eller byggmester er ukjent. Kun smeden er kjent. En polakk ved navn Lehmann kom til Drøbak. Han utførte alt smedarbeide, ogsaa alle spikere. Hans smie stod utenfor kirkens vestende. Han var kanskje tilkalt av Nils Carlsen. Han blev boende som smed i Drøbak.

Over den pyramidale taarnhette staar et stort hvitmalet trekors med kløverbladformede korsender. Det blev opsatt 1878 efter forslag og tegning av billedhugger Brynjulf Bergslien, som bodde i Drøbak nordpaa, og det blev arbeidet av snekrene A. T. Aass og Gustav Hansen. Der blev anbragt sterke jernforstivninger paa taarnhetten under det tunge kors paa grunn av taarnets slingring under klokkeringning. Senere har kirkeklokkene faatt balansesystem.

Der er forskjellige meninger om oprindelsen til korskirkene. Før keiser Konstantins tid var man ennu ikke begynt aa bygge kirker i korsform. Nogen mener at korsformens symbolikk ikke er grunnen til denne bygningsform. Symbolikken er kommen til senere, efterat korskirker var blitt bygget, og symbolikken har da bidradd til utbredelse av korsformen. Ved store kirker hadde korsformen konstruktive fordele, og dette var da et motiv. I middelalderen trengte man korskirker for aa kunne faa plass nok til den tallrike geistlighet. Tverskibet var innlemmet i koret. I Drøbak blev bygget korskirke, fordi Vaar Frelsers kirke i Christiania var korskirke.

I alle tilfelle kan korsformen minne menigheten om Jesu kors.

Inskripsjoner over kirkedørene. Før vi gaar inn i kirken, stanser vi utenfor kirkedøren. Der staar en meget stor inskripsjon med for-

[1] Avbildet i A. Chr. Bang, Den norske kirkes historie, s. 391.

gylte bokstaver, over og ved siden av tympanon, det halvrunde felt over dørkarmen:

DENNE | VOR FRÆLSERES KIRKE KALDET | ER | AF NIELS CARLSEN OG MARTHA ZACHARIASDATTER | VED BEGGES FORENING | OG BEKOSTNING BYGGET OG GIVET | TIL DRØBACHS ALMUES NYTTE | OG INDVIET DEN 29 OCTOBER | ANNO 1776

Bokstavene er utskaaret paa treplaten.

Det virker støtende paa vaar tids følelse, at givernes navn saa sterkt er fremhevet ved inngangen til kirken. Men i den tid følte det visst ikke støtende. Dette inntrykk blir avdempet, hvis man med det samme leser innskriften paa norddøren, inngangen til tverskibet:

GUD | VOR GAVE MAATTE VÆRE | STORE GUD | DIT NAVN TIL ÆRE | N C | M Z

Inskripsjonen over hovedinngangen kan støtte sig til gammel tradisjon i kirken. Paa kirkeinventar blev allerede i middelalderen givernes fulle navn eller deres forbokstaver anført, ofte i monogramm. Innskrifter over kirkedøren med stifternes (givernes) navn skulde gi historisk oplysning om kirkens oprindelse og byggetid, og man pleiet nevne innvielsesdagen. At innskriften i Drøbak nevner innvielsesdagen, har sammenheng med den gamle tradisjon. Den er preget av rokokkoens tid. Den forekommer oss paa denne plass aandsfattig i kirkelig forstand, om den enn er omslynget av rokokkoens elegante fest. Baade i middelalderen og nyere tid har utstyret over kirkedørene gitt uttrykk for dypere tanker, naar menigheten gikk inn i kirken. Ofte blev der over døren satt et billede av Kristus eller Guds lam eller korsfestelsen, eller paaminnelser om verdensdommen.

Inskripsjonen over kirkedøren er innfattet i en skjønn ramme med forgylte utskjæringer. Øverst en lang rekke tannsnitt paa rød bunn under en gesims. Den vakre ramme er gjentagelse av et parti paa altertavlen, og jeg skal derfor omtale den sammen med denne.

Inskripsjonen blev forgylt 1894 av John Jul. Jensen. Blir denne vakre innfatning forgylt op igjen, vil den gjøre et ganske annet inntrykk enn nu. Kanskje det blir gjort til 150-aarsfesten i 1926.

Altertavlen. Gaar man inn i kirken en søndag, naar alle lys er tendt, faar man inntrykk av stor fest. Man ser opover mot den store vakre altertavle med forgylte dekorasjoner. Man ser prekestolen i rødt og gull og den forgylte legemsstore daapsengel. Moses og Aron staar i kordøren, begge helt forgylt. Man kan synes det er

vel meget gull, men det var efter tidens smak. Det hele interiør er festlig, fraregnet de gulmalte benker. Biskop Bang sa, at Drøbaks kirkes interiør er et av de vakreste kirkeinteriører i vaart land av den slags.

Altertavlene har gjennemgaatt mange forandringer gjennem aarhundrene. Oprindelig var alteret i de kristne kirker kun et nadverbord. Derefter blev der satt op en bakvegg, retabulum, først ganske lav, efterhvert blev den høiere, da interessen for utsmykning med billeder trengte tilbake opstillingen av relikviebeholdere. Altertavlene fikk form av et skap med billeder, dørene kunde slaas op og lukkes igjen og hadde billeder paa begge sider. En annen form blev store arkitektoniske opbygninger i to eller tre etasjer med billeder over hverandre. Disse forandringer av altertavlene har sammenheng med kirkehistoriske og kulturhistoriske tilstande gjennem de skiftende tider.

Drøbaks altertavle har arkitektonisk opbygning. Den synes aa ha to etasjer, men professor i kunsthistorie C. W. Schnitler har forklart, at den igrunnen bare har én etasje. Kun den nederste avdeling med nadveren har selvstendig begrensning. Den annen høide med korsfestelsen er ikke en ny etasje, men et toppstykke eller som en kroning av etasjen med nadverbilledet. Altertavlen er typisk eksempel paa rokokkoens første forenklinger av de barokke opbygninger.

Man har almindelig trodd, at altertavlen og prekestolen i Drøbak var en efterligning av den gamle altertavle og prekestol i Vaar Frelsers kirke i Christiania (Oslo), likesom denne stiftets domkirke overhodet var mønster for Drøbaks kirke. Hvad altertavlen angaar, har likheten sin grunn i de tiders sedvanlige type for altertavler, arkitektonisk opbygning og billedemner som nadveren, korsfestelsen og den opstandne med seiersfanen, sidevinger og søiler. Men forskjellen er for stor til at her kan være efterligning, om man ogsaa tar hensyn til at Drøbaks altertavle er omkring 80 aar yngre. I Christiania domkirkes forrige altertavle[1] er der sidevinger og søiler i begge høider, i Drøbak kun i første høide. De brutte hjørner og draperiet omkring nadverbilledet i domkirken er adskillig anderledes enn det tilsvarende i Drøbak. Paa domkirkens altertavle har omramningen om korsfestelsesbilledet i annen høide ingen likhet med omramningen om korsfestelsesbilledet i Drøbak. Anderledes i kirkene i Eggedal og Sollia. Der kan altertavlene kalles efterligning av den gamle altertavle i domkirken.

[1] Se billede i A. Chr. Bang, Den norske kirkes historie, s. 370.

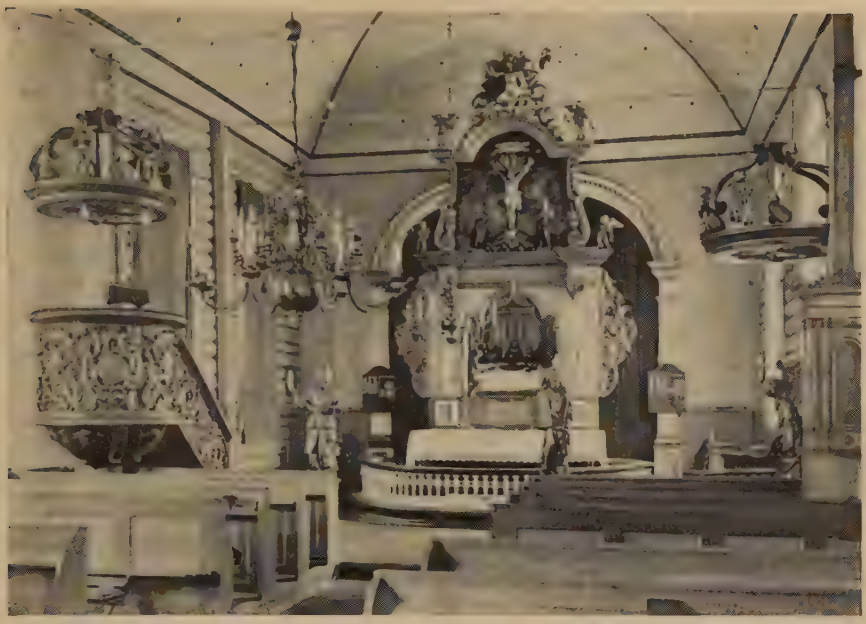

Drøbak kirke. Interiør mot koret.

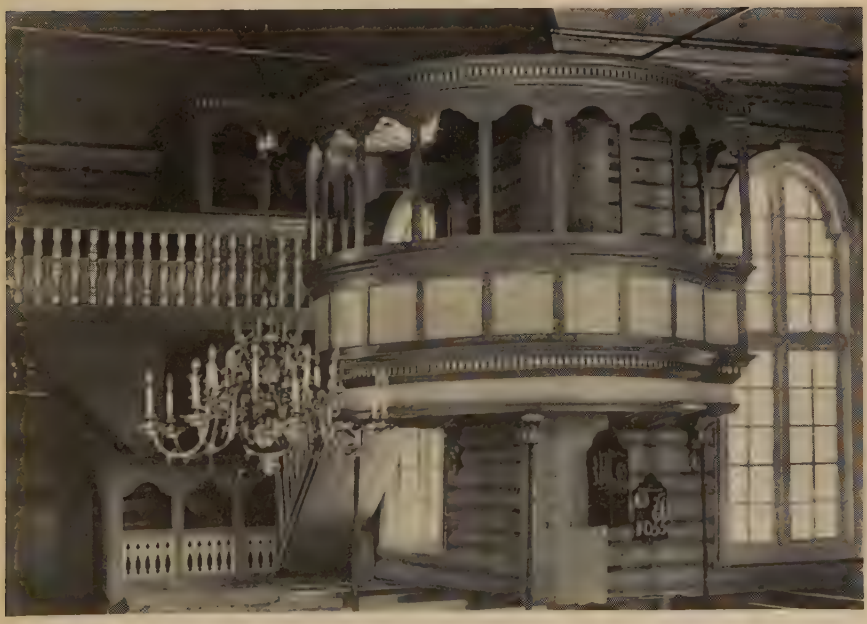

Drøbak kirke. Nils Carlsens familiestol.

Altertavlen i Vaar Frelsers kirke i Christiania var mere pompøs og dekorativt overlesset, som i Ludvig XIV's stil. Over Drøbaks altertavle er der mere ro, fraregnet vingene som er løssluppen rokokko. I de mellemliggende aar var der blitt et omslag i smaken. Barokkens pompøse former blev ved regentstilen i Ludvig XV's mindreaarighet avløst av lettere og mere grasiøs ornamentikk. Denne nye strømning har virket paa altertavlen i Drøbak, saa denne har faatt en noget annen karakter end altertavlen i Christiania domkirke. Vi maa ha i erindring at Frankrike dengang var det toneangivende land i Europa, og at Danmark og Norge stod i kunstnerisk og kulturell forbindelse med Frankrike.[1]

Eiendommelig for Drøbaks altertavle er ornamentikken omkring korsfestelsen i annen høide. Paa hver side gaar to bølgelinjer som møtes midtveis. Forgylte fylte roser vikles ut av en volutt og henger nedover langs den øverste bølgelinje. Fra en stor volutt allernederst stiger en akantusgren langs den nederste bølgelinje opover mot rosene. Forgylte roser ses ogsaa paa vingene, paa prekestolen og paa dekorasjonene over kirkedørene. Ved den store volutt staar en stor tulipan for sig selv. — Roser og tulipaner var meget yndet av rokokkoen og var en arv efter barokken. Tulipanen har man kalt barokkens og rokokkoens yndlingsblomst, den hollandske modeblomst.

Denne smukt utskaarne og forgylte dekorasjon paa hver side av korsfestelsesbilledet er fin og elegant.[2] Paa grunn av dens skjønnhet er den gjentatt over begge kirkedørene. Der faar man mere inntrykk av den enn paa altertavlen, hvor den staar høiere. Med nogen variasjon er den ogsaa gjentatt 17 aar senere over inngangen til hospitalet (gamlehjemmet).

Nadverbilledet flankeres til hver side av en stor søile med korintisk kapitél. Fra senrenæssansens tid var søiler brukt som arkitekturmotiv i det indre. Rokokkoen interesserte sig meget for antikkens søiler, men den kannellerte ikke søileskaftene. Derfor er søilene paa Drøbaks altertavle glatte, ikke kannellerte. Det korintiske kapitél egnet sig godt for rokokkoen, da det virker mer dekorativt enn de doriske og joniske kapitéler. De to hvite søiler ved nadverbilledet i første høide tar sig vakkert ut og bidrar meget til det høitidelige inntrykk av altertavlen.

---

[1] Se t. eks. Emil Hannovers artikkel om Frankrikes og Danmarks kunstneriske forbindelse, i Kunst og Kultur 1923.

[2] Dette fine ornament finnes ogsaa paa altertavlen i Sande kirke i Jarlsberg, efter oplysning av prof. Schnitler.

De store billeder, nadveren, korsfestelsen og den opstandne, er malt treskulptur. I midten staar korsfestelsen som det centrale. Nadveren var innledningen til Jesu lidelse og død paa korset. Øverst staar den opstandne med seiersfanen, og basunengler gir uttrykk for jubel og lovprisning.

Nadverbilledet fremstiller det smertelige inntrykk paa disiplene av at Jesus sa: «En av eder skal forraade mig.» Allerede i den eldre del av middelalderen og i renæssansen var det disse ords virkning paa disiplene som billedkunsten mest fremstillet. Man tenkte paa Salme 41, 10: «Ogsaa den mann som jeg hadde fred med, som jeg stolte paa, som aat mitt brød, har løftet sin hæl mot mig.» Mest berømt er Leonardo da Vincis storartede veggmaleri i Milano. Der ser man den plutselige heftige virkning paa disiplenes sinn. Alle kom i urolig sinnsbevegelse, deres haandbevegelser gjengir med stor kunst, hvor grepet de var. I Drøbaks altertavle er der ikke voldsom sinnsbevegelse, der er ro over det hele. Alle sitter i stille bedrøvelse uten heftige haandbevegelser. De ser paa Judas i smertelig forundring, enkelte vender sitt ansikt bort. Ogsaa Jesus ser paa Judas med sorgfullt blikk. Kun Johannes's hode er bøiet ned til bordet. Judas sitter med et sky blikk, han kan ikke se paa nogen. Dette billede i Drøbak har større kunstverdi enn det tilsvarende paa den gamle altertavle i Vaar Frelsers kirke i Christiania.

At billedet av nadveren staar nærmest nadverbordet, kan fremkalle den tanke, at Jesus sier ogsaa til menigheten: «En av eder skal forraade mig, ikke bare een.»

I billedet av *Jesus paa korset* hviler mørk skygge over Golgata og Jerusalem. Der er stille nu. Jesus lider ikke mere.

Den kristelige billedkunst har fremstillet Jesu lidelse og død utallige ganger og paa forskjellig maate som gjenspeiling av aandelige forhold i de skiftende tidsavsnitt. Især før renæssansen kan den kristelige kunst gjøre oss mere kjent med selve menigheten enn de skriftlige kilder kan gjøre. Det vilde være en interessant opgave, om nogen vilde skrive passjonsbilledenes historie ut fra dette synspunkt.

Overskriften over korset er forkortet paa den sedvanlige maate: I N R I. Den finnes allerede i det 8. aarh. Troen saa frelserens makt og seier mens han hang paa korset. Herren er blitt konge, staar det i Salme 96, 10; «Herren skal regjere fra treet,» stod det i en oversettelse av denne salme fra de første aarhundreder. Denne tilføielse om treet la kirkefedrene stor vekt paa. Den blev ikke medtatt i Vulgata; men den holdt sig i menighetens tanker, fordi den var

tatt med i en salme som menigheten sang i kirkene i passjonstiden. — Over Jesu hode staar lange forgylte straaler som en glorie. Denne form i det 18. aarh. tiltaler ikke oss, den er meget forskjellig fra den gamle nimbus. Men den har samme tanke som middelalderens kongekrone paa den korsfestedes hode og stemmer sammen med INRI.

Dødninghodet og dødningbenene under korset betegner Jesu seier over døden og frelse for de hensovede. Oprindelig skulde de forestille Adams hode og ben, fordi Adam efter en gammel dypsindig legende var begravet paa Golgata, og saaledes kom Jesu kors til aa staa paa Adams grav. Jesu kors var livets tre. Adams søn Set hadde nemlig faatt lov til aa bære en kvist av livets tre fra Paradiset til sin far, da han laa for døden, men da han kom tilbake, var Adam død og Set plantet kvisten paa graven. Der vokste den op til et stort tre, og da man skulde lete efter et passende emne til kors for Jesus, fant man dette tre i Betesda dam.

Som saa ofte i korsfestelsesbilleder staar Maria og Johannes ved hver side av korset. Til tegn paa sorg er Marias gevant trukket frem over hodet. Likesom Maria og Johannes dveler menigheten gjerne ved korset.

Likesom hele kirken var altertavlen i Drøbak meget medtatt av elde i 1870-aarene. Smaastykker var falt ned av rammen og av skulpturfigurene paa høire side, uten at der var blitt tatt vare paa stykkene (!). Restaureringen blev utført 1878 av A. T. Aass, som var treskjærer og snekkermester. Hele altertavlen blev ommalt av Charles Jensen og hans medhjelpere. Paa altertavlens bakside staar denne innskrift: «Anno 1882 blev denne Altertavle samt alt til Forgyldningen henhørende oppudset af Malermester C. Jensen pr. S. Fredriksen og O. Hansen.» Innskriften staar saa høit paa en skraa del av baksiden, at den ikke kan ses nedenfra. Aarstallet er altsaa sikkert, og innskriften er blitt skrevet, da arbeidet var ferdigt. Men det maa ha begynt tidligere og blitt avbrutt unner annet malerarbeide i kirken, saa den omhyggelige og vanskelige oppussning av altertavlen har tatt lang tid. Efter paalitelige oplysninger maa den nemlig være paabegynt 1878, efterat hvelvet var blitt malt og stjernene satt op. I 1882 hadde ikke Aass lenger snekkerverksted. Ved bispevisitasen 1883 blev bemerket, at kirken trengte til mere indre oppussning.

Efter hvad folk kan minnes, var skulpturfigurenes oprindelige farver lysere og svakere. Vistnok kan de ha bleknet i den lange tid, men det stemmer med rokokkoens forkjærlighet for lyse og sarte farver. Ved ommalingen blev farvene mørkere og sterkere. Det fortelles av

flere, at billedhugger Bergslien godkjente dem og var meget fornøiet med Charles Jensens arbeide. Det vakte ogsaa meget bifall i menigheten. Charles Jensen var ansett som en maler med kunstneriske anlegg. Kanskje Bergslien ikke la vekt paa aa faa rokokkofarvene fornyet og overhodet ikke følte sig bundet til stilen, naar han var raadgivende ved forskjellige anledninger. Antagelig har han ogsaa gitt tegningen til den vakre og brede rundbue, som sies aa være fra 1884; den hvelver sig høit paa veggen bak altertavlen. Den har en annen stil. Det massive kors over taarnet stemmer heller ikke med kirkens rokokkokarakter. — Marmoreringen paa altertavlen blev ogsaa utført av Charles Jensen.

Allernederst paa altertavlen staar med store bokstaver: GIWET 1776 | AF ZACKARIAS SIMONSEN | KIØB OC HANDELSMAND | UDI SCHEEN. Denne inskripsjon var oprindelig forgylt. Men ved altertavlens oppussning fandt man — som rimelig var — at det var støtende, at den hadde denne plass paa forsiden av altertavlen under nadverbilledet.[1] Forgyllningen blev derfor overmalt, forat innskriften ikke skulde være saa fremtredende for menigheten. — Zacharias Simonsen var Nils Carlsens svigerfar og gav ogsaa prekestolen. Fundasen nevner at han gav 300 rdl. kontant.

De to messing-lysestaker paa alteret er gitt av Nils Carlsens rike svoger, efter den engelske inskripsjon paa dem: THE GIFT OF MR. ZAIHARIAS ZAIHARIASSEN 1776. Dessuten gav han kalk og disk ifølge inskripsjonene. (Se fundasen.) Den skjønne brødeske blev gitt av Nils Carlsen og hustru, ifølge inskripsjonen: N C M Z D.

Prekestolen i Drøbak ligner meget Christiania domkirkes gamle prekestol. Begge er runde og prydet med utskjæringer i rokokko, men efter forskjellige mønstre. Paa domkirkeprekestolen[2] er utskjæringene meget tette, i Drøbak har de mellemrum, saa den røde bunn kommer godt frem. Det er et utmerket arbeide og tar sig godt ut i gull paa rød bunn. Der er paa rokokkoens vis mange C og ↄ lignende ribbede kurver. Der er en fart og et liv som er beundringsverdig.

Oprindelig har den været trukket med mørkegrønn lysrandet fløiel. D. Erdmann har nemlig funnet skjulte rester av dette. Den nuværende røde bunnfarve blev malt antagelig 1915. Den forrige bunnfarve skal ogsaa ha været rød.

---

[1] Predellaens gamle plass.
[2] Se billede i A. Chr. Bang, Den norske kirkes historie, s. 428.

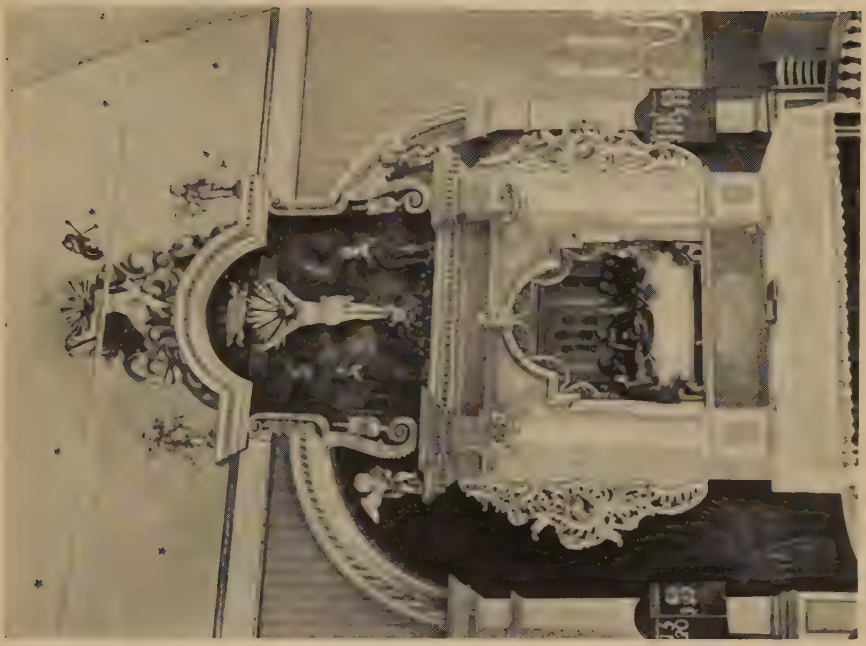

Drøbak kirke. Altertavlen, 1776.

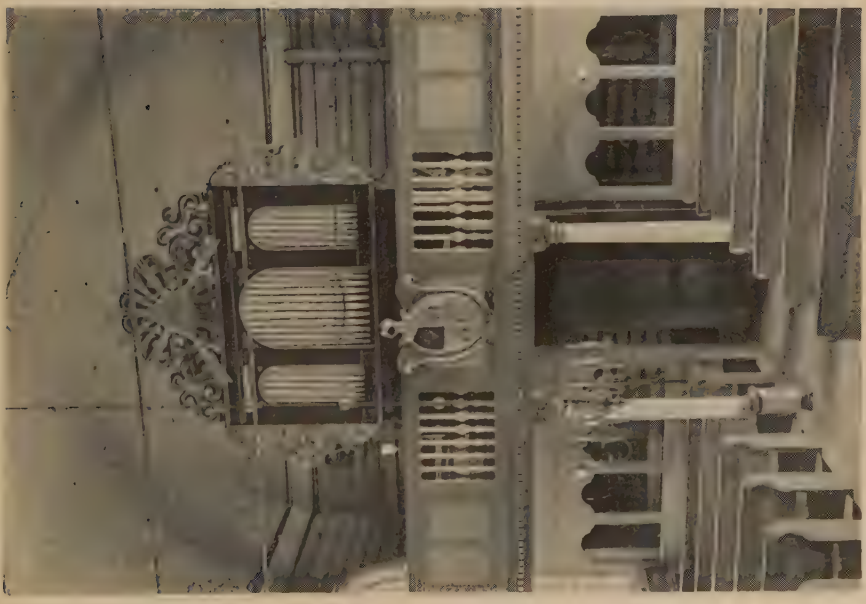

Drøbak kirke. Interiør, mot orgelet.

Det er paafallende, at utskjæringene paa prekestolens underdel har en ganske annen karakter enn de paa overdelens brystning og trappeopgangen. Underdelen har stive lange akantusribber og øverst smaa englehoder i relieff. Den har en alvorsfull stemning og gir et eldre inntrykk, mens overpartiet har svulmende, glimrende rokokko. Paa midten staar i en kartouche Z S (d. e. Zacharias Simonsen). Den store forskjell kan tyde paa, at forskjellige mestere har arbeidet paa prekestolen.

I eldre tider før rokokkoen var det almindelig at prekestolene hadde billeder av Kristus, de fire evangelister og apostlene. Det passet godt til prekestolens bestemmelse. Men rokokkoen brukte ikke det. Rokokkoens kunst har lenge været klandret; den var jo en motsetning til den efterfølgende klassicistiske smak og til romantikkens vurdering av middelalderens kunst. Nu erkjenner man at rokokkoen har gitt vaart land gode kunstneriske verdier, men der er sagt med rette av den svenske kunsthistoriker Carl Laurin, at det største i kunsten naar den ikke; den vekker ingen evighetstanker. Det virker ikke godt, at som toppfigur paa prekestolens himling staar kong Christian VII's kronede navnesiffer i stort format som speilmonogram. Det henger sammen med tidens statsrettslige syn. Ogsaa tidligere var kongelige navnesiffere anbragt paa prekestoler, altertavler og kirkeportaler, men ikke paa en saa sterkt fremtredende maate.

Daapsengelen og prekestolen staar som sedvanlig likeoverfor hinannen ved korskillet. Daapsengelen holder som en tjenende engel døpefatet frem. Det er samme tanke som ved Oslo domkirkes daapsengel av Ole Fladager og Thorvaldsens stemningsfulle daapsengel i Vaar Frue domkirke i Kjøbenhavn.

Himlingene over prekestolen og over daapsengelen er lik hinannen. Men nettop øverst paa toppen er de meget forskjellige. Paa himlingen over daapsengelen staar nu et lite kors, men oprindelig stod der en figur som efter tradisjonen skal ha forestillet døperen Johannes.

I Drøbak sier gammel tradisjon, at utskjæringene i kirken er utført av *brødrene Jaspersen.* Deres far var kirkesanger i Aas Hans Jaspersen, som hadde 7 barn, og tre av dem var kunstnere, Peter, Hans og Jens. Den siste skal ha hatt mest begavelse som kunstmaler, med god farvesans, de to andre har hatt mest anlegg for formen. Saa detaljert har tradisjonen været.

Harry Fett oplyser i sin bok «Bilthuggere i Kristiania omkring aar 1700», at ifølge Christianias borgerbok løste Peter Jaspersen borgerskap i 1759 som billedhugger og stolmaker. Sogneprest N. A. Dahl i Nesodden forteller i sin bok «Aas Herred», at han solte sin fedregaard i Aas 1772 og flyttet til Drøbak. Han blev begravet 8. januar 1801, 64 aar gl., paa Frogns kirkegaard som dengang var kirkegaard for Drøbak. Det er rimelig at billedskjærerarbeidet i Drøbaks kirke blev overlatt ham. Ogsaa hans bror Hans var billedhugger og flyttet til Drøbak, hvor han døde 1808. Den tredje bror Jens var borger i Christiania og «schildrer». En søn av Jens Jaspersen blev undertollbetjent i Drøbak og efterlot sig flere barn. Tradisjonen er bevaret gjennem folk som har kjent familien i Drøbak og har hørt dem fortelle om arbeidet i kirken.

Domenico Erdmann antar[1], at den mann som skar ut det samtidige inventar i Sande kirke i Jarlsberg er mesteren for rokokkoutstyret i Drøbaks kirke. Ganske sikkert tror Erdmann, at denne mann har utskaaret prekestolen i Drøbak og himlingen over den og over daapsengelen. Det ligger da nær aa tenke, at det var Peter Jaspersen som var treskjæreren ved Sande kirke. Bilthuggere som var utdannet i Christiania, var nemlig meget søkt til kirker utover landdistriktene. Forøvrig kan likheter ha sin grunn i mønsterbøker.

En annen, mindre sikker tradisjon forteller, at treskjærere kom til Drøbak fra Frankrike og Holland med Nils Carlsens skibe. Isaafall kan Jaspersen ha arbeidet sammen med dem eller fortsatt deres arbeide. Dette kan gi en god forklaring til den forskjellige karakter i utskjæringene paa prekestolen, som jeg nevnte ovenfor.

I det 18. aarh. var der en nøie forbindelse mellem haandverk og kunst, sml. Peter Jaspersens borgerskap som billedhugger og stolmaker. Dette gikk sørgelig tilbake i det 19. aarh., men nu har der været virket lenge for aa gjenvinne denne forbindelse.

Moses og Aron paa hver side av kordøren er helt forgylt likesom daapsengelen og mindre enn den.

Skulpturfigurer av Moses og Aron har været opstillet enten paa altertavlerammen, hvor nogen steder Moses og Johannes staar paa hver side, eller paa hver side av kordøren ved skillet mellem kor og skib som i Drøbak og i østre Porsgrunds kirke. Mosesfiguren virker ikke imponerende, hvad den skulde efter dens bestemmelse. Men naar

[1] Innberetning til Riksantikvaren om Drøbak kirke april 1922, tildels benyttet av forf. efter en gjenpart, som blev tilsendt sognepresten i Drøbak.

det gjelder gammelt kirkeinventar, skal man ikke legge hovedvekten paa, om formen er estetisk mangelfull. Naar menigheten faar forstaaelse av aandsinnholdet, vil den sette pris pa de gamle figurer.

Moses holder lovens tavler om Guds hellige vilje. I den annen haand holder han staven som minner om Guds frelsende makt. Med sin stav slo Moses Nilens vann. Sin stav rakte han ut over Egyptens land. I ørkenen slo han klippen med sin stav, da kom der meget vann ut, og klippen var Kristus, skrev Paulus. Og han opreiste kobberslangen og pekte paa den med sin stav.

Arons figur har verdighet og holdning. Den er bedre utført enn Mosesfiguren; ogsaa i østre Porsgrunds kirke er Aronsfiguren best. Aron staar i yppersteprestelig drakt. Den er en forenkling av den drakt som beskrives i 2. Mos. 28. Man ser den fotside underkjortel og overkjortelen som rekker nedenfor knærne. Den har en bord med linearmønster istedetfor granatepler, og smaa klokker. Livkjortelen over overkjortelen rekker litt nedenfor hoftene. Den har en bred bord med linearmønster og palmetter. Beltet har samme mønster som borden paa overkjortelen. Over livkjortelen ser man en kort armtunika, «efod», som rekker til hoftene. Den er en ornamentert bryst- og skulderklædning med palmetter baade for og bak. Paa brystet er festet en firkantet ramme omkring 3×3 efterlignede stener, som minner om de 12 edelstener med de 12 stammers navn. — Huen paa Arons hode er rund og rekker bak til nakken og foran ørene. Foran er der et diadem som en liggende halvmaane uten innskrift. Rundt huen gaar en ornamentert bord.

Røkelsekarret i Arons haand hentyder til at bønnene stiger op til Gud likesom røkelsen stiger op. Da de 4 livsvesener og de 24 eldste i Joh. Aap. 5 falt ned for lammet, hadde de gullskaaler fulle av røkelse som er de helliges bønner. Og engelen i Aap. 8 hadde et røkelsekar av gull, da han stod ved alteret. Og der blev gitt ham megen røkelse, for at han skulde legge den til alle de helliges bønner paa gullalteret foran tronen. Aron med røkelsekarret viser tilbake til 3. Mos. 16. Naar han og Moses staar ved opgangen til alteret vidner de for menigheten om lovens anklage og om Guds mektige frelsesgjerninger og Jesu yppersteprestelige bønn for den.

Øverst i koret henger to hvite brystbilleder i relieff i rund ramme. De forestiller arveprins Frederik (Christian Frederiks far) og kong Christian VII.

Kirken har tre vakre *lysekroner* som nu er elektrisk montert med imiterte stearinlys. Den øverste og nederste er av messing, begge er seksarmet. Den som er nærmest orglet, har som inskripsjon: «Niels Carlsen, Martha Zachariasdatter». Den øverste har inskripsjonen: «Jacob Nilson. Anne Zachariasdatter I Brevig 1782». Jacob Nilson var kjøpmann i Brevik, hans hustru var søster av Nils Carlsens hustru. Den største og midterste lysekrone henger midt over korset. Den har 8 store armer og ovenover dem 8 smaa. Den er rikt utstyret og meget skjønn. Naar lyset er paasatt, er den praktfull. Da den blev istandsatt og oppusset 1904, blev det forklart i Christiania, at den er av allerfineste sort bronse og har en meget stor verdi. I fundasen staar, at sorenskriver J. Rummelhof Bærøe gav en messing lysekrone. Da den ikke er nogen av de to messing lysekroner, maa det være den store midterste. Det maa være en unøiaktighet i fundasen, at der sies, den er av messing. Sorenskriveren har sannsynlig været sammen med andre om denne kostbare gave til kirken, og det kan være grunnen til det merkelige, at den alene er uten inskripsjon, mens der ellers er mange inskripsjoner i kirken om givernes navn.

To tarvelige lysholdere av blikk er i behold paa orgelgalleriet fra kirkens eldste tid. Nogen lignende lysholdere opbevares i skapet under alteret. Nye veggarmer blev opsatt, da kirken fikk elektrisk lys 1913. Det elektriske lysinnlegg kostet kr. 1064.

Det nuværende *orgel* blev anskaffet 1878 efterat en komité med daværende personell kapellan P. Heiberg Lexow som formann hadde opfordret til private bidrag. Det blev bestilt hos Walker i Wien og kostet 900 spd. Vingene med rokokkoutskjæringer og overstykket er fra det oprindelige orgel som blev solt til Lesje eller Dovre. Overstykket er utstyrt med skyer og har en trekant omkring Jehovas navn med hebraiske bokstaver med en glorie av forgylte straaler. Orgelgalleriets brystning er nu rettlinjet, men hadde før en buet form. Det bæres av to vakre søiler med forgylte korintiske kapitéler, lik de to søiler paa altertavlen, og halvsøiler til hver side. Langs hele brystningen er en rekke forgylte tannsnitt.

Midt paa brystningen staar et stort ovalt *vaabenskjold* likeover midtgangen. Ved oppussningen blev det funnet paa kirkeloftet. Det har som toppfigur en aapen ridderhjelm. I ovalen er der 4 felter: 1. et vinrankeblad med en bille midt paa bladet, 2. to oprakte armer

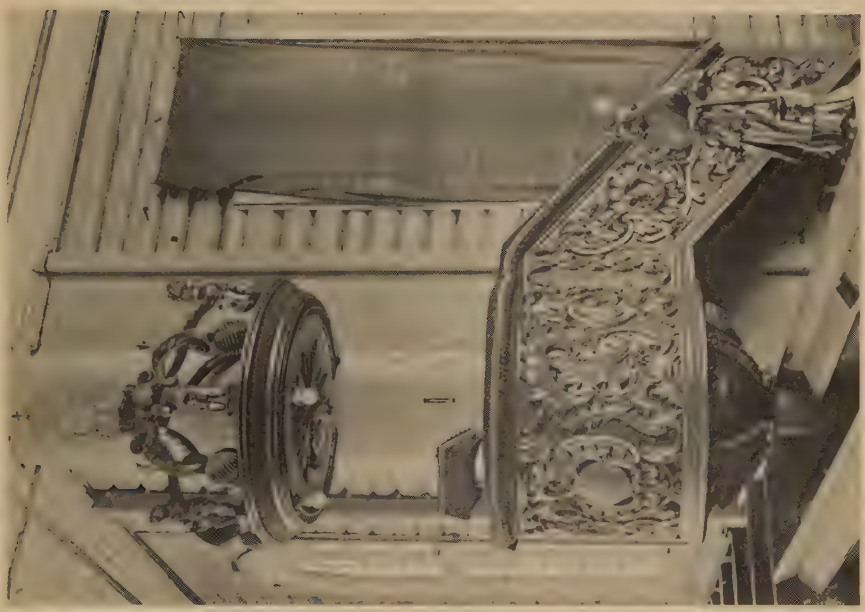

Drøbak kirke. Prekestolen.

Drøbak kirke. Daapse.igelen.

som holder op en krone, 3. gjentagelse av dette billede, og i 4. felt 16 kuler. Alle felter i relieff.

Nogen har trodd, det var Nils Carlsens vaaben, og at han selv har antatt det. Familien var ikke adelig, men ogsaa borgerlige hadde rett til familievaaben. Man finner billeder av borgerliges vaaben paa alterklær fra 16., 17. og 18. aarh. Men i familien Carlsen er der ingen tradisjon om familjevaaben, og skjoldet er uten signatur.

Men hvem annen kunde det være? — Man vil erindre fra avsnittet om kirkens fundas, at Nils Carlsens svigerinne Anne Paludan annen gang var gift med den danske naturforsker O. F. Müller som bodde i Drøbak. Efter tradisjonen var han og hans hustru musikalske, og det kunde ligge dem nær aa gi orgel til kirken. Den kyndige heraldiker arkiv-amanuensis A. W. Rasch tror ikke, det er Nils Carlsens vaaben. Han har velvillig oplyst, at det er sikkert, at 2. og 3. felt — to armer som holder op en krone — er familien Paludans merke, og saaledes som de er plasert skulde 2. felt være hustruens. Det 1. felt, vinrankebladet med et insekt, tror han symboliserer naturvidenskapen, og at det er naturvidenskapsmannen Müllers merke. Men hvis merke det 4. felt er, vet ikke hr. Rasch aa bestemme; saa mange kuler kan han ikke erindre aa ha sett paa et vaaben. En slekt Clausen har brukt 8 kuler. Det hele er lavet og har intet med adel aa gjøre.

Efter dette kan man gaa ut fra at det oprindelige orgel i kirken var gitt av fru Anne Müller og hennes mann O. Fr. Müller, og at de som donatorer har satt sitt vaabenmerke paa orgelbrystningen, men senere engang blev det lagt paa loftet.

Paa hjørnet i korset likeoverfor prekestolen er opsatt en stor rund *familiestol* likesom kongestolen i Vaar Frelsers kirke i Christiania. Drøbaks kirke er jo i det hele tatt bygget i likhet med den gamle Christiania kirke. Det var Nils Carlsens familiestol, og den kalles ennu Carlsenstolen. Den tilkom ham som kirkens donator. Den hviler paa 4 høie tynne jernstøtter og har forgylte tannsnittrekker øverst og nederst og har forgylte konsoller med palmetter over jernstøttene. Ifølge Erdmann har den oprindelig været malt i graablaatt og blekt rødbrunt.

Pulpiturer har kirken under orgelgalleriet og i tverskibene.

Under galleriet i nordre tverskib henger et lite *orlogsskib* med tre master. De norske farver istedetfor de oprindelig danske farver paa

flaggene er en anakronisme som burde været undgaatt ved overmalingen. Oprindelig har det hengt under orgelgalleriet, senere i sakristiet. Det blir antagelig flyttet fra tverskibet.

I det 18. aarh., maaskje ogsaa tidligere, brukte man aa henge skibsmodeller i kirken. Om skibet i Drøbaks kirke kan gamle folk fortelle, at de hørte i sin barndom at det skulde forestille Noahs ark og ogsaa blev kalt Noahs ark. Dette stadfestes i kirkens regnskapsprotokoll for 1873: «For Reparation af Skibet 'Arken' ved Hans Jensen 1 Sp.» Det kan høres besynderlig i vaar tid. Ingen kan tenke sig Noahs ark som et krigsskib med kanoner som stakk ut av langsidene. Men gamle tiders symbolikk la ingen vekt paa, om den billedlige fremstilling var historisk uriktig. Ogsaa i oldkirkens tid var Noahs ark fremstillet paa en besynderlig maate. Naar det aandelige innhold eller tanken var antydet, var det nok. Den eldste kristelige billedkunst gav ikke egentlig fortellinger i billeder, men tanker i billeder. Naar de kristne dengang saa en mann staa i en firkantet aapen kasse med en due ved siden, var det nok for dem til at tenke paa Noahs redning fra syndfloden. Hans redning var en garanti for de kristnes redning fra døden og dommen.

I middelalderens symbolikk forestilte Noahs ark Jesu kirke. Likesom Noahs ark var bygget av Noah, den eneste rettferdige dengang, saaledes er Jesu kirke bygget av Jesus, den eneste rettferdige. Og likesom Noahs ark fløt paa vannet, saaledes har kirken frelse aa gi ved daapens vanne.

At skibet i Drøbaks kirke er et fullt utrustet orlogsskib, faar en god mening, naar det stilles i sammenheng med den middelalderske tanke om kirken. Det kan minne om at kirken er en stridende kirke og skal vinne seier.

Oldkirken hadde ogsaa en annen symbolikk om skibet, uten tanke paa Noahs ark. Livet sammenlignes med en reise paa et skib. Den kristne naar frem til den evige havn. Paa en gravsten fra en av katakombene ser man et fyrtaarn som lyser vei til en havn. Et skib seiler inn i havnen for en fin bris. Det betyr, at den som hvilte i vedkommende grav, hadde faatt en salig død. Det var en kvinne som hette Firma Victoria, 65 aar gammel.

Paa nogen oldkirkelige billeder staar Jesus tilrors.

Kirken har et minne om innsamling under gudstjenesten av gaver til de fattige. En mann gikk inn i stolene og hadde i haanden en flat skuffe som kaltes *almissetavle*. Han holdt den i et haandtak.

Biskop Bang innlemmet Drøbak kirkes almissetavle[1] i Oslo bispegaards samlinger; den er nu kommen tilbake til kirken. Den er et smakfullt arbeide i mahogni og har et vakkert messingbeslag som fylles av denne inskripsjon:

Niels Carlsen | Eier af vor Frelsers kirke | i Drøback | — | Min Gud! | Tænk paa mig derudi | at jeg har Bygget dit Huus! | Nehemias 13 Cap. 14 v. | Glæd mig og enhver Siæl i dette Huus! | Giv Forsmag paa dine Ævige Forjettelser! | Sær paa din Alter Fod! | Tryk der vore Hierter til dit! | Hør os vor Gud. | Anno 1777. |

Blandt *stoler* i kirken maa fremheves 3 renæssansestoler med smukke utskjæringer og trukket med gobelin med fugler og blomster. De kan være en gave av Martha Zachariasdatter fra hennes rike barndomshjem i Skien. De har oprindelig staatt i Carlsens familiestol, hvor der ogsaa har været nogen av de familieportretter, som nu henger i sakristiet.

De 2 *kirkeklokker* er gitt av Nils Carlsen.

Den største har efter Erdmann en munningsdiameter av næsten en hel meter. Den blev i 1920 taksert for kr. 9000. Den er rikt utstyrt med ornamenter og har inskripsjonen:

I HAAB TIL GUDS ÆRE OG STEDET | DRØBACKS INDVAANERE TIL NYTTE | HAVER NIELS CARLSEN OG KIERESTE MARTHA ZACHARIAS DATTER UDI | AARET 1776 GIVET DENNE KLOKKE.

Rundt klokkens øverste rand staar:

SOLI DEO GLORIA ME FECIT MICHAEL CARL TROSCHELL KÖNIGLICHER HOF GLOKEN GIESER IN COPENHAGEN AO. 1776.

Den minste klokke har samme inskripsjoner.

Begge klokker har smukk klang, men deres klang har tapt sig noget efter anbringelsen av det nye ringeapparat (dette er opsatt av smedmester Christoffersen).

Vil vi ha en oversikt over det som var gitt av *Nils Carlsen og hustru* blir det: hele kirkebygningen, og av inventar et fint rødt klædes antependium med sølv-galoner, en rød klædes messehagel, brødesken, døpefat, daapsengelen, Moses og Aron, en messing-lysekrone,

[1] Avbildet i A. Chr. Bang, Den norske kirkes historie, s. 434.

skibet, de gamle stoler, almissebøssen, begge kirkeklokker og kirkeuret. Naar han sier i fundasen, at han har latt kirken opreise og fullkommen innrede, maa det forstaaes med den innskrenkning at altertavlen og prekestolen var gitt av Zacharias Simonsen, kalk og disk og begge alterstaker av Zacharias Zachariassen, en messing lysekrone av Jacob Nilson og Anne Zachariasdatter i Brevik, den store mellemste lysekrone av sorenskriver Rummelhof Bærøe, og det oprindelige orgel av fru Anne Müller f. Paludan og hennes mann konferensraad Müller.

Sakristiet er avpanelt i to rum siden 1884. Det var oprindelig ett rum med kirkelig karakter, der var et litet alter med alterring til bruk ved mindre forretninger om vinteren. I sogneprestens rum staar en *lesepult* eller bokstol med en stor opslaatt bibel. Det er Frederik II's illustrerte bibel fra 1589, prentet i Kjøbenhavn av Matz Wingaardt. Den er i skinnbind med spenner og bronsebeslag. Selve lesepulten er ifølge inskripsjonen paa brettet gitt av Nils Carlsen 1786. Men bibelen var efter innskriften [1] paa første blad gitt allerede 1778 av frøken Lovise Juell. Bibelen har altsaa været i kirken i 8 aar før den fikk lesepult aa ligge paa. Derfor maa den oprindelig ha hatt sin plass paa alteret og faar vel snart denne plass igjen. Da lesepulten var anskaffet, har den med bibelen staatt i koret ved korskranken nær prekestolen og er senere flyttet inn i sakristiet. I østre Porsgrunds kirke staar en lesepult med opslaatt bibel ennu ved korskranken. Frederik II's bibel var egentlig et optrykk av Christian III's bibel fra 1550. Denne var den første danske oversettelse av hele bibelen. Utstyret i Frederik II's bibel er annerledes enn i Christian III's bibel. Utstyret i denne var kopi efter den lübeckske bibel, naiv, folkelig og enkel. Frederik II's bibel er utstyrt med mere arkitektur og med fornemhet i billedene og med statelige rammer om billedene.

Vedlikehold. Kirken har ikke været solid opført fra først av, eller den har ikke været holdt forsvarlig vedlike i de første aar. Allerede i 1820 maatte der holdes en takstforretning for aa faa en oversikt over utgiftene ved en hovedreparasjon. Takstbeløpet blev 1000 spd. Da det hastet og penger ikke kunde skaffes straks, maatte man søke Norges Bank om et laan av 300 spd. for aa kunne ha noget aa be-

[1] Nærværende Bibel er af høi-velbaarne Frøken Lovise Juell, en Sønnedatter af General-admiral lieutenant Niels Juell, givet til vor Frelsers Kirke i Drøbak 6 Oktob. 1778.

Drøbak kirke. ARON og MOSES. Statuer paa korskillet.

Drøbak kirke. Bokstolen (1786) med Frederik II's Bibel.

Drøbak kirke. Den største klokke, 1776.

gynne med. Der kom ikke svar, hvorfor kirkevergen konsul Eitzen skrev til prost Hørbye i Kraakstad i 1822: «Kirkens Brøstholdighed tiltager saaledes aarlig, at jeg nu maa opstøtte dens søndre Side.» I begynnelsen av 1823 skrev res. kap. Otto Bull og kirkevergen til stiftsdireksjonen: «Da Kirkens Mangler og Brøstholdigheder nu er blevne saa betydelige, at man næsten kan befrygte dens Nedfald, saa nødes vi atter til at henvende oss til den høie Stiftsdirektion med ærbødigst Anmodning om at den ved sin kraftige Medvirkning vil formaa Banken til at gjøre Drøbaks Kierke et Laan nu af 600 Spd.» Den store reparasjon blev utført 1824, altsaa aaret efter at Drøbak og Frogn var blitt eget sognekall. Den kostet litt over 1160 spd. En saa stor reparasjon har ikke været utført siden. Kirken blev antagelig malt ogsaa utvendig i 1824. Senere er den blitt utvendig malt 1858, 1882 og 1894. I 1875 gjorde kirkevergen Johan Skancke opmerksom paa at kirken befant sig «i en gammel og skrøbelig Forfatning.» I 1878 blev der lagt nytt loft, da loftet var falleferdig. Hvelvet fikk den vakre opalblaa farve som det nu har, og de mange stjerner blev satt op for aa vekke forestilling om blaa himmel med stjerner. Efter tradisjonen var dette foreslaatt av Bergslien. Stjernene blev efter hans tegning utsveivet i tre av snekker Gustav Hansen, renskaaret av snekker A. T. Aass og forgylt av maler Anton Hansen og andre.

I 1882 var bevilget til kirkens utvendige reparasjon og oppussning kr. 1200 og som tilleggsbevilgning kr. 538. Fra 1920-21 har aarlig været avsatt kr. 250 og fra 1924-25 kr. 500. For budgettaaret 1925-26 er dessuten avsatt ekstraordinært til restaurering og reparasjoner kr. 3500. Ialt er avsatt med renter kr. 6191.

Fra de senere aar skal jeg kun nevne at det i 1904 blev opdaget, at tømmeret var raattent paa de punkter hvor horisontalt liggende jernstenger var sat inn i veggene under gesimsen tvers over korshjørnene. Dette var farlig for kirken og blev istandsatt. Jernstengene blev nu satt i firkant over korshjørnene, før hadde de krysset hverandre midt over korset. Dette arbeide blev utført av snekker Karl Hansen og smedmester Christoffersen under ledelse av daværende ingeniørkaptein paa Oscarsborg Chr. Møller. Kirken har været holdt jevnt vedlike og er i meget god stand. Brandtakstforretningen i 1894 uttalte: «Bygningen er særdeles vel vedlikeholdt.»

Domenico Erdmann sier i sin innberetning av 1922: «Kirken er fuldstendig ommalt for c. 40 aar siden. Det er ikke nogen daarlig ommaling, undtagen det brungule paa benker og galleriet, men det

er ikke korrekt. Oprindelig har de nu mørkegraa vegge været hvite.» Den hvite veggfarve er paafallende, da kirken er en rokokkokirke. Men det stemmer med, at kirken er bygget i slutningen av rokokkotiden, da Louis-seize-tidens smak begynte aa trenge inn. Ifølge undersøkelse i kirken 1925 har veggene i pulpiturene oprindelig været lysegrønne. Hvelvet har oprindelig været lysegrønt; dets nuværende opalblaa farve er fra 1878. Vinduene som nu er hvite, har oprindelig været lyseblaa. De gule døre har oprindelig været lysegraa paa speilene og mørkegraa paa ramtrærne. Benkene var oprindelig graablaa. De var lukket med dør og laas, men er nu aapne. Større bredde paa sætene er blitt tilføiet i begyndelsen av vaart aarhundre.

Brandtakstene gir et tidshistorisk interessant overblikk over den økonomiske verdiansettelse gjennem tidene. Den eldste brandtakst kjender jeg ikke. I 1835 blev den omtaksert til 6000 spd., i 1843 til 9250 spd., i 1846 til 8200 spd. I 1884 var den taksert til kr. 50660, i 1894 til kr. 52700 og i 1916 til kr. 78940. Ved den siste brandtakstforretning i 1920 blev kirken taksert til kr. 269550, en veldig forøkelse fra verdiansettelsen i 1835.

Nils Carlsens offervillige interesse for Drøbak fikk ogsaa uttrykk ved hans betydelige gave til *almueskolen.* I skrivelser til stiftsdirektsjonen 1799 og 1806 sier han, at han av egen kasse hadde anvendt 1500 rdl. til opførelse av en skolebygning.

Biskop Bech var ved visitasen 1810 meget misfornøid med undervisningen i skolen. I visitasprotokollen blev nemlig bemerket: «Den fremstillede ungdom røbede i Almindelighed, at Drøbaks Skole ikkun maadeligen forbereder til den siden modtagende Undervisning ved Confirmationen, ligesom den confirmerede Ungdom kun og besad maadelige Kundskaber.» Biskopen besøkte ogsaa skolen, «hvori Undervisningens Maadelighed kun stadfæstede ovenstaaende Bemærkning om den uconfirmerede Ungdom.»

Hospitalet, som nu kalles Gamlehjemmet, blev oprettet av konferensraad Müllers enke Anne Paludan, som ved testamente av 25. juli 1787 skjenket sine grunner i Drøbak. Den aarlige inntekt av dem skulde anvendes til ukentlig understøttelse av 6 fattige enker, og 500 rdl. skulde benyttes til opbygning av et hus for disse enker,[1] forsaavidt et saadant lokale ikke var opført før hennes død. Da det siste

[1] I prost Simonsens embedstid blev innvilget av Kirkedepartementet, at der kan mottas baade menn og kvinner.

ikke skjede, paatok Nils Carlsen sig aa besørge bygningen istandbragt, og skjenket en tomt fri for grunnavgift. Foruten de anførte 500 rdl. og grunnleien for flere aar av de omtalte grunner medgikk til bygningens opførelse ennu 1100 rdl. som Nils Carlsen utredet av sin egen kasse, da han tillike forhøiet bygningen med en etasje ifølge en deklarasjon av 17. juni 1805. Fundasen for hospitalet blev approbert 17. januar 1806. I kommuneregnskapet for 1923-24 utgjorde hospitalets tilskudd kr. 960 og kommunens tilskudd kr. 11150.

Den anselige bygning er en to-etasjes tømmerbygning med næsten pyramidalt tak. Efter lov om fredning av profane bygninger av 3. desember 1921 er den og «Skrivergaarden» blitt opført paa fredningslisten.

Over inngangsdøren staar følgende store inskripsjon med forgylte bokstaver:

DETTE HOSPITALS UNDERSTE ETAGE | ER VED ET LEGATUM | AF FRUE CONFERE(N)SRAADINDE MØLLER | BYGET TIL 6 FATTIGE ENKERS PLEIE | SAMT 4 A 6 AT HAVE HUUSELYE | DEN ANDEN ETAGE | ER AF MIG NIELS CARLSEN MED HUSTRUE | MARTHA ZACHARIASDATTER | INDRETTET ENTEN TIL HUUSTRENGENDE | ELLER HVAD BRUG MAN I | FOR EFTERTIDEN TIL STÆDETS NYTTE | NERMERE MAATE SEE AT BESTEMME. | DEN 1 APRIL | ANNO 1793.

Denne inskripsjon er innrammet av en smukk forgylt ramme som ligner rammen over kirkedøren. Det er samme komposisjon, kun med den forandring at roser er byttet med laurbærblader. Den er smukt utskaaret, undtagen den største volutt. De to konsoller under rammen har en særdeles fin linjeskjønnhet. Blev hele rammen omkring innskripsjonen forgylt op igjen, vilde den komme til sin rett og glede mange.

Det vidner om en fin vurdering av kunstnerisk dekorasjon, at altertavlens ramme om korsfestelsen er gjentatt paa begge kirkedører og over inngangen til gamlehjemmet, og det gir et vakkert uttrykk for sammenheng mellem gamlehjem og kirke.

Fra nyere tid er *gravkapellet* paa nordsiden av kirken. Kapellet blev bygget 1882 og 83 og blev forlenget i 1924. Det har et stort maleri av Jesus med tornekrone, som før har været i kirken, og to vakre lysekroner, som nylig blev forært kapellet. Den vakre velstelte kirkegaard ligger paa sydsiden av kirken.

Slutningsord.

Der er lite av utrykte kilder til Drøbaks kirkes historie. Var dens historie blitt skrevet for 50 aar siden, vilde man hatt meget mer hjelp av tradisjonen.

Av trykte kilder til den lokalhistoriske og kirkehistoriske bakgrunn i denne artikkel skal jeg nevne:

Wessel Berg, Rescripter, Resolutioner m. m. — H. H. Neumann, Lidt om Drøbak og omegn indtil 1814, Akershus Amtstidende 1902 og 1903. — Redaktør O. B. Hansen, Skrivergaarden i Drøbak, Akershus Amtstidende 1919, nr. 37 og 38. — N. A. Dahl, Aas Herred. — Wladimir Moe, Norske Storgaarde, 2. utg. — H. K. Busland, Hurum før og nu. — N. Nicolaysen, Norske Stiftelser. — A. Th. Kjær, Akershus Amt 1814—1914. — O. A. Øverland, Illustreret Norges Historie, V. — Alf Collett, Gamle Christianiabilleder. — A. Chr. Bang, Den norske kirkes historie efter reformationen. — A. Chr. Bang, Kirkehistoriske Smaastykker. — A. Chr. Bang, Den norske kirkes historie. — A. Chr. Bang, Hans Nielsen Hauge.

Jeg har ogsaa søkt aa sette kirken inn i dens kunsthistoriske sammenheng og har hertil benyttet følgende litteratur:

Chr. Axel Jensen og E. Rondahl, Stilarternes Historie. — Einar Lexow, Stilfølelse og Stilformer. — H. Fett, Norske kirker i 16de og 17de aarh. — H. Fett, Bilthuggere i Kristiania omkring aar 1700. — A. Bugge og T. Kielland, Alterskrud og messeklær i Norge. Norsk Folkemuseum. — L. Dietrichson, Omrids af den kirkelige kunstarkæologi. — H. Holtzinger, Die altchristliche Architektur. — O. Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst. — C. M. Kaufmann, Die sepulchralen Jenseitsdenkmäler der Antike und des Urchristentums. — J. Sauer, Symbolik des Kirchengebäudes.

Mangen gammel kirke var blitt reddet fra en forfeilet restaurering og meget arkæologisk interessant kirkeinventar hadde undgaatt gammelt skrammels skjebne, dersom prestene hadde lært kirkelig kunstarkæologi. Og mangen menighet vilde hatt mer av forstaaelsens interesse for sin kirke, hvis den hadde faatt hjelp til aa forstaa den og se den. Menighetene er mottagelige for dette og vil gjerne høre om det. En gammel kirke og gammelt kirkeinventar vil faa liv og innhold. Man skimter trekk av svunne menighetsslekters tro og folkelige kristelige forestillinger. Man kommer dem nærmere og ser noget av den store sammenheng i den hellige almindelige kirke gjennem skiftende tider. Menigheten kan faa kjenne sig hjemme i det gamle hjemmet, naar den i sitt kirkehus kan forstaa aa se refleksene av fedrenes tro og tenkemaate. Og man faar se den norske kirke i dens kirkelige og kulturelle forbindelse med andre land.

Jeg har forsøkt aa sette Drøbaks kirke inn i en større sammenheng, forat denne avhandling kunde faa mer enn lokal interesse.

SKRIFTPRINSIPPET I NORSK TEOLOGI I DET 19DE AARHUNDREDE.

AV

LUDVIG SELMER.

I den evangelisk-lutherske kirke har Skriften alltid inntatt en central plass som den egentlige kilde til den ved Kristus givne aapenbaring. Stillingen til Skriften vil derfor være av avgjørende betydning for teologien og i høi grad bestemme dennes retning. Ved aa undersøke skriftprinsippets historie innen en bestemt periode vil man derfor følge en av hovedlinjene for teologiens utvikling i det hele. Vi skal her forsøke i all korthet aa gjøre rede for stillingen til Skriften hos vore mest fremstaaende teologer i det 19. aarhundrede. Det er først i dette aarhundrede at vi med rette kan tale om en egen norsk teologi. Vi hadde i 1811 faatt vaart eget universitet, som kunde danne et midtpunkt for det videnskapelige liv. Det vil derfor falle naturlig aa begynne denne undersøkelse med vaart universitets første teologiske lærere, Hersleb og Stenersen.

Som bekjent var oplysningstiden i det religiøse vesentlig kritisk rettet og hadde efterhaanden opløst ortodoksiens fast tømrede system; men den hadde vanskelig for aa sette noget nytt, positivt isteden. Jeg har i min bok «Oplysningsmenn i den norske kirke» (Bibliotheca Norvegiæ Sacræ III) søkt aa vise hvorledes denne opløsningsprocess forløp oppe hos oss, ogsaa med hensyn til ortodoksiens skriftprinsipp og inspirasjonslære. Vaar nye universitetsteologi tok imidlertid allerede straks fra begynnelsen av en relativt konservativ retning. Ved nærmere undersøkelse vil det ogsaa vise sig at det i alt vesentlig var de eldre baner man vendte tilbake til. Særlig tydelig er dette hos den yngste av vaare to første teologiske universitetslærere, lektor, siden professor Stenersen.

Prøveforelesning over selvvalgt emne for den teologiske doktorgrad 24. april 1924.

Stenersens teologiske helhetsstandpunkt kan helst sees av hans «Forsøg til en Lærebog i Religionen til Brug for de lærde Skolers høiere Classer», som utkom i 1827. Den apologetiske metode han her anvender, og den grunnstilling han inntar til skrift og aapenbaring, er nøiaktig den samme som vi finner hos den eldre supranaturalismes menn, en Gunnerus eller Schønheyder. Først faar vi en ganske vidløftig fremstilling av den naturlige teologi med dens lære om Gud og hans egenskaper, skapelsen og de skapte ting osv. Saa følger et kapitel om «Menneskets moralske Fordærvelse og Trang til en guddommelig Aabenbaring», hvor det skildres at mennesket har syndet mot Gud ikke bare av skrøpelighet, men ogsaa av ondskap og ikke av sig selv kan utfri viljen av den slavestand hvori den er kommet. Mennesket har intet haap om salighet, «men en kun altfor vel grundet Frygt for Usalighed», og maa spørre sig selv: har ikke Gud beredt en av menneskets naturlige krefter uavhengig frelse og gitt menneskene underretning derom, og hvor kan jeg finne denne underretning?[1] I sin søken efter en saadan underretning vender mennesket sig til de forskjellige historiske religioner for aa finne den sanne guddommelige aapenbaring, og har da i virkeligheten kun tre aa velge imellem: den jødiske, den kristelige eller den muhamedanske. Ved en rekke kriterier, som vesentlig kan gjenfinnes hos Gunnerus og Schønheyder, fastslaas det saa at kristendommen alene inneholder den sanne guddommelige aapenbaring. Videre vises det, at denne aapenbaring ogsaa er fullstendig og endegyldig, saa den ikke kan overtreffes av nogen annen.

Denne aapenbaring, som er inneholdt i beretningene om Jesu liv, skjebne og lære, finner vi nu i N. T.'s skrifter og særlig da i de 4 evangelier. Spørsmaalet gjelder videre disse skrifters axiopisti eller historiske troverdighet og N. T.'s autenti og integritet. Ut fra almindelige historiske overveielser fastslaas det, at de evangeliske beretninger som hitrørende direkte eller indirekte fra apostlene er fullt paalitelige, at de apostoliske skrifter i tidens løp ikke er forvansket, og at deres oprindelige tekst tross det store antall forskjellige lesemaater dog ved kritiske hjelpemidler kan fastslaas «næsten med fuldkommen Vished», iallfall paa alle punkter (med en eneste undtagelse), hvor det gjelder «Christendommens Hovedlærdomme».[2]

Paa grunnlag av Kristi forjettelse til apostlene Joh. 14, 26 og 16, 13 og hans ord til dem i Matth. 10, 19. 20 fastholder Stenersen

[1] Forsøg, s. 102. — [2] Forsøg, s. 126.

ogsaa tanken om en «Theopneustie» eller «Inspiration» og hevder at «de apostoliske Skrifter indeholde . . . Salighedslæren aldeles reen, d. e. ikke forvansket ved nogen Slags indblandet menneskelig, vildfarende Forestilling, og maae som saadanne troes paa Ordet, om end det, som de lære, skulde synes at stride mod, hvad vi ifølge vor egen Fornufts Slutninger kunne mene os beføiede til at troe med Hensyn paa de evige Ting.»[1]

At Stenersen dog hermed ikke har tenkt aa gjenoplive den gamle inspirasjonsteori, fremgaar med tilstrekkelig tydelighet av en liten anmerkning[2], hvor han gjør opmerksom paa at «Brevet til Ebræerne, Jacobs Brev, 2det Peders Brev, 2det og 3die Johannes's Brev, Judæ Brev og Johannes's Aabenbaring kunne som Bøger, hvis Authentie ikke er aldeles vis, ikke bruges som Troeskilder, d. e. som Kilder, hvoraf Troeslærdomme, der ikke allerede i nogen af de øvrige canoniske Bøger ere tydeligen fremsatte, kunne øses."

Noget virkelig nytt i forhold til den eldre supranaturalisme er det, naar Stenersen ved siden av N. T.'s skrifter ogsaa nevner «den fra Slægt til Slægt ligefra Christi egne Tider bevarede mundtlige Overleverelse.»[3] Han forkaster dog selv kort efter enhver tanke om aa benytte denne tradisjon som troskilde ved siden av Skriften, «uden forsaavidt den Troesbekjendelse, som Enhver ved sin Optagelse i det christne Samfund endnu maa aflægge, og som, fordi den lige siden Apostlenes Dage synes paa den Maade at have været brugt i Kirken, og derfor ikke uden Grund kaldes den apostoliske, kan siges at være os meddelt ved saadan Overleverelse.»[4]

Disse bemerkninger, som tydelig viser Stenersens kjennskap til Grundtvig og hans ideer, faar dog ingen videre følger, og tanken om tradisjonen eller trosbekjennelsen faar ingen nærmere anvendelse i den troslære som Stenersen utvikler i det følgende. Denne er baade i innhold og form nøie formet efter den eldre supranaturalismes skjema. Trossetningene fremsettes rent tetisk med Skriften som direkte og eneste kilde og derfor med rik anvendelse av bibelcitater. Henvisninger til kirkelæren møter vi derimot ytterst sjelden, og det er tydelig aa merke at Stenersen med hensikt undgaar de tradisjonelle teologiske termini og blir staaende ved de enklere -- om enn mere ubestemte — bibelske uttrykk. Undertiden kan vi ogsaa, som hos de eldre supranaturalister, møte utfall mot tidligere tiders ufruktbare stridigheter om dogmatiske spissfindigheter.[5]

---

[1] Smst. s. 127. — [2] Smst. s. 126. — [3] Smst. s. 123. — [4] Smst. s. 125. — [5] Smst. s 144.

For Stenersen blir da Skriften — eller iallfall visse dele av den, og da særlig evangeliene — staaende som en ytre, ufeilbar autoritet, naar det gjelder «Salighedslæren». Nogen nærmere bestemmelse eller avgrensning av dette begrep gir Stenersen ikke, saa hans skriftprinsipp kommer til aa lide av samme prinsipielle uklarhet som den eldre supranaturalismes. Der er i Skriften et visst inspirert, ufeilbart innhold ved siden av det menneskelige og ufullkomne; men naar dette nærmere skal bestemmes, følger man uvilkaarlig den tradisjonelle kirkelære uten tilfredsstillende begrunnelse. —

Stenersens eldre kollega, professor *Hersleb*, røper betydelig mere selvstendighet og dyperegaaende videnskapelig tenkning, men hans tanker om skrift og aapenbaring følger dog helst de gamle spor.

Man kan tydelig merke hvorledes begge disse menn, skræmt av oplysningens radikale historiske og religiøse kritikk, søker tilbake til faste objektive holdepunkter, og disse fant man fremforalt i den historiske aapenbaring gitt i den Hellige Skrift. Denne aapenbarings lære maa derfor uten videre antas for sann.

«Hvo som altsaa antager en Aabenbaring, antager altsaa forsaavidt Menneskehedens Grænser. Han erkjender, at den Lære, som han antager for aabenbaret, maa, rigtig forstaaet, fordre ubetinget Lydighed og Troe. Ved al menneskelig Kundskab kan han fordre Bevis og spørge hvorfor, kan han om ei forkaste, saa dog omtvivle Alt, hvad der ikke paa en for ham indlysende Maade udledes af Sandhedens første Grundsætninger; men hvad Aabenbaringen angaar, der maa han, saasnart han af subjektiv gyldig Grund har antaget den, ei længere om dens enkelte Lærdomme spørge h v o r f o r, men ikkun h v o r l e d e s? Han kan fordre Grunde for at antage denne eller hin Religion som Aabenbaring, men hvad han erkjender at denne lærer, dette maa han antage, endog om det tykkes ham ubegribeligt; ja han maa end ei forkaste det, om det synes ham urimeligt. Han kan, ja han bør stræbe at forene sin Fornufts Udsagn med Aabenbaringen, men ei sætte hiin først eller som Formen, hvori disse skulde indtvinges; thi da erkjender han ei den Lære for aabenbaret, som han giver dette Navn.»[1]

Det er saaledes Bibelens lære Hersleb faller tilbake paa. Derfor vil han heller ikke opta nogen «streng philosophisk naturlig Theologie mellem de til Theologien hørende Videnskaber».[2] Den

[1] Hersleb: Forelesninger over den theologiske Encyklopædie, Univ. bibl. mskr. 569 4to. — [2] Smst.

har kun sin plass innenfor den kristelige teologis system som «en historisk videnskabelig Udsigt over de forskjellige Maader, hvorpaa Philosopherne have søgt at bestemme Spørgsmaalene om det Endeliges Ophav og Forhold til sit Ophav».[1]

Skjønt den naturlige religion saaledes inntar en litt annen stilling hos Hersleb enn hos den eldre supranaturalisme, synes det dog som han ogsaa vil ha anvendt en lignende apologetisk metode, idet han vil bevise saavel aapenbaringens mulighet som dens nødvendighet. Allikevel faar ikke fornuftbevisene hos Hersleb den ubetingede gyldighet som de hadde i den eldre supranaturalisme. Her kan vi spore merker av den Kant'ske kritikk. Naar det gjelder gudsbevisene, tør saaledes Hersleb ikke anse dem som beviser i strengere forstand, men fastholder dem som «Grunde der er istand til at fremkalde fast Overbeviisning».

Det karakteristiske for Hersleb blir derfor en utpreget biblicisme.[2] Det er Skriften som er grunnvollen til vor religion, og forsaavidt inneholdes ogsaa troslæren i eksegesen. «Men da i Bibelen intet System indeholdes, og baade Fortolkning og Principerne for den øvrige menneskelige Viden ere forskjellige, har man adskilt Troeslæren fra den egentlige Exegese». «Det er Dogmatikens Formaal i et sammenhængende videnskabeligt System at fremstille den hellige Skrifts Troeslærdomme og af Skriften at bevise dem.»[3]

Baade i dogmatikken og eksegesen vil Hersleb gaa strengt videnskapelig tilverks. Først skal den bibelske kritikk (critica sacra) fastslaa, at de bøker som regnes til Bibelen, ogsaa er ekte, og at vi har dem saaledes som de utgikk fra forfatterens haand, og saa skal den bibelske hermeneutikk (hermeneutica sacra) opstille de almindelige, med fornuften overensstemmende regler, hvorefter den kritisk bearbeidede tekst bør fortolkes. Vistnok kan denne kritikk og denne fortolkningskunst misbrukes og er blitt misbrukt av tidens oplysningsmenn, men selve saken var efter Herslebs mening absolutt nødvendig.

Vi ser saaledes, at Hersleb vilde støtte sig til de kritiske undersøkelser naar det gjaldt aa bestemme de ekte kanoniske skrifter, deres autenti og integritet. Men hvorledes stillet han sig saa til de bibelske skrifters eget innhold? Det er klart at han bestemt avviser saavel rasjonalistenes som de yngre supranaturalisters paastand at aapenbaringens innhold saavel formelt som reelt skulde gripes av

[1] Smst. — [2] Sml. prof. Brandruds karakteristikk av Hersleb i Univ.s festskrift ved 100-aarsjubilæet II, s. 11. — [3] Forelesninger over Encyklopædien.

fornuften og bedømmes av denne. I likhet med den eldre supranaturalisme innrømmer han fornuften her kun en formell virksomhet, den skal med alle videnskapens hjelpemidler utlede av det i Skriften givne stoff den rette kristelige lære og sette den i system. At dette stoff ogsaa virkelig er av guddommelig oprindelse og derfor fullt paalitelig, fremgaar for Hersleb allerede av aapenbaringens begrep. Har man først av subjektiv gyldig grunn anerkjent en aapenbaring for sann, maa man ogsaa overta dens lærdomme ad rent autoritativ vei.

Hermed er det dog ikke Herslebs mening aa fornye den gamle inspirasjonsteori. Der kan ikke være tale om nogen Aandens diktat. Guds Aand har rettet sig efter de hellige forfatteres evner og de tider de levet i, og har ikke ophevet bruken av deres egne tanker og viden.[1]

Det er saaledes langtfra utelukket, at der kan finnes feil og motsigelser i alle de stykker som ikke hører til «religionis doctrina». Paa denne maate kunde Hersleb gi plass for adskillig av oplysningstidens litterære og historiske kritikk. Det kommer ogsaa frem i hans forelesninger over gammeltestamentlig eksegese og innledning til G. T. og N. T. Her viser han sig aa ha et ganske godt kjennskap til de forskjellige kritiske hypoteser, som i rik monn blev fremsatt i slutningen av det 18. aarh. Selv søker han vistnok saavidt mulig aa holde fast paa de gamle posisjoner, men han er alltid villig til mindre innrømmelser. Et par eksempler: I spørsmaalet om 1. Mosebok kjenner Hersleb Astrucs kildehypotese, men kan ikke godkjenne den og heller ikke helt forkaste tanken om Moses som forfatter. Han antar at 1. Mos. er en samling av eldre og yngre, ved muntlig tradisjon lenge opbevarede sagn, og at de eldste av disse har en poetisk karakter, som bl. a. viser sig i syndefallsberetningen. Disse sagn er saa antagelig samlet av Moses, om det enn er mulig at enkelte mindre stykker — saaledes kap. 49 — senere er innskutt. Han diskuterer for alvor tanken om flere forfattere av Jesajaboken og kommer til det resultat at iallfall den største del av skriftet hitrører fra profeten Jesaja. Noget lignende gjelder ogsaa Daniels bok.

Nu kunde man spørre: hvordan kunde Hersleb, tiltross for disse mange unøiaktigheter, ja feil og motsigelser, holde fast paa Skriften som en ytre autoritet, hvis lære ubetinget maatte overtas. Og svaret maa lyde: Hersleb var baade praktisk og teoretisk over-

[1] Forelesninger over dogmatikken, sectio VI. cap. I, De verbo divino.

bevist om at alle disse unøiaktigheter kun gjaldt periferiske ting og ikke selve «religionis doctrina». Spør man saa videre, hvad der hører til kristendommens hovedlærdommer, og efter hvilke prinsipper disse skal forstaas, er det vanskelig aa gi noget svar utfra Herslebs skrifter og forelesninger. Neppe har han hatt dette problem klart for sig; men antagelig vilde han svare at de maatte utledes av Skriften selv ved hjelp av nøiaktig videnskapelig undersøkelse.

Som vi har sett, er Herslebs grunnstilling til Skriften vesentlig den samme som den eldre supranaturalismes; men han forsvarer denne sin posisjon med stor lærdom og videnskapelig dyktighet.

Som bekjent optraadte Hersleb ikke offentlig mot de mere radikale oplysningsmenn. Antagelig har det sin viktigste grunn deri, at han mente at kampen burde kjempes ut paa det rent videnskapelige omraade. Likeoverfor den store almenhet var det en annen som særlig fremstod som ortodoksiens forkjemper, presten *Wilhelm Andreas Wexels.* Vi kan her ikke gaa nøiere inn paa Wexels's utvikling og striden mellem ham og oplysningsmennene og særlig da statsraad Treschow, men kun undersøke litt nærmere det prinsipielle grunnlag, hvorpaa Wexels førte kampen. Som vist av Slaattelid[1] er dette grunnlag just den samme biblicisme som Hersleb og Stenersen hyllet, og som vi kjenner fra den eldre supranaturalisme.

Saaledes faar ogsaa hos Wexels fornuften en betydelig virksomhet, naar det gjelder aa bestemme menneskets forhold til skrift og aapenbaring. For det første har den aa avgjøre hvilken aapenbaring maa anerkjennes som den sanne. Kristendommen som et historisk faktum «prøves altsaa af Fornuften efter de samme Regler, hvorefter ethvert historisk Factum vi ikke selv opleve, maa prøves».[2] Og Wexels er overbevist om at fornuften efter redelig og upartisk undersøkelse vil godtgjøre de bibelske skrifters fulle autenti og troverdighet. Men dermed er den ogsaa forpliktet til aa underordne sig den saaledes anerkjente aapenbarings lære. «Den kan forbinde, ordne, udvikle, anvende det Givne; den kan enten ved Hjælp af Historien eller ved egen Eftertanke oplyse enkelte Fortællinger og Udsagn i Skriften; men Læren selv, som den tydelig og klar staaer fremstillet i de hellige Skrifter, skal den lade blive hvad den efter Ordet er, og ikke ville fortolke den efter sine Principer. Theolo-

[1] R. Slaattelid: Wexels's forhold til skrift og bekjendelse indtil 1834. Norsk Theol. Tidsskrift XVI, s. 27 f. — [2] Wexels: Bemærkninger ved Anhanget til Bogen «om Christendommens Aand eller den evang. Lære», s. 19.

giens materielle Princip maa være Guds Ord og det alene. Fornuften kun dens formelle Princip».[1]

Som man ser, er dette Wexels's standpunkt likesaa sterkt preget av intellektualismen som oplysningstidens supranaturalisme. Imidlertid er det ikke Wexels's mening aa stanse ved denne «Forstandserkjendelse»; han taler ogsaa om en «Erfaringserkjendelse» av de guddommelige sannheter, som kan føre disse videre inn i hjertet, og som menneskene ikke kan forstaa av egen naturlig, aandelig kraft. Men forstandserkjennelsen maa i almindelighet gaa foran og forberede denne aandelige erfaringserkjennelse.[2]

Dog faar denne erfaringserkjennelse ingen virkelig betydning for utviklingen av den kristelige lære, denne utledes direkte av Skriften ved fornuftens hjelp. Prinsipielt var nu ikke her avstanden saa stor mellem Wexels og Treschow og de øvrige «rasjonalister». Vi ser derfor at Wexels i sin kamp mot disse med stor styrke maa hevde den ordrette, likefremme, ogsaa for den ulærde umiddelbart tilgjengelige forstaaelse av Skriftens lærdommer i motsetning til de lærdes fortolkninger — eller bortfortolkninger.

Efterhaanden forstod dog Wexels at denne linje vanskelig kunde føre frem i kampen mot oplysningsmennene og deres skriftforstaaelse, og han følger derfor snart i Grundtvigs spor og viser hen til Kirken og dens bekjennelse som de faste holdepunkter til aa bestemme den sanne kristelige tro og avvise alle falske lærdommer. Tydelige spor i denne retning finder vi allerede i stridsskriftene mot Treschow, men disse argumenter blir dog her staaende helt i bakgrunnen og danner kun en sidelinje uten direkte forbindelse med hovedargumentasjonen. Først nogen aar senere er Wexels's «kirkelige anskuelse» klart utformet. At Skriften her kom til aa innta en annen stilling enn tidligere, er klart. Men hverken Wexels eller nogen annen av de av Grundtvig paavirkede menn oppe hos oss har gjort alvorlige forsøk paa en konsekvent teoretisk gjennemførelse av disse tanker i et dogmatisk system. Nogen Grundtvigsk teologi har vi ikke eiet, kun praktiske kirke- og skolemenn.

Den teologi som fik ledelsen ved vort universitet, var av en helt annen art. Den blev preget fremforalt av professor *Gisle Johnson*. Som vi har sett, var den teologi som Hersleb og Stenersen og deres disipler hyldet, i alt vesentlig bygget op paa den eldre supranaturalismes grunn med en del senere forbedringer. Det grunnleggende arbeide som var utført av Schleiermacher og hans efter-

[1] Smst. s. 19-20. — [2] Se «Om Christendoms-Sandhed og sammes Erkjendelse» i Theologisk Maanedsskrift, udg. af Grundtvig og Rudelbach VI, s. 193 f.

følgere for aa bygge teologien op paa en ny og bedre grunn, var i det store og hele ukjent hos oss. Disse aandsstrømninger naadde oss først gjennem Gisle Johnson og da i utpreget konservativ form.

Johnson vil paa ingen maate utlede de kristelige troslærdommer direkte av Skriften med fornuftens eller videnskapens hjelp; de skal derimot utledes av den enkelte kristnes personlige trosbevissthet. Han definerer derfor den systematiske teologi som «den videnskabelige Erkjendelse af den christelige Tro i dens Væsen, dens væsentlige Sandhedsindhold og dens væsentlige Livsform».[1] Og dette forklares nærmere saaledes: «Den er Troeslære ikke blot som Lære om Troen, men tillige som Lære i og af Troen, som en Videnskab, der i den personlige Troesbevidsthed og Troeserfaring, i det erkjendende Subjekts gjenfødte, ved Troen oplyste Aand, har ikke blot sin nødvendige Forudsætning, men sin blivende Rod, sin produktive Kraft, sit væsentlige Erkjendelsesprincip («principium cognoscendi»), Princípet baade for sin Sandhed og for sin Vished».[2]

Som paavist allerede av professor Fredrik Petersen[3], betegner dette Johnsons standpunkt et avgjort brudd med ortodoksiens og oplysningstidens intellektualistiske skriftprinsipp. Hermed er ogsaa den gamle apologetiske metode prinsipielt forlatt. Beviset for kristendommens sannhet skal ikke lenger føres med objektivt gyldige fornuftbeviser for aapenbaringens nødvendighet og de bibelske skrifters autenti og integritet, men ad den subjektive overbevisnings vei. Det gjelder om — som Johnson sier — «at erkjende Christendommen i dens subjektive Sandhed og Nødvendighed».

Det er klart at man hermed er kommet over paa prinsipiell ny grunn; men spørsmaalet blir: hvilken plass og betydning kommer Skriften til aa innta i det nye system? La oss først se hvordan Johnsons nærmeste læremestrer i den tyske teologi løste dette spørsmaal: v. Hofmann og Frank. Ogsaa disse menn vilde bygge troslæren op paa den kristelige erfarings grunn og saa paa Skriften med helt andre øine enn ortodoksiens dogmatikere hadde gjort med sin verbalinspirasjonslære. v. Hofmann fant i Bibelen ikke en samling læresetninger eller lovbestemmelser, men minnesmerke om en hellig frelseshistorie. Ja Skriften blev selv en del av denne hellige historie, og inspirasjonen vil si det samme som at denne hellige historie blev ledet av Guds Aand. Den fremkommer derfor som en naturlig slutning ut fra Skriftens vesen eller den hellige histories egen karakter og er ingen teori som skal garantere lærens sannhet.[4] For

[1] Johnson: Grundrids af den systematiske Theologi, s. 2. — [2] Smst. — [3] Se N. T. T. I, s. 65 f. — [4] Sml. P. Gennrich: Der Kampf um die Schrift, Berlin 1898, s. 63 f.

v. Hofmann blev aapenbaringen vesentlig frelseshistorie, og det gjaldt for teologien just aa faa tak i historiesammenhengen. Men derfor kunde heller ikke troslæren utledes direkte av Skriften, men av den kristnes egen erfaring. Dette gjør ogsaa v. Hofmann, idet han i sammentrengt form opstillet et «Lehrganze», men rigtignok skal dette kontrolleres med et meget vidløftig «Schriftbeweis». Karakteristisk nok utgjør hans Lehrganze kun 22 sider, mens der Schriftbeweis optar tre tykke bind.

Lignende tanker som v. Hofmanns finner vi ogsaa hos Frank, den betydeligste konservative lutherske systematiker i det 19. aarh. Som bekjent gikk han som v. Hofmann ut fra den kristelige erfaring, men samlet denne i det ene punkt om gjenfødelsen eller omvendelsen. Fra denne centrale kristelige oplevelse vilde saa Frank ad induktiv vei bygge op hele den kristelige troslære i alle dens enkelte deler. Det er klart at inspirasjonsbegrepet da ogsaa maatte komme i en ny stilling, idet det blev nøie knyttet til den kristelige oplevelse og spesielt da gjenfødelsen. Inspirasjonen er ikke innskrenket til Skriften alene, men omfatter ogsaa den senere kristelige forkynnelse, som ved sin kraft til aa bringe mennesket frelse gjennem gjenfødelse og omvendelse godtgjør sig som et guddommelig inspirert ord. Kun maa man være opmerksom paa at denne i Kirken stadig fortsatte inspirasjon alltid er betinget av de første forkynneres aandsfyllte vidnesbyrd, øienvidnene, som hadde faatt en særskilt charismatisk begavelse. Saaledes blev Frank nærmest staaende ved tanken om en personalinspirasjon; men Skriftens normative autoritet blev tilslutt begrunnet ved et religiøst postulat om Kirkens trang til en oprindelig, for alle tider normativ fiksering av aapenbaringskjensgjerningene. Kirken har da ogsaa alltid gjort den erfaring at kun ved aa gaa tilbake til det oprindelige Guds ord blev alle falske og urene elementer skilt ut av den kristelige forkynnelse.[1] Ut fra dette sitt standpunkt kunde Frank ogsaa gi adskillig plass for den historiske og litterære kritikk av Skriften.

Johnson følger i sitt system vesentlig v. Hofmann og Frank. Han blir ikke staaende ved det subjektive prinsipp om troen som erkjennelseskilde, men krever dette supplert ved de objektive størrelser, Bekjennelsen og Skriften. Den enkelte er nemlig i sin tro avhengig av Kirken, men selv denne er ikke paa grunn av den menneskelige ufullkommenhet og syndighet absolutt ufeilbar, men trenger en siste og høieste, fullkommen sannhetsnorm i Skriften,

[1] Smst. s. 73 f. og s. 134-5. — [2] Grundrids, s. 5.

hvorefter baade den individuelle og den kirkelige trosbevissthets utsagn kan prøves.[1] Guds ord finnes saaledes visstnok ogsaa i den enkelte kristnes og den kristne kirkes trosbekjennelse, men begge har til sin nødvendige forutsetning et «inspireret» Guds ord, «en Reproduktion af Christi Ord, som er Produktet af en ejendommelig Forening af hans Aand og det menneskelige Organs Aand og en deraf betinget ejendommelig rensende og potenserende Indvirkning af hin paa denne, hvorved dens Receptivitet er bleven forklaret til en fuldkommen Opfattelse og Erkjendelse af Sandheden, og dens Spontaneitet hævet til en adækvat Gjengivelse af det saaledes Tilegnede».[2] Dette inspirerte Gudsord, som i skriftlig form alltid kan være forhaanden i Kirken, tilkommer saa de kjente predikater perfectio, sufficientia og perspicuitas — materiell og formell fullkommenhet.[3]

Som man ser, fant Johnson ogsaa Guds ord utenfor Bibelen, men selve inspirasjonsbegrepet knyttet han utelukkende til Skriftens ord, og selve tanken blev begrunnet med et religiøst postulat ut fra den enkeltes og Kirkens behov. Nogen nærmere bestemmelse av inspirasjonen i forhold til den gamle verbalinspirasjonslære og den senere historiske og litterære kritikk finner vi ikke hos Johnson. Sikkert er det dog at han har tatt bestemt avstand fra ortodoksiens inspirasjonsbegrep, og det ser ut til at spørsmaalet om Skriftens historiske tilblivelse paa hans eldre dager har trengt sig inn paa ham uten aa være kommet til full løsning. Han erklærer selv:[4] «For mig staar Læren om den hellige Skrifts Inspiration, navnlig forsaavidt Spørgsmaalet er om den inspirerede Skrifts Tilblivelse, som et af de vanskeligste Punkter i den kristelige Troeslære. Kilden, vi her maa gaa til, er naturligvis ingen anden end den, hvortil Kirken i sin Bekjendelse henviser os som Grundkilde for al kristelig Sandhedserkjendelse; det er selve den hellige Skrift. Dersom det nu kun gjaldt at udfinde, hvad den kan siges ligefrem at l æ r e os om Sagen, vilde Opgaven ikke være saa overmaade vanskelig endda. Men jeg maa være enig med Prof. Petersen i, at dette ikke er tilstrækkeligt. Spørgsmaalet om Skriftens Tilblivelse er unegtelig ogsaa et historisk Spørgsmaal, og det gjælder derfor her ligesaavel ogsaa at komme paa det Rene med, hvad Skriften kan have at b e r e t t e os om Sagen. Det er især dette, som gjør Opgaven saa vanskelig i mine Øine. Et saadant Arbeide vilde ial-

[1] Grundrids, s. 5. — [2] Smst. s. 157-8. — [3] Smst. s. 161-2. — [4] Luth. Kirketid. 5. III, s. 223, 1888.

fald kræve en Tid og Kraft, som jeg for Øieblikket ikke vilde kunne afse dertil.»

Av større betydning er det imidlertid aa legge merke til hvilken rolle Skriften kommer til aa spille innenfor Johnsons system. Her skulde altsaa Skriften være norma normans, hvorefter baade den individuelle og den kirkelige trosbevissthets utsagn skulde prøves. Men spørsmaalet blir da videre: hvorledes skal denne prøve foregaa? Er det fornuften som med alle videnskapelige hjelpemidler skal fastsette Skriftens rette mening, som derefter skal sammenlignes med de direkte av troen utledede utsagn?

Noget bestemt svar herpaa finner vi ikke hos Johnson. Men naar han nevner den bibelske teologi som nødvendig videnskapelig basis og forutsetning for den systematiske teologi og hevder Skriftens vidnesbyrd just som en objektiv størrelse, maa det vistnok være meningen at Skriftens lære skal bestemmes saa objektivt som mulig ad rent videnskapelig vei. Og denne lære vilde da faa en avgjørende innflydelse paa hele den systematiske teologi, da den skal kontrollere alle troens utsagn. I virkeligheten er vi saaledes tross det subjektive utgangspunkt kommet betenkelig nær det gamle supranaturalistiske standpunkt med Skriften som det materielle prinsipp og fornuften som det formelle.

Just paa dette punkt var det derfor professor *Fredrik Petersen* satte inn med sin kritikk av Johnsons system. Prof. Petersen har jo ikke efterlatt sig noget større dogmatisk verk, men just om skriftprinsippet og inspirasjonen har han i en rekke skrifter og artikler uttalt sig med stor utførlighet og tydelighet, saa det er forholdsvis lett aa bestemme hans standpunkt.

Som det synes, var det den nyere historiske forsknings metode og resultater som bragte Petersen til aa ta op inspirasjonslæren til ny behandling. Særlig hadde den nyere innledningsvidenskap vist, at «fra den psychologisk formelle Side er de nytestamentlige Skrifter blevne til ganske som alle andre Skrifter. Og vor nuværende kanoniske Samling har ligeledes faaet sit Omfang under en Udviklingsproces, under Usikkerhed og Vaklen frem og tilbage, der ganske paa samme Maade gjentager sig under lignende Forhold.»[1] Hermed var nu den gamle logisk-dogmatiserende metode i behandlingen av Skriften som Guds ord umuliggjort, og inspirasjonsteorien maatte bygges op paa ny grunn. Petersen stryker da den egentlige skriftinspirasjon og blir staaende ved en lignende personalin-

[1] L. K. 5. II, s. 355, 1887.

spirasjon som Frank. De nytestamentlige skrifter er blitt til «ganske paa samme Maade, som overhovedet Literatur fremstaar ved historiske Begivenheder af saadan Art og Betydning». Garantien for disse skrifters enestaaende betydning og ubetingede paalitelighet maa derfor søkes i Aandens virksomhet i de ledende personligheter i den eldste kristne menighet.[1]

Inspirasjonen blir saaledes aa opfatte som en dobbelt virksomsomhet fra Guds side og bestaar i 1) en umiddelbar beaandelse og 2) i en styrende og ledende virksomhet, og denne igjen baade 1) ved tilblivelsen av den nødvendige litteratur og 2) ved denne litteraturs utsondring og bevarelse. Og det er alt overnaturlig, forsaavidt den aand som Gud derved har benyttet, ikke er menneskeslektens egen aand, men Guds Aand. Men det er tillike alt naturlig, forsaavidt der intetsteds er brudd paa de naturlige lover for menneskelig aandsliv, men disse overalt har vist sig aa avgi tilstrekkelige former for den guddommelige Aands virken.[2]

Med denne sin teori vil Petersen gi vidt rum for den historisk-kritiske forskning, hvis rett han ubetinget anerkjenner. «Lad Kritikken fortsætte sit Arbeide, vi skal ikke ønske at forstyrre det, vi opstiller den ikke nogensomhelst Skranker; forstaar den ikke at opstille dem selv, saa gaar det blot ud over den selv».[3] Samtidig søker han aa gjøre den kristne tro relativt uavhengig av den historiske kritikks resultater.[4]

Med denne sin anerkjennelse av den historisk-kritiske forskning er det dog ikke Petersens mening aa rokke ved Skriften som eneste ubetinget paalitelige, ja ufeilbare kilde for den kristelige frelsesaapenbaring.[5] Under den polemikk som opstod om disse spørsmaal, er det Petersen meget om aa gjøre aa fremheve denne side av saken.[6]

Imidlertid er det klart at den autoritet og den normative stilling som Petersen saaledes tilla den Hellige Skrift, maatte være av vesentlig annen art enn tidligere under ortodoksien. Dette kommer særlig tydelig til uttrykk i hans interessante avhandling: «Det lutherske skriftprincip».[7] Her retter han sin kritikk ikke blott mot ortodoksiens skriftbruk og dogmatiske metode, men ogsaa mot det Johnsonske system. Med utgangspunkt i Luthers reformatoriske syn søker han aa vise hvorledes ortodoksien hadde skjøvet tilside

[1] Se Luth. Kirketid. 5. II, s. 371. — [2] Petersen: Skrift og Theologi, s. 53-4. — [3] L. K. 5. II, s. 360. Sml. Skrift og Theologi, s. 34. — [4] Skrift og Theologi, s. 35. L. K. 5. III, s. 140 f. — [5] L. K. 5. II, s. 371. — [6] Se L. K. 5. III, s. 137. 174. Sml. Skrift og Theologi, s. 28. — [7] Norsk Theol. Tidsskrift I, 1900, s. 60 f.

og glemt den ene av de to faktorer som var karakteristisk for Luthers stilling til Skriften, den subjektive faktor, og ensidig hadde utviklet den annen faktor, den objektive. Johnson og flere av hans samtidige, v. Hofmann, Frank, hadde saa forsøkt igjen aa faa tak i den forsømte subjektive faktor uten at dog dette helt var lykkedes. Det nye prinsipp var ikke trengt igjennem. Det behersket erkjennelsen inntil et vist punkt, saa tok det gamle ledelsen. Først da er maalet naadd, sier Petersen, naar den Hellige Skrift (den objektive faktor) ad troens vei (den subjektive faktor) erkjennes for aa være «Guds ord», d. e. sannheten.[1]

Troen maa saaledes erklære for sannhet hvad Skriften inneholder. Men det kan troen kun gjøre naar den har adgang til aa dømme om alt.

Det er saaledes ikke lenger tale om at fornuften skal utlede direkte av Skriften den rette kristelige lære, eller at denne lære skal brukes til aa kontrollere det av troen utledede system. Overalt naar det gjelder aa utvikle troslæren av Skriften, maa troen selv øse direkte av Skriften. Petersens tanke er: Den historiske forskning har til evidens bevist at der i Skriften ved siden av det guddommelige ogsaa er noget menneskelig, som ikke har den samme guddommelige autoritet. Hvad er det saa som skal undersøke og avgjøre, hvad det er som er fra Gud, og hvad det er som blott er fra hans menneskelige redskaper?

Petersen slutter sig her til Kaftan, naar denne erklærer, at det er troen som skal gi visshet for hvad der er aapenbaring. Og han er videre enig med denne, naar han søker troens innhold ad videnskapelig vei for aa undgaa tilfeldig subjektivisme. Derimot vil han ikke følge Kaftan naar denne vil samle troens hele innhold i de to grunnideer: Guds rike og forsoningen, og paavise hvorledes hvert lærestykke i dogmatikken er et ledd i disse to ideer. Petersen finner at dette er en arv fra den gamle systembyggeraand, som han avgjort vil bryte med. Han vil derfor utvide idékretsen. Efter som dogmatikken gjennemarbeider sitt stoff, skal den punkt for punkt vise hvorledes dette — hvert efter sitt innhold — tjener det religiøse liv. Paa denne maate tror han at hele Skriftens religiøse innhold vil godtgjøre sig som aapenbaring ved sin kraft til aa skape liv og dermed tro. Til dette religiøse aandsinnhold hører ogsaa mysteriet med som integrerende ledd. Men skulde det under denne prøve vise sig at der i den historisk foreliggende Skrift

[1] S. 70.

er aandsinnhold som hverken umiddelbart eller middelbart tilhører troens livssammenheng, da er det dermed godtgjort at det heller ikke hører med til den guddommelige aapenbaring og derfor ikke kan tillegges guddommelig autoritet. Saaledes mener Petersen aa kunne gjennemføre fullt og helt det lutherske skriftprinsipp, som ikke hører hjemme i barnereligiøsiteten, men er den frie manns autoritets-prinsipp.

Som rimelig var, vakte dette Petersens standpunkt adskillig kritikk i samtiden. Særlig blev hans første uttalelser om inspirasjonen sterkt angrepet av dr. Krogh-Tonning, som nærmest syntes aa hylde ortodoksiens inspirasjonslære og beskyldte Petersen for rasjonalistiske tendenser. En rekke av vore mere fremstaaende menn tok imidlertid Petersen i forsvar, deriblandt ogsaa Gisle Johnson, som paaviste at Petersens anskuelser ikke paa noget punkt kunde sies aa stride mot den lutherske kirkes bekjennelse.[1]

Det er dog klart at Petersens standpunkt betegnet et avgjort brudd med den ortodokse tradisjon og med hele den lutherske teologiske utvikling inntil Schleiermachers tid. Han vilde bygge troeslæren op paa helt ny grunn: den subjektive trosbevissthet i dens indre sammenheng med Skriftens objektive vidnesbyrd.

— Vi har nu utviklingen i det 19. aarh.'s norske teologi klart for oss. I den første del av aarhundredet bygger man i alt vesentlig paa det av den eldre supranaturalisme givne grunnlag. Ved fornuftens hjelp søkte man ad strengt objektiv, videnskapelig vei aa utlede den kristelige troslære av Skriftens i alle religiøse ting absolutt ufeilbare, ytre vidnesbyrd. Den fra Grundtvig utgaaede bevægelse førte hos oss ikke til nogen ny prinsipiell stilling til Skriften. I aarh.'s siste halvdel blev saa arbeidet tatt op for aa omforme det tidligere skriftprinsipp paa den allerede av Schleiermacher anviste vei. Det blev paabegynt av Gisle Johnson i strengt konservativ, luthersk konfessjonell aand, og blev fortsatt av Fredrik Petersen i mere fremskrittsvenlig retning, preget av tidens nye historisk-kritiske forskning og friere dogmatiske tenkning. Herunder traadte den subjektive faktor, troen, stedse sterkere frem, dog i stadig forbindelse med den objektive faktor, Skriften, og resultatet blev at den første blev overalt erklært nødvendig som mellemledd mellem Skriften og troslæren.

Dette resultat synes aa skulle bli av varig betydning. Den senere norske teologi saavel av konservativ som av mere liberal art

[1] L. K. 5. III, s. 217 f., 1888.

har stadig søkt aa faa med begge de nevnte faktorer og sette dem i den rette forbindelse med hverandre. Naar den dogmatiske forskjell allikevel har været saa stor, har det sin vesentlige grunn i at den subjektive faktor, troens innhold, omfang og stilling har været gjenstand for forskjellig vurdering. Men en nærmere behandling av disse spørsmaal ligger utenfor det foreliggende emne.

ARNE GARBORGS RELIGION.

AV

IVAR WELLE.

Den 21. januar 1924 blev Arne Garborg baaret ut av Trefoldighetskirken i Christiania i nærvær av landets største menn med kongen i spissen. Det skulde man ikke spaadd for tredve aar siden, da Garborg stod som den skarpeste motstander baade av kongedømmet og av kirken og til gjengjeld blev betraktet omtrent som bannlyst av alle anstendige elementer i samfundet. Men i 1924 føltes det der skjedde, som noget selvsagt. Høitideligheten forløp uten den minste mislyd. Presten Ivar Mortensson talte dypt grepet om sin gamle venn, vitnet om ham som en kristen og forsikret tilhørerne om hans salige hjemferd. Da man tilslutt istemte Garborgs sang om Alvelandet, da saa nok menigheten for sig Bibelens forjettede land med freden og sabbatshvilen for Guds folk.

Der har ikke alltid været slik harmoni i Trefoldighetskirken ved vaare store dikteres jordeferd. Mange husker den pinende følelse av tomhet ved Ibsens begravelse, og den bitre skam som skar i mange kristnes hjerter efter talene ved Bjørnsons kiste. Men ved Garborgs siste ferd stemte alt sammen.

Ved sin død stod Garborg nemlig for folkets tanke som en kristelig opbyggelig dikter. Det var ikke bare den uvitende masse som tenkte saa. Nils Kjær skrev fra sit dødsleie en takk til Garborg som «den store kristne skribent». Mange kloke folk uttalte offentlig noget lignende. Og saadanne uttalelser er ikke en velvillig anneksjon til reklame for religionen; mange har personlig oplevet den religiøse virkning av Garborgs diktning. Som et lite eksempel kan jeg nevne mig selv. «Trætte Mænd» fik uberegnelig stor betydning for mig i en avgjørende tid. Boken skrek ut over hele samtidens religionsløse livssyn: tomhet paa tomhet! — slik at det skar inn i min innerste sjel. Senere drog «Fred» mig mektig innover og

fremover paa selvprøvelsens vei, den som efter min oplevelse alltid fører til frelsestrang. I samme retning ledes jeg av næsten alt i Garborgs skrifter. Sterkest gripes jeg kanske av den vemodige lengselssang som klinger i dem. Dens ekko i mitt innre er en kristen pilgrimssang.

Uten tvil har mange enkelte kjent det samme som jeg. Og ungdomslærere fortæller at gjennemgaaelsen av Garborgs skrifter, især «Haugtussa» og «I Helheim», kan virke likefrem kristelig vekkende paa skarer av ungdommen.

Efter Garborgs jordeferd har hans efterlatte offentlig uttalt at de ikke hadde ønsket nogen kristelig høitidelighet ved anledningen, og at Garborg selv sikkert ikke hadde tenkt sig nogen saadan. Dette bør ikke forundre den der kjenner noget nærmere til Garborgs liv og skrifter. For vel blev han kalt en kristen av mange venner; men selv var han langt fra aa ville bekjenne sig som kristen. Vistnok er han en religiøs skribent av høi rang; men hans skrifter er for en stor del stridsskrifter mot positiv religion.

Selvfølgelig fantes der religion baade i hans skrifter og hans person. Og hvordan det henger sammen med dette, blir et spørsmaal som det vel er verd aa søke løst.

Det som her skrives, er et forsøk paa aa finne svar paa spørsmaalet om Garborgs religion.

Det blir greiest aa begynne med det som ligger mest i dagen, og som man lettest kan faa et bestemt svar paa, nemlig

Garborgs religiøse trosbekjennelse.

Med trosbekjennelse mener jeg her det Garborg vedkjente sig aa tro paa, «fides quæ», den tro som han trodde. Ikke «fides qua», den tro hvormed han trodde. Naar jeg i dette første stykke streifer inn paa Garborgs fides qua, da er det bare for aa faa hans fides quæ tydelig frem.

Altsaa: Hvad var Garborgs trosbekjennelse?

Spørsmaalet er besvaret meget klart i en artikel fra allerbeste hold (i «Samtiden» 1924, s. 69—72):

«Der har været skrevet meget om Garborgs forhold til religionen og gjort mange mistak. — En almindelig fremstilling av dette forhold er at Garborg har gjennemgaat tre stadier: 1) hans utgangspunkt fra pietismen, 2) hans gjennembrud til naturalismen, 3) tilbakeslag til kristendommen, — «paa omvendelsens vei».

Garborg selv vilde aldrig vedkjende sig det tredje stadium; naar nogen av hans senere bøker er fortolket i den retning, beror det paa en

misforstaaelse, ofte opstaaet derved at man har identificert de digtede personer med forfatteren.

For godt og vel et aar siden offentliggjorde den danske forfatter Jørgen Bukdahl en interessant studie om Garborg i «Forum». Da Garborg hadde læst den, skrev han i sine (endnu utrykte) dagboksoptegnelser følgende:

« — — — Han er svært snild mot meg; eg vert den fremste naturalisten her uppe, og overgangen til nyromantiken (gjenom «Trætte Mænd»). Her kan eg nok ikkje vera domar. Og at «Trætte Mænd» vart teki for ei overgangsbok (i fleire maatar) er visst. Men der var mykje mistak i dette. For det fyrste var der ikkje tale om nokon religiøs overgang fraa mi side (tanken med boki var snarare aa gjøne eit grand med — eller daa visst motarbeide — det religiøs-romantiske atterslaget som daa tok til aa faa magt). Og for det andre var det ikkje tanken aa segja farvel til naturalismen; det eg meinte var berre det gode gamle: kvar formningsmaate til sitt bruk; den naturalistiske, naar det høver til emnet, og andre former naar dei høver. (Eg hadde nok vore noko væl naturalistisk daa eit bil: Trutt at naturalistmaaten var den einaste som høvde i vaar tid: til det diktningsarbeidet som no turvtest og kravdest.)

Men Gabriel Gram skulde — i dagboksform — skildre seg sjølv; og so kunde der ikkje bli noko større gjøn i skildringi; det vesle der var: elskhug til Fanny i den veksande kyrkjedragnaden, hev han ikkje sjølv vilja vita um, og det kunde daa ikkje koma so sterkt fram i dagboki hans, at lesaren gauma noko etter det. Det kom daa til aa sjaa ut for folk flest som Gramsoga var ei aalvorsam umvendingssoga; og at den daa vart mi eigi, er sjølvsagt. At eg (ɔ: Gram) hadde gjort eit grand gjøn med den stridt «engelske» Georg Jonathan og hans oversolide realisme, styrkte den tanken. «Trætte Mænd» kom daa til aa gjelde for umvendingsbok i alle maater (eller daa eit fyrste steg paa umvendingsvegen), endaa det snarare var det motsette ho var tenkt til. Og eg, som ikkje nettupp var ung lenger, tok det rolegt og tenkte: det skal nok alltid eingong koma upp kor «umvend» eg er.

Unaturalistisk var ho ved di at ho var so heilt usosial, individuelt psykologisk; so langt kan Bukdahl hava rett. Men han legg for mykje i dette. Noko meir av overgang var der i «Den burtkomne faderen» — aa sjaa til; men tanken var den same som fyrr; ein fær skrive i den formi og paa den maaten som ein til kvar tid finn mest høveleg for seg og for det emnet ein hev valt — i samhøve med huglag og livsmod —»

Garborg selv følte sig ofte, navnlig i de senere aar, plaget av denne snak om hans «omvendelse»; han talte stadig om det, ikke mindst efter syttiaars-dagen, — han var ræd at mange av de overstrømmende hædersbevisninger var bygget paa falske forutsætninger. «Aassen pokker skal jeg da faa dem til at forstaa, at jeg ikke er kristen,» sa han.

Ved en festlig sammenkomst i Stavanger paa Garborgs syttiaarsdag, holdt biskop Hognestad en tale hvor han bl. a. sa at hans og Gar-

borgs syn paa kristendommen, naar man saa bort fra deres forskjellige opfatning av Kristi guddom, igrunden var den samme. — I anledning herav skrev hr. *O. Skjelsø,* som i sin barndom hadde været hans elev, til Garborg og underrettet ham om Hognestads ord; samtidig fremla Skjelsø sin egen — helt igjennem agnostiske — livsanskuelse, med anmodning om at Garborg vilde gjøre sine bemerkninger til den. Som svar herpaa sendte Garborg et brev dat. Valstad 4—2—1922, som vi nedenfor med hr. Skjelsøs og fru Garborgs tilladelse offentliggjør:

«At De i livsanskuelse har naaet samme standpunkt som Deres gamle lærer kan kun glæde mig. Det er et standpunkt, som ikke netop er let at naa, det medfører gjerne ogsaa sine vanskeligheder, naar det er naaet, eftersom det ikke er og vel aldrig blir flertalsstandpunkt. Morsomt er det hellerikke at maatte erkjende sin absolute uvidenhed i de ting, som man jo helst kunde ønske at have rede paa; men trods alt: et livssyn, som man gjennem alvorligt arbeid har naaet, giver man ikke op igjen, saa længe man er herre over sig selv. Fri udsigt har i virkeligheden større værd end selv de mest straalende drømme.

Forresten er religionerne fremgaaede af den samme erkjendelsestrang, som tilsidst driver os bort fra dem igjen, — den samme trang paa dens barnlige udviklingstrin. Det mere fremskredne faatal forstaar altsaa lettere flertallet end omvendt. Selve den tolerance, hvortil vore dages flertal er naaet, er i realiteten ret begrændset, faatallet faar i regelen finde sig i at være akkurat «taalt». (Tolerance betyder jo taalsomhed.)

Kommer f. ex. en forfatter ind paa religiøse spørgsmaal og behandler dem efter tænkningens og ikke efter «troens» love, saa blir hans tanker enten fordømte eller omtolkede (naar de ellers lader sig omtolke). Det er dette sidste som jeg har været ude for, saaledes i anledning «Jesus Messias» (hvis første formaal var at klargjøre forskjellen mellem Kristi og «Kristi Kirkes» lære). Den blev tildels benyttet som bevis for at jeg var «paa omvendelsens vei», — og blir altsaa, efter hvad De meddeler, saaledes benyttet endnu — ialfald privat. Ogsaa af den grund vil jeg da, om muligt, faa istand en ny (og større) og i dette specielle punkt endnu klarere udgave end den gamle, men det vil jo ingen avgjørende virkning faa. Faatallet vil altid maatte bære følgerne af, at det er faatal. Imidlertid vil bevidstheden om at have vundet *klarhed* i de religiøse spørgsmaal altid gjøre os de ydre vanskeligheder udholdelige, selv om de vel i enkelte tilfælde kan bli leie nok.

Om udødeligheden har jeg fremefter tiderne havt omtrent alle mulige anskuelser, men er havnet ved den opfatning, at døden er hvad den synes at være, og at den giver os alle det, som vi tilsidst trænger mest: hvile. Min sidste tro var ellers den, at «sjælen» skulde fortsætte sit liv for at opnaa helt kjendskab til tilværelsen og fuld forstaaelse av dens mangehaande gaader, og den tro kan jo være tiltalende nok, men der er intet objektivt, som støtter den; og om tilværelsens gaader kan bli lettere at tyde efter end før døden, — det vilde være tvilsomt, selv om «sjælens udødelighed» kunde bevises.

Sikkert er det: vi kjender kun materiens verden (hvis materialitet forresten har flere grader af finhed end vi gemenlig tænker os). Og den nu indtraadte reaktionsperiode vil ogsaa faa ende.

Med helsing Arne Garborg.»

Den gjengivne uttalelse av biskop Hognestad er formodentlig noget misforstaatt. Men Garborgs egne ord kan neppe bli klarere end de er. Slik har Garborg talt om sin livsanskuelse gang paa gang i de siste 20-30 aar. Og trods all god vilje har man ikke kunnet finne frem et eneste ord av ham i motsatt retning fra denne tid.

I «Samtidens» artikel er ordet «agnostisk» brukt om en livsanskuelse som Garborg tilstemmer. Jeg kan ikke finne at Garborg selv har brukt dette ord, og det gir heller ikke nogen grei mening. Hel agnosticisme maa vel være, at man ikke tror annet enn man vet, og at man ikke vet noget aa tro paa. Det kan straks sies, at en slik agnosticisme har Garborg aldri bekjent sig til. Men ordet agnosticisme brukes ofte i en bestemt innskrenket mening, saaledes at det betyr at man ikke vet noget om en personlig Gud og sjelens udødelighet og derfor ikke tør tro paa disse ting. For bekvemhets skyld vil jeg i det følgende bruke ordet i denne mening. Og da kan det sies at Garborgs bekjennelse, ifølge det ovenstaaende, var agnostisk i den siste del av hans liv, altsaa i hele den periode da han skrev sine kjente religiøse verker. Men med denne fattige bestemmelse er saken ikke uttømt. Det blir nødvendig aa gaa lenger tilbake og dypere inn for aa faa greie paa hvad Garborgs religiøse bekjennelse var, og det baade i den siste og de tidligere perioder i hans liv.

Naar jeg nu vil begynne paa begynnelsen, da vil jeg ta advarsel av Garborgs siste ord. Jeg vil omhyggelig vokte mig for aa slutte direkte fra diktningen til hans personlige tro. Jeg vil holde mig til det mannen selv forteller. Og det er temmelig lett, for der er ikke mange diktere som har gitt saa klar og grei beskjed i denne sak. Garborg var ogsaa saa klok en kar og hadde saa god hukommelse at man trygt kan stole paa ham i dette stykke.

I «Knudahei-brevi» ser man den første del av hans livsvei ligge klar som i høstdagens lys. Veiens utgangspunkt er det dødsmørke pietistiske hjem. Man sier ofte at Arne vokset op der i barnetro; men det er ikke egentlig rigtig. «I min heim var eg sæl avdi Gud var attmed», synger Blix. Slik er det man tenker sig ved barnetro. Men Arne Garborg var ulykkelig, ja rent usalig fordi Gud var attmed. Hele barndomslivet levde han i den mørke skygge av sin far. Han som streid og ikkje vann. Han som trælet for sin Gud i frykt og

rædsel, men aldri kom frem til fred. Som endte i fortvilelse og selvmord. Faren ansaa det for en del av sin gudstjeneste aa tvinge dem som Gud hadde gitt ham, innunder hans frykt — med prekener, formaninger og bønner og med «det mjuke, kvasse bjørkeriset». Selvfølgelig trodde Arne i barndommen at farens religion var riktig; men den blev aldri egentlig hans egen. Han pinte sig med unyttige forsøk paa omvendelse. «Eg hev gjort ikkje so reint faae slike tiltak frametter aari. Og dei var meir aalvorsame etterkvart, avdi eg meir og meir reddast fyr denne gaatefulle syndi mot Anden eller 'forhærdelsen'. Men alltid naar eg hadde stridt ei stund med aa koma til Gud, dovna det av med meg att; igrunnen hadde eg ikkje noko hjaa Gud aa gjera.» Det er et barn i 12-aarsalderen, dette. Dypt inn i ham hadde pietismen trengt; men hans egen tro var den ikke.

Og allerede i barndommen kommer dette: «Tilsist kjem det noko som eg ikkje veit nokon samanheng med; reint for seg sjølv stend det. Eg var ferdig med alle vekkjingar. Alle sutir av det slag var burte. Dette som prestane og preikebøkane rørde um, var noko tull. Der var ingin slik gamall sinnatagg til Vaarherre som sat og lurde paa um han kunde faa kaste oss i helvite. Liva skulde me her, og byggje jordi og vera glade; ikkje liggje og fumle og tumle med devlar og gravrædsle.» — Dette var, mens han gik i skolen for Torkell Mauland, han var vel 13 aar da. — «Fraa den tid er det som eg vaknar og tek til med aa arbeide meg ut or haugen min; og ungdomsmode livnar, so eg vel stundom òg kunde bli vel modig.»

Ved konfirmasjonen bad Arne, 14 aar gammel, til Gud. «Eg hugsar eg tala beint fram til Vaarherre um dette. Beint fram og aalvorsamt, som til ein far, naar ein veit at det er ein rimeleg far, som ikkje vil anna enn det som vitugt og rett er. Han fekk hjelpe meg naar hans tid kom. Det eg i morgo skulde lova, vilde han taka for det det var: ein tvangslovnad. Og han vilde ikkje lata meg lide for at eg var nøydd til aa ljuge.» Her kan man med nogen rett tale om at Arne hadde barnetro. Men det er tydelig at troen ikke satt fast.

Aldri kom Garborg til aa gripe ungdomshjemmets og skolens tro med hel personlig tilegnelse. Paa lærerskolen, forteller han, kom han op i et fritt ekteskap. «Det skulde vera ei himmelropande synd, og eg — angra ikkje.» Da var han 17—18 aar gammel.

Fra lærerskolen kom han til seminariet og derfra til Christiania for aa lese til artium. Heller ikke i denne tid gjennemgikk han nogen omvendelse, og han kom ikke nærmere til en kristen tankeoverbevisning heller, tvertimot. «Minne um postilane og Pontoppidan, og um den

syrgjelege endelykti det hadde teki med 'n far, skræmde alle prestetankar fraa meg. Eg var i det heile uppi ei raadlaus ørske av fritenkjing og draum-romantik, som eg ikkje lenger kann greide ut; svært langt ifraa tulleskap hev eg vel knapt vori.» Paa denne tid, omkring hans 21de aar, var han altsaa ogsaa tankemessig borte fra kristendommen.

Det bekjente han for andre. «Peter Hærem var den mest kristne og den mest hjarte-rike mannen eg hev kjent, og det vil alltid vera meg ei sorg, at eg so lite vart det han hadde venta og vona. Han smilte daa eg sagde at eg var fritenkjar. Meg med trudde Hærem for godt. Eg gjorde elles mitt beste; og det var ei tid daa eg trudde det skulde laga seg. Men det gjekk som det maatte gaa, etter alt eg no kann skyna.»

Der har efter fritenker-romantikken og møtet med Hærem været en periode, da Garborg nærmet sig til en personlig kristen bekjennelse. Men der er ikke noget vitnesbyrd om at han nogensinne er kommet helt frem til den. Kanskje han ogsaa i denne periode vilde bekjent sig som personlig fritenker.

Det var i denne tid Garborg ansaaes for en stor stridsmann for gammel kristentro. Han hadde redigert det kristelige «Skolebladet», og han redigerte «Fedraheimen», «for kristelig og folkelig oplysning». I kristelig retning skrev han sine artikler i «Aftenbladet», deriblandt de berømte til forsvar for at Georg Brandes ikke fikk tale i Universitetets lokaler. Denne virksomhet kan ikke ha været bygget paa en personlig bekjennelse. Men mot hans overbevisning har den heller ikke været. Han har hatt et sterkt inntrykk av aandsmakten hos de kristne personer. Og fremforalt: Han trodde paa den norske bonde. Aa reise bondens maal og bondens tanke-heim var hans drøm. Og for Jær-gutten var det selvsagt klart, at kristendommen var en uskillelig del av bondens liv. En folkelig reisning maatte staa i pakt med kristendommen. Fritenkeriet var europeisk og nasjonalitetsløst; det stred derfor imot hans livsideal.

Forresten vil man ved aa se efter finne at det ofte var bare saa som saa med hans forsvar for kristendommen. Artiklene mot Brandes er igrunnen ikke noget slikt forsvar og heller ikke noget direkte angrep paa Brandes's fritenkeri, men et formelt forsvar for det Akademiske Kollegiums nektelse av lokalet, og en elegant florettfektning mot Brandes's likesaa elegante, men lettferdige maate aa drive videnskap paa.

Det gikk som det maatte gaa, Garborg traadte snart frem med en utilhyllet fritenkersk bekjennelse. Det er naturligvis umulig aa trenge

inn i den aandskamp som førte ham frem dertil. Men naar enkelte har fremstillet det saaledes, at Garborg tvunget av tidens nye tanker med smerte gav slipp paa den gamle kristendom, som han elsket, da har dette ikke meget hold i virkeligheten. Vi har sett at han allerede som barn var glad ved aa slippe fra troen paa den vrede Gud. Og ihvertfall delvis har han sikkert hatt den følelse ved endelig aa forlate kristendommen som han hadde da han skyndte sig ut av Hausmannsgatens bedehus. «Og so sette eg av stad. Eg tok sju fot i stege; eg sprang; eg tyrste etter den store byen med hans freistingar og faarar.» (Aarsfesten i Ungdomslage.)

Dette blir til, at Garborg aldri har hatt nogen egentlig barnetro og aldri egentlig bekjent nogen tro paa kristendommen.

I begynnelsen av 1880-aarene staar Garborg i aapen kamp mot kristenlæren. Der kan ikke være tvil om at nu svarer hans personlige bekjennelse og hans offentlige optreden helt til hverandre. Han var nu «agnostiker», ikke egentlig troende materialist. «Ialfald har jeg det indtryk, at naar man undtar nogen overstadige materialister, som negter al religiøsitet — saadanne skal gives — samt endel positivister, som har gjort sig en dogmatik af ny façon, saa er de moderne hedninger saa temmelig paa det rene med, at det ikke kan nytte at opstille religiøse dogmer, eftersom vi om den art ting vitterlig intet ved; man faar overlade til hver enkelt for sig at finde de former eller opfatninger, hvorigjennem hans religiøse trang maatte kunne faa sit udtryk. Ganske vist, det vilde være bedre at vide besked om evige ting end at være uvidende om dem.» (Kritikken av Heuch's «Vantroens Væsen» 1883.) Som det sees, nøiaktig samme standpunkt som Garborg stod paa i sine siste aar.

I 1891 begynner perioden av Garborgs religiøse diktning med «Trætte Mænd». Som man har set, betegner den ikke nogen forandring i Garborgs private trosbekjennelse, og heller ikke i hans offentlige. Den var og blev agnostisk. Et brudd kunde man kanskje finne deri, at han en tid trodde paa sjelens tilværelse efter døden. Men saken er nok at han en tid i 1890-aarene drev paa med spiritistiske eksperimenter og mente at det gikk an aa faa saken videnskapelig bevist uten støtte av religiøs tro. Da han kom til overbevisning om spiritismens humbug, vendte han tilbake til agnosticisme paa dette punkt ogsaa.

Men bare negativ var Garborgs religiøse bekjennelse ikke. Han bekjente stadig sin tro paa utviklingen. Det er mulig at han i 1880-aarene har ment at denne utvikling var en videnskabelig bevist sann-

het, som man trygt kunde bygge paa. Men senere har han nok forstaatt at slik er det ikke. Han har ikke forgjeves skrevet den bitende kritikk av den videnskapelige utviklingstro i «Trætte Mænd». Optimisten forklarer der menneskets fremgang fra apestandpunktet og oover helt op til dette: «Denne næsten guddommelige race vil forstaa, hvad vi paa vort busknegerstandpunkt endnu ikke forstaar: at forvandle jorden til et paradis.» — Derefter kommer pessimistens efterskrift: «Men saa slukner solen».

I sine senere aar forkynder Garborg likefrem utviklingen som en religiøs trossak. «Me lyt tru» — selv om meget strider imot denne tro.

Um me kjenner graat og gru
og saknad saar,
so maa me lerkesongen tru,
som bodar vaar.

Ja lat oss stride,
og lat oss tru,
og byggje med tankar
ei bivrebru
til den heilage høge framtid!

So lat oss tru
og stride som menn!
For trui er,
som det skrivi stend,
den makt som vinner paa verdi.

Og i de siste 20-30 aar av sit liv bekjenner Garborg noget av en positiv tro paa Jesus av Nazaret.

«Det er sant at eg hjaa Jesus finn svar paa (det etiske) livsspursmaale; etter ymis leiting i aust og vest lyt eg tilstaa, at sovidt som eg kan sjaa, er Jesu livslære den einaste som — i alle tilfelle — gjev innhald, 'meining' i livet vaart. Spursmaale um meining i tilvære er det verre med. Her heldt Jesus seg til den israelitiske læra um det komande Gudsrike. Men det største orde som enno i denne verdi hev vori sagt: at Gud er faderen, det er so fagert og lovar so rikt, at um verdi ser aldri so meiningslaus, fæl, djevelsk ut, so tøygjer jamvel den argaste 'fritenkjaren' vonine sine i det allra lengste. Um det endaa skulde kunna visa seg, at det berre er vaart eige stuttsyn som gjer Faderen 'burtkomin' for oss. Men her lyt me 'verdslegvise' halda vaar munn; berre teologar trur i denne sak aa vita noko.» («Den burtkomne Messias», 1906.)

Her har vi en religiøs tro paa Jesus som morallærer, eller rettere paa Jesu morallære. Og likesaa en religiøs tro paa at der finnes noget som med rette har faatt uttrykk i ordet om Gud Faders kjærlighet, uten at det kan sies hvori den bestaar eller hvorledes den vil vise sig.

Selvsagt har Garborg tenkt sig en sammenheng mellem utviklingstroen og fadertroen. Han maa ha ment at Guds faderlige innflytelse delvis og foreløbig viser sig i utviklingen til det bedre. Men han innser at utviklingen ikke bringer fullstendig trøst for livets smerte, og at den ikke, saavidt vi kan se, fører til noget sikkert maal. Ved siden av og over utviklingstroen vil han holde paa fadertroen.

Det maa forresten merkes at Garborg ikke bekjenner nogen tro paa Jesu moralbud i det enkelte, men vel paa hans kjærlighetsbud i sin almindelighet. Og dette bud vil han paa kirkens vis ha efterlevet som idealet, det vi i livet bare kan naa stykkevis og trinvis. «Med sverd ved lend fær me daa enno ei tid mure paa framgangs- og fredstemple.» («Vaknande spursmaal», 1915.) Eiendoms-spørsmaalet skal løses ikke ved personlig frivillig fattigdom, men ved Henry George's system. In puncto sexto forbeholder Garborg sig fri drøftelse («Knudaheibrev» VII med merknad, 1904). I «Læraren» merkes tydelig forfatterens tvil om det virkelig gaar an for mennesker med den himmelske kjønnsmoral som han finner i Jesu ord.

Resultatet av undersøkelsen blir: Garborg var agnostiker. Hans agnostiske bekjennelse er ikke fremkommet ved noget sterkt brudd. Allerede i barneaarene var han like ved aa tenke: «Det finnst ikkje det prestane preikar um.» Og paa det agnostiske standpunkt blev han staaende til sin død. Men han bekjenner en tro paa utviklingen til det gode. Og i sin siste tid bekjenner han tro paa Jesu kjærlighetsbud og enslags fadertro. Det er et spørsmaal om han ikke ogsaa alltid har hatt denne positive del av sin tro. Det meste av hans artikler og bøker ogsaa før 1903 gaar ut fra som noget selvsagt, at vi skal være folkelige, bra og gode mot hverandre, og at det gode kommer igjen paa sett og vis.

Hans religiøse bekjennelse har altsaa gjennem livet været mer uforandret end mange mener. I det hele er der ofte gjort for meget av Garborgs utferd og heimferd. «I det nasjonale fekk han tidleg tak i maalreisningstanken, og heldt trufast paa han til det siste. Eg veit ikkje um me her kan tala um utferd og heimferd. I politikken var han vel si meste tid radikal vinstremann. I unionsstriden synte han klaart den nasjonale lina. I dei sosiale spursmaal kan me *kannskje* tala um

ei utferd like til anarkisme og ei heimferd til meir bondesyn, daa likevel etter tankane aat Henry George, som han like til det siste arbeidde mykje for.» (Peter Hognestad.)

I store hovedsaker har Garborg altsaa staatt temmelig stø paa sitt standpunkt. Naar han en stund var anarkist og atter Nietzsche-overmenneske, da er det simpelthen ikke aa ta riktig alvorlig. For han var hele tiden venstremann, maalmann og bondemann. Hans umaatelig smidige intelligens og følsomme sinn tvang ham til aa leve sig inn i nye tanker — med en del av sin sjel og for en tid.

Bjørnson har sagt at Garborg for med rundreisebillett gjennem livet. Dette gjelder bare Garborg som forstaaelsesfull kritiker. Hans personlige bekjennelse, politisk, sosialt, moralsk og religiøst, forblev mer uforandret enn baade Bjørnsons og mange andre samtidiges.

Nu kunde det tenkes at Garborg hadde én trosbekjennelse som person og en annen som dikter, han er i virkeligheten undertiden blitt beskyldt for det. Men ved aa gaa igjennem hans diktning vil man finne at den ikke inneholder noget der staar i motstrid med forfatterens personlige bekjennelse, derimot meget som er tydelig preget av den.

Dette gjælder naturligvis først og fremst hans stridsskrifter og religiøse studier. Nu har vi næsten glemt, hvor meget og hvor skarpt Garborg i sin tid skrev mot kristendommen og for fritenkeriet. Men jeg husker det ennu fra min første ungdom, og jeg erindrer hvor begeistret den noget eldre generasjon var for hans kamp, og hvorledes den især beundret hans drepende logikk i striden med Fredrik Petersen og J. C. Heuch. Som praktstykke blev ofte gjentatt: «Naar jeg læser Heuchs bog («Vantroens Væsen»), kommer jeg til at tænke paa, hvad Agur, Jakes søn, engang sagde til Ithiel, ja til Ithiel og Ukchal; det findes beskrevet i Salomons Ordsprog kap. 30, v. 18 og 19, og lyder saaledes: 'Tre ting er mig forunderlige, og der er fire ting som jeg ikke ved: Ørnens vei i himmelen, slangens vei paa en klippe, et skibs vei midt i havet og en mands vei til en jomfru'. Jeg kunde ville lægge til som en femte ting: og herr Heuchs vei i logikken.»

Vor tid tror ikke lenger paa den formelle logikk, vi vet den hverken ihjelslaar eller gjør levende. Vi synes at Garborgs praktfulle ironi helst ligner den brokete banderilla som tyrefekteren behendig fester i dyrets nakke. Publikum applauderer, og stuten blir rasende; men den dør ikke av det. I senere tid la ogsaa Garborg spotten bort, den forekom ham vel for ungdommelig. Men hans ord stakk fremdeles skarpt: «Dei fleste av teologane hev vel gløymt at der er noko som heiter aa tenkje; og dei som ikkje hev naatt so langt, dei strevar med

aa gløyme det» («Den burtkomne Messias», 1906). Naar Garborg kommer til et bestemt punkt, kaster han alltid den formelle logikks banderilla og griper den glødende indignasjons espada for aa ramme motstanderens hjerte. Det er ved læren om djevelen og helvetes-straffen. «Kven som skal svara paa domedag for al den rædsla, vonløysa, vitløysa og alle dei sjølvdraapi, som denne villmannslæra hev vori skuld i, det er ikkje godt aa vita» («Jesus Messias» VI). Atter og atter kommer dette igjen fra 1880 til 1920. Garborg trenger en dommedag og næsten et evig helvete til straff over den læres ophavsmenn, ser det ut til.

Blandt Garborgs avhandlinger kan i denne forbinnelse især merkes «Jesus Messias». Rett besett, og efter Garborgs egen fortolkning i hans siste brev, er den et helt uttrykk for hans agnostiske trosbekjennelse.

Agnosticismen gjenfinnes ogsaa i Garborgs dikterverker. Boken «Ein Fritenkjar» inneholder jo næsten ikke annet, derfor er den saa daarlig som diktning betraktet. I forskjellige av Garborgs smaafortellinger spiller fritenkersk tendens inn («Sjø»; «Døy»). Det mesterlige spottestykke «Ungdom» ler inderlig godt baade av religionen og hanske-moralen. I «Bondestudentar» er agnosticismen innflettet; forfatteren forsømmer ikke aa bemerke, at den romantisk-religiøse begeistring er klassisk-jødisk-germansk o. s. v. Naar man følger retningen av Garborgs egen pekepinn, kan man finne agnosticismen paa mange steder hvor en almindelig leser ikke kan tenke sig den. Gabriel Grams forblanding av kjærligheten til Fanny og den religiøse dragelse er ment som gjøn med det religiøse tilbakeslag, og hele boken «Trætte Mænd» kan være tenkt som en paavisning av hvor svak grunn religionen har.

«Fred» er uten tvil ment som et stridsskrift mot den luthersk-pontoppidanske pietisme. «Den burtkomne Faderen» bærer den agnostiske bekjennelse frem, — klart og tydelig.

Den positive del av Garborgs trosbekjennelse, troen paa Jesu moral og faderkjærligheten, kommer ogsaa frem i hans senere diktning. «Læraren» handler jo om den, likesaa «Heimkomin son», som er en dikterisk fortsettelse av «Jesus Messias».

«Haugtussa» og dens fortsettelse «I Helheim» fremstiller snart sagt hele den kristne troslære i billeder og syner. Men selvfølgelig kan ikke alle disse billeder tas som bekjennelser av dikterens personlige tro. Og ut fra disse dikt selv blir det umulig aa si, hvor meget Garborg har ment som realitet, og hvor meget som billede. Men

naar de sammenholdes med den bekjennelse han ellers uttaler, maa alle de kristelige billeder forstaas som iklædning av hans tro paa det gode og sanne, ikke noget mer. Der finnes heller ikke noget i billedene som krever mer.

Der er et dikt i hvilket Garborg synes aa bekjenne troen paa en personlig Gud, og ett der hyller Kristus som «Allheims Drott». De er begge viden kjent.

Det første er «Gud signe Noregs land», som jo inneholder bønn til Gud. Denne sang har ogsaa et ord om liv efter dette: «Gud sign dei kvar og ein, der dei er no». Men det gaar ikke an aa ta dette enkelte dikt som en personlig bekjennelse, naar Garborg alltid ellers saa klart tar avstand fra en saadan. Det maa være saa, at Garborg i denne fedrelandssang gaar inn i folkets tankegang, han «akkommoderer sig», som rasjonalistene sa. Tilpasningen ligger i dette tilfelle svært nær, da «Gud signe Noregs land» er skrevet med kongesangens innledning og i dens versemaal.

Det annet er «Lov Jesu namn og herredom!» Men denne salme er en oversettelse, som Garborg ikke behøvet legge nogen personlig bekjennelse i.

Garborgs religiøse følelser.

Det blir ikke langt inn i Garborgs diktning vi kommer ved aa holde os til hans agnostiske trosbekjennelse. Det er igrunnen selvsagt, for agnosticisme er et tynt stoff aa dikte religion ut av. Og Garborgs diktning er for en stor del religiøs. Den er ogsaa sterkt personlig, man maa derfor kunne finne tilknytning i hans person for dette religiøse stoff utenfor agnosticismen.

Naar man skal lete i Garborgs diktning efter dens religiøse kilder, kan man gaa to veier. Man kan søke efter tankeinnholdet. Det har mange gjort. De har funnet den bekjente rundgang: utferd, heimferd. Men denne vei fører ikke dypt inn. Naar vi vet at Garborg ikke bekjente sin tro paa det tankestoff han skrev om, blir der ikke engang riktig alvor i først og fremst aa lete efter det. Det vil ogsaa av og til bli vanskelig aa finne hvad tankene i hans dikterverker egentlig betyr. Mest gjælder dette «Haugtussa» og «I Helheim».

En annen og bedre vei følger man ved aa lete efter de religiøse følelser i diktningen. Dem kan man i de fleste tilfeller ikke ta feil av. Og de maa tilhøre dikteren selv. Det er vel mulig at han her og der fremfører ogsaa disse følelser for aa gjøne med dem, f. eks. Gabriel Grams blanding av skuffet kjærlighet og Weltschmerz. Dik-

teren kan ogsaa ha fremstillet dem til skrekk og advarsel, f. eks. Enok Hoves rædsel og angst i «Fred». Men Garborg kan ikke faa gjemt sig bak dette. All ekte følelse i diktningen maa dikteren først ha følt i sin egen sjel. Om det er selve Satans makt han utmaler, maa han først ha kjent noget av den i sig selv, ellers blir der ikke liv i hans maleri. Man kan vel si at en dikter har oplevd følelsen som dikter, ikke som privatperson; den kan være efterføling og innføling i andre veseners sjel. Men det hjelper ikke. Følelsene maa i alle tilfeller ha gaatt gjennem dikterens eget sjeleliv og dvelet der, kortere eller lengere tid.

Hvor det gjelder et enkelt arbeide og et maleri eller et plastisk verk, som f. eks. Thorvaldsens Kristus, kan man nok ikke dra sterke slutninger om kunstnerens personlighet. Skjønt noget maa man kunne tenke ved det ogsaa. Men anderledes er det med diktningen, og fremforalt med en saa inderlig personlig diktning som Garborgs. Og naar det gjelder følelser som kommer frem atter og atter, og som danner en sterk understrøm gjennem et helt langt livs verker, er det baade berettiget og tvingende nødvendig aa slutte at disse følelser har været meget sterke i dikteren selv.

Naar man da gaar denne vei og søker efter de religiøse følelser i Garborgs diktning finner man

Angst og dermed beslektede følelser, livslede, syndserkjennelse, altsaa de negative religiøse følelser, og lenger ute i rekken, der hvor de løfter sig mot det positive, idealitet, begeistring for det gode og lengsel efter det overmenneskelige og overjordiske. Derimot finner man lite eller intet av den religiøse fred og glede, takk og lov og tilbedelse.

Dette viser sig allerede i Garborgs første fortellinger. Meget selvstendige er disse romantiske historier ikke; men der er et punkt hvor der kommer en egen kraft inn i dem; det er naar angsten beskrives. Sterkest viser dette sig i «Seld til den vonde». Da Gunnhild skjønner hvor skrekkelig hun har syndet ved aa selge sitt barn til djevelen før det blev født, gripes hun av rædsel, som er beskrevet slik at det tar tak i leseren. Og da sønnen Baard faar vite om hvordan det er fatt med ham, gripes han ogsaa av den ekte angst. Han søker frelse hos den sterke prest herr Olaus, som maner den stygge bort, mens gutten kneler for alteret ved midnattstid. «Skal eg fara til helvite inatt?» Den svarte rædsel som her skjelver i Baards stemme lyder som en undertone i Garborgs digtning i de mange

aar efter. Det eneste ekte i «Ein Fritenkjar» er vel ogsaa prestens angst for hans fars fortapelse.

«Bondestudentar» har ikke noget av angstfølelsen. Men her træder den ideale trang ganske sterkt frem. Garborg har nok ment at boken skulde handle om heimefolket og framandfolket i Norge. De fleste synes den er blitt en personskildring av det mislykkede menneske Daniel Braut. Men i denne skildring dirrer en ekte indignasjon over Daniels jammerlige Guds- og livsforhold saa sterkt at der fornemmes en sann religiøs ideal trang i det. Og de virkelig kristelige personligheter Pater Omnipotens (Hærem) og Hirsch (Christoffer Bruun?) er skildret saa varmt at man gjenkjenner lengselen efter et religiøst ideal i det. Fritenkeren Fram (Fjørtoft) er omfattet med en næsten religiøs begeistring og gjort til et ideal, der ikke lite minner om «Læraren».

«Mannfolk» kan nok paa en maate være irreligiøs; men man gjør stor urett hvis man ikke anerkjenner den understrøm av vemmelse ved sedløysa og svineriet som gaar gjennem den. Det menneske som blir glad i usedelighet og ugudelighet ved aa lese «Mannfolk», maa være temmelig usedelig anlagt. En normal leser drives heller til aa ønske: Gud fri mig fra dette! Og det gjør han, fordi dikterens innerste følelse drar i den retning. Her og der stikker ogsaa den Garborgske angst frem, f. eks. der hvor Gabriel Gram optrer.

«Hjaa ho Mor» springer jeg over baade her og senere. Den er ikke en ekte Garborg, synes jeg. Skjønt den i denne forbindelse nok kunde faatt sin plass ved siden av «Mandfolk».

Derimot stanser jeg ved «Trætte Mænd». Den er i norsk litteratur det store verk om livsleden. En ny utgave av Prædikerens bok, kalte Gustav Jensen den. Det gaar ikke an aa anføre eksempler her, det vilde bli en hel bok for sig selv, og den ene side vilde bli minst like sterk som den annen: tomhet paa tomhet, det er tomhet altsammen. Haand i haand med livsleden gaar angsten, syndserkjennelsen og lengselen, skjønt angsten er saa sterk at lengselen kommer mindre frem. I formen er «Trætte Mænd» kulturmennesket Gabriel Grams dagbok. Derfor er tankeinnholdet noget forskjellig fra Baards eller Enok Hoves, men følelsen er den samme.

«Under, underst, nedenunder, bakenfor i bakgrunden, i det underjordiske av mit væsen sitter denne blytunge farlige angst, et slags hemmelig vanvid, som svulmer, svulmer og har lyst til at brøle. Det er den onde samvittighet eller et slags skræk, en følelse av for-

færdelig nedværdigelse, og et slags besynderlig idiotisk gru for et eller andet, Gud ved hvad.»

Overfor døden bryter kulturmenneskets angst ut primitivt nok. Da Gabriel Gram saa det fæle lik av sin venn, selvmorderen Kvaale, gik det slik: «Synet lammet mig, jeg vilde faa ondt, liket begyndte at flyte og gynge for mine øine, nikke.. Jeg slet mig løs og vaklet ut, forfulgt av en besynderlig, intim skræk, der holdt mig omfavnet, pustet mig i nakken, hvisket mig i ørene, omgav mig med liklugt og beklemmelse, kvalte mig. Nogen tid efter befandt jeg mig, Gud vet hvorledes, i pastor Løchens salon.»

Denne angst er ekte Garborgsk. De andre ledd i lenken er mindre eiendommelige for Garborg, men like ekte for det.

Der er syndserkjennelsen. Som et omkved gaar: «Mine synder de ere som sand i strand, mangfoldig som sol i strime.»

Der er lengselen, skjønt ofte skjult eller underlig forklædt. «En ting er der som fylder mig med længsel —: klostret, gaa ind den hellige katolske kirke og derfra i kloster. I den stilleste, strengeste celle, hvor jeg vilde sove paa straa og piske mit forbandede kjød med svøper foran den korsfæstede. Men over mit leie skulde hun trone, den hellige jomfru, moderen med de syv sverd gjennem det unge hjerte. Jeg vilde tigge og bede og bønfalde, til hun steg ned fra sin nische, moderlig og øm, og lagde sin hvite haand helbredende over mit hjerte.»

«Jeg sitter og hakker tænder av kulde og angst, og beder til guder, djævler og det evige blaa efter en varm haand at trykke, et varmt øie at se ind i, at sænke mig i, til nattens rædsler gaar over.»

«Fred» er efter min mening Garborgs store bok og en av de største som er skrevet i Norge. Det er rent smertefullt aa skulle plukke ut en enkelt følelsesrekke av en bok som er saa rik. Men denne følelsesrekke er bokens ryggrad.

Enok Hoves tragedie er angstens sørgespill. Angsten ligger saa dypt i ham og er saa fortærende sterk, at man synes han næsten trenger en forferdende og fordømmende allmektig Gud for aa mette sin angstevne. Boken begynner med den angstfylte høstnatt da Enok kjører hjem, og slutter med at han drives i sjøen av sin ville angst. Man fryser ved aa lese om hans vill-syner: «Han lika ikkje dei tvo graae mennane, som var komne inn her. Kva vilde dei? Gjekk og tusla og tasla med slike stille, vare kattestig. Tett inntil han. Nappa etter han; — nappa. Tuslande og graae. Og stirde paa han. Kjende dei han? — Slike tome rædde augo. Der var komi

ein uppi benken au. Inni kroken; ovanfor der han sat. Det var ein, det; sat og lurde og glodde. Lurde og glodde; tenkte paa vondt. Stygge augo; rædde, stirande. Glodde. Kva tenkte han paa? — Og liksom dei skulde kjenne han....»

Jærbonden og den overkultiverte departementsmann møtes i skrekken for døden. «Fleire vaaga seg burtaat kista hans Napoleon Storbrekke. Det høyrdest mulling og sukkar, Enok torde kje sjaa dit. Var her svaavel-lukt? Det svimra for han....»

Fra alle sider og med den mest inngaaende kjennskap er angsten skildret i denne bok, den er kanskje verdens klassiske bok om religiøs angst.

Men den spiller med hele registret av de negative følelser. Der er syndserkjennelsen, og der er lengsel. «Der fekk han med ein gong slik ein innerleg lengt etter Gud. Som eit barn, naar det er ute aaleine og hev mist vegen, og myrkret fell, og det gjev upp alt og berre græt, græt etter han far, — soleis vart alt i verdi myrkr cg fælske, og sjæli hans gret, gret etter Gud, etter han far der uppe i himilen. Han lagde seg paa kne attum eit gjerde: aa eg er so sorgfull for eg ikkje fær kome til deg. Aa kjære, opna di naadedør, at eg kann sleppe inn og faa fred.... og forladelse for alle mine synder. Aa kjære ver god med meg, og lat meg kje staa for lengi utanfyri. Du ser eg er veik; gløym alt det vonde eg hev gjort, og lat meg faa sleppa inn; aa kjære Herre Jesus!»

Og der er en veldig, næsten vill lengsel efter det uopnaaelige ideal. Skal inntrykket av bokens religiøse følelser kunne sammenfattes i to korte linjer, kan det vel ikke skje bedre enn med Garborgs egne ord:

> Eg veit det vel: dei sterke troll, den vilje rik;
> ein baat i foss, eit kvad i moll, sløkt i eit skrik.

Men de positive religiøse følelser er der lite av. Titelen «Fred» er jo ironisk ment. Glede, takk og tilbedelse hører heller ikke hjemme i Enok Hoves religion. Paa ett sted staar der riktignok noget om disse følelser. Det er der hvor Enok har oplevd troen paa frelsen og lever i den første omvendelsesglede. «Aldri hadde han trudd at livet i Gud var saa sælt, ikkje um heile verdi hadde sagt det.» Og det maa sies at ogsaa dette er skildret gripende. En kristen kjenner det igjen fra sine beste stunder. Men det dukker snart under i angstens strøm. Og denne beskrivelse av Enok Hoves korte gledesstand er, saavidt jeg kan finne, alt det Garborgs diktning eier av hel religiøs fred, glede, tilbedelse og lovsang.

Mange vil kanskje synes det er en helligbrøde aa stille «Læraren» i utkanten av Garborgs religiøse verker. Naar jeg gjør det, er det fordi jeg synes den er fattig paa religiøs følelse. Grunnen tror jeg ligger i at den mere er blitt anvendt dogmatikk enn diktning. Det er læren i «Jesus Messias» som skal føres ut i livet. Og det er gjort efter en idé som ikke er meget original, den: Hvad vilde Jesus gjøre? (Sheldon m. fl.). Peter Hognestad forteller om den skuffelse man følte ved aa se stykket opført; de store idéer det inneholdt, svarte ikke til de smaa mennesker. Jeg føler det samme allerede ved lesningen, likesom ved de andre bøker av samme slags. Følelsen trykkes saa av tendensen, at den ikke kommer slik frem og griper saa sterkt som ellers hos Garborg. Men den finnes og føles allikevel. Som ideal-trang og vel ogsaa som fornemmelse av at dette ideal ligger over menneskelig evne. Paa ett punkt synes jeg denne følelse vinner virkelig henrivende kraft, det er i Lærarens protest mot den syke synde-kristendom. «Ja for dette er kristindom —: ikkje ord og talemaatar, ikkje bot og bønir; ikkje syting og sukking; eit utanpaa-heilagt liv, eller aa gaa i kloster og stengje seg ute fraa verdi eller aa gaa og gjæte sine syndir; nei! Kristindom er: aa rive seg laus ifraa verdi og fylgje Jesus! det er: halde lovi som han gjorde, vera fullkomin liksom han var fullkomin!»

I «Den burtkomne Faderen» har følelses-strømmen faatt det dypere og stillere løp som bør høre den fremrykkede alder til. Stillfarende og rolig forteller den gamle Gunnar Hove om sin utferd i verden og sin heimferd til barndomsbygden, om sine feil og synder og om sin lengsel efter fred. I formen kan ikke to dagbøker være stort mer ulike enn «Den burtkomne Faderen» og «Trætte Mænd». Men naar jeg nu gjennemleser dem med verkenes religiøse følelser for øie, slaar det mig, hvor inderlig de ligner hverandre. Angsten er der:

«Angest kjøver meg, og sjukdom brenner mitt blod; og hjartat verkar og vrir seg.

Lange graae tankar tøygjer seg fram or kræane. Vonde minne sit inne i skuggen, halvløynde, med grøne augo og glor. Og nattlampa strider med myrkre som vite med ørska.»

Ei kvilelaus lang natt,
det sprengjer i haus,
det verkjer i barm,
det rykkjer, bankar, brenn.

Og dette held paa,
endelaust.
Betre, verre,
vondt, æveleg.
D'er ormen som ikkje døyr,
elden som ikkje sloknar.
Aa.
Den som visste kva det skal vera godt for!

Gunnar Hove har bare klarere og sterkere synds-erkjennelse enn Gabriel Gram:

Nei, nei, ikkje du.
Eg vil ikkje segja noko paa deg.
Det var eg som synda verst og laug for deg
som var ung
og braut sund ditt liv enndaa du heldt av meg.

Gunnar lengter ogsaa sterkere enn Gabriel, men efter det samme. «Ein skriftefar kunde lyfte av meg mine tunge minne. Protestantane hev berre teologar.»

Og han lengter efter Gud. Jeg vet ikke nogensteds paa noget sprog aa ha lest mer gripende uttrykk av den haapløse gudslengsel:

Kvi er du ikkje, at eg kunde knefalle for deg,
og ropa av mi naud,
av mi djupe naud,
og du vilde svara,
og døme meg
og lata dine toreslag brulte;
og eg fekk gjera bot,
og forklaare deg alt,
og du vilde skyna det,
og hjelpe meg,
og taka redsla fraa meg.

Lengselen brer sine vinger og er like ved aa stige op som bønn, men lammes i samme øieblikk:

Aa du der uppe — nei, nei,
eg bed ikkje.

I «Den burtkomne Faderen» innføres læraren Paulus Hove. Han preker sin gamle lære i noget formildet form. Med hans person følger noget av de positive religiøse følelser, glede og fred. Men det er lite nok. «Berre ei løn hev eg trygg: Livsmeining, livsglede,

sjelefred.» Han smiler og ser paa meg: «Du tykkjer det er lite?» — «Mange fær du ikkje med deg, segjer eg.» Saa sier leseren med, der føles ingen dybde under, naar Læraren snakker om glede og fred. Der er bare en fred som staar tilbake for Gunnar Hove, det er døden, tilintetgjørelsen. «Kunde eg faa liva nokre aar til og liva eit nytt liv, so trur eg enno eg kunde finne Faderen.» Men livet er levet og spilt, graven er den trygge havn: «Her vil eg kvile fraa storm og strid, kvile fraa sut og ankar.»

«Heimkomin son» er en fortsettelse av «Læraren». Dens religiøse innhold er smaa prekener, som anvender tankene fra «Jesus Messias». Jeg finner ikke meget diktning og heller ikke meget av sterk religiøs følelse i den boken.

«Haugtussa» og «I Helheim» er allerede blitt klassiske verker. De studeres ved Universitetet. Mange kann lange stykker av dem utenat. Det religiøse danner en ganske stor del av «Haugtussa», og «I Helheim» er i sin helhet et religiøst dikt. Efter min mening lider følelsen i dette dobbelt-verks religiøse del under, at der er lagt for meget arbeide paa formen, og at det er for overlesset med dogmatikk. Det er mer lærdom enn lyrikk. Men de følelser som er saa sterke at de griper, er de gamle Garborg'ske. I Helheimen skildres straffen for synden og angeren over det tapte forspilte liv slik at man virkelig føler noget av den endeløse angst og fortvilelse. Garborg, helvetes-lærens forbitrede motstander, fører i diktningen syndens elendighet ut i den ytterste konsekvens:

Men um dei elden herder
og hardare vert i den?

Djevlar daa gjeng dei til Nivlheim
der kalde-elden brenn.

Djevlar daa gjeng dei til Nivlheim,
der Hel-Herren fær deim fat;
honom tenar dei sidan alltid;
dei lærde det kalde hat.

Paa to steder hever den religiøse lengsel sig til det høieste Garborg har naadd, og klædes i en fullendt form, saa man her kanskje finner det skjønneste og sterkeste i hele Garborgs diktning.

Det er i sangen «Mot Soleglad» og i «Bøn». Uten nogen sterk sammenheng med Haugtussas oplevelser, men desto mer personlig

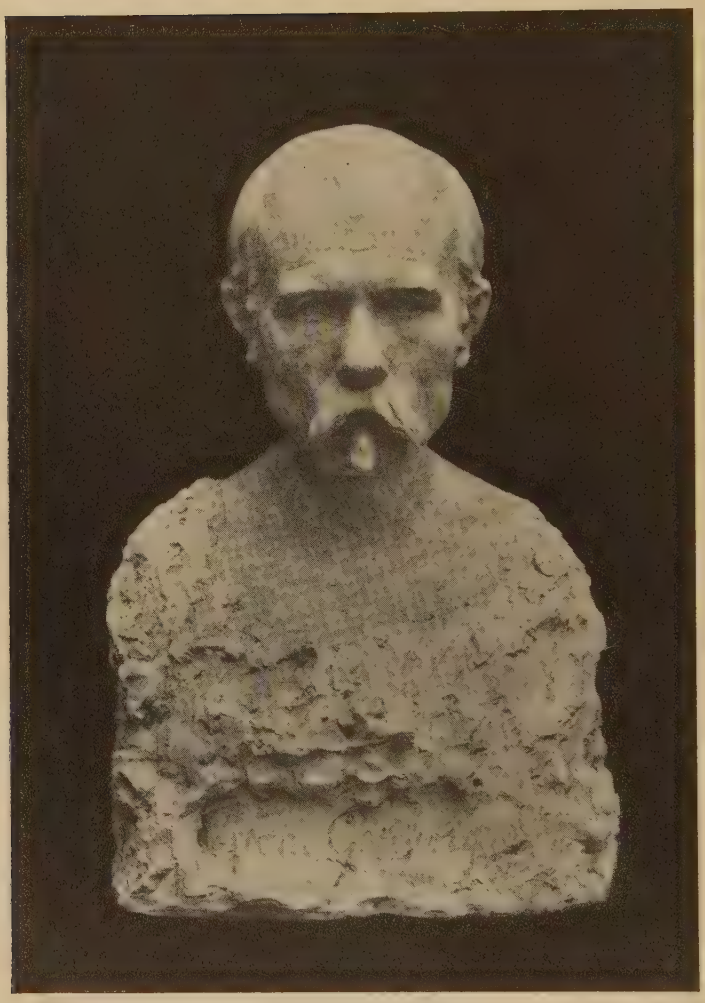

ARNE GARBORG, 1851-1924.
Portrettbyste av Jo Visdal, 1904.
Universitetsbiblioteket i Oslo.

gripende kommer «Det stig av hav eit alveland» med sin vidunderlige dobbelt-betydning:

Det er ein huld, ein heilag heim,
me ei kann naa.
Eg lengta tidt paa trøytte veg
der ut til fred;
men landet fyrst kann syne seg,
naar sol gjeng ned.

«Bøn» maa gjengis helt ut, jeg mener hver linje i den er betegnende for Garborgs religion.

Aa hjelp meg du som hjelpe kann!
Du ser kor saart eg strider.
Mitt hjarta trøytt i tunge band.
forutan von seg vrider.
Mi naud eg kann kje ut faa sagt;
det vonde fekk so stor ei magt;
som brand i barm det svider.

Ja hjelp meg du som hjelpe kann!
Til deg mi bøn eg sender.
Du stridde sjølv og yvi vann;
du myrke-magti kjenner.
Mi naud er stor, min strid er fæl;
ver hjaa meg du som vil meg vel!
Daa veit eg alt seg vender.

Garborgs religion.

Garborg har hatt en rikdom av de negative religiøse følelser, meget av dem som staar paa overgangen til de positive, men lite eller intet av de helt positive. Hvis man tar Davids salmer som et eksempel paa det hele register av religiøse toner og sammenligner med Garborg, da finner man at han har hatt tonen Miserere: «Vær mig naadig o Gud. Ti mine overtredelser kjenner jeg og min synd er alltid for mig.» Likesaa De profundis: «Av det dype roper jeg til dig Herre.» Og den angst som ofte kommer frem i salmene, har Garborg næsten naadd i styrke. Men han savner fredstonen: «Herren er min hyrde, mig fattes intet». Og han eier ikke det store Halleluja: «Pris Herren, ti han er god, hans miskunnhet varer evindelig». Over halvparten av Davids-hymnen, maalt baade efter dens lengde og dens styrke, er fremmed for Garborg.

Men de religiøse følelser han hadde, er en stor og umistelig del av det religiøse liv og særlig av det kristelige. De er i virkeligheten innledningen til kristenlivet og forsvinner aldri helt fra dette.

Den fremherskende følelse hos Garborg er angsten. Heri ligner han store kristelige personligheter. Paulus kjente vel til den. Wesley levde i aarevis under angsten. Bunyan var rent besatt av angst før sit trosgjennembrudd. Hauges barndom og ungdom var angstfyllt.

«Naar rykte gik om pest og krig, saa var jeg meget bange for døden, og fant ofte likesom noget hemmelig som omringet mig; jeg oprørtes i hjertet og gret undertiden naar jeg saa døde mennesker eller hørte tale om død og evighet. Ofte naar jeg sov, drømte jeg om himmerike og andre tider om helvete, om mord og mange forskrekkelser.» Det er jo rent Garborg. Og især var Luthers religiøse liv preget av angst og skrekk for Gud før han kom til evangelisk tro, og den vendte tilbake tidt og ofte i senere tid. Den laa i virkeligheten alltid under, Luther sa i bønn til Gud, at om han undertiden hadde været lettferdig i sine ord, da var det for aa dempe sin angst og sitt mismod.

Hvor meget av Garborgs angst der skyldes hans pietistisk-kristelige opdragelse, og hvor meget der laa i hans egen natur, kan ikke avgjøres. Men det ser ut som om han hadde et svært godt mottagerapparat for den følelse. Man kan f. eks. tenke paa hvorledes han beskriver sin skrekk for de gneldrende bygde-bikkjer som rente efter ham paa en skitur ved Kolbotn; den var næsten likesaa isnende fæl som Gabriel Grams ved synet av selvmorderens lik. Denne angstevne kan meget godt forenes med stort personlig mod, idet viljen kan overvinne den skrøpelige følelse, slik som man ser det hos Luther. Men angstevnen utslettes ikke, og derfor blir ogsaa angsten værende i personen; den er uutslettelig, likesom alle andre sterke følelser. Den kan overvinnes av en sterkere følelse; «den fullkomne kjærlighet driver frykten ut». Men den blir ikke borte i dette liv.

Naar Garborg beskriver jærbuens kristendom, viser denne sig mest som angst og gru. Andre iakttagere ser meget mer lys i religionen paa den mørke kyststripe. Man kan ikke bare sig for aa tenke at det tildels er Garborgs egen angst som han ser gjenspeilet i sine sambygdingers øine.

Syndserkjennelse, høi idealitet og overjordisk lengsel finnes selvsagt hos alle sterke kristelige personer. Men især er den typisk for den kristendom som betegnes ved navnene Paulus, Luther og Pontoppidan.

Den store strøm av følelser hos Garborg gikk altsaa i kristelig retning, og det i protestantisk og pietistisk retning. Eftersom han fikk gi strømmen avløp i sin diktning, maatte diktningen nødvendig faa kristelig form. Det vilde været umulig aa klæ den i nogen annen religions drakt og enda umuligere aa presse den inn i almindelig lyrikk eller realistiske fortellinger. Garborg maatte dikte om kristne som engstedes, stred og bad. Han maatte (i «Haugtussa») gaa like ned i helvete og op til himmelen, ellers kunde han ikke faatt rum for

den religiøse følelse som levde i ham. Han kunde med rette protestere mot aa bli gjort til den samme som sine kristne personer. Han kunde gjerne skrevet: «Dette gjør jeg nødtvungent.» Men han kunde ikke la være aa dikte kristelig, saasant hans religiøse følelser skulde faa raaderum.

Her har man grunnen til at Garborgs diktning kom paa heimveg ogsaa i det religiøse. Det skjedde parallelt med at han kom hjem i sin samfundsskildring og sin lyrikk. De hjemlige menneskelige følelser i ham kunde heller ikke finne uttrykk i de europeiske former.

I Garborgs aandelige liv gikk der en veldig strøm henimot kristendommen. Men samtidig holdt han fast ved sin agnostiske bekjennelse til det siste. Og denne bekjennelse var ikke en død tro, tvertimot har den, saavidt man kan se, holdt ham tilbake, saa han aldri har latt de kristelige følelser drive sig til religiøs handling. Det ligger nær aa tenke at Garborg virkelig selv har bedt bønnen til Kristus: «Aa hjelp meg du som hjelpe kann!» Men overfor hans klare bekjennelse kan vi ikke tro det. Det er formodentlig aldri kommet lenger enn til: «Aa du deruppe! Nei, eg bed ikkje.»

Har Garborg selv opfattet sitt religiøse standpunkt paa denne maate? Jeg tror han har gjort det. En nøkkel til det innerste rum i hans sjel, mener jeg er innledningsdiktet til «Haugtussa»:

> Eg kjenner deg, du trollheim graa, du skuggenatt!
> Eg rømde rædd; men stundom maa eg sjaa deg att.

Han maa se ned i det stridende kristenliv — stundom. Hvor ofte? Sine følelser løper man aldri ifra. Garborgs hele liv har sikkerlig været levet ved bredden av de religiøse følelsers strøm, og han har alt i ett maattet se ned i den rivende elv i sitt eget indre. Han slapp ikke bare med de stunder han satt ved skrivebordet.

Men ut i strømmen kom han ikke. Han klamret sig til sin agnosticisme. Strømmen hever sig like op til ham, den synes aa maatte trekke ham i hvert fall til en bevisst bønn. Men nei, om Gud vet vi ikke noget. «Eg bed ikkje.»

Hvad var grunnen til at Garborg aldrig kom til aa bli en kristen, eller ihvertfall en Guds-tilbeder? Dette spørsmaal kan ikke noget menneske gi uttømmende svar paa. Vi er her paa et omraade hvor hvert menneske kan være en gaate baade for sig selv og andre. Men det er dette spørsmaal vi igrunnen allerhelst vil ha svar paa, og

især angaaende de mennesker som vi har mest tilovers for. Jeg drister mig derfor til aa stille spørsmaalet og søke svaret.

Noget hadde sikkert forstandens innvendinger mot kristenlæren og Guds-troen aa bety, kanskje meget. Skjønt Garborg visste vel hvor lite forstanden kan hjelpe i livsspørsmaal.

Jeg tror, at naar Garborg ikke bad, ikke søkte bevisst Guds-samfund, da var det av angst for angsten. «Den fæle endelykti det tok med han far, skræmde meg.» — «Du um meg sviv, du hjaa meg sit, du arme aand. I meg du enno riv og slit i dine baand.» Garborg har kjent hvor rivende sterk hans egen religiøsitet var. Han har syntes den naarsomhelst kunde gripe ham og føre ham ut for det fæle stupet. Svært nær laa det. «Langt fraa tulleskap hev eg ikkje vori» — i 20-aars alderen. Og det kom igjen. «Ifjor var jeg sindssyg. Jeg gik og kjæmpede med Angst og fæle Fristelser.» (Brev til fru Hulda Garborg september 1900.)

Slik blev han da sittende livet ut og klamret sig fast til sin ikketro, mens religionens rivende elv strømmet i hans sjeledyp.

Garborg er stedt til hvilen; men hans verker lever blandt os. Hans polemiske skrifter er allerede saa godt som glemt, de dogmatiske likesaa. Men hans diktning vil leses lenge enda. Noget av den kanskje saa lenge man skjønner norsk maal i Norge. Og mange, mange norske kvinner og menn vil synge lengselssangen om Alveland.

I de bøker som leses, pulserer Garborgs religiøse følelser. En og annen stusser ved et merkelig ord i dem. En litteraturkyndig kan fortelle at Garborg var agnostiker, derfor satte han inn dette ordet; det gjør lite inntrykk. Og de fleste stusser slett ikke. De glemmer forfatteren for hans verk, dets følelser river dem med sig, slik som all ekte diktning gjør. Saa fører Garborg med til angst og gru, til forakt for denne verdens trøst, til lyst til Guds lov i hjertets innerste. Han lærer sine lesere aa synge om himmellengselen og legger en inderlig bønn til Jesus Kristus paa deres leper. Han trekker til det maal som alle kristne arbeidere har satt sig, paa samme linje som Paulus, Luther og Pontoppidan; de har faatt en stor medarbeider i ham.

Garborg behøvde ikke angre paa at han skuffet Peter Hærem. Han har utrettet og vil utrette mer enn Hærem kunde haape.

IN MEMORIAM

OLE TOBIAS OLSEN, ALBERT LANDSTAD, AUGUST WEENAAS, PEDER NORDSLETTEN, OSCAR MOE, IVAR SÆLEN, ERIK KRISTIAN JOHNSEN, ÓLAFÍA JÓHANNSDÓTTIR, LUDVIG ERIKSEN.

SOGNEPREST OLE TOBIAS OLSEN. 1830-1924.

AV

A. F. W. J. PRYTZ.

Sogneprest Ole Tobias Olsen blev født paa gaarden Bjellaaneset i Mo prestegjeld i Helgeland den 18. august 1830. Hans foreldre var gaardbruker Ole Pedersen Bjeldaanes og hustru Milda Nilsdatter fra Lommehaugen (Øverbekkli).

Slekten kan paa farsiden følges langt tilbake. Den skal efter slektstradisjonen nedstamme fra Gregorius Andresson fra Stovreim i Nordfjord, lendermann hos kong Haakon den gamle og gift med dennes datter Cecilie. Slekten kom senere til den gamle norske provins Jemtland. En av slekten, Ørjan Gregusson, født 1624, død 1695, forlot Jemtland, da provinsen blev svensk, og bosatte sig i Ørjedalen i Hattfjelldalen i Helgeland. Men stadige stridigheter med lappene voldte, at Ørjan Gregusson omkring 1661 drog til Dunderlandsdalen og bosatte sig paa gaarden Lien, som efter ham blev kaldt Jamtlien. En av Ørjans mange barn Ole Ørjansson tok bolig paa Langfjell. Dennes sønner Anders og Mikal Olsen ryddet sig hjem i Eiteraa. Mikal Olsen drog i 1737 videre op i dalen til det 5 mil fra fjordbunnen liggende Bjellaaneset og Storvoll og tok sig gaard der. Dennes sønnesønn var Ole Pedersen Bjeldaanes, født 1774, død 1849. Gaarden var da drevet op til aa føde en temmelig stor buskap, og kaarene var ogsaa forholdsvis rummelige. Ole Pedersen Bjeldaanes var to ganger gift, først med Dorothea Hansdatter fra Rufsvoll, født 1787. Med henne hadde han ti barn, hvorav seks, tre sønner og tre døtre, vokste op. Hun døde 1823.

Følgende aar blev han gift med Milda Nilsdatter, født 1800, død 1878. Ogsaa med henne hadde han ti barn, hvorav ni naadde voksen alder. Den tredje av disse var Ole Tobias.

Han la tidlig for dagen gode evner og stor leselyst, og hans vel begavede foreldre og søsken hjalp ham, som de best kunde. Baade far og mor var musikalske og hadde gode stemmemidler, faren spilte violin, i hjemmet blev der sunget flittig, mest religiøse sange (særlig Kingos salmer, Petter Dass's katekismussange og bibelske viser og Volqvartz's Sjælens Luth). Tidlig blev han kjent i Bibelen og Pontoppidans forklaring. I det hele raadet en alvorlig kristelig aand i hjemmet. Hans Nielsen Hauge hadde opholdt sig en tid i aaret 1803 paa Bjellaaneset, og Ole Pedersen satte megen pris paa ham. — Den kunnskapstørstige gutt leste forøvrig hvad han kunde komme over. Skolegangen innskrenket sig til en meget kortvarig omgangsskole, tilsammenlagt tre uker om aaret. Sogneprest Hansteen[1] i Mo gav Oles to aar eldre bror Nils nogen undervisning. Nils lot saa igjen sin yngre bror faa del i, hvad han hadde lært. Senere fikk ogsaa Ole nyte godt av Hansteens undervisning. Samtidig utviklet han sig sammen med sine brødre til en høi grad av nevenyttighet.

Fjorten aar gammel blev han konfirmert, og 17 aar gammel blev han beskikket til omgangsskolelærer. I denne stilling var han, til han sommeren 1851 blev optatt som elev ved Tromsø seminar. Her fikk han efter kun ett aars undervisning avgangseksamen med hovedkarakter «Meget duelig» (1,69). Det blev derhos uttalt, at «hans av naturen fortrinlige og ved flid utviklede evner i forening med hans saktmodige vesen og sjeldne gaver til aa meddele sig vil sette ham istand til med et hell som kun faa aa virke for skolen». Derefter fikk han ansettelse som omgangsskolelærer i Hadsel (med aarlig lønn av 20 daler) og organist sammesteds (lønn 30 daler). Her virket han i fire aar, og sogneprest Dietrichsons[2] vidnesbyrd gaar ut paa, at «han har tilvunnet sig baade sogneprestens og menighetens anerkjennelse av hans duelighet og nidkjærhet.»

Høsten 1856 opsa han denne stilling og reiste til Christiania, hvor han fikk ansettelse ved folkeskolen (Ankerløkkens skole). Han begynte straks ved siden av sitt skolearbeide aa lese til examen artium, og for aa faa mere tid dertil forlot han folkeskolen og begyndte som timelærer i regning ved Nissens latin- og realskole.

[1] Agathon Bartholomæus Hansteen, født 1812, død 1895, var fra 1843 til 1861 sogneprest i Mo. — [2] Emanuel Dietrichson, født 1809, død 1869, var fra 1851 til 1868 sogneprest til Hadsel.

Der var han i to aar, til han «for aa vinne mere tid til studiene og paa grunn av svekket helbred ganske forlot skolens tjeneste.» Han fikk vidnesbyrd om aa utføre sitt arbeide «med dyktighet, iver og paapasselighet, likesom han i det hele gjorde inntrykk av aa være en i enhver henseende duelig lærer.»

Han drev nu saa iherdig og haardt paa med studiene, at han svekket sin av naturen sterke helse. Ja hans læge (H. Vogt) raadet ham til «et halvt aar ganske aa ophøre med alt studium for aa retablere sin helbred, der øiensynlig har lidt ved for meget studium.» Selv uttaler han herom: «Jeg blev ingen eksamenshelt. Jeg hadde av overanstrengelse under artiumslesningen faatt svekket min sterke og tro hukommelse, saa jeg siden kunde staa fast i et enkelt om enn noksaa bekjendt ord eller tal. Følgen var, at jeg med sviktende tillit til mig selv gikk til mine eksamener».

Sommeren 1860 blev han student, 1861 tok han sin annen-eksamen, 1865 teologisk eksamen, 1866 fikk han praktisk-teologisk eksamen.

Under hele sin studietid gav han privat undervisning, og han fortsatte dermed ogsaa efter embedseksamen og hadde derav sin vesentlige inntekt like til 1873, da han fikk ansettelse ved statens jernbanevesen, fra 1876 som assistent ved konstruksjonskontoret. Han hadde desuten biinntekter av forskjellig slags. Han var — om ikke fagmessig utdannet — like fra gutteaarene en flink urmaker, han stemte pianoer, og han fotograferte. Fotografiapparat hadde han skaffet sig for under besøk i fedrehjemmet aa fotografere sin gamle mor. Det var av Holks system. Han sier selv herom: «Dette apparat hadde fremfor alle inntil da opfunne apparater den fordel, at man ikke behøvet et mørkt værelse for aa gjøre en fotografisk plate ferdig, og tillike kan nevnes, at man med dette slags apparater kan arbeide billigere enn med de nu brukelige kodaks. Jeg uttaler dette saa utførlig, fordi dette løste de fleste økonomiske vanskeligheter paa min livsvei fra 1864 til 1883.» Han hadde sin dreiestol og sitt verksted. Han studerte videre: paahørte forelesninger i mineralogi og kjemi, gikk i flere vintre paa den kgl. kunst- og tegneskole, utvidet sitt kjennskap til levende sprog (han foretok allerede i 1862 en to maaneders feriereise til England, Frankrike og Tyskland) og tilegnet sig i det hele et fond av kunnskaper paa forskjellige felter. Alltid var han sysselsatt, alltid mangesidig interessert. Han levde siden 1863 sammen med sin yngste søster Milda, som ogsaa hjalp ham med hans forskjellige foretagender og ganske særlig med hans fotografiske arbeide. Søskenene hadde en stor

omgangskrets, og mange var de, som satte pris paa aa besøke deres vennlige hjem. I 1866 foretok han sammen med sin søster Milda og sin bror Benjamin en tur til utstillingen i Stockholm. De opholdt sig i Sverige i tre maaneder og høstet rikt utbytte av denne reise.

Efter sin embedseksamen søkte O. T. Olsen gjentagne ganger geistlig embede. Naar han ikke naadde aa bli ansatt, da skyldtes det misforstaaelse og miskjennelse, og der blev derved begaatt en paatagelig urett mot ham.

Han hadde allerede fra tidlig barndom og ungdom interessert sig for folkediktningen, for sagn og eventyr og folkemusikk. Han nevner sitt hjem, far og mor, som de, der førte hans interesser i den retning. Det kom ham meget beleilig, at han samtidig av P. Chr. Asbjørnsen og Ludvig M. Lindeman blev opfordret til aa foreta innsamlinger av saadant stoff. Anbefalt av dem fikk han i 1870 stipendium og foretok for dette øiemed en reise til Nesna, Hemnes og Mo. Lindeman uttaler herom, at Olsen «ved sin optegnelse av folkemelodier har lagt megen musikalsk begavelse for dagen og levende interesse for kirkesangen». Lindeman avskrev straks 23 melodier til Petter Dass's sange og lot dem trykke sammen med de av ham før innsamlede melodier til disse sange. — Til Lindeman traadte Olsen i et bekjentskaps- og venneforhold for livet. Han ledsaget Lindeman paa en av denne i 1871 foretatt reise til London. En hel del orgelmestre var innbudt til aa gi koncerter paa et nytt for Royal Albert Hall anskaffet kjempeorgel. Lindeman gav flere koncerter, og Olsen skriver herom: «Lindemans optreden blev en glimrende sukcess. De øvrige kunstnere optraadte med klassisk musikk. Lindeman gav kun norsk musikk, egne komposisjoner og norske folkemelodier. Og dette gjorde han saa eftertrykkelig, at de, som hadde den lykke aa høre ham, vil minnes denne musikk for livet». — Paa hjemveien (reisen gik over kontinentet) besøkte de Grundtvig i Kjøbenhavn.

Allerede som ganske ung begynte Olsen aa studere paa problemet: Hvorledes skulde man kunne tilgodegjøre sig den nordlandske fisk i almindelighet og Lofot-torsken i særdeleshet paa en baade for fisker og forbruker fordelaktigere maate enn den nu brukelige? Hans besøk i London, hvor han fikk se, hvorledes der i verdensbyen blev brukt fersk fisk, som var transportert dit langveis fra, fikk i saa maate stor betydning. Det blev ham klart, at problemet blott kunde løses ved forbedret kommunikasjon. Saaledes fikk han idéen om aa faa jernbane fra Nordland, først østover, se-

Sogneprest OLE TOBIAS OLSEN
1830-1924.

Adjunkt ALBERT LANDSTAD
1831-1923.

Prost AUGUST WEENAAS
1835-1924.

Gaardbruker PEDER NORDSLETTEN
1837-1923.

nere kom tanken paa bane sydover. *Olsen er Nordlandsbanens far.* Her kom det ham til uvurderlig nytte, at han i bedømmelse av terrengforhold besad en likefrem genial evne. Like efter sin reise i 1870 i folkloristisk øiemed foretok han efter eget initiativ og paa egen bekostning en reise for aa undersøke muligheten av jernbaneanlegg østover — med Ranenfjord som utgangspunkt. Han fant terrenget brukbart dertil. Han visste ennu ikke, at terrenget fra samme fjord og fra Vefsen sydover var som skapt for et jernbaneanlegg. Han arbeidet stadig med disse tanker og lot dem tilsist tilflyte den store almenhet. Han offentliggjorde nemlig i «Morgenbladet» for 10. april 1872 et opsett med overskrift «Om en Jernbaneforbindelse mellem Nordland og St. Petersburg over Haparanda.» Artiklen vakte stor opsikt — ikke minst i Nord-Sverige. Saaledes kom major Schough, chefen for Nord-Sveriges vei- og vannbygningsvesen, til Christiania for aa konferere med ham. De nordlandske stortingsmenn krevet og fikk vinteren 1873 bevilgning til undersøkelse av det heldigste utgangspunkt for den omskrevne transittbane. Jernbanedirektøren, C. Pihl, henvendte sig da til Olsen. Pihl skriver herom: «Paa grunn av den interesse for saken, som han har utvist ved aa fremkaste tanken om en jernbaneforbindelse mellem det nordlige Norge og det Bottniske Hav eller Finnland har jeg funnet mig foranlediget til ogsaa av hensyn til dette spørsmaal aa gjøre bruk av hr. Olsens assistanse, idet han som lokalkjent i de paagjeldende egne dels har ledsaget undersøkelsesekspedisjonene og dels ogsaa har tatt direkte del i undersøkelsesarbeidet, og efter hvad jeg herved har erfaret, skylder jeg aa uttale, at hr. Olsen, der jo ikke har nogen teknisk utdannelse, med en beundringsverdig letthet har forstaatt aa sette sig inn i de arbeider, der er ham forelagt til undersøkelse.»

O. T. Olsen blev paa undersøkelsesreisene ledsaget av ingeniør Næser, likesom den daværende amtsingeniør i Nordland Christie ogsaa deltok. — Han skriver herom: «Den første undersøkelse gjaldt Mo som utgangspunkt for en linje gjennem Dunderland til Bones. Major Schough, som tillike hadde i opdrag aa undersøke terrenget for et vordende mellemriksveianlegg Sorsele—Bones—Mo, møtte ogsaa frem for i fellesskap aa bestemme overgangspunktet for banen.» Fra Mo fortsattes til Ofoten, og der blev foretatt undersøkelser av forskjellige alternativer. «Paa samme tid opstod tanken om muligheten av ogsaa aa kunne føre denne linje sydover.» Undersøkelser herav blev paabegynt, men avbrøtes ved høstens inntreden.

I «Dagbladet» for 3. og 4. april 1874 gjorde Olsen offentlig rede for undersøkelsene.

De avbrutte undersøkelser blev fortsatt følgende aar av Olsen alene. I løpet av sommeren blev opmaalt og tokes kartkrokier av hele strekningen fra Røssvika til Mosjøen. Terrenget fantes gunstig. Fra Vefsen og sydover til Namsos var terrenget undersøkt for veianlegg. Generalplan og generalprofiler kunde saaledes utarbeides over hele strekningen fra Røssvika til Namsos. — Det er blitt uttalt fra kompetent hold, at den av Olsen utstukne linje for Nordlandsbanen ved senere finstikning i alt vesentlig er fulgt.

Som før omtalt, blev han i 1876 ansatt som assistent ved jernbanens konstruksjonskontor. Han arbeidet paa et ved Vestbanens jernbanestasjon i Christiania anlagt atelier og hadde god hjelp av sin dyktige og flittige søster. Hun forlot ham følgende vaar for aa inngaa ekteskap «efter 14 aars kjærlige og uforglemmelige samvær», skriver han. Samme høst blev han gift med Bernhardine Dahl, datter av tollbetjent Dahl paa Hammerfest. Han uttaler om sit ekteskap: «Min hustru har i 33 aar gledet mig under vaart samvær og gikk hjem efter et rikt samliv med ti barn, hvorav to gikk tidlig hjem, og otte ennu lever friske og lykkelige og gleder mig i min alderdom.»

Under sitt arbeide i jernbanens tjeneste opfant han blaakopieringen, en opfinnelse, hvorav han dog ikke fikk nogen pekuniær fordel.

I de siste aar av sin tjeneste ved jernbanevesenet hadde han lønn som de øvrige ingeniører. Men i slutningen av 1881 blev han sammen med flere opsagt, da der ikke blev gitt bevilgning til nye jernbaneanlegg. Han opholdt sig da, saa godt han kunde, av fotografering og blaakopiering, til han i 1883 blev utnevnt til sognepræst i Hattfjelldalen.

Her fik han en virkeplass, som gav ham god anledning til ved siden av sin gjerning som prest aa arbeide for sine mange nordlandske interesser. Prestegjeldet er vidtstrakt og folkefattig med en lang og haard vinter, og veiforholdene var dengang noksaa vanskelige. Der er kun én kirke, like ved prestegaarden. Den prestelige gjerning, som under disse forhold kunde øves, utførte han med stor samvittighetsfullhet. Hans mangesidige interesser og de mange herredskommunale og amtskommunale gjøremaal, som meget snart blev lesset paa ham, fikk ikke skade hans prestegjerning. Han har efterlatt sig over tyve aarganger skrevne prekener. Disse kan — efter stikkprøver i forskjellige aarganger — betegnes som bibelsk-

kristelige og med fremtredende luthersk-konfesjonelt preg og kan ellers best karakteriseres ved hvad sogneprest ved Johanneskirken i Christiania W. K. Hesselberg[1] uttaler om ham som predikant: «Prekenens disposisjon var forstandig og klar, tankene naturlige, friske og tildels av meget opbyggelig virkning, sproget simpelt og verdig. Cand. Olsen har evne til aa stille sin personlighet tilside for ordet og la det virke ved sin egen kraft, en evne, der ikke kan skattes høit nokk i vore dage.» Selv følte han sig meget lykkelig over aa være blitt prest. Han skriver: «Jeg har ansett mit kall til presteembedet som et kall fra Gud og arbeidet i den mig anbetrodde menighet som en gjerning for Guds aasyn.»

Om sin tiltredelse i Hattfjelldalen skriver han: «Jeg blev mottatt av en vennligsinnet lærelysten menighet og hadde ikke tilbragt særdeles mange dage paa min nye virkeplass, førenn jeg følte mig som hjemme der.» — Ved første herredsstyrevalg blev han innvalgt i styret, blev ordfører og fikk stor innflytelse saavel i sin bygd som i amtstinget. Han blev saaledes amtstingets opmann.

Det vil ta større plass, enn nærværende aarsskrift kan ventes aa avse, utførligere aa gaa inn paa de mange saker, Hattfjelldalens herred og Nordlands amt vedkommende, som han paa den maate kom til aa arbeide for. Selvfølgelig blev i første rekke Nordlands forsømte kommunikasjonsvesen, hvad veier og jernbaner angaar, tilgodesett. Han fikk paa dette omraade en voksende anseelse og myndighet i amtsting og amt. Litt efter litt blev hans geniale tanker paa dette felt kjent i distriktet og vant ogsaa almindelig tilslutning. Han var den drivende kraft i amtstingets veikomité. Han sparte her hverken paa arbeidskraft eller arbeidstid. Til veianlegg i Nordland blev i hans tid statsbidraget flere ganger fordoblet, og for den store landssak, Nordlandsbanen, blev der (han var medlem av amtets jernbanekomité, nedsatt i 1885) arbeidet jevnt og sikkert.

Ogsaa hans arbeide for en annen stor sak fortjente en mere inngaaende omtale. Det gjelder hans undersøkelser for aa skaffe klarhet over rettsforholdene i den Haalogalandske almenning — omfattende bl. a. Hattfjelldalen og deler av Vefsen, Mo og Hemnes — og vareta brukernes rett. Han har her nedlagt et meget betydelig arbeide — fra tidlige granskninger i Riksarkivet til senere arbeide i amtstinget (han var formann i kommisjonen for fylkets almenninger 1889) og talrike henvendelser til forskjellige myndigheter

[1] Wollert Konow Hesselberg, født 1832, død 1885, var fra 1876 til sin død prest ved Johanneskirken i Christiania.

angaaende saken. Forhaabentlig vil denne del av hans livsgjerning finne en utførligere omtale fra kyndig hold.

I det avsidesliggende Hattfjelldalen fantes dengang ingen læge. Han bodde i Mosjøen, 80 kilometer derfra. Ole Tobias Olsen maatte derfor — «saa nødig jeg enn vilde», skriver han — yde den lægehjelp, han kunde. Det kom godt med, at den allsidige mann ogsaa paa dette omraade satt inne med adskillig kyndighet.

O. T. Olsen med sin talrike familie plagedes i mange aar med en usunn og uheldig beliggende bolig, inntil han endelig fikk myndighetenes tillatelse til flytning og ombygning av prestegaardens vaaningshus. Dette skjede i 1892.

Allerede i 1872 hadde O. T. Olsen innmutet endel av ham ved Dunderland i Dunderlandsdalen funne jernfelter. Disse beholdt han hele livet — trods adskillige vanskeligheter. De har ogsaa innbragt ham nogen for hans meget beskjedne livsvilkaar særdeles velkomne inntekter, idet de fra tid til annen har været gitt paa haanden til mulige kjøpere. De er dog ennu usolgte og hans arvingers eiendom.

I 1904 søkte O. T. Olsen avskjed fra sitt sogneprestembede. Biskopen erklærte i den anledning: «Sogneprest Olsen er en mann, der paa flere maater har gjort sig fortjent av sit fedreland i almindelighet og av Nordlands amt i særdeleshet og har virkelig i mange maater fortjent større anerkjennelse, enn der er blitt ham tildel. Hans geistlige arbeide i de 20 aar, han har været sogneprest i Hattfjelldalens lille og avsidesliggende sognekall, har han røktet med troskap. Dertil har han ved sine kunnskaper og sin praktiske dyktighet i mange retninger og sin store beredvillighet til aa tjene og hjelpe sin menighet i de forskjelligste ting været sin avstengte bygd en god og nyttig mann.»

O. T. Olsen bosatte sig først i Mosjøen, men drog allerede i 1905 til Christiania, hvor han kunde samle hos sig hele sin store barneflokk, fem sønner og tre døtre, alle flinke og fremadstrebende barn.

O. T. Olsen var fremdeles travlt sysselsatt med sine forskjellige interesser. Han fulgte nøie med tidens utvikling, ikke bare politisk, men ikke mindst videnskapelig og teknisk. Han var aldri ledig. Han bearbeidet sine innsamlede folkeeventyr og folkesagn og utgav dem i trykken: «Norske folkeeventyr og sagn. Samlet i Nordland.» Kra. 1912, J. W. Cappelens forlag. 302 sider. — Han arbeidet fremdeles for Nordlandsbanen. Han hadde sin dreiestol og syslet gjerne ved den. — Han leste flittig sin Bibel og i reli-

giøse skrifter, likesom han gjerne spilte paa sin fløite gamle melodier fra barneaarene. — Han hadde en ikke liten vena poetica. Hele sitt liv baade skrev og oversatte han dikte. Til sitt skjønne dikt til Helgeland har han ogsaa skrevet en vakker, stemningsfull melodi. Man fant efter ham omtrent 250 dikte (hvorav iallfall 180 er originale, resten oversettelser). Det synes aa ha falt ham helt naturlig paa den maate aa gi uttrykk for sine stemninger. De fleste dikte har en religiøs undertone. — Hans musikalske efterlatenskap er heller ikke litet: over 100 folkemelodier og endel selvstendige tonediktninger.

Hans mange alderdomsaar var lyse og gode. Han fikk opleve, at endel av hans stortenkte planer vant frem. Han fikk ogsaa opleve, at Nordlandsbanen til Bodø blev vedtatt i Stortinget 17. november 1923 (med 141 mot 2 stemmer.) Han skriver med tilbakeblikk paa de tidligere aar: «Mange aar er henrunnet siden hine kampens tider, og jeg er ikke blitt skuffet. Flere av mine oprop i syttiaarene er tatt til følge. Veier bygges, og mitt femtiaarige jernbaneprojekt er paa god vei til aa fullbyrdes. Naar dette er skjedd, vil Haalogaland ikke lengere være koloniallandet, men ved daglige jernbanetræn være knyttet til det øvrige Norge og snart komme til aa innta sin gamle verdige plass i fedrelandet.»

O. T. Olsens helbred var god. Dog merket han i flere aar til den sykdom, som tilsist endte hans dage, aareforkalkning ved hjertet. Hans sinn var lyst, hans vesen venlig. De mange, som saa innom til den skjønne olding, møttes av en vinnende velvilje.

I det siste aar holdt han sig mest i ro og innendørs. Trappene generte ham. Men han var i full aandelig vigør og beskjeftiget sig bl. a. med aa nedtegne sine «Erindringer», hvorfra forskjellige ovenanførte citater er hentet. Vaaren 1924 blev han svakere. Det siste besøk utendørs var til hans søster og svoger. De vil minnes hans smil og hans kjærlige ord.

Hans sykeleie varte i nogen uker. Han var rolig og gudhengiven. Det saa ut, som hans jernkonstitusjon skulde bringe ham op igjen. Men et nytt anfall endte hans liv. Han døde 6. juli 1924. 11. samme maaned blev han begravet paa Vestre Gravlund i Christiania. Liktalen blev holdt av denne livsskildrings forfatter over Joh. 11, 25-26. Den mere personlige del av talen lød saaledes:

«Han, om hvis baare vi her er samlet, kunde ogsaa gi sitt varme og takkende svar til Herrens mektige ord. Han var en ekte bibeltroende kristen, som alt fra sin tidlige ungdom i alle livets førelser saa Guds

kjærlige styrelse. Derfor blev ogsaa hans syke- og dødsleie meget opbyggelig. Som en gammel patriark, med det vakre hode ombølget av det frodige hvite haar og skjegg, bad han sin søster og de barn, som var tilstede, støtte ham og holde ham i hendene. Og saa bad han til Gud for sitt land og folk, for sin slekt og alle sine kjære, og for sig selv, at Gud av naade for Jesu Christi skyld vilde i en god stund hente ham hjem til sig. — Han bad flittig og iherdig og stolte med stor troens frimodighet paa, at der var beredt plass for ham i faderhuset med de mange rum. Karakteristisk for hans livssyn er følgende uttalelse: 'Jeg synes, det er interessant at leve. Men jeg vet, at det vil bli endnu interessantere paa den annen side.'

Og det er en stor trøst for oss, som staar her i sorg og savn. For vi synes, det blir tomt nu, da han er borte. Han var saa usedvanlig god og mild. Hvor han smilte oss imøte og saa paa oss med sine kjærlige, forstaaelsesfulle øine! Det sier hans søster, som bodde hos ham i fjorten aar, og som kun eier idel skjønne minner. Det sier hans barneflokk, for hvem han var den kjærligste far — i de siste aar baade mor og far. Det sier jeg, som i over 50 aar stod i nært forhold til ham — uten en eneste skygge eller dissonans. Det sier den hele store slekt, hvis verdige overhode han var. Vi takker alle og beder av hjertet: Gud glede hans sjel i himmerik!

Hvad han, den varme fedrelandsvenn, var for land og folk og ganske særlig for vor fødeegn der nord — for det er der funnet og vil der finnes mange og varme uttrykk. Det er ikke min opgave aa dvele derved. Kun vil jeg si: Hvad han med sin brennende kjærlighet og sine mangeartede og paa flere omraader likefrem geniale evner har utrettet — aller mest for landet der nord — det tilhører historien og vil aldri bli glemt. Det er naturlig, at der nord vaier flagene idag paa halv stang, og at varme tanker følger ham til hans siste hvileplass.

Vi, som stod ham nær, er ogsaa takknemlige for, at han naadde saa høit op over støvets aar, at han fikk se nogen av sine vidtskuende planer realisert. Der blev i sannhet i flere henseender lys over hans aftentid. Det var en solnedgang i megen skjønnhet. Gud være takket for alt i vor Herres Jesu navn!»

Det er visst fullt berettiget, naar det er sagt, at i Nordland og Nord-Norge i det hele vil Ole Tobias Olsens navn straale i en glans, som kan sammenstilles med Petter Dass's.

ADJUNKT ALBERT LANDSTAD. 1831-1923.

AV

HANS WOLL.

Der gives mennesker, hvis liv best kan lignes med den stille strøm, som gaar skjult nede i daldypet. Den flyter saa ubemerket, uten larm og fossebrus, men gjør dog sin gjerning, vanner jorden,

saa gress og blomster kan vokse, og er til glede og velsignelse for enhver, som følger dens gang og ser ned i dens klare, blaa vann, som laaner farve og glans fra den høie himmel.

Adjunkt Albert Landstad var slik en stillfarende mann, en fredens personlighet, en trofast arbeider under sit livs lange virkedag, en opriktig kristen. — Til hans liv knytter der sig saavisst ikke nogen skildring av storbedrift, hvis ikke den mest samvittighetsfulle plikttroskap, en beskjeden, men velbevisst tilbakeholdenhet, en helt igjennem nobel livsferd, er egenskaper, som vel kan stilles i rekke med de resultater, som naaes gjennem ærgjerrighetens kappestrid.

Albert Landstad var sønn av salmedikteren Magnus Brostrup Landstad og Wilhelmine Margrethe Marie f. Lassen. Han blev født paa Vestre Gausdals kapellangaard den 23. november 1831. Foreldrene flyttet til Kviteseid 1834 og til Seljord 1839. Det siste sted betraktet Albert Landstad som sit egentlige barndomshjem og elsket det høit. Der var megen musikk i hjemmet. Baade far og mor hadde sterk musikalsk interesse; hun spillet paa harpe og sang vakkert; en av døtrene ledsaget paa orgel, og naar saa onkelen, den bekjente tenorsanger og harpenist, byraachef Wilhelm Lassen, var i besøk i ferien, blev der musicert, saa ofte anledning gaves. — Salmedikteren setter sin hustru et vakkert minne i et dikt («Anneksreisen»), hvori han bl. a. skildrer hennes venten paa mannen, som er ute i embeds medfør. Barnene er bragt tilsengs, og saa

> «tager hun sin Harpe, og gjennem Natten gaar
> en klagende og længselsfuld og skjælvende Akkord,
> og hoppende og seilende paa Tonebølgens Bør
> mig Hjemmets Engle møde blidt udenfor min Dør.»

I dette hjem utvikledes hos Landstad den sterke kjærlighet, han gjennem hele sit liv og under all ensomhet hadde til musikken. — I Seljord leste faren og en av bygdens lærere med børnene, fra 1845 fikk de som huslærer den senere prest Hans Seeberg, en flink lærer, som børnene holdt meget av. 1849 flyttet familien til Fredrikshald, hvor Landstad kom inn paa den lærde skole. Den bekjente skolemann Jens Frølich var her rektor. Denne gir i en attest, antagelig utstedt i anledning av en ansøkning, Landstad følgende vidnesbyrd: «Av naturen begavet med meget heldige evner har Landstad utviklet disse under en stadig vedholdende flid og forener med varm interesse for videnskapelig syssel et alvorlig blikk paa livet og en høist hederlig karakter, som ei kan annet enn vinne ham alles kjærlighet og aktelse. De grundige kunnskaper, som han under en saare vel anvendt ungdomstid har tilegnet sig, i forbin-

delse med hans med blidhet og vennlighet parrede alvor og i det hele elskverdige personlighet er mig en borgen for, at han som lærer vil komme til aa virke med hell i skolens tjeneste.» Landstad tok examen artium 1852 med karakteren laud., annen-eksamen 1853 med laud. præ ceteris, og den teologiske eksamen 1858 med laud. I 1859 tok han examen practicum med karakteren laud., og samme aar fikk han en bestyrerpost ved Sandefjords almueskole, hvilken stilling han i 1861 fratraadte for aa foreta en studiereise i Tyskland. Han valgte Erlangen til studiested og hørte her forelesninger av de fremragende teologer Delitzsch (exegetisk seminar over salmene), Thomasius (dogmatikk), v. Hofmann (Kolossenser- og Filippenserbrevene) samt Th. Harnack (praktisk teologi). Samtlige professorer har uttalt sig om den utmerkede flid, som den unge candidatus theologiæ fra Norge har lagt for dagen under studietiden. — Hvad der kan ha været grunnen til, at Landstad ikke gikk videre paa den videnskapelige vei, er ikke godt aa vite; men det ligger nær aa tro, at han selv saa sin begrensning og tvilte paa muligheten av helt aa naa frem. Vor professor Caspari meddeler forøvrig i en erklæring, at han «med god samvittighet kan gi Landstad det vidnesbyrd, at han er en ung mann med en samvittighetsfull, utholdende og utrettelig flid, med gode gaver og meget dyktige kunnskaper». Landstad gikk imidlertid helt over i skolens tjeneste, søkte og fikk i 1863 et adjunktembede ved Lillehammer høiere almenskole. Her virket han i 42 aar, inntil han i 1905 tok avskjed. To rett betegnende trekk bør her fremdrages. Ved sin avskjed bad han om, at pensjon ikke maatte bli ham tildelt. Han hadde i sin lærertid lagt sig op en sum, som han trodde skulde strekke til for hans liv, som han ikke mente skulde vare saa lenge. Da dyrtiden kom, og hans midler paa det nærmeste var opbrukt, maatte hans venner anvende al overtalelse for aa faa ham til aa søke om pensjon. Stortinget innvilget ham enstemmig denne. Dernæst, den hele tid han var paa Lillehammer, bodde han i den samme gaard og den meste tid i de samme værelser, litt mere indskrenket, da arbeidstiden var forbi. — Som lærer omfattedes Landstad av sine elever med megen sympati og forstaaelse. Han hadde en viss humor, som kom vel med under forefallende tilfelle, og der stod stor respekt av den lille mann med den rolige, lune fremtreden. Her kan nevnes, at en av vaart universitets professorer, Sten Konow, som sendte sin gamle lærer sin hilsen og takk i anledning av hans 90-aarige fødselsdag, i sin skrivelse til ham uttaler: « . . . Som et varig eie har vi beholdt overbevisningen om, at det, det kommer an paa, er aa være ærlig og søke sann-

heten. Blandt dem, som i sin undervisning og ved sin personlighet innprentet oss denne lære, tegner Deres billede sig i min erindring i skarp profil, og jeg minnes, at Deres rolige og beherskede vesen saa mangen gang var preget av en forstaaelsesfull sympati, som varmet og gikk til hjertet. Derfor føler jeg idag trang til aa sende Dem en hjertelig hilsen og en varm takk.» Dette brev fra den forrige elev satte Landstad megen pris paa. — Hans undervisningsfag var religion over hele skolen, samt til forskjellig tid engelsk, tysk og geografi. Av hensyn til undervisningen i det første sprog foretok han en reise til England med et lengere ophold der. Av andre reiser foretok han en fottur til Italien, hvor han hentet mange inntrykk for sin historieundervisning. Forøvrig levde han sitt stille liv, i hvilket musikken frembød en av hans adspredelser. Landstad hadde megen musikalsk sans, et fint øre og ganske stor ferdighet i violinspill. Men ogsaa her traadte litt av hans eiendommelighet frem. Han spillet for musikkens egen skyld og ikke for aa la sig høre. Han vilde derfor nødig spille for fremmede og aldri i noget værelse hvor der var damer tilstede. Under samspillet med andre musikkinteresserte var det en ufravikelig regel, at de under spillet maatte sitte i et rum for sig, saasant der var andre fremmede. Det blev en sorgens dag for ham, da armen ikke mektet aa føre buen saaledes, at han selv blev tilfreds med tonen. — Han var et ivrig friluftsmenneske. Han var saaledes en av de første, som bygde sig en sommerhytte oppe i Mesnelia, og hit drog han da hver sommer, naar ikke familjebesøk hindret ham, og drev paa med lange skog- og fisketurer. Helt op til nittiaarene gikk han den lange bakkete vei til sommerboligen. Ellers syslet han stadig med vedsaging og snekkerarbeide, hvori han var en meget flink amatør. Ennu i aattiaarene foretok han en lengere fottur til Vestlandet, hvorunder han fra Myrdal stasjon tok tilfots ned igjennem den lange og ville Flaamsdal og over Sogn til Bergen. 91 aar gammel besluttet han aa reise ind til Christiania for aa se til sin eldre søster. Hun blev imidlertid syk, og skjønt han ved efterretningen herom straks reiste inn, traf han henne ikke ilive; hun var død en halv time før hans ankomst. Efter familiens raad besluttet han nu aa flytte inn til Christiania, hvor han fikk bolig hos sin yngste brordatter. Sommeren 1923 maatte han atter op til Lillehammer for at se sitt elskede Mesnelia igjen; men da maatte han kjøre derop. Da han kom tilbake derfra, kunde det tydelig sees, at hans fremtidige dage ikke vilde blive mange. Han var allerede sterkt merket

av den kreftsykdom, som snart skulde ende hans dage. Kommen inn til Christiania igjen blev han syk; han laa kun i fjorten dage, „taalmodig og rørende god og glad ved aa faa gaa hjem». Den 10. oktober 1923 blev hans dødsdag. Efter sitt derom uttrykkelig uttalte ønske blev han begravet paa Lillehammers vakre kirkegaard.

Et stillfarende liv, tilbragt i det godes og skjønnes tjeneste, var avsluttet. Over adjunkt Landstads grav kunde vel de gamle ord ristes: Bene vixit, qui bene latuit, — hvad der med hele hans livsforhold for øie kan gjengis saaledes: Den har levet vel, som i det skjulte har ført et godt liv og gjort en god livsgjerning.

PROST AUGUST WEENAAS. 1835-1924.

AV

A. F. W. J. PRYTZ.

August Weenaas blev født i Christiania 2. september 1835 av foreldre skredder Hans Jørgen Halvorsen Weenaas og hustru Inger Kirstine. Han blev student 1853, tok anneneksamen 1854, teoretisk og praktisk teologisk embedseksamen 1860, alle eksamener med laudabilis. I studietiden var han tildels huslærer. Professor Gisle Johnson uttaler i en attest følgende: «I hans studenterdage lærte jeg ham aa kjenne som en yngling, som ikke alene med flid og hell benyttet sine gode evner til aa erhverve sig de kunnskaper, som kreves ved de teologiske eksamener, men paa samme tid tillike med en for hans alder sjeldent alvor strebte personlig aa tilegne sig den kristelige sannhet og efter evne og leilighet aa gjøre, hvad han saaledes hadde tilegnet sig, fruktbart ogsaa for andre.»

Fra 1861 til 1864 var han annenlærer ved Aalesunds borgerskole. Han var «en samvittighetsfull, punktlig og nidkjær lærer». Samtidig virket han som predikant i kirken og ellers til det kristelige menighetslivs vekst.

I 1864 blev han utnevnt til stiftskapellan i Haalogaland, 1866 til sogneprest i Loppa. Ved denne sin første prestegjerning vandt han «sin biskops og alle vedkommendes fulle aktelse som en i alle maater dyktig og nidkjær prest».

Hans virksomhet dernord blev dengang forholdsvis kort, idet han blev kallet til professor i teologi i Amerika. Han fortæller saaledes derom (i «Mindeblade eller 8 Aar i Amerika», 1890): «Det var en nyttaarsaften 1866 paa Loppen, at jeg mottok Amerikabrev fra en gammel bekjent fra Christianiatiden, en forhenværende skole-

lærer S. M. Krogness, der nu virket som prest i Chicago, Ills. Han underretter mig om, at den skandinaviske Augustanasynode hadde bemyndiget ham til aa tilskrive mig med inntrengende opfordring til aa overta en teologisk professorpost ved det svensk-norske presteseminarium i Paxton, Ills., som var ledig og skulde besettes snarest mulig med en norsk teolog. Han hadde forgjeves henvendt sig til daværende seminarbestyrer E. Munch-Myhre og hadde nu mønstret de yngre teologer fra Lindesnes til Nordkapp og var blitt staaende ved det siste sted og funnet, at jeg var mannen, som Herren hadde utsett. Brevet var forøvrig kort, angav lønn og øvrige vilkaar og begjærte hurtig besvarelse. Naar tanken straks slo an saavel hos mig som hos min hustru, at kallet muligens kom fra Herren, var der flere samvirkende omstendigheter . . . . Et kall fra Augustanasynoden hadde for mig den største betydning. Det var det eneste samfund, hvortil der kunde være tale om tilslutning fra min side . . . . Derhos var der forhold i min menighet, som gjorde mig arbeidet i den overmaate trykkende og nedslaaende . . . . . Efter aa ha raadført mig med forskjellige venner, som ogsaa svarte forskjellig, bestemte jeg mig endelig efter en tid til aa svare, at der paa visse betingelser var mulighet for, at jeg kunde motta kallet. . . . Synoden skulde sommeren 1867 fatte beslutning i saken, og den blev da: utstedelse av kallsbrev til mig med innvilgelse av samtlige de betingelser, som jeg hadde opstillet.»

Forinden Weenaas reiste til Amerika, brukte han et av synoden bevilget stipendium til et studieophold ved Erlangens universitet, særlig for aa høre professor Thomasius. Han skriver derom: «Jeg blev ikke skuffet i mine forventninger. Den gamle var ennu i sin fulle kraft, og hans foredrag glimrende. Mest utbytte syntes jeg aa ha av hans dogmehistoriske forelesninger, der utmerket sig ved en rikdom paa stoff og en klarhet i anskuelsen, som vistnok ennu søker sin make i den lutherske kirke. . . . Han aandet og levde blandt kirkens fedre. . . . Jeg var saa heldig aa faa høre hans dogmehistoriske forelesninger over skolastikken og reformasjonstiden, og de var likefrem mesterlige.»

Ved Erlangens teologiske fakultet virket desuten dengang Frank, Schmid, Plitt og Zezschwitz, alle ansete teologer. «Blandt de teologiske studerende fant jeg venner og brødre og stiftet blandt dem kjære og uforglemmelige bekjentskaper.» — Paaskeferien blev tilbragt i Neuendettelsau «for aa stifte nærmere bekjentskap med W. Löhes merkelige personlighet og anstalter. . . . Löhe var nu gammel og svekket av overanstrengende arbeide og møie; men han

var den samme rastløse, utrettelige arbeider, som fra den tidlige morgen til den sildige aften var optatt av arbeidet for Guds rikes anliggender».

I juli 1868 drog Weenaas med sin familie til Amerika, og han blev mottatt «med broderkyss og aapne arme av den ærverdige, høiagtede professor og synodens daværende præses dr. T. N. Hasselquist». Han skriver: «Jeg var straks glad i den verdige gamle, som jeg stedse bevarer i kjærligste erindring.» I september begynte han sin gjerning ved presteskolen. Denne virksomhet blev imidlertid kun kortvarig, da det allerede følgende aar blev besluttet, at den norske del av Augustanasynoden skulde oprette sin egen presteskole. Dr. Hasselquist uttalte, at Weenaas med «utmärkt skicklighet, trohet och nit skötte sin befattning och förvärfvade sig så väl medlärares som lärjungars kärlek och förtroende.»

Weenaas blev anmodet om aa utarbeide forslag til den nye skoles ordning og blev den første styrer av det ennu eksisterende Augsburg Seminarium, som i alt vesentlig blev grunnlagt efter hans plan. Seminaret laa dengang i Marshall, Wis., men blev allerede i 1872 flyttet til Minneapolis, Minn., hvor det ennu er. Det blev allerede i Weenaas's virketid gjentagne ganger utvidet. Her arbeidet nu Weenaas til 1876, og styret uttaler i sitt vidnesbyrd: «Han var redskap i Herrens haand til aa grunnlegge skolen og bringe den til, hvad den er.» Konferensens formann uttaler, at han har tatt «en virksom del i det kirkelige arbeide og hatt en betydelig innflytelse paa de lutherske frimenigheters kirkelige og kristelige utvikling blandt vore landsmenn. Med uskrømtet gudsfrykt og levende kjærlighet til Guds ord og vor lutherske kirkes bekjennelse har professoren i disse aar arbeidet for Guds rikes fremme med en sjelden nidkjærhet og beundringsverdig utholdenhet, flid og iver.»

Sitt arbeide karakteriserer han selv saaledes: «Jeg drev især paa med eksegese, dogmatikk og kirkehistorie, med skriftlige utarbeidelser hver uke, med preken paa søndagene, bibellesning i uken og dessuten stadige reiser til andre menigheter, som begjærte vaar betjening eller var uten prest. Arbeidet gikk lett og behagelig.»

Weenaas var hele sin professortid ogsaa flittig med sin penn. Han redigerte saaledes «Lutheraneren« og «Missionsbladet». — Allerede tidligere hadde han utfoldet nogen litterær virksomhet. Saaledes redigerte og oversatte han «Budbæreren», et religiøst maanedsskrift, oversatt fra svensk efter Rosenius's «Pietisten», aargang 1-7, Christiania 1858-64. Dessuten utgav han i sin første professortid

flere brosjyrer, dels innlegg i aktuelle kirkelige spørsmaal, dels av rent opbyggelig art.

Der var i disse aar og lang tid fremover sterke brytninger blandt de norsk-lutherske kristne i Amerika og de av dem dannede samfund. Weenaas med sin utpregede personlighet og sterke virke- og vitnetrang kom selvfølgelig ogsaa inn i disse kampe. Men denne del av hans livshistorie kan ikke nærmere omtales, uten at man samtidig orienterer i disse kirkelige kampe, og en saadan orientering ligger utenfor rammen av nærværende korte biografi.

I 1876 fant Weenaas sig av forskjellige grunne foranlediget til aa frasi sig sin gjerning i Amerika og dra tilbake til fedrelandet. Herom uttaler han i sine «Mindeblade»: «Jeg skal med hensyn til min beslutning om aa fraflytte Amerika ikke undlate aa bemerke, at min erfaring har været den, at man handler meget uklokt ved aa forlate Amerika for for alvor aa slaa sig ned i hjemlandet, efterat man har levet sig inn i livet og arbeidet derover. Forskjellen mellem saavel det sociale som det kirkelige liv er for stor til, at man nogensinne riktig vil kunne trives herhjemme. Allerede et noget lengere besøk herhjemme vil være tilstrekkelig til aa overbevise derom.»

Høsten samme aar, 1876, blev han utnevnt til sogneprest i Bø i Vesteraalen, og i 1879 til prost. Biskoppen uttalte, at «han i høi grad hadde vunnet sin menighets paaskjønnelse og kjærlighet. Han er,» heter det, «en ualmindelig dyktig, elskverdig, kunnskapsrik, nidkjær og erfaren prest.»

Høsten 1879 blev han utnevnt til sogneprest i Tinn i Telemarken; men allerede i 1882 tok han mot kallelse til professor ved og styrer av Hauges presteskole i Redwing, Minn. Men dette Amerikaophold, som kun varte til 1885, da han blev sogneprest i Grong, synes efter hans uttalelser nærmest aa ha været ham en skuffelse. Han hadde trodd, at et forhaabningsfullt arbeide til samling og forening av den splittede norske kirkes deler derover var begynt, men blev skuffet deri. Han hadde i kallelsen trodd aa se Herrens kall, men var tilbøielig til aa anta, at han deri hadde tatt feil. Han fant det derfor aa være sin samvittighetsfulle plikt aa trekke sig tilbake fra sin stilling og fra den amerikanske kirke i det hele.

I Grong arbeidet han under de allervanskeligste lokale forhold — med lange anstrengende reiser i det vidtstrakte prestegjeld. Han blev derhos prost i Indre Namdal.

I 1889 utnevntes han til sogneprest i Volda og i 1894 til prost i Søre Sunnmøre. Her virket han, til han i 1895 blev sogneprest

i Nes paa Romerike. Hans overordnede gav ham fremdeles de beste vidnesbyrd.

I Nes arbeidet han med den ham egne kraft og utholdenhet til 1917, da han tok avskjed. «Da han sluttet i 82 aars alder, saa han tilsynelatende like frisk og spenstig ut, baade aandelig og legemlig. Nesbuene vil nok huske den gamle, hvithaarede manns næsten ungdommelige skritt, naar han kom spaserende til Nes kirke søndag formiddag. Man skulde ikke tro, det var en olding, som var paa farten. . . . Han hadde alles sympati og sluttet med ære. . . . Han var da nestor blant Norges prester.»

Weenaas førte — det er allerede sagt — en flittig og, vi tilføier, dyktig penn. Det største arbeide er hans «Kristelig Kirkehistorie indtil den nyeste Tid», Stavanger 1880, 335 sider. Professor Gisle Johnson uttaler om denne bok, som er en bearbeidelse efter C. C. Barths «Christliche Kirchengeschichte», at «den er utarbeidet med flid og dyktighet og vel skikket til aa løse sin opgave, aa gi det kristelige lægfolk en orienterende veiledning til forstaaelse av Herrens førelser med sin kirke». Til den sluttet sig «Anhang til A. Weenaas's Kirkehistorie, femten Nekrologer over merkelige Mænd i den norske og den danske Kirkes nyeste Tid, samt Nekrolog over L. Harms», med billeder, Stavanger 1882, 117 sider.

Efter sin avskjed kjøpte Weenaas et hus ved Oppegaard i Nesoddens prestegjeld. Der tilbragte han sine siste aar, og der døde den gamle, veltjente prest 24. februar 1924. 29. samme maaned blev han under mange og varme uttrykk for almindelig aktelse og sympati begravet fra Nes hovedkirke. — Utvilsomt kan vi i ham se en av de beste representanter for den flokk av dyktige prester, som tilhører den Johnsonske vekkelse.

Weenaas var to gange gift, i 1862 med Valborg Wilhelmine Iversen, datter av skibskaptein Nils Iversen og hustru Maren Rabe. Hun døde i 1873. Hendes mann har i en liten pjese «En Kristenkvindes enfoldige Liv og salige Død», Minneapolis 1874, gitt hende det skjønneste eftermæle. 1875 blev han gift med sin første hustrus søster Marie Ottomine. Hun døde i 1920. Han hadde i det hele 14 barn, 6 i første, 8 i annet ekteskap. Av disse døde de fleste som barn, to sønner i voksen alder; kun tre døtre overlever ham.

LEGPREDIKANTEN PEDER NORDSLETTEN. 1837-1923.

AV

K. PETERSEN.

I 1860-80-aarene var det flere legpredikanter som reiste i Trøndelag, Nordmøre og Romsdalen og talte Guds ord. De hadde ikke gaatt paa nogen emissær- eller bibelskole. De hadde ikke annen skoledannelse enn den de hadde faatt i almueskolen i sin hjembygd i barneaarene. Men allikevel var de godt rustet til den gjerning de vilde gjøre: *vekke folk til aa sørge for sjelens frelse.* Deres virksomhet slo an og bar frukt. Virket de en tid i en bygd, blev det som oftest en aandelig bevegelse. Ole Kallem, Nils Ylvisaker, Sivert Gravaune, Sølfest Lund og Ole Dehli — de to fulgtes gjerne ad —, Fredrik Aandahl og Peder Nordsletten var de mest kjente.

Nordsletten var den siste av denne krets. Han hadde forbindelse med Hauges venner, var fortrolig med deres virkemaate og delte deres syn. Men han hadde ogsaa forstaaelse av de krav som stiltes til den lege forkynnelse av Guds ord i den nyere tid, og han tilegnet sig et klart syn paa de fremgangslinjer indremisjonsvirksomheten burde følge, om den skulde bli for vaart folk og vaar kirke det Gud vilde og hadde bestemt den til. Han var en original personlighet og en benaadet Guds ords forkynner.

Peder Olsen Nordsletten var født den 17. februar 1837. Hans far Ole var fra Hole i Lesja, og hans mor Marit var fra Lida i samme bygd. De kjøpte gaarden Nordsletten paa Lesjaskogen, den ligger omtrent midt mellem de gamle skyssskifter Lesjaverk og Mølmen. Gaardens jord strekker sig ned til det vakre Lesjaskogens vann, husene ligger omtrent et par hundre meter op fra vannet. Gaarden var lite dyrket da de kjøpte den. Trangt og vanskelig var det aa slaa sig igjennem. Uaar fulgte paa uaar, avlingen frøs bort om høsten og andre omstendigheter gjorde de økonomiske kaar ytterst tarvelige. — Per tilbragte sine barneaar og sin ungdom her. Han maatte arbeide strengt og blev nyttet saa meget som mulig. Undervisning og skole var det ikke stort bevendt med paa Lesjaskogen i hans barndom. Han maa ha været en gløgg gutt naar han fra sin skolegang kunde faa saa stor leseferdighet, lære aa skrive ordentlig og regne saapass.

Arbeidskar blev han. Efterhvert vokste han til, blev ikke høi av vekst, men kraftig og rundbygget. Fullt utvokset og utviklet var han en kjempekar hvad legemsstyrke angaar. Siste gang han

var med i lag før han kom til vekkelse, hadde nogen sterke karer avtalt at de skulde ta ham. Den sterkeste kastet sig paa hans rygg bakfra, og de andre stod ferdige til aa anfalle ham. Per var smidig, fikk tak i ham som han hadde paa ryggen, kylte ham ut gjennem døren og sa til de andre: «Hvis de ikkje er rolege, gutar, so ber det sama vegen.» Han holdt ungdomsflokken i tømme saalenge han var sammen med dem. De var redd ham for hans styrke. Naar han fortalte fra denne tid i ungdomsaarene, sa han gjerne: «Det var godt den sterkeste fikk tak i mig. Jeg vilde ellers ha blitt en farlig kar.»

17 aar gammel maatte han overta gaarden, da det holdt paa og skulde gaa rent ut med faren. Det blev en svær tid i travelt arbeid, under økonomisk trykk og uten nogen levende forbindelse med Gud. «Det er godt for en mann at han bærer aak i sin ungdom» (Begr. 3, 27-28), det fikk Nordsletten erfare mange ganger senere i livet. Men det var ett aak som begynte aa bli svært følelig for den sterke ungdom, syndens tyngende aak. Da han gikk hjem fra det siste kortlag sent en natt, blev byrden saa tung, at han orket det ikke lenger. Han gikk inn i stallen og skulde stelle hestene. Der sank han paa kne og utøste sitt hjerte for Gud og ropte om naade for sin sjel. Naar han fortalte om sin omvendelse, sa han: «Gud og hestene var vidne til min nød. I himmelen og i helvete blev det bekjent at jeg for fullt alvor overgav mig til min frelser, Jesus Kristus.»

En kampens tid blev det nu for Nordsletten. Aa bryte med kamerater i bygden, utsatt for haan og spott over at han vilde bli med «læserne», ingen forstaaelse hos sine nærmeste, det var ikke lett. — Men ved Guds naade fikk han kraft til aa bryte igjennem, og som en fattig og fortapt synder fant han fred ved korsets fot hos Jesus. Han var da omkring 21 aar. Ikke lenge efter at han var kommet til troen paa Jesus, begynte han i sin hjembygd aa vitne om den frelse som var blitt ham til del. Han visste klart hvad det var aa flytte over fra Satans makt til Gud.

24 aar gammel — 1869 — blev han gift med Anne Løftingsmo fra Lesja. Hun hadde da i mange aar levd i samfund med sin Frelser. De lovde Herren at de vilde bygge et kristent hjem. Det var ikke saa like til for de to. De gamle hadde ingen sans for de aandelige goder. De hadde heller ikke noget videre tilovers for svigerdatteren som kom i huset. Hertil kom de økonomisk trykkende kaar, det ene frostaar efter det annet, og barneflokken vokste.

Fra 1850 og utover var der et vaaknende kristelig liv i Lesja.

Legpredikantene Peder Nestande, Ingebrigt Norderhus, Sølfest Lund og Thor Hattrem virket der med Guds ord. Paa sine reiser over til Romsdalen maatte de over Lesjaskogen, og da var det gjerne ophold paa Nordsletten. Det var kjært besøk for de unge naar nogen av disse kom. Omkring 1860 var der stor vekkelse i Romsdalen. Midlet til denne var særlig Gunder Graven fra Øksendalen paa Nordmøre. Vekkelsens bølger bredte sig til de omliggende bygder. Lesjaskogen fikk ogsaa «besøkelsens tider». Der var mange som vaaknet av søvnen. Nu kom det vel med at der paa Nordsletten var blitt et «vennested», at ungfolket, «Per og Anne», hadde vunnet saapass aandelig modenhet at de kunde veilede og hjelpe de nyvakte. De unge saa op til Per Nordsletten som sin aandelige veileder, de samlet sig om hans forkynnelse, og han sørget for at man ogsaa fikk besøk av tilreisende legpredikanter.

Omtrent ved denne tid, fra 1862 og utover, var det vel at Per Nordsletten begynte aa virke utenfor sin hjembygd. Han tok kortere turer til Romsdalen, til Eikisdalen og sydover til Lesja. Han var varm og ildfull. Der er vel nogen paa disse kanter som ennu kan minnes ham fra den tid.

I 6 aar kjempet de og stred med de økonomiske vanskeligheter paa Nordsletten. Saa kom tanken om aa reise til Amerika, der vilde de lettere kunne slaa sig igjennem. I 1867 solte Per Nordsletten gaarden til sin bror og gjorde sig klar for med hele familien aa dra over. Vennene sørget og kunde ikke bli fortrolig med at de skulde reise. — De kom ikke lenger enn til Aalesund. Her lagdes saadanne hindringer i veien, at de klart fikk se: det var ikke veien som Herren hadde bestemt.

De vendte ikke tilbake til Lesjaskogen. Paa en gaard i nærheten av Aalesund, Slinningen i Borgund, slo de sig ned. Der drev Per Nordsletten som forpakter i 3 aar. Saa flyttet de tilbake til Nordsletten, fikk gaarden tilbake av broren, og tok nu til for alvor aa dyrke den. Det lønnet sig daarlig. Men Herren var nær med sin hjelp naar det knep som verst. De blev noget mer fortrolig med de trange kaar og med Guds forunderlige forsorg.

Per Nordsletten kom tidlig med i virksomheten for hedningemisjonen. I 1863 var han deputert fra Lesjaskogens misjonsforening til kretsforsamlingen i Aalesund sammen med Sølfest Lund. I 1866 var han sammen med handelsmann Mølmen og Lund deputert til kretsforsamlingen i Molde.

I møte den 20. juli 1868 fattet styret for Trondhjems krets av det Norske Misjonsselskap beslutning om, at formannen, sogneprest

M. T. Holtermann, «skulde engasjere Ole Kaarbø fra Lesja og Peder Nordsletten fra Borgund, den førstnevnte til aa besøke de i Nordmøre og nordenfor tilbakestaaende prestegjeld; den sistnevnte til aa bereise Romsdalen og Sunnmøre». I møte den 1. september s. a. forelaa svarskrivelse fra Kaarbø, som sa sig villig til aa overta den nevnte virksomhet, samt fra prost H. J. Knudsen i Borgund, hvori denne meddelte at han «anser Peder Nordsletten i enhver henseende likesaa skikket som Kallem for det omhandlede hverv.» Høsten utover virket Nordsletten 13 uker og 4 dager i Sunnmøre og Romsdalen samt i de nordligste prestegjeld i Nordmøre og nordover i Namdalen for en lønn av 20 spesidaler om maaneden. Da skulde han betale reiseutgiftene selv. Efter innsendt ansøkning blev det tilstaatt ham 25 spd. pr. uke-maaned. I 1869 den 12. mars blev han av kretsstyret ansatt som fast kretsemissær paa 3 maaneders opsigelse mot et honorar av 25 spd. for maaneden, iberegnet reiseutgifter, i den tid av aaret han kunde virke i kretsens tjeneste. Samme aar holdtes kretsforsamlingen i Trondhjem 2. juli flg., hvor Nordsletten var tilstede og deltok i forhandlingene. — I en skrivelse til kretsstyret 4. november 1870 opsa han sin stilling som fast kretsemissær. Styret anmodet ham inntrengende om aa vedbli og fastsatte hans lønn til 30 spd. mdl., reisegodtgjørelse iberegnet. Han fortsatte sin virksomhet i kretsen, deltok i kretsforsamlingen i Kristianssund 1871 5. juli flg. som deputert fra Lesjaskogens misjonsforening. — Den 17. januar 1873 skrev han til kretsstyret at han ønsket aa fratrede sin stilling. I møte 4. februar s. a. besluttet styret aa tilskrive ham og deri uttale «at man nødig vilde miste ham som emissær, og at man meget vilde ønske at han fortsatte sin virksomhet iallfall for dette aar». Han fortsatte virksomheten i 3 maaneder samme aar. Styret anmodet ham i 1874 om igjen aa opta virksomheten som kretsens emissær, men han kunde ikke paata sig det.

I de ca. 5 aar han virket som kretsemissær, besøkte han, saavidt nedskriveren av disse linjer vet, alle prestegjeld innenfor den vidtstrakte Trondhjems krets, like fra det nordligste prestegjeld, Leka, paa grensen mot Haalogalands bispedømme, og til det sydligste prestegjeld i Sunnmøre, ved kysten og ute paa øene, inne i fjordene og oppe i dalene; han var blitt en kjent mann. Da han i 1868 bereiste prestegjeldene i ytre Namdalen, var jeg $13^1/_2$ aar. I den gamle kirken paa Kolvereid hadde vaar kjære prest Knud Thorkelsen, som var en hjertevarm kristen og misjonsvenn, nettop avsluttet gudstjenesten og gjort bekjent, at efterpaa skulde kretsemissær Peder Nordsletten fra Borgund tale om misjonen, mens folket var samlet

i kirken. En vakker bredskuldret og sterkbygget mann med sort haar og skjegg, livfulle øine og et straalende ansikt traadte frem i kordøren og talte med høi og velklingende stemme om misjonens hellige sak og la menigheten alvorlig paa hjerte aa være med i dette arbeid. Hans tekst husker jeg ikke; men misjonsfortellingen han brukte, om «den høirøstede neger» der ikke kunde tie med aa be til Gud, hvor meget han blev pisket og slaatt, den grep forsamlingen. Og da den staute skikkelse skildret Jesu Kristi kjærlighet til arme, fortapte syndere og tilslutt med sin kraftige klangfulle stemme sang en av de gamle kjernesalmer, da falt der taarer fra mange øine i den tettpakkede forsamling. Det var adskillige paa de kanter som kom til aa huske Nordsletten fra denne hans første emissærreise, og naar han kom igjen senere, søkte de hen til hans møter.

Men det var saa slemt med kretsemissærene i den tid, de reiste saa fort gjennem prestegjeldene, en 3-4 møter utover de vidtstrakte menigheter forslo saa lite. De som gjerne vilde høre, kunde meget vanskelig naa mere enn ett, i høiden to møter, naar emissærene «bereiste prestegjeldet» som det het. De kom heller ikke tilbake hvert aar, men hvert annet eller hvert tredje aar, om de var istand til aa holde den av kretsstyret fastsatte rute. For dem som gjerne vilde at der ved denne virksomhet skulde vekkes kristelig liv, ikke bare sans for misjonen, var denne virkemaate meget utilfredsstillende. Det var av den grunn Nordsletten sa op sin stilling som fast kretsemissær. Dessuten fikk han mange opfordringer til aa virke en lengere tid i bygder hvor der var oprettet indremisjonsforeninger. Kravene blev sterkere og sterkere, og han hadde erfaring for, at skulde der bli nogen varig frukt, maatte man gi sig tid til aa saa. De lange reiser som tildels var nok saa haardbare, og de mange reisedager som gikk med til denne spredte virksomhet, gjorde visstnok ogsaa sitt til at han forlot virksomheten for hedningemisjonen for aa arbeide i indremisjonen.

Han forlot dog ikke for bestandig hedningemisjonen. I sin hjembygd holdt han flittig misjonsmøter. Kretsstyret opfordret ham gjentagne ganger til aa bereise andre prestegjeld. Han gjorde enkelte reiser, saaledes i 1876 reiste han i en 3-4 maaneder og besøkte ti prestegjeld, i 1894 fikk han reiserute og har da virket i Romsdalen og Nordmøre, i 1897 virket han en maaneds tid og besøkte Levanger, Skogn, Hegra og Nedre Stjørdalen. Desuten deltok han i kretsforsamlinger og stevner rett ofte. I 1901 var han

paa selskapets generalforsamling i Trondhjem og tok del i forhandlingene.

Fra den tid han opsa sin stilling som fast kretsemissær, virket han paa forskjellige steder i indremisjonen. I Kristianssund virket han en lengere tid og kom tilbake aar efter aar. I Trondhjem stanset han ofte paa gjennemreise, i 1911 virket han der en lengere tid. Av bygder nordenfjells hvor han har virket, kan nevnes Nærøy, Ørland, Horg og Orkdalen. Han virket ogsaa i Østerdalen, særlig i Elverum, flere maaneder i Smaalenene og Fredriksstad. I Gudbrandsdalen, først og sist i hjembygden, var han en flittig forkynner, og likesaa i hovedsognet Lesja. Det var ikke mange søndager i alle disse aar Nordsletten ikke hadde «samling» naar han var hjemme. Av andre bygder i dalen kan nevnes Øyer og Ringbu.

I julen og over nyttaar 1876-77 virket Nordsletten paa Ørland, Storfosen, Leksa og Vassbygden. Nedskriveren av disse linjer var da paa seminariet i Klæbu og blev sammen med en kamerat, S. Henning, innbudt til aa komme til Ørlandet i juleferien for aa være sammen med Nordsletten. Vi var der i 14 dager. Folk strømmet til møtene, der var sterk bevegelse, flere blev grepne av sannheten. Paa den lille ø Leksa blev vi liggende værfast nogen dager. Tiden blev godt brukt. Det blev en sterk bevegelse, det var neppe mange av øens befolkning som ikke i de dager fattet beslutning om aa overgi sig til Gud. Gripende var det den morgen da vi drog fra øen. Hele befolkningen var samlet nede ved stranden. Et kort kraftig avskjedsord rettet Nordsletten til dem, og saa istemte han en sang han nettop hadde skrevet: «Der er en annen strand enn den hvor vi nu skilles». — I paasken 1877 var han igjen paa Ørland, jeg fikk ogsaa da være sammen med ham. Langfredag formiddag holdt han møte paa aapen mark paa en gaard i Vassbygden. Teksten var om paaskelammet som var slaktet for oss, Kristus. Han malte Kristus korsfestet for oss og hvad Gud gjorde for at vi skulde faa en levende trang til aa motta ham som vaar; den evige kjærlighet hadde hengitt ham for vaare synder og opreist ham til vaar rettferdiggjørelse. Det vidnesbyrd sank ned i syke og modløse sjele og var som «dugg paa en avslaatt eng».

I februar 1878 blev der stiftet en indremisjonsforening i Nærøy i ytre Namdalen. Der var blitt nogen aandelig rørelse og trang hos folk til aa samles om Guds ord. Saa blev det spørsmaal om aa faa nogen velskikkede arbeidere. Man hadde forstaaelse av at om det nu blev arbeidet med Guds ord, vilde vederkvegelsens tider komme fra Herren over de tørre marker. Forfatteren av disse linjer

begynte om høsten samme aar en privat folkeskole for barn i denne bygd. Foreldre slo sig sammen og holdt skolen gaaende i 4 aar. Der blev en sterk religiøs bevegelse. Styret for indremisjonsforeningen blev enig om aa sende en inntrengende anmodning til Per Nordsletten om aa virke i bygden. Han rev sig løs og var omkring 14 dager fra midten av november. Han holdt 1-2 møter hver dag, og tilstrømningen til møtene var stor. Særlig husker jeg et møte paa prestegaarden paa Nærøy. Alle stuer og rum var fulle av mennesker. Hans tekst var 1. Peter 2, 1-10. Han sa bl. a.: Man fortalte at idag skulde det være møte paa prestegaarden, og da jeg kom hit, blev jeg presentert for presten, prestefruen og prestedøtrene. Jeg vet ikke annet enn at hver gaard i Nærøy skulde være en prestegaard, hver husfar en prest, hver husmor en prestinne og alle barn prestebarn. I det Guds ord jeg har lest, staar det to ganger saa, v. 5 og v. 9. Hvis vi fikk presten med oss paa kontoret, og han vilde slaa op i ministerialboken, vilde den vise at det først var lovet paa dine vegne, men saa videre at du selv har gitt løfte om, at du vil være hans. Det er hørt baade i himlen og i helvete at at du skal være hans eiendom som kjøpte dig fra jorden til Gud med sitt blod. Du er baade døpt og konfirmert til aa være hans. Saa fikk vi en gripende skildring av hvordan prestetjenesten for Gud i det daglige liv skulde utføres. Men hvordan er det saa i hjemmene rundt om? Det blev hett for mange. — Aar efter kunde mange huske Nordslettens opbyggelse paa Nærøy. Mange blev paavirket, men vekkelsen kom ikke under hans besøk; men en maaneds tid efter brøt den igjennem. Det blev til hjelp for mange det Nordsletten gav i sine møter. Da fikk vi høre, at det han hadde sagt paa dette og hint møte, hadde senket sig ned i hjerter og sinn.

Det er somme legpredikanter som er kjent utenfor sin hjembygd som store lys. De er meget virksomme og omsorgsfulle naar de reiser paa fremmede trakter, men i hjembygden er det ikke rart med tilliten og heller ikke med arbeid og omsorg for sjeles frelse. Grunnen til dette forhold kan ligge hos folket i bygden — efter det kjente ord: Ingen profet blir vel mottagen paa sitt hjemsted (Luk. 4, 24) — men aarsaken kan ogsaa være hos vedkommende legpredikant.

Første gang jeg besøkte Nordsletten i hans hjem var i sommerferien 1883. Jeg kom der en lørdags eftermiddag. De var ute paa jordet og høiet. Det var mange folk. Jeg undret paa hvordan det kunde henge sammen. Nogen var der paa besøk, andre var sykelige og hadde søkt ditop for helbreden — det var helst fattige

som ikke kunde betale for sig. Hos Per og Anne fikk de være i ukevis, tildels uten betaling. Et par syke menn fra Namdalen som jeg kjente godt, hadde tilbragt flere uker paa Nordsletten og kom tilbake friske. Per Nordsletten drev den gang en gaard til foruten sin fedregaard, saa det var strengt i høionnen. Men det var ikke mindre strengt for Anne som skulde stelle for de mange mennesker i den travle tid. Snart kom nogen flere, de reiste forbi og vilde hilse paa Per. Det var flere dager det kunde være 12-15 fremmede tilbords foruten husets folk. — Det var en arbeidsdrift som jeg maatte beundre. Tidlig om morgenen var han oppe. Saa snart han kom ut av huset, hørte vi ham gjerne synge. Ferdig med frokosten samlet han alle, husfolk og fremmede, og holdt husandakt. Han gav sig god tid til aa lese, synge og be. Som regel leste han av Rosenius's husandaktsbok. Var der fremmede som han betrodde aa lede andakten, maatte de holde den annenhver dag, han og de skiftevis. Disse husandakter i Nordslettens hjem var i sannhet hvilestunder. I bønnen la han vaar synd og nød barnslig og liketil frem for Gud. Takken og lovprisningen blev heller ikke borte. Hedningenes og verdens nød i det hele glemte han ikke. Hvor travlt det var, — naar søndagen kom, holdt han samling, enten hjemme, i kirkestuen ved Mølmen, eller andre steder i bygden, tildels ogsaa i Lesja. Første søndag jeg var der, hadde han tillyst møte paa Nordsletten og bestemt at jeg skulde holde «samlingen». Efterpaa talte ogsaa han og skildret Guds rike og store naade som han vilde gi oss fortapte syndere, — hvad de gikk tapt av, som ikke vilde ta imot denne naade, og hvilken lykke det var aa bli forlikt med Gud. Bakefter sang han — aa slik som han sang den tid! Der var mange folk. Naar saa naboene gikk bort fra møtet, sa de sig imellem: «Det er ingen som taler slik om Vaarherre som han Per». Den neste søndag reiste vi tidlig om morgenen til Lesja ca. 2 mil, og holdt opbyggelse der, kom tilbake sent om kvelden. Mandag morgen var han tidlig i arbeide. — Om aftenene naar det var passende vær, var det efter endt arbeidsdag aa dra ut paa det vakre Lesjaskogens vann og prøve ørreten og harren. Den bet godt imellem, og det kom vel med for de mange som skulde ha mat. — Jeg fikk under dette besøk nok saa godt kjennskap til hvordan en av de skattede legpredikanter hadde det i sitt hjem. En storartet gjestfrihet blev utvist mot fattige saa vel som mot velstaaende. I den tid jeg var der, kom der prester handelsmenn og emissærer paa kortere besøk. Alle blev godt mottatt. Ingen sure miner, fordi om det var travlt. «Hvor der er hjerte-

rum, der er ogsaa husrum», slo inn paa Nordsletten. Det blev meget husrum, da Per opførte den store prektige hovedbygning i 1886 (den brente i 1917). — «Stor borte og liten heime», passet ikke paa Per Nordsletten. Han var stor i sitt hjem baade som husfar, sjelesørger og nabo, riktig en type paa legmannshøvdingene fra Hauges tid.

I 1887 tok jeg igjen op til Lesjaskogen. Nordsletten tinget sin nabo til aa hente mig med hest paa Veblungsneset. Paa veien opover dalen spurte jeg ham om mange ting. Mannen var aapen og liketil, og jeg fikk grei beskjed. Jeg sa til ham under vaar samtale bl. a.: «Deres nabo, Per Nordsletten, er en bra kar til aa preke, men hvad mener nu dere som bor tett ved ham og ser hans ferd paa nært hold?» Den gamle svarte: «Det er opriktugheita det kjem an paa». — «Det er ganske riktig», svarte jeg. «Men tror De da at Per er en opriktig kristen? Svarer livet hans til det han preker?» «Ja», svarte han, «er nokon kristne og Guds bonn, saa maa det vera han Per og ho Anne». Jeg gledet mig inderlig over det vidnesbyrd og ønsket: Gid det kunde i sannhet sies om alle forkynnere, baade leg og lærd! — Denne gang blev jeg paa Nordsletten en 4 uker, var med i høionnen, paa fisketurer og om søndagene omkring og holdt samlinger. Jeg fikk vite om mange vanskeligheter som de hadde hatt aa kjempe med, men ogsaa om Herrens vidunderlige hjelp. Anne fortalte om hvor trangt det tildels hadde været for befolkningen paa Lesjaskogen i frostaarene. Naar Per kom hjem fra sine emissærreiser, kjøpte han gjerne med sig mel og husholdningsvarer. Det visste naboene, og ofte var det spørsmaal snart fra en, snart fra en annen om hjelp eller laan. Da var det gjerne hun som maatte bestemme om der var raad til aa hjelpe.

Til fjellet stod Per Nordslettens hu. Han hadde været en flink renskytter og i sine yngre dager felt mange dyr. Ofte talte han om hvad det vilde være aa tilbringe den deilige sommertid i fjellet ved fjellvannene. Han hadde i flere aar om høsten ligget inne ved Aursjøen og Torbuvannet paa fiske, $3^1/_2$ mil nord fra bygden. Her hadde han ført op en liten hytte hvor et par mann kunde ligge om natten og holde til om dagen. Turisttrafikken tiltok. Mange søkte inn til sætrene ved Aursjøen. I 90-aarene bygget han sæter ved enden av Aursjøen. Der var det god havning for kreaturene, og i 1893 opførte han sammen med sønnen Jonas turisthytten ved Aursjøen. Det var et svært arbeide, — kjøre tømmeret fra dalen ca. $2^1/_2$ mil til østre enden av Aursjøen, fløte det over denne ca. 1 norsk mil lange sjø, og føre op det store hus. Der-

næst aa bygge broer over elveosene, 3 i tallet, og lage farbar vei, ca. 3 mil mellem hjemmet og turisthytten.

Her fikk han bruk for kreftene, men under dette strev i ca. 17 aar — fra 1893-1910 — blev de vel opbrukt for det meste. Jeg var ogsaa der flere ganger og hadde anledning til aa se det veldige arbeid de hadde utført og den omsorg han hadde for turistene som kom og fór, nordmenn saavel som utlendinger, især engelskmenn; flere kom igjen aar efter aar og var glad i Nordsletten. Naar de hadde ham som fører, var de trygge. Han kunde staa op om morgenen i 4-tiden, fare med kløv hjem 3 norske mil og komme tilbake om kvelden samme dag med proviant i kløven, tildels med 2 hester, selv gikk han ved siden av hestene. Mangen aften var jeg med ham ut paa disse vakre fjellvann som ligger i Auras dalføre, og vassdraget som gaar gjennem Lilledalen mot Sunndalen: Torbuvatnet, Sandvatnet, Langvatnet og Osvatnet, for aa prøve ørreten. Da kunde han fortelle om sine oplevelser, sine trengsler og sin nød og om Guds vidunderlige hjelp. Da sang han de gamle sanger og dem han selv hadde forfattet.

Det var vel ved driften av turisthytten han kom ut av de trykkende kaar han hadde kjempet med i mange aar. Om nu kaarene blev noget rummeligere, fikk visstnok Herren bevare ham fra gjerrighetens synd som har været en snare for mange. Han fikk fremdeles beholde aktelse og tillit hos bygdens folk. De syntes det var gildt at Nordsletten kunde greie den driften. — Han var sikkert én, om ikke to ganger kaaret til valgmann for Lesjaskogen. Som rimelig kan være, var der dem som bar paa avind overfor Nordsletten, og som søkte aa nedsette, ja sverte ham.

At han hadde en svær kamp med aa holde den gamle Adam til korset, er sikkert nok. Det lyktes ikke alle tider saaledes aa baste og binde ham, at det ikke stundom kom til syne, at der ogsaa var to makter, som kjempet hos Nordsletten. Selv visste han om denne strid og gav uttrykk for den i sanger han skrev:

O, min Frelser kjær, hvor elendig jeg er,
hvor mitt hjerte er fullt utav synd.
Ifra hoved til fot, hjertets inderste rot —
alt en eneste masse av synd.

Men min Frelser kjær, kan du, slik som jeg er,
mig antage og feste til brud?
Kan du have mig kjær, rett saa heslig jeg er,
da er du en forunderlig Gud.

Per Nordsletten var en særdeles godt utrustet mann hvad naturgaver angaar. Han var i besiddelse av en klar og skarp forstand, en glimrende iakttagelsesevne, en meget god hukommelse og en livlig fantasi. Han hadde en god sprogsans og en ikke liten poetisk aare. Hans talestemme var kraftig, sangstemmen var utmerket like op i alderdommens aar. Hadde han hatt øvelse i aa bruke den skjønnsomt, vilde han ha været en sanger av høi rang. Saa var han en viljesterk mann og utholdende som faa.

Da Herren fikk dra ham til sig, tok han naturgavene i sin tjeneste, helliget og velsignet dem, saa det blev naadegaver til menighetens opbyggelse. Nordsletten var en *forkynner av Guds naade.* Som saadan staar han for oss som kjente ham og hadde anledning til aa høre ham og være sammen med ham.

Han kunde holde logiske og velformede taler, men la ikke særlig an paa det. Han kunde ofte nevne en samtale han hadde hatt med en lærer som klandret hans logikk. «Jeg har solt logikken min til en gammel skolemester for 4 skilling», sa han. Det var den praktiske side om synd og naade han stadig tok sikte paa. Han hadde et stort forraad av oplevelser og tildragelser som han kunde anvende med hell. Det var en friskhet over hans forkynnelse; man blev ikke trett, om han tildels kunde være langtrukken. «Det er ikke saa greit aa bli fort ferdig», sa han, naar venner pekte paa at han talte lenge; «først skal man forsøke aa naa hjertet paa en kant med sannheten, saa maa man snu litt paa den og prøve fra en annen kant, og enda maa man gjøre en vending og prøve. Det er en sterk festning som skal inntas». Det var om aa gjøre for ham aa treffe i blinken. Rammende ord og uttrykk fant han, og billeder anvendte han, saa man glemte ikke lett hans opbyggelser. En søndagsmorgen reiste vi til Lesja og skulde holde samling. Møtet var bestemt paa en sal paa Hattrem, langt syd i Lesja. Det var varmt i middagstiden, og mange folk var samlet. Jeg talte først. Da jeg var ferdig, bad jeg ham fortsette. Han reiste sig og sa: «Dere som har været vaakne, har hørt bra nu. Hvis nu dere som har sovet, vil vaakne, saa skal jeg si noget til dere». Det gav et sett i folket. Han holdt en tale som grep folk. De blev ikke forarget paa ham, om han sa dem de alvorligste sannheter. En mann sa til mig: «Legpredikanter kan komme her og tale til oss, de kan komme fra hvilken som helst organisasjon og være noksaa begavet, — det er ingen vi hører saa gjerne som Nordsletten. Det er neppe nogen som samler flere folk her paa Lesja og skogen enn han». — I de første aar han virket, var han noget lovisk i sin

forkynnelse. Men han fikk snart et klart syn paa evangeliet, og det blev en hjertesak for ham aa bære det frem. Ved Guds naade fikk han hjelpe mange til frigjørelse. Engang han talte for en stor forsamling, reiste en mann sig og sa: «Nu skal jeg aldri komme i knipa mer».

Skjønt Nordsletten ingen skoledannelse hadde, var han naadd langt i herredømme over sproget, talte det korrekt, ja undertiden slik at det var en fryd aa høre ham. Han kunde ogsaa skriftlig bruke det rent utrolig. Hans mange brever vidner i stil og uttrykksmaate om et ganske godt grep ogsaa i den henseende. Naar han allikevel hadde kunnet tilegne sig en saadan ferdighet, saa vidner det om at han forstod aa gjøre bruk av sine gode evner og anlegg. Han var en arbeidets mann paa alle felter. I sine hvilestunder fra kroppsarbeidet leste han flittig. Først og fremst var han en flittig bibelleser. Saa studerte han de gamle opbyggelsesbøker: Luthers skrifter meget, Franckes, Scrivers og Johan Arndts ogsaa noget; Rosenius's skrifter brukte han ivrig, likesaa nyere forfattere. Da han var i Nærøy, hadde han med sig Funckes reiseskildringer og leste høit naar vi var sammen. Han var en flittig leser. Meget fant han som han gjorde skjønnsomt bruk av. Avisnotiser, naturskildringer, beregninger, alt kunde han ta i tjeneste. Engang han talte om Guds storhet, anførte han at han i en avis hadde sett at en berømt astronom hadde angitt hvor mange millioner mil det var til den fiksstjerne som er vaart solsystem nærmest. Saa har en av de største aander sagt at himlene og himlenes himle kan ikke rumme Gud. Han fyller hele rummet — og denne Gud er full av naade. Han gav en illustrasjon av Guds storhet i forskjellige henseender — det var i sannhet en opbyggelse aa høre.

Nordsletten var en sjelevinder for den Herre Jesus, et redskap til mange sjeles vekkelse og frigjørelse. Paa Ørland, i Horg og Orkdalen har jeg hatt anledning til aa iaktta den aandelige kraft som fulgte hans vidnesbyrd.

Han var imot alle slags kunstige midler for aa vekke bevegelse. Eftermøter og bønnemøter for aa fremtvinge en bekjennelse hos en eller flere paavirkede huet ham ikke. Men han passet ganske godt paa aa nytte enhver leilighet som gaves for aa komme de paavirkede til hjelp. Naar han var ferdig med sin tale, og man hadde sunget, kunde han bakefter paa en ganske enkel maate ta en eller annen sannhet og legge de bekymrede paa hjerte. Eller saa kunde han synge en sang og efterpaa slaa paa den streng som dirret i sjelene under det han sang. Stundom kunde han stille sig ved

døren eller ved katedret, og naar de da gikk ham forbi eller vilde si ham farvel, gav han dem ofte ord som blev de enkelte til velsignelse. — Han hadde en sterk tillit til ordets og aandens virken paa et menneske og mente at Vaarherre greide aa føde sjelene paany og føre over fra Satans makt til Gud. Fikk bare ordet rum, og man vilde bøie sig for det, blev det rett baade med vekkelsen og omvendelsen. Derfor drev han paa de vakte sjele, at de skulde la sig lede av Guds ord og ikke la følelsene «spille mester», ikke bli hengende ved redskapet som Gud hadde brukt, men faa sitt feste i Jesus, sjelens hyrde og tilsynsmann. — Forholdsvis blev det meget igjen efter vekkelsen ved Nordsletten. Grunnen til det maa være hans troskap i aa dele Guds ord rett, og at han fikk en stor naade til aa lede sjelene inn i Guds ord.

Efter et bestemt uttalt ønske fra sine barn og nærmeste venner utgav han i 1899 en liten sangbok «Nogle religiøse sanger» (A. Thoresens trykkeri, Kristianssund), 33 sanger som han har skrevet. De beste er spredt omkring i de mange sangbøker. Der er enkelte som ganske sikkert kommer til aa leve hos det norske kristenfolk. Blandt disse kan nevnes: «Vaar store Gud gjør store under», «Jesu hyrdestemme lyder», «Jeg kjenner et navn med saa deilig en klang» og «For Guds folk er hvile tilbake». I vekkelsestider her og der har en eller annen bragt Nordslettens sanger frem, og de er blitt sunget inn.

Mange fik velsignelse og hjelp for sitt aandelige liv ved Nordslettens brever. Han var en flittig brevskriver. Om det var nokk saa travlt, tok han sig tid til aa skrive brever til venner og til søkende sjeler. Siden hans død er der inntatt flere av hans brever i kristelige blade.[1] Aa faa et brev fra Nordsletten, særlig for ensomme sjeler, var ofte til stor velsignelse.

Nordslettens stilling til kirken og prestene kan i korthet betegnes saa: *Han øvet en streng kritikk over saavel presters som legfolks forkynnelse.* Under en diskusjon med en prest som var i besøk hos ham, uttalte han følgende: «Der er intet ord i Skriften som paabyr mig aa gaa i kirken og høre en aandelig død eller vantro prest. Men derfor vender jeg mig ikke bort fra kirke og gudstjeneste». Han hadde samme syn som Hauge har gitt uttrykk for i sitt testamente til sine venner. — Uttredelse av kirken, fri nattverd og daapens frigivelse ansaa han for skadelige fremtoninger og var klar over at den splittelse som kom ved disse forskjellige

[1] For Fattig og Rik 1924 nr. 21. 41, 1925 nr. 16. Hyrden 1924 nr. 37, 1925 nr. 10. 13. 20. 22.

standpunkter kristenfolket inntok, var til skade for Guds rike. — Paa sine opbyggelsesmøter tok han frem spørsmaal som brente, og lot Guds ord kaste lys over dem. — Han sørget over, at den liberale aandsretning mer og mer fikk inngang i kirken, og han varslet ofte om de siste tider da vekterne paa Zions mure vilde bli som stumme hunder som ikke vil gjø. Det alvorlige ord om synd blir borte, derfor blir det heller ingen trang til ordet om naade.

Høsten 1920 blev Per Nordsletten rammet av slag og kom ikke paa benene mer. Han blev noget uklar — syntes han ikke var hjemme — og maatte pleies de ca. $2^1/_4$ aar han enda fikk leve. Hans hustru Anne døde 26. oktober 1921 efter flere aars skrøpelighet.

Den 21. november 1923 sov Per Nordsletten stille hen, og 5. desember blev han stedt til hvile paa kirkegaarden i Mølmen. Stor var venneskaren som fulgte, 32 hester tellet man i følget. I den stille aften da graven var gjenkastet, lød hans sang dempet og vemodsfull fra venneskaren: «For Guds folk er hvile tilbake».

I sitt ekteskap hadde de 2 sønner og 4 døtre som alle er i live. Den eldste sønn Ole reiste til Amerika i 80-aarene og har nu i mange aar været en virksom forkynner av Guds ord derover. Hans sønn Per er nu en nidkjær og virksom prest i Hauges synode i Amerika. Nordslettens annen sønn Jonas har været farens hjelp og støtte. De har arbeidet, stridt og lidt sammen. Han kjøpte gaarden av faren, nogen aar efter solte han den igjen til sin eldste sønn Peder som nu er eier av den. De fire døtre, Marit, Ingeborg, Marie, Eli, er alle gift i bygden. Slekten er blitt stor i antall. Det var mange som spurte Per Nordsletten hvorledes han bar sig ad med sine barns kristelige opdragelse naar han var saa meget fra hjemmet. «Jeg bruker Guds ord og legger dem paa Gud, at han skal dra omsorg for deres frelse, og det gjør han», var hans svar. Han fikk se den ene efter den annen av dem bli med Herren, og det var for ham en stor glede. Om søndagene naar han var hjemme, kom de gjerne til Nordsletten om eftermiddagen, eller de gamle var hos nogen av dem. Da var det aa samles om Guds ord, be og synge sammen. Det var høitidsstunder naar barn og barnebarn kom til de gamle paa Nordsletten.

En livsskildring av Per Nordsletten ved sogneprest *Gunnar Dehli* er trykt i „For Fattig og Rik" 1923 nr. 52.

SOGNEPREST OSCAR MOE. 1846-1918.

AV

OLAF MOE.

At det gaar an aa forene en nidkjær prestegjerning endog i en stor og krevende arbeidermenighet med noksaa inngaaende videnskapelige sysler, var sogneprest Oscar Moe et godt eksempel paa. Og naar utgiveren av «Norvegia Sacra» har funnet at han fortjener et eftermæle i denne vaar kirkes aarbok, er det mig en kjær plikt aa gi nogen biografiske oplysninger om min hjemgangne far.

Oscar Moe var født 5. april 1846 i Holmestrand som næsteldste sønn av skomakermester Truls Ellingsen Moe og hustru Oline f. Nilsen. Efter aa ha gjennemgaatt den Tordenskjoldske borgerskole, hvis norsklærer Holler han alltid mintes med stor takk, gikk han først til handelen, og kom paa kontoret hos en slektning, grosserer Edv. Eriksen i Christiania. Moes aandelige interesser var fra først av overveiende æstetiske; men inntrykkene fra det gudfryktige hjem og fra en sterk kristelig vekkelse som i femti- og sekstiaarene gikk over Holmestrand, gav snart hans sinn en annen retning. Og da han — liberalt understøttet av sin slektning — ombyttet handelen med studiene, var det en naturlig følge av den religiøse krise som han hadde gjennemgaatt, at han vilde studere til prest. Ogsaa to yngre brødre av ham blev teologer — Rikard Moe, sogneprest i Vaagaa († 1912), og August Moe, sogneprest i Herad († 1897). I det hele var det paafallende mange av studentene fra Holmestrand i seksti- og syttiaarene som valgte det teologiske studium, likesom mange unge teologer i ferien drog ned til Holmestrand for aa ta manuduksjon hos byens lærde sogneprest F. W. Bugge. I Holmestrands-studentenes klubb «Spøk og alvor» — omtalt av Th. Freihow i hans biografi av Vilh. Sommerfelt[1] — var teologene i avgjort flertall; og til dens blad ses Oscar Moe aa ha været en av de flittigste bidragsydere, særlig som representant for alvoret.

Efterat han, privat dimittert, i 1865 hadde tatt sin artium og aaret efter anneneksamen, tok han med iver fatt paa det teologiske studium. Ved siden av manuducerte han endel i astronomi, som dengang hørte til anneneksamens fagkrets. Studiet av teologien var ham en kilde til dyp glede, og med stor takknemlighet og ærbødighet omtalte han alltid sine teologiske universitetslærere, ikke bare Caspari og Johnson, men ogsaa Tønder Nissen og gamle J. F. Dietrichson; den siste (som var mindre verdsatt av mange) hyldet

[1] Norvegia Sacra 1923, s. 290.

han til et jubileum med et i den teologiske forenings navn avfattet dikt: «Hellig er en lærers kall». Caspari leste i fars studietid ogsaa over nytestamentlige emner, og hans (gjennem flere semestre gaaende) forelesning over Mattæus gjorde et særlig sterkt inntrykk paa ham.

Det var med virkelig sorg Oscar Moe i 1871 forlot sitt studium ved universitetet da han 2. sem. 1871 gikk op til embedseksamen som han tok med beste karakter. Efter practicum mottok han først ansettelse som klasselærer paa Kongsberg (1872), men gikk allerede det følgende aar over i geistlig stilling idet han 1873 blev utnevnt til kallskapellan paa Modum, hans fars hjembygd. Med stor nidkjærhet optok han prestegjerningen, reiste flittig omkring i den vidtstrakte bygd og holdt tallrike bibellesninger. I en aarrekke var han ogsaa forlikelseskommissær. Men han fant allikevel tid til ogsaa aa fortsette sine teologiske studier, særlig over kirkehistorien. I sin Kongsberg-tid hadde han allerede offentliggjort en artikelrekke i Luthersk Kirketidende om metodismen (L. K. 1872, II, s. 249 ff.), som han efterpaa utgav separat under titlen «Prøver alt, beholder det Gode!» (1873).

Paa Modum begynte han særlig aa kaste sig over studiet av Augustin. I «Luthersk Ugeskrift» 1877 finnes en artikel av ham om «Augustins retfærdiggjørelseslære», hvori han søker aa fremstille denne «som folie for Luther og kronvidne for Luther». Og da det teologiske fakultet hadde opstillet en prisopgave for 1878-79 om Augustins skrift «De civitate Dei», innsendte Oscar Moe en besvarelse derav, som senere blev offentliggjort i «Theologisk Tidsskrift» (1880).[1] I sin Modums-tid stiftet han et livsvarig venskap med *Daniel Thrap* som dengang var residerende kapellan i samme prestegjeld og jo ogsaa hadde fremtredende videnskapelige interesser, og teologiske sympatier forbandt ham tillike med nabopresten i Krødsherad, den senere sogneprest i Land og prost *O. A. Aabel.* Under den berømte ek paa Krødsherads prestegaard møttes han med en rekke likesinnede teologer av den «historisk-konservative» skole (deriblandt ogsaa M. B. Landstad) til en «synodus ad quercum» som han ofte med glede minnedes. Sitt ytre kirkelige samlingspunkt fant disse menn ellers i arbeidet for Schreuder-misjonen, som far kom med i efter den bekjente generalforsamling i Drammen 1873. Han var senere ogsaa et virksomt medlem av komiteen for denne misjon og en tidlang redaktør av dens blad.

[1] Da han fikk vite att han som embedsmann ikke hadde adgang til aa konkurrere om prismedaljen, tilbakekalte han avhandlingen før bedømmelsen.

Efter syv aars prestegjerning som kallskapellan paa Modum blev Oscar Moe i 1880 befordret til et av de nye fem sognekall som det aar var oprettet i Christiania, idet han blev utnevnt til sogneprest i Kampens menighet. Det var et meget krevende embede — en utpreget arbeidermenighet i en av de forstæder som hadde daarligst ord paa sig, med megen nød og fattigdom innen sine grenser. Men sogneprest Halling, som før hadde betjent denne forstad, trøstet min far med at der var mere kristendom blandt disse fattigfolk enn man trodde: «Der farer mange sjele til himmels fra halmdottene paa Kampen».

Med sine over 8000 mennesker var embedet allikevel «et litet kall» i økonomisk henseende, og en mann med voksende familie maatte derfor søke sig bifortjeneste ved skolearbeide for aa kunne leve av det. Far hadde timer først paa Aars og Voss's skole, senere var han bestyrer av statens kursus for lærerinner (1887-90) og endelig lærer i kateketikk ved det praktisk-teologiske seminar (1897-1906). Dessuten blev der lagt beslag paa hans arbeidskraft av skolekommisjon og skolestyre osv. Men ved siden derav rakk han ikke alene aa utføre sin embedsgjerning med stor samvittighetsfullhet og aa sette igang et vel organisert frivillig menighetsarbeide, men — som vi nærmere skal se — ogsaa aa utfolde et rett betydelig teologisk forfatterskap.

Kampens sogn bestod i 1880 av tre adskilte beboelsesstrøk, men paa sogneprest Moes initiativ blev disse forbundet med hverandre ved veie og jordopfyllninger. Efter i to aar aa ha holdt tilhuse i Grønlands kirke kunde menigheten i 1882 flytte inn i sin egen kirke, en billig og enkel, men i sitt indre lys og vennlig bygning med 800 sitteplasser. I de første aar menigheten bestod, blev der oprettet et leseværelse paa Kampen, en haandgjerningsskole (i forbindelse med barneasylet paa Betania), barnekrybbe og frivillig kirkelig fattigpleie. Presten holdt ved siden av sine gudstjenester i kirken regelmessige bibellesninger i Tøyens skole, sammenkalte jevnlig menighetsmøter til motarbeidelse av usedelighet og uordnet samliv og fikk stiftet en konfirmantforening for gutter — senere omdannet til en K. F. U. M. — og snart kom søndagsskole og en forening for unge piker (K. F. U. K.) til. Stor vekt la sogneprest Moe paa samarbeidet med skolen og hadde ogsaa den glede aa faa mange av folkeskolens lærerpersonale med i ungdomsarbeidet. — I seks aar var han eneprest i den store og stadig voksende menighet (folketallet var steget til over 10 000), men i 1886 blev der oprettet et kallskapellani paa Kampen, som blev besatt med pastor *Martinius Lae* (senere sogneprest i Faaberg). Ennvidere fikk sogne-

presten god hjelp i fattigpleien ved ansettelsen av den første menighetsdiakonisse.

I 1894 fikk Kampen eget menighetshus — en tidligere metodistkirke, innkjøpt av kommunen —, og i 1897 blev sognets grenser betydelig utvidet, saa folketallet steg til over 15 000. Fattigpleien blev ytterligere utbygget ved ansettelse av en ny menighetsdiakonisse, oprettelsen av flere kvinneforeninger og av et arbeidshjem, der stiftedes en menighetsforening, frivillig menighetsraad og menighetsblad (1910), og oprettedes et gamlehjem osv.

Da menigheten i 1915 hadde bestaatt i 35 aar, utgav sogneprest Moe sammen med den daværende kallskapellan *P. V. Skaar* (senere sogneprest til Kampen) en beretning, «Kampens menighet gjennem 35 aar», som med sin nøkterne historikk og statistikk gir et sterkt inntrykk av all den offisielle og den frivillige virksomhet som i løpet av en menneskealder var nedlagt i denne store arbeidermenighet.[1] Og selv om sogneprest Moe selvsagt maa dele æren for den innsats som her var gjort, med mange medarbeidere, ikke minst med en rekke dyktige nidkjære kallskapellaner (M. Lae, H. C. Berg, H. Riddervold og P. V. Skaar), saa tør det vist sies ikke bare at hovedbyrden har ligget paa hans skuldre, men at han ogsaa har tatt initiativet til de fleste av de foretagender som blev satt igang i de 35 aars forløp. Det var derfor rimelig at han flere ganger var overanstrengt og maatte søke en tids permisjon, og at han efter aa ha tjent 37 aar i Kampens menighet søkte avskjed fra sitt embede (1917).

Det var en stor utvikling av sin menighet han da kunde se tilbake paa. Sognets folketall var vokset fra vel 8000 til ca. 18 000 innbyggere; men ogsaa sognets utseende og anseelse var forandret. I ottiaarene hadde Kampens navn en meget daarlig klang, nu var denne, om ikke helt forsvunnet, saa dog i høi grad avdempet; den politistasjon som lenge laa like ved Kampens skole, hadde man forlengst kunnet nedlegge som overflødig, og fra de to skoler som i aarenes løp var blitt bygget innen sognet, var der utgaatt en innflydelse som sammen med kirkens hadde høinet hele nivaaet. Kirkesøkningen var vel forholdsvis meget bedre i de første aar menigheten bestod; dengang var der likesaa mange menn som kvinner i gudstjenesten; men til gjengjeld blev kristelig paavirkning formidlet ad saa mange andre veier, og de ledende lemmer av menigheten utfoldet en desto større aktivitet. Hvilket forgrenet forenings-

[1] Jfr. min artikel i Morgenbladet 1915, nr. 203, «Av en østkantmenighets liv».

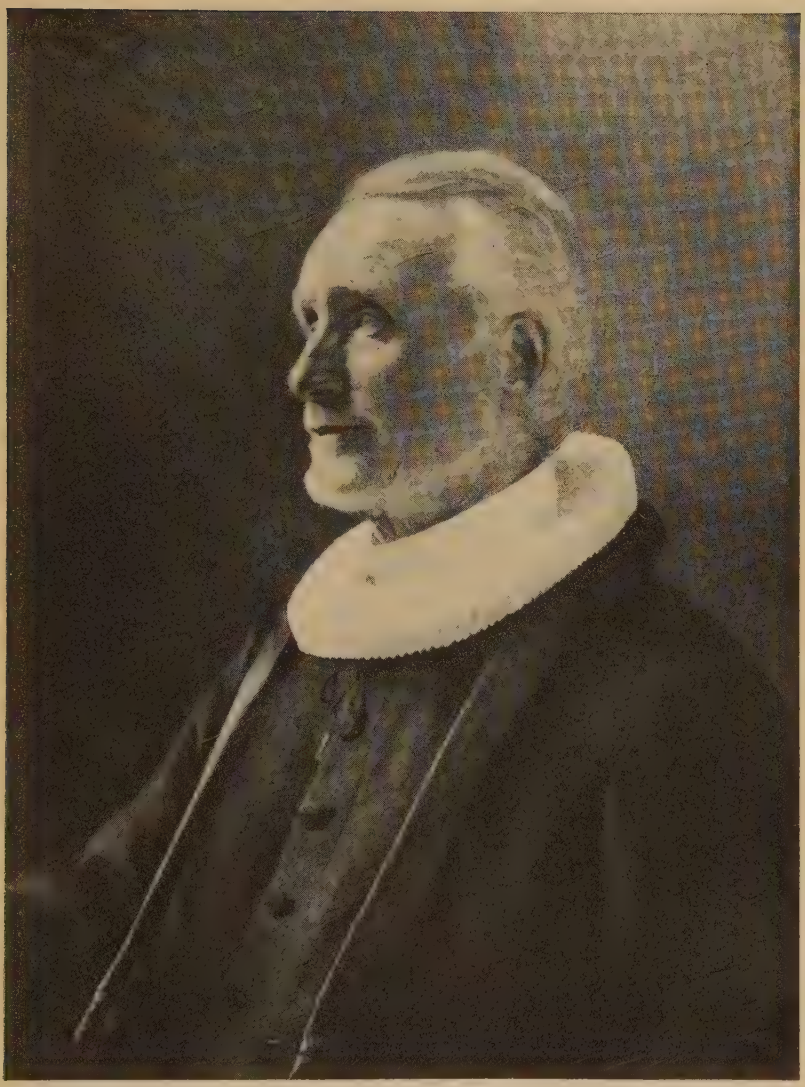

Sogneprest OSCAR MOE, 1846-1918.
Malt portrett av Asta Nørregaard i Kampens kirke i Oslo.

vesen Kampens menighet rummet, kan man faa et begrep om ved aa lese den ovennevnte beretning — ialt over 40 foreninger! —

Som prest hadde Moe sin styrke særlig i undervisning og sjelesorg; sitt administrative arbeide la han ogsaa megen interesse i og han forberedte sig alltid grundig til sine kasuelle taler, som han alle skrev. Flittig gikk han omkring i sin store menighet og gjorde husbesøk, og de syke tok han sig av med en omsorg som ikke bare strakte sig til sjelen men ogsaa til legemet. Han hadde i det hele et klart syn for sammenhengen mellem de forskjellige omraader av livet, sammenhengen mellem det aandelige og det timelige, mellem det religiøse og sociale, mellem kirke og skole, mellem stat og kirke og mellem kristelig tro og videnskapelig erkjennelse. Han var visstnok i alle disse henseender konservativ, men «historisk-» ikke stokk-konservativ.

Derfor tilla han ogsaa prestens *teologiske* utrustning saa stor betydning, og det harmet ham at mange i vaar kirke saa med mistro paa at en prest dyrket sin videnskap ved siden av sitt praktiske arbeide. Skjønt han ikke hadde nogen robust helbred, fant han selv virkelig tid til aa forene de to ting uten at hans kallsgjerning paa nogen maate blev tilsidesatt derved.

Som alt nevnt hadde Oscar Moe allerede i sitt første embede begynt aa sysle med kirkefedrene og som en frukt herav offentliggjort en avhandling om *Augustins «De civitate Dei»*. Da P. T. Malling startet den fortjenstfulle serie «Vidnesbyrd af Kirkefædrene», omarbeidet Moe denne avhandling som et bidrag hertil: «Om Guds Stat» (1884). I 1881 skrev han en artikelrekke i «Luthersk Kirketidende»: «Under Loven og under Naaden». Efter det populære skrift «*Ved Alter og Arne*, en Gave for Trolovede og Nygifte» (1884), hvori det kristelige syn paa ekteskapet fremstilles, begynte han særlig aa sysle med kateketikk og liturgikk. Anonymt leverte han et bidrag til den i mitten av aattiaarene stedfunne konkurranse om en ny katekismeforklaring, «*Kort Forklaring af Luthers lille Katekismus* efter Luthers store Katekismus og Pontoppidans Sandhed til Gudfrygtighed» (1884), og skrev i tilknytning dertil i «Luthersk Ugeskrift» 1885 en artikelrekke om «Principet for Kort Forklaring af Luthers lille Katekismus ved en Anonymus», likesom han i samme tidsskrift det følgende aar skrev «Om Petrus Palladius og hans Katekismus for norske Prester». I det liturgiske spørsmaal grep Oscar Moe inn i anledning av W. Hesselbergs og Gustav Jensens bekjente «Udkast til en ny Høimesseliturgi» av 1887. I «Theologisk Tidsskrift» for 1888 offentliggjorde han en avhandling:

«*Vor Høimesse-Gudstjenestes Historie siden Reformationen*», samme aar utgitt i bokform — det var i virkeligheten et historisk innlegg til forsvar for den gamle høimesseliturgi, hvis indre sammenheng og overensstemmelse med den lutherske opfatning forfatteren søker aa paavise.[1] Efter dette streiftog inn paa liturgikkens omraade vendte han igjen tilbake til kateketikken idet han i 1890 utgav en historikk over «*Katekismus og Katekismusundervisningen fra Reformationen, især i Danmark og Norge*», et inngaaende arbeide, som ogsaa først var trykt i «Theologisk Tidsskrift». Boken er viet prof. Caspari som allerede i 1865 hadde uttalt ønsket om en norsk katekismehistorie og selv hadde gjort en begynnelse dertil ved aa utgi paany biskop Munthes og Knud S. Bangs katekismeforklaringer. Moe haapet ved sin fremstilling aa ha løst den i de aar førte strid om urformen av Luthers katekismus, idet han hevdet at ogsaa den latinske tekst gikk tilbake til Luther selv, samtidig som han vilde kaste lys over katekismens plan og organisme. I «Luthersk Kirketidende» for samme aar finder man flere innlegg av forfatteren «Til Forsvar for vor gamle Katekismustekst».[2]

Fra den nyere kirkehistorie vendte Oscar Moe sig derpaa til den gamle og fra undervisningens til kirkeforfatningens problemer. Han vaaget aa gi sig ikast med det centrale problem om oprinnelsen til det monarkiske episkopat. Det er i virkeligheten dette problem som behandles i hans næste bok som først var betitlet «*Den antike Stat, Synagogen og Kirken*» (1894), men i en senere utgave (1917) fik den mere betegnende titel «*Det monarkiske Episkopats Oprindelse*». Idet han følger kirkens vekslende forfatning i det første aarhundrede, da den (likesom synagogen) lempet sig efter forholdene i de forskjellige land, kommer han til spørsmaalet: Hvordan kunde kirken bestaa efterat dens forskjell fra synagogen var erkjent av romerstaten og den var blitt en religio illicita? Jo, efterat kirken var falt inn under de forbudte forsamlinger, tyet den inn under de græske foreningsformer og det romersk-græske patronatvesen. Dermed fikk en enkelt mann ledelsen og derved fullbyrdedes antagelig den forandring som vi møter i Ignatius's brever og siden i den græsk-romerske kirke — overgangen fra den kollegiale til den monarkiske styrelse av menigheten.

At Oscar Moe dog vedblev særlig aa sysle med kateketiske

[1] Ogsaa i Morgenbladet 1887 finnes der artikler av Moe om den nye høimesseliturgi, tildels repliker til Gustav Jensen (nr. 397, 398, 492, 517 og 538). — [2] A. Chr. Bang hadde nylig gjort gjeldende at den tyske tekst, som han selv benyttet i sin utgave av katekismen, var urteksten, den latinske, som laa til grunn for de eldre utgaver, en sekundær tekst.

spørsmaal — hvortil ogsaa hans stilling som lærer i kateketikk ved det praktisk-teologiske seminar tilskyndet ham — viser et litet arbeide fra 1896: «*Der Dekalog und die Apostellehre im Unterrichte der alten Kirche*» (sml. «Luthersk Ugeskrift» 1893, artikelrekken: «Brugte Oldkirken Dekalogen, og hvorledes?» og «Luthersk Kirketidende» 1896: «Om Katekumenatet i den apostoliske og den efterapostoliske Tid»). Ogsaa hans næstfølgende skrift beveger sig paa samme omraade — en monografi om Didaché: «*De tolv Apostles Lære, naar og hvor tilblevet?*» (1897). Caspari hadde først gjort dette nyfund fra oldkirken bekjent for vaar kirkelige almenhet ved sin oversættelse i «Vidnesbyrd af Kirkefædrene». Oscar Moe søkte nu aa vise at Didaché skrev sig helt fra slutten av det 1ste aarhundrede og var benyttet allerede av Clemens Romanus, likesom han med flere andre forskere antok at den var opstaatt i Palæstina.

Oscar Moe følte sig hele livet som en takknemlig discipel av Caspari; det var ogsaa impulser fra denne han fulgte naar han i sine siste aar samlet sine studier om det problem som Casparis banebrytende forskninger om daapsbekjennelsen fremforalt var viet: det apostoliske symbols oprinnelse. Som lærer i kateketikk kom Moe nødvendig til aa beskjeftige sig med den eldste daapsundervisning og daapsliturgi. I hovedsaken maatte han jo slutte sig til Casparis antagelse, at en trosformel av samme *innhold* som det gammelromerske symbol var blitt til allerede i slutten av den apostoliske tidsalder (i Lilleasien). Men forskjellige iakttagelser navnlig i den orientalske symbolhistorie forbød ham aa tenke paa en fast formulert daapsbekjennelse paa et saa tidlig tidspunkt. Hvad der foreligger fra den apostoliske tid, er bare en uformulert om enn fast tros*regel*, en organisk sammenstilling av evangeliets innhold som begynte med troen paa de tre personer, fortsatte med Kristi historiske liv og endte med eschatologiske stykker. Denne trosregel er, efter Moes mening, den eldste trosfremstilling og det felles grunnlag for Apostolicum og Nicænum. Og den var ikke bare norm for daapsundervisningen, men den spilte ogsaa en liturgisk rolle, idet den høitidelig blev overgitt daapskandidaten i form av bud (en dekalog). Det er denne idé Oscar Moe søker aa utvikle og begrunne i sin siste bok: «*Trosregelen, I*» (1911). Den er viet C. P. Casparis minne, likesom den utfører en tanke Caspari i sin tid var inne paa, men ikke videre forfulgte, nemlig at den eldste trosfremstilling var en uformulert trosregel (Quellen I, s. 136 f.).

Dessverre naadde min far kun aa utgi første del av sitt arbeide: Orienten («Norsk Theologisk Tidsskrift» 1909, 1910, 1911: «Tros-

regelen og den ældste Daabsliturgi»). Den annen del som skulde behandle Okcidenten, foreligger kun i et ufullendt manuskript. En antydning om retningen av det hele har han dog offentlig gitt i en artikel i «Luthersk Kirketidende» 1904: «Hvad er Trosregelen og hvilke er dens ældste Spor?» I denne søker han aa eftervise trosregelens eldste spor nettop i Vesterland, hos Irenæus og Justin. Ogsaa i en eldre artikel (i L. K. 1912): «Lidt om og af den nyere Symbolforskning» har han gitt antydninger om sitt resultat.[1]

Om holdbarheten av dette er det her ikke stedet til aa uttale sig. Jeg skal kun nevne at den tyske symbolforsker Johs. Haussleiter i en avhandling fra 1920 paa ett punkt er kommet til en lignende opfatning av det apostoliske symbols oprindelse, idet han hevder at i bekjennelsen troen paa de tre personer fra først av (inntil ca. aar 200) var adskilt fra den kristologiske rekke.

Hvilke inntrengende aarelange patristiske studier ligger der ikke til grunn for Moes arbeide om trosregelen! Og som et ledd i de ved Grundtvigs kirkelige anskuelse fremholdte undersøkelser om Apostolicums oprinnelse skulde det interessere nettop nordiske teologer.

Hvad man enn mener om resultatet av Oscar Moes patristiske studier, saa maa man erkjenne at det er nogen av de centraleste problemer fra den eldste kirkes historie han har gitt sig ikast med, og at det tjener en travelt arbeidende prest til ære at han har gjort dette med opbud av saa selvstendige kildestudier og saa megen skarpsindighet. Ved sine avhandlinger om vaar gudstjenestes og vaar katekismeundervisnings historie efter reformasjonen hadde Moe vist sig som en ivrig lutheraner. Ved sine arbeider om det monarkiske episkopats og om Apostolicums oprinnelse bekjente han tillike sin kjærlighet til den gamle kirke, og pekte, navnlig i det siste, fra det reformatoriske tilbake til det grunnkristelige. Og dermed erkjente han, uten aa være grundtvigianer — likesom Caspari — sannhetsmomentet i «den kirkelige anskuelse»: den oldkirkelige tradisjons relative autoritet ved siden av Skriftens.[2]

Oscar Moe var en mann med utpregede meninger og sterke følelser, nidkjær naar det gjaldt den aapenbarte sannhet, men ellers

---

[1] I en opsats i «Theol. Literaturblatt» 1921 har jeg søkt nærmere aa redegjøre for innhold og tankegang i Moes arbeide om trosregelen.

[2] Av Oscar Moes mange artikler i dagspressen og i den kirkelige presse forøvrig nevner vi: Revision af Bekjendelsesskrifterne? (Luth. Kirket. 1908 II, s. 553 f.). Mere Brug af Bekjendelserne (sammesteds s. 386 f.). Lidt til Orientering i Spørgsmaalet om Daabspakten (Luth. Kirket. 1910 II, s. 546 f.). Lidt om det nye Konfirmationsritual (L. K. 1912, s. 629 f.). Lidt om planen i Holmestrands kirke (L. K. 1915, s. 577 f.). Endnu lidt om Tro, haab og kjærlighed (L. K 1918, s. 521 f.).

vidhjertet, med den respekt for individualiteten som efter hans mening hørte lutherdommen til, og i det hele mer didaktisk enn polemisk anlagt. Taalmodig bevarte han troen paa sine anskuelsers seier: «Magna est veritas et prævalebit». Han var lykkelig i sin gjerning blandt mennesker som virkelig hadde bruk for presten, og vilde ikke ombytte sin østkantmenighet med en av de bedrestillede i byen. Og han var lykkelig i sitt hjem med dets mange barn. Hans hustru Ida Henriette, f. Hansen, som overlevet ham, var ikke bare en udmerket mor for fem sønner og tre døtre, men ogsaa en varmhjertet medhjelper i menighetsarbeidet.

«Bene vixit qui bene latuit». Og som Oscar Moe hadde levet i tilbaketrukken stillhet paa sitt kjære Kampen, saa sov han ogsaa stille hen i Jesu navn, efter nogen maaneders smertefri sygdom, 14. september 1918, vel et aar efter sin avskjed, 72 aar gammel. Et minnedikt om ham av O. M. finnes i Luthersk Kirketidende 1918, s. 553.

STATSRAAD IVAR SÆLEN. 1855-1923.

AV

K. E. RIISE.

Den stilling statsraad Sælen en kort tid innehadde i vor kirke gjør det forstaaelig at der i «Norvegia Sacra» ønskes nogen meddelelser om ham.

Jeg skal i den anledning meddele følgende: Sælen var født 19. november 1855 paa gaarden Aasgaard i Lindaas, hvor hans far Berge Aasgaard var født. Moren Brita Nilsdatter var født i Hosanger. I sammen med sin svoger Gudmund Heldal fra Hosanger kjøpte Berge Aasgaard gaarden Sælen i Fana, en gaard, som ligger i den søndre ende av Fyllingsdalen, et dalføre, der fra grensen mot Laksevaag gaar i sydvestlig retning langs foten av «Løvstakken». Gaarden Sælen var en av de ikke saa faa herregaarde i Bergens omegn, der eiedes av rikmenn fra Bergen; dens eier var, da Ivar Sælens far kjøpte den, en i hine dages Bergen meget bekjent englender ved navn Sterling. Gaarden ligger i meget vakre omgivelser rundt det vakre Sælenvand. Den blev nu delt i 2 bruk, hvorav Berge Aasgaard overtok det ene. Sønnen Ivar var da i 8-aarsalderen. Her vokste han op. Han hadde bra og hederlige foreldre. Særlig hang han ved moren med stor kjærlighet like til hennes død. Han hadde en meget kristeligsinnet lærer utigjennem barneaarene, en hvem hele kretsen hadde tillit og kjærlighet til. Det

kunnskapsforraad, som datidens folkeskole bragte, var jo ikke stort, men de gamle lærere kunde dog gi dem som hadde evner til det, en hjelp til aa arbeide sig videre fremover. Ivar Sælen hadde meget gode evner og hans kunnskapstørst bragte ham til i 19-aarsalderen aa gjennemgaa et kursus ved Sogndals folkehøiskole, hvis bestyrer dengang var *Jakob Sverdrup*. Dette ophold ved folkehøiskolen har utvilsomt hatt stor betydning for hans senere utvikling, og han hadde derfor en varm interesse for folkehøiskolen og for landsmaalet like til det siste.

Det skulde snart vise sig, at han besad en dygtighet, som satte merker efter sig. I 22-aarsalderen overtok han farsgaarden, som han har utvidet og forbedret, saa husdyrholdet er fordoblet. Han var blandt de første paa disse kanter, der begynte med dyrkning i større maalestokk av grønsaker til salg i Bergen. Han var en foregangsmann paa landbrukets omraade og var derfor i en aarrekke med i styret for Hordalands landbruksselskap og dettes formann fra 1919.

Som kommunemann i Fana gjennem en lang aarrekke har Ivar Sælen gjort en betydelig innsats til bygdens fremgang dels som medlem av herredsstyret og dels som ordfører. Fana kommune er en av landets største landskommuner baade med hensyn til folketal, og hvad der er aa forvalte. Den har gjennemgaatt en utvikling som faa i den siste menneskealder, særlig paa grunn av den store innflytning fra Bergen. En stor del av bygden er næsten aa betrakte som bystrøk. Denne store forvaltning med de mange og forskjelligartede krav stiller ogsaa store krav til den, der i en slik kommune skal være ordfører. Sælen har her nedlagt et stort og uegenyttig arbeide, der gjør at hans navn vil være knyttet til den utvikling, kommunen har gjennemgaatt.

I 2 tingperioder, 1900 til 1906, var han som valgt av høire representant fra Søndre Bergenhus paa Stortinget, og i aarene 1910 til 1912 møtte han paa Stortinget som varamann for statsminister W. Konow, da denne blev regjeringschef. Ogsaa i denne stilling inntok han en aktet plass som en av tingets dygtigste bonderepresentanter, hvad der blandt annet fremgaar av, at han blev valgt inn i den kgl. kommisjon av 1910 til revisjon av matrikulen og utredning av spørsmaal om verdistigningsskatten, likesom han ogsaa blev innvalgt i direksjonen for Norges banks avdeling i Bergen.

Gaardbruker Ivar Sælen var derfor ingen ukjent størrelse, da han ved regjeringsskiftet i mars 1923 av statsminister Halvorsen fik opfordring til aa trede inn i hans ministerium. Det er en bekjent sak, at han fra først av bestemt vegret sig, blandt annet av den

grunn, at han hadde hjertefeil. Det var først efter det sterkeste paatrykk av statsministeren han lot sig bevege til aa gaa inn i hans ministerium.

Det var sikkerlig en overraskelse for mange, naar Sælen overtok Kirkedepartementet. I det kirkelige liv hadde han egentlig ikke deltatt noget særlig, optatt som han alltid var av kommunale og offentlige hverv, men han hadde alltid vist velvilje mot kirken og prestene i sin hjembygd. Han hadde heller ikke som sine nærmeste forgjengere været i skolens tjeneste, han var kun gaardbruker. Det kunde derfor synes naturligere, om han var blitt stillet i spissen for Landbruksdepartementet. Fra paalitelig hold har jeg hørt, at han neppe vilde ha overtatt dette departement, om han hadde faatt anmodning derom, da han hadde et syn paa forskjellige landbruksspørsmaal, som vilde ha gjort det vanskelig. At Sælen derfor ved sin inntreden i Kirkedepartementet hadde lite kjennskap til meget av det, som rørte sig i kirken, og til de mange slags saker, som behandles i Kirkedepartementet, var intet aa undres over. Dette er vel i større eller mindre grad tilfellet med den som for første gang trær i spissen for dette departement. Og det kan vel ikke være anderledes, naar kirkestatsraadene paa grunn av den tilspissede kirkelige strid ikke lenger velges blandt de fremste av dem, som staar i kirkens eller skolens tjeneste, men blandt andre dyktige menn, der har forstaaelse av statskirkens verdi.

Men statsraad Sælen medtok til sin gjerning mange verdifulle egenskaper. Han var ubestridelig i mange henseender en dyktig mann, der hadde evne til aa sette sig inn i de saker han fikk befatning med og se dem fra forskjellige sider. Han var personlig en meget elskverdig mann, og de som i Kirkedepartementet kom i berørelse med ham, vil utvilsomt minnes ham som en velvillig chef og en hedersmann i alle henseender. Han var en selvstendig mann, der opgjorde sig sine bestemte meninger, og han hadde sine meningers mod, han var ingen værhane, der dreier sig efter vinden. «Jeg kan ikke ta hensyn til, hvad avisene sier,» sa han med styrke til en venn, som gjorde ham opmerksom paa et angrep i et av bladene. Han hadde et ubestikkelig rettsinn og gikk derfor til sitt arbeide med stor samvittighetsfullhet og brennende iver efter aa gjøre rett og skjel til alle sider. I alle viktigere saker lot han sig derfor ikke nøie med aa faa sig sakene forklarte. Han studerte selv dokumentene og søkte aa skaffe sig nærmere kunnskap om sakene. Dette gjaldt særlig presteansettelser.

Som det fremgikk av hans foredrag i statsraad om den bekjente bispeutnevnelse i Nidaros 1923 var det ogsaa der dette samme rettsinn, som ledet ham. Det var hans opfatning, at bispekollegiet vilde være ensidig, hvis ikke den liberale gruppe var representert der. Skjønt han selv i religiøs henseende stod paa et konservativt standpunkt, har han ment, at ogsaa den liberale retning hadde en gjerning aa gjøre.

Hans store samvittighetsfullhet medførte for ham, som var ny i stillingen, et meget stort arbeide. Det er aa befrykte at dette arbeide har været en for stor paakjenning for hans helbred og har voldt hans død. Denne fant sted 24. november 1923. Hans korte virke som statsraad var preget av rettsinn og varm interesse for kirke og skole. Men det var for kort til aa vise tilfulle hvad han dugde til.

PROFESSOR DR. THEOL. ERIK KRISTIAN JOHNSEN. 1863-1923.

AV

M. J. STOLEE.

Hundre aar er det nu siden Stavanger-sluppen «Restaurationen» satte iland i New York de første emigranter. Det var bare vel saa femti den gangen, men der er mange komne fra Norge til Amerika, siden den tid!

Og det var nu ikke alltid saa gildt aa være i Amerika heller. Det var fremmede forhold vaart folk kom inn i. Ukjente, usikre og rotløse som de var, midt oppe i et virvar av aandsretninger og sekter, var der nok mange som gikk sig vill, baade i denne og hin henseende. Samtidig med at de frasa sig den norske borgerrett, frasa de sig ogsaa, — bevisst eller ubevisst, — den gamle tro og det gamle morsmaal. Det saa trist ut.

Da var det, at der i Norges kirke fantes menn som stillet sig frem til utflytterfolkets redning. Menn som villig satte tilside alle hensyn til forfremmelser og personlig velvære, for aa dele de smaa kaar, organisere menigheter ut over de umaatelige vidder, sette skoler igang, og holde vedlike forbindelsen med hjemmets kirke.

Ære være de gamle pionér-prester! Moderkirken har ingen skam av dem! At der i Amerika er en saapass sterk norsk luthersk kirke, skyldes, næst Gud, disse prester fra Norge, som gav sig helt og udelt for Vestens lutheranere.

Der er ikke mange igjen nu av den gamle garde fra Norge. I tidens løp er flere presteskoler blitt oprettet, saa man litt om senn

Statsraad IVAR SÆLEN
1855-1923.

Professor dr. ERIK KRISTIAN JOHNSEN
1863-1923.

Søster ÓLAFÍA JÓHANNSDÓTTIR
1863-1924.

Misjonæren dr. LUDVIG ERIKSEN
1866-1924.

kunde tilfredsstille kirkens voksende krav. Er der faa igjen av de gamle prester, saa er der ennu færre igjen av dem som hadde gjort teologien til specialstudium. Mig bekjent, er der ved de lutherske presteskoler i Amerika kun en eneste igjen av dem, som i eminent forstand kan kalles teologer fra det norske universitet, jeg hentyder til den gamle hedersmann og bestyrer av Luther Seminar i St. Anthony Park, Minnesota, dr. theol. M. O. Bøckman.

Ved dr. Bøckmans side stod der i de sidste 23 aar en norsk universitetsteolog, dr. theol. Erik Kristian Johnsen. Denne mann er nu kalt hjem til Gud. Og det er mig en kjær opgave aa efterkomme opfordringen fra «Norvegia Sacra» om aa tegne dr. Johnsens liv i kort omriss.

Erik Kristian Johnsen var født i Stavanger den 20. september 1863. Han fikk vokse op paa livets solside. Paa samme tid som hans barndomshjem var, efter den tids maalestokk, et velstandshjem, var det i utpreget grad et gudfryktig hjem. Han kom saaledes, baade i hjemmet og ellers, i nær berøring med det kristenliv, som den gang pulserte saa sterkt paa Vestlandet, særlig i Stavanger. Dette satte et preg paa ham for hele livet.

Efter aa ha gjennemgaatt byens latinskole, fortsatte han som student ved universitetet. Han hadde ypperlige evner, og tok glimrende eksamen. Med det livssyn han delte, var det saa ganske i sin orden at han slo inn paa den teologiske løpebane, og blev teologisk kandidat i 1887 med karakteren «staar til laud».

«Kjempene var paa jorden i de dage». Ogsaa paa de teologiske lærestole ved universitetet. Menn som Caspari, Gisle Johnson og Fredrik Petersen. Det personlige trosliv den unge student hadde faatt naade til aa beholde, fikk under disse lærere en sjelden anledning til aa klarnes, utdypes og utfoldes, paa samme tid som han med lyst og iver la sig efter den videnskapelige teologi. Som teolog var han uten tvil mest paavirket av professor Petersen.

Efter aa ha tatt den teologiske embedseksamen gav han i nogen aar manuduksjon i teologi for studenter, samtidig som han underviste ved en skole i Christiania. Men det gikk ham som det gikk flere før ham, — det blev ikke i hjemlandets kirke han skulde faa nedlegge sitt livs egentlige virke.

1892 fik han kall fra Amerika. Et professorat ved Hauges Synodes presteskole var ledig, og naar man saa sig om efter en skikket mann for stillingen, var det naturlig at valget falt paa E. Kr. Johnsen. Han tok mot kallet. Fra den tid hører han med liv og sjel det norske Amerika til. Det tør være av interesse aa

peke paa det faktum at professor Johnsen treffer til aa være den *siste* av de teologer, som reiste til Amerika for aa overta lærerstillinger. —

Johnsen var prestelærer i Hauges Synode i fem aar.

Der var adskillig lærestrid i Hauges Synode nettop i de aar Johnsen kom til presteskolen. Men var der noget han ikke kunde fordra, saa var det lærestrid. Især naar det, som han syntes, dreiet sig om ganske uvesentlige ting. De store kjensgjerninger i frelsens historie var for ham det hovedsakelige. Paa det omraade trengte han dypt inn. Og ut fra hvad han der fant, og fra hvad han selv hadde oplevet, kunde han tolke Skriften med fynd og klem.

Men polemiker, i den forstand som polemikken dreves i Amerika den gang, det var han ikke.

1897 blev han kalt til prest i den Forenede Kirke. Efter tre aars tjeneste som sjelesørger i Syd Rush River-kallet i Wisconsin, valgte det nevnte samfunds aarsmøte ham til professor i gammeltestamentlig exegese. Dette var aaret 1900. Og det er fra den tid utover at Johnsen fikk utfolde sin rikeste virksomhet.

Johnsen var først og fremst *lærer*. Han eiet et historisk klarsyn som faa. Alt det som paa nogen vis kunde kaste lys over det gamle Israels historie, — arkeologiske fund fra oldtidens kulturlande, den sammenlignende sprogvidenskap, o. s. v. — alt var materiale han med videnskapelig sans forstod aa benytte sig av. Han kunde male den gamle pakts vidner saa lyslevende; profetenes aand og ild syntes aa gjennemgløde ham i den grad, at studentene blev aldeles revet med. Der er mange prester i Amerika idag, som takker Gud for de aar de fikk sitte under professor Johnsens lærestol.

Jeg vil gjerne faa lov aa si litt om ham som *predikant*.

«Hold dig til teksten, far!» var ikke bare et raad han gav studentene, men noget han selv praktiserte. Thi at Johnsen kunde *preke*, var noget alle maatte medgi. Der var nok de som syntes han brukte et altfor dagligdags sprog. Det kan saa være at han ikke talte det sprog som var det almindelige kirkesprog i Norge for 100 aar siden, men et nutidssprog til nutids mennesker, klingende greit og rammende, det var Johnsens sprog. Og det almindelige folk hørte ham gjerne. Hans prekener over lidelseshistorien er noget av det beste som fins av opbyggelig litteratur i hele Vesterheimen.

Naar der fra enkelte hold har været ytret, at ikke Johnsen fant sig helt tilrette som predikant, da beror det paa en fullstendig misforstaaelse. De som kjente Johnsen best vil kunne bevidne,

at det var med inderlig glede han traadte frem for aa tolke Kristus for sine tilhørere. Og hans beste og lyseste minder var nettop fra den tid han betjente menighetene i Wisconsin. Det sa han selv saa ofte.

Ved siden av sin virksomhet som prestelærer utfoldet professor Johnsen et ganske betydelig arbeide som *forfatter.*

Han var en mann med mange interesser, og kunde skrive fengslende om de mest forskjellige ting. Og folk satte pris paa det han skrev. Derom vidner maaske mer end noget annet den veldige omsetning av «Folkekalender» som gikk ut i 40 000 eksemplarer aarlig. I boken «I Kirke» behandler han den lutherske kirkes liturgikk. Med mesterhaand tegner han det vakre og opbyggelige i alle de gudstjenestlige handlinger som har faatt historisk hevd i vaar kirke.

Som venn og beundrer av den Forenede Kirkes formann, pastor Høyme, var det ganske naturlig at han fikk i opdrag aa samle og utgi Høymes efterlatte skrifter. Og resultatet er baade Høyme og Johnsen verdig. Vi finder her en fintfølende pietet, en litterær kyndighet, som sikkert nok kan staa sig for den strengeste kritikk.

Hans to preken-samlinger fortjener ogsaa aa nevnes. De dekker aarets annen og tredje tekstrekker. Og staar høit i kurs blandt kirkefolket.

Men de bøker som setter professor Johnsen det beste eftermæle paa den kristelige litteraturs omraade, er «Paulus» og «Brevet til Hebræerne». Her lærer vi aa kjenne Johnsen som *teolog.* Han nedla i disse bøker et kolossalt arbeide. De tilfredsstiller fullt ut alle krav paa videnskapelighet; — i allefall synes nu vi herover i Amerika det —.

At der ogsaa var andre enn os utflyttede nordmenn som satte pris paa professor Johnsens teologiske virksomhet, tør vel sluttes derav at Augustana Seminarium, de svenske lutheraneres fornemste læreanstalt, i 1920 promoverte ham til Doctor Divinitatis honoris causa.

Dr. Johnsen døde den 21. januar 1923. Han var ute for en kjøreulykke nogen maaneder forut, da fikk han et knekk som han ikke riktig kom sig over. Men han holdt sine forelesninger, livlig og begeistret som alltid like til han døde. Ingen ante at han saa snart skulde faa hjemlov. Et blodkar like ved hjertet brast, og han sluknet som et lys.

Vi skylder aa takke Kirkens herre for den store innsats som dr. Johnsen fikk gjøre i den kirkelige utvikling i Amerika.

SØSTER ÓLAFÍA JÓHANNSDÓTTIR. 1836-1924

AV

K. O. KORNELIUS.

Da Ólafía Jóhannsdóttir blev bisatt i Reykjavík domkirke 19. juli 1924 under meget stor deltagelse, føltes det som om Island hadde mistet en av sine mest kjente og populære kvinner i den senere tid. — Men der var ogsaa stor deltagelse ved den minnefest, som hennes mange venner i Oslo holdt den 26. juni i Keysersgt. 13, efter at hun var bisatt samme dag. Flere, som ved hennes virksomhet var blitt reist op til et nytt liv i Gud, avla vidnesbyrd om hvad «mor» hadde været for dem, og de følte det saa tomt nu da hun var borte. — Saa stod Oslo og Reykjavík felles i savnet av den edle kvinne, som litet fordret for sig selv, men ønsket aa gi desto mer av sitt rike, varme hjerte til dem, som var kommet paa livets skyggeside. Og de baand, som gjennem slik personlig, opofrende virksomhet knyttes mellem to nærbeslektede folk, tør være av større betydning enn mangen traktat og overenskomst.

Ólafía Jóhannsdóttir blev født 22. oktober 1863 i Mosfell prestegaard i nærheten av Reykjavík som datter av presten Jóhann Benediktsson, der tilhørte en gammel ansett islandsk ætt, og nedstammet i direkte linje fra vikingeskalden *Egill Skallagrímsson.* Foruten hennes far var begge besteforeldre og den ene oldefar geistlige, mens en av hennes onkler var statsminister. I en ung alder blev Ólafía foreldreløs og blev siden opdraget hos en tante, hos hvem hun fik stor hjelp og opmuntring. Hun var udmerket begavet og viste tidlig lyst og anlegg for lesning. Det var uhørt dengang at en pike blev satt i latinskole, og Ólafía blev Islands første kvinnelige gymnasiast. Hun fullførte dog ikke examen artium, idet hennes interesse under gymnasietiden blev sterkt optatt av forskjellige sociale spørsmaal, saa hun en vakker dag la bøkene paa hyllen for aa kaste sig inn i praktisk socialt arbeide.

Det var avholdssaken, som først grep henne, og hun blev den tro til sin død. I 1884 blev den første I. O. G. T. stiftet paa Island, av nordmannen Ole Lied, og kvinnene kom snart inn i arbeidet, jevnsides med mennene. Ólafía blev en av avholdssakens varmeste talsmenn, beklædte en tid stillingen som Islands vice-stortemplar, og hun gjennemreiste Island fra bygd til bygd, og overalt strømmet man til, trods lange veier og daarlig føre.

Men ved siden av avholdssaken blev hun ogsaa grepet av kvinnesaken og talte varmt for kvinnenes frigjørelse og opgaver i hjem og samfund.

Der var noget vakkert ved aa se Ólafía Jóhannsdóttir. Hun var liten av vekst, nærmest spinkel, men hun hadde nogen gode milde øine, som lyste av intelligens, og hennes lange, lysgule haar hang i fletninger nedover paa begge sider av hodet. Alltid optraadte hun i sin islandske nasjonaldrakt med sølvbelte om livet og med den flate hue med den lange silkedusk paa hodet. Der blev igrunnen tidlig over hennes ansikt et preg av slit og smerte, hun var ikke sterk av helbred, men hadde en sterk vilje. I sitt vesen var hun stillferdig og tilbakeholden, men man maatte uvilkaarlig legge merke til henne. — Over hennes tale var der varme og inderlighet, og hun grep sine tilhørere. Hun hadde ogsaa en stor evne til aa sette sig inn i den enkeltes forhold og til i et øieblikk aa opfatte situasjonen.

Hertil kom at hun allerede tidlig søkte aa omsette i handling hvad hun talte om til andre. Det vakte opmerksomhet at hun, som om aftenen holdt utmerkede foredrag, næste morgen slepte et par vannspann opover en bratt bakke for en kone, som holdt paa aa stupe i det glatte føre. Eller at hun tok en døddrukken mann paa gaten under armen og hjalp ham hjem istedenfor at han skulde havne paa politistasjonen.

Hun blev snart landskjent for sin veltalenhet og sitt humane arbeide. Men der var ogsaa meget av utferdslengselen hos henne, trang til aa lære mer og se andre folk og forhold. Hun reiste 1891 til Askov folkehøiskole i Danmark for aa utvide sine kunnskaper, baade teoretisk og praktisk. Hun vilde lære meieristell, landbruk og børstenbinderi. Helt til Amerika drog hun engang, utsendt av verdensforbundet av Hvite Baand. Hun deltok i tre av selskapets verdensmøter, nemlig i Toronto 1897, i Edinburgh 1900, og i Genf 1903.

Men av fremmede lande blev det Norge, som hun flittigst besøkte, og hvor hun næsten fant sitt annet fedreland. «Jeg er virkelig ekte, gammel-norsk, du,» sa hun engang til en venninne. Her opholdt hun sig uavbrudt fra 1903 til 1920, og hit var det hun søkte hen, da sykdommen og nervøsiteten tok overhaand i begynnelsen av 1924, for om mulig paa Lovisenberg sykehus aa gjenvinne sin helbred og søvn. Men det blev hennes siste reise, og hun førtes tilbake til Island som lik.

Det var vaaren 1894 hun første gang kom til Norge, og allerede 7. april samme aar holder hun foredrag i det Norske Studentersamfund om betydningen av aa faa et universitet paa Island. Hun begynte med aa tale om sitt folk og fedreland, hvilke krefter folket før hadde lagt for dagen, og hvilke krefter der ennu bor i folket, men at disse krefter for en stor del laa bundne, hvorfor man trengte

oplysning, som kunne frigjøre dem. Her vilde et eget universitet ha sin store betydning for Island, og hun appellerte til de norske studenter om aa vise sympati for denne plan paa grunn av det nære slektskap som altid har været mellem de to land. Foredraget blev paahørt med den største opmerksomhet og lønnet med langvarig bifald. Og Ólafía svarte stille og jevnt: «Jeg vet ikke hvordan man pleier aa besvare en saadan hilsen, jeg vil kun si: Jeg er glad og takknemlig.»

Vaaren 1903 kom hun for alvor til Norge, innbudt av «det Hvite Baand» til aa holde endel møter rundt om i landet. Men det viste sig snart at hun ikke taalte reiselivet, hun blev liggende syk næsten hele den følgende vinter, ja praktisk talt de to følgende aar

I denne tid opholdt hun sig for det meste i Trøndelagen, særlig paa Ytterøen hos sin venninne, den engelskfødte fru Trelease, og høsten 1903 blev av stor betydning for henne ved at hun da kom til helt kristelig gjennembrudd. Allerede tidlig hadde hun været kristelig paavirket fra hjem og skole, men der blev ingen avgjørelse. I 1901-02 begynte hun aa holde kristelige møter paa Island sammen med pastor Friðrik Friðriksson i I. O. G. T.'s lokale, og der var mange, som forarget sig over at Islands mest veltalende kvinne skulde støtte Indremisjonen.

Andre fant det paafallende at hun kunde tale ved kristelige møter naar hun ennu ikke eiet personlig frelsesvisshet. Men jeg sa som sant var — forteller pastor Friðriksson — at jeg hadde kjent hennes opriktighet og visste at hun ikke vilde bedrage sig selv eller andre ved aa si mer enn hun selv hadde erfaret. Det var Spurgeons skrifter som fikk stor betydning for henne og hitførte trosvissheten, og hun kom senere til aa slutte sig til baptistene og blev gjendøpt, uten at hun dog nogensinne agiterte for andres gjendaap.

I et litet skrift, «Daglig lys», omtaler hun sin omvendelse og skriver blandt annet: «Aldri kan jeg fullt takke Gud for, at han har gitt mig naade til aa tro hans ord og motta Jesus Kristus som min frelser, som mitt eneste haab om forlik med Gud, tilgivelse, fred og evig frelse. Intet ord kan skildre, hvad det er aa finne hvile i Jesu Kristi forsoning og tilegne sig aandens vidnesbyrd om at vi er Guds barn og har del i de helliges arvelodd i lyset. Da faar vi eie freden, som ingen og intet kan ta fra oss, thi *han* er vaar fred, Efes. 2,14.»

Søster Ólafías venn og medarbeider gjennem flere aar, frøken Louise Salvesen, har utgitt «Utdrag av breve fra søster Ólafía Jóhannsdóttir», og der klinger ofte igjen den glade tone om lykken

ved aa være en personlig kristen: «Aa, hvor glad jeg er, at jeg er frelst ved en evig forløsning, at Gud har gitt mig et evig liv i min evige frelser. Hvis ikke frelsen var som den er, var den ikke nok for oss, men nu er den nok for oss alle, priset være Gud. Og saa møtes vaare sjele i et Halleluja. Ære være Gud. Priset være lammet.»

Og da redaktør cand. theol. S. Á. Gíslason talte med Ólafía siste gang, da hun 22. januar 1924 reiste tilbake til Norge, sa hun: «Tal ikke om mig, men tal om min frelser. Du kan fortelle at jeg sier med Paulus: Jesus kom til verden for aa gjøre syndere salige, blandt hvilke jeg er den største, og med Carey: Jeg er en synder, frelst av naade. Herren har funnet mig, og jeg har funnet ham.»

Denne kristelige trosvisshet og barnlige tillit til Gud bar henne gjennem de mange vanskeligheter, som møtte henne i det arbeide, som har gjort hennes navn mest kjent, nemlig blandt de ulykkelige og forkomne.

Efter aa ha tilbragt et par aar i Trøndelagen og flere aar paa Kongsberg og i Aasgaardstrand kom hun julen 1908 til Oslo, hvor hun av Hvite Baand blev engagert til aa ta op arbeidet blandt kvinner i fengsler og paa sykehusenes hudavdelinger samt blandt gatens løse fugle. Midler til dette arbeide fikk hun dels av Hvite Baand og Fengselsselskapet og dels benyttet hun sin lille livrente. Men det var overveiende ganske smaa beløp, hvorfor der stilledes de største krav til hennes nøisomhet og offersinn. Man har treffende kalt henne Edderfuglen, som plukket av sitt eget bryst.

I begynnelsen av 1909 leiet hun et værelse paa Akersbakken. Men det viste sig snart, at hun ikke paa den maate riktig fikk tak i de piker hun ønsket aa hjelpe. Og efter kortere tid flyttet hun ned til Vaterland, til Lakkegaten og Smalgangen. Fra gammelt av har Vaterland hatt et daarlig ord paa sig som samlingssted for mange av storbyens løse eksistenser. Men det kan trygt sies at ved et energisk arbeide fra kommunens og smaakirkens side er der blitt store forandringer i Vaterland, saa at strøket nu slett ikke er verre enn andre bydeler.

Som et ledd i dette oprydnings- og redningsarbeide inngaar ogsaa den virksomhet som blev optatt av søster Ólafía og hennes medarbeider, den danske sykepleierske søster *Marie Bagger*.

Frøken Bagger var prestedatter fra Nygaard prestegaard paa Fyen, men reiste som ganske ung til Amerika for aa besøke slektninger. Her utdannet hun sig som sykepleierske og vendte efter 4

aars ophold i Amerika tilbake til Danmark. Efter aa ha været der en tid reiste hun til Norge som sykepleierske, men kom snart til aa føle en opgave i aa ta sig av barnene paa gaten. Mens søster Ólafía fortrinsvis hadde sitt arbeide blandt de voksne, søkte søster Bagger aa gjøre mest mulig for barnene. De fant hinannen, disse to varmhjertede kvinner, og blev til stor hjelp for hverandre.

De leiet sig inn i Lakkegaten 21, en gammel, forfallen gaard, som nu er omdannet til en stor, moderne fabrikkbygning. Men mest kjent er deres kvarter i Smalgangen 4, rett ned fra Vaterlands bro. Hele Smalgangen karakteriseres av selve navnet, smal og kroket, med gamle falleferdige hus, med kvister og skraatak. Smalgangen 4 eiedes allerede dengang av Oslo kommune, og inneholdt 5 leiligheter paa 1 værelse og kjøkken, samt et stort gaardsrum. Huset blev leiet bort til søster Bagger, der hadde et værelse og kjøkken i første etage, mens søster Ólafía fikk en kvistleilighet i annen etage. Deres leilighetsvise medhjelper frøken Louise Salvesen fikk leiet et rum over bryggerhuset, hvor der koktes grisemat som regelmessig sviddes.

Søster Ólafía fortsatte sitt arbeide i fengsler, paa hudavdelinger, paa gaten, hvor hun gav sig i snakk med mange av de ulykkelige, som var bundet av drikk og umoral. Ikke sjelden bød hun dem hjem til sig og lot dem bli der i dagevis. De fikk mat og nattelosji, og der blev talt forstaaelsesfullt og inntrengende til dem om aa venne om fra det usle liv de levde. Saalangt det lot sig gjøre, prøvde desuten Ólafía aa skaffe arbeide til dem som vilde arbeide, eller hun prøvde aa faa sendt dem hjem til sine respektive hjemsteder.

Det er erfaringer fra dette arbeide hun har samlet i den bok som utkom i 1916 og straks vakte stor opsikt: «*De ulykkeligste*». Den er kommet i et par oplag paa norsk og er oversatt til islandsk, tysk og tildels paa engelsk. «Disse livsskildringer er ikke blitt til for aa tilfredsstille min lyst eller evne til aa skrive — for jeg har ingen av delene», skriver Ólafía i forordet; — «men en indre nødvendighet har tvunget mig til aa utføre dette arbeide, som ofte har været en lidelse for mig.» Boken viser imidlertid at søster Ólafía har hatt en betydelig evne til aa skildre livfullt og gripende hvad hun har sett og oplevet. Boken inneholder fem trekk fra hverdagslivet, slik som det leves av dem, som er kommet paa skraaplanet og holder paa aa gli tilbunns i synd og last.

Utførligst er skildringen av Ruth Olsen, som blev «full av vondt», den fryktelige sykdom, paaført henne av den fine herre, som var saa makeløs høflig og vennlig, inviterte henne paa Cirkus og bakefter trakterte med mat og bokkøl og sherry paa et hotellværelse; inntil de sent

paa natt stod ute i den kolde natteluft og han løfter paa hatten og gaar raskt sin vei med de ord: «Jeg faar nok gaa bent hjem, for jeg skal reise med første tog imorgen. Undskyld at jeg ikke kan følge Dem hjem.»

Nogen uker efter kjenner hun voldsomme smerter, og hennes ene ben begynner aa hovne op, samtidig som hun efterhaanden blir opmerksom paa smaa røde prikker paa armen og over halsen, og det svir og brenner i hodet. Hun maa omsider søke læge, og veien til Ullevaals hudavdeling er uundgaaelig for henne. Ruth orker ikke aa fortelle noget av dette til moren, som ligger syk paa tæringens siste stadium; men da hun aftenen før innleggelsen paa Ullevaal kom ut fra besøket hos moren, kom der over henne en usigelig lengsel efter aa gaa inn igjen og putte sig ned i sengen hos mor og graate, graate, graate. Aa den som kunde graate sig død og saa ligge borte paa kirkegaarden hos mor.

I over 16 maaneder blev hun paa sykehuset, og da hun tilslutt kommer ut, lister hun sig gjennem bakgater hen til det vesle rum moren hadde hatt. Sengen stod paa samme sted borte i hjørnet, og alt stod som da hun sist var der, — men moren var borte. Hun la sig paa sengen og grov ansiktet ned i putene — graat, voldsommere og voldsommere.

Under de haardeste kaar slet hun sig gjennem to aar. Da rev hun sig en dag paa en spiker. Det blev blodforgiftning; hun kom paa hospitalet, men sykdommen kunde ikke stanses, og ut paa vaaren endte hendes liv under store lidelser, nogen dager før hun fyldte 22 aar.

Maggie var en annen av dem som søster Ólafía tok sig av, og som hun skildrer i sin bok. Det var hun som svarte Ólafia, da hun vilde prøve aa hjelpe henne: «Mig kan De ikke hjelpe, jeg er forbannet. Minnene er mitt helvete — Gud kan ikke ta dem bort.»

Hun var fra en av kystbyene sørpaa, hvor faren var politibetjent, en umaatelig snill og pliktopfyllende mann, hvem blodstyrtningen innhentet, saa Maggie blev farløs, da hun var 9 aar gammel. Moren var til det ytterste renslig, men urimelig streng, saa der vanket megen juling, som ikke hadde den tilsiktede virkning, men gjorde henne vill og trossig. En av Maggies tanter bodde i Oslo, og dit reiste hun paa besøk næsten hver sommer, inntil hun 17 aar gammel reiste inn til storbyen for godt, imot morens vilje. Hos tanten blev hun bare et par dager, til hun fikk sig plass paa et hotell, og hennes smertes vei for alvor begynte.

Hun traff Alf Tønnesen paa skyte-paviljongen, ham som hun hadde kjent fra fødebyen, sønn av den rike grosserer Tønnesen. Han kom aften efter aften til paviljongen, hvor hun stod ved disken. Spandabel var han, og saa høflig og beleven. Jo hun maatte da drikke et glas vin, det gjør alle damer. Naar hun var fri, tok han henne med hjem til sin hybel, hvor han satte frem vin og kaker og cigaretter. Han forsikret henne om hvor han elsket henne, og hun trodde ham. Inntil et par maaneder var gaatt, og han pludselig blev helt borte — uten at nogen kunde si henne, hvor han var flyttet hen.

Da gikk det hele op for henne — og hun forstod hun var vanæret. Fra nu av gikk det raskt nedover. Hun maatte drikke for aa glemme og dulme. Og veien til Mangelsgaarden blev ikke lang — heller ikke

sjelden. Naar hun var ute, var det aa drikke, fryse og sulte, bo hos venninner, som var enda elendigere enn hun selv.

«Saa De ham aldri mer?» spurte Ólafía henne engang. «Jo, halvtredje aar senere paa restauranten paa hjørnet av . . . Da kom han bort til Anna og mig og bestilte sherry og cigaretter og vilde spandere. Men da tok jeg det fulle glass og kastet like i ansiktet paa ham. De andre skvatt op. Han tørret sig og sa litt forlegen: «Aa undskyld, vi er gamle kjærester.» «Det er løgn!» sa jeg. «Før vilde jeg ha Kristianias verste utskudd til kjæreste enn Dem.» Og dermed for jeg ut og om hjørnet. Han kom efter. «Men hvordan er det du er blitt, Maggie?» «*Jeg er blitt det du vilde ha mig til, jeg er gatepike.* Behold pengene dine du — gaten er full av menn, som byr penger.»

«Siden har De ikke sett ham? Er han død nu?» spør Ólafía.

«Ja for 11 aar siden. Han døde av fyll.» — «Men De maa be Gud hjelpe Dem aa tilgi ham. — De kan ikke faa fred saalenge De hater slik,» kommer det stilferdig fra Ólafía.

Hun sprang op. «Det hjelper ikke, jeg tilgir ham aldri. Han har ikke bare berøvet mig min ære og min fred, men han har gjort det umulig for mig nogensinne aa elske en mann og bli en god hustru. Nei! Om jeg visste hvor han laa, vilde jeg grave ham op og slite i filler det som var igjen av ham!» Hun stod med bøide armer og knyttede hender — likblek med blaahvite leper. Øinene brente med en tør glød.

Jeg frøs, sier Ólafía.

Der blev en moralsk forandring med Maggie. Hun fikk sig en god plass paa landet, hvor der var meget aa gjøre, og hvor der var smaabarn og blomster — det beste hun visste. Senere kom hun til byen igjen. Men fast og ubøielig som det blinkende staal har hun staatt imot gamle kamerater og fristelser.

Jeg ber og venter — slutter Ólafía — at hennes fredløse sjel maa komme til hvilen i Gud.

Boken «De ulykkeligste» er et mektig vekkerrop for større ansvarsfølelse hos den enkelte og i samfundslivet. Den er mørk og dyster i sin grunntone og forteller litet om dem som blev reddet. I et brev 27. desember 1917 forteller dog søster Ólafía gledesstraalende, at «Bortsatt», som er en av personene i boken, er kommet til Gud og blit frelst. I det nye oplag av boken føiet hun ogsaa til flere skildringer om dem, som blev vunnet.

Flere lærerinner leste gjerne eller gjenfortalte Ólafías bok for de store piker for aa advare dem mot de fristelser de kunde møte, samt gi dem et innblikk i hvad der lides av de mange ulykkelige.

I lengden blev det uholdbart for søster Ólafía aa bli i Smalgangen. Hun fremholdt flere ganger for Hvitebaandsforeningen at man maatte faa istand et hjem for de ulykkelig stillede kvinner. Men man manglet midler. Sommeren 1912 blev Smalgangen 4 hjemsøkt av en fryktelig rotteplage og beboerne av en ondartet

hudsykdom, som lægen mente skrev sig fra rotteplagen. Dermed blev der ny fart i tanken om hus.

En dag stod der avertert tilsalgs et hus i Langgaten 35, et fordringsløst litet hus med have foran. Det hadde 4 smaa leiligheter, hvorav den ene straks blev ledig, og de andre kunde ryddiggjøres innen kort tid. Kontantbeløpet kr. 3100 lykkedes det aa skaffe tilveie, og restbeløpet kr. 5000 blev staaende i obligasjoner paa rimelige vilkaar. Møbler, sengklær, kjøkkentøi og alt som trengtes kom ogsaa paa en forunderlig maate, idet et «hjem» blev nedlagt i de dager og alt inventar av styret enstemmig blev gitt til det nye Hvitebaandshjem som efter det nedlagte hjem fikk navnet «Nanna Storjohanns minne». 15. desember 1912 blev hjemmet i Langgaten 35 innviet, og «eldste» Lund i Frikirken holdt innvielsestalen. Hermed var redningsarbeidet kommet i fastere former, og søster Ólafía fikk meget med hjemmets ledelse aa gjøre.

Men hennes helbred var langt fra sterk. Mavekatarr og nervøsitet plaget henne. I 1913 skriver hun fra et sommerbesøk paa Kongsberg: «Siden det første jeg blev syk, har jeg ikke lidt saa meget under bevisstheten om min sykdom som i sommer — ikke været saa misfornøiet med aa være syk og balet saa med ønsket om aa være frisk.» Litt senere skriver hun: «Den tærende lengsel efter helbred og krefter, som jeg har lidt av en stund, har Gud i sin naade stillet.»

Den svekkede helbred og nervøsitet bevirket at der blev noget springende og urolig ved hendes arbeide. «Jeg rusler paa egen haand, er visergutt, som det passer saa godt for mig,» skrev hun i et brev. Og efter aa ha skrevet sin bok i 1916, reiste hun i 1917 om høsten til Espevær ved Haugesund for aa hvile og fortsette med litterært arbeide, eftersom kreftene tillot. Hun begynte aa skrive erindringer fra sitt liv, men kom bare til 1904.

Efter aa ha været paa østlandet et par ganger senere, forlot hun vaaren 1920 Oslo for over Kjøbenhavn aa reise tilbake til Island, hvortil hun kom med nedbrutt helse 31. juli 1920. I Reykjavík blev hun boende i $3^1/_2$ aar hos dr. Thoroddsen og frue, som stelte om henne paa beste maate, men hun orket ikke aa arbeide som hun hadde haapet, og hun lengtet ofte tilbake til sitt arbeide og sine venner i Norge.

I august 1923 blev hun syk for aldri aa bli frisk mer. Og det var bare som et siste middel at hun i januar 1924 reiste tilbake til Norge for at prøve paa aa gjenvinne helbreden paa Lovisenberg. Hun kom til Oslo ca. 4 maaneder efterat «det Hvite Baand» 9. ok-

tober 1923 innviet sitt nye hjem i Sagveien 28, da det gamle i Langgaten 35 hadde vist sig altfor litet. Men dennegang kunde søster Ólafía ikke være med ved innvielsen.

Det blev et haardt sykeleie paa Lovisenberg og Menighetsøsterhjemmet, inntil hun 21. juni 1924 fikk hjemlov, og hennes trette, syke sjel gikk hjem til Gud, han som gjør alle ting nye. Noget av det siste hun ønsket aa høre lest var det gamle salmevers:

Den grunn, hvorpaa jeg bygger, er Kristus og hans død.
I Jesu pines skygger er sjelens hvile sød.
Der har jeg funnet livet, selv er jeg intet verd.
Hvad Jesus mig har givet, gjør mig for Gud saa kjær.

Efter ordre fra den islandske regjering blev hennes lik ført til Reykjavík for aa stedes i hjemlandets jord. Island hadde mistet en av sine beste døtre. Men del i minnene har ogsaa Norge, hvor hun nedla meget av sin beste kraft. Ogsaa frendefolket i syd har vurdert den høie innsats av personlig offer og selvfornektelse. Det er kommet vakkert til uttrykk i de sympatiske artikler, som har staatt om søster Ólafia i «Dansk-islandsk Kirkesag».[1]

En sjel i den støvhytte bodde,
en sjel som paa frelseren trodde,
som lengtes med haap mot det høie,
med Gud og hans glede for øie.

Tag varlig det gull udi gjemme,
Gud vil ei den bolig forglemme,
hvor aanden har sukket og smilet,
han krever det, naar det faar hvilet.

MISJONÆREN DR. PHIL. LUDVIG ERIKSEN. 1866-1924.

AV

OLAI SKULERUD.

Ludvig Eriksens liv faller i en beveget tid med sterk fremgang for misjonsbefalingen jorden over. Det vil være naturlig nu ved denne milepel aa kaste et blikk tilbake paa den virksomme manns liv, og særlig se hvad innsats han har gjort i virkeliggjørelsen av Mesterens store kongstanke. Vi tenkte vel ingen av oss at Eriksen skulde faa saa snart reisebud. La det være en paaminning for oss som er tilbake her i jordlivet, om at støvets aar er faa og korte, saa vi kunde «akte mer paa tiden da du søker oss, o Gud,» og nytte de store muligheter som naadetiden gir oss i hans tjeneste

[1] Dansk-islandsk Kirkesag, Kjøbenhavn 1921, s. 8-12. 1924, s. 21-31. 51-4. 71-3.

Det var noe vaar avdøde venn gjerne kom tilbake til, dette, at de gjaldt for Guds barn aa gjøre sitt liv saa fruktbringende som mulig for evigheten, og intet, mente han, kunde i saa henseende sammenlignes med aa ofre sig for misjonen — fornemmelig den ytre misjon, blandt hedningene og Israel.

BARNDOM OG UNGDOM. Ludvig Eriksen blev henved 58 aar gammel, idet han var født i Vikesund paa Modum den 11. oktober 1866. Hans far var farver. Familjen satt i smaa kaar; der var ni barn, hvorav de to eldste døtre var av første ekteskap. Hans mor fortalte at da Ludvig var 14 aar gammel, graat han over sin synd, og var fra den tid en alvorlig gutt.[1] Ludvig og hans ett aar eldre bror Edvard blev begge studenter fra Christiania Katedralskole, den første i 1885.[2]

Under det slitsomme liv som Ludvig Eriksen i det første aar efter examen artium førte i hovedstaden, optatt som han var, ikke bare med studier, men og med privatlesning for sitt underhold, blev han overanstrengt og maatte slutte med all lesning. Det var en stor skuffelse for den unge lovende akademiker, og nogen stor bærekraft hadde han nok ikke, da han ennu ikke rett hadde gjort den erfaring om synd og naade, som lar styrke fra Gud tilflyte oss ved troen paa syndenes forlatelse. Eriksen regnet nemlig sin omvendelse fra 1886, som vi nu skal høre.

VEKKELSE OG OMVENDELSE. Ut paa forsommeren 1886 leser et par prestefolk paa Vestlandet et avertissement i et blad «Morgenrøden» om en ung student, som var stedt i nød paa grunn av nervøsitet og aandelig nedtrykthet, og som saa sig om efter en redning ut av dette. Innsenderen bad gode mennesker om aa ta sig av den unge mann og skaffe ham et gratis sommerophold. Skjønt disse prestefolk — som hørte til i et av de fattigere strøk av vaart land — ikke nettop var noget framifraa stillet i økonomisk henseende, bestemte de sig dog straks til aa la ham komme til sig, i den tanke at det her bød sig til en tjeneste for Gud. Og hvor stor blev ikke deres overraskelse og glede, da de erfarte at den unge student var beste venn og studiekamerat av deres eldste sønn, som ogsaa opholdt sig i Oslo for sin utdannelse. Som leseren

[1] Meddelt av Ludvig Eriksens gjenlevende søster enkefru Marie Arnesen, Vikesund, hvem jeg og skylder flere andre verdifulle oplysninger i nærværende artikkel.

[2] Edvard Eriksen blev student i 1886, cand. theol. 1898, deltok fra 1896 i det kristelige ungdomsarbeid; fra 1906 var han generalsekretær i „De norske sedelighetsforeningers centralstyre" (jfr. „Studenterne fra 1886"). Han døde 2. september 1920.

nok aner, var studenten, som opfordringen i bladet gjaldt, ingen annen enn Ludvig Eriksen.

I stykket «Bønnens magt» («Missionsvennen» 1923, s. 43 flg.) og i en preken som han holdt i Nesoddens kirke langfredag 1911 («Frigjørelsen i Kristo», avtrykt i «Missionæren» torsdag 18. mai 1911) har Eriksen selv berørt begivenhetene som de utviklet sig i hin for ham saa betydningsfulle sommer. De nevnte prestefolk var J. L. F. Buch og frue, og det prestegjeld hvor de hadde sitt virke, var den lille øi Fjelber, som ligger langt inni en av Nord-Sunnhordlands fjorder, i den søre delen av Hordaland fylke. Deres eldste sønn, Eriksens venn, var Cato Buch, senere cand. theol., særlig kjent som en ivrig forkjemper for gjennemførelse av friluftsmøter i norske byer († 1919). Sogneprest Buch blev i 1888 forflyttet til Biri, hvor han virket til sin død i 1892. Hans enke er den kjente Jacobine Buch, f. Aall, bosatt paa Slemdal ved Oslo. Hun er nu over 81 aar, men fremdeles i full vigør og ivrig virksom for Guds rike. Hennes redebonne imøtekommenhet og levende interesse er det jeg har aa takke for den vesentlige del av de oplysninger som ligger til grunn for nærværende artikkel. Den staar i det hele vesentlig for hennes regning, da jeg personlig ikke har hatt det kjennskap til Eriksen som forutsettes naar man skal gi en livsskildring. Hun og cand. theol. Buch (se ovfr.) har været Eriksens ubrødelige venner fra først til sist, hvilket her skal minnes med takk for hvad de har været for ham. Disses og Eriksens syn paa hvorledes Gudsriket best skulde fremmes paa jord, stemte nær overens, og det tør trygt sies at deres samarbeid, som strakte sig gjennem mange aar, har hatt sin store betydning for gjerningen.

Men tilbake til 1886. Ludvig Eriksen fulgte prestefolkenes vennlige innbydelse og kom til Fjelber i juni maaned. Han saa da daarlig og livstrett — interesseløs — ut. Der gikk nettop en vidgrent vekkelse over sognene; men den interesserte ham lite, og han hadde vanskelig for aa roe sig paa prestegaarden, tenkte snart paa atter aa dra bort. Dette blev det dog heldigvis ikke noget av.

Bonden Nils Aksdal, som hadde været med og bedt om vekkelsen, vanket i prestegaarden.[1] Under en samtale med Eriksen sier han til denne: «Eg ska sei dokke *ein* ting, dokke æ slett ikkje fødd'e paa ny.» Den unge mann tok ham nok ikke denne frimodige ytring naadig op; han mente at han skulde ha temmelig god

[1] Nils Aksdal lever ennu i Fjelber i en alder av 70 à 80 aar. Hans venn og nabo, Sven Aksdal, var blandt dem som blev omvendt i vekkelsen. Om ham og flere i Fjelber, se Eriksens ovennevnte artikkel i „Missionsvennen". Jfr. ogs. nedfr.

greie paa hvad kristendom var. Han hadde jo sine gode karakterer og vidnesbyrd. Han var bestemt paa aa gaa den teologiske vei, og han hadde faatt en god opdragelse i et kristelig hjem. Eriksen bøide sig dog efter nogen dager for sannhetens vidnesbyrd i dette ord. Han kom til en sann omvendelse og overgav sig til Gud. I den førnevnte preken i «Missionæren» setter Eriksen sin omvendelse i forbindelse med et besøk hos en døende ung pike i Fjelber den samme høst. Under besøket knelte man — der var flere i følge — i bønn, og nogen av følget spurte den unge pike om de ikke fikk lov til aa be Gud gjøre henne frisk. «Nei, nei,» utbrøt hun, «jeg vil heller faa gaa hjem til Jesus, og jeg venter paa stunden, da jeg skal gaa inn til den herlighet som han har beredt for mig. *Jeg vil hjem og høre englesangen.*» «Skjønt endnu uomvendt,» sier Eriksen, «blev jeg dog dybt bevæget over dette svar. Det greb mit hjertes inderste, medens taarene randt, og jeg ønskede, at en saadan kristendom maatte blive min.» Fru Buch mener at Eriksen har husket feil naar han setter sin omvendelse saa sent; han hadde vunnet fred allerede om sommeren. Besøket hos den unge pike maa imidlertid mektig ha styrket ham i aanden siden han selv vier det denne opmerksomhet, saa mange aar efter.

Eriksen var kommet til fred med Gud; men ennu lenge følte han sig skrøpelig og udyktig til aa virke noget. Det blev imidlertid bedt flittig for hans helbredelse i prestegaarden, og selv deltok han i bønnene. Der gikk fire maaneder efter hans komme til Fjelber. Da sier han en dag under en andakt, mens alle laa paa kne i bønn: «Jesus Kristus helbreder mig; han legger hendene paa hodet mitt og stryker det med sine hender og læger mig.» Og saa var det. Han fikk nytt mod til aa ta fatt, fikk sine bøker tilsendt og begynte frisk og lykkelig aa lese. Samtidig tok han ivrig del i vekkelsen. Blandt de venner han vant i Fjelber, var handelsbetjent, senere pastor Christen Dyrness i Chicago; han var av de mange som denne sommeren overgav sig til Gud. Dyrness har igjennem aarene oftere besøkt Norge.

Eriksen blev i Fjelber ennu 2-3 maaneder, til han i begynnelsen av 1887 vendte tilbake til Oslo. Det foreløbige maal var annen-eksamen, som han fullendte i 1888.

MISJONSKALL. Lægt paa sjel og legeme, styrket og glad ved den Guds naade som han hadde erfaret, var Eriksen blitt fylt av en dyp trang til aa frelse andre.

Hans tanke hadde været efter annen-eksamen aa begynne det teologiske studium. Han saa kirkens brøst, særlig for saa vidt den ikke tok op helbredelsen som hørende til forsoningsverket paa Golgata. Imidlertid haapet han aa faa bryte og bane for noget nytt paa dette omraade, naar han fikk fullendt sine studier. Men Herren viste ham en annen vei. Mens han en dag i høsten 1887 sitter i overveielse og bønn bak en av byens kirker — vistnok Trefoldighetskirken —, talte Herren til ham, og Eriksen gjorde en pakt, et hellig «ja». Han hadde tatt beslutningen. Hedningene skulde ha hans «alt».

Det gikk imidlertid ennu bortimot fire aar før han reiste til Kina. Denne tid virket han med aa forkynne Guds ord her hjemme.

KONFESJONELT STANDPUNKT. Eriksen gjennemgikk et kursus hos den kjente svenske predikant Franson, av hvem han ogsaa tok daap.[1] Eriksen blev altsaa ikke den lutherske kirkes sønn. Han blev den saakalte «frie», reformerte retnings mann; han praktiserte brødsbrydelse i hjemmet, vanket i pinsekretser, var i det hele en venn av de «friere» virksomheter. Dog for han svært stilt med dette, at han inntok et fra det vanlige her hjemme avvikende konfesjonelt standpunkt, som han vel ikke fant det heldig aa bringe frem i større kretser.

En mann som sympatiserte med og kjente Eriksen var prins Bernadotte, som har levert en del bidrag til Eriksens blad «Missionsvennen». Den misjon som Eriksen grunnet efter tilbakekomsten fra Kina, er en allianse-misjon, som karakteristisk nok i de senere aar er kalt «Missions-Alliancen»; den er bygd paa lignende prinsipper som «China Inland Mission». I denne misjons grunnlegger, Hudson Taylor, har Eriksen utvilsomt sett sitt store forbillede. Arbeiderne i Missions-Alliancen tilhører vel alle den reformerte retning, som holder paa voksendaap.

VEKKELSESMØTER I BIRI, TOTEN, FAABERG, GAUSDAL, BRØTTUM O. FL. ST. Mot slutten av 1888 reiste Eriksen til sogneprest Buchs i Biri for aa tilbringe julen hos dem og begynne vekkelsesmøter. «I den tid,» forteller fru Buch, «var det merkelig aa iaktta ham. Han laa Gud *meget* nær i et hellig liv. Der var mange

[1] Av en beretning i et norsk blad („Morgenposten" 18. juni 1896) om Eriksens reiser og iakttagelser i Nord-Kina og de tilgrensende deler av Mongolia, sees det at Eriksen ogsaa under sitt Kina-ophold har truffet sammen med Franson i Peking.

unge samlet paa prestegaarden, men hverken musikk, gode samtaler eller nogen annen underholdning kunde fengsle ham. Han tilbragte det meste av tiden paa sitt værelse — i bønn og lesning. Han leste meget av Moody og forberedte sig til møtene. Og velsignelse fulgte disse. Musikalsk som han var, begynte han gjerne møtet med en sang; han sang solo med sin vakre stemme en ny og fengslende sang, hvorved opmerksomhet og følelse blev vakt i den aandelig sovende forsamling. Saa bad han kort, men inntrengende til Gud. leste litt av Bibelen og talte i omtrent 20 minutter til forsamlingen, Det kostet ham saa meget aa tale. Ansvaret gjorde det vanskelig for ham aa forkynne ordet, klaget han ofte. — Efter endt tale gikk han omkring mellem benkene og talte til de enkelte — mildt og sindig talte han om Jesus til dem. Guds Aand smeltet sinnene, og mange kom i nød for sin sjels frelse. Han bad da oss eldre tale med de bekymrede unge kvinner, mens han selv talte med de unge menn om Jesus, Frelseren, og bad dem ta en fast beslutning om en hel overgivelse. Hvor han nyttet enhver anledning! Jeg minnes bl. a. at han efter avslutningen av et møte spurte en ung pike om hun var frelst. Da hun svarte nektende, sa han: «Jeg vil iaften kl. 11 be for Dem, gaa selv til samme klokkeslett paa kne i bønn til Gud om frelse for Deres sjel.» Hertil svarte hun, uten aa tenke større over det: «Ja.» Efter aa være kommet hjem satt hun sammen med nogen venner og samtalte om møtet; hun kom da til aa minnes klokkeslettet og hvad hun hadde lovet, og ilte paa sitt værelse og bad uten nogen trang, bare for ikke aa bryte et gitt løfte! Fra den stund daterer hun sin omvendelse, og det har mange ganger siden gledet mig aa se henne lykkelig i samfundet med sin Gud. Sin mor fik hun visstnok straks med paa veien, og efterhaanden flere».

Ludvig Eriksen utstrakte ogsaa sin virksomhet til Gausdal og flere andre bygder østpaa i landet. Av de mange som blev vunnet i Gausdal, vil jeg nevne frk. Kari Ruud, som vi kjenner fra hennes talrike brev i «Missionsvennen». Hun fikk straks da hun overgav sig til Herren, misjonskall; senere var hun i 15 aar paa Misjonshjemmet paa Stabekk, inntil Gud sendte henne til Kina, hvor hun nu i mange aar har virket til stor velsignelse. I «Missionsvennen» 4. kvart. 1924 er der minneruner over Eriksen av henne og frk. Guri Odden, som likeledes virker for Missions-Alliancen i Kina.

Der kunde fortelles meget mere saadant om sjele, som efter aa ha overgitt sig til Herren paa Eriksens møter, begynte et direkte

arbeid i vingaarden. Eriksen fremholdt sterkt det viktige i aa sky synden under alle skikkelser og være virksom for Mesteren.

Der foreligger et par brev fra Eriksen i denne tid, stilet til hans søster, den senere fru Marie Arnesen (se ovfr.), datert Biri juli og august 1889. Han sier her bl. a. (brev av $^{28}/_{7}$):

«Her er ikke lidet begjær efter at høre Guds ord, saa jeg har havt endel opbyggelser ved siden af det øvrige arbeide.» Han meddeler at hans bror Edvard (se ovfr.) maaskje skal komme til Buchs som huslærer og tilføier: «Maatte Herren benytte dette til hans sjæls frelse. Bed ogsaa du flittig derom, er du snild. Hvor jeg længes efter *alle* mine søskendes omvendelse. Maatte ingen af os blive tilbage! — Kom ogsaa mig ihu i dine bønner, at Herren maa give mig styrke og kraft baade til sjæl og legem. — Jeg vilde saa gjerne, du skulde skrive til en og anden af dine veninder, som ikke elsker den herre Jesus; maaske de derved kunde vindes for Herren, og din løn skulde blive stor i himlen.» N. N. (en dame), «der, som jeg tror, under en opbyggelse blev stærkt grebet af Guds ord, da jeg var hjemme nu, var det vist godt om du sendte nogle linjer.»

I brev av $^{31}/_{8}$ ser vi og den inderlige omsorg for sjelene, den brennende kjærlighet til Herrens sak, som alene kan være et verk av Guds Aand. Det er veiledende og godt: «Jeg haaber du fremdeles har det godt med din Frelser, har aaben sag med ham. Hvor velsignet at faa være i hans haand, beskyttet mod alle farer og snarer. Kun han alene kan gjøre dig lykkelig baade for tid og evighed. Det lille, vi her maa opgive for Jesus navns skyld, er for intet at regne mod den uendelige salighed og herlighed, der blir et Guds barn til del i himmelen. — Men det er nu engang saa, at synden stadig ligger paa lur efter os for at besnære os, gamle fristelser, mærk det, kommer paany tilbage, gamle svagheder dukker atter frem; kun ved at holde sig nær til Jesus beseirer man farerne og fristelsernes magt . . .»

Fra nogen aar senere ($^{18}/_{12}$ 1893) daterer et brev fra Eriksen sig, som han sendte sin søster fra Kina (Chinkiang). Det er saa karakteristisk at jeg ogsaa derav hitsetter en del; det belyser hans stemninger og tanker under denne første del av Kinaopholdet, og vidner om den samme uforandrede tro og omsorg for sjelene. «Jeg har ei angret paa, at jeg fulgte Herrens kald til at drage ud til dette mørke hedningeland. Du kan nok forstaa, at følelsen af savn stundom har kunnet komme; men det gjør jo intet, naar Jesus, *den bedste af alle venner,* er med. Jeg er glad over at Herren ved sin naade har opholdt mig baade legemlig og sjælelig trods alle farer og vanskeligheder, og mit inderlige ønske er at blive bevaret som en tro Jesu efterfølger indtil enden — om det saa skulde gaa gjennem noksaa megen lidelse og trængsel. — Men, min kjære Marie, hvorledes lever nu du; jeg mener ei: har du nok at spise, heller ikke: har du tilstrækkelig af denne verdens gods til at kjøbe dig det fornødne til at klæde dig med, ei heller: har du mange veninder, der deler dit selskab? osv. — nei; thi alt dette er mindre væsentlig sammenlignet med dette ene fornødne: *Staar du i barneforhold til din Gud?* Har du faaet fred med Ham? Har Jesus faaet indtage dit hjerte? Med

andre ord: «*Er du kommen ind paa veien til himmelen?*» Du ved jo kjære, kjære søster, at der er kun i en forstand 2 slags folk paa jorden: 1) De, der stevner mod himmelen, og 2) De der stevner mod fortabelsen; der er kun to slags forhold i en forstand mellem frelseren og hjertet: 1) Somme har annammet Ham. 2) Andre har forkastet Ham. Der er i en forstand kun 2 slags hjertetilstand hos menneskene: 1) Fred med Gud, haab og lyksalighed, og 2) Ufred, frygt, fortvilelse og elendighed. — Nu, kjære søster, skulde det hænde, at du endnu ikke har fuldt ud bestemt dig for at komme over paa Jesu side, saa lad mig nu faa lov til at give dig følgende enfoldige vink og raad: vær viss paa, at de kommer fra et hjerte, som *kun* vil dig vel og søger din sjæls evige lykke og velfærd:

1) Gaa til Herren i al barnslighed og fortæl Ham al din nød, det værste der trykker og smerter dig, al din synd og utroskab, alt hvormed du har bedrøvet hans ømme hjerte — fortæl Ham alt aabent og bed Ham om *tilgivelse* og *forladelse* for det alt.

2) *Bestem* dig med hele hjertet og al din vilje for at følge Herren herefter — enten det skulde føre gjennem ophøielse eller fornedrelse, modgang eller medgang — under hvilkesomhelst omstændigheder, *bestem dig* for at følge Ham, d. v. s. *sky synden* og lyde Jesu vilje — den Han selv har aabenbart i *Sit ord.* — Men gjør ikke denne bestemmelse i tillid til din egen kraft, men stolende paa Ham som har sagt: Jeg vil ingenlunde slippe dig og ingenlunde forlade dig — og *under bøn, daglig bøn* om, at Han maa hjælpe dig til at sky det onde under alle skikkelser og stevne fremad mod himmelen.»

MISJONSKALLET BLIR VIRKEKRAFTIG OG FØRES UT I LIVET. Men jeg kommer tilbake til de aar som gikk umiddelbart forut for Eriksens reise til Kina. — Over Biri, som jo er blitt kalt „profetlandet", da bygden har fostret flere kjente predikanter, en P. G. Sand, Haslie (far til presten Haslie), Andresen, Fremstad, Svensen, Ofdal, gikk vekkelsen i 1889 og 1890. Nogen av disse menn undret sig ved aa se den frukt som Eriksens virksomhet bar paa stedet. *De* hadde preket og preket, uten aa se saadanne herlige resultater som Gud paa ett møte brukte denne unge mann til (fru Buch).[1] Naar Eriksen da saa hvorledes Gud velsignet hans virke, — sjele blev vunnet blant høi og lav; der kom stadig opfordringer fra forskjellig hold, at han maatte komme og tale, — maatte naturlig den tanke melde sig hos ham: Skulde han rive sig løs fra alt dette for aa dra til Kina? Eller kunde han ikke opsette reisen noe? Her virket jo nu Guds Aand, og mange blev reddet *her.* Han hadde vanskelig for aa se klart, og hadde atter en kamp aa bestaa. Men ogsaa i denne nød møtte Herren ham. Fru pastor Hedvig Bie paa Toten, som han hadde

[1] Her maa det vel ha spilt inn at jordbunnen kan tenkes forberedt, dels ved at der var saadd meget Guds ord i bygden ved de nevnte menn (og tidligere prester), og dels ved presten Buchs komme til bygden, idet det med Buch altid fulgte vekkelser, hvor han kom.

lært aa kjenne paa sine reiser over disse trakter, — en dame til hvem han nærte den største tillid, og som hadde samarbeidet med ham i vekkelsen, — foreholdt ham alvorlig at han hadde bare ett aa gjøre, og det var aa følge kallet og reise straks — bortsett fra alt omkring ham. Dette hadde hun visst gjennem bønn faatt fra Herren aa bringe ham. Og efter dette bud hastet han bare for aa komme ut til misjonsmarken. — Nu har ogsaa fru Bie nedlagt vandringsstaven; begge har de naadd over grensen til hin verden efter et slitsomt og vanskelig virke.

For Eriksens foreldre blev det en haard kamp aa la ham reise ut. De hadde vanskelig for aa gjøre sig fortrolig med tanken paa at han skulde dra ut i det fremmede og forlate fedrelandet, kanskje for alltid; de mente at han iallfall først maatte ta sin embedseksamen.

Høsten 1889 finner vi Eriksen syk i Oslo. Han reiste hjem til Vikesund, hvor det kom til en meget alvorlig krise. Herunder kalte han sine foreldre til sig og sa dem at han vilde gaa hjem til Gud, om de ikke samtykte i at han reiste, naar Herren kalte. Fru Buch blev tilkalt fra Biri og var vidne til denne kamp. Under taarer gav foreldrene efter. Fru Buch hugser det som det skulde være idag, hvorledes de to, efterat denne avgjørelse var tatt, spaserte sammen og talte med hverandre bortover veien.

Eriksen blev frisk. Han hadde ikke villet ha læge, og foreldrene hadde maattet gi sig paa det. Imidlertid blev han snart efter lægeundersøkt, da spørsmaalet var oppe om han skulde tjene sin værneplikt, og det blev bragt paa det rene at han hadde lidt av tyfus og lungebetennelse. Han slapp militærtjenesten. Hans mor talte under hans senere Kina-ophold ofte om at Ludvig nok vilde bli bevart i Kina. Da bokseroprøret brøt ut i 1900, stod det i avisene her hjemme at Eriksen var blitt myrdet, men hans mor trodde det ikke, og litt senere innløp meddelelse om at han velbeholden var kommet til Amerika.

UTREISE OG KINA-OPHOLD. Saa kom da utreisen i 1891. Avskjedsmøte blev holdt i Calmeyergatens Misjonshus i Oslo. Blandt de tilstedeværende var hans foreldre og sogneprest Buch og frue. Eriksen frembar et mektig vidnesbyrd. Han hadde ventet at nogen av hans samtidige blandt studentene var møtt op og hadde lagt for dagen sin interesse ved aa ønske ham Guds, landets og universitetets velsignelse til hans forehavende, men saa var ikke tilfelle. Han følte det med vemod. «Jeg ofrer mine kunnskaper, min fremtidige livsstilling, mit alt for hedningenes frelse.»

Eriksen blev sendt ut av en misjonskomité, «Den Norske Kina-mission», som bestod av to medlemmer, klokker J. Jørgensen og rittmester H. Guldberg. Efter disses død (J. 1892, G. 1896) blev Eriksen direkte knyttet til flere vennekretser i Norge, hvor han var blitt kjent under sitt virke i de foregaaende aar. Men den støtte som blev ydet ham hjemmefra, var liten. Dertil sees det at Eriksen i 1896 har været regnet som medarbeider i det amerikanske misjonsselskap «International Missionary Alliance» (se «Morgenposten» 18. juni s. aar). I 1898 opgir han i brevkort til Cato Buch som sin adresse: «Alliance Mission, Peking.» Alliance-Misjonen hadde bl. a. overtatt menigheten i Ningsia ved Hoangho i provinsen Kansu; denne menighet, hvor ogsaa Eriksen har virket (fra 1896), var en skjønn frukt av «China Inland»-misjonens trofaste fleraarige virksomhet.

De første seks aar av sitt ophold i Kina (1891-1897) tilbrakte Eriksen i flere av rikets provinser; han var i denne tid dels optatt med aa studere det kinesiske og mongolske spraak og dels med aa bistaa andre misjonærer i deres arbeide. Fru Buch forteller at han led mange savn. Forholdene var ogsaa i Kina dengang anderledes enn nu. Han sov ofte i sin feld paa marken om natten naar han var ute og reiste. Han talte gjentagende senere om de mektige vonde aandemakter som vilde gjøre sig gjeldende i hans ensomme liv derute blant hedningene, og vilde smitte hans sjeleliv. Det følte som en stor lidelse.

Eriksen opholdt sig temmelig lenge i Central-Kina. I mai maaned 1895 kom han til provinsen Kansu i det nordvestlige, hvor han reiste en del, og desuten i de tilstøtende provinser Shensi og Shansi samt Tsjili. Han besøkte paa denne reise flere misjonsstasjoner hvor skandinaviske eller amerikanske arbeidere virket (derav paa aatte stasjoner bare skandinaver). Foruten hovedstaden Peking passerte han lengere mot nord byen Kuei-hua-ch'eng, som var centralpunktet for den skandinaviske gren av Alliance-misjonens virksomhet. Der nord fins som bekjent ikke faa mongoler og mandsjuriere Ca. ½ mil nord for Ningsia ligger en stor by som kalles „Nybyen", hvor vesentlig mandsjuriere bor. En betydelig innsikt vant Eriksen i mongolenes liv, kultur og spraak; han kom til aa omfatte dette folk med en særlig interesse. Under et besøk i en by lengere mot sydvest, som var residensstad for en av de mongolske smaafyrster, men dog hørte til Kansuprovinsen, og derfor stod under styret av myndighetene i Ningsia, traff han sammen med en del tibetanere,

[1] M. h. til Eriksens virksomhet i Kina henholder jeg mig i det følgende vesentlig til nogen trykte kilder («China vaagner», Kr.a 1912, s. 199 flg. m. fl., — jfr. ndfr.).

alle buddistprester. Ifølge «Morgenposten» 18. juni 1896 hadde Eriksen da for øie aa dele sin virksomhet mellem Ningsia og Uangie-fu; den sistnevnte by, hvor den mongolske fyrste hadde sin residens, ligger to dagsreiser hinsides bergkjeden i nord for Ningsia.

Eriksen kom imidlertid som bekjent ikke til aa gjøre dette strøk, men provinsen Tsjili med tilstøtende trakter av Mongolia til det blivende sted for sitt misjonsforetagende. I slutten av 1897 og den nærmest følgende tid finner vi ham i den sydlige del av provinsen Tsjili, ledsaget av sin trofaste medarbeider *Uang Tsi Chen* (jfr. «Missionsvennen» 1912, s. 66). De drog om fra landsby til landsby for aa saa evangeliets sæd. Senere reiste han, ledsaget av flere innfødte, i provinsens nordre del. Reisens maal var Lamamiao — ogsaa kalt Dolonor, en stor by som er befolket av kinesere og mongoler. Saavel der som underveis var der anledning til aa sette sig inn i nye forhold, og det lykkedes dem aa selge tusener av Bibel-skrifter og kristelige kalendere.

Fra denne reise til Dolonor foreligger der en interessant korrespondanse fra Eriksen (i «Morgenposten» 1898, nr. 340 flg.), og da den sydøstlige del av Mongolia hører inn under det omraade hvor Eriksens misjon virker, hitsettes en del derav.

«Mongoliet er som bekjendt, saagodtsom ganske uopdyrket. Fed Jordbund og rigelig Tilgang af Vand findes imidlertid paa mange Steder, saa Millioner og atter Millioner kunde brødfødes paa dets vidtstrakte Prærier, om Jorden brugtes og Jernbaneanlæg gjorde Forbindelsen med Udenverdenen lettere.

En Dag traf jeg en Mongol ved navn Sontaga, som viste sig usedvanlig venlig og lyttede opmerksomt efter, hvad jeg fortalte om den sande Gud og Veien til Himmelen. Han forærede mig tre Ostekager og indbød mig til sit Telt en halv Mils Vei borte. Vi maatte desværre afslaa Tilbudet og reise videre, hvorfor jeg blot kunde overlade ham et Evangelium og fortsætte Samtalen, indtil vi skiltes, hvorpaa han paa sin hurtige Traver snart var forsvundet for mit Blik.

Komne længere frem opdagede vi til vor Forbauselse, at myndige Proklamationer i Udlændingers Favør var opklistrede paa Vertshusvæggene. De var udstedte af en Høvding paa Keiserens Befaling og havde følgende Indhold: «Naar Udlændinge ankom, skulde deres Pas undersøges, og Verten gjøre Melding derom til Befalingsmanden. Soldater skulde medgives til Beskyttelse, men maatte ikke kræve Betaling for sin Tjeneste. Verten vilde blot skade sig selv, om han tog for megen Betaling. Uvedkommende var forbudt Adgang til Vertshuset og vilde i Tilfælde blive straffet.»

Saaledes var vor Vei banet paa Forhaand. Uhindret og trygt rykkede vi frem, Dagskifte efter Dagskifte, uden at stanses af Røverhaand og istand til at sælge over 200 kinesiske Skrifter, allerede før vi naaede vort Bestemmelsessted.

En Søndag, da vi efter Sædvane laa stille, tillod Verten os at holde Møder i et af hans største Rum. Mange indfandt sig, deriblandt en muhamedansk Høvedsmand, der havde mange kinesiske Soldater under sig. Guds Aands Nærværelse følte s iblandt os, og vi tror, at Stunden ikke var forgjæves.

Efter 8 Dagsreiser fra Kalgan kom endelig Lamamiao tilsyne. Det var en vakker Julidag, og Naturen badede sig i Ynde. I Forgrunden saaes den livlige Handelstad med sine Taarne og Moskeer, i Baggrunden Mongolpresternes kostbare Helligdomme. Vi tog ind paa et muhamedansk Vertshus, hvor vi boede i 12 Dage og udsaaede Ordet blandt den travle Befolkning. Nogle kom til os for at kjøbe, men som oftest gik vi fra Hus til Hus og talte tillige offentlig. Der fandtes i Byen en Overflod baade af kinesiske Buddhisttempler og muhamedanske Bedehuse; store Verksteder har væsentlig Afgudsfabrikationen som sin Specialitet: Der sælges Buddhaskikkelser og Bønnehjul, Perlesnorer og Bjælder, og det spores, at Mørkets Fyrste er den, som regjerer Hjerterne. «Dette er rigtig en Udførselsplads for Afguder,» sagde en af mine Kinesere, og ved Tanken paa Pauli Ord i 1 Kor. 10, 20: «at hvad Hedningerne ofrer, det ofrer de til Djævlene, og ikke til Gud,» kunde jeg ikke andet end give ham Ret. Da jeg ved en Leilighed passerede et saadant Verksted, tiltrak en usedvanlig Larm og Banken sig min Opmerksomhed. Jeg ønskede nu at undersøge, hvad dette var og nærmede mig Porten.

Ved Indgangen laa imidlertid tvende Hunde bundne, morske at se til, lig Ulve, og færdige til at styrte løs paa enhver uvedkommen indtrædende Gjæst. Midt paa Gaardspladsen saaes et stort Gudebillede under Opførelse, medens en liden Gut holdt de næsten ustyrlige sorte Vogtere i Tømme, saa jeg fik gaa ind. Afguden var af Kobber fra øverst til nederst; men Arbeidet paa den var endnu ufuldendt. Hvilken kolossal Figur! Fuldt færdig maatte den hæve sig mindst 8-10 Meter i Høiden, og Længden av blot Stortaaens Negl var vel ikke langt fra en Decimeter. Paa Marken laa Hovedet for sig selv. Jeg pegte paa denne underlige Tingest og spurgte en af de talrige Arbeidere: «Er den død eller levende?» «Snart faar den Liv,» lød det lakoniske Svar. Jeg fik ogsaa Arbeidsformanden i Tale; han forstod nok, at vi ansaa hans Gjerning som Humbug, og undskyldte sig høflig med, at dette blot var en ret og slet Forretning. Gudebilledet blev lavet saaledes efter Bestilling og Tegning, det skulde betales med flere tusinde Kroner og sendes til et fjerntliggende Sted i Norden.

De, som ivrigst begjærer dette Skrab, som fabrikeres i disse Verksteder, er mest Mongoler. De færdes i stor Mængde paa Gaderne og udskiller sig straks ved Ansigtstræk og Klædedragt fra den øvrige Befolkning. I Almindelighed er de lidt skye til at begynde med, men efter en liden Samtale blir de snart fortrolige. De kommer til Byen, Lamamiao, for at kjøbe og sælge. Tuskhandel er gjængs iblandt dem. De kjøber sig Skotøi og Reb, Madvarer og Kjøkkentøi m. m. af Kineserne, som igjen faar deres Kreaturer, Oste, Skind og Pelsverk.

Tanken paa alt hvad jeg havde seet vakte Ønsket om at gjøre noget mere for dette Sted end blot at besøge det. Vi forhørte os om der ikke muligvis kunde leies et lidet Hus til fast Virksomhed med 2 af mit

Reiseølge som bosatte Arbeidere. En ung Muhamedaner tilbød os et større Rum, som han just indredede; men i sidste Øieblik trak han sig tilbage af Frygt for muligt Paahæng af Mandarinen, fornemlig dog paavirket af sin gamle Fader, som havde forestillet Sønnen, at vi var overflødige som Prædikanter blandt dem, al den Stund de jo troede paa Profetens Lære. Imidlertid optraadte en anden, ældre Muhamedaner som vor Ven og udleiede paa rimelige Vilkaar Stedet til os som Filial af sin Forretning. Det egnede sig dog ikke synderlig for en længere Tids Virksomhed, da Beliggenheden ikke var central og Omgivelserne sanitært ugunstige. Men noget var jo bedre end intet, og vi flyttede foreløbig ind. Vi bestemte nu, at 2 af os skulde stanse lidt længere og fortsætte at tale og sprede kristelig Literatur blandt Mængden, medens den tredje og jeg selv efter en Uges Tid skulde tiltræde Tilbagereisen til Kalgan. Den kinesiske Student var allerede lidt iforveien ad en kortere Vei vendt hjem til Peking.»

Nogen av de innfødte hjelpere blev latt tilbake i Lamamiao for aa fortsette det paabegynte arbeid, mens en av dem fulgte med tilbake til Peking. Her aapnet de en stasjon i den sydlige, meget forsømte bydel. Da de nevnte hjelpere senere kom ned fra Lamamiao, kunde arbeidet utvides, saa det blev mulig aa aapne et kapell til i et annet strøk av den samme bydel.

«Totalindtrykket av kineserne,» sier Eriksen («Studenterne fra 1885» s. 65), «i de 7 provinser, jeg fik anledning til at besøke, er, at de er stræbsomme, utholdende og trofaste og fremskridtsvenlige, og kristendommen har i de siste 100 aar slaat dype røtter iblandt dem. Der spores hos mange en inderlig taknemlighet til vestens nationer for den hjælp, som gjennem de forskjellige missionsselskapers utsendinger er blit dem til del.

Ogsaa i Mongoliet fik jeg virke litt. Den aandelige nød er der overvældende. Ytterst litet er endnu gjort for hele landets evangelisering; men dørene er aapne og anledningerne mange og gunstige.»

Virksomheten i Peking blev fortsatt til vaaren 1900, da Eriksen av helbredshensyn maatte reise hjem. Bokseroprøret var utbrutt, men Eriksen vilde nødig forlate sin plass. Hans venner her hjemme forstod imidlertid at det var fare forbundet for ham med aa bli derute lenger under saadanne forhold. De fik sendt ham reisepenger pr. telegram og nødte ham til aa ta paa hjemvei. Da bestemte ogsaa Eriksen sig dertil. Det var i siste liten. Han var knapt kommet utenfor Pekings murer, saa blev porten stengt. Flere blev martyrer, organisten og visstnok aatte andre, og stasjonen blev ødelagt (jfr. «Missionsvennen» 1915, s. 49).

TSJILIMISJONEN GRUNNLEGGES. I den første tid efter hjemkomsten var det egentlig Eriksens tanke snart aa vende tilbake til Kina. Men efter hvert følte han sig kalt til aa bli noget lengere i hjemlandet for aa faa flere yngre krefter ut paa arbeidsmarken. Med syn paa det nødvendige i aa ha et fast kvartér hjemme, hvortil den begynte virksomhet i Tsjili fremtidig kunde være knyttet, grunnla han i 1901 Misjonshjemmet paa Stabekk, som fremdeles er misjonens hovedsæte. I 1904 begynte han utgivelsen av kvartalskriftet «Missionsvennen», og hertil føide han i 1907 det regulært utkommende traktatskrift «Saakorn»; han har igjennem aarene utsendt en mengde traktater paa kinesisk, mongolsk, lappisk og flere andre fremmede spraak. Mere herom nedfr.

Sammen med en svensk misjonær, som han hadde kjent gjennem flere aar i Kina, tok han det første skritt til aa støtte innfødte evangelister og skolevirksomhet, fordelt paa tre forskjellige centralpunkter i provinsen Tsjili.

Et strøk av den sydøstlige del av Mongolia hører inn under Tsjili, heri iberegnet hele omraadet fra Dolonor til Kalgan. Ogsaa dette forsømte felt har det inngaatt i misjonens plan aa naa.

Det første misjonsskolekursus blev holdt paa hjemmet ved Stabekk sommeren 1909. Siden den tid er der sendt ut mange norske arbeidere. For øieblikket har Missionsalliancen, ifølge oplysninger av generalsekretæren, hr. Harald Hjelm-Larsen, som har efterfulgt Eriksen, i Kina 32 misjonærer og innfødte hjelpere. De er fordelt i Kalgan, Lungmen (ogs. kalt Kiu Paoan), Süanhwafu, Paoanchow, Tsohluhsien, Dolonor og Hsiahuaüen.[1] I Kalgan er der foruten misjonsstasjon ogsaa opført et tidsmessig hospital, «Edvard Gerrards Minde»[2] — saa kalt efter den unge lovende tidlig avdøde misjonær Edvard Gerrard fra Kristianssand som var blandt de første som reiste ut —; paa hospitalet er der plass til 50 patienter; der er to polyklinikker. Den som her har tatt de store løft er doktor Kristian Hannestad, som først reiste ut i 1913, og annen gang — efter vel et aars ophold i hjemlandet — i 1922. Ved hans side staar siden 1919 hans hustru Bertha, f. Lewis, en amerikansk dame, som tar flittig del i misjonsarbeidet, saavel ved hospitalet som blandt barna i Kalgan. Hun arbeidet allerede før hun blev kjent med Hannestad i den kristelige barneopdragelse derute. Hennes bror, doktor Lewis, styrer den amerikanske Presbyterianermisjons hospital i Pao-

[1] Se kart m. m. i „Missionsvennen" 1920 3. kvartal. I heftet for 2. kvartal 1925 av „Missionsvennen" beretter frk. Guri Odden om høitidsdager i Paoanchow med daap og innvielse av en ny stasjonsbygning der. (Jfr. 1. kvart. 1925). — [2] Se billede i „Missionsvennen" 1920, s. 50.

tingfu[1], hvorhen nu ogsaa ved dr. Hannestads mellemkomst den troende norske ingeniør Johannes Lindheim er kommet som bokholder og assistent. Hannestad støttes i sin gjerning av diakon Edin Alfsen, som fulgte med ham fra Norge i 1922, og av den utdannede kinesiske læge dr. Yu; for ham med personale er der nu bygget en særegen bygning (se «Missionsvennen» 1924-1925). Søster Rachel Ystrøm, som reiste ut i februar 1925 (jfr. nærmere nedfr.), har nu visstnok avløst diakon Alfsen ved hospitalet i Kalgan. Blandt andre arbeidere i Tsjilimisjonen kan nevnes Johannes Beruldsen, P. Bristow og frue, f. Beruldsen (for tiden p. gr. av daarlig helse i sitt hjem i England), Parley Gulbrandsen og frue (nu uttraadt og i Norge), Agnes Iversen, Guri Odden, Edgar og Ida Steinberg, Ragnhild Vauvert-Jensen, Josef Paulsen og frue, f. Hansen (Josef Paulsen er nu efter fruens død i Danmark med sine tre barn), Kari Ruud, Arnolda Hansen (f. t. i Norge), Andrea Herseth († 10. aug. 1924), Frk. Hedvig Andresen. Blandt dem som har sendt korrespondanser til «Missionsvennen», er N. J. Friedström og frue og Carl Söderbom, en svensk misjonær og forretningsmann, som i mange aar har været misjonens raadgiver og hjelper.

Under sitt arbeid med aa vinne sjele har misjonen den hele tid særlig hatt for øie aa undervise og lede innfødte kristne til aa bli redskaper til andres omvendelse. Den har foruten gjennem muntlig forkynnelse virket ved aa spre bibeldeler, traktater og annen kristelig litteratur, samt ved skole- og hospitalsvirksomhet.

VIRKSOMHETEN UTVIDES TIL OGSAA AA OMFATTE ANDRE FELT.

Ikke nøid med aa trygge den begynte store virksomhet i Kina har Missionsalliancen i de senere aar ogsaa traadt støttende til paa adskillige andre punkter av verdens store misjonsmark. Sigurd Biørness og frue har optatt arbeid i Jerusalem, hvor misjonsstasjon er indkjøpt og et trykkeri satt igang. De er utsendt av Missionsalliancen og arbeider i forbindelse med denne, men har ogsaa mottatt midler fra venner i Amerika og Norge.

Partiell hjelp er blitt sendt til Nils Sørensen og frue, Berger N. Johnsen og Daniel Berg i Syd Amerika (Argentina, Brasilia) og til Tollefsen (Kongo) m. fl. Missionsalliancen har i Norge en del foreninger, men støttes vesentlig enkeltvis av interesserte venner. Der arbeider for tiden tre reisesekretærer her hjemme.

Et karakterdrag hos Missionsalliancens grunnlegger var hans paapasselighet og evne til aa utnytte alle anledninger i Mesterens

[1] Se „Missionsvennen" 1919 s. 29.

tjeneste. Doktor Hannestad sier treffende om Eriksen at den iver en forretningsmann viser for aa fremme sin forretning, viste Eriksen i aa fremme Guds sak («Missionsvennen» 3. kvart. 1924). Og i et brev til prof. O. Kolsrud, dat. Kalgan 19. septbr. 1924, skriver han; «Dr. Eriksens kunst var koncentrationens. Han hadde mere end nogen jeg vet om, begrænset sig til sin livsopgave: at vinde sjæle. Hans private jeg traadte tilbake for dette. Hans tanke dreiet sig bare om det ene. Naar man kom til ham, fik man indtryk af en sjæl helliget Herren. Jeg tror mange følte i hans nærvær et pust av hellighet og bønnens aand.»

Fru Buch forteller: «Naar [Eriksen var her og] vi talte med venner som var heroppe, om misjonen, snart den ene snart den andre misjon — Sudan, Kongo, Malla Mo's misjonsmark i Afrika, den svenske fru Wilsons virke i Syd-Frankrike o. fl. st., med mange flere —, sa gjerne Ludvig ved sig selv: 'Gad vite om her ikke er noget for mig aa gjøre!' Og det hendte at han kort efter kunde fortelle, at han til en begynnelse hadde sendt en mindre pengesum til et eller annet foretagende og tilskrevet dem som stod for det; slik satte han sig i forbindelse med den ene efter den andre, i haap om en utvidet arbeidsmark for Missionsalliancen.»

VIRKSOMHET MED SPREDNING AV BIBELDELER OG TRAKTATER. Eriksen hadde, som man alt av enkelte meddelelser i det foregaaende vil ha sett, et aapent syn for spredning av traktater som et viktig arbeidsmiddel i Guds rike. Til belysning herav henviser jeg til et interessant lite stykke i «Missionsvennen» 1923, s. 76 flg. Han saa sig herigjennem leilighet til aa virke ikke bare i vaart land og de til misjonen direkte knyttede marker, men ogsaa i forskjellige land ute i Europa. Naar krigsskip fra fremmede land var paa besøk i Oslos havn, drog han selv ned til skipene og delte ut traktater blandt de ombordværende, saaledes ved en enkelt leilighet (sommeren 1923) 4000 engelske «Saakorn» paa fem amerikanske krigsskip, og tidligere samme sommer spanske og engelske traktater paa fartøier fra Argentina, Spania og England.

Eriksen hadde paa dette omraade flere kvinnelige medarbeidere, saaledes den ovennevnte fru Wilson, fra hvem der foreligger korrespondanser til «Missionsvennen» (1923, s. 35, og 1924, s. 16). Hun har opholdt sig i Syd-Frankrike (Rivieraen), og dels i byene (Nizza, Monte Carlo, Mentone o. s. v.), dels paa togene delt ut evangelier, nytestamenter, Salmene og Apostelgjerningene, Esaias, Daniel osv., og traktater paa de romanske hovedspraak, foruten russisk, engelsk

og tysk. Paa to dager delte hun engang i Nizza ut 1600 traktater, og det «betyder jo,» sier hun, «at mindst 1600 mennesker har faaet en indbydelse til Gud!» — Herhjemme hjalp fru ingeniør Enger Eriksen med pengesendinger til fru Wilson og sending av Bibler, bibeldeler og traktater; og saavel fru Enger som fru direktør Siqveland, f. Buch, blev paa utenlandsreiser til Italia rikelig forsynt med skrifter og traktater som de delte ut underveis. Fru Enger fortsetter med det samme efter Eriksens død og har sendt fru Wilson penger til arbeidet.

FRA DE SENERE AAR. SISTE LEVEDAGER OG DØD. Efter sin tilbakekomst fra Kina virket Eriksen for sin opgave i henved 20 aar uten aa hindres nevneverdig av sykdom. I 1918 erhvervet han sig en amerikansk filosofisk doktorgrad ved et arbeid om misjonen. I 1919 blev han imidlertid meget syk. Det var blodmangel, og han var opgitt av lægene. Han bodde i denne tid paa Voksenkollen Sanatorium, en tidlang ogsaa hos fru Buch paa Slemdal. Under sykdommen hadde han mange alvorlige samtaler med de læger som saa til ham, — samtaler som vel ikke har været uten frukt. En ytring av en yngre læge synes særlig aa vidne derom. Han hadde med interesse hørt Eriksens beretning om dennes arbeid paa misjonsmarken og merket den intense trang hos ham til aa faa fortsette. Det var tydelig at lægen var bedrøvet over, at han intet mere formaadde aa gjøre, og han sier saa en dag: «Men kan ikke De som staar Dem saa godt med Vaarherre, faa ham til aa hjelpe Dem?» — Det gikk som lægen haapet. Eriksen blev frisk igjen, til glede for de mange forbedere og arbeiderne ute paa misjonsmarken. Med ny lyst og iver tok han igjen fatt paa arbeidet, som blev mere og mere omfattende. «Nu blomstrer misjonsarbeidet,» sa han, lykkelig over fremgangen. Mange meldte sig til utreise, og beretningene til «Missionsvennen» strømte inn med melding om velsignelse fra de mange forskjellige marker.

Mens Eriksen var paa Voksenkollen, var der en av gjestene ved Sanatoriet som fattet interesse for ham og gav ham en sum forat han dermed skulde kjøpe sig et hus. I 1919 eller 1920 kjøpte han et hus paa Vettakollen. Dette var siden hans privatbolig inntil hans død.

Heroppe i høiden ovenfor Oslo bor der jo aaret rundt ikke faa utlendinger paa hoteller og sanatorier. Eriksen nyttet sin spraakdyktighet og var utrettelig i aa faa vakt disse fremmedes interesse for aandelige ting ved underholdende samtaler, som de satte pris

paa. Samtalene endte ofte med at de bøide kne sammen, idet de paa sitt eget maal i det fremmede land fikk aapne sitt hjerte for Herren i bønn. — Ofte gikk Eriksen oppe i skogen ovenfor sitt hjem for aa utøse sitt for hedningenes og Israels frelse kjempende hjerte. Og det var ved saadanne leiligheter han kunde treffe en og annen av de fremmede, som likesom ham hadde søkt ensomheten paa fjellene og i skogen. Han hadde en sjelden frimodighet til likeoverfor alle aa vidne om den eneste frelsesvei i Jesus Kristus. Særlig søkte han naar anledningen bød sig til, aa vinne innflydelsesrike eller formuende folk og store personer for misjonen. Han hadde en umaadelig kraft til her aa beseire enhver autoritetsfrykt, idet han fremholdt Kristus. Han fikk saaledes ved én leilighet Sven Hedin med sig paa kne. Han skrev til kong Haakon og tilbød sig aa vise lysbilleder og tale Kinamisjonens sak paa slottet. Han fikk en fremstaaende russer til venn under opholdet paa Voksenkollen og fikk ham til aa gi en større sum til de fattige; den samme mann blev fengslet av Guds ord og var nær ved aa bli omvendt. — Som alle andre mennesker og særlig som mange rikt utstyrte mennesker hadde Eriksen ogsaa visse sider som støtte enkelte hvem han kom i berøring med. Han tilgodesaa først og sist misjonens tarv, og likeoverfor dette ene store var det som andre hensyn maatte vike, saa det kunde kjennes noe haardt eller koldt, beregnende i hans maate aa ta tingene. «For somme ømtfølende gemytter var det overordentlig prøvsomt, og jeg kjenner til at de med frimodighet har ytret sig til ham derom. Eriksen nevnte til sin undskyldning oftere det lange Kinaopholdet og det stadige samvær med hedningene, i et miliø hvor han følte sig sterkt isolert og led meget under følelsen av deres fordervelse, som uvilkaarlig la fristelse i hans vei (jfr. ovfr.).

En av Eriksens nærstaaende venner og mangeaarig komitémedlem av Missionsalliancen, revisjonschef Karl Frang, uttaler paa opfordring om ham:

«Eriksen var en Personlighet baade som Kristen og som Menneske. Hans Grundsætninger var bestemte, og hele hans Arbeide maalbevisst. Dette bevirket, at han undertiden kom i Opposition til troende Venner. Eriksen var en utpræget Missionsven, derom er alle, der kjendte ham, enige; han brukte flittig Lønkammeret; men Eriksen kunde ogsaa ta Arbeidet for Missionen rent forretningsmæssig, og i dette fik han ikke alle Venner med. Hans Ræsonnement var: Utgifter vel og skjønsomt anvendt gir økede Indtægter for Missionen. Bladet «Missionsvennen» gik med Tap, men denne

Missionens Talsmand i de tusen Hjem bragte utvilsomt mange Penge ind i Missionens Kasse. Med Regnskapsførselen og hvad derunder hører var Eriksen meget nøie, og han stillet store Fordringer til sine Arbeidere i Henseende til Punktlighet og Nøiagtighet. Han kunde være streng til sine Tider; men neppe kan nogen med Grund si at han var uretfærdig.»

For øvrig henviser jeg til de forskjellige minneord ved Eriksens død av hans medarbeidere og underordnede som er anført dels ovfr., dels nedfr.

Ved det av Eriksen oprettede testament er alle de ved hans død efter ham forefunne midler testamentert Missionsalliancen.

Da det led ut i 1924, blev Eriksen angrepet av en ny sykdom. Han fik en alvorlig blodopkastning, og læge blev hentet. Efter undersøkelsen sier denne saa varlig han kunde til Eriksen: «De har kun en aatte à ti dager aa leve i.» Rolig svarte Eriksen ham: «Det var godt at De kunde bringe dette bud til en som var beredt til aa motta det. Det vilde ha været verre om De hadde maattet si det til nogen som ikke var beredt til aa motta et saadant budskap.» Eriksen tenkte ikke paa sig selv og sine, som vel kunde ha ligget nær, men paa lægens sjel, og spør ham om han er frelst og lykkelig i livssamfund med Gud. Aapent svarte lægen nektende. Med inderlighet bad da Eriksen ham om aa omvende sig, og lægen, som blev meget beveget, lovte Eriksen at det skulde han gjøre og gav ham visstnok sin haand paa det.

Det blev et underlig sykeleie. Vel kom Eriksen sig ogsaa denne gang og levde nogen maaneder, men saa fikk sykdommen atter makt over hans legeme, og det blev — reisebud. Ofte sa han i de siste uker: «Jeg kjemper — paa den ene side drar hvilen og herligheten hos Gud mig, samværet med Jesus, aa faa være blandt englene, — alt dette lokker og drar min sjel op og faar mig til aa be: 'Kom, herre Jesus!' Men det er vel ikke rett, for paa denne side kaller arbeidet, den store høstmark paa mig, og jeg bør vel holde fast ved aa tro helbredelsen efter Guds ord.» Men saa en dag sa han at man nu ikke mere maatte be om hans helbredelse, for Jesus hadde sagt ham at nu skulde han faa komme hjem til ham. «Det blev oss et alvorlig bud,» forteller fru Buch, «men vi bøide oss for det og tenkte at om en liten stund skulde vi atter faa se ham, — som og Frelseren sier om sig selv.»

Se for øvrig om Eriksens siste dager og jordeferd «Missionsvennen» 1924, 3. kvartal, og i dette og det følgende nummer vakre minneord av revisjonschef Frang, dr. Hannestad, frk. Kari Ruud, frk. Guri Odden og

lektor Ewald Sundberg. Se ogsaa: «Ord fra dr. Ludvig Eriksen de to siste dage før hans hjemgang», i januarheftet 1925 av «Sions Røst».

Et eiendommelig, interessant trekk forteller sykepleierske, søster Rachel Ystrøm, som i 1925 er reist ut til Kalgan for Missionsalliancen, i «Missionsvennen» 1. kvart. 1925. Hun overvar i juni 1923 et misjonsstevne i Tønsberg, hvor misjonssakens store betydning blev fremholdt; ved denne leilighet kom Gud paany og minte henne om hennes tidligere løfte: aa vie sig helt for den opgave Gud vilde vise henne, «og i stilhet», forteller hun, «lovte jeg: 'Her er jeg, send mig!' Det var særlig da den velkjendte og gripende missionssang: 'I Kina, det mægtige rike mot øst' blev sunget, at Herrens kald paanyt blev stadfæstet. Efter megen bøn og kamp gjorde Herren det klart for mig, at det var til missionshospitalet i Kalgan han ønsket jeg skulde gaa. Jeg visste ikke hvem som var leder for denne mission, men forunderlig nok, Herren ledet det saa at jeg fik lære doktor Eriksen at kjende. Og da han senere blev syk, gav Herren mig den glæde at jeg fik pleie ham under hele sykdommen, og jeg fik saaledes opleve den herlige og uforglemmelige stund, da han gik seirende hjem til sin Gud og Frelser. En dag under min pleie hos Eriksen, fortalte jeg ham om missionsstevnet i Tønsberg, og den sang Gud særlig brukte for at kalle mig til Kina. Med taarer i øinene fortalte han mig: 'Den sang har jeg skrevet, — det var den første tid jeg som ung student var i Kina. Jeg gik ute paa en øde vei og kjæmpet i bøn til Gud for sjæles frelse, men jeg var saa bedrøvet for at jeg ikke kunde tale sproget, og saaledes var forhindret i at fortælle kineserne om den velsignede Frelser Jesus Kristus. Saa kom det pludselig til mig: Du skal skrive en sang og sende hjem til Norge for at opvække missionsinteressen iblandt Guds folk. Og Herren gav mig ordene, og sangen blev skrevet og sendt hjem.'[1] — Det er vanskelig for mig at beskrive hvad jeg følte naar jeg hørte dette. Jeg maatte prise Herren for hans forunderlige veie.»

I sitt minneord om dr. Eriksen i «Missionsvennen» 1924, 3. kvartal, sier revisjonschef Frang: «*'VERDEN FOR KRISTUS'*, var dr. Ludvig Eriksens valgsprog. Disse ord stod over hans hjems dør og var hans maal i liv og virke her paa jorden. 'Et stort omraade og et høit maal!' vil noen si. Men han som gav befalingen: 'Gaa avsted og forkynn evangeliet for all skabningen,' staar selv bak dets virkeliggjørelse. Her kommer ogsaa Missionsalliancen inn med sin innsats. Fra Misjonshjemmet paa Stabekk har Eriksen ledet denne misjon efter Guds ords grunnprinsipp: 'Paakallelse og bønn med taksigelse'. 'Den store dag' skal vise resultatet av Ordets utsæd gjennem de vingaardsarbeidere som er blitt sendt og som med Guds naadige hjelp fremdeles vil bli underholdt av dette selskap.»

Det er nu til oss som lever idag, at kallet gaar ut: «Hvem skal vi sende, og hvem vil gaa for oss?» — Vi vet at det er ikke nogen dyktig til dette uten den «hvem barmhjertighet har vederfares» og «hvis mat det er blitt aa gjøre Faderens vilje». Men

[1] Sangen findes i „Missionsvennen" 1918, 3. kvartal.

Herren sitter fremdeles og bier, at han kan benaade, dyktiggjøre, kalle til og drive ut. Maatte ogsaa disse blade, som viser hvad betydning det kan ha, naar en mann vier sig for en stor sak, bidra til misjonstankens fortsatte vekst og seier i vaart folk og utover jorden! Saa vilde de ikke ha været skrevet forgjeves.

BERETNINGER OM DEN NORSKE KIRKE I 1923.

AVGITT TIL DET KGL. KIRKE- OG UNDERVISNINGSDEPARTEMENT AV DEN NORSKE KIRKES BISKOPER.

I. OSLO BISPEDØMME.

Innen *presteskapet* har der i aarets løp funnet sted adskillige forandringer.

Følgende 9 prester er falt for aldersgrensen: Prost E. D. Smidt i Sandefjord efter 45 aars tjeneste i vaar kirke, prost O. K. Simonsen i Drøbak efter 44 aars tjenestetid, sogneprest T. C. Grøner i Nannestad efter 32 aars tjenestetid, sogneprest O. K. Randers i Onsøy efter 48 aars tjenestetid, sogneprest O. H. Selmer i Tjøme efter 44 aars tjenestetid, sogneprest N. E. A. Hanssen i Gamle Aker i Kristiania efter 48 aars tjenestetid, res. kap. H. C. Berg i Eidsberg efter 43 aars tjenestetid, sogneprest O. T. D. Bugge i Horten efter 45 aars tjenestetid og sogneprest J. F. Lund i Vestre Bærum efter 47 aars tjenestetid.

2 av bispedømmets prester er forflyttet til andre bispedømmer: domprosten i Kristiania dr. J. Gleditsch utnevnt til biskop i Nidaros og sogneprest N. Lund i Rødenes til sogneprest i Risør.

Følgende forflyttelser har funnet sted innen bispedømmet: Res. kap. O. Hvalbye i Petrus i Kristiania utnevnt til sogneprest i Oslo, res. kap. C. T. Birkeland i Skjeberg til sogneprest i Eiker og sogneprest J. Kjølstad i Sigdal til sogneprest i Trøkstad.

Dessuten har følgende utnevnelser funnet sted: A. Haugerud utnevnt til res. kap. i Norderhov, E. Stang Lund til sogneprest i Berg, P. L. de F. Nitter til sogneprest i Vestre Bærum, E. Tobiassen til sogneprest i Aadal, J. Saxe til sogneprest i Horten, L. Heuch til res. kap. i Sagene, Kristiania, N. Arnung til sogneprest i Sigdal, O. Thormodsæter til sogneprest i Skiptvet, A. H. F. Hauer til res. kap. i Petrus, Kristiania, J. Haslie til stiftskapellan, A. Bugge til kallskapellan i Østre Aker, J. Heimstad til sogneprest i Tjøme, H. Midtbø til kallskapellan i Glemmen, H. T. Leganger til sogneprest i Aas, P. A. H. Stabell til sogneprest i Ramnes og G. Bovim til res. kap. i Eidsvoll. Pastor O. Halvorsen er ansatt som prest ved Pipervikskirken.

Paa grunn av prestenøden har følgende embeder staatt ubesatt og er blitt betjent ved midlertidig konstitusjon: Gjerdrum sognekall ved fhv. sogneprest E. Evensen, Fiskum sognekall ved fhv. sogneprest B. Hexeberg, Botne sognekall ved fhv. sogneprest J. Walnum, Vestre Fredriksstad

resid. kapellani ved pastor Forbech, Fredrikshald kateketembede ved res. kap. H. Ording, Nannestad res. kapellani ved pastor H. Christie, Modum tredjeprestembede ved pastor Ø. Poulsen, Sandeherad kallskapellani ved pastor P. Danielsen. Skjeberg resid. kapellani, Ullensaker tredjeprestembede, Nes kallskapellani og Ramnes resid. kapellani er betjent av vedkommende prestegjelds prester.

Et følelig tap led bispedømmets presteskap ved pastor Ole Aanensens død den 27. oktober. Den unge, virkelystne prest, rikt utstyrt som han var saavel for forkynnergjerningen som for sjelesorg, fikk i sin korte virketid nedlagt et betydningsfullt arbeide og vant overalt sine menigheters tillit og hengivenhet. Han døde som prest ved Pipervikens smaakirke. Velsignet være hans minne!

I det forløpne aar har jeg hatt den glede aa innvie 2 nye kirker. Bekkelagets kirke i Nordstrand prestegjeld, Asker prosti, en vakker, hvitkalket murstenskirke med fortrinlig beliggenhet omgitt av frodig granskog, innviedes trefoldighetssøndag, 27. mai. Kirkens reisning vidner om en rørende samfølelse og offervillighet fra befolkningens side. Foruten en betydelig pengeinnsamling utførtes meget frivillig arbeide med ryddiggjørelse av tomt, veier o. l. av menighetens eldre og yngre medlemmer. — Skrukkelia kapellkirke i Hurdal prestegjeld, Øvre Romerikes prosti, innviedes onsdag 20. juni. Kirken er en gavekirke, idet den fullt ferdig er skjenket menigheten av godseier Haaken Mathiesen og sønn, eierne av Skrukkelias vidtstrakte skogmarker. Det lille tømrede, sjelden vakkert utstyrte kapell er saaledes et skjønt uttryk for kristelig samfundsaand, og de edelmodige givere har hermed satt sig et vakkert minne om den omsorgsfullhet de som arbeidsgivere har hatt overfor sine leilendinger, der utgjør størstedelen av Skrukkelias befolkning.

Ennvidere har jeg hatt den glede aa innvie Barkaaker menighetshus i Sem prestegjeld, Sør-Jarlsberg prosti, til kirkelig bruk.

Dessuten har jeg nedlagt grunnstenen til 2 nye kirker i Kristiania: Majorstuens smaakirke lørdag 1. september og Markus kirke lørdag 10. november.

Kroer kirke i Aas prestegjeld nedbrente juledags natt. Der er fra menighetens side allerede truffet foranstaltning til aa faa kirken gjenopbygget.

En ordinasjon har funnet sted. Den foregikk ved høimessegudstjenesten i Vaar Frelsers kirke søndag 16. desember. Av de 9 ordinerte faar dog kun en, nemlig Ole R. Tolnes, sin virksomhet i Oslo bispedømme, hvor han skal betjene ledige embeder, 2 er ansatt i Agder bispedømme, 1 i Haalogaland, 1 i Bjørgvin, de øvrige er prester henholdsvis i Sjømannsmisjonen, Omstreifermisjonen, det Norske Misjonsselskap og Israelsmisjonen.

Visitas er blitt holdt i følgende 18 prestegjeld: Gjerdrum og Nannestad i Øvre Romerike prosti, Tjøme og Andebu i Sør-Jarlsberg prosti, Vestre Bærum, Asker og Østre Bærum i Asker prosti, Nesodden og Skiptvet i Øvre Borgesyssel prosti, Hvaler og Østre Fredriksstad i Nedre Borgesyssel prosti, Rygge og Vaaler i Vestre Borgesyssel prosti, Sørum i Nedre Romerike prosti, Sande i Nord-Jarlsberg prosti, Modum, Nedre Eiker og Fiskum i Drammen prosti. — Visitasene har gjerne varet 3

dager og herunder er saavidt mulig alle prestegjeldets kirker blitt besøkt. Som regel har prostene tatt del i visitasene.

Forøvrig har jeg forrettet gudstjeneste, ofte i forbindelse med menighetsmøte eller menighetsfest om kvelden i følgende kirker: Askim, Larvik, Berg og Tanum i Brunlanes, Drøbak, Moss, Horten, Aarnes, Nes, Nordstrand, Fredriksvern, Sandefjord, Bragernes, Ullensaker, Kongsberg, Bekkelaget, Strømsø og Tangen samt i flere av Kristianias kirker. — Ved forskjellige anledninger har jeg ogsaa tatt del i møter for ytre- og indremisjon saavel i som utenfor Kristiania.

Ved større landsmøter har jeg medvirket i følgende: Gjeilomøtet 16.-19. januar, Søndagsskoleforbundets generalforsamling i Stavanger 6.-8. juli, Landsvennestevnet i Trondhjem 8.-9. august, presteforeningens generalforsamling i Bergen 19.-24. oktober, det kirkelige landsmøte i Kristiania 25.-27. oktober, samt Trondhjems søndagsskoles 50-aars jubileum 14.-15. november.

Det frivillige kirkelige stiftsmøte for Oslo bispedømme holdtes i Kristiania 5.-7. juni under ledelse av Oslo biskop. Det aarlige bispemøte fant sted 19.-28. april i Oslo bispegaard.

Som den norske kirkes utsending overvar jeg efter innbydelse Svenska kyrkans 12. allmänna kyrkliga möte i Stockholm 2.-8. mars og deltok med gudstjeneste og foredrag i et møte for teologiske studenter i Taulov i Danmark i dagene 26. juni til 3. juli.

Hverken Blix's salmer eller liturgien paa landsmaal er i dette aar innført i nogen menighet. I Andebu prestegjeld er Hauges salmebok ombyttet med Landstads.

Av prestenes aarsmeldinger fremgaar at de ordinære gudstjenester er avholdt uten forsømmelser. Dessuten ca. 500 særlige gudstjenester. Av messefall har der i hele bispedømmet inntruffet ca. 200. Barnegudstjenester er blitt en fast regel i saagodtsom alle prestegjeld; 357 saadanne er avholdt i aarets løp, derav 90 i Kristiania. Flere menigheter har benyttet sig av adgangen til enkelte ganger om aaret aa la barnegudstjeneste tre istedetfor almindelig høimesse- eller aftensangsgudstjeneste, en ordning som paa mange maater har virket heldig. Søndagsskoler finnes nu i samtlige prestegjeld paa et par undtagelser nær. Disse arbeider i god forstaaelse med prestene og blir i mange tilfeller ledet av dem. Søndagsskolenes antall er nu 430, derav i Kristiania 27. — Forøvrig har de fleste prester avholdt tallrike bibellesninger i sine menigheter, besøkt kvinneforeninger, skoler, gamlehjem osv. Ved gudstjenestene er kun undtagelsesvis benyttet andre tekster enn de foreskrevne. Saavidt det har kunnet la sig konstatere, bringer de allerfleste hjem sine barn til daap, likesom barn i konfirmasjonsalderen gjennemgaaende tar del i konfirmantforberedelsen. Av de forberedte er der kun et faatall som ikke lar sig konfirmere. For hele bispedømmets vedkommende utgjør tallet paa disse kun 99, derav i Kristiania 8, Borge 10, Kraakerøy 22, Østre Aker 8. De øvrige er spredt utover bispedømmet med ganske faa paa de forskjellige prestegjeld.

Nadverdgjestenes antall har utgjort ialt ca. 58 000 for kirkenes vedkommende. Dessuten er der ved presten utdelt nadverd utenfor kirkehuset til 5300 og ved læge nadverdutdelere til 287 — altsaa alt i alt

ca. 63 587. — Av de læge nadverdutdelere er gaardbruker Christian Hallesby i Aremark avgaatt ved døden 21.-2.-23. I hans sted er beskikket gaardbruker Anders Nyseth, Rødser.

Adgangen til aa la lægmenn ta del i gudstjenesten har været benyttet i de fleste menigheter, dog kun i ringe utstrekning. Ved messefall eller sykdomsforfall har oftere lægmenn avholdt møte til vanlig gudstjenestetid.

I aarets løp har 675 utmeldt sig av statskirken, derav 151 i Kristiania. Antallet av innmeldte utgjør 323, derav i Kristiania 48. Baptistfarvede samfund og metodistene har mottatt den største kontingent av de uttraatte.

Presteforeninger. I Kristiania finnes en større presteforening for byens og omegnens prester med ca. 120 innskrevne medlemmer. Av disse møter dog regelmessig kun tredjedelen inntil halvparten. Paa møtene forhandles dels teologiske, dels praktisk-kirkelige emner, likesom man søker aa sette sig i forbindelse med de utenlandske kirkelige representanter som maatte gjeste byen, og tillike med representative menn fra andre av aandslivets omraader herhjemme, der maatte ha berøringspunkter med de kirkelige interesser.

I Østfold har de 4 Borgesyssel prostier sluttet sig sammen i en felles presteforening: «Borgesyssel pastoralforening». Denne teller 40 à 50 medlemmer og har møte 1 à 2 ganger om aaret. Fremmøtet dreier sig om 25. I Nedre Borgesyssel prosti findes der dessuten 2 mindre presteforeninger, den ene med Fredrikshald, den annen med Fredriksstad som midtpunkt. I Mellem Borgesyssel prosti har der været gjort forsøk med en engere presteforening, men de lokale forhold var saa vanskelige at den efter 2-3 aars forløp gikk inn.

I Nedre Romerike prosti er der i den senere tid stiftet en presteforening, hvortil enkelte av naboprostiets prester har sluttet sig. Den har møte to ganger aarlig efter tur hos medlemmene. Øvre Romerike prosti har for tiden ingen presteforening. Av forskjellige grunne har det været vanskelig aa faa samlet prestene. Prosten er dog betenkt paa om mulig aa faa en forening stiftet.

I Asker prosti er en prostiforening, som stiftedes 1912. Den har to aarlige møter, som holdes efter tur hos sogneprestene. Ogsaa prestefruene er med. Møtene varer en dag og avsluttes gjerne med gudstjeneste. Tilslutningen til møtene er gjennemgaaende meget god.

Drammens prosti har for tiden ingen presteforening. Det er dog prostens tanke atter aa søke fornyet den tidligere «Drammen og omegns presteforening», der ophørte i 1919. Heller ikke i Ringerike, Hallingdal og Kongsberg prostier findes for tiden nogen presteforening. De lange avstande i disse prostier gjør det vanskelig aa opretholde regelmessige sammenkomster av de forøvrig faatallige prester.

Nord- og Sør-Jarlsberg prostier har en felles presteforening, kallet «Jarlsberg pastoralforening». Den stiftedes 12. juni 1878 og har bestaatt uavbrutt siden den tid. Den holder regelmessig møter 2 ganger om aaret, vekselvis paa de forskjellige prestegaarde. Møtene varer i to dage og avsluttes med gudstjeneste. Det er en meget livskraftig forening, der omfattes med megen interesse og som stadig har god tilslutning.

Larvik prosti har i en lang aarrekke hatt sin presteforening, i hvilken alle prostiets prester er medlemmer. Den har gjerne 3 møter om aaret. Disse pleier vare en dag med forhandlinger baade om for- og eftermiddagen. Prestefruene er med og overværer forhandlingene. Foreningen omfattes av medlemmene med varm interesse.

Hvad *menighetsforholdene* rundt om i dette store og folkerike bispedømme angaar, vil det være innlysende at de frembyr et temmelig broget billede, forskjellige som levevilkaarene er paa de forskjellige steder. Paa grunnlag av de fra proster og sogneprester innkomne aarsmeldinger og de inntrykk jeg selv under visitasreiser og besøk i menighetene har mottatt, skal jeg søke aa gi en fremstilling av forholdene innenfor de forskjellige prostier.

1. *Kristiania domprosti* omfatter 20 sognekall, 1 garnisonsmenighet samt 3 smaakirkemenigheter med tilsammen 39 fast ansatte prester. Dessuten er der 3 fengselsprester, 1 sykehusprest og 1 prest ved diakonissehuset. — Forholdene i Kristiania byr paa de vanskeligheter der gjerne følger en storby. Mange av menighetene er fremdeles tross de senere menighetsreguleringer saa store at en tilfredsstillende betjening er helt umulig. Dertil kommer at der stadig foregaar en forskyvning av befolkningen, som gjør at de nuværende menighetsgrenser virker lite heldig. Der er da ogsaa tatt skritt til en hel ny omregulering, og det er i høi grad ønskelig at der snarest mulig maa ske fortgang hermed.

Kirkesøkningen er i de forskjellige menigheter meget forskjellig, og det viser sig her som ofte ellers at den i ikke liten grad er avhengig av prestens evne til aa samle. Der er menigheter hvor kirkesøkningen selv til høimesse er minimal. For aftensangenes vedkommende gjelder det uten undtagelse at de søkes av faa. Nogen vesentlig forskjell paa byens vestkant og østkant i saa henseende kan neppe paavises. I det store og hele maa kirkesøkningen i Kristiania betegnes som ikke tilfredsstillende. Der er visstnok tusener paa tusener som aldri setter sin fot i nogen kirke, og som helt er uten paavirkning av Guds ord. Der er dog i hver menighet en fast levende kjerne, der samler sig om presten og hans arbeide, og av disse drives et mangeartet og ganske betydelig kristelig socialt arbeide med gamlehjem, barnehjem, feriekolonier, ungdomsarbeide, søndagsskolearbeide, misjonsarbeide osv.

Til disse virksomheter er der i aarets løp ydet betraktelige frivillige gaver; selv i menigheter hvor ydeevnen har været liten, vises der en rørende offervillighet. Tross nedgangstiden har de forskjellige virksomheter derfor kunnet fortsette sitt arbeide uten tilbakegang. Ved siden av det kirkelige menighetsarbeide bør nevnes den verdifulle kristelig-sociale innsats der er gjort fra indremisjonens side, en virksomhet der som regel foregaar i god forstaaelse med det almindelige menighetsarbeide.

Det maa sies at der er nedlagt et betydelig og i mange maater dygtig arbeide til fremme av Guds rike i Kristiania. Men paa den annen side kan det heller ikke nektes at sterke krefter er virksomme til aa nøitralisere arbeidet. Jeg nevner først den innen alle samfundsklasser sterkt utbredte indifferentisme likeoverfor de kristelige livsverdier. Den møter ikke som bevisst motstand, men unddrar sig. Haand i haand med denne gaar forlystelsessyken, der næres kraftig ved den utallighet av mer eller

mindre obscøne forlystelsessteder rundt om i byen. Kafélivet florerer med sin dansegalskap og løssluppenhet. Særlig gaar det ut over søndagen, der i betenkelig grad innen store befolkningslag helt har mistet sin karakter av helligdag. For mange er den blitt den store syndedag, for andre, og det gjelder særlig ungdommen, den store sportsdag. Den samler ikke lenger om det ene fornødne, men spreder. Og flokkene som søker til Guds hus blir faatallige og synes aa komme bort i den store vrimmel.

Ved siden av indifferentismen, der ved sin passivitet danner en mektig hindring for Guds rikes fremgang, finnes en, visstnok ikke saa utbredt, men desto mer intens bevisst antikristelig agitasjon. Denne har særlig faatt innflydelse efterat den er inngaatt som ledd i en politisk agitasjon. Specielt tar den sikte paa aa avkristne ungdommen og barna ved oprettelse av antikristelige ungdomslag og barnelag. Denne bevegelse er ennu i sin begynnelse, men den har dog allerede avsatt faretruende merker. Den eneste effektive maate aa komme disse bestrebelser tillivs paa er et sterkt positivt motarbeide i kristelig aand saavel fra kirkens og skolens som hjemmenes side. Gledelig er det aa iaktta hvorledes søndagsskolen under disse forhold har skutt vekst.

Tross all indifferentisme og antikristelig agitasjon er dog Kristiania ingenlunde en avkristnet by. Paa mange maater viser det sig at kristendommen ennu har et fast tak i befolkningen. Den store vekkelse som gikk over byen i 1905 og hvis virkninger ennu kan spores, viser at evangeliets livskrefter kan bryte gjennem med velde. Det er ikke uten grunn at mange for tiden gaar og venter paa et enda sterkere gjennembrudd av Aandens liv enn det som fant sted i hint minneverdige aar. Det vil skje i Herrens time.

Den sedelige tilstand i vaar hovedstad er vel neppe bedre, iallfall ikke værre enn i andre storbyer. Bydele som tidligere har hatt et slemt rykte, har undergaatt en betydelig forandring til det bedre ved den virksomhet smaakirkene har faatt utføre, et talende vidnesbyrd om nødvendigheten av at de store massemenigheter bør og maa deles.

Den geistlige betjening av fengslene har funnet sted efter de gjeldende instrukser. Baade gudstjenestene og de ukentlige bibeltimer har været omfattet med megen interesse. Ikke faa av straffangene med lengere tid er kommet til alvorlig eftertanke og omvendelse. At dette ikke bare er en forbigaaende stemning viser deres senere liv.

Sykehusene har gitt meget arbeide, men neppe noget sted blir prestens arbeide mer paaskjønnet og neppe noget sted ligger velsignelsen av hans arbeide mer fremme i dagen.

Tilsynet med religionsundervisningen paa folkeskolene og de høiere skoler er utført av de dertil opnevnte prester. De har intet særlig hatt aa bemerke. Fra foreldres side er der dog fremkommet — ogsaa i dagspressen — adskillige klager over at undervisningen — særlig i de høiere skoler — ikke er i overensstemmelse med vaar kirkes bekjennelse. I hvilken utstrekning disse klager er berettiget har jeg ikke hatt anledning til aa kontrollere.

Nedre Borgesyssel prosti omfatter 10 prestegjeld med 16 prester. I de to i prostiet liggende byer, Fredrikshald og Fredriksstad, betegnes

menighetsforholdene som gode. Gudstjenestene samler alltid mange mennesker, og disse gir inntrykk av «ikke aa gaa i kirke av vane, men for aa høre og faa». Der finnes meget av sund religiøsitet, og denne gir sig uttrykk i en rik frivillig kristelig virksomhet, der støttes eller ledes av menighetsprestene. Ved siden herav utfoldes der, særlig i Fredrikshald, en rik virksomhet av forskjellige dissentersamfund. Forholdet mellem disse innbyrdes og til statskirken er godt og styrkes ved fellesmøter.

I landdistriktene er hovedbefolkningen bønder, dog med ett paa flere steder sterkt islett av arbeidere. Dette gjelder særlig de distrikter der grenser inn til byene. Saaledes er Glemmen en utpreget arbeidermenighet.

Gjennemgaaende maa det sies at der i alle prestegjeld raader aktelse. for Guds ord og kirkens arbeide. Prestene møtes overalt med vennlighet og er som regel velsett i hjemmene. Dette medfører dog ikke at søkningen til kirke i almindelighet er synderlig stor. Der er dog undtagelser. Det viser sig som regel lettere aa samle folk utenfor de regulære gudstjenester. Paa de store høitidsdager pleier dog kirkene være fulle. Der vises stor offervillighet hvor det gjelder kristelig virksomhet saavel for det som sogner innen indre- som ytremisjon. Den kristelige ungdomsskole paa Haugetun gjør godt arbeide. Søndagsskolesaken er i god vekst. Fra enkelte av prestegjeldene meldes der om mindre vekkelser. I det hele maa dog det aandelige liv — tross den nedarvede aktelse for Guds ord — sies aa pulsere svakt. Der klages over likegyldighet og sløvhet. Direkte antikristelig eller antikirkelig optreden merkes der dog lite til. I arbeiderstrøkene har dissenterne faatt adskillig inngang.

Hvad det moralske liv angaar, innberetter prosten at det i de senere aar har sunket, og som grunn hertil anføres i første rekke «spritforbannelsen» og ved siden derav «sportsgalskapen». Dette gjelder visstnok i like grad by- som landsognene.

Mellem Borgesyssel prosti omfatter 6 prestegjeld med 8 prester. Disse bygder er i utpreget grad bondebygder med enkelte arbeidercentrer. Om forholdene i sin almindelighet innberetter prosten: «Bondebefolkningen i de brede solide Østfoldbygder er i denne materialismens tid blitt enda mer jordvendt enn før. De store og lettvunne fortjenester har øket pengebegjæret og nydelsessyken, likesom sportsliv og alleslags foreninger og møter mer og mer trekker unge og gamle bort fra kirken. Men en fast stokk, vesentlig samlet om og for indre- og ytremisjonen, holder dog fast ved bedehuser og kirker». Paa samme tid maa det dog fremholdes at der i disse bygder finnes ikke lite kristelig liv og megen religiøs interesse. Kirkesøkningen er upaaklagelig, og opbyggelser og friere møter samler mange mennesker. Der utfoldes et rikt kristelig arbeide i mange av bygdene. Særlig har arbeidet blandt barna i søndagsskolen og barneforeninger vundet stor tilslutning. Forholdet til prestene er gjennemgaaende godt, om det enn paa sine steder frembyr vanskeligheter. Det avhenger for en stor del av den tillit vedkommende prest nyder. Dissenterne har paa sine steder faatt adskillig inngang. Den sedelige tilstand maa efter tidsforholdene betegnes som upaaklagelig.

Vestre Borgesyssel prosti omfatter 9 prestegjeld med 13 prester. I kirkelig og kristelig henseende hører visstnok dette prosti til de bedre distrikter paa Østlandet og specielt i Østfold. Her er sine steder ikke liten kristendom fra Hauges tid og tidligere. Respekten for kirke og

kristendom er almindelig innen alle klasser. Kirkesøkningen kunde dog være bedre og likesaa deltagelsen ved nadverden. Der er i alle menigheter adskillige stedlige læge krefter som overalt arbeider i god forstaaelse med prestene. I det hele er der meget frivillig arbeide for indre og ytre misjon. Dissenterbevegelsen er i landsmenighetene liten, likesom der overhodet spores liten ukirkelighet. Anderledes er det i de to byer, Moss og Sarpsborg, hvor dissenterne for tider tilbake har vunnet sterk inngang. Det synes dog som de i den senere tid har liten fremgang. — Den i byene og ogsaa i flere bygder sterkt voksende arbeiderbefolkning med avgjort socialistisk og nu tildels kommunistisk preg forandrer litt efter litt menighetenes aandelige tilstand. Der er i almindelighet liten kristelig og kirkelig interesse hos arbeiderne. Det samme er dessverre ogsaa tilfelle hos en del av den saakalte overklasse, som liten forstaaelse synes aa ha av «tidens tegn» ogsaa i religiøs henseende. Prostiets prester møtes i regelen med velvilje i alle menigheter og i alle samfundslag. Den store og avgjørende vanskelighet for dem alle er arbeidet for aa vinne den opvoksende slekt for Kristus.

Øvre Borgesyssel prosti omfatter 8 prestegjeld med 11 prester. Det gjelder dette prosti hvad der er anført for de øvrige Borgesyssel prostier at befolkningen gjennemgaaende viser respekt for kristendommen. Der finnes ikke saa faa eldre og yngre bekjennende kristne rundt om i prostiet. Adskillige av disse har sluttet sig til ukirkelige retninger, men presten møter — ogsaa blandt disse — velvilje og er som regel velkommen paa deres møter. Kirkesøkningen later meget tilbake aa ønske; der er prestegjeld hvor den er ytterst liten, og paa sine steder er nadverdgangen praktisk talt ophørt. Privat nadverdnydelse forekommer flere steder. — Der nedlegges ogsaa i dette prosti et ganske betydelig arbeide for indre og ytre misjon. Men det er lite samhold, partiene staar ofte imot hverandre og svekker helhetsvirkningen. Dissenterne, særlig pinsevenner o. l., har faatt ikke lite innpass. Forøvrig er der en samstemt klage fra alle prestegjeld over herskende sløvhet og likegyldighet. Tidens moralske nedgang gjør sig gjeldende ogsaa her.

Stort sett byr Østfoldbygdene store og gode muligheter for et fruktbart aandens arbeide. Der trenges vekkelse og samling av det spredte.

De store brede *Romeriksbygder* omfatter to prostier, *Nedre Romerike* med 7 prestegjeld og 8 prester og *Øvre Romerike* med 6 prestegjeld og 10 prester. Forholdene i disse prostier er saa nogenlunde ens. Indenfor den tallrike bondebefolkning hersker ennu paa mange maater god gammel norsk tradisjon, der kirkelig sett gir sig uttrykk i respekt for Guds ord og aktelse for de kirkelige institusjoner. Man setter pris paa presten og yder gjerne rundhaandet hjelp til kirkelig og kristelig virksomhet. Kirkens store høitider feires med god tilslutning, daap og konfirmasjon holdes i hevd, prestens medvirken ved vielser og begravelser settes pris paa. Det ytre apparat er i orden og fungerer godt. Men paa den annen side kan det ikke nektes at bevisst personlig kristenliv har vanskelig for aa bryte igjennem. Det er som gammel tradisjon har lagt et dekke over folks samvittighet, saa kristendommens indre livskrefter ikke lett faar trenge inn. Aktelsen for Guds ord treder istedetfor bruken. Kirkesøkningen er derfor langt fra tilfredsstillende og bruken av Herrens

nadverd liten; der er sogner hvor den helt synes aa forsvinne. Og dog er der her paa bunnen av folkesjelen en dyp religiøs trang. Naar den bryter igjennem, og det har i den senere tid ikke saa sjelden funnet sted ved mindre vekkelser her og der, viser det sig gjerne at det frembrytende kristenliv er av solid støpning. Dessverre merkes der tendens til da ikke alltid aa samle sig om kirken og naademidlenes bruk der. Man tyr heller til møter paa bedehusene og i privathusene, delvis ogsaa til privat nadverdnydelse. Stort sett har dog separatistene vanskelig for aa faa inngang. En undtagelse danner delvis «pinsevennene», der i enkelte bygder har øvet adskillig innflytelse ved sin paagaaende agitasjon mot barnedaap. — Som forholdene er, synes den gjennemgripende vekkelse der trenges over disse brede bygder, aa maatte utgaa fra kirken og de organisasjoner der arbeider haand i haand med den. Der arbeides ogsaa iherdig rundt om saavel av prester, indremisjon og hedningemisjon osv., ofte mot haap, men ogsaa ofte med stort haap. — Nogen bevisst motstand mot evangeliet merkes ikke utenfor den ytterliggaaende kommunistiske ungdom innen arbeiderbefolkningen. I det store og hele er ogsaa befolkningen i arbeiderdistriktene velvillig stemt mot kirkens arbeide; de mer tradisjonsløse forhold gjør dog her at dissenterne har lettere for aa faa inngang. — Romerike byr paa store og gode muligheter for et fruktbart arbeide i Herren. Det venter kun paa sin opvekkelse. Et vaarbud er den stadig voksende interesse for barnearbeidet i søndagsskolen.

Asker prosti har 10 prestegjeld med 17 prester. Vestre Bærum, Røyken og tildels Lier og Hurum har i det store og hele bevaret sitt preg av bondebygd. Her er forholdene omtrent som i Romeriksbygdene, megen aktelse for Guds ord og de kirkelige institusjoner, uten at der dog er nogen sterk kristelig livsbevegelse. Kirkesøkningen, undtagen ved de store høitider og ved konfirmasjon, er forholdsvis liten, det samme gjelder søkningen til Herrens bord. Dissenterne, særlig da «Pinsevennene», har hatt adskillig inngang, uten at det dog har ført til større uttredelser. For tiden synes deres innflydelse aa være i avtagende. I Sylling er der et litet katolsk kapell, der betjenes av en fast ansatt katolsk prest. Nogen overgang til katolicismen har ikke funnet sted.

Hvad de øvrige sogn angaar har de faatt sitt preg av Kristianias nærhet. Befolkningen bestaar for en stor del av mennesker som har sitt virke og sine interesser i byen. For disse er det typisk at der er liten samfundsbevissthet og nokksaa stor klasseforskjell, hvad der ogsaa gjør sig gjeldende i kirkelig henseende, idet det kristelige fysiognomi hos arbeider- og haandverksklassen ofte har en mindre kirkelig, tildels ogsaa en sekterisk karakter, mens det hos «overklassen» som regel har en moderne kulturell eller ogsaa høikirkelig karakter. Blandt den høieste overklasse saavelsom blandt de større gaardbrukere er indifferentismen sterkt fremtredende.

Innen fabrikkdistriktene merker man særlig og tildels ganske sterkt kommunistisk agitasjon med barne- og ungdomslag, enkelte steder har kommunistene nærsagt tømt søndagsskolene. Dette har dog ført til at forstaaelsen av søndagsskolens betydning og nødvendighet er i gledelig vekst, og der arbeides nu med ikke liten kraft paa aa øke dens innflydelse.

Prestene er i alle prestegjeld velsett, som regel ogsaa hos kom-

Augsburg Seminary Library

munistene. Ogsaa sektene stiller sig som regel velvillig til embedet, nogen paagaaende agitasjon merkes ikke stort.

Der drives ikke liten frivillig virksomhet innen menighetene, og det i god forstaaelse med presten. Særlig synes interessen for hedningemisjonen aa være levende. Denne holdes for en stor del oppe ved tallrike kvinneforeninger. Indremisjonsforeninger finnes rundt om og dessuten foreninger for ungdomsarbeide, sjømannsmisjon osv.

Forholdene i disse Kristianias grensedistrikter byr dog paa store vanskeligheter. De mange uensartede elementer bindes ikke sammen av nogen felles tradisjon, og byens sterke tiltrekning hindrer følelsen av samhørighet til felles ansvar og felles arbeide.

Drammens prosti omfatter 7 prestegjeld med 15 prester. Hvad selve byen Drammen angaar er forholdene temmelig forskjellige paa hver side av elven. Paa Bragernes-siden betegnes menighetsforholdene som meget gode. I sammenligning med sine omgivelser er Bragernes menighet en vaaken menighet med adskillig kristenliv og kristelig virksomhet. Søkningen til hovedkirken er særdeles god, til kapellene (med sin arbeiderbefolkning) derimot mindre god. Søkningen til nadverden er god. Interessen for kristelige formaal er levende og finner alltid kraftig økonomisk støtte. Dissenterne utretter tross energisk arbeide ikke meget.

I Strømsø og Tangen er forholdene mer vanskelige. De mange dissentere som finnes her, driver et intenst arbeide. Søkningen til kirke og nadverd er kun nogenlunde god og synes aa være i avtagende. Der klages over stor likegyldighet. En rekke foreninger arbeider for de forskjellige kristelige gjøremaal, men har vanskelig for aa samle nogen større interesse. — I Bragernes er der 3 søndagsskoler med et samlet barnetall paa 800, i Strømsø og Tangen 4 søndagsskoler der arbeider under nokksaa vanskelige kaar.

Landdistriktene faar sitt preg av enten den oprindelige gaardbrukerstand eller de innflyttede arbeidere er i majoritet. I de utpregede gaardbrukerbygder, f. eks. Fiskum, Krødsherad, Eggedal o. fl. hersker endnu den gamle nedarvede pietet for kirke og kristendom, men paa samme tid mindre personlig avgjorthet, mindre personlig kristendom. Der hersker megen sløvhet, søkningen til kirke er gjennemgaaende alt annet enn tilfredsstillende og søkningen til nadverden paa mange steder forferdende liten. Men gaardbrukerbefolkningens vedhengen ved sin kirke er solid og trofast. — I arbeiderdistriktene er forholdene helt anderledes. Her er der mer bevegelighet, og som følge derav blir forholdet til kirke og kristendom mer personlig bestemt. Enten for eller imot. Blandt arbeiderne forekommer ikke saa sjelden mindre vekkelser. Her er der da ogsaa bedre jordbund for dissenternes arbeide, uten at der dog har funnet nogen større uttredelser sted. Forholdet til prestene personlig er gjennemgaaende godt.

Ringerike prosti har 4 prestegjeld med 5 prester. Hvad der er anført om menighetsforholdene paa Romerike gjelder visstnok ogsaa de store brede rike Ringeriksbygder. Nedarvet respekt for Guds ord og kirke uten at dette gir utslag i synderlig søkning til gudstjenestene. Karakteristisk for menighetslivet er dets passivitet. Der drives dog ogsaa her adskillig frivillig virksomhet. Av søndagsskoler finnes i prostiet kun 7. Der er

saaledes flere sogn hvor der intet særskilt barnearbeide drives. Dissenterne gjør sig ikke gjeldende utenfor fabrikkstrøkene. Det er særlig pinsevennene med sin gjendaap som har faatt nogen inngang og bevirket en del uttredelser av kirken.

Hallingdal prosti med sine 4 prestegjeld og 4 prester bestaar av utpregede bondebygder. Menighetsforholdene er jevne og gode. Almindelig respekt for Guds ord og ærbødighet for kirken og dens representanter. Kirkesøkningen god, tildels utmerket. Det samme gjelder søkningen til Herrens nadverd. — Den frilynde ungdomsbevegelse trekker dog mange bort fra kirken. Dissenterne har ikke hatt synderlig inngang. Deres innflydelse er i tilbakegang. Det frivillige kristelige arbeide, særlig misjonsarbeidet, omfattes med interesse og staar i det beste forhold til prestene. Søndagsskolearbeidet har hatt god fremgang, der er nu i prostiet 22 søndagsskoler i virksomhet.

Kongsberg prosti har 5 prestegjeld med 7 prester. I sin almindelighet maa det visstnok sies, at den religiøse interesse ikke er meget sterk. Det kristelige liv pulserer noksaa svakt. Imidlertid synes det aa være en forskjell i det aandelige fysiognomi mellem den del av prostiet som ligger ovenfor Kongsberg, nemlig Numedal, og de nedenfor liggende Sandsværbygder. Numedalens befolkning er mere konservativ, mere bundet av tradisjon og gammel skikk. Dette ytrer sig i en bedre kirkesøkning og en efter tidens forhold god søkning til nadverdbordet. Men der spores ikke meget av vekkelse eller aandelig bevegelse. En undtagelse i denne henseende danner visstnok Lyngdal sogn i Flesberg prestegjeld. Med dette konservative drag følger respekt for Guds ord og det kirkelige embede. Dissenterne har ikke faatt nogen inngang i disse bygder. — I Sandsværbygdene er forholdet et annet. Søkningen til kirke og nadverd er her mindre god. Paa den ene side synes metodismen aa ha et noksaa sterkt tak i folket, paa den annen side har vekkelser med et sekterisk og ofte svermerisk preg fjernet folk fra kirke og embede. Kongsberg by, som ligger mellem Numedal og Sandsvær, synes ogsaa i aandelig henseende aa være preget av denne mellemstilling. Hertil bør tilføies at Kongsberg med vaabenfabrikk, sølvverk m. m. er i vesentlig grad en arbeiderby. Arbeiderpressens irreligiøse og antireligiøse livssyn setter selvfølgelig sitt preg paa arbeidernes forhold til kirke og kristendom og maa befryktes aa ville gjøre det i stigende grad.

Forøvrig arbeides der rundt om i prostiet for indre- og og ytremisjon, som regel i god forstaaelse med embedet. Der er for tiden neppe mer enn 4 søndagsskoler innenfor kirken. Dissenterne har flere søndagsskoler og legger megen vekt paa barnearbeidet.

Nord-Jarlsberg prosti omfatter 9 prestegjeld med 10 prester. Hvad landsmenighetene angaar maa forholdene saavel socialt som kirkelig i det hele sies aa være enkle og jevne. De har i almindelighet et konservativt preg, hvad der i kirkelig henseende har faatt sitt sterkeste utslag i dannelsen av «den evangelisk lutherske frimenighet i Jarlsberg», der har sin oprindelse og sin største utbredelse i dette prosti. Den karakteriseres ved en steil fasthengen ved gamle lærebegreper, utpreget strenghet ved hvad «mellemtingene» angaar, forenet med frykt for paavirkning fra all mere human kultur. Den driver for tiden ingen merkbar propaganda, men

bidrar dog ved selve sin tilværelse til aa sette sitt stempel paa det kirkelige liv ogsaa utenfor sin egen midte. Skjønt prestene i almindelighet møtes med velvilje og der er almindelig aktelse for Guds ord, for kirke, søndag og gudstjeneste, frembyr dog disse forhold ikke smaa vanskeligheter for et fruktbart arbeide fra prestenes side. Kirkesøkningen er — bortsett fra de store høitider og konfirmasjonen — kun middels, paa sine steder rent minimal. Nadverden søkes ikke av mange, særlig holder ungdommen sig borte. — Opbyggelser utenfor kirkehuset har her som næsten i alle bispedømmets prostier lettere for aa samle folk enn gudstjenestene i kirkene. Der arbeides ikke litet for de frivillige virksomheter, især for hedningemisjonen. I det siste synes arbeidet for søndagsskolen aa ha tatt et gledelig opsving. For tiden finnes 25 søndagsskoler i prostiet. Der er dog prestegjeld hvor denne virksomhet ennu staar langt tilbake.

I de landdistrikter der grenser inn til de større byer er menighetsforholdene vanskelige, særlig rundt om Drammen. Befolkningen bestaar her vesentlig av innflyttere med liten sans for menighetsdannelse. Forholdene i de i prostiet liggende byer, Holmestrand, Horten og Svelvik, er som i vore byer flest. Kirkesøkningen er gjennemgaaende jevnt god. Megen virksomhet for kristelige og sociale opgaver, men paa samme tid megen indifferentisme og verdslighet.

Sør-Jarlsbergs prosti omfatter 7 prestegjeld med 9 prester. Forholdene er i meget lik forholdene i Nord-Jarlsberg, det konservative drag tør dog her være mindre fremtredende, særlig da i kystdistriktene. Der er rundt om i menighetene ikke saa ganske lite kristenliv og religiøs interesse. I de indre bygder er kristenlivet ennu temmelig sterkt paavirket av «den Jarlsbergske frimenighet» og er derfor til en viss grad preget av en mørk lovmessighet. I sjøbygdene har en mere evangelisk retning trengt sig frem, men den har vanskelig for helt aa komme til sin rett. Naar undtas et par menigheter maa kirkesøkningen sies aa være forholdsvis bra. Sekteriske retninger har i det siste ikke lett for aa finne jordbund, skjønt f. eks. baptistene har utfoldet adskillig virksomhet. — Hedningemisjonen og tildels ogsaa indremisjonen omfattes med levende interesse. Av søndagsskoler finnes for tiden 21, dertil en del misjonsbarneforeninger. Der er dog ennu bygder hvor barnearbeidet ligger helt nede.

Prostiet har en by, Tønsberg. Fra gammel tid har denne menighet været en kirkelig og kristelig interessert menighet. Søkningen til kirke og nadverd maa sies aa være meget god. Der finnes i byen flere dissentersamfund; disse driver adskillig virksomhet, uten at de dog i det siste aar har hatt synderlig fremgang. I aarets løp har 16 medlemmer traadt ut av statskirken.

Byens moralske forhold har lidt adskillig under den paa disse kanter sterkt florerende smughandel.

Larvik prosti har 8 prestegjeld med 10 prester. Menighetene i dette prosti viser stort sett de samme eiendommeligheter som i Vestfold ellers. Det mere frigjorte evangeliske syn gjør sig dog vistnok her sterkere gjeldende enn i de to øvrige Vestfoldprostier, uten at det dog har været eller er nogen rivning mellem gammel og ny retning. De arbeider fredelig ved hinannens side. — Der arbeides meget og godt i de fleste menigheter og gjennemgaaende med god fremgang. Kirkesøkningen, om enn noget

forskjellig, er tilfredsstillende, i enkelte menigheter endog særdeles god. Den frivillige virksomhet omspenner de fleste av de kristelige og sociale formaal der er oppe i tiden. Hovedinteressen tør dog sies aa samle sig om hedningemisjonen og indremisjonen. Offervilligheten er gjennemgaaende stor. Barnearbeidet har en fast plass i alle menigheter. For tiden er der 34 søndagsskoler i virksomhet. Sekterismen synes ikke aa ha stor inngang; derimot gaar nok en del av den friere virksomhet av forskjellige aarsaker noget i ukirkelig retning paa enkelte steder. En del privat nadverdnydelse forekommer. Av byene frembyr særlig Sandefjord et vakkert menighetsliv.

Slutningsbemerkninger. Gjennem de fleste av prestenes aarsmeldinger gaar der som et dypt sukk efter mere aandelig bevegelse i menighetene, en kristelig og kirkelig vekkelse, der kan utløse den dype religiøse trang som utvilsomt er tilstede, men kun altfor litet formaar aa gjøre sig gjeldende. Respekten for Guds ord og kirken maa bryte gjennem til mer levende personlig kristendom, om den ikke, naar de gamle faller fra og den unge slekt vokser til, skal slaa over i sin motsetning. Spørsmaalet om hvorledes man skal naa de unge med evangeliet er særlig brennende. Talrike kristelige ungdomsforeninger søker aa løse dette vanskelige problem og gjør det med større eller mindre hell. Indremisjonen har i bispedømmet 2 ungdomsskoler, Haugetun i Østfold og Danvik i Vestfold, som begge nyter stor søkning. Indremisjonens bibelskole i Kristiania samler likeledes mange unge, det samme er ogsaa tilfelle med Kinaforbundets ungdomsskole paa Fjellhaug i Østre Aker. I Fiskum er en vel besøkt folkehøiskole. Ogsaa i Mysen virker en folkehøiskole. Der arbeides og som det synes ikke uten fremgang. Det samme gjelder barnearbeidet i søndagsskoler og barneforeninger, som i det siste aar har skutt en gledelig vekst.

De moralske forhold later adskillig tilbake at ønske. Der klages saart — og da særlig i kystdistriktene — over den dype moralske skade, den beryktede smughandel, gauking osv. har medført, og det, som det synes, innen alle samfundsklasser. Hvor der trenges et aandens vær fra Gud, der kunde rense hjertene fra al den moralske styggedom der er skyllet inn over folk i verdenskrigens kjølvann!

Hvad den paagaaende kirkestrid angaar, har den jo ogsaa gjort sig kjennelig inden menighetene i dette bispedømme. Men i det store og hele har modernistene hatt liten inngang her. Kirkefolket holder fast ved fedrenes gamle tro og staar vaakent paa vakt mot all «moderne» teologi. Det samme gjelder ogsaa størsteparten av bispedømmets prester. De følger de gamle gode veier, og forholdet mellem dem og deres menigheter er derfor gjennemgaaende godt. Hvor en prest aapent og maalbevisst arbeider for «liberale» synsmaater, gjør han det ødt om sig. Kirkefolket trekker sig tilbake og søker sin opbyggelse annetsteds, hvor ordet om synd og naade, korsets ord, faar lyde mere klart og rent. Særlig kommer frykten for liberalismen tilsyne ved presteskifte naar menighetsraadene skal uttale sig om hvem de ønsker til ny prest.

Menighetsraadene har virket tilfredsstillende. Nogen raadvillhet med hensyn til opgaver og virkemidler gjør sig jo ennu gjeldende, men der er ogsaa menigheter hvor de med hell har grepet mere aktivt inn i

menighetsarbeidet. Forholdet mellem menighetsraadene og de frivillige organisasjoner har ikke gitt anledning til nogen rivninger. Der har overalt, saavidt vites, været god broderlig forstaaelse.

Ved aarsskiftet samledes bispedømmets proster i Oslo bispegaard til samtale og forhandling om forskjellige aktuelle spørsmaal vedrørende forholdene inden bispedømmet. Samtlige proster møtte paa to nær, der ved sykdom var forhindret. Møtet varte 1 dag, og forhandlingene var ikke uten frukt.

14. mai 1924. *Johan Lunde.*

II. HAMAR BISPEDØMME.

I aarets løp er to kirker innviet her i bispedømmet, Nordre Osen annekskirke i Aamot prestegjeld den 24. august, og Totenvikens kapell i Østre Toten den 14. september. Den nye kirke i Nordre Osen, som er reist til avløsning av den gamle kirke, som er blitt altfor liten, og dertil er overmaate kold og trekkfull, er opført efter tegning av en fra Osen utvandret norskamerikaner. Den er bygget av rundtømmer med et stort «basement» støpt i beton, bestemt til menighetslokale. Osingene har ofret mange penge paa denne kirke, bygget som den er under den strengeste dyrtid. Og det er en statelig kirke. Men den overmaate kostbare kjelleretasje burde man formentlig spart. I Osen, hvor en tomt til et menighetshus vilde kostet en bagatell, burde man visstnok heller ha reist et saadant ved siden av kirken. Det vilde blitt meget billigere, og antagelig et hyggeligere samlingssted enn en kjelleretasje, selvom denne er høiloftet og forøvrig stilig. — Totenvikens kapell, som blev innviet som nytt i 1896, maatte iaar innvies paany, da det var restaurert med opførelse av nytt kor. Det er en langkirke av mursten med cementpuss. Kapellet har vunnet meget ved restaureringen, og er nu et meget tiltalende gudshus.

Der har ikke været utført nogen prestevielse i det forløpne aar.

Visitaser har været holdt i følgende prestegjeld: Gran, Ringbu, Tynset, Kvikne, Trysil, Øyer og Vaagaa. Der er holdt gudstjeneste i samtlige kirker og kapeller i disse prestegjeld. I hovedkirkene har der foruten visitasgudstjeneste ogsaa vært barnegudstjeneste. Ved denne og ved gudstjenestene i annekskirkene og kapellene har der været samtale med skolebarn og konfirmanter. En eftermiddag har jeg holdt møte for skolens folk, hvortil lærerne, skolestyrets medlemmer, søndagsskolelærere og forøvrig alle interesserte har været innbudt.

Ved visitasgudstjenesten har altid biskopen preket. Forøvrig er prekener, taler og samtaler med barnene blitt fordelt mellem biskopen, prosten og presten. Fremmøtet til gudstjenestene, baade av voksne og barn, har gjennemgaaende været særdeles godt. Og likesaa har møtene med skolens folk været riktig godt besøkt.

Visitasmøtet er blit holdt under visitasgudstjenesten, efter salmen efter prekenen. Hele den forsamlede menighet har da overværet møtet.

Prosten har under forhandlingene notert endel fra disse, mens protokollasjonen har funnet sted efter gudstjenesten i nærvær av medhjælperne og menighetsraadenes medlemmer. Ved denne fremgangsmaate har det været mulig aa holde forsamlingen i aande, hvilket vanskelig lar sig gjøre, naar man idelig maa avbryte forhandlingene for aa føre til protokolls. Ved møtet har sognepresten muntlig avgitt beretning om menighetsforholdene og om de frivillige virksomheter i menigheten. Og biskopen har i tilknytning til de fremkomne oplysninger uttalt sig om kirkens gave i ordet og sakramentene, og om menighetens benyttelse av disse goder og frukten derav. — I møtene med skolens folk har biskopen alltid holdt foredrag om kristendomsundervisningen med særlig henblikk paa den nye normalplan for landsfolkeskolen, med efterfølgende samtale.

Ved enkelte av gudstjenestene paa ukedagene har det været merkbart at folket har været for optatt med sitt arbeide til aa kunne komme i stort antall til kirken. Det er overhodet meget vanskelig her i bispedømmet aa faa henlagt visitasene til tider som er gunstige for samlinger om hverdagene. Vinteren er idetheletatt for kold og for uberegnelig med hensyn til vær og føre til visitaser. Kun paa flatbygdene kan saadanne holdes mot vaaren. Og den korte sommer heroppe er optatt av forcert onnearbeid og seterreiser, ja, i mange prestegjeld i dalene ligger en saa stor del av folket paa setrene om sommeren at det er rent folketomt i bygden.

Efter de oplysninger som blev meddelt under visitasene, er kirkesøkningen meget forskjellig i de forskjellige prestegjeld. Nogen steder god, ennog meget god, andre steder mindre god eller daarlig. Et sted ennog minimal. Søkningen til menighetens nadverd er i enkelte menigheter overmaate liten. Kirkelig uorden er der dog litet av. Praktisk talt blir alle barn døpt i kirken eller bragt til kirken til daabens stadfestelse, likesom alle gaar til konfirmasjonsforberedelse og lar sig konfirmere. Privat nadverdnydelse forekommer sjelden og i liten utstrekning. Og kun ganske faa ekteskaper stiftes borgerlig. — Barnene virket tiltalende og gav gjennemgaaende forstandige svar. Men enkelte steder viste de sig aa ha noksaa litet av kristelig kunnskap. Ja, i en menighet kunde flere av de eldste barn ennog ikke lese den annen artikel. Og det er ikke underlig at saadant kan hende, naar man betenker hvorledes det i lange tider har været kjempet mot utenatslæren som aandløst pugg, og de i skolen benyttede lærebøker og metoder har været betegnet som i stor utstrekning rent forkastelige. Det er derved dryppet inn i lærernes, foreldrenes og tillike i barnenes bevissthet, at kristenlæren, som den finnes i de brukelige lærebøker, er for vanskelig og ikke bør læres. Og det som ansees for umulig, blir ogsaa umulig.

Dette mitt første visitasaar bragte mig megen glede og opmuntring, baade ved samværet med prestene, som strever med de store opgaver, hver i sit kall, ofte under ikke nettop de letteste forholde, og ved den interesse og vennlighet som fra menighetens side blev lagt for dagen overfor biskopen og hans gjerning. Ikke minst gledet det mig aa merke den velvillige interesse som skolens folk utviste. En særlig omtale fortjener visitasen i Trysil. I over en uke reiste biskopen omkring i denne veldige skogbygd, i utstrekning som hele Vestfold fylke, saa aa si fra fest til fest

under befolkningens mest levende deltagelse. Ja, da biskopen sammen med prosten og sognepresten en ukedag hadde møte et sted hvor der finnes hverken kirke eller bedehus, samlet arbeiderne sig i søndagspuss i deres forsamlingslokale til opbyggelse, efterat deres kooperative forretning var lukket som til helg. Og det uaktet de nok hørte til et politisk parti som ikke vurderer kirkens arbeide.

Kirkene i de prestegjeld som blev visitert, viste sig gjennemgaaende aa være i god stand. Enkelte av disse er ogsaa kjent som baade interessante og meget smukke. Saaledes den ærverdige Nikolaikirke i Gran med „Søsterkirken" ved siden, samt kirkene i Vaagaa og Ringbu, den siste maaske allermest tiltalende og stemningsfull efter en omfattende restaurasjon. Kvikne kirke er ogsaa interessant, med dens gamle utstyr, forskaanet for senere tiders vandalisme. Den vil kunne bli meget smukk, naar en paatenkt restaurasjon blir gjennemført. Idetheletatt viser der sig aa være megen sans i bispedømmet for stilige kirker.

Kirkegaardene var ogsaa i god orden. Arbeidet for smukke kirkegaarde med velstelte grave er i fremgang.

Søndag 29. juli feiredes 900-aarsfest for kristendommens innførelse i Valdres. Den foregaaende søndag var der i anledning av jubileet gudstjeneste i alle dalens kirker. Ved hovedfesten forrettedes festgudstjeneste i Vestre Slidres gamle ærverdige kirke om formiddagen, mens der om eftermiddagen var folkefest paa Slidretun tett ved kirken. Kongen beæret festen med sin nærværelse, og tok del i den fra først til sist. Flere fremtredende representanter for den norske kirke i Amerika var tilstede, saaledes formannen for den forenede norske kirke dr. H. G. Stub, professor dr. O. E. Brandt og professor John Dahle, samt den amerikanske minister i Kristiania Swenson. Alle prestene i Valdres prosti deltok ogsaa. Ved gudstjenesten intimerte sognepresten i Vestre Slidre Værnes, sogneprest Fyrwald forrettet altertjenesten før prekenen, biskopen prekte og avsluttet for alteret. En kantate med tekst av pastor Sigurd Folkestad og musikk av professor Dahle blev fremført av et stort kor. Samtidig holdtes friluftsgudstjeneste for en stor menneskemengde av prost Kvarving og pastor Helge Høverstad. — Uagtet festplassen ligger ca. 25 km. fra nærmeste jernbanestasjon, og folket bor spredt opigjennem dalen, var der ved folkefesten samlet over 3000 mennesker. Hs. Majestet Kongen holdt en tale som maatte glede enhver venn av kirke og fedreland. Hovedtalere ved festen var forøvrig dr. Torstein Høverstad, om «Hellig Olav og Valdres», samt docent Arne Bergsgaard, om «Olsok». Av de øvrige talere nevnes særlig minister Swenson, dr. Stub og prof. dr. Brandt. Festdagen forløp paa den smukkeste maate. Den store folkemasse opførte sig mønstergyldig. Og hele festen var baaret av en sterk nasjonal og kirkelig stemning. Den lededes paa en utmerket maate av en av Valdres's egne sønner, ordfører i Østre Slidre Knut O. Alfstad.

En fest i mindre stil, men baaret av den samme aand, feiredes fredag 31. august i Torpa i anledning av 100-aarsdagen for innvielsen av Aamot kirke. Om formiddagen preket biskopen ved festgudstjeneste, og var om eftermiddagen med i et festlig møte i kirken, med taler og megen sang og musikk. En stor menneskemengde tilbragte hele dagen i og ved kirken i lys feststemning.

I aarets løp har biskopen, foruten aa delta i bispemøtet i Kristiania, forrettet gudstjeneste og medvirket ved møter i Løten og Gran, samt i Østre Toten, hvor samtidig et soldathjem paa Starumsletten blev innviet. Fremdeles har han ledet det frivillige kirkelige stiftsmøte paa Gjøvik og deltatt i det frivillige kirkelige landsmøte i Kristiania. Ennvidere har han holdt foredrag om kristendomsundervisningen for skolens folk i følgende prestegjeld, tildels under ett for to eller tre skolekommuner: Ringsaker, Nes, Stange, Vestre Toten med Kolbu og Eina, Østre og Vestre Gausdal, Furnes, Romedal, Faaberg med Lillehammer, og Jevnaker, og har flere gange preket ved gudstjeneste og talt ved opbyggelige møter i Hamar.

Angaaende de større kristelige virksomheter i Hamar bispedømme i aaret 1923 hitsettes følgende korte oplysninger:

Bibelselskapets virksomhet har i en lengere aarrekke været drevet mindre energisk her i bispedømmet, og dets organisasjon med underavdelinger er mangelfull. Den hellige skrift finnes dog ganske visst i de aller fleste hjem. Stiftskomiteen har i aarets løp formidlet salg av 438 bibler og 265 testamenter til et samlet beløp av kr. 3077,40. Der er haap om at den i de kommende aar vil yde et mere virksomt arbeide.

Søndagsskolearbeidet drives i 4 kredse: Gudbrandsdalen, Hedmark, Toten og Vest-Opland. Hertil kommer antagelig snart Solør, som nu hører til Kristiania krets. I de fire kretse finnes ialt 170 søndagsskoler med 289 lærere og 5723 barn. Det er gjennemgaaende lett aa samle barnene. Og arbeidet gaar under velvillig forstaaelse fra foreldrenes side. Søndagsskolen synes nu aa arbeide under gunstigere vilkaar enn tidligere. Den antikristelige propaganda blandt barnene har visstnok aapnet manges øine for søndagsskolens betydning. Den største vanskelighet er aa faa et tilstrekkelig antall skikkede arbeidere.

Det kristelige ungdomsarbeide er samlet i 2 kretse, Øst-Opland og Vest-Opland, tilknyttet Norges Kristelige Ungdomsforbund. Øst-Opland krets har 15 foreninger, dels ungdomsforeninger, dels særskilte K. F. U. K. og K. F. U. M.-foreninger. Medlemsantallet er ca. 900. Kretsen hadde i 1923 sommerstevne paa Hamar og om vinteren internatmøte paa Lillehammer. Nes ungdomsforening, Lillehammer K. F. U. K. og Hamar ynglingeforening eier eget hus. Vest-Opland krets teller 16 foreninger med ca. 1000 medlemmer. Ved aarets internatmøte paa Odnes uttalte kretsens mangeaarige formann res. kap. Nitter: «Der arbeides trofast og maalbevisst i en rekke av vore foreninger, og der samles ofte i vore møter og fester en ungdomsflokk som i antall er betydelig større enn tallet av de innskrevne medlemmer.» Den 17. juni innviedes, som tidligere nevnt, soldathjemmet paa Starum. Virksomheten i dette det første aar har været meget opmuntrende, med talrikt besøk i kafeen, lese- og skriveværelset, og ved de ukentlige møter som er holdt av feltpresten. Foreningene i Lunner, Tingelstad, Gjøvik og Snertingdal eier eget hus.

Feltpresttjenesten paa Terningmoen, Jørstadmoen og Starumsletten har været besørget av prost Erichsen, sogneprest Hartmann og res. kap. Martin Olsen. Paa de to førstnevnte plasse har soldathjem allerede i lengere tid været i virksomhet.

I bispedømmet finnes 2 kretse av det Norske Lutherske Indremisjonselsskap, Hamar krets, som omfatter hele Hedmark fylke, samt av Op-

land fylke Faaberg med Gudbrandsdal, og Opland krets, som omfatter resten av bispedømmet. — Hamar krets har 60 foreninger med ca. 2300 medlemmer. Kretsens budgett balanserer med kr. 12527,04, og efter opgave har 48 av lokalforeningene et samlet budgett paa kr. 97183,35. Arbeidet er i sterk utvikling. Der er mange krav om virksomhet. Man har særlig sin opmerksomhet henvendt paa steder hvor der før har været arbeidet litet. Kretsen eier Bjerkely kristelige ungdomsskole i Solør. Denne gaar meget godt, men har krevet store økonomiske ofre. — Opland krets har 61 foreninger. Budgettet balancerer med kr. 11915,86. Arbeidet har gaatt jevnt bra. Men kretsen har tildels arbeidet under økonomisk trykk. Den eier Vikens kristelige ungdomsskole ved Gjøvik, som utøver en velsignelsesrik virksomhet under stor tilslutning.

Uagtet folket i Hamar bispedømme har liten forbindelse med sjøfarten, har vi dog et ikke saa ganske litet arbeide for sjømannsmisjonen. Hamar krets av den Norske Sjømannsmisjon hadde i budgetaaret 1922-23 en inntekt av kr. 24085,60.

Hamar krets av den Norske Omstreifermisjon, som blev stiftet i 1921 og omfatter hele bispedømmet, teller 39 aktive foreninger. Der har ikke været nogen fast reisevirksomhet for saken. Inntekten var i budgettaaret 1922-23 kr. 7931,73.

Hamar krets av det Norske Misjonsselskap hadde i 1923 en inntekt av ca. kr. 122000,00, litt mindre enn i 1922. I de siste maaneder av aaret hadde man ingen kretssekretær; naar ny saadan snart tiltrer, venter man atter full fart i arbeidet. Den i slutningen av 1922 aapnede misjonscentral paa Hamar med bokhandel og kafé har i 1923 ikke gitt noget økonomisk utbytte for misjonen. Men indirekte tør man tro at den har gjort betydelig nytte for misjonsarbeidet og til fremme av Guds rikes sak idetheletatt, idet en hel del misjonsliteratur og andre kristelige bøker fra centralens bokhandel er blitt spredt rundt i kretsen.

Oplandenes krets av Santalmisjonen omslutter Hamar bispedømme med undtagelse av Vinger og Odal prosti. I kretsen finnes 100 foreninger, som helt eller delvis arbeider for Santalmisjonen. Inntekten i 1923 utgjorde kr. 19529,18, litt mindre enn det foregaaende aar.

Det Norsk-Lutherske Kinamisjonsforbund arbeider ogsaa i bispedømmet. Oplandenes krets av dette forbund teller ca. 190 foreninger. Inntekten i 1923 var ca. kr. 55000,00.

Foruten de her nevnte større virksomheter drives her tillike meget frivillig kristelig arbeide av mindre omfang. Vi nevner serlig Schreudermisjonen.

Kirkens arbeide i Hamar bispedømme, baade det offisielle og det frivillige, har idetheletatt gaatt jevnt i det forløpne aar, uten særlige vanskeligheter.

Prestenøden er litet følbar her. Kun ét kall er rasjonert. Og til alle embeder som i aarets løp har været opslaatt ledig, har der været kvalifiserte anøkere.

Kirkelig statistikk i sammendrag for aaret 1923 efter samme skjema som benyttet for de foregaaende aar, følger.

1. mars 1924. *M. Bjønness-Jacobsen.*

KIRKELIG STATISTIKK FOR HAMAR BISPEDØMME FOR 1923.

	Døpte.	Derav		Konfirmerte.	Ekteskapsstiftelse.		Nadverdgjester.	% av folkemengden.	Jordfestelse	Innmeldte i kirken.	Utmeldte av kirken.
		født utenfor ekteskap	% av døpte.		kirkelig	borgerlig					
Hedmarken	1514	148	9,78	1184	325	12	3006	5,40	589	12	9
Solør - Odal	1378	82	5,95	1070	285	12	2434	4,97	589	2	81
Østerdalen	1103	78	7,07	923	253	7	2890	6,42	503	2	19
Gudbrandsdalen	1190	80	6,72	994	318	4	3493	7,13	525	8	13
Hadeland, Land, Toten . . .	1684	80	4,75	1342	380	10	4387	6,97	655	8	36
Valdres	345	14	4,06	317	89	0	1806	10,46	220	0	0
Bispedømmet, ...	7214	482	6,68	5830	1650	45	18016	6,53	3081	32	158
% av folkemengden	2,61 %	0,174 %		2,11 %	0,597 %	0,0163 %	6,53 %		1,116 %	0,0116 %	0,057 %

III. AGDER BISPEDØME.

Presteskifte: I aaret 1923 hev det vore desse umskifte millom prestane i Agder bispedøme: 3 prestar døydde i sitt embætte: sokneprest Larsen i Oddernes, sokneprest Lunde i Nissedal og prost og sokneprest Fladmark i Flekkefjord. — 5 prestar hev fenge avskil: sokneprest Prytz, Porsgrund, kallskapellan Prytz, Porsgrund, sokneprest Bruhjell, Fjære, sokneprest Nagelstad, Hommedal, og sokneprest Follum, Høgsfjord. — 2 prestar hev flutt fraa bispedømet: sokneprest Lund, Risør, og sokneprest Aune, Valle. 4 prestar hev flutt innan bispedømet: sokneprest Thesen, Rauland, sokneprest Bergh, Helleland, sokneprest Broch, Klepp, og sokneprest Helle, Lye. — 6 prestar hev flutt til bispedømet: sokneprest Lund, Risør, sokneprest Skullerud, Bakke, kallskapellan Øgaard, Lye, sokneprest Rasmussen, Skudenes, sokneprest Erla, Vikedal, og stiftskapellan Lande.

31. desember stod fylgjande embette utan fast prest: Langesund soknekall, Solum hjelpepreststilling, Bø soknekall, Kviteseid kallskapellani, Rauland soknekall, Nissedal soknekall, Søndeled soknekall, Froland soknekall, Herefoss soknekall, Hommedal soknekall, Valle soknekall, Aaseral soknekall, Mandals kallskapellani, Lista kallskapellani og kateketembætte, Lyngdal kallskapellani, Fjotland soknekall, Flekkefjord soknekall, Helleland soknekall, Lye kallskapellani, Hetland tredjeprestembætte, Høgsfjord soknekall, Finnøy soknekall, Torvastad soknekall, Jelsa soknekall og 2 stiftskapellanier.

3 kall hev vore styrt av prestar som hev teke avskil, i 3 kall hev misjonsprestar utført prestetenesta og i 3 kall norsk-amerikanske prestar. Dei andre ledige kall hev granneprestar styrt.

Prestevigslor: Her var vigde 5 nye prestar: 3 ved ei prestevigsla i Kristianssand: J. Skullerud til sokneprest i Bakke soknekall, Aa. Lande til stiftskapellan i Agder bispedøme, og P. Robertstad for aa styra ledige kall i Agder bispedøme, og ved ei prestevigsla i Stavanger 2: J. Ursin til sjømannsprest og E. Borgenvik til misjonsprest.

Dessutan vigde Agder biskop dr. theol. J. Gleditsch til biskop i Nidaros den 4. september i Nidaros domkyrkje.

Her var ei kyrkjevigsla, Møsstrand kyrkje i Rauland prestegjeld.

Bispevisitasar: I 1923 var det halde bispevisitasar i desse 14 prestegjeld: I Bamle prosti: Skaatøy, Sannidal og Drangedal. I Nedre Telemark prosti: Solum. I Vest Telemark prosti: Fyresdal og Nissedal. I Aust-Nedenes prosti: Risør. I Arendals prosti: Østre Moland og Barbu. I Vest-Nedenes prosti: Høvaag. I Stavanger prosti: Høgsfjord og Strand. I Ryfylke prosti: Nedstrand og Jelsa.

Ved visitasane var det gudstenestor i alle kyrkjor og møte i nokre bedehus. Gamleheimar, sjukehus og barneheimar var det set til. Nokre skular var vitja av bispen og prosten.

Elles hev bispen vore til fleire prestegjeld der det ikkje var visitas og halde gudstenesta eller møte avdi han fann det tenleg for kyrkjearbeidet: Skien, Rjukan, Møsstrand i Rauland, Arendal, Grimstad, Randesund, Sør-Audnedal, Farsund, Flekkefjord, Stavanger. Dessutan var eg i Lund i Sverige og bar fram helsing fraa den norske kyrkja paa 800 aars

jubilæet. Paa generalforsamlingi for dei norske prestar i Bjørgvin var eg og preikte, og so var eg paa bispemøte og det kyrkjelege landsmøtet i Oslo. Paa Voss var eg og preikte ved 900 aars jubilæet.

Um det kristelege arbeid og um sedskapen og edruskapen i dei prestegjeld som er visitera, vart det ved visitasen uttala fylgjande:

I Skaatøy er kyrkjesøkningi jamt god. Samarbeidet millom dei ymse verksemder er godt. Det sedelege tilstand er rett godt, likeeins edruskapen.

I Sannidal held arbeidet for dei ymse kristelege fyremaal fram som fyrr, og er heller veksande. Kyrkjesøkningi er nokolunde som fyrr, heller i framgong. Sedskapen er rett god, folket lever eit trufast, godt og arbeidsamt familieliv. Edruskapen er rett god, og heller i framgong ogso i dei siste aar.

I Drangedal er sedskapen og edruskapen millom dei fastbuande i det heile god som det hev vore fyrr, og snarare betre. Millom sume ungdomar og jarnvegsarbeidarar hev det av og til vore noko drikking, men jarnvegsarbeidarane her er i det heile edruelege folk, som held god orden i kameratflokken. Det kristelege arbeid i prestegjeldet og arbeidet for indre og ytre misjon er i framgong. Samarbeidet millom dei ymse verksemder er godt. Søkningi til Guds ord baade i kyrkje og paa møte er i framgong.

I Solum held verksemdi i dei ymse greiner av indre og ytre misjon fram som fyrr, og inntektene hev auka mykje. For dei sjuke og fatige er det syrgt sers godt. Det sedelege tilstand er mest som fyrr, edruskapen er sett noko tilbake sume stader i dei seinare aar, men millom det fastbuande folk er tilstandet godt.

Fyresdal: Edruskapen hev gjenge storleg fram fraa eldre tider, og som det no er hev ein grunn til aa vera takksam. Dei sedelege tilstand er gode og heimelivet er godt og trufast. Ungdomen i det heile steller seg sømeleg. Kyrkjesøkningi hev i dei seinare aar gjenge fram og er no sers god. Arbeidet for dei ymse misjonar er som fyrr, samarbeidet er godt, og der er ingen strid lenger millom kyrkja og dei som stend utanfor kyrkja.

Arkivet her hev misst fleire av dei verdifullaste ting, millom anna nokre eldgamle brev. Dei var sende inn for ei aabotssak som gjekk her, og var komne til yverretten i Bergen; der brann dei upp ved den store eldsvaaden.

I Nissedal gjeng det kristelege arbeidet fram som fyrr. Her er heller ingen strid millom dei som høyrer den norske kyrkja til og dei som høyrer frikyrkja til. Edruskap og sedskap er som fyrr.

Risør: Edruskapen er rett god millom folk i det heile, men ikkje faa unge giv etter for drikken naar det byd seg høve til det. Sedskapen er god. Her er mykje arbeid for dei ymse kristelege fyremaal; arbeidet for heidningemisjonen, sjømannsmisjonen og indremisjonen hev vore i framgong ogso i dei seinare aar, og det er eit godt samarbeid millom dei ymse verksemder i kyrkjelyden.

I Østre Moland er det eit sterkt kristeleg liv. Indre og ytre misjon vert dreven i samarbeid med kyrkja. Kyrkjesøkningi er rett god, sedskapen er god og edruskapen rett god.

KYRKJELEG STATISTIKK FOR

	Fastsette gudstenestor	Messefall	Serlege gudstenestor	Religiøse og kyrkjelege møte	Set til sjuke	Set til skular	Set til gamlehei-mar, sjukehus o. l.	Preika i kyrkja ved lækmenn	Døypte	Tal og % av fødde utanfor ekteskap
Domkirken	143	3	8	118	412	2	147	5	366	21-6 %
Drangedal	48	11	7	44	99	3	6	4	135	4-2,96 „
Sannidal	46	6	2	65	166	14	11	2	67	1-1,49 „
Skaatøy	55	5	3	77	52	2	17		54	1-1,85 „
Kragerø	59	3	16	38	268	13	4		96	2-2,18 „
Bamble	59	1	1	35	34	9	4	4	84	4-4,76 „
Langesund	59	3	20	39	70		20	3	38	1-2,64 „
Brevik	59	3	4	52	354	8	28	1	54	3-5,55 „
Porsgrund	115		10	113	815		117	1	167	8-4,8 „
Eidanger	59	2	3	35	75	7	15	4	83	3-3,62 „
Siljan	58	2	6	65	32	5			40	
Gjerpen	114	1	6	206	204	23	20	2	187	4-2,14 „
Skien	127		25	291	1378		41	4	270	3-1,11 „
Solum	93	1	21	66	127	5	50	4	135	7-5,2 „
Holla	58	3	13	66	91	5	8	5	103	7-6,8 „
Lunde	60	2	1	44	39	2		3	75	5-6,66 „
Bø	39	6	2	51	68		3	5	73	4-5,48 „
Sauherad	59	3	3	92	173	5			75	9-12,6 „
Heddal	53	7	3	66	44	2	10	3	82	8-9,75 „
Notodden	62	2	9	36	78	3	39		160	2-1,25 „
Tinn	115		17	268	309	11	87	2	237	9-3,8 „
Gransherad	60	4	2	65	36	9			26	2-7,7 „
Hjartdal	60	6	9	85	71	6		1	39	
Seljord	43	17	5	7	40	2	11		68	3-4,42 „
Kviteseid	65	1	2	26	51	19	14	8	52	3,5 „
Nissedal	52	9	4	39	16	14		2	33	
Fyresdal	53	8	5	43	116	5	8	4	25	
Mo	56	5	6	51	42	9	4	1	30	7-2,34 „
Laardal	60	2	4	65	73	5	18	5	20	
Vinje	61	5	2	42	27	5			31	2-6,45 „
Rauland	60	9	6	17	41	5			19	
Gjerstad	53	9	1	14	15		6	4	63	1-1,59 „
Søndeled	61	1		31	120	8	5	3	69	4-5,8 „
Risør	48	13	4	37	73		13	6	33	4-12,1 „
Dyvaag	57	3		38	49	8	4	1	70	
Tvedestrand	60	1	4	42	134	14	161	2	21	1-4,76 „
Holt	60	3	2	26	67	31	15	2	54	7-12,96 „
Aamli	52	12	2	46	23	2	64	9	56	1-1,79 „
Herefoss	50	5	1	36	16	2		4	45	1-2,22 „
Froland	49	12	1	32	23	3	4	1	41	1-2,44 „
Østre Moland	57	3	4	62	78	5		3	48	2-4,17 „
Tromøy	62	3	3	67	128	6	8	4	43	1-2,325 „
Trefoldighet	61		17	76	387	1	76	2	109	3-2,75 „
Barbu	61		7	103	239		27	4	81	3-3,7 „
His	51	8		61	49	3	6		44	1-2,28 „
Øyestad	49	6	12	100	88		8	3	84	9 „
Fjære	51	9	4	71	178	5	27	14	83	2-2,41 „
Grimstad	70	4	29	30	131	4	15	4	48	
Hommedal	46		4	3	7			15	46	1-2,18 „
Vestre Moland	59	2	3	80	61	1		3	64	2-3,12 „
Høvaag	50	11		29	20				35	3-8,57 „
Birkenes	50		4	153	35	3	3	1	41	
Evje	60	3	4	37	16	2		18	75	5-6,66 „

ÅGDER BISPEDØME I 1923

Konfirmerte	Konfirmantuppl. som ikkje konfirmerast	Ekteskap ved kyrkjeleg vigsla	Ekteskap ved borgarleg stifting	Nattverdgjester i kyrkja	Andre stader ved presten	Ved godkjende lækmenn	Ialt	Innmelde i kyrkja	Utmelde av kyrkja	Jordfesting
331	1	106	2	4491	160		4651	2	14	183
100		36	2	346	157		503	4		52
41		13		79	47		126		4	31
76		18		149	81		230	1	11	27
86		22	1	234	55		289	5	6	59
97	1	20	2	67	155	85	307	2	5	64
41	1	6		406	10		416	1	7	18
58		11	2	184	15		199	2	3	28
183		42	5	878	87		965	9	2	101
49	1	47	1	264	49		313		2	37
14		7	1	39			39			10
180	21	76	1	443	59		502	7	7	67
307	1	114	7	907	46		953	2	20	148
96		52	4	74	26	1	101	6	4	77
72		28		226	32	50	308	2	2	55
55		23	1	238	23		261			34
52	2	22		140	15		155		2	40
51		16		491	59		550			57
64		26		242	57		299		1	44
126		31	1	262	24		286		2	40
176		49		204	29		233	5	17	87
44		9		54	2		56			23
40		17		143	20		163		2	32
64	1	10		246	36		282		3	29
52		15		186	43		229		16	43
25		4		96	4		100			19
35		8		106	80		186	1		17
22	14	11	1	52	11		63		1	22
15	1	5		27	49		76			18
28		7		109	7		116			16
22		6		34	14		48			11
65		8	2	84	45		129		1	29
65		12	1	124	112		236	2	1	31
74		8		275	13		288		1	32
72	5	10		277	88		365	1	2	59
40	1	3		204	6		210		1	15
34		18		31	43		74	1	7	42
54		11		155	10		165	1		25
44		4	1	182	65		247		1	22
64		18		321	51		372			27
60		7	2	192	25		217			30
49	4	7	2	330	55		385	2	1	36
141		31	1	608	17		625	5	10	84
35		23	1	283	11		294	1	8	51
32	3	12		44	30		74	3	1	26
95		22		264	143		407		14	41
89		19		353	118		471			59
49		10		606	56		662		1	36
40		14		377	36		413	1		34
66		17		508	38		546	1	2	58
31		14		94	32		126		7	15
36		8		331	47		378			22
85		14	1	465	28		493		3	28

	Fastsette gudstenestor	Messefall	Serlege gudstenestor	Religiøse og kyrkjelege møte	Set til sjuke	Set til skular	Set til gamleheimar, sjukehus o. l.	Preika i kyrkja ved lækmenn	Døypte	Tal og % av fødde utanfor ekteskap
Bygland	60	5	11	100	248	46	19	5	34	2-5,9 %
Valle	58	9	2	69	66	12		7	59	1-1,7 „
Tveit	55	7		69	110	2	4	2	35	
Oddernes	54	12	2	16	7		2	5	67	
Øvrebø	57	2	7	19	45	1	6	9	136	11-8,1 „
Søgne	63	1	5	73	23	28	5	2	88	1-1,14 „
Mandal	79	2	4	94	44		17		129	4-3,1 „
Holum	56	6	6	16	34	7			61	2-3,28 „
Bjelland	52	6		60	13	5			28	
Aaseral	47	2		19	12	2			19	1-5,26 „
Sør-Audnedal	56	5	6	29	27	9	6	6	70	1-1,43 „
Nord-Audnedal	59	4	1	77	241	7		4	29	1-3,45 „
Lista	77		39	80	92	4	10	47	119	1-0,84 „
Herad	56	5	7	23	34	5			44	1-2,275 „
Lyngdal	66		12	44	42	8	6	2	78	1-1,28 „
Hægebostad	61	2	3	48	16	13		4	51	
Fjotland	56	5	2	25	11	9		2	15	
Kvinesdal	57	2	4	45	64	20	41	2	87	3-3,45 „
Flekkefjord	87	2	8	110	128		40	12	123	4-3,25 „
Bakke	61		1	100	126	1		10	36	
Sirdal	58	4	2	100	3	6			34	1-2,94 „
Sokndal	56	5		63	118	11	38		64	3-4,7 „
Lund	57	3	7	58	61	8			44	1-2,275 „
Helleland	57	2	1	51	51	10		5	64	1-1,56 „
Ekersund	86	6	16	121	297		59	3	153	2-1,31 „
Haa	59		1	12	49	8		2	117	3-2,56 „
Klepp	56	5	5	22	34	9	6	1	96	3-3,12 „
Lye	114	2	10	122	133	1	15	6	186	6-3,22 „
Høyland	61	2	2	54	237	38	24	1	170	6-3,53 „
Sandnes	57	4	9	67	346		44	1	88	1-1,14 „
Haaland	60	1	3	87	55	7		3	99	2-2,02 „
Domkirken, Stavanger	101	5	44	143	746		87		300	9-3,06 „
St. Petri	106	6	40	340	523		114		269	20-7,43 „
St. Johannes	103		32	311	555	8	25	2	331	14-4,23 „
Hetland	147		5	102	97	8	16		240	20-8,39 „
Høgsfjord	60	1	6	44	14	1		2	60	
Strand	65			134	52	9	7		73	4-5,58 „
Finnøy	49	13	1	48	31	5			27	1-3,71 „
Rennesøy	62			52	89	1			58	
Skudenes	48	12	1	15	78	3	8	6	96	
Koparvik	58	3	5	40	38	2	2	9	194	2,92 „
Avaldsnes	54	5	4	101	46	6	23	5	77	1-1,30 „
Torvastad	55	5	11	52	239	14	9	2	62	
Haugesund	110	14	13	52	228		50	10	474	25-5,28 „
Tysvær	54	5	1	87	66	7		10	58	
Skjold	58	3	4	53	141	9			81	2-2,47 „
Vikedal	61	1	1		27	1		2	48	1-2,08 „
Nedstrand	52	7	3	43	69	7	16	6	43	1-2,33 „
Hjelmeland	61		3	99	234	12		10	79	2-2,53 „
Jelsa	53	8	4	26	107	10	2	4	37	
Sand	49	12	4	19	22	4		2	72	2-2,78 „
Suldal	53	4	3	22	61	1		3	28	
	6724	443	690	7137	13568	700	1815	390	9307	328

Konfirmerte	Konfirmantuppl. som ikkje konfirmerast	Ekteskap ved kyrkjeleg vigsla	Ekteskap ved borgarleg stifting	Nattverdgjester i kyrkja	Andre stader ved presten	Ved godkjende lækmenn	Ialt	Innmelde i kyrkja	Utmelde av kyrkja	Jordfesting
44		12		220	59		279		5	15
48		6		851	71		922			28
32		2		100	36		136		1	26
97		24		207	218		425		1	58
87		40	3	91	12		103	3	65	42
88		16		358	108		466			36
133		31	1	837	116		953	2	5	96
50		13		412	41		453		2	47
47		8		352	56		408		2	26
21		3		66	3		69			17
100	4	19	4	361	74		435		9	51
41	3	5		123	8		131	1		26
155	1	26	1	950	345		1295	7	2	81
41		4		345	44		389		5	25
90		14	1	425	50		475		2	59
47		10		134	13		147	1		18
15		8		65	10	3	78			19
100		20	1	280	46		326		2	60
133		21	3	416	50		466		9	63
43		6		185	6		191			26
34		4		142	3		145		1	12
56		15		340	105		445		9	39
55	1	17		336	35		371		12	33
44	3	10	1	270	56		326		1	21
121	10	47	1	442	65		507	2	7	47
90	14	19	2	683	18		701		5	60
77	5	22	2	96	22		118		3	31
127	17	25	2	900	107		1007		1	48
165		35	3	283	33		316		1	66
70	1	22		421	15		436		3	24
90	1	27		684	31		715			42
301		133	9	2104	139		2243	1	9	186
270		65	10	2281	48		2329	2	19	176
289		103	10	1471	55		1526	2	36	177
212	1	39	2	644	27		671	1	4	105
46		14		164	15		179		3	42
77	4	18		167	14		181			31
32	1	6		73	23		96			10
56	4	12		299	27		326			26
87	1	18		728	44		772		11	50
145		41	1	504	117	2	623	1	13	44
60	2	12		339	21		360		2	30
42		5		436	129		565		5	26
382		128	8	1507	191	3	1701	5	10	190
54		16		308	54		362			24
87		13		485	68		553		1	53
43	1	5		193	3		196			31
67	1	9		103	91		194			32
48	6	12		372	43		415			29
47		3		269	79		348			23
71		6		207	18		225			41
38		6	1	117	3		120			23
8717	138	2342	109	41671	5586	144	47401	95	448	4882

I Barbu er det sedelege tilstand og edruskapen i det heile god. Dei ymse kristelege verksemder vert drevne som fyrr og samlingi um Guds ord er likeeins som det hev vore.

Høvaag: Edruskapen er i det heile rett god og sedskapen sers god. Det vert stelt godt for dei sjuke og fatige. Arbeidet for indre og ytre misjon held fram som fyrr, det hev iallefall ikkje minka.

Høgsfjord: Sedskapen i prestegjeldet er rett god, likeeins edruskapen, som ikkje hev gjenge tilbake i dei seinare aar. Um arbeidet for indre og ytre misjon vart det sagt at det ikkje hev gaatt tilbake, men der er vakse fram fleire nye greiner og desse hev gjort at det sume stader er gaatt ut over dei gamle verksemder.

Strand: Arbeidet for indre og ytre misjon gjeng som fyrr. Der vert halde fleire uppbyggjingsmøte av sokneraadet i samarbeid med folk i grendene kring um i sokni. Sedskap og edruskap i prestegjeldet er rett god, tilstandi i heimane er sers gode.

Nedstrand: Arbeidet for ytre og indre misjon hev i det heile gjenge fram. Det hev vorte ikkje so lite splitta ved dei ymse greiner som dette arbeid er uppdeilt i. Det sedelege tilstand er rett godt. Edruskapen hev gjenge sterkt fram i dei seinare aar.

Jelsa: Edruskapen er god og mykje betre enn i tidlegare tider. Sedskapen er rett god og folket liver eit godt og trufast heimeliv. Kyrkjesøkningi er god og likeeins søkningi til uppbyggjingsmøte. Arbeidet for dei ymse greiner av ytre og indre misjon held fram som fyrr.

Kyrkjone: Det trengst aa stella paa kyrkje eller kyrkjegard i desse sokner: Sannidal, Drangedal og Tørdal, Skaatøy kyrkje og Levangsheiens kapell, Fyresdal, Høle og Forsand. Um dette er det sendt utskrift til Stiftsdireksjonen.

Arbeidet med aa restaurera kyrkjone held fram. I Kristianssand hev dei gjeve i uppdrag til ein arkitekt aa koma med utkast til prydnad av domkyrkja. I Solum er der framlegg um aa restaurera hovudkyrkja. Fyresdal kyrkja hev dei lagt nytt tak paa og steller til ny kyrkjegard. Indre Søndeled kyrkja arbeider dei med. I Risør tok dei upp arbeidet, men maatte stogga det i desse vandsame tider. I Oddernes arbeider dei med utkast til aa restaurera kyrkja. I Vennesla hev dei samla inn pengar til aa pryda kyrkja. I Vanse hev dei og teke arbeidet upp. I Stavanger domkyrkja er dei gamle epitafier sett inn til prydnad i kyrkja, og Emanuel Vigeland hev fenge i uppdrag aa faa istand prydelege ljosekrunor. Dei hev fenge kring kr. 100 000 til eit nytt orgel, og dei arbeider ogso med utkast til taarn. I Høle kyrkja er den gamle fine altartavla, maala av Gottfred Hentschel, restaurera og sett inn att og er ei pryd for kyrkja. I Avaldsnes kyrkja hev dei gjort ferdigt det store taarn og taarnhallen og eit kryptrom i taarnfoten til daapsbonn og andre, men med inventariet hev dei ingen ting kunna gjort av di dei vantar pengar. Ogso fleire andre stader arbeider dei for aa setja kyrkjone i vakkert stand.

For kyrkjearbeidet i heile bispedømet viser eg til *statistikken* for 1923. — Til denne set eg fylgjande merknader: For messefall er talet i aar det same som i fjor, men dei faste gudstenestor er 61 fleire. Dei

religiøse og kyrkjelege møte var i fjor 7480, i aar 7137. Vitjing av gamleheimar og sjukehus var i fjor 1993, i aar 1815. Grunnen til dette er at so mange prestar maatte halda gudstjenesta og sjaa til sjuke i dei ledige prestekall, men so hev sjukevitjing gjenge fram fraa 13388 i fjor til 13568 i aar.

Talet av dei døypte hev gjenge ned med over 600, men so hev og talet paa jordfeste gjenge ned med 436. I fjor var prosenten av fødde utanfor ekteskap 3,4, i aar er det 3,5. — Talet av konfirmantar er 140 fleire enn i fjor, men talet paa konfirmantar som ikkje let seg konfirmera hev gjenge ned fraa 143 til 138. — Det er 110 færre ekteskap i aar og talet paa borgarlege vigslor er minka fraa 114 til 109. Altargonga hev minka med 517, og er i alt kring 11 % av heile folketalet. — Talet paa innmelde i kyrkja hev vakse til 95 mot i fjor 90; og talet paa utmelde or kyrkja hev minka til 448 mot i fjor 521.

Det kristelege og det kyrkjelege livet og det sedelege tilstandet maa soleis segjast i det heile aa vera som fyrr i Agder bispedøme.

14. august 1924. *Bernt Støylen.*

IV. BJØRGVIN BISPEDØME.

Kyrkjevigsla. Det hev ikkje vore vigt nokor ny kyrkja i det framfarne aaret. Men med kgl. res. 21. sept. 1923 vart det gjeve løyve til aa halda gudstenesta for distriktet Gyldenpris i Aarstad sokn i Bergen i ein bygnad i Høyes laboratorium, etter biskopen med samtykke av Kyrkjedepartementet hadde konstituera ein hjelpeprest i Aarstad. Lokalet hadde fenge høveleg innreidnad av Bergens kommune og vart vigt av biskopen ved ei gudstenesta 4. sundag i advent 23. december 1923.

Prestevigsla. I aaret 1923 hev eg vigt 3 prestar: Arnt Lunde, stiftskapellan i Bjørgvin bispedøme, Johannes Oscar Langmuir Michelsen, til tenesta i ledige prestekall i Bjørgvin bispedøme, Karl Julius Roald, til tenesta paa same vis.

Presteskifte. Res. kap. Carl Konow i Sandviken i Bergen døydde 18. mai, domprost Carsten Balthazar Hansteen døydde 22. september. 8 prester er i aaret utnemnde til andre kall: Sokneprest Leganger i Sund 26. januar til sokneprest i Aas, prost Andersen, sokneprest i Kvinnherad, 2. mars til sokneprest i Furnes, sokneprest Thormodsæter i Tysnes 16. mars til sokneprest i Skiptvet, prost Rasmussen, sokneprest i Manger, 22. juni til spr. i Skudenes, prost Lüdemann, sokneprest i Kinn, 7. sept. til sokneprest i Litlehamar, sokneprest Weibust i Fitjar 14. sept. til sokneprest i Kvinnherad, sokneprest Feet i Askøy 9. nov. til sokneprest i Porsgrund, sokneprest Skrondal i Vannylven 9. nov. til sokneprest i Sunndal.

Avskil i naade paa grunn av aldersgrensa fekk prost Eide i Nordfjord, sokneprest i Davik, avskil fraa prosteembetet 23. mars, og fraa sokneprestembetet 7. september.

Til sokneprest i Borgund vart sokneprest Eikrem i Bud utnemnd 9. februar, til sokneprest i Fjell sjømannsprest E. G. Storesund 19. mai,

til hjelpeprest i Aarstad pers. kap. i Porsgrund J. Prytz fraa 1. juli, til sokneprest i Sund stiftskapellan Lunde 3. august, til res. kap. i Sandviken i Bergen sokneprest Hansen i Torvastad 14. sept., til sokneprest i Kvinnherad sokneprest Weibust i Fitjar 14. september, til sokneprest i Ørsta ordinera prest Roald 14. september, til sokneprest i Sogndal ordinera prest Torvanger 28. september, til sokneprest i Leikanger ordinera prest Sverre Daae 5. oktober. Det vert i alt fraagang av 8 prestar og tilgang av 9. Domprosten og prost Andersen i N. Sunnhordland prostedøme gjekk i fraa, like eins prost Rasmussen i Nordhordland, prost Lüdemann i Sunnfjord og prost Eide i Nordfjord. Til ny prost i Nordfjord vart sokneprest Eckhoff i Gloppen utnemnd. I alt fraagang av 5 prostar og tilgang av 1.

Ved aarskiftet millom 1923-1924 stod desse 12 kall ledige: Domprostiet og soknepresteembetet ved Domkyrkja, Johannes hjelpeprestembete i Bergen, Hospitalsprestembetet, Manger soknekall, Evanger, Jostedal, Kinn soknekall og resid. kapellani, Gaular, Davik, Sande, Haram. I Evanger gjorde ein norsk-amerikansk prest tenesta, i Jostedal ein norsk ordinera prest.

Blixsalmane er i aaret innførde i Moster i Finnaas prestegjeld og i Gaupne i Luster prestegjeld.

Nynorsk liturgi er innført i Kvinnherad, Uskedal, Haslestrand, Ænes, Ølve (alle i Kvinnherad), Mæland og Seim (Alversund), Sæbø (Manger), Jostedal, Vangen og Flaam (Aurland), Kaupanger (Sogndal), Vik (Gaular), Bru og Norddalsfjord (Kinn), Indre Herøy, i alt i 16 kyrkjor. I bispedømet i det heile er dermed denne liturgi innført i 80 kyrkjor.

Kyrkjeleg statistikk for bispedømet. Talet paa kyrkjelemer i bispedømet etter folketeljingi i 1920 er ialt 404659.

Døypte i 1923			8629.
Konfirmera			8178.
Kyrkjeleg vigde ektepar	2375	gifte i alt	2449.
Borgarleg gifte	74		
Nattverdsgjester			69216.
Jordfeste			4663.
Innmelde i kyrkja			24.
Utmelde or kyrkja			148.

Utmeldingane or kyrkja fell soleis paa dei ymse prostedøme: Bergen 78, Søre Sunnhordland 2, Nordre Sunnhordland 3, Midhordland 15, Osterøy 11, Nordhordland 10, Hardanger og Voss 1, Indre Sogn 0, Midtre Sogn 0, Ytre Sogn 1, Sunnfjord 2, Nordfjord 7, Søre Sunnmøre 10, Austre Sunnmøre 1, Nordre Sunnmøre 7. — Dei einskilde dissentarsamfund som hev fenge mest av dei utmelde til seg, er adventistar, metodistar og pinsevener. Dessutan kann det nemnast at 6 hev gjenge til den romersk-katolske kyrkja (i Bergen og Laksevaag).

Medeltalet paa altarsgjester, eller rettare altarsganger i bispedømet er 17,1 % av heile det kyrkjelege folketalet mot 16,8 % i 1922 og 17,11 % i 1921. Liknar me saman dei einskilde kyrkjelydar, kann talet svinga millom 64 % og 6 %. Millom 20 og 30 % finst det ikkje so faae stader. I Balestrand prestegjeld, der det hev vore vekkjing, er talet 41,4 %, ja i Fjærland sokn 49,2 %. For byen Bergen er procenttalet kring 17, for Hardanger og Voss prostedøme er talet utrekna til 15,3 og for S. Sunnmøre til

21,54 % mot resp. 14,2 og 20,16 i 1922. I det heile syner aaret 1923 ei stiging i nattverdsgang mot aaret fyrr.

Bispevisitas hev eg halde i desse 15 prestegjeld: Finnaas, Stord, Austevoll, Bruvik, Herdla, Ullensvang, Odda, Aardal, Lærdal, Vik, Førde, Gloppen, Innvik, Sande, Ulstein. Eg hev no sett upp visitasruta soleis at det millom visitasane i kvart prestegjeld skal vera 5 aar i staden for 6 aar som er maksimum i visitasreglementet.

I dei 15 prestegjeld er det 43 kyrkjer, som eg vitja alle saman. Dei hev i alt kring 18000 sitjeplassar, og daa kyrkjone jamt yver hev vore fullsette, kann ein segja at visitasane hev naatt kring 18000 av dei 61147 menneske som bur i dei nemnde prestegjeldi. Millom dei 18000 maa reknast ca. 1000 konfirmandar og andre ungdomar som møtte fram til samtale, og umfram dei 18000 kann reknast kring 4000 skuleborn som møtte til barnegudstenesta.

Av det som kom fram paa visitasane skal eg nemna:

A. Altarbok og gudstenesta. Still bøn i staden for klokkarbøn var innført berre i 10 av dei 42 kyrkjone. Det var i Stord, Ullensvang, Utne, Aardal, alle i Førde, og Randabygd kapell. Den gamle konfirmasjonsskipnad var raadande i dei fleste kyrkjor. Den nye var innført i Dale (Bruvik), Ullensvang (3 kyrkjor), Odda, Aardal, Rovde (Sande), i alt 7 kyrkjor. Nattverden var sambunden med skriftemaal paa dei fleste stader. Privat nattverd var kjend paa Stord, Vaksdal, Stamnes i Bruvik, Blomvaag, (Herdla), i Ulstein og Sande, elles ikkje.

B. Kyrkjor og kyrkjegardar. Dei fleste kyrkjor og kyrkjegardar var i forsvarleg stand. Der det vanta noko, var det planar um aa setja i stand. Bruvik kyrkja vanta sakristi, og omnane var for smaae til aa gjeva varme nok. Det vart arbeidt for ny kyrkja paa Vaksdal. Kyrkjegardane paa Dale og Stanghelle vanta stopel og klokka. I Ullensvang og Kinsarvik var det arbeid med aa faa betre varme i kyrkjone. Den gamle Kinsarvik-kyrkja var under sakkunnig gransking, so ho kunde faa høveleg vøling. Odda kyrkja var kvitmaala utvendes, men straks vart ho like graa att av røyken fraa fabrikane. Innvendes var ho nymaala og ljos, hadde fenge elektrisk ljos og ny orga. Uppe i dalen, paa Skare, skal det byggjast kapell. Aardal kyrkja er bygd av arkitekt Christie i eit slag etterlikning av stavkyrkje-stil. I storm rister ho med mykje knesting og bresting, og like eins rister ho naar dei ringjer med klokka, soleis at orga hev kome i ustand av det. Tønjum kyrkja var nyst maala og fjelga innvendes. Den gamle Kvamsøy kyrkja i Vik, som enno brukast av og til, trong ein grand vøling. Førde kyrkja skulde maalast innvendes og faa tvo nye omnar. Det var trong til ny kyrjegard baade i Førde og Naustdal. Kyrkja i Naustdal trong vøling paa taarnet, det var tanken aa leggja inn elektrisk ljos og elektriske omnar. Haukedals kapell skulde maalast utvendes. Olden gamle kyrkja er kald og trekkfull. Det er samla inn ca. 40000 kr. til ny kyrkja. Men den gamle kyrkja bør ikkje rivast og kann vanskeleg utvidast. No var det tanken aa byggja ei ny kyrkja attmed den gamle. Men planane er enno i det uvisse. Dei ventar paa nærare fraasegn fraa riksantikvaren. I Ulstein var det ordna med ny kyrkjegard og i Hareid med utviding av den gamle. I Gursken er det utlagt ny kyrkjegard.

C. Kristeleg og sedeleg liv. Likesom fyrr gjev eg yversyn yver kyrkjesøkning etter dei skynsuppgaavor eg hev fenge.

Prestegjeld.	Kyrkjor.	Folketal 1920.	Kyrkjerom.	Kyrkjesøkning.
1. Finnaas	4	5880	2024	1680
2. Stord	1	3955	600	300
3. Austevoll	3	2714	890	430
4. Bruvik	3	4062	1226	600
5. Herdla	2	5314	950	250
6. Ullensvang	3	3655	1620	600
7. Odda	1	6171	550	150
8. Aardal	1	1600	500	50
9. Lærdal	3	2419	730	430
10. Vik	4	3303	1200	400
11. Førde	5	6108	2220	1300
12. Gloppen	4	5242	1860	1150
13. Innvik	4	2924	1169	870
14. Sande	3	3167	1380	1200
15. Ulstein	2	4633	1050	900
15	43	61147	17969	10310

Minst søkning var det i Odda, ca. 2½ %, og i Aardal, ca. 3 %, mest i Bremnes kyrkja, yver 40 %, i Sande ca. 38 %, Innvik ca. 30 %, Finnaas ca. 29 %, Ulstein ca. 20 %. Jamt yver var kyrkjesøkningi ca. 17 % av folketalet. Det var aukande søkning i Ullensvang, Lærdal og Vik.

Altargangen hadde, som nemnt i den kyrkjelege statistikk for heile bispedømet, auka upp att til procenttalet fraa 1921.

I Sande prestegjeld var det utmeldt 98 or kyrkja. Dei var fraa grendi Gjerdsvik og var misnøgde med den nye soknedeilingi som hadde sett Gjerdsvik i den nye Gursken sokn. Desse 98 hadde ikkje endaa fenge nokon fast ny kyrkjeskipnad, so sume av deim kom og bad um aa faa borni sine døypte i kyrkja. Kyrkjefolket i Sande hadde eit inderleg ynskje um at prestekallet snart maatte faa fast prest, sidan det hev vore ledigt fraa 19. april 1919 og i den tid havt ymse skiftande vikarprestar.

I skulane var det mest 6 timer um vika i kristendomskunnskap og meir, sume stader upp til 9. Berre i Kinsarvik var det 3 timar og like eins i Odda byskule. Katekismeforklaaring var i bruk alle stader, helst Jakob Sverdrups forklaaring, i Austevoll bruka sume forklaaringi av H. U. Sverdrup, i Ullensvang og Odda av Thv. Klaveness, i Bremnes og Bømlo av Laache. Kristendomskunnskapen hjaa borni maa i det heile segjast vera god, og lærarane saag ut til aa interessera seg mykje for dette læreemnet.

Det kann segjast um alle dei prestegjeld som vart visitera at det var mykje av *kristeleg verksemd* med arbeid for *heime- og ute-misjon.* Til dømes kann nemnast at det i Ulstein prestegjeld reknast aa vera innkome i 1922 kr. 25000 til dei ymse greiner av friviljugt kristelegt arbeid, derav til det Norske Misjonsselskap kr. 9443.39. I Sande um lag kr. 6000 til det Norske Misjonsselskap og kr. 3000 til Kinamisjonen, i Ullensvang kr. 6000 til kristeleg verksemd, i Stord kr. 15900 til det same, derav kr.

6400 til det Norske Misjonsselskap, kr. 4000 til Kinamisjonen, kr. 4000 til Sjømannsmisjonen, kr. 1500 til Indremisjonen. I Finnaas er folket sers offerviljugt, men der vart det ikkje framlagt uppgaavor i tal.

Um *edruskap og sedskap* vart det i det heile sagt at det stod vel til. Berre eit par stader vart det klaga paa at misbruk av rusdrykk hadde auka paa grunn av smugling. Ein stad vart det nemnt at folk hadde teke til aa brenna brennevin heime, mest for moro skuld, men sidan hadde dei slutta att. Sverjing og banning hadde minka mykje av mot fyrr, og sume stader var slikt misbruk slett ikkje aa høyra. Dei fleste stader kunde det segjast at ingen hadde vore tiltala eller straffa for brotsverk paa mange aar.

Um heile bispedømet kann endaa nemnast at det i aaret 1923 berre var *2 stiftskapellanar* av dei 5 som skulde vera. Den eine av dei 2 er stiftskapellan Haugsøen, som er «ungdomsprest», utnemnd med det fyremaal at han skal preika Guds ord paa nynorsk. Han hev reist i kring heile aaret og halde 53 preikor i kyrkjone og 214 fyredrag i ungdomslagi.

Ymse møte m. m. Den 13.-15. mars var det friviljugt kyrkjeleg stiftsmøte (bispedømemøte) i Bergen, og der var biskopen med. Like eins preika eg olsokdagen paa Voss ved 900-aars-høgtidi til minne um at Olav den heilage kristna Voss. Det var ei stor og stilfull kyrkjehøgtid vossingane hadde laga til, og ho gav oss alle inntrykk av kor djupe røter kyrkja og kristendom hev fest i folkelivet. Den 19.-28. april var eg med i bispemøte i Oslo bispegard, den 20.-24. oktober i «den norske kirkes presteforenings generalforsamling» i Bergen, den 25.-28. oktober i det friviljuge kyrkjelege landsmøtet i Oslo. Kring midten av december var eg censor ved den teologiske eksamen ved Menighetsfakultetet.

Den fyrste vika av mars fekk Bergen vitjing av biskop Eklund fraa Karlstad i Sverike, som preika og heldt fleire fyredrag, og $^{30}/_{9}$ til $^{3}/_{10}$ fekk me vitjing av biskopen yver Island, Jon Helgason, som like eins tala og preika.

Til slutt *eit minne* fraa visitasferdi paa Sunnmøre. I Sande prestegjeld paa vestsida av Sandsøyi er det ei merkeleg hola som gjeng inni fjellet, fyrst paa skraa nedetter og so nokorlunde horisontalt heile 180 meter inn. Det er den namngjetne *Dollsteinshola*. Ein mann som hadde vore inne der, fortalte at han hadde set namni paa biskopane Pontoppidan og Neumann skrivne paa fjellveggen med krit, og eg meinte at det ikkje vilde vera uhøveleg um den noverande Bjørgvinbisp og gjekk inn. Det var den 13. august me kravla upp fjellside til inngangen, eit lag paa 18 personer, og av deim var 14 personar med inn i hola, soleis baade prosten og forrettande sokneprest. Føraren var Sigvald Baade, son til Fredrik Baade som i si tid hadde ført biskop Birkeland inn i hola. Me trong 3-4 timer til aa koma inn og ut. Snart var gangen saa trong at me laut krjupa, snart laut me upp og ned yver store steinar, og stundom vida hola seg ut til velduge kyrkjekvelvar. Serleg ein stad kunde me ikkje sjaa upp i taket kor mykje me lyste med ljos og elektriske lampor. Eit stykke innanfor denne katedralen vide hola seg atter ut til eit mindre kapell, og daa var me komme til botnen og laut stogga. Me sløkte alle ljos ei stund og gav oss yver til den uhuglege kjensla av aa staa i kolmyrker djupt inne i fjellet. So kveikte me ljosi att, og det vart skrive ei melding um ferdi med aar og datum og alle namn, og papiret vart nedlagt der

so trygt som raad var. Eg kom til aa tenkja paa dei gamle kristne som laut halda gudstenesta i katakombane um dei skulde faa fred. Ut fraa denne stemning messa eg fadervaar paa latin med tone fraa Missale Romanum, og eg sagde nokre ord um skilen millom fyrr og no.

Den gongen laut tenarane i kyrkja røma for folket inn i den myrke hola. No var repræsentantar for folket førarar inn i den myrke hola og gav studnad paa ferdi med sine sterke armar. Gjev det alltid maa vera so i vaar norske kyrkja, at dei som tener med ord og sakrament maa kjenna at folket er med ogso i tronge og myrke tider. Sidan song me «Gud signe vaart dyre fedraland» djupt inne i Noregs hjarta, og tok so paa utvegen att. Der fjellveggen var slett nok, freista me aa skriva namni vaare med aarstal attaat. Me lyste alle stader etter andre namn, men namni Pontoppidan og Neumann kunde me ikkje finna. Derimot saag me Sigvald og Einar Skavlan med aarstalet 1861 attaat, og mange mindre kjende namn baade fraa eldre og nyare tid. Daa me kraup og gjekk ut att, var det godt me hadde Ariadnetraad, so me ikkje gjekk oss vilt i dei krokute gangane. Underleg kjært var det aa sjaa dagsljoset att, og endaa lufti slett ikkje hadde vore ufrisk inne i hola, var det godt aa faa anda fritt under open og solfyllt himmel. Me song «Deilig er jorden, prægtig er Guds himmel», og den kjende songen fekk nytt innhald for oss.

Heile turen hadde vore strid, so ein av dei som var med, sagde at slikt gjer ein ikkje meir enn ein gong i livet. Eg for min part var lemster og lembroten i lang tid etterpaa, men eg tregar ikkje paa ferdi; ho kjem til aa vera eit ugløymande minne.

25. april 1924. *Peter Hognestad.*

V. NIDAROS BISPEDØMME.

Paa grunn av ledigheten i bispeembedet og skiftet av biskop er der i løpet av 1923 ikke avholdt nogen visitas. Saavel av denne grunn som fordi biskopen ennu er ny i sin stilling har jeg intet annet aa si om forholdene i bispedømmet, enn at de, saavidt jeg skjønner, er omtrent uforandret. Det viser sig fremdeles at de strøk, som mest faar merke den manglende tilgang paa kandidater til ledige presteembeder, lider derunder idet de religiøse forhold og tildels ogsaa de moralske viser nogen forvirring og nedgang. Det har lykkedes i aarets løp aa faa en del av de ledige embeder besatt, likesom den ekstraordinære betjening av fiskevær under fisketiden og ekserserplasser under øvelsestiden har kunnet holdes oppe. Likeledes har der været sørget for anleggsarbeiderne ved Sunnan-Grong-banen. En særskilt vanskelighet volder spritsmuglingen og dermed sammenhengende foreteelser, navnlig paa øene og langs kysten.

Biskopen har kunnet besøke Orkdal ved kirkejubilæet i desember, da 30-aarsdagen for nybygning av Orkdals kirke blev feiret under stor tilslutning fra menighetens side. Likeledes har jeg i desember kunnet delta i en større tilstelning av pedagoglaget paa Levanger og i julen delta i betjeningen av det ledige Klæbu sognekall.

Ingen nye kirker er innviet, men Hitra og Aure kirkers gjenopførelse er under forberedelse eller paabegynt, likesom et kapell paa Jensvoll i Røros landsogn er under opførelse og formentlig vil bli ferdig i løpet av 1924.

Det har været av interesse aa se, hvorledes menighetsraadene efterhaanden begynner aa arbeide sig inn i de praktiske opgaver som ligger foran dem. Det har været forsøkt aa bringe dem i forbindelse med det Norske Bibelselskaps stiftskomite for Nidaros bispedømme, og uaktet der ennu ikke er hengaatt mange maaneder, ser det ut til at det skal lykkes aa faa dem med i arbeidet for den hellige skrifts utbredelse i menighetene, dels derved at de optrer som underavdelinger under Bibelselskapet, dels derved at de opnevner specielle sub-komiteer med dette for øie, dels ogsaa saaledes at gamle avdelinger kommer i bedre gang eller nye stiftes. Det sier sig selv, at interessen for ansettelse av prest fremdeles er meget stor og hvad de avgivne erklæringer angaar, kan man med faa undtagelser ikke klage over dem. De feil som her er begaatt ligger mindre hos menighetsraadene enn hos de overordnede myndigheter, som maa forutsettes aa ha videre utsyn og som jo ikke paa nogen maate er forpliktet til aa følge menighetsraadenes erklæringer. Det har været en glede aa motta de mange henvendelser, som er kommet fra menighetsraadene om igjen aa faa utnevnt prest i de prestegjeld, hvor der i nogen tid har været ledighet. Uaktet de fleste av dem ennu ikke kan imøtekommes og ikke bærer vidnesbyrd om at de forstaar den virkelige stilling i presteskapet for øieblikket, er de dog baarne av saamegen sund sans og saa megen forstaaelse av den betydning det faste presteembede har for prestegjeldet i sin helhet, at det er opmuntrende aa motta dem. Det kan ogsaa bemerkes at den kongelige resolusjon av 17. aug. ifjor om barnegudstjenester istedenfor høimessegudstjenester synes aa vinne stor tilslutning. Der innkommer ennu og vil formodentlig i løpet av dette aar vedbli aa innkomme ansøkninger fra menighetsraad om tillatelse til aa avholde fra 1 til 4 aarlige barnegudstjenester istedenfor høimessetjenester. Synes nu enn 4 barnegudstjenester istedenfor høimesse aa være temmelig meget, idet høimessetjenestene ikke maa fortrenges av barnegudstjenester, saa vidner dog forholdet om stor interesse for aa innføre den opvoksende slekt i kirkens gudstjenestlige liv. Naar jeg forhaabentlig i løpet av inneværende aar har faatt gjort et større antal visitaser, skal jeg tillate mig aa komme tilbake til dette.

1. mars 1924. *J. Gleditsch.*

VI. HAALOGALAND BISPEDØMME.

Bispedømmets geistlighet. Der var i aarets løp *ingen dødsfall* blandt prestene. *Avskjed* blev paa ansøkning tilstaatt sogneprest i Loppa, kst. prost i Alta prosti *N. A. Horneman*, f. 1862, der av Nidaros biskop blev konstituert som hospitalsprest i Trondhjem. I den anledning bad departementet uttalt overfor sogneprest Horneman sin erkjentlige takk for

det opofrende og fortjenstfulle arbeide han hadde utført i det besværlige Loppa sognekall. Som det vil erindres, hadde sogneprest Horneman 4 aar tidligere ombyttet sitt embede i Trøndelagen mot Loppa sognekall, hvortil ingen ansøker hadde meldt sig. Efter aa være naadd op over 60-aarsalderen fant han dog aa maatte overlate Loppa til yngre krefter. Maatte nu ogsaa nogen følge hans eksempel og melde sig til tjeneste som hans efterfølger. De to prester, prost *A. Larsen* i Lenvik og prost *G. L. Kullerud* i Hemnes, der i aaret fylte henholdsvis 72 og 71 aar, blev efter biskopens forslag opfordret til aa bli staaende i sine embeder, den siste yderligere ett aar, den første til 1/7 1924, og begge innvilget heri. *Befordret til nye embeder utenfor bispedømmet* blev, i aarets siste kvartal, 5 prester. 3 prester blev *befordret innen bispedømmet,* 6 blev *utnevnt til embeder innen bispedømmet* uten tidligere aa ha innehatt saadant; dog hadde to av disse tidligere været konstituert som stiftskapellaner her.

Resultatet er altsaa at ved aarets utgang stod som ved aarets begynnelse fremdeles 28 av bispedømmets 87 prestestillinger ledige. Og prestenøden var saa langt fra mindre, at den tvertom var øket ved at antallet av ordinerte prester der som konstituerte betjente ledige embeder, gikk ned fra 6 til 5. De ledige embeder var ved aarsskiftet: Vik sognekall (ledig fra 1923), Velfjord (1923), Rødøy (1921), Meløy (1922), Fauske kallskap. (1921), Bodin res. kap. (1918), Kjerringøy sognekall (1921), Gimsøy (1916), Borge (1919), Flakstad (1921), Hadsel pers. kap. (1921), Trondenes hjelpeprestemb. (1917), Bjarkøy sognekall (1923), Tranøy hjelpeprestemb. (1910), Berg sognekall (1919), Tromsøysund (1923), Loppa (1923), Kautokeino (1921), Hammerfest kateketemb. (1918), Maasøy sognekall (1916), Kjelvik (1918), Kistrand (1920), Vardø (1920), Vadsø kateketemb. (1917), Sør-Varanger sognekall (1923), samt 3 stiftskapellanier. Dessuten har sogneprest Tønders embede, Salangen sognekall, maattet betjenes ved stiftskapellan den største del av aaret under hans fravær paa stortinget.

Av de ledige embeder har Maasøy og Kjelvik sognekall fremdeles været bestyrt under ett av kst. sogneprest Bolstad; der foreligger dog andragende fra Maasøy menighetsraad om at der nu maa gjøres et forsøk med aa skaffe kallet egen sogneprest igjen. De forhenv. sogneprester L. Hjelm og L. R. Landmark har bestyrt forskjellige kall; fhv. misjonsprest J. O. Bang har fremdeles betjent Borge sognekall som assistent hos den konstituerte sogneprest, og fra 1. desember har fhv. sjømannsprest J. Christiansen overtatt et tremaaneders vikariat i Meløy. Dessuten har de ordinerte prester Synnes og Storaas bestyrt ledige embeder inntil de overtok fast embede her. Nogen hjelp av prester sydfra fikk vi ikke det siste aar, bortsett fra at sogneprest le Maire's tjenestegjøring i Karasjok og Kautokeino varte til paasken 1923 og sogneprest Smith i paasketiden i ca. 14 dage betjente sin gamle menighet Kautokeino. Forøvrig har de ledige embeder dels været bestyrt av stiftskapellanene, dels og vesentligst ved naboprester. Det er svære veksler som i mange tilfelle trekkes paa disses arbeidskraft og arbeidsvilje. Hvor vanskelige forholdene har vært, kan best forstaaes naar man hører at sogneprest Waage i Alta i aarets siste kvartal var eneste prest og konstituert prost i prostiet; han bestyrte foruten sitt eget embede Talvik og Kautokeino sognekall, mens Loppa bestyrtes av en prest utenfor prostiet (sogneprest Bøckman i Skjervøy) med den paa Loppa bosatte diakon Løkaas som

lægassistent. Ved de utnevnelser som er foregaatt siden siste aarsskifte ser det dog ut til aa bli bedre tider for Finnmarkskallene; foruten kateketembedene er nu av de 15 sognekall kun (!) 3 ledige: Loppa, Maasøy og Vardø; men det er riktignok overmaate maktpaaliggende at der nu snart kommer prest spesielt til Vardø, som har staatt ledig siden 1920. Det er gledelig at en rekke unge prester har fulgt kallet fra Finnmark og meldt sig til tjeneste der hvor de trengtes *mest*.

Av *presteordinasjoner* fant 1 sted, idet kandidatene Astrup, utnevnt til sogneprest i Beiarn, Taraldset og Thorseth, utnevnt til stiftskapellaner, søndag 4. mars ordinertes i Lødingen hovedkirke under medvirkning av prostiets prester.

Nogen *ny prestestilling* har selvfølgelig heller ikke i 1923 kunnet oprettes.

Bispedømmets deling. Denne sak er nu kommet saa langt at der i oktober 1923 gjennem Haalogalands stiftsdireksjon med dennes beste støtte er innsendt til statsmaktene et andragende om «*at der snarest mulig treffes forføininger til deling av Haalogaland bispedømme saaledes at Nordland fylke blir eget bispedømme med Bodø som bispesæte*». Som det vil erindres, uttalte det frivillige kirkelige stiftsmøte for bispedømmet som blev avholdt i Tromsø i august 1921, enstemmig at man ansaa det paakrevet at Haalogaland bispedømme snarest mulig blev delt i minst 2 deler. Paa grunnlag herav er der da nu fra 61 av de 65 menighetsraad i Nordland fylke innkommet et andragende som ovenfor nevnt, idet menighetsraadene helt ut har sluttet sig til den utredning som biskopen har gitt av dette spørsmaal. For 56 menighetsraads vedkommende er denne henvendelse enstemmig. I 5 menighetsraad stemte 25 medlemmer for og 8 mot henvendelsen. Yderligere 2 menighetsraad uttaler at de ønsker deling, «men med særskilt biskop for de sprogblandede distrikter,» formentlig da for Finnmark fylke. 1 menighetsraad (Narvik) har med 8 mot 2 stemmer uttalt at man ikke for tiden ønsker aa komme med nogen henvendelse. 1 menighetsraad (Vassaas, paa grensen mot Nord-Trøndelag) ønsker ikke deling.

Saken har været forelagt samtlige ved den tid i Nordland fylke tjenestgjørende 39 prester; av disse har de 38 varmt anbefalt delingen, mens kun én, den residerende kapellan i Narvik, har uttalt sig mot.

Dernæst har saken været forelagt Nordland fylkesting som den 25. juni 1923 enstemmig uttalte: «Fylkestinget er enig i den uttalelse som er fremkommet fra hr. biskopen i Haalogaland og fra prester og menighetsraad i Nordland fylke, at det nuværende Haalogaland bispedømme har for vidtstrakt omraade og at en deling med eget bispedømme for Nordland fylke er paakrevet.» Med 42 mot 12 stemmer forkastedes et tilleggsforslag om aa uttale at man paa grunn av de raadende økonomiske forhold ikke fant at tiden for delingen nu var inne.

Endelig har saken været forelagt ordførerne i samtlige byer i Nordland fylke til uttalelse. Resultatet herav er at ordførerne i Brønnøysund, Mosjøen og Mo paa det beste anbefaler deling. Ordførerne i Svolvær og Narvik har forelagt saken for formannskapet. Svolvær formannskap var enig i at delingen var ønskelig, men fant ikke at tiden var inne til gjennemførelse, mens Narvik formannskap anbefaler at bispedømmet deles

i minst 2 deler. I Bodø har saken været behandlet i bystyret, som med 27 mot 1 stemme vedtok saadan beslutning: «Bodø bystyre anbefaler paa det beste at Haalogaland bispedømme deles saaledes at Nordland fylke blir eget bispedømme med Bodø som bispesæte.» Dernæst vedtokes med 25 mot 3 stemmer saadant tilleggsforslag: «Hvad angaar bolig og kontor til den nye biskop, gaar bystyret ut fra at kommunen, naar spørsmaalet blir aktuelt, vil stille sig imøtekommende.»

En oprettelse av et nytt bispeembede for Nordland fylke vilde forøvrig ikke kreve nogen oprettelse av nye geistlige embeder. Folda sognekall vilde hensigtmessig kunne henlegges til Søndre Salten prosti, idet det nu har utmerket veiforbindelse med Fauske. Det nuværende Bodø prosti med prestegjeldene Bodø, Bodin og Kjerringøy maatte gaa over til domprosti, idet man her da vilde faa det samme forhold som i Hamar domprosti, der ogsaa bestaar av et bykall og to landskall. Av de 7 stiftskapellanier vilde de 4 kunne henlegges under det nye bispedømme, mens de 3 øvrige bibeholdtes for biskopen i Tromsø.

Jeg tillater mig aa uttale det haap at den av regjeringen nu foreslaatte gjenoprettelse av Stavanger bispestol ogsaa maa føre til en snarlig deling av Haalogaland bispedømme, hvor utgiftene ved delingen formentlig ikke vil bli synderlig mere enn halvdelen av hvad delingen av Agder vil medføre.

Geistlighetens arbeide. Biskopen: Der har i 1923 været holdt *visitaser* i følgende 14 prestegjeld: Bindal, Hattfjelldal, Hemnes (kun Korgen anneks), Rødøy, Skjerstad, Saltdal, Ofoten (kun Evenes hovedsogn), Buksnes, Borge, Lenvik, Karlsøy, Skjervøy, Kautokeino og Vardø. Hermed er alle prestegjeld i bispedømmet visitert siden min overtagelse av bispeembedet, 13 endog to ganger. Der er under visitasene som vanlig holdt gudstjenester i samtlige kirker og lokaler innviet til kirkelig bruk og tildels ogaa i skole- og bedehus. Ialt blev der holdt *56 gudstjenester* eller opbyggelige møter, som regel for fulle kirker og lokaler. Der blev holdt *15 menighetsmøter* og dessuten 2 spesielle menighetsraadsmøter. Menighetsmøtene holdes altid i forbindelse med en gudstjeneste, og den aller største del av forsamlingen pleier aa være tilstede og følge interessert med.

Ved 38 av gudstjenestene *samtaltes med konfirmanter eller (og) skolebarn.* I disse deltok ca. 1600, derav vel 400 konfirmerte. Naar antallet av deltagende barn og unge var saa meget lavere enn i det foregaaende aar, henger det ikke blott sammen med at antallet av visitasene var noget mindre, men ogsaa med spesielle lokale forhold og ikke minst med den ting at værforholdene siste sommer var meget ugunstigere. Interessen for disse samtaler er derimot i og for sig fremdeles meget stor. M. h. t. de kristendomskunnskaper barn og ungdom under samtalene legger for dagen, var intet særlig aa bemerke; der er i saa henseende stor forskjell paa de forskjellige steder. En enkelt gang har en *lærer* paabegynt samtalen med barnene; det synes som om flere og flere av lærerne føler at det er et tap for dem at de har mistet samtalen med barnene paa kirkegulvet ved visitasene; slik som disse nu arter sig, vilde de ikke lengere ha noget imot dem. Mange i menighetene gir uttrykk for det samme. I alle prestegjeld undtagen Hattfjelldal, Saltdal og Karlsøy, hvor saagodtsom alle lærere var bortreist under visitasen, og i Korgen, holdtes lærermøter, 10 ialt.

Hvor lærerne ikke var bortreist i ferien, var fremmøtet godt og deltagelsen interessert. Det har ikke voldt vanskeligheter aa faa en av bygdens lærere til aa holde et innledende foredrag ved møtene.

Naar visitasantallet dette aar var noget mindre enn vanlig, var grunnen at biskopen maatte gjøre saa mange andre reiser: Til emissærkursus i Harstad, misjonsuke i Bodø, ordinasjon og prostimøte i Lødingen, besøk i Hammerfest og Narvik, begge steder i forbindelse med visitasreise til Kautokeino og med søndagsgudstjeneste begge steder, stiftsmøte i Bodø, bispemøte i Kristiania, jubileumsgudstjeneste i Oscar II.s kapel i Sør-Varanger, misjonskretsmøte i Bø, kirkeinnvielse i Alsvaag, Presteforeningens generalforsamling i Bergen, frivillig kirkelig landsmøte i Kristiania (paa tilbakeveien innviet jeg efter opfordring det nye menighetshus i min tidligere menighet i Tynset), og endelig til gudstjeneste ved gjenaapningen av Harstad kirkelokale efter restaureringen. Ved saagodtsom alle disse anledninger prekte jeg og holdt dessuten en rekke foredrag m. v. Endelig deltok jeg efter innbydelse fra den norske og den svenske jernbanestyrelse i høitidelighetene ved aapningen av den elektrificerte Narvik—Luleåbane, hvor fra den svenske kirkes side biskopen og domprosten i Luleå deltok.

Ialt hadde jeg 182 reisedage. Under opholdet hjemme i Tromsø har jeg som vanlig i temmelig stor utstrekning deltatt i det kirkelige og det frivillige kristelige arbeide der.

Prestene: Omstaaende skematiske opgave vil gi en oversikt over endel av det prestelige arbeide som er utført i det forløpne aar i de forskjellige prestegjeld, forsaavidt dette kan uttrykkes i tall, hentet fra prestens dagsregister. Tabellen gir derimot ikke i og for sig noget sikkert grunnlag for bedømmelsen av hver enkelt prests arbeidsydelse, idet flere av disse har sitt arbeide fordelt paa to, ja undertiden paa tre prestegjeld, mens der paa den annen side i enkelte prestegjeld er to prester om arbeidet. Dessuten fører enkelte prester desverre et noget ufullstendig dagsregister. Man skal ogsaa legge merke til at der paa enkelte prester særlig i byene og paa de bymessig bebyggede steder i enkelte store prestegjeld faller en saadan mengde av ministerialia paa ukedagene at de faar forholdsvis liten tid til ytterligere arbeide. Det som kanskje mest springer i øinene, foruten det store antall *messefall* som er en følge av prestemangelen, er det ringe antall *sykebesøk* i en rekke prestegjeld. Man maa her huske paa at de lokale forhold med lange avstande og haard sjøvei gjør det umulig for en hel del prester aa komme slik rundt paa sykebesøk som de ellers burde og, tør jeg tro, gjerne vilde. Gjennemgaaende arbeides der dyktig og trofast; men evnene er jo ikke overalt de samme, og der kan jo ogsaa være forskjel paa iveren. Det er ikke saa underlig om det blandt prester som sitter heroppe tildels ensomt og isolert og under trykkende naturforhold, stundom kan trenges aa minne om apostelens ord: «opflam den naadegave som er i dig!» Men mange prester arbeider ogsaa over kreftene i denne prestenødens tid. Den misstemning som begynte aa legge sig over prestene her da der hengikk over et aar uten at nogen av dem blev befordret sydover, har lykkeligvis igjen lettnet ved de raskt paa hinanden følgende utnevnelser av 5 prester til kall sydpaa, og jeg føler trang til aa uttale min taknemmelighet for disse utnevnelser, som visstnok særlig naar de kommer saaledes paa én gang, kan volde sine vanskelig-

OVERSIKT OVER PRESTENES ARBEIDE I DE FORSKJELLIGE PRESTEGJELD 1923

Prestegjeld	Gudstjen., ordin. og ekstraordin.	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Almindelige sykebesøk	Besøk i sykehus, gamlehjem o. l.	Skolebesøk
1. Bindal	61	4	16	12	29	5
2. Vik	60	3	27	78	10	0
3. Brønnøy	63	0	46	121	0	20
4. Velfjord	62	1	20	62	0	7
5. Vega	64	2	50	19	0	0
6. Tjøtta	54	6	10	8	0	12
7. Vefsen	61	5	54	45	31	1
8. Hattfjelldal	45	16	28	20	0	4
9. Hemnes	64	1	40	85	0	11
10. Mo	63	2	32	17	11	2
11. Alstahaug	73	6	122	27	13	60
12. Herøy	58	3	40	7	6	2
13. Nesna	71	1	32	31	0	2
14. Lurøy	53	11	80	33	21	14
15. Rødøy	54	5	11	5	13	0
16. Meløy	56	4	42	7	4	2
17. Gildeskaal	60	4	42	15	0	3
18. Beiarn	50	12	13	9	0	0
19. Saltdal	57	4	66	67	9	6
20. Fauske	89	4	50	124	26	5
21. Skjerstad	57	6	95	97	0	6
22. Bodø	59	3	57	97	29	3
23. Bodin	83	5	38	8	6	0
24. Kjerringøy	24	39	11	9	0	1
25. Folda	63	1	11	18	0	?
26. Steigen	62	2	1	9	0	6
27. Hamarøy	54	5	107	74	13	0
28. Tysfjord	61	2	1	10	0	0
29. Ofoten	125	13	54	41	13	1
30. Lødingen	49	7	10	39	0	0
31. Vaagan	51	14	21	48	38	0
32. Gimsøy	16	46	6	3	0	0
33. Borge	61	5	17	37	0	?
34. Buksnes	50	7?	2	5	3	6
35. Flakstad	61	5	16	11	0	8
36. Værøy	60	5	36	43	0	1
37. Hadsel	63	3	63	23	18	0
38. Bø	47	2?	64	15	0	1
39. Øksnes	52	6?	15	40	0	4
40. Sortland	58	5	35	17	15	0
41. Dverberg	75	5	72	46	0	4
42. Kvæfjord	63	2	25	83	3	4
43. Trondenes	64	0	17	42	12	3
44. Bjarkøy	40	22	21	40	?	6
45. Ibestad	63	1	36	15	11	2
46. Salangen	57	7	3	23	12	?
47. Tranøy	52	7	10	17	?	?
48. Berg	17	44	22	23	0	0
49. Lenvik	59	3	12	18	0	3
50. Maalselv	61	7	70	59	4	0

Prestegjeld	Gudstjen., ordin. og ekstraordin.	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Almindelige sykebesøk	Besøk i sykehus, gamlehjem o. l.	Skolebesøk
51. Balsfjord	44	19	37	32	?	5
52. Tromsøysund	50	12	0	20	9	8
53. Tromsø	122	0	261	421	79	0
54. Lyngen	51	2?	16	9	4	0
55. Karlsøy	53	11	23	19	0	3
56. Skjervøy	83	10	73	27	53	11
57. Loppa	38	27	54	40	0	5
58. Talvik	31	32	25	6	14	3
59. Alta	37	33	40	25	5	6
60. Kautokeino	21	42	22	8	1	3
61. Karasjok	19	43	7	2	?	?
62. Hammerfest	68	4	32	12	12	4
63-4. Maasøy-Kjelvik	51	73	62	15	27	0
65. Kistrand	23	43	0	0	0	0
66. Lebesby	39	24	13	?	?	?
67. Tana	62	0	0	10	6	0
68. Nesseby	55	5	11	59	8	11
69. Vadsø	66	5	44	62	51	23
70. Vardø	70	3	20	3	8	2
71. Sør-Varanger	60	1	8	8	2	8

heter, men som visselig har stor betydning for den fremtidige tilgang paa nye prester til bispedømmet.

M. h. t. *prestenes økonomiske kaar*, da har disse i det siste aar for adskillige ikke været lette; men i saa maate har visselig prestene nu ikke noget aa klage over naar de ser paa de økonomiske forhold i de fleste av menighetene. Man maa dog ikke glemme at just i slike tider stilles der ogsaa særlig store krav til prestene, ikke bare gjennem en vidtgaaende beskatning, men ved at deres hjelp paakalles til privat avhjelp av nød i mange former. Hertil kommer at den i tidligere aarsberetninger nevnte vanskelighet for endel prester ved aa faa sin lønn utbetalt av de bunnskrapede kommunekasser, er der fremdeles. En sogneprest hadde saaledes ved siste aarsskifte kr. 6400.00 tilgode hos kommunen. Jeg bragte denne sak frem ogsaa paa bispemøtet i 1921. Jeg har nu — dog ikke offisielt — faatt meddelelse om at det kongelige departement har truffet foranstaltninger til aa komme disse prester til hjelp. Jeg haaper at denne meddelelse viser sig paalidelig, og at hjelpen virkelig kommer; der er prester som i de mellemliggende aar av denne grunn har maattet stifte gjeld og betale renter derav, hvad der selvsagt ikke er gavnlig for prestens arbeide i menigheten.

Menighetsraad og menighetsforhold. Det viser sig at det tar tid før *menighetsraadene* finder frem til de rette arbeidsmetoder, saaledes at institusjonen kan faa den betydning for menighetslivet som den bør ha og maa ha om den i det hele skal ha noget verd. Heroppe

spiller ogsaa vanskeligheten ved aa faa *samlet* menighetsraadene inn; i fiskeridistriktene — og det vil jo si den aldeles overveiende del av dette bispedømme — vil det ofte være umulig aa faa dem ennog nogenlunde fulltallig samlet en stor del av aaret, og det nettop paa den tid da menigheten burde ha sit «aarsmøte» med beretning om menighetens tilstand og arbeidet i det forløpne aar. Jeg har ogsaa en følelse av at flere prester ennu ikke har syn for det ansvar de, efter min mening, paadrar sig hvis de ikke nu søker aa gjøre det best mulige ut av samarbeidet mellem prest og menighetsraad. Det vil ikke alene være skjebnesvangert hvis en prest øver «sabotage» overfor et menighetsraad som selv *vil* noget. Men det er ogsaa aa svikte sin plikt hvis presten ikke søker aa sette et i sig selv tregt eller tilbakeholdende menighetsraad i bevegelse. I de fleste menighetsraad er prestene i denne valgperiode formenn, og nu gjelder det for dem aa vise sig formannsstillingen verdig og voksen. Ellers vil, og bør, presten kastes som formann. Mange steds er der dog av prest og menighetsraad gjort gode begynnelser for aa utnytte den nye institusjon, og gjennemgaaende er det *personlige* forhold mellem prest og menighetsraadsmedlemmer kun godt. Det samme gjelder ogsaa forholdet mellem prest og menighet i sin almindelighet; men der er jo mange grader i forholdets inderlighet. Nogen egenlig prestefiendtlighet er der fremdeles ikke tale om; selv om kommunistene ikke teller faa politiske tilhengere innen bispedømmet, har de neppe nogen større tilslutning til sin programmessige kamp mot kirke og kristendom.

De frivillige kristelige organisjoner. Man kan i dette bispedømme ikke med rette tale om noget spent forhold mellem kirken og de frivillige organisasjoner; i almindelighet er der god forstaaelse mellem de kristelige foreninger, menighetsraadene og prestene. Sommesteds er der et nært samarbeide, og presten kan være den ledende ogsaa i foreningsvirksomheten. Enkelte steder arbeider man mere hver paa sin kant, og skylden herfor kan ligge snart hos den ene, snart hos den annen. De store organisasjoner — det Norske Misjonsselskap, Landsindremisjonen, den Norske Sjømannsmisjon, den Indre Sjømannsmisjon (Fiskermisjonen) — har ennu ikke utsent sine aarsberetninger, men det forløpne aar har visstnok været et jevnt godt arbeidsaar for dem, selv om det har været adskillig vanskelighet ved aa holde inntektene oppe i en saadan høide at ikke arbeidet maa innskrenkes. Dog tør vi visstnok si at det er gaatt over forventning, hvilket viser at der hos vaare menigheter er virkelig offervilje for Guds rikes sak. De mange kirkeofringer er et tydelig bevis for hvorledes dette foreningsarbeide ikke er et fremmed, men kirkens eget, selv om det har sin frihet og selvstendighet og trives best paa den maate.

Likeoverfor *den sociale nød* har kirken ogsaa i det siste aar baade naar det gjaldt vaare egne og naar det gjaldt utlandet, serlig de hungrende i Tyskland, vist sitt hjertelag ved ofringer og innsamlinger.

Angaaende *menighetsforholdene* henvises til de medfølgende visitasberetninger, der hver for sig danner et lite menighetsbillede, specielt der hvor de gir et nogenlunde utførlig referat fra menighetsmøtene. Man faar saaledes gjennem dem en rekke utsnitt av det store, paa forskjelligheter rike billede som det hele bispedømme frembyr. Vi venter fremdeles paa en opvaagnen til mere bevisst, vidnedygtig og handlekraftig kristendom.

Som noget der peker i den retning vet jeg kun aa nevne den vekkelse som er begynt i Alta; og jeg savner ennu utførligere oplysninger om den. Det tør dog være at vi i det store og hele er kommet inn i en opadgaaende periode. Et godt tegn er det i saa maate at *nadverdsøkningen* fremdeles stiger, saa vi nu maa helt tilbake til 1913 for aa finne saa høit et tall. *Kirkesøkningen* er vistnok i det hele i fremgang, selv om enkelte steder viser det motsatte; som regel er dog da grunnen ikke vanskelig aa skjønne. At kirkesøkningen ikke gaar tilbake, tør vi vel ogsaa slutte oss til, naar vi ser hvorledes ganske tydelig *kjærligheten til kirken* vaagner. Denne kommer til syne i interessen for bygning av nye kirker eller lokaler «til kirkelig bruk», «smaakirker». I aarets løp blev tillatelse gitt til innvielse av 1 sognekirke og 3 slike smaakirker, reist vesentlig ved frivillige gaver. En særlig plass inntar Ballangens nye kirke paa sydsiden av Ofotfjorden. Den var oprindelig planlagt som et forsamlingslokale med tilbygget kirkekor, men blev tilslutt til en virkelig kirke, der fra 1. januar d. a. er sognekirke i det nyoprettede Ballangen sogn. Ved maleren Emanuel Vigelands elskverdige hjelp har det lykkedes aa gi kirkens indre et virkelig kunstnerisk, harmonisk og skjønt preg, og befolkningen har bragt endog store ofre for aa opnaa dette. Ogsaa ved smaakirkenes reisning er den samme følelse lett aa merke: Vi vil gjerne ha vaar kirke saa vakker som mulig. Men denne kjærlighet til kirken gir sig ogsaa uttrykk overfor de eldre kirkebygninger. Flere steds har man tatt fatt paa utsmykningen av sin kirke, andre steds samler man sig om anskaffelse av orgel, eller nytt saadant. I Tromsø kirke er anskaffet 100 særkalker av sølv, den første anskaffelse av slike her i bispedømmet, og en forening arbeider med kirkens videre utstyr for øie.

Et tidens tegn som peker i samme retning, er *kirkejubileene.* Det første av disse var den mere offisielle fest i Oscar II.s kapell ved Grense-Jakobselv i Sør-Varanger, 4. juli 1923, 50 aar efter den dag da kong Oscar II overvar gudstjeneste i det nye kapell og knyttet sitt navn til det. Festen blev betydningsfull ikke blott fordi der deltok en rekke representanter for offentlige og kommunale myndigheter, fra regjeringen av og nedover, men ennu mere fordi befolkningen heroppe med en sjelden samstemmighet, uansett partistandpunkt, sluttet sig til festen, der da ogsaa forløp paa den smukkeste maate. Gledelig var det at Finnlands kirke, der gjennem Utenriksdepartementet var innbudt til aa la sig representere ved festen, ogsaa hadde gjort dette gjennem sognepresten i Petsamo (Petschenga), mens biskopen i Kuopio dessverre fikk innbydelsen for sent til at han kunde komme. De senere fester har været ennu mere et likefrem uttrykk for vedkommende menighets egen trang til aa legge sin kjærlighet til kirken for dagen. Saaledes feiret Vaagan prektige kirke sitt 25-aars jubileum, og i Lurøy kirke feiret man i december 100-aars jubileum for prestegjeldet som selvstendig prestekall. I den anledning utgav sognepresten, prost Norseth, et smukt lite jubileumsskrift. — Jeg tviler ikke paa at andre kirkejubileer vil følge efter; vi har, idet dette skrives, allerede feiret et i Mo i Rana.

Et utmerket middel ikke blott til aa oparbeide menighetsbevisstheten, men idetheletatt til aa naa rundt i de spredte menigheter er *menighetsbladene.* Hittil er kun 2 saadanne sat igang her i bispedømmet, et utgitt

av sogneprest Sivertsen i Tranøy, det annet av prost Norseth i Lurøy. Prestene i Tromsø og i Troms prosti har dog et felles menighetsblad under forberedelse. Maatte det snart komme!

Prestenes reiser i menighetene. M. h. t. disse er forholdet nogenlunde uforandret. Somme steder er reiseutgiftene gaatt ned; men naar en reise skal betales av stat eller kommune, er dessverre forholdet ofte det at det betraktes som en «jobb» som der skal gjøres mest mulig ut av, idet man ikke har øinene aapne for at det er vedkommende menighet som kommer til aa lide ved det naar det til raadighet staaende pengebeløp ikke strekker saa langt som det kunde. Ingen nye *kommunale bevilgninger* til prestenes reiser i henhold til lønningsloven § 30, siste passus, er i aarets løp gitt. Paa den annen side er det offentlige reisebidrag redusert til det halve av forrige aars allerede dengang reduserte bevilgning. Det vil derfor være forstaaelig at der er prester for hvem forholdene saaledes snarere er blitt vanskeligere enn lettere. Det offentlige reisebidrag utgjorde for budgettaaret 1922-23 kr. 10 000,00 (foregaaende termin kr. 13 000,00), der fordeles mellem 52 sogneprester. I 5 prestegjeld blev det ikke benyttet, 20 prester reiste ikke for det hele beløp, mens 20 opreiste et i flere tilfeller adskillig større beløp, men efter de fastsatte regler kun fikk utbetalt hvad der var stillet til disposisjon for vedkommende, saaledes at det overskytende maatte bæres av presten selv. Utbetalt blev derfor kun kr. 7624,51. For inneværende budgettaar er bidraget nedsatt til kr. 5000,00. Naar i saa mange prestegjeld beløpet ikke er blitt brukt, er grunnen vesentlig ledighet i embedet eller at vedkommende prest maatte bestyre to embeder og derfor ikke rakk mere av slike reiser som bidraget kunne benyttes til. Regnskapet er innsendt 8. desember 1923.

Fiskeværbetjeningen. Til betjening med Guds ord i fiskeværene var i det forløpne aar stillet til biskopens disposisjon kr. 12 000,00. Derav stilledes til raadighet for 25 sogneprester tilsammen kr. 5300,00. Vesentlig av de samme grunner som er anført under reisebidraget, blev beløpet i 4 tilfelle slett ikke, og i 10 ikke helt benyttet, mens det opreiste beløp i 10 tilfelle oversteg det bevilgede. Ialt utbetaltes til sogneprestene kr. 3793,02. Til ekstraordinær betjening kunde kun anvendes 1 stiftskapellan, i en ganske kort tid, forøvrig blev denne utført av 9 emissærer, ansatt dels i indremisjonens, dels i hedningemisjonens tjeneste, der herfor fik utbetalt kr. 5729,49. Ialt anvendtes kr. 9970.31; regnskap blev avsendt 8. desember 1923. Emissærene og deres virkeplasser var: Ingebrigt Olsen i Skibottsvær, Sennesvik i Selvær og Valvær, Haugland paa Røstlandet, Aas i Sørvaagen, Finnø i Nufsfjord, Ingebrigtsen i Kabelvaag, Karl Olsen i Grylleфjord, Jakobsen vesentlig i Nyksund, Sørensen i Bø i Vesteraalen og senere i Finnmark.

Geistlig betjening av militære øvelsesplasser utførtes paa Altagaard som vanlig av sognepresten i Alta, mens sognepresten i Nesseby ikke rakk aa utføre betjeningen av Nyborgmoen, da han maatte betjene det ledige Karasjok sognekall. Paa Sætermoen, Elvegaardsmoen og Drevjenmoen besørgedes, da ingen prester var til disposisjon, betjeningen av vedkommende soldathjembestyrer, henholdsvis stud. theol. Mehus, sekretær Netland og stud. theol. Bogerud. Av de bevilgede kr. 1700,00 anvendtes paa grunn

av øvelsenes innskrenkning og Nessebyprestens forfall kun kr. 1030,00. Regneskap er innsent 16. januar 1924.

Stiftskapellanene. Ved aarets begynnelse var der 5 utnevnte og 2 konstituerte stiftskapellaner. I aarets løp blev 3 av de førstnevnte og 1 av de siste utnevnt til sogneprester, og 1 av de konstituerte gikk over til konstitusjon i sogneprestembede, mens 2 nye stiftskapellaner blev utnevnt. Ved aarets utgang var der altsaa 4 fast ansatte, ingen konstituerte stiftskapellaner. De har saagodtsom utelukkende bestyrt ledige embeder, naar undtas «ungdomspresten», som bortsett fra en konfirmasjonsskole i Skaanland kapelldistrikt har vært optatt med reisevirksomhet, vesentlig blandt ungdomslagene og ved ungdomsskolene i Nordland og Troms fylker.

Spitsbergen. Heller ikke i 1923 blev øgruppens henleggelse under norsk styre avgjort. Det Norske Lutherske Indremisjonsselskaps utsending, pastor Østenstad, har ogsaa i det forløpne aar virket deroppe. Hans innberetning gir kun følgende oplysninger: Der innregistrertes i virkeaaret 1922-23 8 fødsler og 6 barnedaapshandlinger; dessuten utførtes en voksendaap og 3 konfirmertes. Ingen ektevielse fant sted. 1 jordfestelse av en ved ulykkelsestilfelle omkommen grubearbeider. Nadverdgjestenes antall er ikke opgitt; der oplyses kun at det utgjør 2,25 % av befolkningen, hvis størrelse imidlertid ikke er anført. Ellers meddeler han intet om sin virksomhet.

Kirkene. Antallet av kirker, kapeller, og til gudstjenstlig bruk innviede lokaler utgjorde ved aarets begynnelse 166 (ikke som anført i forrige aarsberetning 167; Leirbotn forsamlingshus har feilaktig været opført blandt disse, men er ikke innviet til gudstjenstlig bruk); hertil kom i aarets løp 3 nye: Ballangen kirke i Ofoten, innviet 6. juni, Baatsfjord «skolekapell» i Vardø landsogn, innviet 28. juni, og Alsvaag «bedehuskapell» i Øksnes, innviet 7. oktober. Tilladelse til innvielse blev ogsaa gitt i aarets løp for Skrolsvik Ungdomsforenings lokale i Bjarkøy, der har faatt et kortilbygg; men innvielsen foregikk først efter siste aarsskifte. De ovennevnte 3 innvielser foregikk under meget stor tilslutning. Der arbeides fremdeles paa mange steder med stor iver for reisningen av smaakirker. Men tidene er jo vanskelige, og inndragningen av den i to aar paa budgettet for Oplysningsvesenets Fond opførte bevilgning paa kr. 10 000,00 til støtte for smaakirkesaken i Haalogaland bispedømme vil virke som et sterkt tilbakeslag. Det offentlige bidrag som man gjorde sig haap om, gav øket mod til aa ta fatt paa arbeidet. Jeg maa derfor atter uttale haapet om at denne bevilgning igjen maa komme op. Det besluttede Rotsund kapell i Skjervøy prestegjeld har kommunen dessverre ennu ikke sett sig istand til aa komme igang med opførelsen av.

Kirkenes vedlikehold. Ogsaa i det siste aar er der av flere kommuner tross trykkende tider anvendt adskillig paa kirkenes vedlikehold. Bortsett fra enkelte undtagelser tør man visstnok betegne vedlikeholdet i sin almindelighet som upaaklagelig; mange steds er det meget godt. Menighetenes overtagelse av de det Nordlandske Kirke- og Skolefond tilhørende kirker er ikke kommet synderlig lengere frem. Det gaar tregt. *Kirkegaardene* er dessverre mange steds ikke i den forfatning som de burde; dels er det uorden med gravningen, dels forsømmes stellet med de enkelte graver, og dels er der mangler ved innhegningen. Jeg paataler dette ved visitasene,

og lykkeligvis synes der i de siste aar aa være nogen fremgang; somme steds har ungdommen frivillig begynt aa ta sig av kirkegaardene.

Kirkenes bruk. Av prestenes gjennem prostene mottatte innberetninger fremgaar det at kirkene i 1923, bortsett fra menighetenes egne presters bruk av dem, har været benyttet 331 ganger, hvilket ikke er saa ganske liten stigning fra det foregaaende aar da tallet var 250.[1] Heri er ikke medtatt de ganger kirkene har været benyttet til regelmessig søndagsskole i enkelte menigheter. Naar man ser at samtidig tallet paa de vesentlig ved prestemangel foraarsakede *messefall* er sunket fra 903 til 762, viser det at menighetene har faatt en noget rikeligere betjening med Guds ord, som man maa glede sig over. At antallet av ekstraordinære opbyggelige møter i kirkene er steget, maa visstnok settes i forbindelse med menighetsraadenes virksomhet. Men ennu er man langt fra det som maa være maalet, at alle kirkene maa bli benyttet minst hver søn- og helligdag. Selvom antallet av de ganger en prest har latt en *lægmann preke for sig ved de ordinære gudstjenester,* er steget fra 17 i 1922 til 38, er det fremdeles tydelig nok at prestene de søndage de kan faa hjelp, gjerne benytter anledningen til aa la det bli gudstjeneste i to kirker.

Benyttelse av *fri tekst ved ordinær gudstjeneste* forekommer ogsaa i 1923 i det hele sjelden; dog var der enkelte yngre prester der noksaa ofte gjorde bruk av adgangen hertil, en saaledes 9 ganger. Jeg er ikke sikker paa om dette er av det gode, om det ikke betyr at man er for snar til aa gaa utenom en vanskelighet som man burde kjempe sig igjennem.

Offentlig nadverdhandling utenfor kirkehuset ved menighetens prest er innberettet aa ha fundet sted 84 ganger; aaret før var det 73. Det er dog muligens begrunnet i at en prest der opgir 15 ganger, har medregnet tilfeller der nærmest skulde været opført som sognebud.

Som *nadverdforvalter* er i 1923 beskikket én legmann, idet kirkesangeren i Kautokeino efter enstemmig anmodning fra menighetsraad og menighetsmøte blev bemyndiget til aa utdele nadverden til syke naar der ikke er prest i menigheten. Hermed er der i det hele utferdiget 11 slike beskikkelser; 4 av disse er dog bortfalt ved bortflytning, og kun 3 av de gjenværende har i aaret benyttet sin rett; ialt har disse meddelt nadverden til 111; dette betegner en sterk stigning fra 1922; denne skriver sig fra at en av dem har utdelt nadverden til 91 personer; de nærmere omstendigheter herved er mig ennu ubekjente.

Kirkelig statistikk for bispedømmet. Idet henvises til omstaaende statistiske tabeller, skal bemerkes:

Antallet av *døpte* er igjen sunket betydelig. Det er ganske eiendommelig aa se den regelmessige stigning og synkning hvert annet aar i den senere tid. Gledeligvis er antallet av *fødsler utenfor ekteskap* sunket forholdsvis ennu mere, og procentantallet av disse er 9,2, mens det i 1922 var 9,3; denne nedgang falder utelukkende paa Nordland fylke; aaret forut var det forøvrig omvendt i saa maate. Antallet av ekteviede er steget litt, men er fremdeles lavt. Det er ikke lett for de unge aa sette hus

[1] Heri medtatt Hammerfest prosti for 4. kvartal 1922, hvorfra opgave ikke var innløpet da forrige innberetning blev utarbeidet. Opgave for 4. kvartal 1923 mangler ennu for Alta prosti.

Kirkelig statistikk for bispedømmet.

1923 sammenlignet med de 4 foregaaende aar:

Aar	1923	1922	1921	1920	1919
Døpte	7650	8210	7505	8389	7044
Derav født u. ekteskap	702	766	696	664	499
Konfirmerte	6312	6322	6017	6156	5805
Ekteviede par	1741	1699	1658	1828	1352
Nadverdgjester	27771	26320	26199	27129	26621
Jordfestede	3746	3644	3567	4083	4747
Innmeldte i statskirken	31	43	41	34	33
Utmeldte av statskirken	224	180	188	134	75

Sammenligning mellem bispedømmets forskjellige hoveddele i aaret i 1923:

Landsdel	Hjemmeh. befolkn. 1/12-20 tilhør. statsk.	Døpte	Derav født u. ekteskap	% av samtlige døpte	Konfirmerte	Ekteviede par	Nadverdgjester	% av bef.	Jordfestede	Indm. i statskirken	Utm. av statskirken
Helgeland	58019	1345	142	10,6	1275	284	5561	9,6	710	4	82
Salten	63334	1538	134	8,7	1520	399	6848	10,8	684	5	26
Lofoten og Vesteraalen	48313	1272	98	7,7	1042	278	3713	7,7	562	12	43
Troms fylke	88524	2216	186	7,9	1652	510	7412	8,4	1031	8	46
Finnmark f.	43712	1279	142	11,1	825	270	4237	9,7	689	2	27
Hele bisped.	301902	7650	702	9,2	6312	1741	27771	9,2	3676	31	224
% av folketallet		2,5 %	—	—	2,1 %	0,57%	9,2 %	—	1,2 %	—	—

i disse tider. Antallet av jordfestede er ogsaa dette aar lavt, men dog steget litt fra det foregaaende. *Konfirmantenes* antal er temmelig nøiaktig det samme som i 1922. 12 opgis aa ha deltatt i forberedelsen uten aa være konfirmerte, og 89 hadde ved aarsskiftet ennu ikke søkt nadverden. I Sortland hvor i 1922 vel halvparten av konfirmantene ikke gikk til alters, var det i 1923 kun fjerdeparten som ikke kom. *Nadverdgjestenes* antal steg som før nevnt ganske betydelig fra 26320 til 27771. Stigningen faller for den aller vesentligste del paa Nordland fylkes menigheter, for en mindre del paa Finnmark; Troms er uforandret. Procenten er nu 9,2 av menighetslemmenes samlede antal, aaret før 8,7 (se tabellen for 1922; i teksten staar feilaktig 9,3). Denne opgang er meget gledelig da den tyder paa en stigning i forstaaelsen av sakramentets verd.

I aarets løp blev *31 innmeldt i statskirken* og *224 utmeldt av denne.* Det første tal er litt mindre, det siste noget større enn i det foregaaende aar. For henholdsvis 3 og 15 foreligger ingen opgave over hvilket samfund de kom fra eller gikk til; henholdsvis 15 og 23 kom ikke fra og

gikk ikke over til noget bestemt samfund. Av de øvrige kom 8 fra Frikirken, 1 fra Frimisjonen, 2 fra metodistene, 1 fra baptistene og 1 fra adventistene; over til disse samfund gikk henholdsvis 40, 10, 41, 49 og 36; dessuten gik 7 til pinsevennene, 2 til katolikkene og til Plymouthbrødrene. De fleste utmeldelser var i Mo og Hemnes (adventister), Rødøy og Meløy (Frikirken), Sortland, Dverberg og Kvæfjord (baptister, metodister og adventister), og Kjelvik (baptister). Somme steds har dissenterne været noksaa paagaaende; men nogen større innflydelse makter de dog tross sin iver ikke aa utøve, og nogen større strid har det ikke været. Den alt overveiende del av folket vil bli i vaar norske kirke.

Give Gud at der snart maatte komme en pinsevind over denne vaar kjære gamle kirke, først og fremst med aand og kraft til oss som er satt til tjenergjerningen i den.

20. februar 1924. *J. Støren.*

HAALOGALAND BISPEDØMMES DELING.

BISKOPENS UTREDNING TIL MENIGHETSRAAD, FYLKESTING OG BYSTYRER I NORDLAND FYLKE.

Tanken om oprettelsen av et eget bispedømme for Nord-Norge skal første gang være kommet frem i en skrivelse som senere rektor i Trondhjem Hans Skanke sendte det danske Misjonskollegium i 1717. Men det tok nesten hundre aar innen tanken blev til virkelighet. Først ved kongelig resolusjon av 30. december 1803 blev det nye bispedømme for «Nordlandene og Finmarken» oprettet, og 6. januar 1804 blev sogneprest Mathias Bonsach Krogh utnevnt til dets første biskop. Ved kgl. resol. av 14. juni 1844 blev det nye bispedømme omdannet til «Tromsø stift», og fra 1. januar 1919 bærer det navnet «Haalogaland bispedømme».

Det har hele tiden været landets største bispedømme. Dets flateinnhold er 113 168 km.^{2}, vel en tredjedel av landet, større enn Oslo, Agder og Bjørgvin bispedømmer tilsammen. Og i utstrekning er det endog mer enn det halve kongerike, idet landets geografiske midtpunkt ligger oppe ved Mosjøen, adskillig nordenfor bispedømmets sydgrense. Kystlinjen, bortsett fra alle fjorder og øer, er ca. 180 sjømil. Og fjordene er mange og lange, og øene er snart sagt utallige, og halvparten av hovedkirkene ligger paa disse. Selv med den ubrutte kysthurtigrute tar reisen fra sydgrensen ved Helgelandsflæsa til Kirkenes i Varangerfjorden nær $4^1/_2$ døgn. Skal man saa fra hurtigruteanløpsstedene inn i fjordene og op i landet, kan man faa likesaa lang reisetid og vel saa det i tillegg.

Og skulde Spitsbergen eller Svalbard med Bjørnøya bli lagt under norsk styre, vil Haalogalandbispens distrikt økes med yderligere ca. 80 tusen km.^{2}.

Folkemengden var ved siste almindelige folketelling 308 766; av disse var 6864 dissentere. Folketallet ligger saaledes omtrent midt imellem folketallet i Hamar og Nidaros bispedømmer.

Det lar sig ikke nekte at vi lever i en for kristendom og kirke kritisk tid i vaart land. Det er en tid paa én gang full av store vanskeligheter og rike muligheter. Og det er ikke tvil om at der i denne tid stilles særlig store krav til kirkens biskoper. Det er da, kirkelig sett, en stor fare ved aa beholde uoverkommelige bispedømmer. Nede i Danmark har man just i denne tid funnet det paakrevet aa oprette to nye bispestillinger, derav dog en for det gjenvundne Sønderjylland, saaledes at man nu i dette lille land har 9 bispedømmer, Island ikke medregnet. I vaart land har man nu i lengere tid arbeidet for en deling av Agder bispedømme ved gjenoprettelse av Stavanger bispestol. Denne tanke har faatt tilslutning fra samtlige herreder og et enstemmig fylkesting i Rogaland fylke, og man haaber aa faa delingen gjennemført til 1925, 800 aar efter Stavanger bispestols oprettelse.

Selv om der i Stavanger foreligger spesielle historiske grunne som taler for oprettelsen av det nye, eller rettere sagt gjenoprettelsen av det gamle bispedømme, er der vel neppe nogen som ikke maa medgi at ut fra praktiske kirkelige hensyn er der ennu mere som taler for en deling av Haalogaland bispedømme.

Det er offentlig uttalt at Haalogalandbispen har det mest slitsomme embede i hele landet. Selv om biskopen har kjempekrefter, hvad man jo ikke alltid kan forutsette, forenet med de øvrige betingelser for aa øve en biskops gjerning, vil han i lengden ikke kunne overkomme alt, men maa før eller senere komme til kort. Enten maa han efterhaanden innskrenke sine reiser altfor meget, eller han tvinges til aa forsømme sitt vidløftige kontorarbeide. Eller ogsaa kan han under sitt ophold i stiftsstaden bli slik slukt av kontoret at han stenger sig ute fra deltagelse i det kirkelige og borgerlige samfundsliv. Eller ogsaa kan han bli saa optatt og saa slitt at han ikke makter aa følge med i hvad der foregaar paa aandslivets og specielt paa kirkens og teologiens omraade.

Jeg antar at man er enig i at det ene som det annet vil være høist uheldig for en biskop, og faren er sikkerlig størst for Haalogalands biskop, selv om ogsaa de øvrige biskoper kjenner noget til det. For det første maa nemlig reisene heroppe ta mere tid og kraft enn i de øvrige bispedømmer. Dette er dels en direkte følge av naturforholdene med de veldige avstande og de litet utviklede kommunikasjoner utenfor kysthurtigrutene. Dels henger det sammen med at prestene heroppe gjennemgaaende er unge. De kommer ofte like fra eksamensbordet; de sitter langt borte fra hverandre, ofte i vanskelige forhold. De trenger derfor i høiere grad enn annetsteds den opmuntring, veiledning og støtte som biskopens besøk skulde medføre. De kan ikke i nogen større utstrekning komme til ham — hvad der forøvrig heller ikke vilde være det samme — derfor maa han komme til dem. Heroppe kan man derfor i regelen ikke la det gaa hele 6 aar mellem visitasene; biskopen maa, særlig naar prostevisitasene er avskaffet, prøve aa komme hvert 4. aar. Selv da kan det med den hurtige forflytning som man i de senere aar ofte har hatt heroppe blandt prestene, hende at unge prester overhodet ikke faar visitas mens de innehar sitt første embede, da det jo allerbest skulde trenges. Dessuten bør jo biskopen prøve aa efterkomme innbydelser til aa delta i prestemøter som prostiforeningene, hvor saadanne finnes, avholder, og

i endel av de større aarlige stevner for de frivillige kristelige virksomheter i bispedømmet. Man kan derfor trygt si at Haalogalands biskop maa gjøre regning paa aa være paa reise i sitt bispedømme henved det halve antall av aarets dage. Skal han saa delta i bispemøte eller i nogen kirkelig eller kristelig sammenkomst for det hele land, gaar der lett en maaned til. Praktisk talt vil biskopen i 9-10 av aarets maaneder for den aldeles overveiende del av tiden være paa reise.

Enhver vil visstnok kunne forstaa at det under slike forhold ikke er lett aa passe sitt kontor, hvor sakenes antall stadig stiger. Selv om domprosten under biskopens fravær ekspederer kurante eller uopsettelige saker, maa det øvrige og derunder alt det der krever det største arbeide, enten hvile til biskopen kommer hjem eller eftersendes og ekspederes paa reisene. Hvor meget arbeide har ikke biskopene heroppe utført under sine reiser med kystskibene? Men det er ikke lette forhold aa arbeide under. Forøvrig har innskrenkningen i lokalfarten i de siste aar gjort det vanskelig aa eftersende post i større utstrekning. Det meste maa derfor «hvile» til biskopen kommer hjem, men da blir der selvsagt ingen hvile for ham. Det er aa arbeide paa spreng og langt utover aftnene for aa bli færdig til man atter skal avsted. Forberedelse til visitasene blir der paa den maate dessverre saa aa si aldri tid til.

Kontoret heroppe er ogsaa i visse maater belastet fremfor andre bispekontorer. Her er saaledes langt mere regnskapsvesen, idet biskopen har hatt utbetalingen av og kontrollen med de offentlige reisebidrag som prestene heroppe har hatt, men som de sydlige bispedømmer ikke kjenner noget større til. Det samme gjelder ogsaa fiskeværbetjeningen, som det blir alltid vanskeligere aa ordne eftersom stiftskapellanene er blitt mere og mere bundne ved betjeningen av ledige embeder.

Saa er det arbeidet med aa skaffe betjening til de ledige sognekall. I de senere aar har av de 87 prestestillinger i bispedømmet gjennemsnitlig ca. 25 været ledige. Betjening ved naboprester faller paa grunn av de store avstande vanskeligere enn sydpaa, hvor embedsdistriktene utgjør gjennemsnitlig i de forskjellige bispedømmer fra en halvpart til en tiendepart av hvad de er her. Og mens sydpaa entledigede prester tildels i ganske stor utstrekning har kunnet tas til hjelp, har vi heroppe kun hatt én eller to saadanne. De vilde forøvrig heller ikke kunne overta betjening av en hel del av embedene heroppe. Stiftskapellanene maa da dirigeres snart hit, snart dit for aa skaffe nogen betjening hvor det til enhver tid mest trenges. Visstnok maa man haape at prestenøden og de med den følgende vanskeligheter om endel aar maa være forbi; men det vil visselig ogsaa senere vise sig at administrationen av dette bispedømme frembyr større vanskeligheter enn sydpaa, fordi der alltid blandt prestene her vil være mange nybegynnere; de store avstande mellem dem vil ogsaa gjøre at de ikke lett kan raadføre sig med hverandre, men maa henvende sig til biskopen. Ogsaa slike ting som sykdom blandt prestene og deres ferier, naar de har anledning til aa faa saadan, volder paa grunn av embedsdistriktenes størrelse uforholdsmessige vanskeligheter.

Men det som nu gjør en deling av dette bispedømme ganske annerledes paakrevet enn før, er dog at Nord-Norge er kommet inn i en helt ny utviklingsfase. Det merkes paa alle omraader. Materielt har lands-

delen tatt et veldig opsving. Men samtidig er ogsaa de sociale og religiøse forhold kommet under forvandling. Her trenges nu et energisk og maalbevisst arbeide fra kirkens side. De frivillige kristelige organisasjoner har øinene oppe for hvilket arbeidsfelt Nord-Norge just nu frembyr. Der utføres meget godt og opofrende arbeide, og vi maa være taknemlige for dette naar kirken selv mangler baade menn og midler. Men det er ikke uten sine skyggesider. Særlig i Finnmark er der en konkurranse mellem de forskjellige selskaper om den aandelige ledelse som ikke er av det gode, og den foregaar i enkelte tilfeller iallfall i likefrem opposisjon mot vaar folkekirke. Paa samme tid er her meget som tyder paa at folket henger ved sin gamle kirke. Særlig maa det pekes paa hvorledes «smaakirkesaken» har slaatt an her. Folk er visstnok ikke saa villige som før til aa gjøre de lange og besværlige kirkereiser; innførelsen av motorbaaten har her ikke egentlig bragt lettelser, snarere det motsatte. Saken er at der kun i liten utstrekning drives hjemmefiske, og derfor er motorbaaten sjelden disponibel for kirkereiser, mens paa den annen side folk er blitt avvant med aa ro og seile og ikke engang har baater til dette bruk. Men de vil dog gjerne i kirke; de vil ha den fullstendige gudstjeneste ved presten. Derfor vil man ha smaakirker, enten kirker likefrem eller «skolekapeller» eller «bedehuskapeller» rundt om i disse veldige prestegjeld. Efter nogen tids stans paa grunn av de vanskelige tider ser det nu ut til at der igjen skal komme fart i arbeidet, ikke minst som en følge av den bevilgning hertil som i to aar — dessverre ikke for kommende budgettaar — har været gitt av Oplysningsvesenets Fond, saaledes at jeg haaper i denne sommer aa kunne innvie 3 nye smaakirker, mens der arbeides med planene og innsamlingene til mange flere.

Men under slike forhold trenges der en kraftig, vaaken og maalbevisst kirkelig ledelse. Her om nogensteds kreves det at biskopen ikke er for overlesset med kontorarbeide og bundet av faste reiser, men kan gripe det beleilige øieblikk og komme avsted dit hvor hans nærvær trenges. Men det kan ikke skje, hvis ikke det nuværende bispedømme deles.

Men hvorledes? Ja, derom er jeg for min del efter disse mine snart 5 aars virke heroppe ikke i tvil. Nordland fylke maa bli det ene, Troms og Finnmark fylker maa bli det annet, og bispesætene maa være henholdsvis Bodø og Tromsø som begge vil innta en forholdsvis central plass i sitt bispedømme. Det sydlige bispedømme vilde faa et flateinnhold paa 38 164 km.^{2}, et innbyggerantall paa ca. 173 000 og innbefatte 8 prostier med tilsammen 41 prestegjeld. Det nordlige bispedømme vilde faa et areal av 75 004 km.^{2}, et innbyggerantall paa ca. 135 000 og innbefatte 7 prostier med ialt 30 prestegjeld. Det gjelder dog om begge de to bispedømmer at en hel rekke prestegjeld snarest mulig maa deles naar der blir saa stor tilgang paa prester at man kan faa embedene besatt.

Man kunde visstnok av hensyn til sprogforholdene anse det ønskelig aa gjøre Finnmark til et eget bispedømme. Men for det første maa man nu ikke glemme at den lappisktalende befolkning i Finnmark kun utgjør en mindre brøkdel av fylkets samlede innbyggerantall, og denne brøk blir stadig mindre, idet den norsktalende befolkning vokser hurtigere. Selv en biskop i Finnmark maatte først og fremst være norsk, ikke lappisk

biskop. Jeg tror ogsaa at et bispedømme med kun 15 prestegjeld vilde bli for litet, hvis man da ikke mener at en Finnmarksbiskop skulde overta den tidligere «reiseprests» rolle, hvad jeg ikke vilde anse heldig. En annen sak er det at det er ønskelig at biskopen kan ofre mere arbeide paa Finnmark, men det vil han kunne naar bispedømmet blir delt, selv om det nordlige nye bispedømme kommer til aa omfatte baade Troms og Finnmark fylker. Det bør i denne forbindelse ogsaa nevnes at de nordligste deler av Troms fylke — fra Lyngen av — i religiøs henseende visstnok maa sies aa staa nærmere Finnmark enn det staar den sydlige del av Troms fylke. Selvom man vel ialmindelighet har tenkt sig at en eventuell biskop i Finnmark maatte bo i Hammerfest som det mest centrale sted, er det ogsaa blitt fremholdt at det av nasjonale og kirkelige hensyn vilde være heldig at han bodde i Vadsø. Min mening er imidlertid at en biskop i Vadsø vilde faa en baade kirkelig og nasjonalt altfor svakt underbygget stilling. En biskop i Vadsø vilde bli altfor isolert; der kan aldri bli noget kirkelig centrum paa denne utpost. Den tiltalende lille by er jo ogsaa i motsetning til det øvrige Finnmark i stillstand.

Det har ogsaa været bragt i forslag aa dele det nuværende Troms fylke i kirkelig henseende, enten ved Malangen eller ved Vaagsfjorden, og legge den nordlige del til Finnmark, enten med bibehold av Tromsø som bispesæte eller med flytning av dette til Hammerfest, mens den sydlige del skulde forenes med Nordland fylke til et nytt Haalogaland bispedømme. Hertil er aa innvende at en saadan oprivning av den nuværende inndeling og optrekning av en ny delingslinje, forskjellig fra den civile, selv om der kunde anføres noget til støtte for den fra vaar gamle historie, nu vilde være helt vilkaarlig og saklig ubegrunnet. Der er i religiøs eller kirkelig henseende intet naturlig skille paa noget av de nevnte punkter. Grunnen til at en saadan tanke har kunnet komme op, er da visstnok ogsaa kun den at man vilde gjøre den ærværdige Trondeneskirke til bispekirke i det sydlige bispedømme. Jeg kan nok se det tiltalende ved denne tanke; men man kan dog ikke la dette være det avgjørende. Hvis man ikke vilde begaa den skrikende uretferdighet mot Tromsø aa flytte bispesætet fra denne by — og saaledes begaa den samme feil som da man flyttet bispesætet fra Stavanger — vilde man faa to bispesæter like i nærheten av hverandre, og begge to i utkanten av bispedømmet. Og det vilde unektelig ta sig underlig ut om man oprettet et nyt bispedømme og saa plaserte biskopen paa et for varetagelsen av hans gjerning saa uhensigtsmessig beliggende sted, plaserte ham som dog særlig skulde være Nordland fylkes biskop, utenfor dettes grenser.

Nei, det nye bispesæte maa bli Bodø. Bodø er Nordlands fylkes administrasjonscentrum, og det er kommunikasjonscentret. Biskopen vil her ikke alene faa en lett og livlig forbindelse med et stort antall av sine prester, men ogsaa komme til aa bo paa det centrale sted for alt kristelig arbeide i Nordland.

Jeg maa derfor paa det bestemteste anbefale en deling saaledes at Nordland fylke blir gjort til et eget bispedømme med Bodø som bispesæte.

Spørsmaalet om deling av Haalogaland bispedømme har flere ganger været oppe i den senere tid. Spesielt blev nødvendigheten av deling sterkt fremholdt da bispeembedet sist var ledig, i 1918. Og da undertegnede var utnevnt, blev det fra flere hold henstillet til mig aa opta arbeidet for delingen. Jeg blev ogsaa snart gjennem erfaring overbevist om at en deling burde finne sted, og jeg har da ogsaa tatt arbeidet herfor op, tiltross for at det for mig personlig aldeles ikke vilde være nogen ublandet glede eller tilfredsstillelsé om delingen skulde komme til aa finne sted i min embedstid. Jeg har imidlertid funnet at det var min plikt aa arbeide for saken, fordi jeg som ovenfor nevnt, har faatt erfaring for, og det sterkere og sterkere eftersom aarene gaar, at det i lengden overstiger en manns krefter aa røkte bispegjerningen i det nuværende Haalogaland bispedømme paa en fullt forsvarlig maate.

Efter paa forskjellig vis aa ha forberedt saken fremla jeg den paa det frivillige kirkelige stiftsmøte som blev avholdt paa Tromsø 18.-21. august 1921. Her mødte 184 utsendinger fra 49 av bispedømmets 71 prestegjeld. Efter innledningsforedrag av biskopen med efterfølgende diskusjon blev der *enstemmig* vedtatt saadan resolusjon: «*Stiftsmøtet for Haalogaland bispedømme anser det paakrevet at dette bispedømme snarest mulig deles i minst to dele*».

Under bispemøtet i november 1921 blev saken om bispedømmenes deling drøftet, og man fant at en omregulering og økning av bispedømmenes antall var ønskelig, men fremkom ikke med noget forslag da departementet uttalte at der dengang neppe kunde bli spørsmaal om oprettelse av nye bispeembeder. Imidlertid er saken nu kommet i en ny stilling ved at der fra Stavanger er optatt et meget kraftig arbeide for aa faa Agder bispedømme delt og Stavanger bispestol gjenoprettet til 1925, saaledes som ovenfor nevnt. Der har nettop i disse dage været en deputasjon fra Stavanger inne i Kristiania for aa virke for saken. Deputasjonen bestod av prost R. Gjerløw, der har været den drivende kraft i arbeidet, som formann, prost Jonasen, fylkesmann Larsen, skoleinspektør Tveteraas og rektor Knap, samt Stavanger bys og Rogaland fylkes stortingsmenn. Den har hatt foretrede for Stortingets presidentskap, for kirkestatsraaden og kirkekomiteen, samt for finansministeren, og den har overalt møtt sympati for saken.

Under disse omstendigheter fant jeg at vi ogsaa heroppe maatte ta saken op paany, saa meget mere som det er mig bekjent at det fra Kirkedepartementet et par ganger er uttalt at ved eventuell deling av bispedømmer maa Haalogaland gaa først.

Ved rundskrivelse av 15. november f. a. fremla jeg da saken for samtlige menighetsraad i Nordland fylke og henstillet til dem aa fatte beslutning om aa anmode vedkommende myndigheter om snarest mulig aa treffe forføininger til deling av Haalogaland bispedømme saaledes at Nordland fylke blir eget bispedømme med Bodø som bispesæte. Samtidig anmodet jeg samtlige prester i fylket om aa uttale sig om delingsspørsmaalet. Resultatet herav er følgende:

Av Nordland fylkes 65 menighetsraad har de 63 uttalt sig for deling, derav 58 enstemmig, mens der i 5 av raadene var 25 stemmer for og 6 mot. Et menighetsraad, Vassaas sogn i Bindal, har som det eneste erklært

sig enstemmig mot deling *for tiden.* Narvik menighetsraad har med 8 stemmer uttalt at man ikke ønsker for tiden aa avgi nogen erklæring om delingsspørsmaalet, idet dog 2 medlemmer stemte for aa anbefale deling. Av de 63 menighetsraad som har anbefalt deling, har 2, Hadsel og Eidsfjord, anbefalt at der av nasjonalkirkelige grunne anordnes et særskilt tilsynsembede for de blandede sprogdistrikter nordpaa. De fleste menighetsraad har gitt sin uttalelse formen av et likefremt andragende om deling.

Da saken blev forelagt, var der av prester i funksjon i Nordland fylke ialt 39. Av disse har 38, tildels med meget kraftig begrunnelse, uttalt sig for deling. Et utdrag av uttalelsene følger som bilag. Kun én prest, residerende kapellan Aanderaa i Ofoten, har uttalt sig mot deling, idet han istedet foreslaar at biskopen skal frigjøres for en hel del personlig kontorarbeide ved at der ved hans side stilles en for dette arbeide kvalifisert mann.

Man tør vel efter dette si at uttalelsene saa sterkt som mulig fremhever ønskeligheten og nødvendigheten av bispedømmets deling, idet én dissens blandt menighetsraad og én blandt prester kun viser at her ikke har været øvet noget press paa aa fremkalde en helt enstemmig menighetsytring.

M. h. t. *sakens økonomiske side* skal jeg oplyse at delingen ikke vil medføre nogen utgift for kommunene og fylket. Den nye biskop vil faa sin lønn, der her likesom i det nuværende bispedømme vil bli minimumslønn, kr. 15 000, helt av staten, der likeledes bærer utgiftene ved biskopens reiser. Disse vil formentlig for de to fremtidige bispedømmer tilsammen ikke bli meget større enn nu for det udelte bispedømme, idet avstandene og dermed reisetiden blir saa meget kortere og de egentlige visitasreiser ikke blir synderlig flere enn de hittil har været, naar prestegjeldene har hatt visitas hvert 4. aar. Hertil kommer biskopens kontorholdsgodtgjørelse; denne vil formentlig bli satt til det samme beløp som Haalogalands biskop nu oppebærer, kr. 1500,00, hvilket dog er ganske utilstrekkelig. Endelig plikter staten aa skaffe biskopen bolig eller yde ham tilstrekkelig husleiegodtgjørelse. Det vil formentlig være av stor betydning for spørsmaalets løsning om Bodø kommune kunde stille passende bolig med kontor til raadighet mot en rimelig leie.

Blir bispedømmet delt, vil der ogsaa maatte oprettes en ny stiftsdireksjon paa Bodø med fylkesmannen i Nordland fylke som civilt medlem.

Derimot vil der ikke kreves oprettelse av nye geistlige embeder forøvrig. Folda prestegjeld av det nuværende Bodø prosti bør henlegges under Søndre Salten prosti, som det allerede har landeveisforbindelse med. Det gjenværende Bodø prosti med prestegjeldene Bodø, Bodin og Kjerringøy vil gaa over til aa bli Bodø domprosti. Stillingen her vil bli ganske tilsvarende til hvad den er i Hamar bispedømme. Intet nytt stiftskapellani trenges; av de nuværende 7 stiftskapellanier vil de 4 gaa over til det nye bispedømme, mens 3 beholdes for den gjenværende del av det nuværende Haalogaland bispedømme.

Haalogaland bispestol 31. mai 1923. *J. Støren.*

KIRKELIG STATISTIKK 1923.

VED

D. HVOSLEF.

Universitets Samlinger Library

Rikets kirker og menigheter 1923.

Bispedømme.	Hoved-kirker.	Anneks-kirker.	Andre kirker.	Samlet antall.	Menigheter.
Oslo	118	86	72	276	209
Hamar	59	55	39	153	115
Agder	105	92	32	229	198
Bjørgvin	85	101	35	231	198
Nidaros	73	92	36	201	170
Haalogaland	71	45	36	152	116
	511	481	250	1242	1006

Kirkelige embeder og stillinger 31. december 1923.

Bispedømme.	Biskoper.	Sogne-prester.	Residerende kapellaner.	Kalls-kapellaner og tredje-prester.	Andre prester.	Stifts-kapellaner.	Samlet antall.	Av sogne-prester er prester.	Ledige embeder.
Oslo	1	121	41	18	21	4	206	15	22
Hamar	1	59	8	2	2	3	75	12	4
Agder	1	105	9	9	6	4	134	18	29
Bjørgvin	1	85	15	2	8	4	115	15	19
Nidaros	1	73	16	1	5	4	100	15	25
Haalogaland	1	71	3	1	5	7	88	15	26
	6	514	92	33	47	26	718	90	125

Anmerkning: Under „andre prester" er innbefattet hjelpeprester, personellkapellaner, prester for døve, sykehusprester, fengselsprester, diakonisseanstaltens samt Oslo og Bergens smaakirkeforeningers prester.

Avgang av kirkelige embedsmenn i 1923.

Bispedømme.	Biskoper.	Derav:			Sognepresster.	Derav:			Res. kapellaner.	Derav:			Andre prester.	Derav:			Samlet antall.
		Døde.	Avg. p. g. a. aldersgrense eller sygdom.	Overgaatt til annen stilling.		Døde.	Avg. p. g. a. aldersgrense eller sygdom.	Overgaatt til annen stilling.		Døde.	Avg. p. g. a. aldersgrense eller sygdom.	Overgaatt til annen stilling.		Døde.	Avg. p. g. a. aldersgrense eller sygdom.	Overgaatt til annen stilling.	
Oslo					6		6		1		1		2	1		1	9
Hamar					4		4										4
Agder					6	2	3	1					1			1	7
Bjørgvin . . .					3	1	1	1	1	1							4
Nidaros	1		1		5	1	3	1					2		1	1	8
Haalogaland . .					1			1									1
	1		1		25	4	17	4	2	1	1		5	1	1	3	33

Utnevnte kirkelige embedsmenn i 1923.

Bispedømme.	Biskoper.	Derav:		Sognepresster.	Derav:		Res. kapellaner.	Derav:		Andre prester.	Derav:		Samlet antall.
		forflyttet.	nye.		forflyttet.	nye.		forflyttet.	nye.		forflyttet.	nye.	
Oslo				15	12	3	3		3	3	1	2	21
Hamar				4	4		1	1					5
Agder				12	8	4				3	1	2	15
Bjørgvin . . .				7	3	4	1	1		1		1	9
Nidaros	1		1	10	10					1		1	12
Haalogaland . .				7	3	4				2		2	9
	1		1	55	40	15	5	2	3	10	2	8	71

Teologiske kandidater uteksaminert i 1923.

Universitetet 22. Menighetsfakultetet 8.

KIRKELIGE EMBEDSMENN.

1. januar—31. desember 1923.

BISKOPER.

Avskjed. 1923. 23. februar. Bp. i Nidaros P. W. K. Bøckman fra 30. september 23.

Utnevnelse. 1923. 19. mai. Nidaros bispestol: domprost og sp. ved Vaar Frelsers mgh. i Kristiania dr. theol. J. G. Gleditsch.

PROSTER.

1. *Avskjed.*

1923. 23. marts. Prost i Nordfjord pr., sp. i Davik pg. i Bjørgvin bd. I. S. Eide.

2. *Bestallinger.*

1923. 19. januar. Sp. i Lurøy pg. i Haalogaland bd: T. H: Norseth i Nord-Helgelands pr. Sp. i Nesseby pg. i Haalogaland bd. H. M. Høydahl i Varanger pr. — 22. juni. Sp. i Bamble pg. i Agder bd. C. P. Østbye i Bamble pr. — 3. august. Sp. i Gloppen pg. i Bjørgvin bd. K. M. Eckhoff i Nordfjord pr.

PRESTER.

1. *Dødsfall.*

a) Pensjonerte prester.

1923. 23. januar. T. S. Geelmuyden, fhv. sp. i Nes pg. i Hallingdal i Oslo bd., avsk. 22. september 11. — 6. februar. E. Skavlan, fhv. stiftspr. og sp. til Domkirkens mgh. i Trondhjem, avsk. 16. februar 17. — 2. mai. O. O. Lassen, fhv. sp. i Ytterøy pg. i Nidaros bd., avsk. 24. juni 11. — 15. oktober. F. W. Bull-Hanssen, fhv. sp. i Leikanger pg. i Bjørgvin bd., avsk. 22. desember 22. — 30. november. R. J. Olsen, fhv. sp. i Hjørundfjord pg. i Bjørgvin bd., avsk. 24. juni 1906. — 31. desember. J. F. Lund, fhv. sp. i Vestre Bærum pg. i Oslo bd., avsk. 14. juli 1922 fra 31. desember s. a.

b) Prester i embede.

1923. 18. mai. Res. kap. i Sandvikens mgh. i Bergen C. Konow. — 16. juni. Sp. i Oddernes pg. i Agder bd. A. Larsen. — 3. august. Sp. i Øksendal pg. i Nidaros bd. O. Johnsen. — 16. september. Sp. i Flekkefjord pg. i Agder bd., prost i Flekkefjord pr. F. H. Fladmark. — 22. september. Dompr. og sp. i Domkirkens mgh. i Bergen C. B. Hansteen. — 27. oktober. Prest ved Kristiania Smaakirkeforenings kirke i Piperviken O. U. R. Aanensen.

2. *Avskjed.*

a) Efter aldersgrenseloven.

1923. 2. februar. Sp. i Lillehammer pg. i Hamar bd. H. E. Woll. — 16. mars. Sp. i Frosta pg. i Nidaros bd. prost N. K. Jørstad fra 1. oktober 23. — 20. april. Sp. i Nannestad pg. i Oslo bd. T. C. Grøner fra 1. oktober 23. Sp. i Tjømø pg. i Oslo bd. O. H. Selmer fra 1. oktober 23. Sp. i Vinger pg. i Hamar bd. prost B. Grøndahl fra 1. oktober 23. Sp. i Porsgrund A. F. W. J. Prytz fra 1. oktober 23. Sp. i Aafjord pg. i Nidaros bd. prost K. H. Hansen fra 1. oktober 23. Hospitalspr. i Trondhjem N. S. Magelssen fra 1. oktober 23. — 15. juni. Sp. i Drøbak pg. i Oslo bd. prost O. K. Simonsen fra 1. oktober 23. Sp. i Onsøy pg. i Oslo bd. O. K. Randers fra 1. oktober 23. Res. kap. i Eidsberg pg. i Oslo bd. H. C. Berg fra 1. januar 24. Sp. i Eidskog pg. i Hamar bd. O. Schjøtt Revers fra 15. oktober 23. — 22. juni. Sp. i Gamle Akers mgh. i Kristiania N. Eugène Hanssen fra 8. oktober 23. — 13. juli. Sp. i Sandefjord pg. i Oslo bd. E. D. Smidt fra 1. oktober 23. — 3. august. Sp. i Ringsaker pg. i Hamar bd. J. H. H: Brochmann fra 15. oktober. — 7. september. Fhv. prost, sp. i Davik pg. i Bjørgvin bd. I. S. Eide fra 1. oktober 23. — 9. november. Sp. i Bolsøy pg. i Nidaros bd. prost H. B. Thomson fra 1. mai 24. — 7. desember. Sp. i Fjære pg. i Agder bd. prost E. O. Bruhjell.

b) Paa grunn av sykdom.

9. november. Sp. i Hommedal pg. i Agder bd. O. G. Nagelstad fra 18. s. m.

c) For aa gaa over til annen stilling:

1923. 2. februar. Sp. i Ørsta pg. i Bjørgvin bd. H. F. Laading for aa gaa over i den Norske Sjømandsmisjons tjeneste. — 23. mars. Stiftskap. i Oslo bd. F. A. Haugen for aa virke som sekretær i det Teologiske Menighetsfakultet i Kristiania. — 20. april. Sp. i Høgsfjord pg. i Agder bd. E. Follum for aa gaa over i den Norske Sjømandsmisjons tjeneste. Sp. i Klæbu pg. i Nidaros bd. H. Riiser for aa gaa over i det Norsk-Lutherske Indre-

misjonsselskaps tjeneste. — 1. mars. Pers. kap. i Porsgrund J. C. H. S. Prytz for aa overta stillingen som hjelpeprest i Aarstad mgh. i Bergen. — 3. august. Sp. i Loppa pg. i Haalogaland bd. N. Horneman fra 1. oktober. — 6. oktober. Kallskap. i Domkirkens mgh. i Kristianssand O. S. M. Halvorsen for aa gaa over i Kristiania Smaakirkeforenings tjeneste (Piperviks-kirken). — 26. oktober. Stiftskap. i Nidaros bd. I. N. K. A. Seljedal fra 10. februar 24.

3. *Utnevnelser.*

1923. 26. januar. Det res. kap. i Sagenes mgh. i Kristiania sjømannsp. L. T. Heuch. Aas sk. i Oslo bd. sp. i Sund pg. i Bjørgvin bd. H. T. Leganger. Eiker sk. i Oslo bd. res. kap. i Skjeberg pg. i s. bd. C. T. Birkeland. Berg sk. i Oslo bd. sp. i Risør pg. i Agder bd. prost E. Stang Lund. Værøy sk. i Haalogaland bd. ord. p. A. Storaas. — 2. februar. Et stiftskap. i Agder bd. c. th. K. M. Øgaard. — 9. februar. Hortens garnisons- og sp.-emb. fhv. sjømannsp. J. A. Saxe. Vestre Moland sk. i Agder bd. sp. i Lye pg. i s. bd. J. Helle. Borgund sk. i Bjørgvin bd. sp. i Bud pg. i Nidaros bd. S. K. Eikrem. Beiarn sk. i Haalogaland bd. c. th. J. A. Astrup. — 23. februar. Et stiftskap. i Haalogaland bd. c. th. O. A. Thorseth. — 2. mars. Furnes sk. i Hamar bd. sp. i Kvinnherad pg. i Bjørgvin bd. prost N. A. Andersen. — 16. mars. Skiptvet sk. i Oslo bd. sp. i Tysnes pg. i Bjørgvin bd. O. Thormodsæter. His sk. i Agder bd. sp. i Klepp pg. i s. bd. E. Broch. — 23. mars. Suldal sk. i Agder bd. sp. i Rauland pg. i s. bd. E. Thesen. — 7. april. Aukra sk. i Nidaros bd. sp. i Kolvereid pg. i s. bd. prost N. Trædal. — 13. april. Aadal sk. i Oslo bd. ord. p. E. A. Tobiassen. — 20. april. Det res. kap. i Petrus mgh. i Kristiania lektor A. H. F. Hauer. — 1. mai. Steigen sk. i Haalogaland bd. stiftskap. i s. bd. S. O. Austvold. Surnadal sk. i Nidaros bd. sp. i Valle pg. i Agder bd. J. Aune. — 12. mai. Et stiftskap. i Oslo bd. sp. i Jelsa pg. i Agder bd. J. Haslie. — 19. mai. Gol sk. i Oslo bd. sp. i Fosnes pg. i Nidaros bd. T. Krog. Fjell sk. i Bjørgvin bd. sjømannsp. E. G. Storesund. — 1. juni. Vikedal sk. i Agder bd. fhv. sp. O. Ellefsen (har senere faatt tillatelse til aa anta navnet Erla som familienavn). Hammerfest sk. i Haalogaland bd. sp. i Sørvaranger pg. i s. bd. A. Godal. — 8. juni. Bjugn sk. i Nidaros bd. res. kap. i Selbu pg. i s. bd. T. Hesselberg. — 22. juni. Sigdal sk. i Oslo bd. lektor N. Arnung. Skudesnes sk. i Agder bd. sp. i Manger pg. i Bjørgvin bd. prost R. M. Rasmussen. — 3. august. Vestre Bærum sk. i Oslo bd. res. kap. i Vardal pg. i Hamar bd. P. L. de Ferry Nitter. Risør sk. i Agder bd. sp. i Rødenes pg. i Oslo bd. N. Lund. Bakke sk. i Agder bd. c. th. J. E. Skullerud. Sund sk. i Bjørgvin bd. stiftskap. i s. bd. A. Lunde. Et stiftskap. i Agder bd. c. th. Aa. Lande. Et stiftskap. i Nidaros bd. ord. p. K. R. Kjelland. Bø sk. i Haalogaland bd. ord. p. M. P. M. Synnes. Karasjok sk. i Haalogaland bd. ord. p., lektor A. K. F. Wiig. — 10. august. Kallskap. i Østre Aker pg. i Oslo bd. fhv. sp. A. Bugge. — 31. august. Det res. kap. i Eidsvoll pg. i Oslo bd. fsv. misjonsp. G. G. Bovim. — 7. september. Kallskap. i Glemmen pg. i Oslo bd. fhv. sjømannsp. H. I. Midtbø. Tjøme sk. i Oslo bd. sp. i Nord-Audnedal pg. i Agder bd. J. S. Heimstad. Lillehammer sk. i Hamar bd. sp. i Kinn pg. i Bjørgvin bd. prost M. Lüdemann. Rennesøy sk. i Agder bd. sp. i Helleland sk. i s. bd. T. Bergh. — 14. september. Det res. kap. i Sandvikens mgh. i Bergen sp. i Torvastad pg. i Agder bd. N. J. Hanssen. Kvinnherad sk. i Bjørgvin bd. sp. i Fitjar pg. i s. bd. O. R. Weibust. Ørsta sk. i Bjørgvin bd. ord. p. K. J. Roald. — 28. september. Sogndal sk. i Bjørgvin bd. ord. p. R. Torvanger. — 5. oktober. Leikanger sk. i Bjørgvin bd. ord. p. S. Daae. Frosta sk. i Nidaros bd. kallskap. i Aas pg. i Oslo bd. H. Pharo. — 26. oktober. Snaasa sk. i Nidaros bd. stiftskap. i Haalogaland bd. S. A. Strømme. Talvik sk. i Haalogaland bd. stiftskap. i s. bd. E. Laland. — 9. november. Porsgrund sk. i Agder bd. sp. i Askøy pg. i Bjørgvin bd. E. O. Feet. Sunndal sk. i Nidaros bd. sp. i Vannylven pg. i Bjørgvin bd. A. Skrondal. — 16. november. Aafjord sk. i Nidaros bd. sp. i Lierne pg. i s. bd. J. Bye. — 23. november. Rennebu sk. i Nidaros bd. stiftskap. i s. bd. O. Brandt. — 30. november. Nannestad sk. i Oslo bd. sp. i

Rolvsøy pg. i s. bd. C. A. N. Nilssen. Sandefjord sk. i Oslo bd. res. kap: i Onsøy pg. i s. bd. H. E. Evje. — 7. desember. Domprost- og sp.-embedet i Vaar Frelsers mgh. i Kristiania res. kap. i Gamle Akers mgh. sammesteds T. S. W. Freihow. Sp.-embedet i Gamle Akers mgh. i Kristiania sp. i Jakobs mgh. sammesteds P. M. T. Johannessen. Det res. kap. i Brandbu pg. i Hamar bd. res. kap. i Nedre Stjørdal pg. i Nidaros bd. C. J. Bjerkelund. Vinger sk. i Hamar bd. sp. i Tromsøysund pg. i Haalogaland bd. prost H. O. Devold. — 15. desember. Lye sk. i Agder bd. lektor A. A. A. Bjerk Amundsen. Et stiftskap. i Bjørgvin bd. c. th. O. O. Urdahl. Klepp sk. i Agder bd. c. th. Chr. Sole. Klæbu sk. i Nidaros bd. sp. i Velfjord pg. i Haalogaland bd. A. F. Andersen. Et stiftskap. i Haalogaland bd. c. th. S. T. Storaker. — 21. desember. Onsøy sk. i Oslo bd. sp. i Holum pg. i Agder bd. prost H. Ullerud. Eidskog pg. i Hamar bd. sp. i Bjarkøy pg. i Haalogaland bd. W. H. Christie. Porsgrund kallskap. i Agder bd. sp. i Lardal pg. i Oslo bd. O. E. Svendsen. Overhalla sk. i Nidaros bd. sp. i Vik pg. i Haalogaland bd. P. Kopreitan. Oddernes sk. i Agder bd. sp. i Sør-Audnedal pg. i s. bd. N. T. Tønnesen.

4. *Ordinasjonstillatelser.*

1923. 9. februar. C. th. J. O. L. Michelsen for aa bestyre led. emb. i Bjørgvin bd. — 16. mars. C. th. K. J. Roald likesaa. — 15. juni. C. th. E. A. Borgenvik for aa virke som misjonsprest i det Norske Misjonsselskaps tjeneste. — 13. juli. C. th. C. H. Γ. Ring for aa bestyre led. emb. i Bjørgvin bd. — 20. juli. C. th. P. Robertstad likesaa i Agder bd. — 30. november. Dr. philos. A. O. N. Jonsen for aa virke i den Norske Israelsmisjons tjeneste. — 7. desember. Professor, dr. theol. J. Lyder Brun for aa kunne forrette fullstendige gudstjenester. — 15. desember. C. th. K. M. Titlestad for aa virke i det Norske Misjonsselskaps tjeneste. C. th. G. Boman for aa virke i den Norske Sjømannsmisjons tjeneste. C. th. F. Bader for aa virke i Omstreifermisjonens tjeneste. C. th. O. R. K. Tolnæs for aa kunne gjøre prestetjeneste i Oslo bd. efter biskopens nærmere bestemmelse.

De under Kirkedeparte-

Fonds	Beholdning pr. 30/6 1923	Inntekter for 1922/23	Utgifter for 1922/23	Overskudd for 1922/23
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1. *Oplysningsvesenets fond.*				
A. Kapitalfondet	38 291 982.70 [1]	988 440.09	1 008 677.89	
B. Rentefondet		1 995 910.68	507 037.22	1 488 873.46 [2]
C. Byggefondet	2 000 637.35	217 295.10	217 644.41	250.69
D. Understøttelsesfondet	993 567.16	29 437 538.96 [3]	28 443 971.80	993 567.16
2. *Pensjonsfondet for geistliges enker.*				
A. Kapitalfondet	4 415 591.80	5 254.91 [4] innbefattet i kapitalen		
B. Rentefondet	1 951 293.11	329 833.96	325 600.59	5 254.91
3. *Prestegaardsfondet.*				
A. Kapitalfondet	4 036 699.67	9 858.89 [5] innbefattet i kapitalen		
B. Rentefondet	68 135.94	201 355.19	193 910.00	7 445.19
4. *Jordavgiftsfondet.*				
A. Kapitalfondet	3 034 326.14	7 560.61 innbefattet i kapitalen		
B. Rentefondet		161 434.55	153 873.94	7 560.61
5. *Fisketiendefondet.*				
A. Kapitalfondet	4 226 320.41			9 092.79 innbefattet i kapitalen
B. Rentefondet	102 019.87	221 054.24	229 838.03	
6. *Det Nordlandske Kirke- og Skolefond.*				
A. Kapitalfondet	1 389 920.28			
B. Rentefondet	175 497.59	104 946.22	80 262.48	24 683.74 innbefattet i beholdningen

mentet hørende fonds.

Av utgiftene faller paa:							
Skog-driften	Skog-innkjøp og anlegg	Lønninger og reise-utgifter	Bygge-arb. paa preste-gaarder* og kirker**	Ad-minis-trasjon	Lønns-bidrag m. v. til geistlig-heten	For-skjellige utgifter	Anmerkninger
Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	
390 012.33	34 037.03	223 247.05	361 381.48				[1] Herav embeds-kapitaler ca. kr. 7 890 000.00
vedkommende fondets skogvesen							
				109 837.22	347 080 55	50 119.45	[2] Av overskuddet tilfaller der: Understøttelses-fondet 2/3 = kr. 992 582,31 Univer-sitetet 1/3 kr. 496 291.15
				lønninger og kontor-utgifter	renter av embedskapi-taler		
							Kr. 1 488 873.46
			217 044.41				
			1496 399.90*	38 079.37	2 164 243.59	94 992.96	[3] Av inntektene ut-gjør statskassens tilskudd kr. 28 364 106 35 Av utgiftene ved-kommer folke-skolevesenet kr. 23 934 574.53
			51 023,40**	bidrag til landbruksin-geniørers lønn m. v.	heri innbe-fattet stipen-dier til pre-ster, pensjo-ner, kontor-holdsgodt-gjørelse m.v.		
			1 547 423.30				[4] 1/10 del av rente-fondets over-skudd tillagt kapitalfondet.
				14 029 95	291 620.64	19 950.00	
				heri innbe-fattet lønn til en byraachef	pensjoner til presteenker	gratialer til presteenker	[5] heri innbefattet 1/10 del av rente-fondets over-skudd kr. 8758,89
			71 384.79	8 528.82	105 237.50	8 758.89[6]	[6] 1/10 del av rente-fondets over-skudd.
			prestegaarder	heri innbe-fattet lønn til en sekretær	erstatninger til prester for frasolte dele av prestegaarder		
				7 206.11	146 667.83	7 560.61	
				heri innbe-fattet lønn til en sekretær	erstatninger til prester	tilfaller ka-pitalfondet	
				7 403.95	213 341.29[7]	9 092.79	[7] Til prester kr. 71 149.42 kir-ker „ 142 191.87
				heri innbe-fattet lønn til en sekretær	erstatninger til prester og kirker	overført til kapitalfondet	Kr. 213 341.29
			7 807.41	3 649.06	35 792.00	14 514.01	Av utgiftene ut-gjør kr. 18 500.00 lønnsbidrag til folkeskolevesenet
			der og kirker	lønn og kon-torhold m.v. til fondets kasserer	lønnsbidrag til prester		

KONGELIGE RESOLUSJONER 1923.

22. juni 1923, hvorved Kirke-departementet bemyndiges til for fremtiden aa avgjøre:

1. Saker om salg eller avstaaelse paa annen maate av geistlige embedsgaarder og klokkergaarder eller dele derav.

2. Saker om aa henlegge inntekt, som et geistlig embede har av erstatning, feste-avgifter, embeds- eller avsavnskapital, til et under Prestegaardsfondet hørende særskilt fond i henhold til § 2 i lov av 23. februar 1923 inneholdende tillegg til og forandringer i lov av 19. juni 1882 om salg av det overflødige av embedsgaarder.

28. september 1923, hvorved:

1. Kirkedeptet. bemyndiges til aa treffe forandring i den for et prestegjeld gjeldende gudstjeneste-ordning, derunder medregnet en endret fordeling av gudstjenestene mellem et prestegjelds kirker og i tilfelle mellem dets prester, sløifning av en del tjenester aarlig i et sogn eller prestegjeld mot avholdelse istedet av søndagspreken i avsidesliggende dele av distriktet samt henleggelse av en del gudstjenester til nyopført kapell eller et annet kirkelokale.

2. Rikets biskoper bemyndiges til herefter aa samtykke i: a) forandring i tiden for høimesse- og aftensangsgudstjenestens begynnelse i de sogn og menigheter, hvor beslutning derom blir fattet i menighetsmøte, b) benyttelse og innvielse av en skole eller annet lokale til interimskirke i den tid, som medgaar til aa istandsette eller nybygge en sognekirke eller et kapell.

30. november 1923, hvorved:

1. Kongelig resolusjon av 12. desember 1905 om tjenestefrihet for geistlige embedsmenn, dens post 3 og 4, forandres derhen, at biskopene, som hittil, kan meddele prester permisjon for et tidsrum av inntil 3 maaneder, men at denne tid i sygdomstilfelle kan utvides til inntil 6 maaneder, samt at det overdrages Kirkedepartementet aa meddele prester permisjon utover 3 maaneder eller i sygdomstilfeller 6 maaneder.

2. Rikets biskoper bemyndiges til i tilfelle, hvor særlige grunner taler derfor, aa meddele dispensasjon fra bestemmelsen i forordning av 3. april 1810 og kancelli-plakat av 19. november 1811 § 10,1 om forbud mot konfirmasjon og ektevielse, medmindre vedkommende er vakcinert.

3. Kongelig reskript av 31. mai 1815 ang. overøvrighetenes meddelelse av konstitusjon under ledighet i de dem underordnede embeder forandres derhen at biskopene ikke behøver aa innhente Kirkedepartementets godkjennelse, naar de konstituerer en prest i et prostembede under ledighet eller innehaverens tjenestefrihet.

30. november 1923, hvorved bestemmes, at den ofring i kirken, som ved kongelig resolusjon av 13. juli 1885 er bestemt aa skulle foregaa en gang aarlig til fordel for det Norske Misjonsselskap, den Schreuderske Misjon og Santal-misjonen, og den aarlige ofring til fordel for «Foreningen til evangeliets forkynnelse for skandinaviske sjømenn i fremmede havne», som skal finne sted i henhold til kongelig resolusjon av 12. desember 1891, herefter skal foregaa, naar sognepresten efter samraad med menighetsraadet finner det tilraadelig. Det overlates til prest og menighetsraad aa bestemme om de ved den førstnevnte ofring innkomne beløp skal deles mellem de 3 hedningemisjonsselskaper eller tilfalle ett av dem.

Ennvidere er det bestemt, at den aarlige ofring i kirken, som ved kongelig resolusjon av 14. september 1905, 12. april 1907, 29. november 1912 og 15. oktober 1915 skal holdes til fordel for henholdsvis «Norsk selskap til skibbrudnes redning», Diakonisse-anstalten i Kristiania, Blindesaken og Norges kristelige Ungdomsforbund, herefter skal foregaa, naar sognepresten efter samraad med menighetsraadet finner dette tilraadelig.

DE NORSKE MISJONER I 1923

VED

A. OLSEN

I. DET NORSKE MISJONSSELSKAP.

a) *Hjemlandet.* Stort sett kan det sies, at arbeidet har gaatt godt — tross aaret i økonomisk henseende var overmaate vanskelig for vaart lands befolkning. De store bankvanskeligheter med flere bankers sammenbrudd — især i vaarmaanedene — bragte forretnings- og næringslivet inn i daarlige forhold, og misjonsvennene fikk som andre føle tidens trykk. Dog, de har arbeidet tappert, ofret og stridt, forat ikke misjonsarbeidet skulde hemmes. Men den synkende krones verdi bragte selskapet stadig større og større kurstap. Misjonsvennene optok da i slutningen av aaret et iherdig arbeide for aa skaffe ekstragaver inn som julegave til selskapet. Det meste av disse kom dog først inn i kretskassene i begynnelsen av 1924. Den samlede aarsinntekt i 1923 var kr. 2 049 959,37. Dessuten innkom til Misjonsskolen for kvinner kr. 15 784,06. Aarsregnskapet blev opgjort med et driftsunderskudd paa kr. 272 197,58.

De mange foreninger — misjons-, kvinne-, unges og barneforeninger — har arbeidet trofast, men der klages fra flere kanter over, at «delingssystemet» av inntektene mellem flere organisasjoner mere og mere trenger sig inn. Foruten de regelmessige møter er der i aarets løp avholdt en mengde misjonsuker, stevner og fellesmøter. Der er avholdt 4 bibel- og misjonsuker (Solborg pr. Stavanger, Gyl paa Nordmøre, Ørlandet og Haugetun), hvor megen ungdom har været samlet om Guds ord og misjonens store sak. Større kvinnestevner er holdt i Oslo, Bergen, Kristianssund og Trondhjem, og et par emissærmøter i Molde og Bergen. Aarets kretsforsamlinger holdtes i juni og juli og hadde som vanlig god tilslutning. Følgende emner blev behandlet: «Hvorledes vekkes og fremmes misjonsinteressen blant vaart folk?» a) «gjennem vekkelse og befestelse av kristenlivet», b) «gjennem organisasjon». 2) «Hvilken betydning har tilstanden i hjemmets kirke for vaare misjonærer og deres arbeide paa misjonsmarken?» 3) «Hvordan kan vi drive arbeidet her hjemme mest økonomisk?»

Misjonsskolen i Stavanger har som tidligere gaatt med 2 klasser og hatt de samme lærere. For et par fags vedkommende blev der i øverste klasse holdt avgangseksamen. Bibelskolen i Trondhjem hadde et 10 ukers vaarkursus — det 5te — der var søkt av kun 10 elever. Grunnet

de daarlige økonomiske tider er saavel den som Bibelskolen i Kristianssand foreløbig nedlagt. Misjonsskolen for kvinner i Oslo har i aarets løp fortsatt som vanlig.

Av selskapets hovedstyre utgikk ved nyttaar (1923) efter tur gaardbruker K. Aanestad og bakermester M. Oanes. Innvalgt i deres sted blev disponent Conrad S. Pedersen og lensmann E. Husebø. Sogneprest J. C. Petersen blev valgt til styrets formann og forretningsfører Chr. Gilje til viseformann.

Pastor E. Amdahl, der ved generalsekretær Nilssens død blev kst. som generalsekretær, blev i juni fast ansatt i stillingen. Likeledes blev misjonsprest E. Birkeli fast ansatt som lærer ved Misjonsskolen. Fhv. metodistprest J. Gideon, der var gaatt over til Statskirken, blev fra 1. mai ansatt som reisesekretær. Som kretssekretær i Drammens krets blev ansatt kretssekretær i Romsdal krets P. A. Stoltenberg, i Romsdals krets kjøpmann Helge Fedt og i Oslo krets misjonsprest H. C. Leisegang. Pastor M. Brekke sluttet som kretssekretær i Hamar krets.

Av annet kan nevnes, at redaksjonen av «Kamp og Seier» fra nyttaar 1923 blev overtatt av misjonsprest E. Birkeli, at cand. theol. E. Borgenvik 20. juni blev ordinert i Stavanger Domkirke, bestemt for Madagaskar, og at selskapets trykkeri 9. desember feiret 25 aars jubileum. De 2 hjemmeværende misjonsprester — Bovim og Blessing Dahle — tidligere i Zululand, er gaatt over i geistlig virksomhet.

Innen misjonspersonalet er flg. døde herhjemme: Fhv. misjonsprest D. Jakobsen og enkefruene Juline Rosaas og Dorthea Valen. Dessuten er fhv. misjonsprest Nils Nilsen død i Amerika. Av andre mere kjente misjonsvenner kan nevnes: Fhv. tollkontrollør N. Landmark (fører av misjonsskibet Elieser, forfatter av N. M. S.'s historie samt av karter over vaare misjonsmarker), emissær Rasmus Rørstad, Sunnmøre, og emissær Per Nordsletten (mangeaarig emissær for selskapet).

b) *Natal og Zululand.* Arbeidet paa denne mark har gaatt gledelig fremad. Tilsynsmannen sier om aaret: «Vi har hatt et kronaar!» Det er ogsaa første gang i denne misjons historie, at der er døpt over 1000 paa et aar. Og der var ved aarets utgang over 900 voksne katekumener. De kirkesøkendes tall er steget med over 1000, og i konfirmanters og nadvergjesters tall er der likeledes stigning. Og de i vaar forrige oversikt nevnte sekter, der var begynt aa trenge inn paa misjonsmarken, synes aa være i tilbakegang. I det hele synes beretningene fra de forskjellige stasjoner aa være opmuntrende. Dørene er nu mere aapne for misjonsarbeidet enn noensinne, og «der synes virkelig aa være en bevegelse blant folk henimot Gud». En langvarig tørke drev mange hedninger til aa be til Gud og komme sammen til større møter. Blant de døpte i aarets løp kan nevnes høvdingen Mgidlana, zulukongen Mpandes eneste gjenlevende sønn, der 82 aar gammel blev døpt 2. juledag.

Menighetslemmenes tall paa denne mark utgjorde 10 240. Under de 13 hovedstasjoner hørte 115 bistasjoner og 175 prekeplasser. De ved de 36 statsanerkjente skoler ansatte lærere og lærerinner blev fra 1. april (1923) helt lønnet av staten — en god økonomisk støtte for misjonen.

Saavel i disse skoler, som i 83 lavere, er elevantallet vokset og utgjorde tilsammen 3 284 (2 522 i 1922). Der var 117 lærere og lærerinner. Til selvhjelpen innkom £ 2 554 (kr. 81 700 efter dav. kurs).

Samarbeidet med Svenska Kyrkans Mission og Berlinermisjonen om preste-, evangelist- og lærerskolen har været fortsatt. Berlinerne, der de senere aar grunnet krigen ikke har kunnet yde noen økonomisk støtte, begynte i 1923 igjen aa yde en del. Fra evangelistskolen, der ledes av pastor Krause, blev ved aarets slutning uteksaminert 13 elever. Industriskolen og pikehjemmet har været drevet med bra resultater.

Misjonærantallet har været betydelig mindre dette aar enn tidligere. 6 av hovedstasjonene har staatt uten misjonær største delen av aaret og har maattet tilsees fra andre stasjoner. En misjonær (S. Dahle) har maattet styre 3 stasjoner. God hjelp hadde man dog i de 10 innfødte prester og 131 evangelister — derav 23 frivillig ulønnede.

Hjem fra denne mark reiste misjonsprest G. Eriksen og frue, misjonsprest S. Solberg med familie samt frk. Kyvik. Utreist er fru Dorthea Tvedt, frøknene E. Larsen og S. Brekke, misjonsprest Kjelvei med familie og misjonsprest K. M. Titlestad.

c) *Vestmadagaskar.* Ogsaa paa denne vanskelige og usunde arbeidsmark har misjonsarbeidet gjort gode fremskritt, og der synes som aldri før aa være store og rike fremtidsmuligheter. Hadde bare misjonærstyrken kunnet økes, og hadde man hatt flere innfødte arbeidere, vilde der ha blitt fart i arbeidet. Men man har ikke hatt de tilstrekkelige midler til aa nytte de gode anledninger.

Selvhjelpen har øket over hele linjen — om enn ikke like meget i alle distrikter. Der innkom frcs. 37 682,10. Dertil utførtes ulønnet arbeide, der blev anslaatt til frcs. 3 709,75. Paa de fleste av statistikkens punkter er der gledelig fremgang. Der er døpt 517 (479 i 1922), og der var 426 katekumener. Ogsaa de kirkesøkendes og nadvergjestenes tall er øket. Under de 7 hovedstasjoner var der 102 menigheter — 9 fler enn foregaaende aar — med 5 236 kristne. De betjentes av 18 innfødte prester — 4 nye er kommet til — og 117 evangelister. I de 98 søndagsskoler var der 2 770 elever — ogsaa betydelig økning. Det lille spedalskehjem, Bekoake, ved Morondava har hatt ca. 20 syke. Et evangelistkursus har været igang, men der trenges en fast evangelistskole. Misjonsstasjonen Manja benevnes nu Tsinjorano pr. Manja. Der var 12 misjonsarbeidere — hustruene iberegnet.

Hjem fra denne mark reiste misjonsprest Haaland med familie. Ut reiste de nye arbeidere, frøknene Kildal og Tveit. Misjonsmarkens tilsynsmann er misjonsprest P. A. Naastad.

d) *Madagaskars innland, Baralandet og Østkysten.* Der har ikke været sers vanskeligheter, hverken innad eller utad paa denne vaar største misjonsmark. Arbeidet har derfor kunnet fortsettes under ro og noenlunde gode vilkaar. De styrende har gjennemgaaende vist sig velvillige. Katolikkene har ogsaa dette aar søkt for en del aa hindre vaart arbeide, om man enn ikke har kunnet tale om forfølgelse fra deres side.

Likesom i tidligere aar, saa har vi ogsaa i dette aar hatt for faa misjonærer. Av den grunn har heller ikke her mulighetene for evangeliets forkynnelse været kunnet utnyttet slik, som de kunde og burde. Enkelte misjonærer har maattet bestyre 2—3 stasjoner med optil 150 menigheter. At dette blir altfor meget for en enkelt mann, vil man lett forstaa, og at han under dette veldige arbeide lett kan bli overanstrengt og knekket. Følgen av faa misjonærer har ogsaa gjort sitt til, at man heller ikke har kunnet legge den nødvendige kraft paa utdannelsen av innfødte arbeidere. Saadanne — især evangelister og katekister — trenges i høi grad for aa rekruttere avgangen i menighetene, og det er jo ogsaa saadanne, der fortrinsvis sendes til presteskolen. Der har været ikke liten sykdom blandt misjonspersonalet — især blandt de kvinnelige arbeidere.

Ellers er der meget aa glede sig over. Fra flere steder melder beretningene om vekkelser blandt hedningene, saa de kommer og melder sig til daabsforberedelse. Saaledes har der i skogdistriktet, Ifanadiana, under Alakamisy stasjon, været en betydelig vekkelse. I en by, Ambodihazo, har alle hedninger meldt sig til daabsforberedelse. Og i andre byer, hvor der var menigheter, er der opstaatt sund, god vekkelse. Nede paa Østkysten — især i Ivohipenos stasjonsdistrikt — har der været sterk tilstrømning til katekumenatet. Hele byer innskrev sig. Særlig var dette tilfeldet med Taiony-folket (den gamle kongestamme).

Der er stor fremgang paa omtrent alle punkter, efter hvad statistikken viser. I aarts løp er 6 200 døpt — 650 flere enn foreg. aar. Der er 24 hovedstasjoner med 904 menigheter og 82 389 kristne — samt 104 innfødte prester og 955 katekumener. I de 900 søndagsskoler var der 25 973 elever, og i de forskjellige dagsskoler 4 891. Selvhjelpen har gaatt utmerket frem, idet den naadde frcs. 180 000 — det er en opgang av ca. 100 000 frcs. siden 1921. Der er grunnet 7 nye menigheter i Tanifotsy-Loharanostrøket. En ny kirke er innviet i Malaimbandy, og man har begynt aa bygge en ny i Miandrivazo. Det store aarsmøte i Fandriana var besøkt av 2 500 mennesker.

Trykkeri og bokbinderi i Tananarive har beskjeftiget 25 mann under Ths. Jørgensens ledelse. Der er trykt forskjellige bøker i et samlet antall av 100 970. Dessuten menighetsbladet «Mpamangy» (Besøkeren) og adskillig trykning for den anglikanske og den norsk-amerikanske misjon. Trykkeriet bærer sig og gir en del overskudd. Presteskolen paa Ivory har som tidligere hatt 3 fortiøpende klasser med 31, 25 og 17 studerende. Misjonsprest Horne er bestyrer, og i slutningen av første halvaar fikk man en lærer fra den Forenede Kirkes misjon — pastor Nesdal. Amerikanerne bærer nemlig nu en betydelig del av presteskolens utgifter. Der er dessuten 4 innfødte lærere og 1 lærerinne. Fra katekistskolen paa Masinandraina blev i april uteksaminert 28 elever og i mai blev 40 optatt. Katekistskolen i Fianarantsoa begynte nytt kursus i juli med 27 elever, og i Vangaindrano har der været en igang med 35. Normal- og gutteskolen paa Antsirabe (bestyrer pastor Büchsenschütz) hadde tilsammen 600 elever — hvorav 157 i normalavdelingen. 11 kandidater tok 1ste del — den teoretiske — av statseksamen, og 8 2nen del — den prak-

tiske. Den høiere pikeskole for voksne paa Ivoriatsimo (frk. Madsen) hadde 3 klasser med 44 elever.

Misjonshospialet paa Antsirabe blev drevet med en innfødt læge, 2 norske og 6 innfødte sykepleiersker. Der var 19 234 konsultasjoner og 585 innlagte patienter. Grunnet et par pesttilfeller var hospitalet lukket i 3 mdr. Spedalskehjemmene paa Mangarano har hatt 4 norske diakonisser og har 800 syke, hvorav 688 kristne. Paa barnehjemmet for de spedalskes friske barn var 80.

I arbeidet stod 60 misjonsarbeidere — innbefattet misjonærhustruene. Misjonsmarkens tilsynsmann var misjonsprest F. Bjertnes.

c) *Hunan i Kina.* I vaar forrige oversikt (1922) nevnte vi, at det nye provinsstyre i Hunan helt var etablert mot slutningen av aaret. Hunan var formelt uavhengig av centralregjeringen i Peking og levet i fred med naboprovinsene. Den hadde erklært sig nøitral og vilde være det, inntil der blev rolige forhold. Da vilde den atter slutte sig til centralregjeringen i Peking. Og det saa ut til, at saavel nord- som sydpartiet vilde respektere Hunans nøitralitet, og alle haapet paa rolige forhold og gode arbeidsvilkaar. Men herligheten skulde ikke vare lenge. Allerede i mai begynte røverne aa røre paa sig — især i øvre del av Yiyang distrikt og en del av Anhwa distrikt, hvor misjonærenes sommeropholdssted, Tienchaoping, ligger.

Dog, snart viste det sig, at man ikke stod over for almindelige røvere. I Vest-Hunan hadde den kjente general Tsai-Chu-Yu drevet en utstrakt opiumshandel, hvorpaa han hadde tjent millioner. Over dette var generalguvernøren, Chao-Heng-Ti, og hans høiere officerer misfornøiet, da de fikk litet av fortjenesten. Derfor gjaldt det aa faa fjernet Tsai-Chu-Yu. Denne erklærte sig uavhengig og gikk over til sydpartiet. Den fhv. generalguverør Tan-Yen-Kai blev sendt fra Kanton av Sun-Yat-Sen til Hunan. Tan-Yen-Kai slog sig ned i Hengchow, hvor han fikk en enestaaende mottagelse av befolkningen i Hunan, og provinsens bedre folk flokket sig om ham. Og ellers gikk store mengder over til ham. Tilsist hadde generalguvernøren Chao-Heng-Ti kun noen faa fylker igjen.

24. august brøt borgerkrigen ut for alvor — og Hunan var igjen slagmarken. 1. sept. blev Changsha tatt av sydtroppene, og general Chao-Heng-Ti maatte flykte. Sydtroppene var der dog kun 12 dager, idet Chao-Heng-Ti's tropper vendte tilbake, og de maatte forlate byen. Men de holdt til paa vestsiden av floden. Derfra blev Changsha helt til 2. november oftere bombardert. Om morgenen den dag gikk generalguvernørens tropper over floden, og Vest-Hunans soldater trak sig tilbake i vill flukt, forfulgt av generalguvernørens tropper. Dermed seiret nordpartiet, og Chihli-partiets mektige leder Wu-Pei-Fu var blitt herre ogsaa i Hunan. Baade syd- og nordpartiet gjorde bruk av røvere som sine fortropper. Rundt Taohwalun stasjon suste stadig kulene under krigen, og en mengde velstaaende i byen maatte flykte fra sine hjem. Men selv røverne hadde respekt for misjonens arbeide. Saaledes sa en røver: «Taohwalun maa ingen røre. Selve stedet er som et litet himmerike, og det arbeide, som der utføres, er til gavn og velsignelse for alle.»

Som følge av det foran nevnte, var det siste halvaar av 1923 en fryktelig tid for vaare misjonsarbeidere. Især fikk man føle det paa stasjonene Changsha, Yiyang, Taohwalun og Tungping. Det siste sted skiftet herre 10 ganger. En av evangelistene der blev tatt tilfange, men blev reddet av Gilje. Arbeidet har lidt meget. Den planlagte Hunankonferens og den kinesisk lutherske kirkes generalforsamling maatte avlyses. En hel del møter og gudstjenester kunde ikke holdes, og det var umulig en tid (aug.-novbr.) aa kunne besøke bistasjoner og prekeplasser.

Dog, takket være Herren har arbeidet stort sett gaatt frem, men det sier sig selv, at hadde der været ro hadde resultatene været større. Der er i aarets løp døpt 959. Til de 7 hovedstasjoner hørte 77 menigheter med 7 663 kristne og 2 296 katekumener. De kirkesøkendes tall var 6 329. 12 innfødte prester — hvorav 5 blev ordinert i løpet av aaret — og 128 andre arbeidere var i virksomhet. I 47 søndagsskoler var der 1 426 elever. Fra flere steder lyder der meddelelser om, at de kristne er varme — og fra Yiyang sies, at «under borgerkrigen stod de innfødte arbeidere paa sin post som vidner om trosmod og utholdenhet». Mange vilde «heller dø enn svikte». Sinhwa stasjon har hatt minst hindringer, og arbeidet har gaatt omtr. uhindret. Nevnes bør det, at der paa misjonsmarken er innført konstitusjon for enkeltmenighetene — en stor og gledelig begivenhet — og tillitsmenn valgt. Det er aa haape, at menighetene ved dette vil bli sitt ansvar bevisst og ta op et kraftigere arbeide for selvunderhold m. m. Samarbeidet med de andre protestantiske misjoner har været godt og broderlig. Ved prekeplassen, Tsaikiaping, 7 km. fra Taohwalun, er opført et nytt kapell med 300 sitteplasser — gave fra Sten Bugge og frue. Menigheten i Taohwalun har reist sitt eget menighetshus. Paa flere steder har man faatt fattigpleie igang, i hvis styre er kinesere og misjonsarbeidere. All hjelp til fattige og tiggere formidles gjennem styret. Flere kvinneforeninger arbeider godt for selvhjelpen.

Alt dette er jo gledelig — men der er jo ogsaa ting, der er bedrøvelige. Saaledes meddeles der fra Ningsiang st., at «treghetens aand blandt folket og seig motstand mot evangeliet hersker, om enn ikke offisielt, saa dog aapenlyst nok.» Dertil den tiltagende opiumsfare og spilledjevlens makt. Disse har ogsaa krevet sine ofre blandt de kristne, og en del gamle kristne har maattet utelukkes. Ogsaa i Tungping er enkelte kristne falt for opium og er blitt utelukket. Tungt var det ogsaa, at 2 av de beste evangelister der paa stedet døde — og man hadde flere daarlige arbeidere.

Endvidere kan nevnes, at menighetsarbeidet i Changsha lider betydelig paa grunn av kirkenøden, idet der ikke lenger er plass til menigheten. Den har strevet med innsamling til ny kirke og faatt inn 4 500 dollars, men der trenges jo meget. Tilsynsmannen sier: «Den misjonerende aand holder paa aa dø ut i menigheten. Kirken er full søndag efter søndag, og menighetslederne kan, som forholdene nu er, ikke gjøre noe for aa faa folk i kirke, ti hvor skulde de faa plass? Men saa dør ogsaa den misjonerende aand ut — den som engang var saa sterk i denne menig-

het.» Fra hjemlandet kan intet nu ydes til ny kirke, grunnet de økonomiske vanskeligheter. Juleaften hadde de kristne menigheter i Changsha juleprocessjon i byens gater. Ca. 2 000 deltok, og der utdeltes 36 000 traktater om julen og smaabøker med kristelig innhold.

Ved de 78 skoler var der 3895 elever — adskillig økning. Middelskolen slog rekord i aaret med 137 elever. Finansielt har den baaret sig, idet inntekten var 4356 dollars. Blinde- og vanføreskolen hadde 33 elever, og produksjon og omsetning utgjorde 7803 dollars. I Changsha var en kvinneskole med 39 elever. I skolen for misjonærenes barn, der har middelskoleeksamens rett, var 10 elever i foraaret og 13 i efteraaret, fordelt i 6 klasser. Felleshøiskolen «Lutheran College» blev aapnet i Taohwalun 24. sept. Misjonsprest Hertzberg er ansatt som en av lærerne og er viserektor. Fellespresteskolen hadde 38 studerende — derav 12 fra vaar misjon. I Yiyang er en lærerinneskole med 57 elever.

Hospitalet i Changsha (doktor fru Gotteberg) fikk i aaret en kvinnelig læge, doktor Yao, utdannet ved «Woman Medical College» i Peking. Der var 8 kinesiske sykepleiersker, poliklinikkpatientenes antall var 5540, og 250 var innlagt paa hospital. Inntekten 2 731 doll. — mere enn før Flere av de syke blev vunnet for Kristus. Paa Yiyang hospital (doktor Vogt) hadde man fullt belegg grunnet røvere og borgerkrig. Hospitalet blev utvidet med en ny fløi på kvinnesiden med 3 store lyse værelser i 1. etage og et par rummelige værelser i loftsetagen. Dessuten 4 pene takkamre paa mannssiden, der kostet 2 300 doll. og er ydet — dels fra komiteen for den norske lægemisjon, dels ved gaver i Kina. Paa hospitalet var innlagt 1147 og poliklinikken hadde 10 416 besøk. Inntekt 8171 doll.

Menighetenes ydelser var $ 5 480,89 — og naar inntektene ved skolepenger, hospitaler m. m. medtas $ 28403,42. Der var 57 norske misjonsarbeidere — misjonærhustruene iberegnet. Hjem fra denne mark reiste: Misjonsprest Fitje med familie og misjonsprest Sinding og frue. Tilbake vendte: Misjonsprest O. B. Meyer med familie, misjonsprest Nøkling med familie og misjonsprest Smebye med familie samt frk. Kvam. Misjonsprest J. Gotteberg er misjonsmarkens tilsynsmann.

f. *Sudanmisjonen.* For denne er der en komité, der nærmest samler inn midler. Dens formann er sokneprest Wisløff og sekretær er E. Imset. Det Norske Misjonsselskaps hovedstyre skal derimot lede arbeidet paa misjonsmarken og antar arbeidere til utsendelse. Man tar dog gjerne komiteen med paa raad. Heller ikke i 1923 fant endelig avgjørelse sted m. h. t. arbeidsmark, men der førtes adskillig korrespondanse om saken med Dansk Sudanmission og Sudan United Mission. Misjonær Flatland og et par emissærer virket for misjonen herhjemme. Der var ca. 100 foreninger, der helt eller delvis arbeidet for Sudanmisjonen. Inntekten var kr. 67 035,03 — over 28 000 kr. mer enn i 1922.

Det Norske Misjonsselskaps aarsberetning for 1922. «Norsk Missionstidende» (kr. 3,00 pr. aar), «Kamp og Seier» (kr. 6,00 pr. aar).

2. REICHELTS BUDDHISTMISJON.

Vi anfører denne for eftertiden som en selvstendig misjon, da den jo ikke kan sies aa høre inn under det Norske Misjonsselskap. Det mottar kun gaver og formidler dem utsendt, og har i den skandinaviske komité en representant (generalsekretær Amdahl) ved siden av den svenske misjonsdirektør Brundin og den danske sokneprest Busch. Misjonen støttes som bekjent fra alle 3 skandinaviske lande. Der er en del foreninger og komiteer i virksomhet for ham her i landet, og inntekten utgjorde kr. 13 793,15.

Reichelts virksomhet i Nanking kom i 1923 i god gang. Han hadde 15 unge buddhistnoviser, som var overlatt ham fra templene, og de mottok fra 5. mars daglig undervisning. Trangt var det dog om plass, da han daglig hadde besøk av mange munker fra buddhist- og taoisttempler, der kom for at se og høre. Ca. 250 bodde der kortere eller lengere tid, og ca. 300 for en hel eller halv dag. Dessuten var der ca. 200 paa kortere visitt. Og der var pilgrimmer fra de fjerneste provinser — like fra Yuennan og Kansu. Adskillige syke blev hjulpet av Reichelt og Thelle. Daglig var der store flokker ved andaktene. Et nytt hus blev kjøpt og innrettet, saa han kunde faa mottagelseshall. Juledag blev en munk døpt, Gifang, der nu bærer sitt borgerlige navn Chen Lin.

En stor begivenhet var innkjøpet av et grønklædt, fagert høidedrag (Ching Fong Shan) nær Nankings by, hvor Reichelt med tiden haaper aa bygge misjonens vordende institutt. Der er en herlig utsikt. En hytte er bygget, og et par munker bor der og fører tilsyn med plantningene.

Paa et stort møte for alle Østens buddhistmunker paa Kuling var Reichelt efter innbydelse tilstede og holdt foredrag. Det viser, at de kjenner ham og følger med i hans arbeide. Han har ogsaa gjort en del reiser til buddhistiske centrer. Som cicerone fulgte han generalkonsul N. Aall (Shanghai) til de store klostre rundt omkring Chingkiang og Yangchow. — Reichelt har dog arbeidet under økonomisk trykk — og for aa hjelpe paa økonomien hadde han 6 timer i uken undervisning i Nytestamente ved det teologiske seminar i Nanking. Han reiste ogsaa ned til Shanghai 4—5 ganger i aaret for aa holde gudstjenester og utføre kirkelige handlinger for skandinavene, der fikk bruke den derværende tyske kirke. — Reichelt benytter mest det Norske Misjonsselskaps blade som organ.

3. DET NORSK LUTHERSKE KINAMISJONSFORBUND.

a) *Hjemlandet.* Det kan vel sies, at arbeidet for dette vaart næst største selskap har gaatt godt herhjemme. Dog gjelder det, som er sagt om det økonomiske og valutaen under det Norske Misjonsselskap, ogsaa Kinamisjonsforbundet og de fleste andre norske selskaper. Inntektene holdt sig dog bra, idet der innkom til misjonen kr. 1 065 900,00 — 11 000

kr. mere enn i 1922. Kretsenes ordinære inntekter viste en samlet nedgang av kr. 90 000, men saa er ogsaa deres utgifter gaatt ned med ca. 40 000 kr., saaledes at nettonedgangen i kretsinntektene blev omtrent kr. 50 000. Naar inntektene tiltross herfor holdt sig oppe, skyldtes det ekstrainnsamlingen, der innbragte kr. 130 000. Fra en misjonsvenn i Romsdals krets fikk misjonen en «julegave» paa kr. 25 000.

I januar blev et ledermøte avholdt paa Fjellhaug, hvor man drøftet den økonomiske situasjon m. m. En av fremtidsopgavene, som derfra blev lagt misjonsfolket paa hjertet, var aa bryte nytt land for misjonen herhjemme. Og et av de bedre midler til aa naa dette maal var, «at arbeiderne i større grad enn hittil sendes til steder, hvor der litet eller intet misjonsarbeide finnes nu».

Der har i aarets løp været avholdt en stor del stevner og kretsmøter rundt i vaart land, og de har omtrent alle hatt overmaate stor tilslutning. Likeledes har offeruke været holdt paa mange steder — i byer og paa centrale steder paa landsbygden. 3 sommerkurser blev holdt paa Rødde, Nærbø og Rauma ungdomsskoler. Misjons-, bibel- og ungdomsstevne blev holdt paa Fjellhaug i juli. Et litet blad «Salems Budbærer» begynte utpaa høsten aa utkomme i Stavanger med Johs. Daasvand som redaktør. En kafé blev aapnet i Trondhjem, der kan betraktes som begynnelsen til en «Forbundsheim». P. S. Eikrem, der var kretsformann i Sunnhordland og Hardanger krets, gikk over til aa bli bestyrer for Bibelskolen i Bergen, men er dog fremdeles knyttet til Forbundet. En varm venn og arbeider paa Oplandene, emissær O. M. Johansen, vandret bort. Foreningenes antall kan anslaas til 2 650. Der var 6 skoler i virksomhet, og 200 arbeidere virket herhjemme. Dog, det var ikke bare emissærer — ogsaa lærere og andre faste arbeidere i misjonens tjeneste.

b) *Honan og Hupeh* i Kina. Aaret — især november og desember — har været et overmaate tungt og prøvsomt aar for misjonærene. Ja, der kan sies, at «1923 har været røvernes aar fremfor noget annet». Misjonærene har oftere svævet i den største fare og har maattet forlate stasjonene, men Gud har holdt sin haand bevarende over dem. Især blev det faretruende i november; og 10. november maatte en hel del misjonærer, der var samlet i Laohokow, gaa ombord i baater, da røverne nærmet sig. Man laa dog med disse i utkanten av byen den natt. Søndag 11. overvar Sama gudstjenesten. Man blev saa enige om, at en del av misjonærene — ialt 3 baater — skulde reise nedover Hanfloden til Siangyang tidlig næste morgen. Sama og de øvrige skulde reise senere paa dagen, da de haapet aa faa nærmere beskjed om forholdene. Sent søndags aften kom der telegram fra Fleisje i Siangyang, der lød paa, at man dernede ansaa hele Kinaforbundets felt i fare, og at røverflokkene var i bevegelse mot Tsaoyang, Laohokow og Shichwan. Der blev saa skrevet om dette og sendt bud til de stasjoner, hvor misjonærerne fremdeles holdt sig i ro. Mandag 12. hørte man, at røverne nærmet sig Laohokow. Sama og hans følge kastet da loss. Ved Kacheng — lenger nede i floden — kastet de anker, da de hadde faatt brev fra Lande, at han og de andre hadde forlatt Shihwakai og var paa vei til Kacheng. I en by fikk dog misjonærerne høre, at soldatene hadde været i kamp med røverne,

og at disse var bøiet av fra Laohokow og de nærliggende steder. Misjonærene vendte saa tilbake til Laohokow.

Ogsaa fra andre stasjoner maatte misjonærene flygte. 3 nætter gjorde røverne anfall paa Yünyang, men blev slaatt tilbake. Bistasjonen Likwanchao blev 13. november stormet av røverne efter et forsvar av 8 timer. Da var soldatenes ammunisjon omtrent opbrukt. Folk dreptes, huser sattes ibrand, og røverne ranet. Paa stasjonen tok de, hvad de vilde og satte ild paa fremme til gaten. Heldigvis brente kun en del ned. Evangelisten og begge lærere blev tatt tilfange og tvunget til aa bære byrder. Evangelisten blev snart fri. Man anslaar de dreptes tall til 2900. 300 blev saaret og 1 000 bortført. 2 menighetslemmer blev drept, dessuten 9 lærlinger og 2 skoleelever.

I Laohokow var det urolig igjen i julen. Misjonsfamiliene sov om nettene i baatene og la over til den annen side av floden. 30 000 røvere var paa ferde rundt omkring. Misjonærene fra Yünyang kom ogsaa til Laohokow. Dagen før misjonær Lie reiste fra Y. døpte han 22. Man holdt i L. en liten juletrefest i land julaften og spiste aftens, men saa var det ombord i baatene igjen. Ingen gudstjeneste kunde holdes juledag, og daapshandlingen maatte utsettes. Igjen i baatene og kaste loss. Ved frokosttid næste dag kom der bud fra generalen, at man kunde vende tilbake til stasjonene, da røverne var bøiet av og gaatt sydøstover. Og ved slutningen av aaret kunde derfor misjonærene vende tilbake. Soldatene drog ned til Fancheng, der var sterkt truet. Søndag efter jul blev daapshandlingen foretatt i Laohokow, der skulde ha funnet sted i julen. 6 voksne og 3 barn døptes.

Naar alt forannevnte tas i betraktning, er det et under, at arbeidet allikevel har gaatt frem. Det hindret jo arbeidet og misjonærenes frie bevegelser. Og dog er der utført meget arbeide gjennem reise- og teltmisjon, og misjonærene og de innfødte arbeidere har faatt mange hedninger i tale. Ikke faa er døpt i aarets løp, og paa de 12 hovedstasjoner med 83 utstasjoner var der ved aarets utgang ca. 2500 kristne — dessuten ca. 2000, der mottar kristelig undervisning. Der var 80 norske og 210 kinesiske arbeidere. 46 smaaskoler og 7 høiere skoler, middelskole, evangelist- og lærerskole samt bibelskole og industriskole var i virksomhet med ialt ca. 2000 elever. Der er trang for aa faa bygge hospital, blindehjem og en ny kirke i Künchow.

Hjem fra misjonsmarken er reist: Chr. Oftedahl med familie, frk. Ohrseth og frk. Haakonson. Ut er kommet: Rich. Olsen med familie, Th. Skraastad med familie og de nye, doktor Olaf Olsen, hans forlovede frk. Evjen og Kr. Hovda.

Misjonsmarkens tilsynsmann er E. Osnes.

Organ: «Kineseren» (kr. 5,00 pr. aar).

4. SANTALMISJONEN.

a) *Hjemlandet.* Misjonens egentlige navn er «den Nordiske Santaltalmission», idet den understøttes ogsaa fra Danmark — baade økono-

misk og med arbeidere. Dessuten fra Amerika. Ogsaa i dette aar er der utført et virksomt arbeide for misjonen, saavel av misjonens hjemmearbeidere som misjonens venner, der synes aa øke. Mange stevner, offeruker og kretsmøter har vært holdt rundt omkring i vaart land. 11. januar holdtes et arbeidermøte i Trondhjem, hvori kretsens emissærer og en del av kretsstyret deltok. I slutningen av februar kom formannen, skolebestyrer H. Høeg, tilbake fra sin vellykkede inspeksjonsreise i Santalistan.

Aarets største begivenhet herhjemme var dog landsmøtet i Kristianssand 16.-19. august. Der møtte 280 deputerte samt 2-3 representanter fra Danmark. Av de behandlede emner kan nevnes: «Er tiden kommen for Santalmisjonen til aa ta op arbeidet blandt de andre raser, som bor innenfor misjonsomraadet?» innledet av misjonsprest Kampp; «Inntrykk fra Santalistan», skolebest. H. Høeg; «Santalmisjonens arbeide blandt barn og ungdom», frk. Sigrid Løken, og «Vaart Assam-arbeides krav», misjonsprest Gausdal. Formannen innviet under landsmøtet sykepleierske Laura Lohne og frk. Laura Løken (Trømborgs forlovede.) I forbindelse med landsmøtet holdtes ogsaa et kursus for barnemisjonsarbeidere (13.-24. aug.). Som kretssekretær og kasserer i Skiens krets blev ansatt tidligere emissær i misjonen, Jac. Haug.

I virksomhet for misjonen var 1853 foreninger, og der var ca. 600 barneforeninger. Gennem de siste innkom til misjonen kr. 50 975,75. Der er 14 kretser, hver med sitt kretsstyre. «Santalen» og «Santalmisjonens Barneblad» har hver ca. 7000 abonnenter.

Av denne misjons mere kjente venner, der vandret bort, kan nevnes: Emissær Harald Akershaug, gaardbr. Kr. Sanne, Eidsvoll (flere aar formann i Romerikes krets), og byggmester Sandlien, Fredriksstad.

Inntektene i 1923 + beholdningen m. m. utgjorde kr. 355 613,21.

b) *Santalistan med Assam.* Aaret har paa misjonsmarken været gjennemgaaende godt og normalt. Ingen hungersnød eller andre vanskeligheter har grepet inn i folkets liv. Mens den norske formann (Høeg) og den danske formann (Oldenburg) opholdt sig derute, blev saken ang. ny formann paa misjonsmarken ordnet, idet Bodding ønsket aa tre tilbake som saadan. Efter forhandlinger mellem styrene i Amerika, Danmark og Norge samt Bodding var der truffet en ordning som fikk misjonærkonferancens tilslutning. Bodding kommer for fremtiden utelukkende til aa sysle med literært arbeide. Misjonsprest R. Rosenlund blev saa, efter aa være innstillet dertil av misjonærkonferansen og valgt av sine medverger og de juridiske formalia var i orden, 26. januar valgt til formann og begynte denne gjerning. Han fikk ved sin side, efter den nye ordning, et forretnings- eller arbeidsutvalg, der vil lette byrden adskillig for ham. Ved Boddings fratreden avsluttedes en periode i misjonens historie, som paa mange maater har været til fremme og vekst. Hans første arbeide var aa faa det gamle enevelde i misjonens ledelse avløst av det nuværende vergeraad. Det tok tid, men blev heldigvis gjennemført og satt i kraft. Og der er i hans tid kommet bibelskole, industriskole og lægeskole m. m. igang. Dessuten maa hans arbeide med Bibelens oversettelse ikke glemmes!

17. januar nedla pastor Oldenburg grunnsten til ny kirke i Kaerabani, og 11. mars ordinerte formannen, Rosenlund, 4 santaleldste til prester og 7. oktober en gammel prøvet arbeider. Man savner dog fremdeles det nødvendige antall innfødte prester.

Arbeidet har gaatt bra frem, og beretningene lyder gjennemgaaende opmuntrende. Menigheten i Assamkolonien er naadd saa vidt frem, at den lønnet sine prester og eldste selv. Likeledes er de kristne omkring Koroya begynt aa underholde sine eldstekristne og litt skolearbeide. Og fra Chondupura sies, at «der er mange folk i byene omkring, der synes drages mot kristendommen». Paa Benagaria hadde Pederson den glede 18. febr. aa døpe den største klasse katekumener, han noensinde hadde hatt — nemlig 51, og i Ranzaupur kirke blev vel 50 unge konfirmert. I Sultanabad kom arbeidet igang ved Gausdals tilbakekomst. Han bor i Basetkundi. Der var ingen bolig for ham, men kirken sattes i stand som saadan, og en ny bygges. Steinthal begynte i mars et nytt kursus ved bibelskolen med 10 elever, der hadde aandelige forutsetninger for aa bli gode arbeidere. 13.-16. desember blev der holdt et stort møte av alle evangeliske misjoner i Maharo, hvor der var 750 deltagere. I aarets løp blev der døpt 1 211, og de kristnes tall var ca. 23 000. Der var 13 misjonsstasjoner og 21 utstasjoner, og i virksomhet var 13 innfødte prester, 232 eldste, 91 lærere og 98 bibelkvinner.

I den store gutteskole i Kaerabani var 275 gutter, og paa pikeskolen i Maharo var en tid 214 og ved aarets slutning 194. Alle pikeklasser flytter inn i ny skolebygning, der dog ikke var helt ferdig. Mens frk. Anna Jensen er hjemme, er frk. Pedersen ansvarlig for det økonomiske og frk. Diesen for undervisningen. Ellers er ca. 70 skoler igang med 700 elever. Fru Dina Nielsen overtok i januar ledelsen av Koroya barnehjem med 27 barn. Industriskolen hadde 44 elever. Ved utstillingen i Bhagalpur vant denne gullmedalje for utstillingssaker. I den nye — ennu ikke ferdige — Saldoha spedalskeby, var der 107 spedalske under ingeniør Eli Bøghs ledelse. I april fikk han som hjelper en kristen læge, dr. Ghosh, der nettop var ferdig fra Kalkutta. Ved Benagaria hospital (doktor Bøgh) var innlagt 285 patienter og 14 424 blev behandlet.

Hjem fra misjonsmarken reiste misjonsprest Bodding og frue (vendte tilbake ved aarets slutning), misjonsprest Kampp med familie, doktor Bøgh med familie og frk. Anna Jensen. Ut til misjonsmarken kom Gausdal og familie og de nye frk. Milde, frk. Laura Løken (Trømborgs forlovede) og sykepleierske Laura Lohne.

I arbeidet var der 32 européere — foruten hustruene. Tilsynsmann var misjonsprest R. Rosenlund.

Organ: «Santalen» (kr. 3,00 pr. aar).

V. SCHREUDERMISJONEN.

a) *Hjemlandet.* Arbeidet har gaatt stille og beskjedent. Noen fast emissærvirksomhet has ikke — kun en og annen hjemmeværende misjons-

arbeider. Saaledes frk. Caroline Astrup i 1923. Men der er dog adskillige misjonsvenner, der har sluttet sig om denne misjon og trofast arbeider for den. En del kvinneforeninger gjør sitt beste, og flere menighetsraad har tatt sig av Schreudermisjonen. Aaret har været vanskelig og tungt økonomisk for misjonen. Inntekten gikk ned med ca. 19 000 kr., og denne nedgang har hvilt trykkende paa styret herhjemme, og misjonsarbeiderne derute. Man har maattet mane misjonærene til innskrenkninger, men dette er vanskeligt aa efterkomme, da de ogsaa tidligere har arbeidet under trange kaar. Ogsaa i 1923 har den Norske Lutherske Kirke i Amerika ydet halvdelen av budgettet paa misjonsmarken. Inntekten i Norge var kr. 45 956,05.

Schreudermisjonen kunde i 1923 se tilbake paa 50 aars virke som selvstendig selskap, idet komiteen for S.misjonen blev dannet i aug. 1873, efter at Schreuder var traatt ut av N. M. S. Det kunde ha ligget nær, om misjonen hadde feiret jubileet med en større jubileumsfest i Oslo og ellers fester rundt i vaart land, faatt et ekstraoffer, men av visse grunne lot man det i bero, og minnet kun om de 50 aar i sitt organ. Formann er fremdeles sogneprest E. Diesen og generalsekretær Chr. Dons.

b) *Zululand.* Paa misjonsmarken har arbeidet gaatt frem tross misjonærene har arbeidet under store forsagelser og har hatt det knapt baade for sig selv og det arbeide, de saa gjerne vil fremme. Enkelte misjonærer hadde optil ½ aars løn tilgode. Der trengtes saa vel nybygninger som reparasjoner, og der trengtes et hospital, og der var anledning til utvidelse av arbeidet — men midlene manglet. Der kom saaledes henvendelse til pastor Johs. Astrup fra høvdingen om aa bygge skolehus og kirke i deres distrikter. Utstasjonene Kwamtolo og Bambolo trenger saart forsamlingshuser — ja andre steder ogsaa. En lengre tørketid hersket, og paa mange steder døde kveget i mengde av mangel paa gress. Høsten slo feil, især paa Biyela. Der var megen sykdom — malaria og dysenteri — især blandt barn.

Johs. Astrup overtok fra 1. jan. 1923 ledelsen av Untunjambili st. og var dessuten misjonsmarkens superintendent. Arbeidsbyrden var trykkende, og han fikk den innf. prest, Ph. Zulu, som hjelper. Saa hadde man den tunge sorg, at den unge, virkelystne misjonsprest K. Norgaard døde 15. sept. Pastor O. Schüler, som over 30 aar har været knyttet til tysk misjons arbeide i Afrika, de senere aar i Natal, blev midlertidig ansatt som bestyrer av Entumeni st., da H. Astrup ved beg av 1924 skulde reise hjem. H. Astrup døpte 40 før, i og efter julen paa denne stasjon. For sitt lange og opofrende misjonsarbeide blev han 16. jan. R.[1] St. O. O. En tro innfødt arbeider døde, nemlig evangelisten Elisa Ndawonde, paa Rehoboth. Paa barnehjemmet paa Untunjambili, der er en kombinasjon av gamle-, pike- og guttehjem samt sykehus, var der gjennemsnittlig 50.

Angaaende Biyela, der i 20 aar har tilhørt S.misjonen, var der forhandling om, at den burde gaa over til svensk misjon. Svenskenes og S.misjonen's arbeide begynte omtr. samtidig der — hos dem ved en innfødt evangelist og hos de norske ved O. Norgaard. Svenskene mener, at det bør slaas sammen og gaa over til dem. Efter at saken var behandlet paa konferensen, bestemte misjonens styre, at det f. t. ikke kunde

gaa med paa, at Biyela overdras til svenskene. Ved juletider underrettet Norgaard Johs. Astrup om «at menigheten hadde besluttet sig til aa følge ham over til svenskene». Slik stod saken ved aarets utgang — og siden det nu i de nye grunnregler er bestemt, at alt vedrørende arbeidet paa misjonsmarken skal behandles og avgjøres av konferensen, maa Biyelasaken for 3dje gang for konferensen til grundig behandling.

I aarets løp døptes 372. De kirkesøkendes tall var 1940 og nadverdgjestenes 2957. Der var 4 hoved- og 75 utstasjoner med ca. 6 200 kristne I de 48 skoler, 5 pike- og 5 guttehjem, var 1 044 elever. I virksomhet var 6 innf. prester og 93 lærere, lærerinner og evangelister. 13 misjonsarbeidere — menn og kvinner. Hjem fra misjonsmarken reiste frk. Caroline Astrup.

Organ: «Zuluvennen» (kr. 2,00 pr. aar).

VI. DEN NORSKE ISRAELSMISJON.

a) *Hjemlandet.* Den største begivenhet herhjemme i aarets løp var Landsmøtet i Bergen 31. august—2. september. Biskop Hognestad aapnet møtet istedetfor kretsstyrets formann, domprost Hansteen, og professor dr. Ihlen var dirigent. Professor Ihlen holdt foredrag om «Israelsmisjonens fremgangslinjer og bærende tanker». Dr. Arne Jonsen og skolebestyrer Vevstad, der begge hadde været i Palæstina, talte om: «Bør den norske Israelsmisjon opta et arbeide i Palæstina?» Søster Margit Berg og sokneprest Hexeberg talte om arbeidet i Galatz. Professor Ihlen gjenvalgtes som formann og til viseformann domprost Freihow. Angaaende Palæstinaspørsmaalet fattedes flg. beslutning: «Landsmøtet bemyndiger landsstyret til aa utrede de nødvendige midler til dr. Arne Jonsens nedreise til og hans virksomhet i Palæstina, inntil næste landsmøte faar forelagt saken til nærmere avgjørelse. Til forberedelse herav opfordres landsstyret til sammen med representanter for kretsstyrene aa utarbeide en utredning, som forelegges næste landsmøte» (1926).

Søster Margit Berg har reist meget og vakt interesse for Israelsmisjonen. Likeledes har de 2 fhv. danske israelsmisjonærer — Clausen og Fauerholt — virket en del i Norge. Sogneprest Hexeberg blev fra 15. mars kst. som sogneprest i det lille Fiskum sogneprestembede. Han fortsetter dog som sekretær og vil reise, eftersom hans tid tillater. Barnehjemmet «Israel», Vikedal, har ogsaa dette aar været bestyrt av Ingeborg Nygaard. Til dette innkom kr. 2 688,30. Og i Hjemmemisjonen i Oslo har søster Sofie Bjørvik virket. Den hadde en beholdning fra 1922 av kr. 2 626,94, og der innkom kr. 6 389,64, tils. kr. 9 016,58. Frk. B. Ihlen-Hansen er denne grens formann. Der er i 1923 dannet 2 nye kretser — Kristianssands og Skiens. 2 av Israelsmisjonens varme venner er gaatt bort: Domprost C. Hansteen (formann i Bergens krets) og seminarielærer Per Jacobsen Rote, Stord. Israelsmisjonen har ogsaa støttet Delitzschianum i Leipzig, hvis direktør er pastor O. von Harling, med et beløp. Likeledes blev der av Nordbøeske legat ydet skolebestyrer Vevstad et mindre beløp og dr. Arne Jonsen et større til en reise

til Palæstina for aa undersøke mulighetene for aa opta Israelsmisjon der. Inntektene i 1923 var kr. 90 552,69.

b) *Budapest.* Her har pastor Gisle Johnson fortsatt sitt lovende arbeide. Han har holdt større off. misjonsaftener for kristne og jøder, der har været populære, og samlet 150 à 200 tilhørere. En rekke foredrag er utgitt i trykken. Saaledes «Guds rike og dets grunntanker», «Lidelsens problem» (Jes. 53) og «Personlighetens befrielse». En del foredrag har været bygget op i en serie og behandlet «faste», «almisse» og «bønn». Og ellers har han arbeidet meget gjennem bibeltimer, besøk og samtaler. Den lille jødekristne forening holder godt sammen ved maanedlige møter. Huset i Budapest ligger i bydelen Zuglo i nordkanten av byen Der er 2 etager, ovenpaa misjonærbolig, under vaktmester og leier, og der innredes til kontor. Et fhv. billedhuggerverksted er omgjort til kirke. Det er bygget til som en fløi av huset og ligger inni den vakre have. Siste halvdel av aaret foretok Johnson en avskjedsreise til Galatz. Han har ogsaa foretatt en del reiser til andre steder.

c) *Galatz i Rumænien.* I aarets første halvaar var der 950 jødebesøk — utenom besøkene vedrørende fattig- og sykepleie. Og der blev av de i misjonen arbeidende damer søkt ved læsning av Guds ord aa vise dem frelsens sannheter og bevise dem, at Jesus Kristus er den levende Messias. Der er gjennem de besøkende spredt skrifter paa hebraisk, jødisk, tysk, rumænsk, russisk, engelsk o. s. v. Og disse er kommet adskillig vidt. Søster Olga Olaussen gjorde 138 besøk i hjemmene og hospitalene og har hatt besøk av 225 syke og fattige. Frk. Aniksdal har nedlagt meget arbeide ved samtale og undervisning m. m. Der har været tale om aa faa opført egen bygning, men grunnet de høie priser og andre forhold har det ikke kunnet la sig gjøre. Men leien av de gamle lokaler er fornyet for 5 aar.

I 2net halvaar var damene uten hushjelp, hvorfor søster Olga kun fikk tid til 18 husbesøk. Derimot hadde hun 220 besøk hjemme av syke og fattige. Søster Margit Berg kom tilbake fra Norge i november og hadde 42 dages privatpleie. Høsten blev der oprettet en klasse paa 70 elever — flere maatte vises bort av mangel paa plass. Ellers blev de 3 førsteklasser slaatt sammen til 2 med henholdsvis 42 og 52 elever. Skolepengene dekket lærerlønningene.

d) Ved aarets slutning drog dr. Arne Jonsen med familie til Jerusalem for aa begynne virksomhet der. Han naadde først frem i begynnelsen av 1924. Han ledsagedes av sin svigerfar, den gamle jødemisjonær og jøde, Petri, der ønsket aa se Palæstina. Han døde av hjerteslag straks efter ankomsten (2. februar).

Organ: «Missionsbladet for Israel» (kr. 4,00 pr. aar).

8. LÆRERINDENES MISJONSFORBUND.

Det samlede antall medlemmer var 1476 — en liten stigning fra 1922 — hvorav 85 var æresmedlemmer ute paa misjonsmarkene. I Kina underholder det frkn. Villa Vinsnes og Barbra Stabel paa det Norske

Misjonsselskaps og frk. Randi Friestad paa det N. Luth. Kinamisjonsforbunds mark. Paa Madagaskar underholder det frk. Kari Lavik og 2 innfødte lærerinner, i Santalistan frk. Asta Opsahl og i Zululand frk. Emilie Larsen. (Ogsaa i Finnmarken understøtter det arbeide.)

Ved de fleste av vaart lands lærerskoler har man tatt sikte paa aa gjøre de kvinnelige elever kjent med L. M. F. Flere av de hjemmeværende misjonærer har besøkt disse. Siste lørdag i maaneden er felles bønnedag, da medlemmene i Norge (ogsaa de andre nordiske landes L. M. F.) og paa misjonsmarkene er samlet til bønn for hverandre. 105 solstraaleforeninger (barn), der er tilknyttet L. M. F. arbeider for barn ute paa misjonsmarkene. Deres inntekter var kr. 3 996,76. Der er 32 grupper herhjemme, foruten de mange spredte medlemmer rundt i by og bygd. Saadanne grupper finnes ogsaa i Kina, Indien og paa Madagaskar. L. M. F.'s hjelpefond er nu naadd til kr. 11 000. Det hjelper kvinnelige misjonsarbeidere til hvile og rekreasjon, utdannelse og utstyr. L. M. F. er tilknyttet «Norske Kvinders Nationalraad» med rett til aa sende representanter til dettes landsmøte. Det samme kan gjøres til N. M. S.'s generalforsamling. I «Norsk Misjonsraad» hadde det en representant (frk. Lütken). Aarsregnskapet gaar fra 1. november 1922 til 31. oktbr. 23, og inntekten var kr. 48 674,65. Av dette er ydet bl. a. ca. 13 500 kr. til N. M. S. og kr. 1 000 til Misjonsskolen for kvinner. Formann er frk. Henny Dons og kasserer frk. Aagot Rognaas.

Organ: «Missionshilsen» (kr. 4,00 pr. aar).

IX. NORGES FRIE EVANGELISKE HEDNINGEMISJON.

a) Hjemlandet. Misjonens ledelse herhjemme er et raad bestaaende av 12 medlemmer og 10 suppleanter, der velges ved aarsmøtet. Dette blev i 1923 holdt i Tønsberg. Ogsaa i denne misjon har man faatt føle de økonomiske tiders trykk. En del unge, der søkte om optagelse som misjonærer, kunde ikke antas, da de neppe vilde ha kunnet utsendes paa flere aar. 9 tidligere antatte vil bli utsendte efter tur. Aarsmøtet besluttet med det første aa sende misjonær Vikan og frue til Kongo og misjonær Trældal og frue til Indien. De første reiste i oktober fra Oslo, de siste i november. Misjonærene loves ingen fast løn, men de midler, der kommer inn, forvaltes efter beste skjønn. Sekretærens og kassererens rapporter til aarsmøtet (1923) blev trykt og spredt utover landet i 2 000 ekspl. I aarets løp blev der ogsaa lagt an paa aa innsamle midler til en tidsmessig stasjon i Chopda (Indien) for Trældal. Regnskapsaaret gaar fra juli 1923 til juli 24, og inntektene utgjorde kr. 83 395,26. Formann var T. B. Barratt, sekretær Ivar M. Witzøe og kasserer H. M. Sæther.

b) *Misjonsmarkene. Indien.* Misjonen har sitt centrum i Chopda, der ligger i Bombay guvernement, paa nordre side av elven Tapti. Man hadde ingen ordentlig stasjonsbygning — kun et midlertidig hus — men haaper aa faa bygge. I byen og omliggende distrikt er ca. 100 000 mennesker. Der var 4 misjonærer, og virksomheten blev utført ved ga-

tepreken og spredning av testamenter og traktater. Folket er venligsinnet, men en voldsom sykdom — «pleig» — raste, likeledes kolera og smaakopper. Av den grunn rømte mange fra byen.

Kina. Virksomheten drives i provinsen Chih-li (Tsjili), som er den nordøstlige provins. Der er noget over ½ million mennesker i distriktet, og 5 misjonærer var i virksomhet. Der har været jevn fremgang. I de 2 menigheter, hørende under stasjonene Sin-Pao-An og Yüchow, var der 159 kristne (130 i 1922). Og hver stasjon hadde 2 utstasjoner. Under Sin-Pao-An st. er der 6 evangelister, men kun 11 elever i dagsskolen. Paa Yüchow st. blev der kjøpt et nytt sted til misjonsstasjon, hvor der var bra med huser — solid bygget og skjønt gamle i god stand. Nytt forsamlingslokale trenges, da det nuv. kun har plass til 70—80. 4 evangelister er i virksomhet. 2 søndagsskoler. Megen sykdom har herjet blandt de innfødte.

Kongo. Her arbeidet 3 misjonærer. Paa den av Tollefsen i 1922 nyanlagte stasjon, Nia-Kaziba, er allerede en liten menighet grunnet. Pionerarbeidet tok dog haardt paa hans krefter. Kolonialmyndighetene hadde fra først av vist sig velvillig ved anlegget av stasjonen, men katolikkene virket i stillhet og undergravet misjonærens tillit hos autoritetene. Og de fleste innfødte var paa deres side. Vanskelighetene blev saa mange, at Tollefsen matte reise hjem for aa forhandle personlig med myndighetene i Belgien. Folket omkr. Nia-Kaziba er blant de villeste i Kongo. 23. sept. blev en murstenskirke innviet i overvær av 900 mennesker og 10 blev døpt. En utstasjon er aapnet i Muganga. Et barnehjem var igang med plass til 45. Man er begynt en sløidskole og har planer om en landbruksskole med farm. Hjem fra misjonsmarken reiste misjonær Tollefsen og frue.

Swaziland. Der var 3 hovedstasjoner — New Haven, Ebenezer og Betani — med 13 utstasjoner. Ialt ca. 280 kristne. I søndagsskolen paa New Haven var der 50 barn, og elevantallet i dagsskolen ca. 250. Fra Ebenezer forelaa ingen rapport. Paa Betani var kun en kvinnelig misjonær (Julie Høgebøl) uten innfødte medarbeidere. Der var aftenskole med 28 elever. Hun sier: «F. t. er der omkr. 50, som har valgt Herren, men kun 12, som tilhører menigheten.» Ut i aaret reiste Julie Høgebøl og Laura Strand hjem i ferie.

Organ: «Korsets Seir» (kr. 8,00 pr. aar).

X. DEN NORSKE KINAMISJON.
(Ass. C. I. M.).

a) *Hjemlandet.* Misjonen har til opgave i provinsen Shansi (Kina) aa utbrede Guds rike ved forkynnelsen av evangeliet, skolearbeide, spredning av skrifter og bibeldele samt dannelse av menigheter. Den er evangelisk og omfatter alle anerkjente samfund. En komite paa minst 5 mann leder den, og den blir underholdt ved helt frivillige bidrag. I aarsberetningen sies, «at de slette økonomiske forhold, som har raadet i vaart land det siste aar, synes ikke aa ha øvet nogen slappende innfly-

delse paa misjonsvennenes kjærlighet og misjonstrang. Snarere tør man tro, at disse forhold har inspirert dem til mere offer og bøn.» Alt, som trengtes til, er kommet, og «man har ikke innskrenket arbeidet, men heller utvidet det». Flere misjonsstevner avholdtes, der samlet mange folk. Misjonshjemmet «Shansi» paa Roa blev holdt i drift hele aaret under fru L. Støps ledelse. Misjonsvenner har bodd kortere eller lengre tid der — likeledes en del hjemmeværende misjonærer, og driften har baaret sig. Kjøbmann Nils M. Rolfsted, 12 aar medlem av komiteen, er vandret bort. Misjonens inntekter var kr. 77 398,12, ca. 3 000 kr. mer enn i 1922. Utgiftene var kr. 76 487,72, saa der var god balanse. Formann er Alb. Lunde og sekretær Johs. Gulbrandsen.

b) *Provinsen Shansi* (Kina). Arbeidsfeltet strekker sig over 3-400 norske kvadratmil i Nord-Kina og har været begunstiget av fredelige og trygge forhold. Og aaret har i flere henseender været det «mest opmuntrende siden misjonens begyndelse». Misjonærene meddeler, at «der er aapne dører og herlige anledninger overalt». Feltet har været bereist paa kryss og tvers av misjonærene og de kinesiske medarbeidere, og evangeliet er forkynt i byer og landsbyer, paa markedsplasser og i hjemmene. Tusener av traktater og bibeldele er solgt og utdelt. I aarets løp er 95 døpt — det største antall, siden man begynte selvstendig misjonsarbeide. Paa de 7 hovedstasjoner med 10 bistasjoner var der ca. 470 kristne. Dessuten et lignende antall under kristelig undervisning Bibelklasser for menn og kvinner har været avholdt paa stasjoner og utstasjoner.

Misjonen hadde 5 gutteskoler med ca. 100 elever og 7 lærere. Flere hundre syke er behandlet, og medisiner solt og utdelt. Man trenger svært en europeisk læge. Der var 16 misjonærer — foruten 6 hjemme i ferie. Ved aarets slutning kom misjonær Ystenes tilbake, og misjonær N. Engebretsen og frue reiste hjem fra misjonsmarken. I virksomhet hadde man 12 evangelister, 6 bibelkvinner og 10 kolportører. Der arbeidedes for selvhjelp, men da kaarene er smaa, gaar det ikke hurtig. I 1923 har misjonærene faatt et sommeropholdssted «Sommerly». Det er kjøpt og bygget av dem privat uten en øre av misjonskassen. Det ligger centralt i distriktet og paa et sundt sted. Paa misjonsmarken var en centralledelse bestaaende av misjonærene Hole, Ingvardo og Engebretsen, valgt av misjonærene. Misjonen arbeider i frivillig tilslutning til Kina Innlandsmisjons prinsipper og arbeidsmetoder, men er ellers en selvstendig norsk misjon.

Organ: «Kinamissionæren» (kr. 2,00 pr. aar).

XI. DET NORSKE MISJONSFORBUND.

a) *Hjemlandet.* Det Norske Misjonsforbund har et styre paa 9 medlemmer, hvis ordfører er misjonsforstander Aug. Abell og sekretær og kasserer Odolf Larsen. Det tar sikte paa virksomhet saavel hjemme som ute paa misjonsmarkene. Tilsluttet det var 46 menigheter og foreninger samt ca. 40 mindre misjonsforeninger paa steder, hvor det ikke

hadde noen menighet. Dessuten 32 ungdoms- og juniorforeninger samt flere frittstaaende søndagsskoler. Flere kvinne- og barneforeninger er i virksomhet. Misjonsforbundet har en eller to bestemte offerdage i aaret og sin aarlige misjons- og offeruke sist i oktober. 2. juledag er der som regel tømning av misjonsbøsser. Søndagsskolene samler inn til «Afrikamisjonen» som regel første uke i november. «Stort sett har inntektene i forhold til tidene været bra», men man hadde dog i 1923 et underskudd av kr. 12 238,36. Inntektene til Forbundets hedningemisjon var kr. 78 285,94. Misjonsskolen paa Marstranderaasen ved Lysaker har ikke været i virksomhet i aarets løp. Til misjonssakens fremme her hjemme virket predikant Joh. H. Glad samt de hjemmeværende misjonærer Salvesen og Nordmo og den sorte evangelist Enoch Mtetwa. Av bortvandrede venner i 1923 kan nevnes: Johs. Christiansen (medlem av ledelsen i 17 aar) og Stillif Halland, Drammen (flere aar medlem av styret).

b) *Afrikamisjonen.* Denne drives i Natal og for en del i Zululand. Der var 5 hovedstasjoner — idet en ny, Hlobane (Natal), er anlagt ved det derværende grubefelt. Man haaper der aa faa arbeidet i full gang i 1924. Arbeidet derute har kjempet sig frem under adskillige vanskeligheter. Man «har hatt et forholdsvis godt aar paa det aandelige omraade, men haardt paa det timelige». Folk har lidt meget som følge av langvarig tørke. Paa noen steder har arbeidet hatt fremgang, paa andre tilbakegang — dog ikke av nevneverdig betydning. Der er bygget et kapell og beboelseshus paa Emuseni st. (Zululand). Ved Zora og Kwakosa blir folket jaget bort, og kapellene beordret flyttet, grunnet omlegg av sukkerplantasjer. Misjonær Martha Sanne døde 22. sept. efter et mangeaarig arbeide. Der var 9 misjonærer — hustruene iberegnet — og de kristnes tall kan antagelig settes til omkr. 300. Hjem i ferie fra denne mark reiste misjonær Salvesen og frue.

c) *Shensi og Yunnan* (Kina). I den vanlige aarsberetning sies det, et aars- og statistikkrapporter ikke er mottatt. Det skyldes antagelig røvernes forstyrrelser, og misjonærenes flukt fra teltet ved juletider. I Shensi provins, hvor hovedtyngden av Misjonsforbundets arbeide er, har man — fraregnet de siste par maaneder — hatt et godt virkeaar. Der er noen døpt paa hver av de 5 hovedstasjoner. Der var 13 misjonærer — kvinner og menn — og ca. 25 innfødte medarbeidere. Undervisningen i flere smaaskoler er i god fremgang, og der drives adskillig teltmisjon, hvori man med evangeliet faar mange i tale. Ca. 500 menighetslemmer fantes. Hjem reiste misjonær Nordmo og frue, og ut kom Konstance Slaatta. (Forøvrig se forr. aargang om 1922).

I provinsen Yunnan hadde misjonær Edw. Amundsen og frue midtpunktet for sitt virke i Yunnan-fu. De har gjennem aaret av og til været mindre sterke, men de har holdt skole- og forkynnervirksomheten vedlike. Grunnet uroligheter har virksomheten nærmest været drevet i byen. Der var 3-4 innfødte hjelpere. Opgave over døpte mangler. Virksomheten støttes en del fra Danmark.

Organ: «Missionsbladet» (kr. 6,00 pr. aar).

XII. MISJONSALLIANSEN.
(Utvidelse av Tsjilimisjonen).

Denne misjons hovedkvarter var fremdeles Misjonshjemmet paa Stabekk. Det er grunnlagt 1901 av dr. phil. Ludv. Eriksen, og han har senere ledet den som generalsekretær. En del misjonsforeninger har sluttet sig om misjonsalliansen, men de fleste gaver innkommer gjennem interesserte venner. En hel del saadanne samles den første virkedag i maaneden paa Misjonshjemmet til bøn for misjonærene og deres arbeide. Inntekten i 1923 var kr. 51 476,75.

Man har arbeidsmark i den kinesiske provins Tsjili — samt i Mongoliet og Palæstina. Der sendes ogsaa en del midler til misjonærer i Argentina og Brasilien. Paa markene har Misjonsalliansen 34 misjonærer og innfødte hjelpere. I Kina har man stasjonene Kalgan, Lungmen, Paoanchow og Lamamiao. I Kalgan, som er et riktig midtpunkt for kinesisk-mongolsk handel, har man bygget et stort, tidsmessig hospital «Gerrards Minde» med plass til 50 patienter — samt 2 poliklinikker — der ledes av doktor Hannestad med assistanse av en kinesisk læge doktor Yu og diakon Edvin Alfsen. Der er dessuten 2 kinesiske diakoner og 8 diakonisseelever. I Mongoliet har man stasjonen 'Shiahuauen. Og i Jerusalem er der stasjon med trykkeri og 2 misjonærer. «Antall kristne kan ikke opgis.»

Organ: «Missionsvennen» (kr. 2,00 pr. aar).

XIII. FRELSESARMEENS HEDNINGEMISJON.

130 korps herhjemme har været interessert i hedningemisjonen og hatt innsamlinger og kollekter. Dette er den eneste arbeidsmaate, som benyttes. Noen kvinneforening er ikke igang. Inntekten i 1923 til hedningemisjonen utgjorde kr. 103 594,27. Som formann staar kommandør Lucy Booth Hellberg, som sekretær oberst Møklebust og som kasserer oberstløitnant Carl Aas.

Saavel de norske misjonærer (officerer) som deres arbeide paa misjonsmarkene regnes inn i den internasjonale statistikk. Som følge herav kan ingen statistikk gis. Ved utgangen av 1923 hadde Frelsesarmeen et samlet antall av 53 norske misjonærer paa misjonsmarkene. Det er litt nedgang fra foreg. aar, og grunnen opgis aa være sykdom. Disse 53 var fordelt som følger: Indien 19, Java, Sumatra og Celebes 14, Kina 3, Syd-Afrika 8, Portugisisk-Østafrika 2 og Syd-Amerika 7. Fra misjonærer paa alle disse marker har man mottatt gledelige efterretninger om arbeidets fremgang.

Organ: «Krigsropet» (kr. 8,00 pr. aar).

XIV. DEN NORSKE EVANG. LUTH. FRIKIRKES KINAMISJON.

Aarsinntekten i 1923 var ca. 32 000 kroner. Formann var forstander H. Røisland, Sarpsborg, og kasserer Carl Mortensen, Møllergt. 3,

Oslo. Der er levende interesse og deltagelse for misjonen innen Frikirkens menigheter.

Sin misjon har Frikirken i provinsen Shensi. Man har kun en hovedstasjon Hsingan, hvortil hører en utstasjon. Der var 9 misjonærer (2 misjonærhustruer iberegnet) og 7 innfødte arbeidere. Ingen skoler er i virksomhet, men 3 barn var anbragt paa Kinamisjonsforbundets skole i Laohokow. I 1923 døptes 6, og de kristnes tall var 14. Misjonær Sommernes meddeler mig om 1923: «Vi var i aaret spart for særskilte vanskeligheter. Det var i vaart distrikt fredelig og rolig. Vaar misjon er jo ny, og vi har arbeidet under de almindelige vanskeligheter, som hører begynnelsen til. Men vi har grunn til aa tro, at de første vanskeligheter er overvunne. Vi er kommet i nærmere berøring med folket. Har paa flere steder grupper av familier, som regner sig for «vaare». Dertil har vi faatt kjøpt tomt til hovedstasjon og bygget vaar første misjonærbolig, kjøpt tomt og huser for utstasjoner, og de kristne har kjøpt grunn til egen kirkegaard. I det hele var arbeidet under fremgangens tegn.»

Organ for Frikirken og dens misjon er «Budbæreren» (kr. 6,00 pr. aar).

XV. NORGES KRISTEL. UNGDOMSFOBUNDS SEKRETÆRMISJON.

Styret for Norges kristelige Ungdomsforbund fungerer som Sekretærmisjonens styre. I de fleste foreninger arbeides der for og innsamles der midler til misjonen. Sekretær Nicolai Kiær virket hjemme i Norge 2. halvaar (1923). Sekretærmisjonens inntekter var kr. 21 538,66.

Virksomheten drives i Kina, hvor den er tilknyttet N. M. S.'s arbeide i Changsha og Taohwalun. Steen Bugge og Kiær var i virksomhet — den siste dog kun i beg. av aaret. Den 3. sekretær, frk. Esther Horjen, opholdt sig en del av 1923 ved sprogskolen i Peking, da hun grunnet sykdom maatte avbryte studiene for en tid.

Aaret var urolig, idet borgerkrigen var like i nærheten, og røverier florerte. Mange familier reiste bort, og som følge herav hadde middelskolen i Taohwalun (Steen Bugge) mange elever boende, da de ikke hadde noe hjem aa reise til. Der var i høsthalvaaret 121 elever — flere enn noen gang før. De fleste av dem hadde tidligere gaatt paa kristne skoler. 7 elever forbereder sig til prestetjenesten. 13 elever døptes i 1923. I foreningens bibelklasse var 63 deltagere. Paa en prekeplass ½ mils vei fra Changsha er innviet et kapell, hvor K. F. U. M.'s medlemmer har deltatt meget i virksomheten. 2 skoler er holdt gaaende — en halvdagsskole for fattige barn og en aftenskole for voksne.

Organ: «Den Unges Ven» (kr. 5,00 pr. aar).

XVI. FORENINGEN «KVINDELIGE MISSIONSARBEIDERE» I NORGE.

Om denne forenings formaal henvises til Norvegia Sacra's forr. aargang. Den ledes av et styre paa 7 medlemmer i eller i nærheten av Oslo. Formann er frk. Marie Anker og kasserer frk. Nico Hessen. Der

arbeides for Santalmisjonen i tilknytning til dens centralkomite og søster Bodil Biørns virksomhet i Armenien. Inntekten til Santalmisjonen i 1923 var + en kassebeholdning (1922) kr. 10 423,09. Derav er innbetalt til Santalmisjonens hovedkasserer kr. 7 000 — 4 000 til arbeidet blandt de spedalske. Til arbeidet i Armenien innkom + en kassebeholdning (1922) kr. 62 681,86. Av dette blev kr. 22 060 sendt Bodil Biørn til barnehjemmets drift, avhjelpelse av nød og søster Bodil personlig. Hennes arbeide staar i forbindelse med «American Board». Paa hennes barnehjem i Alexandropol var ca. 25 barn.

Organ: «K. M. A. Kvartalshilsen» (kr. 1,50 pr. aar).

XVII. MISJONSBESTYRELSEN FOR YTRE MISJON INNEN DEN BISKOPELIGE METODISTKIRKES AARSKONFERENS I NORGE.

Som nevnt i vaar oversikt ifjor er Metodistkirkens misjon internasjonal, idet den arbeider sammen med de utenlandske kirkers misjon. I aaret 1923 utbetalte metodistkirken her i Norge i en rund sum kr. 25 000 til misjonen. Dette beløp blev innsamlet innen alle kirkens menigheter og ungdomsforeninger i vaart land, vesentlig ved offer og kollekter, men ogsaa for en del ved direkte innsamling og subskripsjon til misjonen. Paa noen faa steder er der kvinneforeninger, som arbeider for misjonen. Misjonsbestyrelsens formann var pastor Edv. Sandberg og dens sekretær pastor Einar Karlsen.

Med de innsamlede midler underholdt man en norsk misjonær i Kina og flere innfødte i Rhodesia og et par i Indien — likesom man støtter skolearbeidet i de to sistnevnte lande. Til den svenske søster Ellen Bjørklunds hospitalsarbeide i Rhodesia ydes ogsaa direkte bidrag. «Misjonsarbeidet har,» meddeler man oss, «i 1923 rik frukt i omvendelser og tilslutning til menighetene.»

Metodistkirkens organ «Kristelig Tidende» (kr. 8,00 pr. aar).

XVIII. DEN FRIE VESTLANDSKE KINAMISJON.

Landets minste misjonsselskap, med sæte i Stavanger, har sin virksomhet i byen Ping-ting-hsien i provinsen Shansi, Nordkina, og holder en misjonær (frk. Elen Søyland) og 7 innfødte i sin tjeneste. Foruten hovedstasjonen har den 3 bistasjoner, 2 pikeskoler og 2 gutteskoler. Der var ca. 200 kristne. Antagelig inntekt — frivillige bidrag og et par kvinneforeninger — kr. 3-4 000. Beretninger fra frk. Søyland inntas i «Korsets Seir» og «Det gode Budskap».

XIX. SPREDTE VIRKSOMHETER.

Foruten de forannevnte norske selskaper, der er organisert og ledes av et hovedstyre eller komité, er der en hel del spredte virksomheter med hver sin kasserer — uten styre — der samler inn midler til enkelte eller

flere misjonærer i Kina, Indien, Afrika og Sydamerika. Det synes aapenbart, at disse — iallfall en flerhet — staar i forbindelse med pinsevennene. Der kvitteres for innkomne gaver i «Missionæren», «Det gode Budskap» eller «Missions-Breve», og de enkelte misjonærer benytter gjerne et eller annet av disse blade som sitt organ. Lett er det ikke aa gi en oversikt over all denne spredte virksomhet, men vi skal forsøke saalangt det lar sig gjøre.

1) *Olga Schult* har sin virksomhet i 7 Hou-Ta-Keng, West City, Peking (Kina). Hun reiste ut dertil i mars 1916 paa egen haand og synes aa ha fremgang i sitt arbeide. Hvormange kristne kan ikke opgis, men de døpte omtales som «usedvanlig hellige med aandelig sundt og utdypet kristenliv». En bibelkvinne og 2 evangelister hjelper henne i arbeidet. Ingen skole finnes, men hun har adoptert 5 smaapiker — og hun samler barn til søndagsmøter og andre møter paa stasjonen. Arbeidsvilkaarene i 1923 nevnes som gode. Der innkom kr. 1740,20 gjennem kassereren, hennes søster frk. Marie Schult, Vinderen. I Oslo samles venner 1 g. mdl. til bønn for arbeidet og optar kollekt. Støttes ellers av enkeltpersoner og en barneforening i Nærsnes. Hun skrev breve tidligere i «Missionæren», nu i «Missions-Breve».

2) *Margrethe Dørum* og *Hilma Karlsen* virker i Yüan Shih, Chihli, Nord-Kina. Deres møter er godt besøkte, men de «troendes» tall kan ikke opgis. Gjennem kassereren, Janette Bruu, Welhavensgt. 10, Oslo, innkom i 1923 kr. 1400,00. De 2 misjonærer skriver mest i «Missions-Breve», men ogsaa av og til i «Det gode Budskap».

3) *Karen Heyer* har sin virksomhet i 9 Hsun-Pu-Ting-Hutung, West City, Peking (Kina). Hun reiste ut febr. 1916. De første 5 aar arbeidet hun i det indre Kina, de 3 siste i Peking, hvor hun bor sammen med en amerikansk misjonær Hansen og frue. Hun har søndagsskole (300 barn), en bibelklasse for 12-20 større piker og særlige kvinnemøter. Blant barna er «mange siste aar blitt frelst». Der innkom gjennem hennes søster, Anna Heyer, Lunner st., i 1923 kr. 1 380. Hun skriver i «Missions-Breve».

4) Fru *Dagmar Engstrøm, Anna Jensen* og *Hilda Wergedal.* De har sin virksomhet i Banda, U. P. Indien. Deres misjon bærer derfor navnet «Bandamisjonen». Og organet «Missions-Breve» hører nærmest den til, idet fru Dagmar Engstrøm startet det, mens hun var hjemme. I 1923 reiste en ny arbeider ut, likesom fru Engstrøm reiste utover mot slutningen av aaret. Der arbeides meget blandt barn og virkes ellers ved husbesøk og møter. Saavidt vi kan finne ut, var Bandamisjonens inntekt i 1923 omkr. kr. 6 000. Kasserer er Ingv. Finnerud, Drammen.

5) *Gustav Nysæter og frue* driver misjonsvirksomhet paa Diomed, Alaska. De hadde først følt kall til aa gaa til eskimoene paa Grønland, men de fikk ikke tillatelse av de danske myndigheter. Sommeren 1921 drog de over til Alaska og var første vinter i Ketchikan, hvor de studerte sproget. Sommeren 1922 reiste de 368 km. til en by, St. Mikael, hvor de overvintret. Endelig sommeren 1923 drog de til Diomederøen i Beringsstredet, kalt av en svensk misjonær Høyer. Man maa beundre dem, ti 8 mdr. av aaret er de uten forbindelse med utenverdenen.

De bor foreløbig i et av statens skolehus, hvor der er møtesal, soverum og kjøkken. «Noen faa bekjenner sig aa være troende og gaar regelmessig paa møtene». De har skrevet i «Missionæren» og «Det gode Budskap» — i det senere i «Missions-Breve». Gjennem broren, Jens B. Nysæter, Osen pr. Rena, innkom i 1923 kr. 1 703,28.

6) *Torkild Rasmussen* virker i Kang Chuang, Chihli, Kina. Han har 2 stasjoner. En, der staar hans virksomhet nær, sier: «R. gjør et godt arbeide derute, syndere frelses og han døper den ene flokk efter den annen — syke blir helbredet, og Jesu navn ophøiet.» Kasserer er dr. Birkeland, Oslo. Rasmussen skriver dels i «Det gode Budskap», dels i «Missions-Breve».

7) *Bernhard Nilsen og frue* har sitt virkefelt i Tai Yuanhsien, Shansi, Nord Kina. De har en del «frelste innfødte medarbeidere» og driver en søndagsskole med 2 klasser — en for gutter og en for piker. De har tatt sig av en del barn, som sendes til kristne skoler. Møtene holdtes i leiet lokale. De troende eller kristne innskrives ikke, men i 1923 er «flere kommet til troen, og mange er blitt befriet fra stygge sykdommer». Kasserer G. Leksander, Skostrædet 17, Bergen. Inntekt 1923 kr. 2 298,37. (Dessuten en del fra Amerika.)

8) *P. A. Evenstad* med frue og datter Jenny. Deres stasjon er Edwaleni, P. O. Hlatikulu, Swaziland. Der har de arbeidet i 13 aar. Man har 7 utstasjoner, ½ til 2 mil borte. Paa enkelte steder er der faste evangelister, der byttes og gaar rundt efter tur. Der var 6 skoler med 200 barn — av og til voksne. «Mange har valgt Herren — en del er dog gaatt tilbake, men de fleste bevart.» Kasserer Emma Hoel, Parkveien 6, Oslo. Inntekt 1923 kr. 4 365,05. De skriver i «Missions-Breve».

9) *Den norske Mongolmisjon* har været i virksomhet i 6 aar med fru Josefine Jacobsen som misjonær. Den har en hovedstasjon paa Adigenbalog og en bistasjon. En skole er i virksomhet, og man har noen innfødte evangelister. Der sies aa være adskillige «frelste» — deriblant flere avgudsprester. Som organ benyttes «Missionæren». Inntekt ca. 2 000 kr. gjennem kassereren C. P. Wintersborg, Kristianssand, men hun faar ogsaa en del direkte.

10) En misjonær *Martin J. Nilsen* Hagli, i Kina, for hvem Ragnvald Volden, Sandefjord, var kasserer. Han maatte dog i aarets løp forlate Kina, da hans hustru fikk brystsykdom, og han fikk saa ansettelse som forstander for en menighet i Seattle. Innsamlingen ophørte. Hans virke er fortsaft av misjonær *Jens Fjeld,* for hvem Chr. Hansen, Holtsgate 2, Oslo, er kasserer.

11) *N. P. Rasmussen,* der virker i Chihchiachuang, Chihli, Kina, er dansk av fødsel. De var 3 brødre, der reiste ut som misjonærer. Den ene er død, mens de 2 andre virker paa hver sin stasjon, uten forbindelse med noen organisasjon. Da han reiste ut for 2nen gang 1920, var han om Oslo, og noen venner der begynte aa be og legge tilside for ham. Han har 6 evangelister og 1 bibelkvinne — «alle døpt med den Hellige Aand». Virksomheten ledsages av helbredelser. I 1923 innkom gjennem T. Gabrielsen, Oslo, kr. 2 500.

12) Misjonær *Berger N. Johnsen.* Han har sin virksomhet i Embarcacion, Salta, N. Argentina, og reiste ut første gang 1910. Klimatet er svært usundt. Ingen skoler haves, men der drives forkynnergjerning, idet der er opført hus med møtesal. En del døpte finnes der samt paa andre steder, Pichanal, Sansalito, San Martin, hvor der arbeides. Han melder om «aapne dører», at «Guds rike gaar frem», og «mange er interessert i aa høre». En ung argentiner har hjulpet ham 4 aar. Gjennem kassereren, H. A. Sønstebø, Oterholt, Telemark, innkom kr. 700 i 1923. De innfødte ydet dog adskillig.

13) Endelig nevner jeg en del, som det ennu ikke har været mulig aa faa noen oplysning om. Det er:

a) Fru *Jennie Benedichsen* (hennes mann Edwin B. † 1922), der virker i Djoko Punda, Kasai, Belgisk Kongo. Kasserer Hermann Zeller, Hollændergt. 4, Oslo. Inntekt 1923 kr. 1 800,00.

b) Misjonær *Schrøder* og *Alfhild Bjerva,* Kina. Kass. M. Toftner, Sofiegt. 16, Oslo. Inntekt $^{14}/_{3}$ 23—$^{12}/_{3}$ 24 kr. 5 536,03.

c) *Harriet Stangebye,* Indien, † 13. novbr. 1923. Kasserer Ingv. Finnerud, Drammen.

d) Søstrene *Førde* og *Pedersen,* 37 Meng Tuan Hutung, West City, Peking. Kasserer Th. Wessel, Nordstrand.

e) *J. Kværnstrøm* og frue, Songomane st., Swaziland. Kasserer Peter E. Bjerck, Larvik.

f) *Ingrid Løkken,* Songomane st., Swaziland. Kasserer Inga Vinsnes, Horten.

g) *Solveig Sending,* Swaziland (?). Inntekt $^{1}/_{6}$ 23—$^{1}/_{6}$ 24 kr. 1 663,32. Kasserer Ingv. Johannesen, Blichsgt. 3, Drammen.

h) *Helga Lundeby,* Kina. Kasserer J. Lind, Vogtsgt. 26, Moss.

i) *Kari Romenstad,* Kina. Kasserer murmester C. A. Nilsen, Drammen.

j) *Maria* og *N. O. Grenstad,* Casilla 31., Ancud, Chili, S. Amerika.

k) *Annina* og *N. C. Sørensen,* «Mission Evangelica», Bolivar, F. C. Sud, Argentina, S. Amerika.

NECROLOGIUM.

Fhv. misjonsprest Nils Nilsen var født i Nedre Mjelde i Haus prestegjeld 12. mars 1834. Han vokste op i Stavenes, Brudvik sogn, og var saa senere lysestøper i Bergen. I mai 1859 kom han inn paa Misjonsskolen i Stavanger og blev uteksaminert derfra juni 1864. I mars 1865 utsendtes han som misjonsmedhjelper til Zululand og opholdt sig paa Eshowe og Mahlabatini stasjoner omtr. 1 aar. Derpaa blev han av Schreuder — sammen med John Engh — bestemt til aa gaa som pioner til den nye misjonsmark Madagaskar. 12. august landet han i Tamatave og ankom til Tananarive 27. august. Der opholdt han sig studerende spraaket til februar 1868. Paa Betafo st. var han saa til mars 1869 og anla s. aar — sammen med Borgen — Masinandraina st., hvor han hadde sin virksomhet til april 1872. Han var saa bestyrer av Loharàno

st. 1872-86. 15. sept. 1878 blev han ordinert til misjonsprest. Av hensyn til sin store familie saa han sig nødt til aa slutte i misjonsgjerningen. Han reiste hjem (1886) og traatte 1887 ut av selskapets tjeneste.

I 1888 flyttet han med sin familie til staten Washington i Amerika, hvor han bodde paa sin farm ved Ridgefield til 1921, da han ved sin hustrus død flyttet til sin datter, mrs. Glarum, i Portland, Oregon. Der døde han 15. mai 1923. I den madagassiske salmebok er der et par salmer av ham. Han la som pioner en god grunn paa de stasjoner, hvor han virket, og flere av de eldre kristne erindrer ham ennu med taknemmelighet.

*

Misjonsprest David Olaus Jakobsen var født i Korgen, Hemnes, 30. mai 1844. Først var han gjæter og gjennemgikk saa lærerskolen i Vefsen 1862-63. Ferdig derfra var han en kort tid lærer i Vefsen, derpaa i Hattfjelldalen 1865-68. I 1868 kom han inn paa Misjonsskolen i Stavanger, hvorfra han uteksaminertes 1873 og blev 4. mars 1874 ordinert i Kristianssand av biskop von der Lippe. Han reiste s. aar ut som en av pionerene til Vestmadagaskar, hvor han — sammen med Røstvig — grunnla Morondava stasjon og bestyrte den 1874-82. Da han og hans familie blev meget svekket og nedbrutt av feber i det usunde klimat, forflyttedes han til Innlandet, hvor han 1883-86 bestyrte Ambohimásina st. og 1886-89 en lærerskole samt Fianarantsòas ene stasjonsdistrikt. Efter aa ha været paa feriebesøk i Norge 1889-92 bestyrte han atter lærerskolen 1892-96. I august 1896 forflyttedes han til Tananarive, hvor han var stasjonsbestyrer og misjonsmarkens kasserer til 1898. Jakobsen blev 1897 valgt til vicar, og da doktor Borchgrevink 1898 reiste hjem i ferie, var han 1898-1901 fungerende tilsynsmann. 1901-02 var han igjen kasserer og 1902-04 hjemme i Norge. Da han kom tilbake ansattes han ved det teologiske seminar paa Ivory — først som lærer 1904-08 og saa som bestyrer 1908-14.

Efter aa ha forlatt Madagaskar for godt (1914), bosatte han sig i Oslo og kjøpte senere en liten villa paa Grefsen, som han gav navnet «Ivory» efter stedet paa Madagaskar, hvor det teologiske seminar laa. Der døde han 1ste februar 1923. Det laa ikke nettop for Jakobsen aa reise som emissær herhjemme — derfor var de siste aar mest viet hans lille have og teologiske studier. Han var i besittelse av solide kunnskaper, og generalguvernør Gallieni innvalgte ham som medlem av «L'Académie malgache de Tananarive». 1896—1902 redigerte han det madagassiske misjonsblad «Mpamangy» (Besøkeren). Dessuten forfattet han en liten bibelhistorie paa madagassisk samt oversatte Klaveness's «Bibellære». Han var en dyktig misjonær og skolemann, rettlinjet og samvittighetsfull i all sin ferd og avholdt av medarbeidere — baade européere og innfødte.

*

Misjonsprest Karl Aamodt Norgaard var født paa Eshowe st., Zululand, 30. juni 1884. Han var sønn av misjonsprest O. S. Norgaard. Først gikk han paa skolen for misjonærenes barn paa Umpumulo til 1897 og senere paa Storms og Kongsgaards skoler i Stavanger. I 1902 kom han igjen — sammen med sine foreldre — tilbake til Zululand. I ca. 8 aar arbeidet han saa hos en handelsmann, E. A. Brunner, paa Eshowe, hvorefter han en kort tid var bokholder hos N. Titlestad paa Ndulinde og Samungo. I 1910 fikk han ansettelse i Johannesburg paa East Rand Mines under en herr J. S. Marwick. Saa kjøpte han 1915 sammen med sine 2 brødre et landhandleri ved Nseleni i Biyela. Der blev han i 1917 kalt til aa vie sig til Schreudermisjonens tjeneste. Han hadde hjulpet sin far meget i misjonsarbeidet. Dette kall fulgte han 10. februar 1918. Saa studerte han en del teologi under veiledning av prestene H. Astrup og C. U. Faye og blev ved en eksamen 4. juli 1919 funnet dyktig til prestetjenesten. Han blev saa ordinert 6. juli 1919.

Da hans far reiste paa ferie til Norge, overtok Karl Norgaard bestyrelsen av Biyela st. Her utførte han et godt arbeide og hadde ogsaa strev med aa flytte stasjonen. Da faren kom tilbake 1922, overtok han Halambu, som tidligere hadde været en bistasjon under Entumeni. Med iver kastet han sig inn i arbeidet uten aa spare sig, og der begynte aa vokse op en blomstrende menighet. Men vaaren 1923 brøt hans krefter sammen. Sykdommen var en ondartet kjertelsykdom, og han døde paa Eshowe 15. sept. 1923. En lovende ung misjonær gikk bort med ham, og det var et stort tap for Schreudermisjonen, hvis arbeidsstyrke er saa liten.

*

Misjonsprest Karl Rørstad var født 25. juni 1889 i Hjørundfjord, Sunnmøre. Tidlig blev han omvendt til Gud, gjennemgikk et kursus paa en amtskole og et emissærkursus i Stavanger og virket saa en tid — kun litt over 20 aar — som emissær. I 1914 kom han inn paa Misjonsskolen i Stavanger og uteksaminertes derfra 1918. I 1918 blev han under generalforsamlingen i Kristianssand ordinert av biskop Støylen. Han prekte ved den anledning, og prekenen gjorde et dypt inntrykk paa forsamlingen. Den blev ogsaa midlet til personlig omvendelse. Efter omtrent 1 aars ophold herhjemme — grunnet utreisevanskeligheter efter krigen — reiste han vaaren 1919 til Frankrike, og efter en tids sprogstudium der, kom han i begynnelsen av 1920 til Madagaskar. Han studerte sproget en tid og var saa 1920-22 bestyrer av Ivohibe st. i Baraland, derpaa overtok han den store Soatanàna st. med ca. 80 biforsamlinger, hvorfra i sin tid den veldige vekkelse utgikk. Der døde han allerede 2. mai 1923 av malaria tyfoid.

Med Rørstad gikk en ung forhaabningsfull misjonær bort. Han var praktisk anlagt, var et hjertemenneske, som alle blev glad i — og han hadde en forunderlig evne til aa tale folkelig og praktisk, og forkynnelsen var baaret av inderlighet og varme.

*

Foruten de ovenfor nevnte kan ogsaa innregistreres 2 eldre misjonærfruers bortgang, der gjennem mange aar arbeidet ved siden av sine menn paa misjonsmarken i det Norske Missionsselskaps tjeneste, nemlig *Juline Elisabeth Rosaas,* enke efter misjonsprest F. Rosaas (d. $^{23}/_{6}$ 13) og *Dorthea Valen,* enke efter misjonsprest A. Valen (d. $^{22}/_{7}$ 06). Fru Rosaas var født 24. december 1841 — var 36 aar paa Madagaskar, kom hjem 1907 sammen med sin mann og døde 9. mai 1923. Fru Valen var født 27. december 1844 — var 18 aar paa Madagaskar, derpaa 12 aar sammen med sin mand leder av «Hjemmet for misjonærenes barn», Solbakken, Stavanger. Hun døde 1. aug. 1923. Begge bør minnes for det gode og store arbeide, de utførte — ikke minst blant Madagaskars kvinner.

RETTELSER

Norvegia Sacra 1923.

S. 270 l. 39: Sven, les Søren. — S. 270 l. 40: Jens, les Jens Helmik. — S. 353 l. 19: Tune, les Time.

Bibliotheca Norvegiæ Sacræ IV.

S. 81 l. 7: Jarlsøy, les Njarðarlǫg.